

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**DWIGHT D. EISENHOWER'IN BİRİNCİ BAŞKANLIK
DÖNEMİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-
TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 1953-1957**

Kaan Kutlu Ataç

Doktora Tezi

Ankara, 2016

DWIGHT D. EISENHOWER'IN BİRİNCİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE AMERİKA
BİRLEŞİK DEVLETLERİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 1953-1957

Kaan Kutlu Ataç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

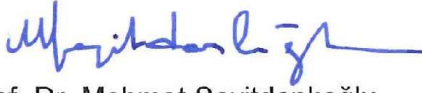
Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Kaan Kutlu Ataç tarafından hazırlanan “DWIGHT D. EISENHOWER’IN BİRİNCİ BAŞKANLIK DÖNEMİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ 1953-1957” başlıklı bu çalışma, 28 Aralık 2106 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yusuf Sarınay
(Başkan)

Prof. Dr. Mehmet Özden
(Danışman)

Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu

Doç. Dr. Haldun Yalçınkaya

Yrd. Doç. Dr. Selda Güner

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

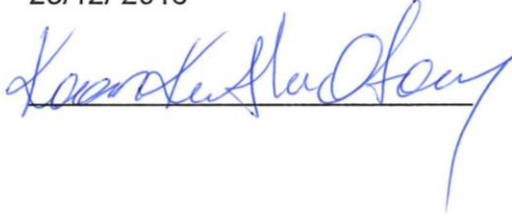
Prof. Dr. Sibel Bozbeyoğlu
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin üç (3) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

28/12/ 2016

Kaan Kutlu Ataç

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun 28/12/2016 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

28/12/2016

(İmza)

Öğrencinin Adı SOYADI

Kaan Kutlu ATAG

Kaan Kutlu Atag

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Kaan Kutlu ATAÇ

TEŞEKKÜR

Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Özden'e bu çalışmanın nihayete erdirilmesindeki yardımları için teşekkür ederim. Tavsiyeleri ve eleştirileri tezin şekillenmesinde önemli olmuştur. Öte yandan teze sağladığı katkı ve eleştiriler için Yrd. Doç. Dr. Selda Güner'e özellikle müteşekkirim. Doktora öğrenciliğim süresince ilk danışmanlığımı üstelenen ve bana ilham kaynağı olan Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'a teşekkür borçluyum. Yazım aşamasının bitmeyecek gibi olduğu dönemlerde Prof. Dr. Mitat Çelikpala, Doç. Dr. Haldun Yalçinkaya ve Sertaç Eş'e ümidimi korumama yardım ettikleri için minnettarım. Şafak Mert tez ile ilgili uzun konuşmalarına katlanma sabrını gösterdi. Jüri üyeleri Prof. Dr. Yusuf Sarınay ve Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Şüphesiz çalışmanın tüm eksiklikleri ve hataları kesinlikle yazarına aittir.

Tez annem Devlet Ataç, babam Özcan Ataç kardeşlerim Şebnem Ergün, Kanat Onur Ataç ve eniştem Kemal Ergün'ün sevgileri ve destekleri olmadan bitirilemezdi. Eşim Emine Ataç'ın sevgisi, hoşgörüsü her zaman benimle oldu. Kızımız Melisa'nın varlığı tezde en büyük desteği sağladı. Bu tez kızımız Melisa'ya ithaf edilmiştir. Ailemin karşılıksız sevgisi, güveni ve desteği olmaksızın böyle tezi yazma cesareti bulamazdım.

ÖZET

ATAÇ, Kaan Kutlu. Dwight D. Eisenhower'ın Birinci Başkanlık Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri 1953-1957, Doktora Tezi, Ankara, 2016.

Bu çalışma Dwight D. Eisenhower'ın birinci başkanlık döneminde (1953-1957) SSCB yayılmacılığına karşı Ortadoğu güvenliğinde Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye ilişkilerinin nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. Başkan Eisenhower yönetimi, ABD'nin hayati çıkarlarının bulunduğunu Ortadoğu coğrafyasında Sovyetler Birliği'nin güney kanadındaki etkinliğini önleme adına Türkiye'nin Batı bloğunun savunmasında aktif olarak yer almasını sağlayacak politikalar geliştirmiştir. Bu çerçevede Türkiye Ortadoğu güvenlik sisteminde ittifaklar politikasında sadık bir müttefik olarak Batı bloğunda aktif olarak yer almıştır.

Eisenhower yönetiminin politikalarının öncelikli amacı, savunma stratejilerinin uygulanması anlamında ekonomik ve siyasi yönden istikrarlı bir Türkiye'dir. Ancak özellikle 1953'ten sonra Türkiye'de yaşanan ekonomik problemler Washington'un Ankara'daki istikrar arayışında ciddi sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Türkiye ekonomik kalkınma çabalarının yarattığı sorunlarla baş edebilmek için daha fazla Amerikan yardımına ihtiyaç duydukça sadık müttefik olma özelliği Eisenhower yönetimindeki karar alıcılar tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Ancak Ortadoğu coğrafyasında sahip olduğu eşsiz jeostratejik konum Batı güvenlik politikalarında Türkiye'nin her zaman kilit rol oynamasına neden olmuş, Türkiye de bu konumunu Washington nezdinde bir manivela olarak kullanmıştır. Bu durum Türk Soğuk Savaşı'nın tipik özelliğini oluşturmuştur. Nitekim 1957 Suriye Buhranında Türkiye Eisenhower yönetiminin Soğuk Savaş stratejisinde öncelikli maddesini oluşturan uluslararası komünizmin yayılması endişesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yeteneğini göstermiştir.

Anahtar Sözcükler

ABD, SSCB, Türkiye, Suriye, Eisenhower yönetimi, Soğuk Savaş, Ortadoğu, Ortadoğu Güvenliği.

ABSTRACT

ATAÇ, Kaan Kutlu. The United States of America-Turkey Relations During Dwight D. Eisenhower's Presidency, The First Term 1953-1957, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2016.

This study is about how the United States of America-Turkey relations were shaped during the first presidential term of Dwight D. Eisenhower 1953-1957 within the framework of Middle East Security against Soviet expansion in the context of early stage strategy of the Cold War. President Eisenhower developed policies to make Turkey play an active part in the defense of the Western block to prevent the efficacy of the Soviet Union in its southern wing in the geography of the Middle East, in which the USA had vital interests. In this context Turkey took an active part in the Western block as a loyal ally in the policy of alliances in the Middle Eastern security system.

The primary purpose of the Eisenhower administration's policies is to create a stable Turkey, both economically and politically, in the light of defense policy implementations. However, economic turmoil in Turkey, particularly after 1953, caused Washington to face substantial problems in the search of stability in Ankara. The more Turkey needed American aid to cope with the economic turmoil created by its struggle for economic development, the more its feature of being a loyal ally started to be questioned by policy makers of the Eisenhower administration. However, Turkey's unique geostrategic location in the Middle Eastern geography has always helped her play a key role in Western security policies; also Turkey has always used her particular location as leverage before Washington. This constituted the typical nature of the Turkish Cold War. Thus, in the Syrian Crisis of 1957, Turkey demonstrated the ability to use the Eisenhower administration's concern with the expansion of international communism, which constituted the primary item of the Cold War strategy, for her own interests.

Key Words

The Cold War, the Eisenhower administration, Middle East, Middle East Security, USA, Turkey, Syria

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
BİLDİRİM.....	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI.....	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
 1. BÖLÜM: ÇERÇEVE VE AMAÇ.....	5
1.1. TEZ KONUSUNUN MAHİYETİ, KAPSAMI VE SINIRLARI	5
1.2. YÖNTEM, KAYNAKLAR VE LİTERATÜR	7
1.3. SOĞUK SAVAŞ TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	9
 2. BÖLÜM: “TÜRK MESELESİ” VS SOVYETLER BİRLİĞİ (1945- 1952).....	13
2.1. TÜRKİYE’NİN BATI BLOĞUNA YÖNLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE’YE YÖNELİK SOVYET TEHDİDİ (1945-1947).....	13
2.2. TÜRKİYE’NİN BATI BLOĞU İLE EKLEMLENMESİ, 1947-1952	45
2.2.1. Truman Doktrini.....	45

2.2.2. Marshall Planı ve NATO'ya Giriş	64
3. BÖLÜM: EISENHOWER YÖNETİMİ VE GLOBAL SOĞUK SAVAŞ'TA STRATEJİ ARAYIŞLARI.....	86
3.1. EISENHOWER YÖNETİMİ: SOĞUK SAVAŞ'TA MİLLİ GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKANIN ŞEKİLLENMESİ.....	86
3.2. “SOLARYUM PROJESİ”, “THE NEW LOOK” POLİTİKASI VE MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ YÖNERGESİ NSC 162/2.....	98
4. BÖLÜM: “TÜRK MESELESİ” VS ABD (1953-1957)	113
4.1. TÜRK EKONOMİSİNDEKİ BUHRAN (1953-1957).....	113
4.2. ABD MİLLİ GÜVENLİK SORUNU OLARAK TÜRKİYE (1953-1957).....	128
5. BÖLÜM: EISENHOWER YÖNETİMİ, TÜRKİYE VE GÜVENLİK (1953-1957)	212
5.1. ORTADOĞU'DA GÜVENLİK ARAYIŞI: BAĞDAT PAKTI'NA GİDEN YOL	212
6. BÖLÜM: 1957 SURİYE BUHRANI: BİR SOĞUK SAVAŞ VAK'ASI, AĞUSTOS-EKİM 1957	248
6.1. BUHRANIN DOĞUMU	248
6.2. TÜRKİYE, BUHRAN VE FIRSAT	251
6.3. BUHRANIN SONUÇLARI.....	304
SONUÇ.....	311
KAYNAKÇA	316

Ek-1. Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın 19 Ocak 1957'de IMF'ye yazdığı borç ödeme isteğine ait mektup	352
Ek-2. CIA SNIE 11-9-57 24 September 1957 Suriye Buhranında Bölge Ülkelerinin Deniz Kuvvetlerinin Savaş Durumu.....	353
Ek-3. Çekoslovak Roháč mizah dergisinde Suriye Buhranı ile ilgili 1958'de yayınlanan karikatür	355
Ek-4. SSCB Lideri Nikita Kruşçev Moskova Türk Büyükeçiliği LİFEMAGAZİNE 11 Nov 1957	356
Ek-5. Etik Kurul İzin Formu	359
Ek-6. Tez Orjinallik Formu.....	361

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
B.C.A.	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CEEC	Committee for European Economic Cooperation
CIA	Central Intelligence Agency
FRUS	Foreign Relations of the United States
FOA	Foreign Operations Agency
GATT	General Agreement on Tarrifs and Trade
IMF	International Monetry Found
JAMMAT	The Joint American Military Mission to Turkey
SWNNC	The State-WarNavy-Coordinating Committee
NATO	North Atlantic Treaty Organization
BM	Birleşmiş Milletler
MEC	Middle East Command
MEDO	Middle East Defense Organization
NSC	National Security Council
PPS	Policy Planning Staff
SKP	Suriye Komünist Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Türk Tarımına Ait Temel Göstergeler (milyon TL).....	115
Tablo 2. İhracat ve ithalat 1950-1957 (milyon TL).....	118
Tablo 3. Tedavüldeki Para Miktarı 1949-1957	120
Tablo 4. Türkiye’de 1950-1957 Döneminde Genel Ve Katma Bütçe Toplamı Olarak Kamu-Gelir-Gider Dengesi	121
Tablo 5. Türkiye’de Yıllık Enflasyon Oranı 1950-1957	122
Tablo 6. Türkiye’de Yaşam Maliyeti (1953=100).....	122
Tablo 7. Türkiye-Savunma Harcamaları	126

GİRİŞ

Bu çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (d. 1890 ö. 1969) birinci başkanlık döneminde (1953-1957) Ortadoğu'da uygulamaya çalıştığı askerî-siyasî ittifak-koalisyon politikaları ile bu politikaların Türkiye üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu dönemde ABD-Türkiye ilişkilerinde ABD'nin ağırlığı yoğun olarak hissedilmektedir. Fakat bölgesel şartların zaman zaman ortaya koyduğu gibi Türkiye de kimi zaman ilişkilerde ağırlığını hissettirmiştir. Bu anlamda, Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya yayıldığı ve yoğun şekilde hissedildiği 1953-1957 dönemindeki ABD-Türkiye ilişkilerinde, Türkiye etkin bir bölgesel aktör olarak Soğuk Savaş'ta yer almıştır. ABD-Türkiye ilişkilerinde Soğuk Savaş'ın etkisi iki noktada dikkat çekmektedir. Birincisi, Soğuk Savaş'ın şartlarını belirleyen iki küresel güçten biri olan ABD'nin uyguladığı politikaların Türkiye'ye tesiridir. İkinci nokta, Soğuk Savaş'ın yerel dinamizmi çerçevesinde Türkiye'nin komşularıyla ilişkileridir. Böylece, Soğuk Savaş'ın bu sürecinde küresel boyutuyla Türkiye-ABD ilişkilerinin yanı sıra Türkiye'nin içinde bulunduğu Ortadoğu'nun özel bölgesel şartları etkili olmuştur.

Bu anlamda, "Soğuk Savaş Kuşatması"¹ altındaki Türkiye, Eisenhower'ın birinci başkanlık döneminde (1953-1957), Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya yayılmasını ve gelişimini etkileyebilecek kadar önemli bir devlet olmuştur. Türkiye, Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığına karşı Batı kampında askerî-siyasî ve ekonomik bütünleşme süreçleri ve projelerinde (Ortadoğu Komutanlığı, Ortadoğu Savunma Örgütü, NATO, Kuzey Kuşağı ve Bağdat Paktı gibi askerî proje ve örgütlenmeler) etkin olarak yer aldı.²

2. Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında başlayan çıkar çatışması, tüm dünyayı içine alacak ideolojik-siyasî-askerî-ekonomik kamplaşmalar/koalisyonlar/ittifaklar politikasına dönüştü.

¹ Ayşegül Sever. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*. Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

² Konu ile ilgili son dönem çalışmalar olması bakımından Sever, a.g.e., Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Alfa, 2004; Behçet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Dünya 1946-1991 yılları arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılacak bu kutuplaşma sürecini yaşadı. Kırk beş yıllık bu tarihsel dönemde, ABD ve SSCB'nin hegemonyası altında küresel boyutta Doğu ve Batı çatışması yaşandı. Her iki güç de dünyanın diğer bölgelerini rakibine kaptırabileceği yönünde bir endişeye sahipti. Bu siyasî düşünce iki gücün özellikle dış politikasında belirleyici güdüyü oluşturdu. Ayrıca kutuplaşmanın getirdiği ittifaklar-koalisyonlar içindeki devletler de hem bu güçlerle hem de kendi aralarındaki ilişkilerinde Soğuk Savaş'ın etkisinde kaldı. Böylelikle bir devlet hem iki merkezle hem de bölgesel düzeyde komşularıyla ilişkilerine ait siyasetlerinde iki farklı düzlemde hareket etti. İki süper güç de bu endişeler çerçevesinde kendi "kapitalist" veya "komünist" yapılanmalarını tesis edebilme mücadelesine girişti ve 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısının büyük bir bölümü bu mücadeleye tanıklık etti.

Türkiye için 2. Dünya Savaşı sonrası dönem, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan güvenlik tehdidine işaret etmektedir. Türkiye açısından Kuzey komşusunun yarattığı kuşatılmışlık etkisinden kurtulmanın çaresi ise ABD liderliğindeki Batı bloğuna eklemlenme sürecidir. Bu süreç içerisinde Türkiye kuşatılmışlığın pasif etkisinden kurtularak bölgesel Soğuk Savaş'ı aktif olarak etkileme sürecine girmiştir. Türkiye, Sovyet yayılmacılığına karşı Başkan Eisenhower tarafından Ortadoğu'ya yönelik ABD politikalarının yeniden şekillendirildiği 5 Ocak 1957'den itibaren, jeostratejik ve tarihsel geçmiş avantajından ilhamla bölgenin Soğuk Savaş'ını şekillendirmeye başlamıştır. Nitekim 5 Ocak 1957'de ilan edilen "Eisenhower Doktrini", uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir ülkeye karşı bölgedeki müttefiklerini koruma adına kuvvet kullanmaktan çekinmeyeceğini açıkça belirtti. Bu halde de Türkiye, bir Batılı müttefik olarak bölgede artan oranda etkinliğe sahip oldu ve ABD'nin sağladığı açık desteği siyasî alanda hissetti. Neticede, 1957'den itibaren, artık Soğuk Savaş'ın seyrinde bölgesel bir krizin ardından gelişen küresel çatışma sürecinin önemli bir oyuncusu olmuştur. Böylelikle üzerinde durulacak önemli bir husus ise, Soğuk Savaş tarihi hakkında hâkim olan Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta "kuşatılmış" olduğu yönündeki genel kanının ötesinde, kuşatılmışlığın kapsamından

sıyrılmasıdır. Türkiye bu aşamadan sonra, “Türk Soğuk Savaşı”nı³ oluşturmaya yönelik bir siyasî çizgiye girmiştir. Bu varsayım tezimizin esasını oluşturmaktadır. Bu hipotezi kanıtlamaya yönelik vaka çalışması ise hem Soğuk Savaş gerçekliğinde ifade bulan ABD-Türkiye ilişkileri kapsamında hem de bölgenin kendine has tarihsel arka planından destek bulan ‘1957 Suriye Buhranı’dır.⁴ Bu buhranın tarihsel sürecinde vücut bulan siyasî gelişmeler varsayımın kanıtlanması bakımından önemlidir.

ABD ve SSCB ana ekseninde yaşanan Soğuk Savaş milli çıkarların ana güdü olarak gözetildiği bir zeminde şekillendi.⁵ Soğuk Savaş’ın siyasî tarihi, kimi zaman kutup liderlerinden biri ile bölgesel güçlerden birisi arasında, kimi zaman da iki süper gücün küresel etki sahalarını genişletme çabalarını kendi siyasal güç oranları doğrultusunda bir “manivela” olarak kullanan bölgesel güçler arasında oluştu. Soğuk Savaş’ta ülkeler etki alanlarını hem küresel hem de bölgesel alanda genişletme gayreti içine girdi. Fakat çoğu zaman da bu iki katman iç içe geçti ve daha karmaşık tarihsel süreç yaşandı. Bu süreç, “Küresel çatışma, bölgesel karışıklıklar” olarak adlandırılabilir, küresel ve bölgesel düzeyde iç içe bir devinimle ve her iki kutup arasında bir “ittifaklar/koalisyonlar zinciri” şeklinde gelişti. Bu süreç, özellikle 1953-1961 yılları arasında iki dönem ABD Başkanı olarak görev yapan Cumhuriyetçi Dwight D. Eisenhower’ın görev yıllarında yoğunlukla yaşandı.

³ “Türk Soğuk Savaşı” kavramı Kerr’in “The Arab Cold War” (Arap Soğuk Savaşı) tanımlamasına atfen kullanılmaktadır. Malcom Kerr, *The Arab Cold War: Gamal ‘Abdul Nasser and His Rivals, 1958-1970*. Oxford University Press, 1971. Bu anlamda Türkiye’nin de dâhil olduğu Ortadoğu’da, Mütercimler ve Öke’nin ifadesiyle “... zaman zaman Arap olmayan bölgesel güçlerin ve onların da dışında global kampların katılımıyla Soğuk Savaş içinde ikinci bir Soğuk Savaş’ın varlığının bulunduğu ...” belirtilebilir, Mütercimler ve Öke, *Düşler ve Entrikalar...*, s.211.

⁴ George Kirk, “The Syrian Crisis of 1957-Fact and Fiction.” *International Affairs*, January, Vol. 36, No.1, 1960; David W. Lesch, “When the Relationship Went Sour: Syria and the Eisenhower Administration.” *Presidential Studies Quarterly*, vol.28, no.1, Winter 1998; David W.Lesch, “The Saudi Role in the American-Syrian Crisis of 1957”, *Middle East Policy*, vol. 1 issue 3, September 1992; Douglas Little, “Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945–1958.” *Middle East Journal*, vol.44, no.1, Winter 1990, s.51-75.

⁵ Fred Halliday, *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge University Press, 2005; Beverly Milton-Edwards, *Contemporary Politics in the Middle East*. Cambridge University Press, 2006; Zachary Lockman, *Contending Visions of the Middle East: The History and the Politics of Orientalism*. Cambridge University Press, 2004.

2. Dünya Savaşı'nın ardından hızla yeniden şekillenen dünya sahnesinde kendine yer edinme arayışındaki Türkiye, milli çıkarlarının korunmasında dönemin şartlarının kendine dayattığı gerçeklerle yüz yüze geldi. Küresel siyasî sürecin etkisindeki Türkiye, coğrafyasının kendisine sağladığı avantajla açık bir siyasî çizgide, Batı kampında yer edinme arayışına girdi. Savaşın galiplerinden SSCB ile sınır komşusu olan Türkiye, bu ülkenin kendisine yönelttiği askerî ve coğrafi talepler karşısında ABD liderliğindeki Batı Kampı'nda kendine yer aradı. Türkiye, ABD'nin Batı Avrupa'yı önce ekonomik ardından da askerî ve siyasî bir istikrara kavuşturma sürecine dâhil oldu. Batıyla ortak çıkar zemini yaratma arayışındaki Türkiye, özellikle çok partili hayata geçiş süreci sonrasında Demokrat Parti iktidarında (1950-1960) bu bütünleşmecî politikalarına ağırlık verdi. 1950'li yıllar ABD ve Türkiye'nin ikili münasebetleri açısından, çok boyutlu iç ve dış siyasî gelişmeleri yoğun olarak bünyesinde barındırdı.

1. BÖLÜM: ÇERÇEVE VE AMAÇ

1.1. TEZ KONUSUNUN MAHİYETİ, KAPSAMI VE SINIRLARI

Soğuk Savaş şartlarındaki ABD-Türkiye ilişkilerinin 1953-1957 dönemini iki katmanlı bir etkileşim ağında açıklamak mümkündür. Birincisi, Sovyet komünizminin etki sahasının genişlemesinin önlenmesidir. İkincisi ise Sovyetleri “çevreleme” açısından Türkiye’nin stratejik pozisyonu ve dolayısıyla bu yayılmacılığa ve nüfuza karşı ortaya koyacağı dirençtir. Coğrafi konumuyla Türkiye, özellikle ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik politikalarının etkisini kolaylaştırmak açısından avantaj sağladı. Bu iç içe geçmiş ilişkiler bütünü açısından her iki devlet de, çıkar ilişkileriyle yoğrulan bir süreç yaşadı.

Türkiye’nin ABD açısından önemi, Soğuk Savaş’ın kutuplaşma sürecinin daha henüz ilk safhalarında resmi raporlarda yer almaya başladı. Türkiye, Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu ve Afrika İşleri Bürosu’nun 1946 yılındaki bir araştırma raporunda “şişenin ağzındaki tıpa” olarak nitelendirildi. Türkiye’nin jeo-stratejik konumu, tarihsel arka planı gibi özellikleri ABD için 1945 sonrası dönemde önem kazandı. Ayrıca Başkan Truman’ın ifadesiyle zengin doğal kaynaklara sahip Ortadoğu, ABD açısından büyük bir ekonomik ve stratejik önemdedir. Türkiye coğrafi konumuyla bu bölgenin kavşağındadır. Nitekim ABD’nin Sovyetlere karşı oluşturulacak Kuzey Kuşağı ve Bağdat Paktı gibi güvenlik projeleri kapsamında her iki ülke ortak tavır belirledi. Bu çerçevede Ortadoğu ölçeğinde, Sovyet yayılmacılığına karşı önleyici tedbirlerin alınması Eisenhower’ın ilk Başkanlık dönemi olan 1953-1957 arasında öncelikli amacını oluşturdu. Bu anlamda Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler daha da gelişti. Bu noktada, Batı ile eklemlenme siyaseti güden Türkiye ABD açısından önem taşıyordu. ABD karar alıcıları açısından Türkiye’nin nasıl ele alındığı hususu da ayrıca önem taşıyordu. Küresel ve bölgesel boyutları bağlamında ABD-Türkiye ilişkilerinde Soğuk Savaş’ın etkisinin yoğun olarak yaşandığı 1953-1957 yılları, her iki ülke bakımından dikkat çekicidir. Bu durum iki anlamda önemlidir. Birincisi Eisenhower’ın ilk dönemi, ikincisi ise 1957 Suriye Buhranıdır. Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde bu buhran, Türkiye’nin kendi lehine kullanabileceği bir dizi

fırsat sunuyordu. İ ve dış politika süreçlerinde Türkiye, ihtiyaç duyduğu siyasî ve ekonomik manevra alanını bu sayede buldu. 1950'lerin ortasından sonra Türkiye'de Demokrat Parti iktidarının içeride yaşadığı ekonomik ve siyasî sorunların üstesinden gelme yönünde ABD nezdinde finansal destek ve yardım arayışlarının arttığı bir sürece girildi. Nitekim bu dönemde özellikle Suriye'nin Moskova'yla yakınlaşması her iki devlet arasındaki askerî, ekonomik ve siyasî ilişkilere ivme kazandırdı. Suriye'nin Sovyetlerle gelişen ilişkisi Türkiye'nin ABD desteğini meşrulaştırılması açsından bir dizi fırsat doğurdu. Bu fırsatlar ABD ilişkilerinin yanı sıra bölgesel ilişkilerinde Türkiye'nin ağırlılığını hissettirdi. Bu etkilerin olumlu sonuçlarını Türkiye 1957 Suriye Buhranında kullandı ve Soğuk Savaş'ın etkili bir bölge aktörü oldu.

Tezin esas, Eisenhower Yönetimi'nin ilk döneminde Türkiye'ye yönelik politikalar ve bu politikaların uygulanmasıdır. Bu politikaların etkilerinin yanı sıra, Türkiye'nin kendi Soğuk Savaş'ını yaratma sürecinde bölgesel düzeyde uyguladığı politikalar da tezin konusudur. ABD-Türkiye ve Türkiye'nin Ortadoğu'yla ilişkileri, 'Türk Soğuk Savaş'ının esasını oluşturmaktadır. 1950'ler Türkiye'sinin Soğuk Savaş süreci etkilerini askerî-siyasî-ekonomik alanlarda bugün dahi hissettiren bir dizi sonuçlar doğurdu. Bu tez, 1953-1957 dönemindeki Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel sürecini açıklamayı amaçlamaktadır.

Doğu-Batı kutuplaşmasının yarattığı fırsatlar çerçevesinde Türkiye, i ve dış politik gelişmeleri pragmatist bir çizgide kullandı. Çalışmada, bu çerçevede, Soğuk Savaş'ın genel süreci içinde Eisenhower yönetiminin Türkiye siyasetinin amaçları, sınırları ve sonuçları ele alındı. Vaka alışması olarak da 1957 Suriye Buhran, ABD-Türkiye ilişkileri çerçevesinde incelendi. Bu anlamda tezin problematikleri şu şekilde sıralanabilir:

1) Soğuk Savaş'ın 1953-1957 döneminde ABD Başkanı Eisenhower Yönetimi'nin Sovyet tehdidi ve yayılmasına karşı Ortadoğu güvenlik politikalarında Türkiye'ye öngörülen rol tanımlaması nedir? Bu sürece Türkiye'nin gösterdiği tepki-yaklaşım nedir?

2) Eisenhower yönetiminin ilk döneminde Türkiye'ye yönelik politikasında karar alma ve uygulama aşamalarının temelini hangi saikler oluşturmuştur? İlişkiler söz konusu dönemde nasıl bir seyir izlemiştir?

3) 1957 Suriye Buhranında Türkiye'nin izlediği süreç neyi ifade etmektedir? Bu kapsamda 'Türk Soğuk Savaşı'nda 1957 Suriye Buhranının yeri nedir?

1.2. YÖNTEM, KAYNAKLAR VE LİTERATÜR

Tezin konusu, 1953-1957 yılları arasında Eisenhower Yönetimi'nin Türkiye ile ilişkileridir. Bu anlamda Eisenhower Yönetimi'nin 1953-1957 dönemini kapsayan süreçteki Ortadoğu siyasetinin, Türkiye üzerinden nasıl uygulandığı ele alınmıştır. Tezde, bu tarihsel sürecin açıklanmasına yönelik olarak, Soğuk Savaş tarih yazıcılığında "post-revizyonist" yaklaşım benimsenmiştir.

Soğuk Savaş tarih yazıcılığında 1970'lere kadar Doğu-Batı çatışmasının kaynağının ne olduğu sorusu etkin olmuştur. Amerikan ve İngiliz tarih yazıcılığında (genel olarak Batı akademik dünyasında) ağırlıklı olarak Sovyet yayılcılığı çatışmaların nedeni olarak gösterilmiştir. Bu yaklaşım "Ortodoks/geleneksel" yaklaşım olarak adlandırılmaktadır. Ancak, özellikle 1970'lerin başında ABD'nin dünyanın farklı bölgelerinde etkin olarak askeri çatışmalara girmesinin de etkisi ile Doğu-Batı gerginliğiyle ilgili geleneksel yaklaşım neredeyse tersine çevrilmiş ve gerginliğin temel sebebinin ABD'nin küresel anlamda hâkim güç olma isteğinden kaynaklandığı yönünde bir tarih yazıcılığı gelişmiştir. Bu akademik süreç ise "revizyonist" yaklaşım olarak ifade edilmiştir.

1980'lerden itibaren ise Soğuk Savaş çatışmalarının salt ABD ve SSCB kaynaklı olmadığı, iki süper güçten kaynaklanan siyasi ve askeri mücadelenin yanı sıra, "Soğuk Savaş'a konu taraflar arasındaki karmaşık bir etkileşim süreci" olarak tanımlanmıştır. Bu sürece, dünyanın farklı coğrafyalarındaki diğer ülkelerin -ekonomik-siyasi-askeri ve ideolojik- katkıları olmuştur. Geleneksel ve revizyonist tarih yazıcılığının yanında post-revizyonist olarak adlandırılan bu görüş, Soğuk Savaş'ın etkileşim sürecinde, siyasi tarih açısından, her bir devletin bu süreçteki kendine özgü katkısını ve bu katkının genel Soğuk Savaş üzerindeki etkisini

dikkate almaktadır. Bu anlamı ile 20.yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran Soğuk Savaş tarihinde her bir devletin Batı-Doğu kampaşmasının getirdiği ayrımlaşmanın yanı sıra, örneğin aynı kampa mensup devletlerin birbiri arasındaki etkileşim de önem kazanmaktadır. Bu hali ile Soğuk Savaş tarihinde her bir devletin karar alıcıları kendi milli çıkarlarının ortaya konduğu bir bakış açısı dikkate alınmaktadır.⁶

Bu çalışma uluslararası tarihçilik bakımından siyasî tarih ve diplomasi tarihi ile bütünlük bir yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla geniş bir kaynakça kullanmayı gerektirmektedir. Bu anlamda, tasnif dışı ABD resmi arşiv malzemelerine ulaşım nispeten kolaydır. ABD resmi arşiv belgelerinden tasnif edilmiş ve basılmış olan Dışişleri Bakanlığı belgeleri olan Foreign Relations of the United States (FRUS) çalışmamızda önemli bir yere sahip olmuştur. FRUS, önemli Amerikan dış politikası kararlarını ve diplomatic süreçlerini tasnif edilmiş belgeler üzerinden sunan resmi kayıtlardır. FRUS, ABD Dışişleri Bakanlığı Tarih Bölümü tarafından yayınlanmaktadır. FRUS'ta Başkanlık Kütüphaneleri, Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları, Ulusal Güvenlik Konseyi, CIA ve digger dış ilişkilerle ilgili kurumlara ait belgeler yer almaktadır.⁷

Öte yandan Başkan Eisenhower ile ilgili tasnif edilmiş ancak basılmamış belgelerin bir kısmı mikrofiş olarak incelenmiştir. President Dwight D. Eisenhower's Office Files, 1953-1961 (Part 2: International Series) Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Öte yandan ABD'deki bilgi edinme yasası çerçevesinde Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı'na (CIA) ait önemli sayıdaki arşiv belgesi internet üzerinden araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Söz

⁶ Geleneksel yaklaşım için Herbert Feis, *From trust to terror: the onset of the cold war, 1945-1950* W. W. Norton 1970 ve aynı yazar, *Churchill, Roosevelt, Stalin: the war they waged and the peace they sought*, Princeton University Press, 1957; Arthur Schlesinger, editor. *The Dynamics of World Power: A Documentar History of United States Foreign Policy, 1945-1973*. Chealsea House Publisher, 1973 ve aynı yazar, *The Cycles of American History*. Houghton Mifflin, 1986; revizyonist görüş için William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*. W. W. Norton 1972; Lloyd C. A Gardner, *Covenant with Power: America and World Order from Wilson to Reagan*. Oxford University Press, 1984; Thomas J McCormick, *America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War*. John Hopkins University Press, 1989; Walter LaFeber. *America, Russia, and the Cold War, 1945-1996. 7th ed. McGraw Hill, 1997*; post-revizyonist tarih yazıcılığı özellikle John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment. A Critical Appriasal of American National Security Policy During the Cold War*. Oxford University Press, 2005.

⁷ <https://history.state.gov/historicaldocuments/status-of-the-series>, Son erişim tarihi: 03 Aralık 2017.

konusu belgelerden yararlanılmıştır. Öte yandan Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv’inde dönemle ilgili sınırlı sayıda evraka ulaşılmıştır.

Ancak özellikle dönemi kapsayan resmi Türk arşivine ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Tez yazımı süresince defaten Türk Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Arşivlerine müracaat edilmesine rağmen olumlu bir cevap alınamamıştır. 2016 içerisinde Bakanlığın arşivindeki Amerikan ve Suriye dosyalarını kısmen okuma şansı elde edilmiş olsa da evrak temini, not alma imkânı olmamıştır. Öte yandan döneme ilişkin geniş ikincil kaynak listesi mevcuttur. Tezin yazımında temel olarak FRUS resmi arşivleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

1.3. SOĞUK SAVAŞ TARİHÇİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş tarihçiliğinin cevaplandırmaya çalıştığı en temel sorulardan birisi, Soğuk Savaş’ın kökenlerinin ne olduğudur. Bu tartışmada, 1960’lara değin, Batı tarih yazıcılığında Soğuk Savaş’ın başlama nedeni Sovyetler Birliği’nin izlediği politikalarda görülmüştür. 2. Dünya Savaşı’nda Almanya ve Japonya’nın yenilgiye uğratılmasında işbirliği yapmış olan müttefik ABD ve Sovyetler, Stalin’in savaş sonrası yayılmacı siyasetinin bu işbirliğinin devamına engel olduğu iddiası “Ortodoks/geleneksel” görüş olarak adlandırılmaktadır. Sovyetlerin Doğu Avrupa’da komünizmin etkisini arttırması Amerikan çıkarları için bir tehdit olarak algılanmıştı. Söz konusu tehdidin önlenmesine yönelik politikaların geliştirilmesi, ABD yönetimlerinin öncelikli sorunuydu. Sovyet lideri Stalin’in “yayılmacı iştahı”, ABD ve SSCB arasında etki alanlarının korunmasına yönelik çıkar çatışmasını gündeme getirdi. Geleneksel yaklaşım, 2. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet lideri Stalin’in uzlaşmadan uzak tavrını Soğuk Savaşın ana nedeni olarak görür. Anglo-Saxon tarih yazıcılığında da ağırlıklı olarak 1960’ların ortasına değin Sovyetler Birliği çatışmaların nedeni olarak gösterildi.⁸

Ancak, 1960’lardan itibaren ABD’nin özellikle Vietnam’da adı konmamış bir savaşa girmesi ve bunun yarattığı ağır siyasal ve ekonomik sorunlar geleneksel yaklaşımın tam tersi bir tarih yazıcılığı anlayışını doğurdu. “Revizyonist” yaklaşım olarak

⁸ Klasikleşmiş Geleneksel yaklaşım için bkz. Arthur M. Schlesinger, "Origins of the Cold War," *Foreign Affairs*, 46 (October, 1967), s.22-52. Ayrıca, Feis, *From Trust...*

adlandırılan bu tarih yazıcılığı, geleneksel yaklaşımın aksine, “düzeltici”⁹ bir araç olarak gerilimin sorumluluğunu bu kez de Amerika’ya yükledi. Bunda, dönemin ağırlıklı düşünce akımı olan “Yeni Sol”un (New Left) etkisi büyüktür. Revizyonistler, Amerikan ekonomisinin savaş sonrası yeni pazar arayışları ve etki sahasını genişletme politikalarını, “ılımlı” Sovyetlere karşı çatışmacı tutumu olarak gördüler.¹⁰ Özellikle 1970’lerin başında ABD’nin dünyanın farklı bölgelerinde etkin olarak askerî çatışmalara girmesinin etkisiyle Revizyonist yaklaşım ağırlık kazandı. Bu noktada geleneksel yaklaşım neredeyse tersine çevrildi. Böylece gerginliğin temel sebebinin ABD’nin küresel anlamda hâkim güç olma isteğinden kaynaklandığı yönünde bir tarih yazıcılığı gelişti.

1980’lerden itibaren ise Soğuk Savaş çatışmalarının salt ABD ve SSCB merkezli olmadığı düşüncesi ortaya çıktı. Bu yaklaşım, iki süper güçten kaynaklanan siyasî ve askerî mücadelenin yanı sıra, “Soğuk Savaş’a konu diğer taraflar arasında da uzun tarihsel kökenlere dayalı “karmaşık bir etkileşim süreci”nin varlığına vurgu yapar. Bu teze göre, dünyanın farklı coğrafyalarındaki diğer ülkelerin -ekonomik-siyasî-askerî ve ideolojik- katkıları Soğuk Savaş’ın ortaya çıkması ve yayılmasında etkilidir. Geleneksel ve revizyonist tarih yazıcılığının yanında “post-revizyonist”¹¹ olarak adlandırılan bu görüş, Soğuk Savaş sürecinde, siyasî tarih açısından, her bir devletin bu süreçteki kendine özgü katkısını ve bu katkının

⁹ Jussi Hanhimäki ve Odd Arne Westad. *The Cold War: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Oxford University Press, 2004, s.iv.

¹⁰ ABD’nin savaş dönemince ortaya çıkan aşırı sanayi üretimi ve fazla ürünün dünya pazarlarına sunulması ile hammadde arayışları konusunda bkz., LaFeber, *America, Russia...s.6-7*; Thomas G Paterson. "The Quest for Peace and Prosperity." *Politics and Policies of the Truman Administration*, edited by Barton J. Bernstein, Quadrangle Books, 1972, s.81-85, 88-90; John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War*. Columbia University Press, 1972, s.18-20; Joseph M. Jones, *The Fifteen Weeks*. Viking, 1964, s.91. Revizyonist görüş için, Joseph M Siracusa, *New Left Diplomatic Histories and Historians* Regina Books, 1993. Yeni Sol ve revizyonist tarih yazıcılığı için, Robert James Maddox, *The New Left and the Origins of the Cold War*. Princeton University Press, 1973; Gardner, a.g.e.; McCormick, a.g.e. Ancak belirtmekte yarar var ki, Rus arşivlerinden elde edilen bilgiler çerçevesinde Soğuk Savaş’ın ilk küresel sıcak savaşı olan Kore Savaşı’nın hazırlık ve planlama safhalarında etkin bir Sovyet desteği olduğu yönünde değerlendirmeler, geleneksel yaklaşım taraftarları için önemli bir kanıt olarak görünmektedir. Konu ile ilgili olarak; “Soviet Aims in Korea and the Origins of the Korean War, 1945-1950: New Evidence from the Russian Archives,” *Cold War International History project Working Paper No. 8* (November 1993): 23-24; Vladislav Zubok ve Constantine Pleshkov, *Inside the Kremlin’s Cold War: From Stalin to Khrushchev*. Harvard University Press, 1996; Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*. Oxford University Press, 1996; Roger S. Whitcomb, *The Cold War in Retrospect: The Formative Years*. Preager, 1998.

¹¹ Post-revizyonist tarih yazıcılığı özellikle Gaddis, *Strategies of Containment...*

genel Soğuk Savaş üzerindeki etkisini dikkate almaktadır. Bu anlamıyla 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran Soğuk Savaş tarihinde her bir devletin Batı-Doğu kamplaşmasının getirdiği ayrışmanın yanı sıra, aynı kampa mensup devletlerarasındaki etkileşim, uyuşma ve gerginlikler de önem kazanmaktadır.

Tezde, Türkiye'nin ABD'den sağladığı siyasî-askerî-ekonomik güvenlik şemsiyesine doğru ilerleyişi ele alındı. Türkiye, Washington merkezli bir blok sistemine üyelik isteğini hevesli bir şekilde çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak, Türkiye bunu yaparken kendi bölgesel gerçeklerinden de hareket etmiş, çıkarlarını en üst düzeyde kullanmayı hedeflemiştir. Bu anlamda, Moskova-Washington merkezli Soğuk Savaş sürecinde Ankara kuzey komşusunun kendi üzerindeki açık ve yakından hissettiği tehdidi bir siyasî manivela olarak Atlantik ötesinde Eisenhower Yönetimine taşıma becerisini gösterdi. Eisenhower Yönetimi, Sovyetlerle direkt mücadelede, bu ülkenin güney komşusu ve Batı bloğunun sadık bir müttefiki Türkiye'yle yakından ilgilendi.

Bu anlamda tezin temel argümanı, bölgesel bir güç olma iddiasındaki Türkiye'nin, Batı bloğunun güvenlik şemsiyesi altında, kendi çıkarını korumaya yönelik bir politika izlediğidir. Türkiye'nin çıkar arayışının Washington'da ele alınış şekli ve blok içi mücadeleden kaynaklanan gerginlik önemlidir. Bu anlamda Batı'nın sadık müttefiki olarak görülse de, Türkiye'nin milli çıkarı için kimi zaman ABD'yle çıkar çatışmasına girmeye hazır olduğu durumlar da yok değildir. 1957 Suriye Buhranı böylesi bir çıkar çatışmasının izlerinin görüldüğü bir vakadır. Soğuk Savaş'ta aynı blokta yer alan küresel güçle, bölgesel güç olma yolundaki iki devletin, ittifak yapısının temelleri sarsılmasa da çıkarlarının her zaman aynı ölçüde bir birbirleriyle paralel olmadığı söylenebilir. Türkiye 1957 Buhranında, iç siyasî-ekonomik gelişmelerin ağırlığını hissetti. Öte yandan Türkiye, komünist yayılma tehlikesi, petrol kaynaklarına olan coğrafi yakınlık, Sovyetlerle olan sınır komşuluğu gibi avantajlarını milli çıkarları için kullandı. Bu halde, Ortadoğu gibi sorunların kökleri uzun tarihsel bir altyapıya dayanan coğrafyalarda şu temel soru

üzerinden hareket etmek doğru olacaktır: Sorunun altında yatan nedenler nedir?¹²

Soğuk Savaş'ın Washington-Moskova hattında yoğunlaştığı bir süreçte Türkiye, komünist yayılma ve Sovyet tehdidi gibi dış politika sorunlarını Washington üzerinde bir manivela olarak kullanmıştır. Ancak Eisenhower yönetimi, Türkiye'ye geniş bir hareket alanı tanımamıştır. Washington'un bu yaklaşımına rağmen Türkiye, bölgesel liderlik rolünde ısrarını sürdürmüştür.

Aynı şekilde tezin vak'a çalışması olan 1957 Suriye Buhranı da bugün için dünyanın en önemli sorunlarından birisi olan Suriye İç Savaşı'nın tarihsel altyapısına ışık tutmaktadır. Benzer olarak Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi devlet adamlarının yüzyıllardır en önemli mücadele konularından birisi olan Rus meselesi güncelliğini hala korumaktadır.

¹² John S. Badeau. "The Middle East: Conflict in Priorities." *Foreign Affairs*, vol. 36, no. 2, January, 1958, s. 232-240.

2. BÖLÜM: “TÜRK MESELESİ” VS SOVYETLER BİRLİĞİ (1945-1952)

2.1. TÜRKİYE’NİN BATI BLOĞUNA YÖNLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE’YE YÖNELİK SOVYET TEHDİDİ (1945-1947)

“[2.Dünya] Savaşı geçmişteki savaflara benzemiyor. Bir bölgeyi, işgal eden aynı zamanda kendi sahip olduğu sosyal sistemi de dayatıyor. Herkes ordularının ulaştığı yerde kendi sistemini dayatıyor. Başka türlü de olamaz.” Stalin.¹³

“Amerikan Donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunursa, o kadar iyi olur.” İnönü. Missouri zırhlısının İstanbul’u ziyaretine istinaden, 6 Nisan 1946.¹⁴

1953-1957 döneminde Eisenhower’ın Yönetiminin Türkiye politikasının tarihsel altyapısını oluşturan gelişmeler 2.Dünya Savaşı sonrası uluslararası camiada yaşanan hadiselerle alakalıdır. Bu gelişmeler çerçevesinde 2.Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talebi ve Boğazların yönetiminde hak iddiaları önemlidir. Sovyet taleplerinin yarattığı güvenlik endişesinin Türkiye’nin savaşın galiplerinden olan ABD ile ilişkilerine nasıl tesir ettiği ve nihayetinde Türk-Amerikan yakınlaşmasının temelini oluşturan ortak güvenlik arayışları dikkate alınmalıdır.

1930’ların Avrupa’sında İtalyan ve Alman yayılcılığının etkisiyle savaş bulutları ufukta belirlemeye başlamıştı. 1930’un ilk yarısında İtalya’nın Doğu Akdeniz’de oluşturduğu tehlike Türkiye’nin güvenlik endişesini arttırmıştı. İtalyan lider Mussolini’nin 19 Mart 1934’te İtalya’nın Asya ve Afrika’da tarihi emellerinin olduğunu açıklaması Türkiye’nin İtalya ile münasebetlerini güvenlik merkezli bir noktaya çekmişti. İtalya’nın 1936’da Ege Denizi’ndeki oniki Ada’da askeri tahkime gitmesi Türkiye’de bir İtalyan saldırısı endişesini arttırdı.¹⁵ Bu durum Türkiye’nin bölgesel güvenlik arayışlarına girmesine ve İngiltere ile yakınlaşmasına neden oldu. 1937’ye gelindiğinde Nazi Almanyası’nın Avrupa’nın tümünde yarattığı tehdit ortaya çıktı.¹⁶

¹³ Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*. Harcourt, Brace, 1962, s. 162.

¹⁴ Cumhuriyet, 7 Nisan 1946.

¹⁵ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Siyasal Kitabevi, 1995, s.111.

¹⁶ Brock Millman. “Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42.” *Middle Eastern Studies*, vol. 31, no. 3, July 1995, s. 483-508.

Almanya 1937'de barışçı bir şekilde Avusturya'yı ilhak etti. Münih anlaşması ile de Çeşoslovakya'yı parçaladı ve ülkenin tamamı Mart 1939'da işgal edildi. Avrupa'da Alman-İtalyan eksenindeki güvenlik endişeleri İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgale başlamasıyla en üst seviyeye çıkmıştı.¹⁷ Bu dönemde Fransa-İngiltere ve Rusya arasında Nisan 1939'da Alman-İtalyan tehdidine karşı işbirliğine yönelik görüşmeler başladı. Türkiye, Alman-İtalyan ekseninde gelişen güvenlik sorununu İngiltere ile dayanışmada aradı. Bu dayanışma Atatürk'ün yıllar öncesinden ortaya koyduğu bir öngörüydü.¹⁸ Türk diplomasisi, bir Avrupa savaşında İngiltere-Fransa ve Rusya ile ilişkilerinin temelini 4 Mayıs 1939'da yurtdışı temsilciliklerine gönderdiği bir tamimle belirlemişti. Buna göre Türkiye, yürütülen görüşmelerde İngiliz ve Fransızlara yakın duran bir siyaset izliyordu. Türkiye Sovyetlerle hal-i hazırdaki dostluğu da ileri bir safhaya taşımayı zorunlu görüyordu.¹⁹ Nisan ayı sonunda Türkiye'ye ziyarette bulunan Sovyet Dış İlişkiler heyetinin Türk-İngiliz işbirliğine yönelik bir anlaşmaya olumlu bakmasının ardından, 12 Mayıs'ta Türkiye ve İngiltere Akdeniz'de muhtemel bir savaş halinde birbirlerine yardım edecekleri yönünde deklarasyon yayınladılar.²⁰ Sovyetlerin 23 Ağustos'ta Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalaması Türkiye'yi kuzey sınırında da hassas bir konuma sokmuştu. Türkiye, İngiltere-Fransa ile müttefikler safında yer aldığı bir dönemde Sovyetlerin Almanya ile anlaşmaya varması Ankara için tam bir şok etkisi yaratmıştı.²¹ Ankara, Alman-Sovyet anlaşması sonrası Saraçoğlu'nun ifadesiyle, Sovyetlerin Türkiye'ye dost olup olmadığını bilmiyordu.²² Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı süresince izleyeceği denge siyasetinin ana hattında de ortaya çıkmıştı.

2.Dünya Savaşı ve sonrasında oluşan devletler sisteminde Türkiye, kendisine bir yön bulma çabası içerisindeyken iki mühim gelişmenin etkisinde kalmıştır.

¹⁷ Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılık Çarşı* (Yavuz Alogan Çev.) Everest Yayınları, 2015, s.195.

¹⁸ Atatürk Mussolini'nin kadim Roma İmparatorluğunu yeniden tesis etmesinin ilk adımının Arnavutluk'u işgal etmesi olacağını, bu halde de Türkiye'nin kendi güvenliğini dünya deniz gücü olan İngiltere ile ittifak kurmasında bulacağını söylemişti. İngiltere'nin doğal müttefiği de Fransa olacaktı. FRUS, 1940, vol.1, s.445.

¹⁹ Zeki Kuneralp, *İkinci Dünya Harbi'nde Türk Dış Siyaseti: Dışişleri Bakanlığı'nın Onbir Telgrafi* İstanbul Matbaası, 1982, s.25-26.

²⁰ Haluk Ülman, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri: 1939-1947*. SBF Yayınları, 1961, s.24.

²¹ FRUS, vol.1., s.446. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın Türkiye'ye muhtemel etkileriyle ilgili talimatı doğrultusunda ABD Ankara Büyükelçisi Türk-Sovyet ilişkileri konusunda detaylı bir analizi Beyaz Saray'a göndermişti. FRUS, 1940, vol1. s.444-451.

²² FRUS, 1940, vol.1, s.444.

Birincisi, Eylül-Ekim 1939'da Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında gerçekleştirilen Moskova görüşmeleridir. Bu görüşmelerde Sovyet tarafı Türkiye'den Boğazların statüsünde değişiklik yapılmasını ve kendilerine üs verilmesini talep etmiştir. Sovyetlerin bu talebi karşısında Türkiye İngiliz-Fransız ekseninde dış politikada denge arayışına girmiş ve bu ülkelerle ittifak kurmuştur. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskıları tüm savaş boyunca devam etmiş ve Türk siyasî tarihinde Batı ekseninde bir güvenlik arayışı temelini oluşturmasına neden olmuştur. İkinci gelişme ise, Batı eksenindeki güvenlik arayışı, önce İngiliz ardından da ABD merkezine doğru kayışa sebep olmuştur. Batı merkezli güvenlik arayışında İngiltere'nin genelde Ortadoğu özelde de Türkiye politikalarında ABD'yi bölgeye dâhil etme çabası dikkat çekicidir. Bu ikinci süreç ise 1943 Kazablanka Konferansı'nda ABD-İngiltere görüşmelerinde İngiltere tarafından net bir şekilde ortaya konmuştur.

Türkiye, Sovyet tehdidi algılamasını Batıya karşı destek sağlayabilme açısından siyasî/diplomatik bir manivela olarak kullanmıştır. Bunun tersi de Batı desteğinin Sovyetlere karşı kullanımıdır. Türkiye nihayetinde Soğuk Savaş'ın iki kutuplu siyasî/askerî yapılanmasında Batının desteğini alarak Washington merkezli Atlantik kuşağına dâhil olmuştur. Bu dönem, savaşın başladığı 1939'dan Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952'ye kadar olan tarihsel altyapıdır. Genel olarak bu bölümün ortaya koyduğu temel argüman, Türkiye'nin bir yandan Sovyet tehdidi altındayken güvenlik ve toprak bütünlüğü kaygısıyla önce İngiliz ardından ABD'nin askerî/siyasî güvencesine girerek Sovyet bloğuna karşı cephede yer aldığıdır. Türkiye'nin Batı bloğu içinde İngiliz ekseninden ABD eksenine geçişi iki devrede incelenebilir. İlk devre, 19 Ekim 1939 İngiliz-Fransız-Türk Üçlü İttifakıyla başlayan ve 1947 Truman Doktrini'nin ilanına kadar olan ve İngiltere'nin Orta Doğu'daki geleneksel hâkimiyetinin halen sürdüğü dönemdir. İkinci devre, 2 Mart 1947 Truman Doktrini'nin ilanından 8 Eylül 1952'de NATO üyeliğine kabul edilmesine kadar olan süreç.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında sıklıkla karşılaştığı tek bir Avrupa Devleti'nin etkisi altında olması gibi hatıralarda hiç de hoş olmayan anıların

tazeliğini koruduğu bir dönemde, 2. Dünya Savaşı ardından bir bloğa yönelmek Türk devlet adamlarınca kolay olmamıştır.²³ Criss'in ifadesi ile,

[Birinci Dünya Savaşı'nda] Müttefiklerini serbest iradesiyle seçmemek Osmanlı İmparatorluğu'na çok pahalıya mal olmuştu. Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliği açısından bir daha böyle bir duruma düşülmemesi İmparatorluktan Cumhuriyet'e miras kalan önemli bir dış politika ilkesidir.²⁴

Cumhuriyetin kurucu kadrolarının meslek yaşamlarının önemli bir bölümü harp ve diplomasi cephelerinde sürekli toprak kaybına tanıklık etmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde temkinli yaklaşıma sahip olmaları anlamlıdır. Dolayısıyla 2.Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında şekillenen dünyada Türkiye'nin yönetici kadrolarının zihinlerinde sürekli olarak toprak bütünlüğü ve güvenli bir ittifak arayışı hâkimdir. Nitekim Kazablanka Konferansı'nda Almanya'nın "kayıtsız şartsız teslim olması şartı" esas alınınca, güçlerinden arındırılmış Almanya'nın bulunduğu kıta Avrupa'sında, güç dengelerinin bütünüyle Sovyetlerin eline geçeceği endişesini duyan Türkiye, tarihsel sürecin büyük bölümünde sorunlu bir ilişki seyri izlemiş olan kuzey komşusu lehine kuvvetler dengesinin oluşacağını görmüştür. Türkiye, Savaşın Almanya aleyhine geliştiği 1943 Stalingard Savaşı'ndan sonrasında izlemiş olduğu tarafsızlık politikasından uzaklaşmaya başlamış ve müttefiklerle daha yakın işbirliğine yönelmiştir. Bu durum savaşın son döneminde ve sonrasında Türkiye'yi hızla Batı'nın etki sahasına sürüklemiştir. Bu sürükleniş Türkiye'yi askerî-güvenlik-ekonomik alanlarında Batı ve Transatlantik ilişkilerinde neredeyse bir bağımlılık derecesinde karmaşık bir ilişkiler manzumesinin kucağına itmiştir. Batı ile ilişkiler ve toprak bütünlüğü gibi hayati bir konu 1945'den itibaren Türk siyaset tarihine damga vuracaktır.²⁵

Türkiye daha henüz savaşın ilk ayı içerisinde Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun Moskova'da Sovyet meslektaş Molotov ile yaptığı görüşmelerde (26 Eylül-16

²³ Edward Weisband. *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*. Örgün Yayınevi, 2002, s 107–109.

²⁴ Nur Bilge Criss. "Önsöz." *Türkiye'nin Batı İle İttifaka Yönelişi*, Melih Esenbel, İsis Yayıncılık, 2000, s.13.

²⁵ Türkiye'nin toprak bütünlüğü kaygısı bir ölçüde haklı bir zemine dayanmış görünmektedir. Ağustos 1941'de komşusu İran'ın batılı İngiltere ve kuzey komşusu Sovyetler tarafından işgaline tanık olan bir ülke için, sınırlarının tümüne dayanmış bir savaşta güvenlik kaygısı birincil öneme sahiptir. Nitekim Türk kamuoyu bu iki ülkenin benzer bir şekilde Türkiye'yi de işgal edecekleri endişesini taşımaktadır.

Ekim 1939) Sovyetler ile İngiltere arasındaki gergin ilişkileri yumuşatmak ve Fransa-İngiltere ekseninde kurulması düşünülen ittifak arayışına destek bulma arayışına başlamıştı.²⁶ Boğazlar ile ilgili Montreaux Sözleşmesi'nde kendi lehlerine değişiklikler²⁷ ve başlamış olan savaşta Türkiye'nin İngiltere, Fransa ile Almanya dengelerini Sovyetler açısından en etkin şekilde korumaya²⁸ ve Türkiye'nin tarafsızlığını sağlamaya yönelik anlaşma girişimlerinde bulunmuşlardı. Bu istekler Türkiye'nin egemenliğine yönelik ağır şatlar içeren gizli bir protokol olarak sunulmuştu.²⁹ Örneğin, önerilerin 1. Maddesi, "Barış ve savaş zamanında, Türkiye tarafsız veya savaştan olsun, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmeleri ve Karadeniz'e girmeleri

²⁶ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.248.

²⁷ Bu değişiklikler Stalin'in de bizzat katıldığı 1 Ekim tarihindeki görüşmede gündeme getirilmiştir. "1) Barış ve savaş zamanında, Türkiye tarafsız veya savaştan ülke olsun, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmeleri ve Karadeniz'e girmeleri söz konusu olduğu zaman her defasında Türkiye Hükümeti ile Sovyetler Birliği birbirleri ile danışacak ve birlikte karar vereceklerdir. 2) Türkiye 18. maddede (Montrö Sözleşmesi'nde) öngörülen tonajın beşte birini aşan Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerini Boğazlardan geçirmeyecektir. 3) Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin insani bir gaye ile Karadeniz'e gönderecekleri savaş gemilerini Boğazlara ve Karadeniz'e sokmayacaktır. 4) Montrö Sözleşmesi'nin 19. ve 25. maddeleri gereğince Boğazlardan geçecek savaştan devletlerin savaş gemilerinin geçişi ancak Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti Konseyini geçiş konusunda onayını verdiği takdirde vuku bulacaktır. 5) Sözleşmenin 4. maddesine göre Boğazlardan geçen savaş malzemesi ve asker taşıyan veyahut silahla donatılan üçüncü devletlere ait ticaret gemileri yardımcı savaş gemisi sayılacaklardır. Bu gemilere sözleşmenin 10-18 ve 20-21. maddeleri uygulanacaktır. 6) Türk-Sovyet Paktı'nın uygulanması veyahut Sovyetlerin veya Türkiye'nin menfaatlerinin savunulması için gerekli olduğu takdirde Sovyetler Birliği'nin denizatlıları sözleşmenin 12. maddesinde öngörülen hâl dışında da Boğazlardan girip çıkabileceklerdir. 7) Türk-Sovyet karşılıklı yardım yüklenimlerinin esnek ve etkili olabilmeleri amacı ile Sovyet savaş gemilerinin Boğazlardan geçişleri için 13. maddede öngörülen 8 günlük ihbar iki güne indirilecektir. 8) Aynı sözleşmenin 23. maddesi ile Sovyet uçaklarının Boğazlardan geçişleri için kabul edilen üç günlük ihbar bir güne indirilecektir. 9) Türkiye ve Sovyetler Birliği hükümetleri karşılıklı yardım paktı anlayışı içinde her yıl 1 Ocak ve 1 Temmuz'da, Karadeniz ve Boğazlardaki savaş filolarının tonajlarını birbirlerine bildireceklerdir. 10) Türkiye ve Sovyetler Birliği Hükümetleri Boğazlardan geçiş rejimini değiştirmemeyi ve önceden danışmada bulunmadan ve birbirlerinin imzalarını almadan hiçbir anlaşma yapmamayı yüklenirler. 11) Bu gizli protokol Türk-Sovyetler Birliği Karşılıklı Yardım Paktını tamamlar ve ayrılmaz bir parçasını oluşturur.", Aydın, "İkinci Dünya Savaşı...", s.421.

²⁸ Ülman, *Türk-Amerikan...* s.25.

²⁹ Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretindeki heyette yer alan Cevat Açıkalin'a göre Sovyetler Almanya ile anlaşmışlar ve Türk-Fransız-İngiliz anlaşmasını boşa çıkarmak amacını gütmüşlerdi. Sovyet talepleri şu şekildedir: "1. İngiltere ve Fransa ile girişilen ittifak müzakerelerinin istişareye çevrilmesi; 2 İngiltere ve Fransa'nın Sovyetler Birliği ile savaşa girmesi halinde üçlü ittifakın geçersiz sayılması; 3. Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı'nın gereği olarak yapılacak Türk-İngiliz-Fransız Paktına "Alman ihtirazi kaydının" koyulması; 4. Boğazların Türkiye ve Sovyet Rusya ile beraber savunulması; 5. Montrö Boğazlar Antlaşmasına, Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazlardan geçemeyeceğine dair garantinin eklenmesi.", Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi, III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.61.*

söz konusu olduğu zaman her defasında Türkiye Hükümeti ile Sovyetler Birliği birbirlerine danışacak ve birlikte karar vereceklerdir". Görüleceği üzere Sovyet istekleri Türkiye'nin egemenliğini kısıtlayıcı kısmen bir başka ülkeye devretmesine yol açacak tarzdadır. Saraçoğlu Moskova'ya hareketinden önce İnönü tarafından, Türkiye'nin veya müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın çıkarları aleyhine durum yaratmaktan imtina edecekti.³⁰ Görüşmelerin ilk gününde Molotov Saraçoğlu'na Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un ertesi gün (27 Eylül) Moskova'ya geleceğini, bir süre kendileriyle ilgilenemeyeceğini ifade etmesi manidardır. ABD'nin Ankara Büyükelçisi MacMurray, Molotov-Ribbentrop görüşmelerinin bir sonuca ulaşmasına değin Saraçoğlu'nun Moskova'da Ruslar tarafından "el atlında tutulduğunu" ve bir "turist" olarak bulunduğu yorumunu yapmıştır.³¹ Savaşın hemen öncesinde 23 Ağustos 1939'da Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandığı göz önüne alınırsa, Türk heyetinin üç hafta boyunca Sovyetler ile anlaşma umuduyla Moskova'da beklemesinde, Türkiye açısından Sovyet talepleriyle ilgili endişesi ortaya çıkmaktadır. Bu endişe nedeniyledir ki, Saraçoğlu elinde İngiliz-Fransız-Türk-Sovyet anlaşma temeli oluşturabileceğini düşündüğü bir anlaşma taslağıyla Moskova'ya gelmiştir. Saraçoğlu'nun elinde Türk-İngiliz-Fransız hükümetleri arasında güvenlik ve işbirliğine yönelik 23 Eylül'de paraf edilmiş bir metin, aklında ise "öncelikli olarak aklında Sovyet yetkililerin Türkiye'ye karşı dostane mi veya dostane olmayan tutum içinde mi oldukları" sorusuna cevap arayışı vardır.³² Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretindeki amacı, Sovyetlerin Almanlar ile yaptıkları anlaşmanın Sovyet politikasında ne oranda değişiklik yarattığını anlamak, Türkiye'nin batı ile anlaşmalarına zarar vermeyecek bir tarzda Sovyetler ile bir güvenlik anlaşması yapmak ve Balkan devletlerinin savaşta tarafsız kalması halinde Sovyetlerin nasıl tepki vereceğini belirlemektir.³³ Moskova görüşmelerinde Sovyet tarafı, gizli bir protokolü de Türk heyetine ilettili. Sovyet tarafının amacı, Alman-Sovyet

³⁰ FRUS, 1940, vol.1, s.447.

³¹ y.a.g.e

³² Alman-Sovyet anlaşmasının Türkiye üzerindeki etkileri Başkan Roosevelt'in de ilgi alanına girmiştir. ABD Ankara Büyükelçisi Başkan Roosevelt'in şahsi talimatıyla Sovyetlerin Balkanlar üzerindeki politikaları konusunda oldukça detaylı bir istihbarat raporu hazırlamış ve şifreli telgraf yerine kapalı zarfta 9 Kasım 1939'da Washington'a göndermiştir (mektup 18 Aralık'ta Washington'a ulaşacaktır.) FRUS, 1940, Vol.1, s.444.

³³ Güçlü, "The Uneasy relationship..." s.126.

anlaşmasıyla Avrupa'da dengeleri değiştirdiği ve Sovyetlerin Polonya üzerinde yayılma gösterdiği bir anda, Türkiye'den de daha fazla taviz koparmaktı.³⁴ Sovyetlerin tarafsızlık ilanını gerçekleştirdikleri gün Polonya'da işgal hareketine başlamaları ise Fransa'da "gaddarca bir şaka" olarak görülmüştü.³⁵ Stalin ayrıca 1925 tarihli Türk-Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması'nda tadilat tekliflerinde bulunmuştu. Burada da amaç Türkiye'ye Alman saldırısı karşısında Sovyetlerin Türkiye'ye yardım etmesinin önünü kesmek ve Fransa-İngiltere'nin Sovyetler ile savaşa girmesi halinde Türkiye'nin bu iki ülkenin yanında yer almasını önlemeye çalışmaktı.³⁶ Sovyetler, Boğazlar üzerindeki taleplerini Ribbentrop-Molotov müzakerelerinde de tekrarladı.³⁷

Türk heyetinin Sovyet taleplerini kabul etmemesi karşısında Stalin Ege'deki Yunan adaları ile İtalya'nın elinde bulunan 12 adaların Türkiye'ye verilmesini dahi teklif etmişti. Saraçoğlu'nun neredeyse bir aya yaklaşan Moskova misyonu her iki tarafça da istenilen neticeyi vermemiş ve Türk heyeti 17 Ekim'de Moskova'dan ayrılmıştı. Sovyetler ile anlaşma zemini bulamayan Türkiye de, Dışişleri Bakanı Saraçoğlu daha Türkiye'ye dönmeden Başbakan Refik Saydam İngiltere ve Fransa büyükelçileri ile Üçlü İttifak Anlaşmasını 19 Ekim 1939'da imzaladı. Saraçoğlu'nun Moskova misyonu ABD'nin en üst düzey yönetimine, hal-i hazırda bu isteklerini gerçekleştirecek maddi imkânlardan mahrum olsa da, Rus çarlık dönemi emperyalist heveslerinin canlanması ve "cesur canavarlarla beslenen çakal" tanımlamasıyla iletilecektir.³⁸ Ancak Molotov, SSCB Yüksek Konsey'in 31 Ekim tarihindeki özel toplantısında Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve boğazlardan üs talebinde bulunduğu ve bu yüzden görüşmelerin sonuçsuz kaldığı yönündeki dedikoduların gerçek dışı olduğunu belirtti. Molotov açısından görüşmelerin kesilmesinin iki sebebi vardı: İlk olarak, Türkler Almanya ile savaşa

³⁴ Cevat Açıkalın, "Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)." *Belleten*, Cilt 56, No 217, Aralık 1992, s. 985-1079, s.1007. Sovyet-Alman Pakti'nin imzalandığı akşam Stalin, Molotov'un da bulunduğu bir ortamda Ribbentrop'a "Türklerin oynak siyasetinden kendilerinin de çok çektiğini" söylemiştir.

³⁵ Yücel Güçlü. "The Uneasy relationship Turkey's Foreign Policy Towards the Soviet Union at the Outbreak of the Second World War", *The Turkish Yearbook*, vol. 28, 1998, s.105-137, s.128.

³⁶ y.a.g.e., s.129.

³⁷ Alman Donanma Komutanlığı kayıtlarından nakleden Altemur Kılıç. *Turkey and the World*. Public Affairs Press, 1959, s.86.

³⁸ FRUS, 1940, vol.1, s.449, 450.

girmeme konusunda sürekli çekinceler ileri sürmüştür. Diğer sebep ise, Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişine izin verilmemesi yönündeki Sovyet taleplerinin Türkler tarafından kabul edilmemesidir. Öte yandan Moskova'ya göre, İngiliz ve Fransızlarla anlaşma yapan Türkiye "tehlikeli bir yol"a girmiştir.³⁹ ABD'nin Moskova Büyükelçisi Steinhard görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasını Rusların Türklere attığı bir tokat olarak değerlendirmişti.

Sovyetler, Türkiye üzerindeki taleplerini uygun olduğunu düşündükleri her fırsatta tekrarlamaktan çekinmemişlerdi. 1941'de Bulgarlara yapılan görüşmelerinde Trakya'da Midye-Enez hattına kadar olan bölgeyi Bulgarların, Boğazlar'a kadar olan toprağı da Sovyetlerin alması önerisinde bulunacaklardır. Bulgar hükümeti, Türkiye ile aralarındaki olan komşu ülkelerle görüşmelerden birbirlerini haberdar etmeleri konusundaki anlaşma uyarınca Türk hükümetini bu gelişmeden bilgilendirmiştir. Türklerin konu ile ilgili olarak Moskova nezdindeki soruları ise cevapsız kalmıştır.⁴⁰ Türkiye mümkün olan tüm kanalları kullanarak Sovyetlerin ülkeleri üzerindeki taleplerini net olarak güçlü ülkelere aktarma ihtiyacındadır. Zaten Sovyetlerin kendi çıkarları söz konusu olduğunda ise ilgili tarafın pozisyonuna göre politika değiştirmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Nitekim Saraçoğlu'nun "...Sovyetler ile komşuyuz ve onlarla nasıl baş edileceğini biliyoruz." tespitine de uymaktadır. Sovyetler, 22 Haziran 1941'de Alman saldırısına uğradığı anda Türkiye'nin tarafsızlığına ihtiyaç duyan Moskova'nın İngiliz Hükümeti'ne verdiği şu güvence ilginçtir:

Sovyet Hükümeti Montreux Sözleşmesi'ne bağlılığını teyid eder ve Türk Hükümetine Boğazlar üzerinde saldırgan bir emeli ve iddiası olmadığını garantisini verir. Sovyet Hükümeti ve aynı zamanda Birleşik Krallık'ın Majestelerinin Hükümeti Türkiye'nin herhangi bir Avrupalı gücün saldırısına uğraması durumunda her türlü yardımı ve desteği vermeye hazırdır.⁴¹

Nitekim şartların doğurduğu yeni gerçekler karşısında Sovyetler Türkiye üzerindeki düşüncelerinden şimdilik kaydı ile geri çekildiklerini belirtti. Konu

³⁹ Necmeddin Sadak. "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, vol.27, no.3, 1949, s. 449-461, s.454.

⁴⁰ *FRUS*, 1941, vol.3, s.871. Bu bilgiler, Numan Menemencioğlu'nun ABD Ankara Büyükelçisiyle yaptığı görüşmesini içeriğinin söz konusu büyükelçi tarafından Washington'a yazdığı telgrafta yer almaktadır.

⁴¹ *FRUS*, 1941, vol.3, s.392.

hakkında Ankara'daki İngiliz büyükelçi aracılığıyla bilgilendirilen Türk yetkililer, bu beyanın kamuoyuna açıklanmasını isterler. İngilizler bunda bir sakınca görmezken Sovyetlerden Türkiye'nin bu isteğiyle ne teyit ne de tekzip yönünde bir bilgilendirme gelir. Sovyetlerin Türkiye'ye saldırmama güvencesi Türk yetkililerce tatmin edici görülmüştür. Nitekim Ocak 1943'de Adana'da gerçekleştirilen İnönü-Churchill görüşmesi sonrasında Başbakan Saraçoğlu ile görüşen ABD Büyükelçisi Steinhard Washington'a şu bilgiyi rapor etmiştir:

"[Saraçoğlu'nun düşüncesi] müttefikler savaşı kazanacaktır ki; bu Müttefik zaferi Türkiye'nin de çıkarınadır. Rus saldırganlığından kurtulmanın ihtimali Türkiye'nin Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'dan sağlayabileceği korumada yatmaktadır..."⁴²

Dönemin Moskova Büyükelçisi Erkin de Türkiye'nin Sovyetlere karşı duyduğu endişenin sebeplerini tecrübeli bir diplomat olarak net bir şekilde ifade belirtmiştir.

İngilizler, Türkiye'nin günün birinde Sovyetler Birliği ile baş başa yalnız kalmaktansa, tecavüze karşı mukavemet koalisyonuna fiilen girmesindeki zaruret üzerinde ısrarla duruyorlar; Türkler ise, memleketlerinin harbe katılması ile Sovyet dış politikasının seyrini değiştiremeyeceğini ileri sürüyorlardı. Türkler göre, Ruslarla anlaşmaları sırf onların çıkarlarına yaradığı nispette ve müddetçe geçerliliklerini muhafaza ederdi. Hadiselerin soğukkanlı değerlendirilmesine dayanan Sovyet politikası hislere yer vermezdi. Türkiye harp dışında kalmaya karar verseydi, yarın Sovyetler ilk fırsatta bu harp dışı vaziyetten faydalanmaya kalkışacaklardı. Aksine, Türkiye harbe katılmayı uygun bulsaydı, Ruslar Türkiye'de harp gailelerinden doğacak olan zaafı istismar etmek için ellerinden geleni yapacaklardı... Türkiye bakımından en makbul hareket, mümkün mertebede kuvvetli kalmaktı. Rusların Türkleri harbe doğru itme arzularının, bu memleketi mukavemetin son hudutlarına kadar zayıflatmak ve tüketmek arzusundan ileri geldiğinde Türkiye'nin zerre kadar şüphesi yoktu.⁴³

Savaşın seyrinin değiştiği bu dönemden sonra dahi Türkiye savaş girme yönündeki İngiliz baskısına direnmiştir. Türkiye'nin bu baskılara direnmesinin temelinde savaşın müttefikler lehine kaymasına rağmen bir Alman işgaline uğraması ve akabinde ülkenin Sovyetlerce kurtarılması endişesi yatmaktadır.

⁴² *FRUS*, 1943, vol.4, s.1063-1064. Muhtemeldir ki, Saraçoğlu savaşın müttefikler lehinde sonuçlanacak olmasından son derece mumnun gözükmetedir. Bu halde de, örneğin, Almanların 1941'de Barbarossa Harekatı ile Sovyetler'e saldırdığını öğrendiği zaman İnönü'nün zaman uzun uzun gülmesi ve hatta zeybek oynadığı rivayeti bu anlamda hoş bir anekdottur. Saraçoğlu ayrıca, "Bu şans, yani Rusya'nın tamamen yok edilebilmesi fırsatı doğmuştur" diyecektir. Cemal Madanoğlu, *Anılar (1911-1953)* (İstanbul: Evrim Yayınevi, 1982), s.302.

⁴³ Feridun Cemal Erkin. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Başnur Matbaası, 1968, s.192.

Türkiye'nin politikası savaşın taraflarıyla dost kalma yönündedir.⁴⁴ Nitekim 30 Ocak 1943'te İnönü-Churchill'ün gerçekleştirdiği Adana görüşmelerinde İngiliz tarafı savaşa katılması durumunda Türkiye'nin Sovyetlere karşı toprak bütünlüğünün korunacağını taahhüt etmiştir.⁴⁵ Sovyet-Türk ilişkilerinde kuvvet dengesizliğinin yaratacağı sorunlar Türk iç siyasetindeki politik görüşleri farklı olsa da 1940'ların ortasından 1950'lerin sonuna değin dış politikada önemli bir endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu endişeyle;

Türkiye 1945-46'daki Sovyet isteklerinden ve tehditlerinden sonra Batılı devletlerle ilişkilerini öyle bir biçimde geliştirmiştir ki, bütün dış politika felsefesini sadece Batı'yla işbirliği yapmak ilkesi üzerine kurmuştur.⁴⁶

Fas'ın Kazablanka kentinde 14-24 Ocak 1943 tarihlerinde bir araya gelen ABD ve Birleşik Krallık liderleri, Sovyetler Birliği'nin katılmadığı konferansta, Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi konusunu da gündeme getirmişlerdi. ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre, 18 Ocak'taki görüşmelerde ABD Başkanı Roosevelt Türkiye ile ilgili askerî konulardaki gelişmelerin ABD'ye bildirilmesi kaydı ile ilk söz sahibinin İngiltere olduğunu kabul etmiştir.⁴⁷ Savaş süresince Türkiye ile ilgili askerî konulardaki görüşmelerde ABD, tarihsel olarak Orta doğu coğrafyasında "tabii" hakları olan İngiltere'nin bölge ile askerî politikalarında bu ülkeye geniş bir serbestlik tanımıştı. Ancak, ilerleyen günlerde Türkiye'nin durumunu ilgilendiren konulardaki Kazablanka Konferansı mutabakatının ne olduğu hususunda ABD ve İngiliz yetkililer arasında anlaşmazlık olduğu ortaya çıkmıştı. ABD'liler hiç bir şekilde siyasî ve ekonomik konularda İngiltere'ye istedikleri gibi siyaset oluşturamayacaklarını ifade ederken, İngilizler ise konferansta kendilerine "Türklere karşı kâğıtları istedikleri gibi kullanacaklarının"⁴⁸ sözünün verildiğinde ısrar etmişlerdi. ABD, Türkiye'nin siyasî

⁴⁴ Alman Büyükelçiye Türkiye'nin savaşta izlediği politika konusunda 9 Mart'ta şunu söylemiştir: "Bu dünya çapında ihtilaf beklenmedik bütün unsurları taşımaktadır. Batılıların birinin Rusya ile ayrı bir anlaşma ile durumunu kuvvetlendirmesi ya da Rusya'nın bir gün Almanya ile anlaşması zerinde durulacak bir ihtimallerdir. Türk dış politikası her türlü ihtimali dikkate almalı ve savaşın tarafların hepsi ile dost kalmalıdır." Gönlübol, *Olaylarla...*, s.169

⁴⁵ Adana görüşmelerine katılan İngiliz Büyükelçisi Ankara'ya döndüğü akşam ABD'li meslektaşını görüşmenin sonuçları hakkında bilgilendirmişti.

⁴⁶ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.248.

⁴⁷ *FRUS*, 1943, Vol.4, s.634, 650, 659. Konferans'ta Türkiye'nin müttefikler safında savaşa girmesi karşılığında Suriye ve Bulgaristan'dan toprak dahi verilmesi de gündeme gelmiştir.

⁴⁸ "Başkan Türkiye ile kartların oynanması konusunda esas sorumluluğu Başbakan'a bıraktı". Bu konudaki anlaşmazlık Dışişleri Bakanı'nın İngiltere'nin Washington Büyükelçisine nota yazmasına kadar varacaktır., *FRUS*, 1943, vol.4, s.1067.

ve ekonomik durumu ile ilgili olabilecek konularda böylesi bir serbestliği tanımayacağını çok net bir şekilde İngiltere'ye iletmişti.

Ancak Türkiye bir Sovyet tehdit algılaması bakımından yalnız da değildi. ABD Dışışleri Bakanı James F. Byrnes'in Mayıs 1946'da Sovyet dış politikasının temelini ne olduğu sorusuna Fransız meslektaş "yayılmacılık yoluyla güvenlik" şeklinde cevap vermişti.⁴⁹ 2.Dünya Savaşı boyunca "aktif tarafsızlık" politikası izlemiş olan Türkiye savaşın Avrupa ayağının sonucunun belli olmaya başladığı andan itibaren kuzey komşusu SSCB'nin belirgin tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı. Sovyetlerin iştahını kabartan bir diğer durumu, 28 Kasım–1 Aralık 1943 arasında Tahran'da toplanan ABD-İngiliz-Sovyet konferansında bulmak mümkündür. Türkiye konusu, ülkenin savaşa girip girmeyeceği şartlarının değerlendirilmesidir. Konferans sırasında Churchill'in Türkiye'nin askerî yapısı ve eksikliklerin tamamlanması için öngörülen askerî yardım konusundaki bilgiler ile ordunun yetersizliklerinden bahsetmesi dikkat çekicidir.⁵⁰ Sovyetlerin bu tür bilgileri kendi imkânları ile öğrenme yetenekleri bir yana, Stalin'in bu bilgileri ilk ağızdan edinmiş olması muhtemeldir ki Stalin'in iştahını kabartmıştı.

Truman Doktrini'nin ilanı olan 1947'nin ilk aylarına kadar Türkiye ve çevresiyle ilgili Orta Doğu coğrafyasında ABD dış politikasının temel çizgilerini kısaca şu şekilde belirtmek mümkündür: 1) İngiltere'nin tarihsel rolü ve dönemin klasik ABD dış politikası gereği, İngiltere'nin "meşru haklara sahip" etki sahasına müdahale etmeme 2) Mümkün olan en az şekilde tesir edecek tarzda bu politikayı takip ve konuda İngiltere'ye garanti verme.⁵¹ Kazablanka'nın ardından İngiltere ve ABD arasında Türkiye'nin siyasî ve ekonomik sahalarında kimin söz sahibi olacağı yönündeki yanlış anlamadan kaynaklanan tartışma, ABD'nin bölge üzerinde etkinlik sahasını yayma amacının ilk işaretlerinden birisi olmuştur. Bu temel etrafında, ABD, Türkiye coğrafyasının yakın ilgi sahalarını kapsayan Orta Doğu bölgesinde daha derin bir stratejik anlayışı tedricen geliştirmeye başlayacaktır. Bu, "özgür dünya"nın liderliğine soyunan ABD için bir nevi kaslarını gösterme

⁴⁹ Howard Jones. *New Kind of War: America*. Oxford University Press, 1997, s.7.

⁵⁰ Selim Deringil. *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*. Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s.217-218.

⁵¹ *FRUS*, 1947, vol.5, s.514.

mücadelesidir de. Bu alanda daha önce İngiltere'nin sorumluluğunu kabul etmiş olan ABD açısından bir siyasî planlama ve algıda da değişiklikti.⁵²

Nitekim savaş süresince müttefik liderler arasında devam eden ve Kazablanka ile başlayan bir dizi konferanslar zincirinde (Kazablanka, Quebec, Kahire, Moskova ve Tahran), Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesi konusu gündeme geldiği zamanlarda sadece ABD, Türkiye ile ilgili politikalar konusunda kararlı bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda Churchill ve Stalin'den gelen tüm aşırı baskılara rağmen ABD Başkanı Roosevelt "vicdanının Türkiye'yi savaşa zorlamaya müsait olmadığını" belirterek, "kendisinin İsmet İnönü'nün yerinde olsa, İngiltere'den çok daha fazla yardım isteyeceğini" söylemişti.⁵³ ABD'nin, Pasifik'ten kıta Avrupa'sına yayılmış bir coğrafyada yürüttüğü "stratejik" savaş esnasında iki müttefikinin çıkar sahasında gördüğü daha alt düzeydeki bir coğrafyanın konusu olan Türkiye hakkında çok da müdahil bir tavır sergilememesi anlaşılır bir durumdur. Nitekim askerî konularda Türkiye'yle ilgili istediği kartları oynama yetkisini Kazablanka Konferansı'nda İngilizlere bırakmış olduğu yukarıda ifade edilmişti. Türkiye ile ilgili askerî sorunları İngiltere'ye havale etmiş, Sovyetlerin siyasî talepleri karşısında da hem Sovyetleri hem de Türkiye'yi yatıştırıcı bir politika izlemiş olan ABD, bu tutumunun çok da işe yaramadığını ilerleyen dönemde görmüştü.

Nitekim savaşın getirdiği müttefiklik anlayışı Almanya'nın 1942'de Stalingrad yenilgisi sonrası değişmeye başlamıştı. Sovyetlerin Nazi ilerleyişini önce durdurması akabinde de aybettikleri toprakları tekrar ele geçirmeye başlaması müttefiklerin çıkar çatışmasına girmesine neden oldu. 1944 Eylül'ünde ABD-İngiltere ve SSCB İran petroleri payları üzerinde mücadeleye giriştikleri zaman, Sovyetler Kuzey İran'daki beş eyalette söz hakkı aramaya girişmişti. Bunun da ötesinde Avrupa cephesinde de, Sovyetler Bulgaristan ve Romanya işgalini tamamlamıştı. Savaş sonrası kurulacak Birleşmiş Milletlere üyeliğin Almanya ve

⁵² Savaş boyunca ABD İran, Suudi Arabistan ve Mısır'da İngiliz kuvvetleri ile birlikte özellikle asker ve teknik danışmanları ile özellikle deniz ve hava kuvvetleri için bakım onarım merkezleri tesis etmiştir. Bu faaliyetlerinin merkezi ise Ortadoğu Tedarik Merkezi olarak Kahire'dir. ABD bu bölgede İngiliz ve Sovyet'lere uygulanan Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşmaları gereği lojistik destek sağlamıştır. *FRUS*, 1947, vol. 5, s. 513.

⁵³ Kâmuran Gürün. *Türk-Sovyet İlişkileri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.260.

Japonya'ya savaş ilan eden ülkelere açık olacağı yönündeki müttefik güçlerin kararı Türkiye'nin 23 Şubat 1945'de bu ülkelere savaş ilan etmesine neden oldu. Ancak, Sovyetler bunu çok geç kalmış bir karar olarak gördüler. Bu esnada, ABD'nin Moskova büyükelçiliği güvenilir kaynaklardan edindiği, Sovyetlerin Türk büyükelçisinden Montreux sözleşmesinde günün şartlarına uygun değişikliklerin görüşülmesi yönünde talebini 9 Mart itibari ile Washington'a iletmeye başlamıştı.⁵⁴ Çok geçmeden Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e 19 Mart 1945'de bir nota vererek iki ülke arasında imzalanmış olan 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın yenilenmeyeceğini, feshedildiğini bildirdi. Sovyet basını da nota verilmesi olayını Sovyet Dışişleri Bakanlığı duyurusu olarak kamuoyuna açıkladı.⁵⁵ Bu durum Türk tarafınca beklenen bir durumdu;⁵⁶ ABD'nin Moskova Büyükelçisi Türk Büyükelçilik çevrelerinde Rusların bu hareketinin beklendiğini ve notadan bir iki ay önce Türk büyükelçisinin Ankara'yı bu konuda uyardığı yönündeki bilgiyi Washington'a iletmışti.⁵⁷

1945 Baharında savaşın Almanya'nın yenilgisiyle sona ereceği artık belli olmuş ve Moskova'nın boğazlar üzerindeki talebi yeniden gündeme geldi. Sovyetler Türk tarafından, savaşa paralel yaşanan gelişmeler ışığında dostluk anlaşması üzerindeki değişiklik talebini iletmışti. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Molotov'un notasına cevaben 4 Nisan 1945 Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'i çağırması ve Türkiye'nin antlaşmanın iki tarafın çıkarlarına uyacak şekilde değiştirilmesini kabul ettiğini ve Sovyet tekliflerinin dikkatle ve iyimserlikle inceleyeceklerini bildirmişti.⁵⁸

Türkiye, Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşu sürecini tamamlayacak olan 25 Nisan 1945'de başlayan San Francisco Konferansı'na Sovyet taleplerinin tedirgin edici ağırlığı altında katıldı. 19 Mart-13 Ekim 1946 arasında Türk-Sovyet ilişkilerinde notalar savaşı olarak tanımlanabilecek bir yalnızlık bir süreci başladığında,

⁵⁴ FRUS, 1945, vol.8, s.1219.

⁵⁵ FRUS, 1945, vol.8, s.1219-1920.

⁵⁶ 1925 tarihli anlaşmanın 7 Kasım 1935 yılında tashih edilen şekline göre anlaşma 10 yıllık süre için tekrardan uzatılmış, taraflardan birisinin altı ay öncesinden uzatmanın olmayacağı yönündeki beyanı olmadığı takdirde iki yıllık süre için tekrardan devam edeceği belirtilmişti.

⁵⁷ FRUS, 1945, vol.8, s.1221.

⁵⁸ Saray, *Türkiye'nin...*, s.72.

Türkiye toprak bütünlüğünün korunması için açıkça güvенеbileceği ve yardım alabileceği kesin bir destekten yoksun kalmıştı. Dünya savaşının ardından, 21 Mayıs 1945 günü Sovyetler Birliği Ankara büyükelçisi ile görüşen Moskova büyükelçisi Sarper, Montreux konusu gündeme geldiği zaman muhatabına bunun İngilizlerle Sovyetlerin arasını açıp açmayacağını sormuş, “İngilizlerle aralarında anlaşmazlık olmadığı ve olamayacağı” cevabını almıştı⁵⁹. Ekim 1944’de Moskova’da Stalin’le bir araya gelen Churhill Montraux ile ilgili gelişmeleri Sovyetlerin inisiyatifine bırakmıştı.⁶⁰ Türk tarafının bu gelişmelerden haberi yoktu. Nitekim 15 Kasım 1944’de Molotov’a sunulan bir Rus siyasî belgesinde “...Türk boğazları ile ilgili olarak, Montreux Sözleşmesi’nde ılımlı değişiklik yapılmasına İngilizlerin blokaj koymasının pek ihtimal dâhilinde olmadığı”⁶¹ değerlendirmesi de göz önüne alındığında, Türkiye’nin Sovyetlerle ilişkilerinde sıkıntılı bir devreye girdiği görülebilir. Mart 1945-Ekim 1946 arasındaki dönemde Sovyetlerin boğazlarda üs ve Doğu Anadolu’da toprak talepleri karşısında Türkiye, kuzey komşusuyla ilişkilerinde “yalnız kaldığı endişesine kapılacaktı”.⁶²

Aralık 1945 Sovyetlerin İran’daki etkinliği bu ülkede özerk Azerbaycan Cumhuriyeti ve Kürt Mahabad Cumhuriyeti’nin kurulmasına yol açtı. Aynı süreç içerisinde Bulgaristan ve Romanya’nın da Sovyetler tarafından işgal edilmesiyle Türkiye açık bir şekilde SSCB tarafından çevrelenmişti. Sovyet lideri Stalin’in yayılmacı hevesleri için uygun konjonktörü yakalamış gözüküyordu.⁶³ Nitekim Stalin Türkiye üzerindeki toprak taleplerini Moskova’da Aralık 1945’deki ABD-İngiliz-Sovyet dışişleri bakanları toplantıları esnasında da çok net bir şekilde ifade etmişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Sovyet Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ve

⁵⁹ Gürün, *Türk-Sovyet...*, s.279-280.

⁶⁰ y.a.g.e, s.270.

⁶¹ Pechatnov, “The Big...”, s.412.

⁶² Aydın, Mustafa. “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, Baskın Oran. ed., *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İletişim Yayınlar, 2009. s. 399-476.

⁶³ Gaddis’in Stalin’in kişiliği ile ilgili tespiti ilginçtir: “Stalin herşeyin ötesinde bir Büyük Rusya milliyetçisiydi...Tutkuları, Moskova prenslerinin çevrelerindeki toprakları alma ve hükmete kararlılığını takip etti. Stalin bu amacını, gerçek kökenlerini ve karakterini gizlemeye gerek görmeden proleter enternasyonalizm ideolojisi idolojisi içerisinde sakladı: Onunla ilgili en kapsayıcı biyografisini yaza Robert C. Tucker’in yeni ortaya koyduğu gibi Stalin’in rol modelleri Lenin, hatta Marx değil fakat Büyük Petro ve nihayetinde Korkunç İvan’dı...”. John Lewis Gaddis. “The Tragedy of Cold War History: Reflections on Revisionism.” *Foreign Affairs*, vol. 73, no. 1 (Jan.-Feb., 1994), s.144-145.

Sovyet lideri Stalin arasında 19 Aralık günü Kremlin’de yapılan görüşme 2007’de açıklanan Amerikan arşiv belgelerine şu şekilde yansımıştır:

Sayın Bevin, Başkomutan[Generalissimo] Stalin’e başka bir soru yöneltmek istediğini söyledi. Türkiye ile ilgili sorun nedir? Terimin yanlış anlaşılmasını istemediğini belirterek, bir sınır savaşının devam ettiği görünümünün var olduğunu belirtti. Türk-Sovyet sınırına ilişkin bir sorun olduğu izlenimine kapıldığını, Majesteleri Hükümetinin [Birleşik Krallık] Türkiye’nin müttefiki olduğunu ve bu sorunu anlamayı çok arzu ettiğini belirtti.

Başkomutan Stalin, iki sorun bulunduğu yanıtını verdi. Birincisi, Boğazlar. Montrö Sözleşmesi’ne göre, savaş durumu olup olmadığını takdir etme ve buna göre Boğazları kapatıp kapatmama, kontrol altında tutma hakkı Türkiye’ye bırakıldı. Bu durum Rusya açısından güçlük oluşturuyor. Çünkü Türkiye böylece Sovyetler üzerinde isterse baskı kurma hakkına sahiptir. Dolayısıyla Sovyet Hükümeti, Boğazların serbestliğini korumak istiyor. İkincisi, Türkiye’de Gürcülerin ve Ermenilerin yerleşik olduğu ancak Türkiye’nin ele geçirdiği topraklar var. Bu durumun düzeltilmesi, en azından Çarlar zamanında var olan sınıra geri dönülmesi gerekiyor çünkü Gürcüler ve Ermenilerin iddiaları var. Türkiye’ye karşı savaş gibi bir şeyden söz etmek saçma olur.

Başkomutan Stalin, Sayın Bevin’in, bu sorunun nasıl çözümleneceği sorusuna karşılık, bu sorunun, [Sovyetlerin] ya Türkiye’yle ya da müttefiklerle [ABD ve İngiltere] yapacağı görüşmelerle çözümlenmesi gerektiğini belirtti. Sayın Bevin’in, Sovyet Hükümeti’nin tam olarak ne istediği sorusuna karşılık olarak Başkomutan Stalin, söz konusu bölgelerde Gürcülere ve Ermenilere ait kısımları geri alma arzusunda olduğunu, 1921 Antlaşması öncesinde var olan sınıra geri dönülmesini istediğini söyledi.

Sayın Bevin, bu bölgelerin Rusya’nın elinde uzun süreliğine kalmamış olduğunu söyledi. Başkomutan Stalin bunu onayladı, ancak Gürcülerle Ermenilerin bu topraklarda her zaman var olduğunu belirtti. Sayın Bevin, Başkomutan’ın Boğazlar konusunda tam olarak ne istediğini sordu. Daha önce Boğazlarda bir Sovyet üssünün bulunması yolunda konuşmalar olduğunu belirtti.

Başkomutan Stalin, [Boğazlarda Sovyet üssü] yöndeki isteklerinin hala devam ettiğini söyledi.⁶⁴

⁶⁴ FRUS, 1945, vol.2, s.690-691, “Record by the United Kingdom Delegation of a Meeting at the Moscow Conference of Foreign Ministers”. 1949’da *The Russian View*’deki makalesinde Kucherov, Rusya’nın emperyalist emelleri ile ilgili şu tespiti yapmıştı: “Rusya’nın kaderinin çağdaş oluşturucuları Çarist rejimin birçok siyasi geleneğini almıştır. Bu gelenekler arasında Rusya’nın kısıtlama olmaksızın Boğazlar’ı kullanmayı garanti altına alması ve aynı zamanda da Karadeniz ülkesi olmayan milletlerin donanmalarının bu garantiden yoksun bırakılması vardır. Bu emelin Rusya’nın siyasi, stratejik ve ekonomik çıkarları ile uyumlu olduğuna şüphe yoktur...Her ne kadar Rus çıkarları açısından İstanbul ve boğazlardaki Rus emelleri iyi temele dayanıyor olsa da, mevcut durumda bunlar Batılı güçlerce şüphe ve kötü niyetle karşılanmaktadır. Bu şüphe ve kötü niyetle karşılanmadan 2.Dünya Savaşı’ndan sonra uygulanan genel yayılmacı ve emperyalist politikaları sorumludur.” Samuel Kucherov, “The Problem of Constantinople and the Straits”, *The Russian Review*, Vol. 8, No. 3 (Jul., 1949), s. 205-220, s.220. Stalin ile ilgili ilginç bir anekdotu Zubok şöyle aktarır: “Partinin teorik dergisi, Friedrich Engels’in Çarist Rusya’nın dış politikasını yayılmacı ve tehlikeli olarak tanımladığı bir makalesini basmak istediğinde Stalin Marsizm’in ortak

Bevin, ABD Dışışleri Bakanı Byrnes'e Sovyetlerin politikasını "rahatsız edici" olarak niteleyecek ve "İngiliz Hükümeti'nin bu tehditler karşısında tarafsız kalamayacağını, Türkiye'nin yanında olacaklarını" belirtecektir. Bevin'e göre İngiliz Hükümeti'nin Sovyetlerin Boğazlarda üs ve Kars-Ardahan talepleriyle⁶⁵ mutabık olmasını mümkün değildir". Rusya, İskandinavya'dan Akdeniz sahillerine kadar gücü elinde tutması bir güç olan İngiltere'ye karşı "kıskançlık" beslemektedir. İngiliz Dışışleri Bakanlığı Sekreteri Dixon 2 Ekim 1945'te ABD-Rusya ve İngiltere Dışışleri Bakanlarınca yapılan toplantı sonrası notlarına şu görüşü kaydetmişti:

...Fransa ve İtalya'nın birinci sınıf güç olarak silinmesinden Rusya'nın Akdeniz'de bize (İngiltere) karşı kıskançlık durumunun artmasına Molotov temas etmişti. Ruslar nitekim bizi Akdeniz'in rakipsiz sahibi ve Atlantik'ten İskandinavya oradan da Akdeniz'e uzanan sahillerin muhtemel lideri olarak görüyorlar. Bir gücün bu denli güçlü bir pozisyonda bulunması Rusya'nın güvenliği için muhtemel bir tehdittir ve buralardan atılmalıdır.⁶⁶

Moskova'daki toplantılarının ardından Bevin 24 Ocak 1946'da Washington'u ziyaret etti. Ortadoğu'daki Sovyet tehdidine karşı Amerikalı liderleri de sürekli tetikte tutma ve İngiliz "özel çıkarları"nın korunması adına ABD'nin bölgeye girmesinin şartlarını sağlayacak siyasî hazırlıklarla ilgilendi. Bu noktada Bevin'in gelecekte Eisenhower yönetiminin güçlü Dışışleri Bakanı John Foster Dulles (d. 1888 ö. 1959) ve hem Truman Doktrini'nin oluşumunda hem de Eisenhower yönetiminde kongrenin güçlü ismi olmaya devam edecek Senato Dışilişkiler Komisyonu Başkanı Senatör Arthur Vandenberg'le buluşması dikkat çekicidir.

kurucusunun görüşlerinin değil çarist politikaların yanında yer aldı.", Vladislav M. Zubok. *A Failed Empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. The University of North Carolina Press, 2007, s.18 ve n.88.

⁶⁵ Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebinde bulundukları konusu, bu konuda Sovyetlerin bu taleplerini resmi bir bildirimde ve/veya belge üzerinde yaptıklarına dair bir belge bulunmadığı için tartışmalı bir konu olarak görülebilir. Örneğin, ABD Dışışleri Bakanlığı Yakın Doğu ve Afrika İşleri Genel Müdürü Loy W. Henderson Sovyetlerin resmi bir toprak talebi olmadığını kabul etmektedir. Melvyn P. Leffler. "Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952." *The Journal of American History*, vol.71, no.4, 1985, s.807-825,s.809 ve not5. Ancak Sovyet taleplerinin Türk dış politikasını meşgul ettiği günlerde, Türk Dışışleri Bakan Vekili'nin yeryüzünde hatırı sayılır ölçüde toprağı olan bir ülkenin ilave toprağı ihtiyacı olup olmadığını sorusuna Sovyetler'in Ankara Büyükelçisinin verdiği cevap dikkat çekicidir: Sovyetler Birliği'nin ilave toprağı ihtiyacı yok ancak Ermenistan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyet çok küçük ve toprağı ihtiyacı var. FRUS, 1945, Vol. I, s. 1025. Konumuz açısından ise önemli olan, Sovyet liderliğinin toprak talebini bir siyasi manivela olarak kullanma isteğı ve yeteneğıdir.

⁶⁶ Piers Dixon. *Double Diploma: The Life of Sir Pierson Dixon*. Hutchinson, 1968, s.193-194'ten nakleden, Abdul Rahman Zulkanain v.d. "Britain, the United Nations and the Iranian Crisis of 1946." *Middle-East Journal of Scientific Research* 18 (11), 2013, s.1549.

İran buhranının ve SSCB'nin Türkiye'den taleplerinin stratejik açıdan nasıl yorumlamak gerektiğini Bevin Amerikalılara çok çarpıcı bir şekilde anlatır:

Dışişleri Bakanı [Bevin] Rusya'nın amaçları konusundaki endişelerini dile getirerek devam etti. 'Ayının iki kolunu' gösterdi ve nedemek istediğini misafirlerine harita üzerinde izah etti. Onlara Boğazlar çevresinden Rusya'nın nasıl bir koluyla Batı'yı ve diğer koluyla Kars ve Ardahan vilayetlerini alarak Türkiye'nin doğu ucunu kavramaya çalıştığını açıkladı. Dahası bu iki vilayetin Rusya'ya ilhak edilmesin, Türklerin hatırı sayılır uzunluktaki bir cephe hattının savunması gerektiğini anlamına gelecekti. İran'a yönelik Sovyet politikasının mevcut durumuna gelerek, Dışişleri Bakanı'nın kendi görüşüne göre, İran Azerbaycan'ı bölgesinin el altından yıkılmasıyla Rusların Kürdistan'a dâhil olacaklarını umduklarını ve nihayetinde de Türkiye'nin doğu bölgesinin yanı sıra ayının elinin dolanmasıyla Musul petrol sahalarının tehlikeye düşeceğini açıkladı.

Senatör Vandenberg ve Bay Dulles bu anlatımdan büyük ölçüde etkilendiler ve uzun süre harita üzerinde kaldılar.

Dışişleri Bakanı, buradaki esas konunun İran meselesinin Rusya için hayati olduğunu söyledi. Hitler tarafından başarıyla takip edilen ile aynı şekilde olmak üzere, Rusya'nın tekniğinin her seferinde bir tek duruş sergilemek olduğunu belirtti. Her ne pahasına olursa olsun ödün vermeden kaçınılması gerektiğini söyledi. Eğer İran üzerindeki dizaynlarından vazgeçirilirse Türkiye kurtarılabilirdi. Hataya düşmeyelim: eğer Türkiye'ye saldırı olursa savaşıacaklardır. Bu durumda Amerika uzak mı kalacaktır? Başka bir dünya savaşı kaçınılmaz mı olacaktır? Neticede [Bevin] Amerikalılara İran üzerindeki mevcut düzenlemelere karşı durmasının önemi konusunda ağırlıklarını koymaları konusunda yalvardı.⁶⁷

İngiltere'nin, ABD'yi Ortadoğuya sokma siyaseti Rusya'nın izlediği politika ile karşılıksız kalmadı. Dönemin ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson anılarında Sovyetlerin uyguladıkları politikalar ile ABD'yi eğittiğini belirterek İran ve Türkiye üzerindeki isteklerini canlı bir anlatım ile tanımladı:

[Ruslar] Boğazlar ve İran üzerinde baskı kurarak barbarların klasik Yunanlılar ve Roma sonra da çarların kullandıkları sıcak denizlere istila güzergâhını takip ettiler. Thermopylae'dan Kırım'a bu noktalarda baskı kurmak gelenek halini almıştır. Bazı Amerikalılar onların [Ruslar] tarihini paslı bir geçmiş olarak görse de İngilizler ve [ABD] Başkan[ı] için durum böyle değildir.⁶⁸

ABD Dışişlerinin resmi kaynakların da Sovyetlerin Boğazlar üzerindeki emellerinin salt askerî düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Acheson'un ifade ettiği gibi,

⁶⁷ Toplantı tutanağını hazırlayan Sir Pierson Dixon'ın notlarından aktaran John Saville. *The Politics of Continuity: British Foreign Policy and the Labour Government 1945-1946*. Verso, 1993, s.63.

⁶⁸ Dean Acheson, *Present at the Creation: My Years at the State Department*. W.W. Norton, Inc., 1969, s.196.

Sovyetlerin amacı “önce Türkiye’de, devamında da Yakın Doğu’nun geri kalanında hâkimiyeti ele geçirmek”tir.⁶⁹ Savaşın sonuna doğru Orta ve Güney Avrupa’da işgaller yolu ile toprak kazanımı sağlamış olan Stalin, dikkatini yine Sovyetlerin güney kanadına çevirmiş ve Kafkasları işaret ederek “buradaki sınırları beğenmiyorum” değerlendirmesini yapmıştır. Moskova emellerini bir kez daha Dışişleri Bakanı Molotov aracılığıyla Türkiye üzerinde göstermiştir:

[Stalin] Türkiye’den toprak isteğinin yanı sıra Türk Boğazları’nın SSCB tarafından etkin bir şekilde kontrolünü sağlayacak üsler verilmesini talep etti...Hemen anlaşıldı ki çok ileri gitmişti. Patronuna karşı normal olarak hoşgörülü olan Molatov, boğazları kastederek, ‘Buna izin vermezler!’ dedi. Sinirlenen patronu ‘Sen devam et, ortak mülkiyet için baskı kur’ şeklinde cevap verdi.⁷⁰

Soğuk Savaş’ın Sovyet yayılmacılığının ve Stalin’in “paranoyak” hezeyanlarının yansıması olduğu yönünde Amerikan “geleneksel” Soğuk savaş tarih yazımında güçlü bir görüş vardır.⁷¹ Sovyetlerin, örneğin en azından savaş süresince, Doğu Avrupa’nın komünistleştirilmesi için bir “masterplan”ları olmadığı ancak savaşın sonuna doğru “adım adım” bunun gerçekleştirilmesiyle ilgili girişimlere başladıkları yönünde aksi bir görüş de bulunmaktadır.⁷²

Ancak, Stalin’in Sovyetler Birliğini Batı’ya karşı koruma altına almasında rasyonel ve gerçekçi birçok neden de bulunmaktadır: Rusya, 20.yüzyılın ilk kırk yılında da iki kez Alman saldırısı ile yüz yüze gelmiştir. Öte yandan, Sovyetler Birliği’nin Ekim 1917 Devrimi’ni takip eden döneminde “Kapitalist” güçlerin askerî birlikleri ile de mücadele edilmişti.⁷³ İç savaş dolayısı ile Sovyet liderlerinin düşman bir dünya tarafından tehdit edilen bir ülkeye sahip oldukları endişesi taşıdıklarını

⁶⁹ *FRUS*, 1947, vol.5, s.537-538; Arthur Schlesinger, “Origins of the Cold War” *Foreign Affairs*, 46, October, 1967, s. 30-31.

⁷⁰ John Lewis Gaddis, *The Cold War: The Deals The Spies The Truth*. Penguin Books, 2005, s.28.

⁷¹ Bu konuda güçlü bir görüş için, Schlesinger, “Origins...”, s. 22-52.

⁷² “SSCB...başlangıçta görece ılımlı bir çizgi izleyecek ve bunu bir ajandaya oturtmayacaktı. Fakat komünistler ‘adım adım ilerleyecek’ ve iktidarı aşamalı olarak ele geçireceklerdi. Nihayetinde, ‘uygun an’ geldiğinde, tam bu aşamada, Sovyet lideri Josef Stalin’in kendisinin ortaya koyduğu gibi ‘maske’ çıkarılacak ve ‘en üst seviyedeki program’ hayata geçirelecekti.” Marc Trachtenberg. “The United States and Eastern Europe in 1945: A Reassessment.” *Journal of Cold War Studies*, volume 10, number 4, Fall 2008, s.94-132, s.94 not 2.

⁷³ Stalin’in “realist” politika anlayışı konusunda bkz. LaFeber, *America, Russia...*, özellikle birinci bölüm, “Open Doors, Iron Curtains (1941-1945)”, s.8-28. Stalin’in “etki sahasını” Batı’dan gelecek saldırılara karşı korumasız bir coğrafyaya sahip Rus topraklarını koruma adına mümkün olan en geniş şekilde Atlantik kıyısına taşıma girişimi Rus çıkarı açısından anlaşılır bir siyasi güdüdür. Bkz. Schlesinger, “Origins...”, s.29.

söylemek abartı olmayacaktır. Nitekim dış politikalarında öncelikli olarak ulusal güvenlik endişelerini ön plan tutmaları da normaldir; özellikle 2.Dünya Savaşı'ndan oldukça yıpranmış ve zayıflamış bir ülkeye sahipseniz.⁷⁴

Moskova'nın kendi güvenliği ile ilgili endişelerini Dışişleri Bakanı Molotov ABD'li meslekdaşına aktarmıştır:

ABD'nin görülmediği dünyanın hiçbir köşesi kalmadı. ABD, her yerde hava üssüne sahip: İzlanda'da, Yunanistan'da, İtalya'da, Türkiye'de, Çin'de, Endonezya'da ve birçok başka yerde ve daha fazla hava ve deniz üssüne Pasifik Okyanusu'nda da sahip. İzlanda hükümetinin protestolarına rağmen ABD birliklerini tutuyor, SSCB birlikleri Çin'den ve diğer yabancı bölgelerden çekilmiş olmalarına rağmen aynı şekilde Çin'de de ABD birlikleri tutuyor Bu durum, belirli Amerikan çevrelerinde emperyalist politika yayılcılığı arayışının gerçek ifadesi ve tezahürüdür.⁷⁵

Dolayısıyla Türkiye'den üs ve toprak talebinin kişisel bir tutkuya dönüştüğü değerlendirilmesi bir yana, "güvenlik içinde yayılcı siyaset" arayışı tarzı tarihsel bir altyapıya da sahiptir. Stalin de toprak taleplerini şahsen gündeme getirmektedir.⁷⁶

12 Temmuz-2 Ağustos 1945 Postdam Konferansı sırasında Stalin, Türk Boğazlar'ı ve Doğu Anadolu konularını gündeme getirmiş ve Türkiye'nin uzlaşmaması halinde Sovyetlerle Türkiye arasında bir ittifakın olamayacağını açıkça belirtmiştir.⁷⁷ Liderlerin katıldığı 23 Temmuz akşam yemeğinde Churchill'e, "Eğer Marmara'da bize tahkim edilmiş bir pozisyon vermeniz mümkün değilse o zaman Dedeoğlu'da bir üs alamaz mıyız?" diye sormuştur.⁷⁸ Sovyetlerin tutumunun ne olduğunu merak eden Churchill'e Molotov hazır bir notu sunmuştu. Bu notta Motnreux sözleşmesinin uygun yöntemlerle feshi, Sovyetler birliği ve Türkiye arasında bir boğazlar rejiminin uygulanması ve Türk askerî üslerinin yanı sıra Sovyet askerî

⁷⁴ Zubok, *A Failed...*, s.9.

⁷⁵ G.P. Kynin ve J. Laufer (eds.), *SSSR i Germanskii Vopros, 1941-1949*, vol. 2 (Moscow 2000), document 112'den nakleden, Geoffrey Roberts, "Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943-8." *Journal of Contemporary History*, vol.46, no.1, January 2011, s. 58-81, s.64.

⁷⁶ Gaddis, Stalin'in öncelikleri konusunda şu önem sıralamasını yapmaktadır: Şahsi güvenliği, ülkesinin güvenliği rejimin güvenliği ve ideolojisi, Gaddis, *Cold War...*s.11. LaFeber ise şahsi güvenliği ve Rusya'nın güvenliği sıralamasını verir, LaFeber, *a.g.e.* s.21.

⁷⁷ *FRUS*, 1945, vol. 2, s 302, 365-367.

⁷⁸ *Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları: Gizli Belgeler*. (Fahri Yazıcı çev.) Sinan Yayınları, 1972, s.269.

üslerinin de boğazlarda tesis edilmesi talep edilmektedir.⁷⁹ Sovyetlerin boğazlar üzerindeki ısrarı sonraki toplantılarda da devam etmiştir. Neticede savaşın galibi üç ülkenin lideri Boğazlar'ın uluslararası statüsü konusunda net bir mutabakata varamamış, "üç hükümetin her biri ve Türkiye arasında direkt görüşmelerin konusu olması" yönünde uzlaşmıştır.⁸⁰

Bu noktada Sovyetler, boğazlardan geçiş serbestliğinin Türk-Sovyet ortaklığıyla garanti altına alınmasını isterken, İngiliz tarafı uluslararası bir kurumca bu garantinin sağlanmasını talep etmiştir. ABD ise boğazların herhangi bir askerî üs olmaksızın tarafsızlaştırılmasını ve bu şekilde geçiş serbestliğinin sağlanması yönünde görüş beyan etmiştir. Boğazlar konusunda uzlaşa sağlanamamıştır. Ancak, Potsdam görüşmelerinin sonucu konusunda ABD Ankara Büyükelçisini bilgilendiren İngiliz meslektaşı, Başbakan Saraçoğlu ile 26 Temmuz'da görüştüğünü ve üç ülke liderinin görüşlerini aktardığında Saraçoğlu'nun "aklının karıştığı"nı ifade edecektir. ABD arşiv kayıtlarına göre Saraçoğlu'nu en çok endişelendiren Türkiye'den boğazlar bölgesinin askerden arındırılmasının talep edilmesi durumudur ki, Sovyetlerden doğu bölgeleri ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü konusunda garanti sağlanmadığı sürece böyle bir şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır. ABD büyükelçisi, İngiliz meslektaşından aldığı memoranduma göre, Stalin'in böyle bir garanti vermediğini Washington'a iletacaktır.⁸¹

Türkiye, Sovyet işgali altındaki orta ve güney Avrupa'nın dışında Sovyet yayılmasını en yakın ve kesin bir şekilde hissediyordu.⁸² Aslında, savaş henüz sona ermeden Nisan 1945'de toplanan San Francisco Konferansı'nda Sovyet Ermenistan'ı ve İran Kürtleri Türkiye'den toprak talebinde bulunmuş, savaş sonrası dünyanın oluşumunda iki esas güçten birisi olan kuzey komşusu ile Türkiye ulusal güvenliğini sağlama alabileceği sakın bir limanı bulmak için yoğun

⁷⁹ *FRUS*, 1945, vol. 2, s 1427-1428.

⁸⁰ Burada Sovyet tutanakları ile ABD-İngiliz tutanakları arasında bir fark olduğu görülüyor. ABD kayıtlarında ifade şu şekildedir: "as the next step the matter should be subject of direct conversations between each of the three Governments and the Turkish Government". Buna mukabil Sovyet versiyonu ise, "each of the three governments would have direct conversations with the Turkish Government on the question.", *FRUS*, 1945, vol. 2, s 244-299.

"sorun ile ilgili olarak üç hükümetin her biri Türkiye ile doğrudan görüşmeler yapacaktır".

⁸¹ *FRUS*, 1945, vol. 2, s 1437-1438.

⁸² Bruce Robellet Kuniholm. *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*. Princeton University Press, 1980, s.335-347.

bir uluslararası temasa girmiştir. Uzun yıllardır Avrupa'ya yönelmiş Türkiye için, güvenlik anlamında gerekli olan koruma bu kez de, önce askerî ve sivil yardımlar arkasından da siyasî ve askerî yapılanmalar aracılığıyla Atlantik ötesinden, ABD'den aranmıştır. Fakat savaşın ardından hala Sovyetlerle savaş dönemi işbirliğini sürdürebileceğine inanan ABD, açıkça Sovyet yayılmacılığının kendi çıkarlarına zarar verdiğini gördüğü noktaya kadar bu iyimserliğini korumuştur. Belirtmek gerekir ki, Türkiye Sovyet talepleri ile ABD'nin en azından o an için kendisinin yanında olduğunu hissedeceği çok kritik bir devre olan yedi ay zarfında yalnız kaldı.

Gerçi Türkiye, askerî harekâtların sürdüğü ancak savaşın galiplerinin belli olmaya başladığı bir zamanda, savaş sonrası düzenin ana hatlarını görmüş gibidir. Örneğin, Mısır'da konuşlanmış müttefik kuvvetlerinin hava güçlerinin yararlanması için ABD ile bir anlaşma yapmış ve Adana bölgesi ve havaalanını ABD Hava Kuvvetleri ve istihbarat faaliyetleri için tahsis etmiştir.⁸³ Uluslararası ilişkilerde jestlerin önemini bilen İnönü yönetimi, savaş sonrası kapitalist dünyanın hâkim gücü olan ABD'ye gerekli kolaylığı göstermiştir. Nitekim Türkiye'nin müttefikler yanında savaşa girmesi konusunda görüşmelerde bulunmak üzere Aralık 1943'de Kahire görüşmelerini yapmak üzere İngiliz veya ABD uçaklarından birisini tercih etmesi gerektiği zaman İnönü, İngilizler de bir uçak gönderme teşebbüsünde bulunduğu halde, dönemin ABD başkanı Roosevelt'in oğlunun pilotluğunu yaptığı ABD başkanlık uçağı ile Kahire gitmiştir.⁸⁴ Bu tercih, Soğuk Savaş'ın sonuna değin yaklaşık 45 yıl Türkiye için dış politikada ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında olacağı bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Türkiye toprak bütünlüğünün ve güvenliğinin sağlanması için ABD ve İngiltere'den destek arayışındadır. 19 Mart 1945'te başlayan nota savaşı 17 Ağustos 1946'da Sovyetlerin ABD-İngiltere ve Türkiye'ye gönderdikleri notaya,⁸⁵

⁸³ Robert Cossaboom ve Gary Leiser. "Adana Sation 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey." *Middle Eastern Studies*, vol.34, no.1, January 1998, s.73-86.

⁸⁴ Ellioy Roseevlet. *İfşa Ediyorum!: Roosevelt'in Oğlunun Hatıraları*. (Semih Yazıcıoğlu çev.) Nebioğlu Yayınevi y.t.y., s.131.

⁸⁵ Notalar ile ilgili Türkiye'nin tezi ile ilgili o günlerin havası içerisinde detaylı bir anlatım için bkz. Cemil Bilsel. "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence.",

19 Ağustos'ta ABD'nin savaş riskini de göze alarak cevap vermesiyle en üst seviyeye ulaşmıştır. Sever, bu nota ile Türkiye'nin "Amerika'nın Sovyetlere karşı gerçek tavrı ile ilgili endişeleri[nin]... son buldu[ğunu]" ifade eder.⁸⁶ Bu notaya Türkiye'nin cevabı Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır.⁸⁷ 15 Ağustos'ta Beyaz Saray'da yapılan güvenlik toplantısı Türk-Amerikan ilişkilerinde gelecek yılları da şekillendirecek olan karara sahne olmuştur. Aynı gün tarihli notasında, Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Dairesi, Başkan Truman'ı yaklaşan tehlike karşısında uyarma zorunluğu duyar: "Sovyetler Birliği'nin birinci amacı Türkiye'nin kontrolünü ele geçirmektir". Eğer Sovyetler bu girişimlerinde başarılı olursa, Birleşik Devletler, "imkânsız olmasa da, oldukça zor bir şekilde, Sovyetler Birliği'nin Yunanistan üzerinden, ardından tüm Yakın ve Ortadoğu'nun kontrolünü ele geçirmesini önleyebilecektir".⁸⁸ Amerika açısından konunun geciktirilmeye tahammülü yoktur. Bakanlığın Yakın Doğu Bölümü Başkanı Henderson ileride bugünü karar anı olarak hatırlayacaktır: "Herhangi bir Sovyet saldırganlığına ve özellikle Türkiye örneğinde açıkça görüldüğü gibi, Türkiye'ye karşı herhangi bir Sovyet saldırganlığına karşı elimizdeki mevcut tüm imkânlarla direnmemizi gerektirecek karar verme anı gelip çatmıştı."⁸⁹ Truman Dışişleri Bakanı, Savaş Bakanı, Donanma Bakanı ve Genelkurmay Başkanının görüşleri doğrultusunda Sovyet taleplerini Türkiye'nin geri çevirmesi önerisini kabul eder. Buna göre,

The American Journal of International Law, vol. 41, no. 4, Oct., 1947, s. 727-747. Bilse, Rus/Sovyet politikalarını emperyalist olarak tanımlar ve boğazlarla ilgili Rus tutumunun günün şartlarına uygun olarak üç şekilde geliştiğini ifade eder: a) Zorlu zamanlarda Ruslar boğazların savaş gemilerine açılmasını önerir (açık kapı politikası); (b) Rusya zayıf hissettiği zamanlarda boğazların tüm savaş gemilerine kapatılmasını talep eder (savunmacı politika); (c) Rusya kendini güçlü hissettiği zaman boğazların yalnızca Rus savaş gemilerine açık tutulmasını ve boğazların sahipliğini amaçladığı istediği saldırgan bir politika izler (emperyalist politika). Bu durum Rusya'nın açık bir saldırganlık emperyalist politikasıdır. Öte yandan, örneğin, Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi, ABD'li mevkidaşı nezdinde Türkiye üzerindeki baskıyı devam ettirmiş, ilişkilerde Sovyetler'in yükselen gücünün gözönüne alınmasını istemiştir. FRUS, 1946, Vol. 7, s.813-817.

⁸⁶ Sever, *Soğuk*...s.42. ABD'nin notası Sever'in işaret ettiği gibi çok önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak notalar savaşı yaklaşık iki ay daha devam etse de bunlar diplomatik usul açısından son sözü kimin söylediği gibi sonucu değiştirmeyecek tarzda muhaberat olarak kalacaktır. Süreç şu şekilde olur; 21 Ağustos'ta Türkiye, 22 Ağustos'ta da İngiltere, ABD notasını takiben Sovyetlere cevabi nota verecektir. Türkiye'nin notasına Sovyetler 24 Eylül'de yetersiz buldukları gerekçesiyle cevap verecek Türk tarafı da buna 18 Ekim'de mukabele edecektir. ABD 9 Ekim'de İngiltere de 13 Ekim'de Sovyetlere nota verecektir.

⁸⁷ Sever, *a.g.e.* s.42.

⁸⁸ FRUS, 1946,vol.7, s.840.

⁸⁹Loy W. Henderson. *Oral History Interview, Truman Library*, s.234-235, <https://www.trumanlibrary.org/oralhist/hendrson.htm>, Son erişim tarihi: 18 Mayıs 2012.

ABD, Türkiye'ye desteğini göstermek üzere bir donanma gücünü Doğu Akdeniz'e gönderecektir.⁹⁰ Truman'ın Türkiye'ye destek vermesi, Kara Kuvvetleri Plan ve Operasyonlar Dairesi Komutanı General Norstad'a göre Truman Doktrinin doğumuna işaret etmektedir.⁹¹ 19 Ağustos'ta ABD Moskova Büyükelçiliği Sovyetlere verdiği nota ile boğazlar sorunu konusunda ABD'nin net duruşunu ortaya koyar: Boğazlar konusu "yalnızca Karadeniz güçlerini ilgilendiren bir mesele değildir, Birleşik Devletlerin de dâhil olduğu diğer güçleri de ilgilendirmektedir."⁹² Bu husus, Nisan 1946 Missiouri zırhlısının Türkiye ziyaretinden daha mühim Amerikan desteğine işaret etmektedir. Savaş sonrası Stalin'in dış politikası Türkiye'yi yavaş yavaş Batı'nın kucağına itmeye başlamıştır. Xydis'e göre, Amerika'nın bu kararlığının eskisinden daha fazla olmak kaydıyla, Akdeniz'de ABD ve İngiltere'nin işbirliğine en üst düzeydeki yansımaları işaret etmektedir. Belirtmek gerekir ki, Stalin döneminin Türkiye ile olan ilişkilerinin, Türkiye'yi Batı'nın kucağına ittiğini, yıllar sonra dönemin Sovyet lideri Kruşçev 28 Haziran 1957'deki Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında belirtmiştir.

Hatırlayın [Stalin dönemi politikalar] ne tür üzücü sonuçlara yol açtı, Türkiye ve İran'la dostane ilişkilerimizi bozdu, bizim komşularımız. Türkiye'ye yönelik yanlış politikamızla Amerikan emperyalizmine yardım ettik. Türkler Voroşilov'u kardeş gibi karşıladılar, onun adını bir meydana vermişlerdi. Fakat İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye'ye dostluk antlaşmasını yırttığımızı söyleyen bir nota verdik. Neden? Çünkü sizler [Türkler] Çanakkale Boğazı'nı vermiyorsunuz. Dinleyin, yalnızca bir sarhoş böyle bir şey yazabilir. Her şeyin ötesinde hiç bir ülke Çanakkale Boğazı'nı gönüllü olarak vermez... Kısa görüşlü politikalarımızla Türkiye ve İran'ı ABD, İngiltere ve Bağdat Pakti'nin kucağına ittik.⁹³

⁹⁰ Robert J. Donovan. *Conflict and Crisis: The Presidency of Henry S. Truman, 1945-1948*. Norton, 1977. s.251; Acheson, *Present at Creation...*, s.263-264; Jones, *Fifteen...*, s.63-65.

⁹¹ Stephen G. Xydis. "Truman Doctrine in Perspective." *Balkan Studies*, vol.8, 1967, s.239-262, s.248. not 40 ve s. 249.

⁹² FRUS, 1946, vol.7, s.847.

⁹³ "CC CPSU Plenum, Evening 28 June 1957" notları, 06/28/1957, Istoricheskii arkhiv 3-6(1993) and 1-2(1994), çeviren Aldrich-Moodie Benjamin, http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034F03A-96B6-175C-997CF0E22D8D3F3E&sort=Collection&item=Soviet%20Foreign%20Policy, Son erişim tarihi: 18 Mayıs 2012. Kruşçev'in bahsettiği Voroşilov, Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal ile görüşmelerde bulunmuş, akabinde Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamalarına katılan Sovyet heyetinin başkanlığını yürütmüş olan General Kliment Vevremoviç Voroşilov'dur. Taksim anıtında Mustafa Kemal'in arkasında diğer Sovyet Generali Frunze ile birlikte durmaktadır. Voroşilov ile ilgili olarak bkz. Erda Aydoğan. "Kliment Yefromoviç Voroşilov'un Türkiye'yi Ziyareti

Netice olarak, Türk devlet adamları Sovyet tehdidini “Demokles’in kılıcı”⁹⁴ olarak hissederken, Batı’dan destek arayışına da başlamış ve bulmuş oldular.

Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde politika belirleme ve karar alma süreçlerinde mihenk taşı Sovyet tehdidi ve onun sonucu olan Sovyet sendromu etkilerini yıllarca koruyacak bir siyasî iklim yaratacaktır.⁹⁵ ABD, Sovyetler ile savaş sonrası barış içinde yaşama umudunu 1947’lerin başına değin korumuştur. Ancak Stalin’in güvenlik için yayılma anlayışının uygulamalarını gördükçe bu umudundan vazgeçecektir: savaş sonrası Avrupa’daki siyasî yapılanmada Sovyet işgali altında önce Polonya ile başlayan akabinde Bulgaristan ve Romanya ile devam eden Moskova yanlısı hükümet kurma süreçlerini ABD yönetimi kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹⁶ Sovyetler ile uzlaşma umudunu yitiren ABD İngiltere ile daha sıkı bir stratejik işbirliğine gitmek durumunda kalmıştır. Aslında bu durum Sovyetlerce müstehzi bir şekilde değerlendirilmiş gibidir. Nitekim Molotov’dan önce Sovyet Dışişleri Bakanı olan Maxim Litvinov daha Haziran 1945’de şunları söylemiştir:

*Balkanlar ve Doğu Avrupa’da bize [Sovyetlere] muhalefet etmek için siz Amerikalılar niye bu zaman kadar beklediniz?..Bunu üç yıl önce de yapabilirdiniz. Şimdi çok geç ve şikâyetleriniz yalnızca şüphe doğuruyor.*⁹⁷

Sovyetler Amerikalılara yönelik şüphelerinde haklıdırlar. Çünkü savaşta en büyük maddi ve insan kaybını Sovyetler yüklenmişlerdi ve Avrupa’nın Nazilerden kurtarmanın bir bedeli olmalıydı, bunu da almakta kararlıydılar. Örneğin Nazi Almanyası’nın Orta doğu petrollerine inmelerini engellemek amacıyla İngiliz ve

ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 39, Mayıs 2007*, s. 337-357.

⁹⁴ Aydın, *İkinci...*, s.476.

⁹⁵ Türk siyasi hayatında önemli kilometre taşarından olan 4 aralık 1945’de İstanbul’da Tan gazetesini matbaasının tahrip edilme olayına iştirak etmiş olan Şükrü Sezer, dönemin psikolojisini yıllar sonra şöyle anlatacaktır: “Bizim milliyetçiliğimizin...tek bir düşmanı vardı: Komünizm. O günkü şartlarda, bir insana edilebilecek en büyük küfür ‘komünist’ti. Atatürk’ün ‘Komünizmi yılanının başını nerede görürseniz ezin’ sözü ağızdan ağıza dolaşıp duruyordu...Bizim aslında derdimiz komünizm falan değil. Öyle bir Rus düşmanlığı var ki.”, *Tempo*, sayı 52, 31.12.1997.

⁹⁶ Balkanların’ın Sovyetler ile paylaşılmasını konu alan Churchill ve Stalin arasında “Yüzdelere Anlaşması” olarak anılan konu ile ilgili bkz. Albert Resis. “The Churchill-Stalin Secret ‘Percentages’ Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944.” *The American Historical Review*, vol. 83, no. 2, Apr., 1978, s. 368-387.

⁹⁷ Litvinov ile mülakat yapan Edgar Snow’dan nakleden, Vojtech Mastny. *Russia’s Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare, and the Politics of Communism, 1941-1945*. Colombia University Press, 1979, s.218.

Sovyetler 1941’de İran’ı işgal etmişlerdi. Anlaşma gereği İngilizler işgal ettikleri İran’dan Mart 1946 başında çekilirken, Sovyetler çekilmeyi reddetmişlerdi. Sovyetler İranlılardan petroler üzerinden hak iddiasında bulunmuşlardı. İran petroleri üzerinde 50-50%olan İngiliz petrol anlaşmasından daha iyi bir teklifi İranlılara sundular: %49 Sovyet payına karşılık %51 İran payı. Bunu yaparlarken de Balkanlar ve Doğu Avrupa’da da olduğu gibi doğal gördükleri yayılma hakkına ABD’nin ses çıkarmayacağını düşünmüşlerdi.⁹⁸ Bundan sonraki süreç, Sovyetlerin etki sahası olarak gördükleri İran üzerinde kısmi askerî hareketler ve yukarıda değinildiği üzere, İran Azerbaycan’ı ve Mahabad’ın kuruluşu konusundaki baskılarıdır. Savaşın sona ermesi, Sovyetlerin,

...sadece Avrupa’nın şimdiye kadar ele geçirilememiş olan Akdeniz geçitlerini yahut Uzak Doğu’yu zapt etmek fikrinde olduklarını göstermiyor, aynı zamanda İran’da izledikleri tamamen macera arayan politik ve askerî saldırganlık şekli, bütün Orta Doğu’yu ve Hindistan’ı tehdit eder bir durumda görünüyordu.⁹⁹

Bu anlamıyla ABD’nin Ağustos 1945’de Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombası atması zaten dizlerinin üzerine çökmüş olan Japonya’dan daha çok, Avrupa’daki güç dengesini lehlerine çevirmeyi başarmış olan Sovyetlere yönelik bir uyarı gibi gözükmemektedir.¹⁰⁰ Atom silahı tekeli 1949’a değin elinde tutacak olan ABD bu gücünü diplomatik sahada da kullanmak konusunda tecrübe kazanmıştır. Ancak, Sovyetler bu silah tekeliinden çok etkilenmemiştir¹⁰¹. Ancak Sovyetlerin Amerikan atom gücünün vuruş menzili dışında tutulması için bir “kuşak” bölge yaratmasının

⁹⁸ Moskova’nın böylesi bir görüşe sahip olması mesnetsiz de değildi. Nitekim dönemin önemli İngiliz diplomatlarından ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığında yapmış olan Sir William Strang’ın konuyla ilgili Mayıs 1943’deki, Mazower’ın ifadesiyle, “acımasız görüşü” dikkat çekicidir: “Almanya’nın Batı Avrupa’ya egemen olmasındansa, Rusya’nın Doğu Avrupa’ya egemen olması yeğdir.” Mark Mazower, *Karanlık Kıta* (Çev. Mehmet Morali) (İstanbul: Alfa, 2013), s.309.

⁹⁹ Louis J. Halle. *Soğuk Harp*. (Fahri Çeliker çev.) Genelkurmay Basımevi, 1976, s. 97.

¹⁰⁰ ABD’lilerin atom bombasının kullanılmasının, Sovyetler ile yürütülen müzakerelerde onları taviz vermeye yönelteceği umudunu taşımaları ile ilgili olarak bkz. Gar Alperovitz. *Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam: the use of the atomic bomb and the American confrontation with Soviet power*. Pluto Press, 1994.

¹⁰¹ Potsdam Konferansı sırasında atom bombasının ilk başarılı denemeleri Truman’a iletildiği zaman bu bilgilerin hemen hemen aynı anda Stalin’e de ulaştığı yıllar sonra ortaya çıkacaktır. Stalin’in yakın bir gelecekte Sovyetler’in de bu türden silahlara sahip olacağını biliyor olması – teknolojik gelişmeler konusunda Sovyetler’in ABD’nin en gizli projelerine hulus ettikleri yine yıllar sonra ortaya çıkacaktır, muhtemeldir ki, ABD silah tekeli konusunda Stalin’i çok etkilememiştir. Higgins, Stalin’in atom bombası konusunda Truman’ın blöfünü gördüğünü söyler ve Sovyet liderinin atom bombası yapımına yüksek öncelik verilmesi emrini verdiği belirtir. Hugh Higgins. *The Cold War*. Heineman Books, 1974.

da gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yakın dönem Sovyet arşivlerindeki çalışmalarda, Stalin'in ABD ve İngiltere ile savaş sonrası bir ortaklığın devamında istekleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, özellikle, Nisan 1945'te Başkan Roosevelt'in ölümü, Churchill'in de Temmuz'da genel seçimleri beklenmedik şekilde kaybetmesi sonucu iktidardan uzaklaşması, savaştaki ortaklığın artık eskisi gibi olmayacağı düşüncesini Stalin'in aklına getirdiği söylenebilir. ABD artık geleneksel "tecrit" (isolationist) politikasından uzaklaşacak ve Avrupa'da Sovyet etkisine karşı bir tutum takınacaktır. Moskova'nın İran, Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki etkisi hızla artarken Batılı müttefikleriyle işbirliğini devam ettirme arzusunu korumuştur. Ne var ki, bu iyi niyetli düşünce Truman Yönetiminin 1947'nin ilk aylarında ilan ettiği Avrupa'nın yeniden inşası ve kalkınmasına yönelik Marshall Planı ile sona erecektir.¹⁰²

Sovyetlerin İran'daki askerî ve siyasî manevraları Churchill'in henüz iki hafta önce tatilde bulunduğu ABD'nin küçük Fulton kasabasında 5 Mart 1946'da ünlü 'Demir Perde' konuşması ile bir araya gelince Washington'un Moskova'ya yönelik tutumu ani değişiklik gösterecek ve Halle'in ifadesiyle "Amerika Birleşik Devletleri işe yarar bir dış politika" arayışına girecektir. Bu arayışın siyasî bir planlamaya dönüşmesi ise, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Rus uzmanı George Kennan'ın 22 Şubat'ta Moskova'dan Washington'a gönderdiği "Uzun Telgraf" (The Long Telegram) sayesinde olacaktır. Bu telgrafın öngördüğü siyasî temel çizgiler ABD'nin SSCB'ye karşı yürüttüğü 45 yıllık Soğuk Savaş'ın temeli olacaktır.¹⁰³ ABD Dışişleri Bakanı Byrnes Aralık 1945 sonunda Moskova'dan döndüğü zaman Başkan Truman da bakanıyla görüşmesi için bir not hazırlamıştı. Truman dönemi tarihçisi Robert Messer'in yıllar sonra ortaya çıkardığı bu notta Truman'ın Sovyetler ile ilgili düşüncesinin değiştiğine yönelik çarpıcı ipuçları vardır. Zira Truman, Stalin'in Balkanlar, Avrupa ve İran üzerindeki politikalarından iyice rahatsız olmaya başlamıştır. Truman notta düşüncelerini açıklıkla belirtmiştir:

Rusların Türkiye'yi işgal ve Karadeniz Boğazlarından Akdeniz'e kadar bölgeyi ele geçirmeleri niyeti konusunda aklımda hiç bir şüphe kalmadı. Eğer Ruslar demir bir yumruk ve sert dille mukabele görmezse başka bir savaş olacaktır. Yalnızca tek bir dilden anlıyorlar: 'Ne kadar tümeniniz var?' Artık

¹⁰² Vladislav Zubok, Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*. Harvard University Press, 1996, s.102-104.

¹⁰³ Telgrafın tam metni için bkz. *FRUS*, 1946, vol.6, s.696-709.

daha fazla tavizkar olmamıza gerek olduğunu düşünmüyorum...Sovyetlere bebek bakıcılığı yapmaktan yorulдум.¹⁰⁴

Truman bu düşünceler içerisindeyken tam da zamanında Soğuk Savaş'ın mimarlarından birisi olarak anılacak olan ABD Moskova Büyükelçiliği Maslahatgüzarı George Kennan'ın ünlü "Uzun Telgraf"ı Washington'a ulaşmıştı. Sovyet iç ve dış politikasını analiz ettiği yazısında Kennan, Sovyetler'in belirli bir politikası olmadığını, iç ve dış politika anlamında bir muğlaklık süreci yaşandığını, askerî olarak da ABD'ye bir mukabelede bulunamayacağını belirterek "güçlü bir karşılık" verilmesi önerisinde bulundu. Eğer ABD, yeterli gücü toplayabilirse, bu gücü kullanma konusunda dirayet gösterebilirse Moskova bu politikaya karşılık verecek durumda olamayacaktı. Batı siyasi ve ekonomik anlamda savaş yorgunu olsa da, Sovyetlerin durumu daha da kötüydü ve Komünist sistemin ekonomik mucizesi görünürde bir başarı olmakla birlikte Sovyet yurttaşları moral açıdan çöküşte olup, Komünizm kendi insanlarıncı dışlanmaktaydı.¹⁰⁵ Kennan, Uzun Telgraftan bir yıl sonra "Mr.X" takma adıyla Sovyet Kuşatmasının Kaynakları" başlıklı bir makale yayınlarak görüşlerini açık yayında ifade etti. Burada da Kennan, Sovyet insanının "fiziksel ve ruhsal açıdan yorgun" olduğunu belirtmişti. Kennan'ın görüşleri 1948'e değin değişmemiş gözükmeştir. Nitekim Batılı müttefiklerle Sovyetler arasında 1948'de yaşanan Berlin Buhranında Stalin her türlü tehdidi savurmasına rağmen müttefiklerin Batı Berlin'e düzenledikleri tarihin en büyük hava yardım operasyonuna ses çıkarmayacak, Kennan da bunu Kasım 1948'de Stalin'in savaşa gitmeyecek kadar Sovyetlerin askerî tehdit oluşturmadığı şeklinde değerlendirecektir.¹⁰⁶

Kennan, Sovyetlerin savaş sonrası yorgunluğundan bahsetse de, Türkiye açısından durum pek de öyle değildi. Sovyet zırhlı birliklerini 19 Mart 1946'da sınırlarında görmek Türkiye'nin 1939'dan beri endişe duydukları tehdidin somut

¹⁰⁴ Robert H. Ferrell, *Off the Record: The Private Papers of Harry S. Truman*. Harper & Row, 1980., s.79-80.

¹⁰⁵ George F. Kennan. *Memoirs, 1925-1950*. Bantam, 1969, s.596. Uzun telgraftan bir yıl sonra Kennan, "Mr.X" takma adıyla Sovyet Kuşatmasının Kaynakları başlıklı bir makale yayınlarak, Uzun Telgraftaki görüşlerini açık yayında ifade etti. Mr. X. "The Sources of Soviet Conduct." *Foreign Affairs*, July 1947: s.566-582.

¹⁰⁶ *FRUS*, 1948, vol. 3, s.283-85.

hali demektir.¹⁰⁷ Nitekim ABD, İran hükümeti aracılığıyla Sovyet-İran buhranının BM'ye taşımıştır. Sovyetler konunun BM gündemine alınmamasında başarısız olmuştu. Nihayetinde BM konunun iki ülke arasında müzakerelerle çözümüne karar vermiştir.¹⁰⁸ Neticede Sovyetler, İran'dan çekilme konusunda İran hükümetiyle 4 Nisan 1946 tarihli nota teatisi sonrasında anlaşıldılar.¹⁰⁹ Dikkat çekici olan, yayılmacı siyasetini Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da sürdürürken Sovyetlerin sınır komşusu İran üzerinde uzlaşmacı bir tavır sergilemiş olmasıdır. Bir büyük gücün, tek bir mekanizmaya bağlı kalarak, henüz kurulmuş olan ve işlerliği konusunda hiç bir emsal olmayan BM kararına uygun olarak bir anlaşmazlığa çözüm araması önemlidir. Atom silahı tekeli elinde tutan ABD'nin Truman'ın Stalin'e açık bir mesaj göndermiş olduğu hatırlanırsa, Moskova'nın uzlaşmacı tutumu anlam kazanmaktadır. ABD Dışişleri Bakanı Byrnes'in Sovyetlerin İran Azerbaycan'ında askerî üs açmalardan bir kaç hafta sonra yaptığı konuşmalar (Mart-Nisan 1946) Sovyetler üzerinde etkili olmuştur. Sovyetlerin İran'da tam bir hâkimiyet sağlamaktan ziyade petrole yönelik bir taviz arayışında olmaları İran Buhranının hızla ortadan kalkmasına neden olmuş gibidir.¹¹⁰ Dönemin ABD Moskova büyükelçisi, İran Buhranı ile ilgili şu güç dengesi denklemini kurar: İran BM'den güçlü değildir; BM ABD'den güçlü değildir ve Sovyetler ABD ile karşılaşmayı göze alamamıştır.¹¹¹

İran Buhranı 4 Nisan tarihli İran-Sovyet nota teatisi ile hızla düşüşle geçerken bundan bir gün sonra Türk Amerikan ilişkilerinde tam bir dönüm noktası olan ABD zırhlısı Missouri'nin İstanbul'a ziyareti başlar. 21 Mart'ta ABD donanmasının¹¹²

¹⁰⁷ Sovyet zırhlı birlik hareketini gösterir harita için George McGhee, *The US-Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained Soviets*. Macmillan, 1990, s.15.

¹⁰⁸ FRUS, 1946, vol.7, s. 1-6, 486, 507-509.

¹⁰⁹ Nota teatisi temel olarak petrol konusunda bir uzlaşma olsa da teatide Sovyet çekilmesinin altı hafta içerisinde tamamlanacağı konusunda anlaşılmıştır. Dönemin İran anayasasında anlaşmaların meclisçe onayı konusunda hüküm bulunduğundan petrol anlaşmasının geçerliği meclis onayına bağlıdır. Ancak İran Meclisi bu anlaşmayı onaylamayacak ve neticede Sovyet-İran petrol anlaşması hayata geçirilmeyecektir.

¹¹⁰ FRUS, 1946, Vol.7, s. 564-565, 566-567; Jones, *Fifteen weeks*, s.55; LaFeber, *America, Russia...*, s.28; FRUS, 1946, vol.7, s. 399- 401; FRUS, 1947, vol.5, s. 915. FRUS editörleri Truman'ın Sovyetlere bir mesaj gönderdiği konusunda kesinlikle bir kayıt olmadığını belirtiyorlar; FRUS, 1946, vol.7, s. 348-349.

¹¹¹ FRUS, 1946, vol.7, s. 567.

¹¹² Gezide USS Missouri zırhlısı, USS Cleaveland kruvazörü ve USS Power destroyeri görev almıştır. Missouri'nin ziyaretindeki resmi neden 11 Kasım 1944'de vefat eden Türk büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşının getirilmesidir.

Cezayir ve Tanca limanında başladığı liman ziyaretleri programı kapsamında donanma dört gün boyunca İstanbul'da kalmıştır. Akdeniz liman ziyaretlerinin asıl amacı tek bir güç gösterisiyle aslında Sovyetlere yönelik bir mesajdır: Sovyetlerin Yunanistan'daki komünist gerillalarla yaşanan iç savaş, İran'dan geri çekilme sorunu ve Türkiye üzerine uyguladıkları baskılara karşı bir kerede etkin bir cevap verme arayışı. Balkanlar ve Doğu Avrupa üzerinde başlayan ABD-SSCB politik ayrımlaşması Türkiye açısından da savaş sonrası dönemde kendini göstermiştir. ABD-Sovyet ilişkilerinde savaş boyunca devam eden işbirliği artık farklı bir çizgide seyredecektir.

J. L. Gaddis, Amerikan arşiv belgelerindeki araştırması sonucu elde ettiği bilgiler çerçevesinde, Truman yönetiminin artık Sovyetlere yönelik “*quid pro quo*” stratejisinin terk edildiğini “ABD'nin geçmişteki uygulamalarından bir kaç noktada ayrıldığı”nı belirtir:

(1) Ruslarla anlaşmazlıkları saklayacak daha fazla çaba gösterilmeyecektir; aksine, bu anlaşmazlıklar daha açık samimi bir şekilde ifşa edilecektir, fakat bunlar kışkırtıcı tarzda olmayacaktır. (2) Sovyetler Birliği'ne daha fazla taviz verilmeyecektir: Birleşik Devletler, gerçekte, gelecekteki Sovyet yayılmacılığının hedeflerine karşı savunulacak ‘hatları çizecektir’, fakat halen Moskova'nın kontrolündeki bölgelerin ‘özgürleştirilmesi’ne yönelik girişimde bulunmayacaktır. (3) Bu amacı gerçekleştirmek için Birleşik Devletler askerî gücü yeniden oluşturulacaktır, müttefiklerden ekonomik ve askerî yardım talepleri olumlu olarak düşünülecektir. (4) Sovyetler Birliği ile müzakerelere devam edilecek fakat bunda yalnızca Moskova'nın Amerika'nın pozisyonlarını tasdik etme veya Sovyet ihtilaflarının kamuoyuna duyurulmasıyla yurtiçinde destek bulma ve yurtdışında müttefikler kazanma amacı olacaktır.¹¹³

Gaddis, bu değişikliğin amacını Truman'a sunulan Eylül 1946 tarihli çok gizli bir rapordan alıntıyla vurgular:

Umudumuz odur ki, onlar [Sovyetler] bizim yenilmeyecek kadar güçlü ve korkmayacak kadar kararlı olduğumuzu kabul ettikleri zaman bu düşüncelerini değiştirirler ve bizimle adil ve tarafsız uzlaşa sağlarlar.¹¹⁴

İlginçtir, büyük devlet olmanın getirdiği küresel oyunculuk anlayışı, hemen hemen aynı dönemde Sovyet dışişlerinin kıdemli ve tecrübeli diplomatları arasında da

¹¹³ Gaddis, *Strategies...* s.21 not.59.

¹¹⁴ Arthur Krock. *Memoirs: Sixty Years on the Firing Line* Funk & Wagnalls, 1968, s.419-422'den naklen, Gaddis, *Strategies*, s.21.

benzer bir savaş sonrası rol tanımı yapılmasına neden olmuştur. Sovyet diplomat Ivan M. Maisky, Sovyetlerin önceliğini iki aşamalı olarak belirlemiştir.

Sovyetler Birliği, Avrupa veya Asya'daki herhangi bir saldırgan tarafından tehdit edilemeyecek kadar güçlü olmalıdır. İkinci olarak Avrupa, en azından kıta düzeyinde dünyanın bu bölgesinde kendisini savaş ihtimalinin dışında tutabilmelidir..[Sovyetlerin stratejik amacı] Avrupa'da herhangi bir gücün veya güçler kombinasyonunun güçlü ordulara sahip olmasını engellemektir. Bizim için en iyi yol, Avrupa'da bir kara gücü-SSCB- ve bir deniz gücü-İngiltere-'dür.¹¹⁵

Maisky, Türkiye'nin savaş sonrası pozisyonu ile ilgili olarak stratejik önemini ortaya koyar:

Bir bütün olarak Balkanlar'da SSCB Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan ile birlikte Türkiye'nin etkisini azaltacak (ve nihayetinde 'dışlayacak') bir karşılıklı savunma paktları arayışında olmalıdır. Türkiye'nin boğazların 'bekçisi' pozisyonunu bozmak gereklidir.¹¹⁶

Maisky'nin Ortadoğu ile ilgili tespitleri de ilginçtir; her ne kadar mevcutta Sovyetlerin "koloniler"de ekonomik çıkarı olmasa da, gelecekte bu bölgede "ekonomik, kültürel ve siyasal" anlamda bir fırsat yatmaktadır, dolayısıyla bu konudan istifade edebilmek için hazırlıklı olmak gereklidir. ABD ve İngiltere ile çatışmadan kaçınma Maisky'nin önerileri arasındadır. Maisky bir kehanette de bulunur: Sömürge bölgeleri, Birleşik Devletler'in "ekonomik araçlarla İngiltere'nin yerini alacağı" İngiliz-Amerikan rekabetine sahne olacaktır.¹¹⁷ Amerika'nın Türkiye'nin ekonomik ve siyasî meselelerinde İngiltere'ye "kartları istediği gibi oynamayabilme hakkını" tanımadığı düşünülürse, Sovyet diplomatın Ortadoğu'nun tarihsel akışta nasıl bir yol izleyeceğini ön görmüş olması önemlidir. Nitekim 1947'nin ilk aylarından itibaren Ortadoğu'da İngiltere'nin yaratacağı "vakum"dan sıklıkla bahsedilecektir. Maisky'nin dikkatlice hazırlanmış raporu, Türkiye üzerindeki temel politikaların istikrarlı bir uyumla Sovyet planlamacılar ve karar alıcılar tarafından takip edildiğini göstermektedir. Bu anlamda Türk-Sovyet ilişkilerindeki dengesizlik de önemlidir:

¹¹⁵ Vlademir Pechatnov, "THE BIG THREE AFTER WORLD WAR II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with The United States and Great Britain." Working Paper No. 13, 1995, *Cold War International History Project*, Woodrow Wilson International Centre for Scholars, s.1-2. Ivan M. Maisky, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un program hazırlamadan sorumlu asistanı olarak görev yapmıştır.

¹¹⁶ y.a.g.e.,s.3.

¹¹⁷ a.g.e.,s.4.

Türkiye'nin imkânları sınırlı olduğu için ve bu imkânlar ancak diğer devletlerle işbirliği arttırılabileceği için işbirliğinin kendisine sağladığı imkânlardan, hemen tekrar bulacağına emin olmadan süratle vazgeçmesi güçtür. Bu sebeple Türkiye'nin dış politikasında kesin değişimlerden ziyade tedrici gelişmeler görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye ve ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetleri sınırlı bir politika izleyen bir devletle genel dünya politikası izleyen bir devlet arasındaki münasebetler olarak değerlendirme bir yanılma olarak nitelendirilemez.¹¹⁸

1939'da Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretiyle başlayan Sovyet tehdidi, ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında, Batı bloğuna dâhil olmuş Türkiye yaratacaktır. Sovyet "saldırganlığı" ile yüz yüze gelme tüm savaş boyunca ve hemen sonrasındaki süreçte Türkiye'nin en büyük endişelerinden birisi olmuştur. Türkiye bu açık tehlikeden kurtulmanın yolunu Batı desteğinde aramıştır. Bu destek, beklenmedik bir şekilde İngilizlerin Şubat 1947'de Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik desteğini 1 Nisan'dan itibaren çekeceğini deklare ettiği ABD tarafından sağlanacaktır. Bu öylesine güçlü bir destek olacaktır ki, yalnızca Soğuk Savaş tarihinde değil Türkiye tarihinde de Batıya yönelişin bir anda Transatlantik ötesine sıçramasının işareti olacaktır. İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapamayacağını açıklaması, Soğuk Savaş'ın hem küresel (dıştan bakış) hem de Türkiye açısından (içten bakış) karmaşık bir süreci doğurmuştur.¹¹⁹ Birçok araştırmacı 1946'nın ilk aylarını Soğuk Savaş'ın şekillenmeye başladığı dönem olarak görür: İran sorunu yüzünden ABD ve SSCB'nin Birleşmiş Milletler'de karşı karşıya gelmesi, Churchill'in "Demir Perde" konuşması", Kennan'ın "Uzun Telgrafi" uluslararası kronoloji açısından kilometre taşlarıdır. Buna mukabil, gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin kendi Soğuk Savaşı da aynı oranda gelişmiştir. Sovyetlerin yarattığı güvenlik tehdidi ve topraklarının bütünlüğü kaygısı Türkiye için Soğuk Savaş'ın ana kriterini oluşturmuştur. Bu kaygılı süreçte ABD'nin önce tereddütlü tavrının ardından siyasî, askerî ve ekonomik alanlardaki desteği ile Türkiye'yi küresel mücadeleye dâhil etmiştir. Türkiye küresel mücadelenin hangi tarafında yer alacağını göstermiştir. Türkiye'nin safı, ABD liderliğindeki Batı bloğudur.

¹¹⁸ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.388.

¹¹⁹ Gaddis, *The United...*, özellikle 9.BI.; Fraser J. Harbutt. *The Iron Curtain: Churchill, America, and the Origins of the Cold War. Oxford University Press, 1986*; Sean Greenwood, *Britain and the Cold War, 1945-1991. Palgrave, 2000*, özellikle, s.7-19.

Bu anlamda, Sovyetlere “bebek bakıcılığı” yapmaktan bıktığını ifade eden Başkan Truman, ABD kongresinin de desteği ile Sovyet yayılmacılığına karşı bir güvence olarak Türkiye’nin arkasında olduğunu ilan edecektir. Sovyetlerin Boğazlar’da üs ve Doğu Anadolu’da toprak taleplerine kadar uzanan politikalarını dile getirildiği Mart 1945’de Molotov-Sarper görüşmesiyle başlayan Sovyet-Türk gerginliği, Ekim 1946’ya değin, yalnız kaldığı endişesi taşıdığı dönemdir. Dönemin ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Acheson yıllar sonra, uluslararası destekten mahrum olan Türkiye’nin, Sovyetlerin yaklaşık 16.800km² toprağı ve 300.000 kişiye ulaşan nüfusunun bulunduğu Kars ve Ardahan bölgeleri için askerî olarak direnmeden vermeyeceğı kararlığında olduğunu hatırlayacaktır.¹²⁰ Bu endişenin temel kaynağı Türkiye’nin, artık güç dengelerinden faydalanabileceğı bir siyasî zemin oluşmamasıdır; kendisinden toprak talebinde bulunan dünya savaşı galibi bir komşuya karşı “güç dengesini” oynayarak Soğuk Savaş’ın dışında kalması mümkün değildir.¹²¹ Bu endişe ve yalnızlık, Truman yönetiminin Sovyet tehdidine karşı Türkiye’nin güvenliğinin ve toprak bütünlüğünün ABD’nin koruması altına aldığı ilan ettiğı Mart 1947’e kadar sürmüştür. Ancak Türk yöneticilerinin de Sovyetlerin Türkiye üzerinden sıcak denizlere inmesinin ABD ve İngiliz çıkarlarına ters düşeceğini iyi bildikleri hatırlanmalıdır.¹²² Buna rağmen Türkiye çıkarları için güçler arası denge arayışını sürdürmüştür. Türkiye’nin savaş sonrası toprak bütünlüğünün muhafazası için müttefik arayışı, savaşın mutlak galipleri olan ABD ve SSCB’nin birbirleri üzerinden sergiledikleri güç oyunları çerçevesinde bu anlamda değer kazanmaktadır. Türkiye, son sözü söylenmesinde ABD’nin rol almasına gönülden razı olmuş ve Batı’nın hamiliğini bir siyasî kazanç olarak görmüştür. Nitekim 12 Mart 1947’de ilan edilecek Truman Doktrini ile Türkiye Sovyetlerin yayılmacı siyasetinin karşısında en etkin ve güçlü desteğı de resmen sağlamış olacaktır. Ancak, bu da Türkiye için yeterli olmamış, kendisini organik olarak Batı bloğunun siyasî ve askerî organlarına dâhil edebilme çabası, dış

¹²⁰ Acheson, *Present...*, s.199-200.

¹²¹ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çeviren Petek Demir. Mozaik, 2003, s.109.

¹²² İsmet İnönü, Sovyet baskısının yoğun olduğu notalar savaşı sürerken Türkiye açısından süreci şöyle tanımlayacaktır: “...kendimizden başka hiç kimseye güvenmiyordum. Fakat Anglosaksonların da Rusya’nın, Akdeniz kapısını tutmasını istemeyeceklerini biliyordum.” Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973, C. I, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Bilgi Yayınevi, 1998, s.139.

politikanın birinci önceliğini teşkil etmiştir. Truman Doktrini ile başlayan süreç Türkiye'nin Batı bloğuna eklemlenmesinde etkileri bugün dahi hissedilen tarihi bir dönüm noktasıdır.

2.2. TÜRKİYE'NİN BATI BLOĞU İLE EKLEMLENMESİ, 1947-1952

2.2.1. Truman Doktrini

[Ortadoğu'daki] petrol rezervleri stratejik gücün muazzam kaynağını oluşturuyor ve dünya tarihindeki maddi ödüllerin en büyüklerinden birisi."¹²³ ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Başkan Truman'a bilgi notu, 1944.

Savaş ve barışta, Birleşik Krallık'ın kendisinden sonra ikinci derece öneme sahip bölge Ortadoğu'dur."¹²⁴ Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in kabine konuşması, 1949.

Büyük bir gücün [Birleşmiş Milletler] Sözleşmesinin ihlali ve savaşın çıkması durumunda Genel Kurmay Başkanlığımız hükümetimizi, son iki savaşta da durumun ortaya koyduğu gibi, Orta Doğu'nun Birleşik Krallık dışında, eğer aynı derecede önemli değilse, ikinci derecede önemli stratejik alan olacağı konusunda bilgilendirdi.¹²⁵ 16 Ekim 1947'de Washington'da, Orta Doğu ile ilgili Birleşik Devletler-Birleşik Krallık Görüşmeleri Açılış Konuşmasında İngiliz Heyeti.

21 Şubat 1947 Cuma öğleden sonra, İngiltere'nin Washington Büyükelçisi Özel Sekreteri, ABD Dışişleri Bakanı'nın ofisini arayarak, Büyükelçi'nin Londra'dan gelen bir talimatla Bakana bizzat iletmesi gereken çok önemli bir not için aynı gün randevu talebini ilettili. Dışişleri Bakanı George C. Marshall Pazartesi gününe kadar şehir dışında olduğu için ofisinde bulunmuyordu. Konuyla ilgili bilgilendirilen Bakan Yardımcısı Dean Acheson, Büyükelçiyi telefonla aradığında, kendisine notun İngiltere'nin Yunanistan'a yardımıyla ilgili çok önemli olduğu söylendi. Bakan Yardımcısı, Büyükelçilik Birinci Sekreteri'nin, Bakanlığın Yakın Doğu ve Afrika İşleri Müdürü Loy Henderson'a notun bir kopyasını iletmesini istedi. Büyükelçi, notun orijinalini Pazartesi sabahı kendisi Bakan'a iletecekti.¹²⁶

¹²³ FRUS, 1945, vol. 8, s.45.

¹²⁴ John Ashton Nigel, *Eisenhower, Macmillan and the Problem of Nasser Anglo-American Relations and Arab Nationalism, 1955-59*. Macmillan, 1996, s.11.

¹²⁵ FRUS, 1947, vol.5, s.566.

¹²⁶ Jones, *Fifteen...*, s.3-4.

İngilizler, 21 Şubat günü öğleden sonra Amerikalılara bir değil iki not ilettiler. Notlardan birisi söylendiği gibi Yunanistan diğeri ise Türkiye hakkındaydı.¹²⁷

Birinci notta Yunanistan'ın içerisinde bulunduğu iç savaş ve ekonomik durumu ülkeyi çökme noktasına getirdiği yazıyordu. Komünist gerilla hareketi, Sovyetlerin Balkanlar'daki yayılmacı etkisini Yunanistan'a getirmek üzeriydi. Kızıl Ordu'nun Akdeniz'e inmesi an meselesiydi. Kendisi de ekonomik olarak sıkıntı içerisinde bulunan İngiltere, 1944'ten bu yana ülkeye sağladığı askerî ve ekonomik yardımı 31 Mart'tan sonra durduracağını ilan etmişti. Majestelerinin hükümeti, ABD'nin bu yükü üzerine alabileceğini ummaktaydı. Yunanistan'ın 1947 için ekonomik destek ihtiyacı 240-280 milyon dolar kadardı.¹²⁸

İkinci notta da, benzer şekilde Türkiye'nin Sovyetlerin baskısına karşı İngiltere'den askerî ve ekonomik yardım aldığı hatırlatılıyor ve aynı şekilde bu ülkeye yardımların 31 Mart'tan sonra yksileceği, belirtiliyordu. Yaklaşık yüz elli yıldır Rusların sıcak denizlere inmesini önlemede etkin olan İngiltere, kaynaklarını sonuna kadar kullanmıştı ve Ortadoğu coğrafyasının bu sorumluluğunu hızlı bir şekilde ABD'ye devretmek üzereydi. Doğu Akdeniz açık bir Sovyet tehdidi altındayken, bölgede yaşanması muhtemel güç boşluğunun doldurulması için verilmiş olan süre yalnızca 38 gündü: İngiltere iki ülkeye yaptığı yardımların fişini çekmişti. İngiltere bu iki ülkenin Batı güvenliği için öneminin olmadığını düşünmüyordu. Aksine, kendisinin, ABD'nin ve Batı demokrasilerinin siyasî-askerî ve petrol güvenliğine yönelik hayati çıkarlarının devamının sağlanmasında ve mevcut "çok acil" kritik durumda eksikliğin ABD tarafından ivedilikle giderileceğini umuyordu. ABD, bölgedeki dengelerin Sovyetler lehine kaymasının endişesi içerisindeydi. Henderson, vakit kaybetmeksizin iki notu Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson'a götürdü. Notları inceleyen ve Dışişleri Bakanı Marshall'ın yokluğunda Bakanlığa vekâlet eden Acheson, Hendorsan'a, personelini toplamasını ve bütün haftasonu çok çalışarak pazartesi sabahı Bakan'a sunulmak üzere bir cevap hazırlaması talimatını verdi. Acheson İngiltere'nin 21 Şubat'ta verdiği bu iki notu yıllar sonra "şok" olarak hatırlayacaktı.¹²⁹ Gerçekte, ABD Dışişleri yönetimi ve

¹²⁷ Yunanistan ile ilgili not, FRUS, 1947,vol.5, s.32-35, Türkiye ile ilgili not, FRUS, 1947,vol.5, s.35-37.

¹²⁸ FRUS, 1947,vol.5, s.32.

¹²⁹ Acheson, *Present...*, s.217; FRUS, y.a.g.e

şahsen Başkan Truman, İngiltere'nin 21 Şubat notlarından bir gün önce, 20 Şubat'ta Yunanistan'daki ekonomik ve siyasî çöküş konusunda ABD'nin Atina Büyükelçisi tarafından gönderilen bir telgrafla uyarılmışlardı. Schwarzenberger'in doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, "Yunanistan ve Türkiye'nin Batılı güçlerce kontrol edilmesi, Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'nun petrol kaynaklarını tutması için elzemdi."¹³⁰

Truman yönetiminin Sovyetlerin yayılmacı politikalarına karşı nasıl bir tutum sergileyeceği Şubat 1946'da netleşmeye başlamıştı. Stalin'in 9 Şubat 1946'da ünlü Bolşoy Tiyatro salonunda yaptığı seçim zaferi konuşması Washington'da alarm zillerinin çalmasına neden oldu. Bu konuşmasında Stalin, batılı başkentlerde sürekli sorulan "Stalin savaş sonrasında ne istiyor?" sorusuna cevap verir gibiydi.¹³¹ Klasik Leninist emperyalizm söylemini kullandığı bu konuşmasında Stalin, piyasaların bölünmesinin ve dünya kaynakları için mücadelenin kaçınılmaz olmasının kapitalist dünyada bir savaş çıkaracağından, dolayısıyla savaş yorgunu Sovyet halkından yine çok çalışmaları ve kapitalist dünyanın çıkaracağı savaşa hazırlanmaları büyük fedakârlıklara hazır olmaları çağrısında bulundu. Bunlar Sovyet vatandaşları için hiç de yabancı olmadıkları, şeydi: Sovyetler birliği dünyası 1920'ler ve 1930'lardan buyana yaptığı gibi çok çalışmak, tüketim ve lüks mallardaki azlığa katlanmak, sürekli bir gerginlik içerisinde kapitalist dünya ile yapılacak nihai savaş için hazırlanmak durumundaydı. Bu seçim konuşmasının nasıl yorumlanacağı konusunda Washington'un talimatı üzerine Moskova Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Kennan "Uzun Telgraf"ını yazdı. Kennan, Sovyet liderlerinin ABD ile sürekli bir *modus vivendi* içerisinde olamayacağını belirtti. Kennan'a göre, Moskova, Sovyet taleplerini reddeden güçlü Batılı ülkelerin zayıflatılması ve diğer ülke hükümetlerinin de devrilmesi yönünde bir siyaset gütmekteydi. Fakat Sovyetler Birliği,

...güce dayalı mantığa karşı da çok hassastı. Bu sebepten dolayı, herhangi bir noktada direnişle karşılaştığında –genellikle yaptığı gibi- kolaylıkla geri

¹³⁰ Georg Schwarzenberger. *Power-Politics: a study of international society*. Praeger, 1951, s.414.

¹³¹ Joseph Stalin, *Speeches Delivered at the Meetings of Voters of the Stalin Electrol District, Moscow*. Foreign Languages Publishing House, 1954, s.19-44.

çekilirdi. Dolayısıyla Batılı milletler Birleşik Devletler'inin liderliğinde hep birlikte daha kararlı bir blok oluşturmalıydı.¹³²

Kennan'ın hayli etkili ve derin bir uzmanlık alanının yansıması olan telgraf, bir süredir Washington'daki üst düzey siyasî planlamacılar ve entelektüeller arasında da Sovyetlere karşı sağlam bir duruş sergilenmesi yönündeki düşünceler için de vesile olmuştu. Nitekim savaş sonrasında ortaya çıkan ilk krizlerde de ABD'nin liderliğindeki Batılı devletlerin siyasetlerinde bu duruş kendini göstermiştir. Bu alanda ilk test, yukarıda değinildiği üzere İran buhranının BM'de çözüme kavuşmasıyla gerçekleşti. Sovyetlerin tepkisi yalnızca güçlü protesto notalarıyla ve İran petrollerinden Sovyetlere imtiyaz sözü verilmesiyle sınırlı kalmıştı. Fakat ABD desteğindeki İran parlamentosu Sovyetlere petrol imtiyazı öngören anlaşmayı Ekim 1947'de 102'ye karşı 2 oy ile reddetti. ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın ifadesi ile ABD'nin güvenliği için "kesinlikle hayati" öneme sahip Ortadoğu'daki petrol kaynakları Sovyet etkisinden kurtulmuştu.¹³³ Ruslara karşı sert tutum izlenmesi yönündeki görüşünün savunucuları bu politikalarının ilk sonucunu almıştı.

Türkiye bahsinde ise 1946 başından itibaren SSCB sınıra asker yığınağı ve tatbikatlar düzenleyerek tazyikini sürdürdü.¹³⁴ ABD'nin Ankara Büyükelçisi Ewin C. Wilson'a göre Sovyetlerin amacı Türkiye'nin egemenliğini ortadan kaldırmaktı.

Yılın sonunda sorun çözümsüzlüğünü korusa da Kennan'ın doğru olarak öngördüğü gibi Türkiye'ye bir Sovyet saldırısı olmadı ve Türkiye Sovyetlerin yıpratma siyasetine karşı direndi. Fakat Türkiye Sovyet tehdidi altında hala asker mevcudiyetini savaşa hazır halde tutmak zorundaydı ve zayıf Türk ekonomisi bu savunma harcamalarının yükünü kaldırmaktan uzaktı. Büyükelçi Wilson'a göre, Türkiye'nin ABD'den daha fazla yardıma ihtiyacı olacaktı. İran ve Türkiye krizleri Kennan'ın telgrafında ifadesini bulan Moskova'nın saldırgan ve yayılcı uygulamalarına karşı dik durma siyasetini doğrulamış oldu.

¹³² Martin McCauley. *The Origins of the Cold War: 1941-1949*. Longman, 1995, s.72; Daniel Yergin. *Shattered Peace*. Penguin 1990, s.168-171.

¹³³ FRUS, vol.7, s.524.

¹³⁴ McGhee. *The US-Turkish...* s.17; David McLellan. *Dean Acheson: The State Department Years*. Dodd, Mead and Company, 1976, s.91.

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken, savaş sonrası ekonomik ve malî zorlukların altında ezilen Batı Avrupa ülkelerinin durumu ekonomik alanda da ABD'nin bir dizi önleyici tedbirlere başvurmasına neden oldu. Bu tedbirler yine Sovyet tehdidinin etkisinin azaltılmasına yönelikti. Zira ekonomisi çökmüş Avrupa ülkelerinde sosyalistlerin iktidara gelmesinden korkuluyordu.¹³⁵ ABD'nin ekonomik ve mali alanda Batı Avrupa'ya yönelik politik amacı, Sovyet etki sahası dışında kalan bölgelerde ekonominin istikrar kazanması ve nihayetinde de komünist yayılcılığına set çekilmesiydi. Neticede, Sovyet etki sahasında olmayan ve Sovyet kampı dışında kalan Batı Avrupa'ya toplamda 5.7 milyar dolar mali kaynak aktarıldı.¹³⁶

1946 yılı, Truman yönetiminde görev alan planlamacıların Doğu Avrupa ve Ortadoğu'daki Sovyet politikalarının küresel yayılcılık güttüğüne ve bunun önlenmesinin de ABD tarafından sağlanabileceğine inanmalarını destekleyecek gelişmelere şahitlik etmişti. Bu dönemde özellikle Truman'ın da Sovyet yayılcılığı konusunda görüşlerinin netleşmeye başlamasını sağlayan bir Beyaz Saray raporu da önemlidir. Sovyetlerin faaliyetlerinden rahatsızlık duymaya başlayan Başkan Truman, Sovyetler Birliği'ne karşı kararlı bir tutum sergilenmesi yönündeki düşüncesini daha Temmuz 1946'da yakın danışmanı Clark Clifford'la paylaşmıştı. Truman Clifford'a "itilip kakılmaktan yorulduğunu, Sovyetlerin ABD'den biraz oradan biraz buradan tırtıklama yaptığını ve dik durmanın vaktinin geldiğini düşündüğünü" söyledi.¹³⁷

Clifford, Rusların anlaşmaların gereğini yerine getirmediklerinin bütün dünya tarafından öğrenilmesini sağlamakla görevlendirildi. "Sovyetler Birliği ile Amerika'nın İlişkileri" başlığını taşıyan ve daha sonra Cliford Raporu olarak anılacak olan çalışmada, ABD-Sovyetler Birliği ilişkileri detaylı olarak analiz edilmişti. Rapor 24 Eylül 1946'da Başkana sunuldu.¹³⁸ Raporun sonuçları o kadar

¹³⁵ Savaş sonrası Avrupa'nın içerisinde bulunduğu ekonomik şartlar o kadar ağırdı ki Batı Avrupalılar için "Komünizmin cazibesi bir vakaydı". 1947 yılında Fransa'da 907.000, İtalya'da ise 2.250.000 kişi ülkelerindeki Komünist partiye üye olmuşlardı. Bu rakamlar Polonya ve Yugoslavya'daki sayılardan bile fazlaydı. Tony Judt, *Post War: A History of Europe Since 1945* (New York: The Penguin Press, 2005), s.88.

¹³⁶ McCauley, *The Origins...*, s. 78-79.

¹³⁷ Kuniholm, *The Origins...* s. 369, not 185.

¹³⁸ Clark Clifford, Report, "American Relations With The Soviet Union" by ["Clifford-Elseby Report"], September 24, 1946. Conway Files, Truman Papers

etkileyiciydi ki, Truman raporun yalnızca kendinde kalmasını istedi, dağıtımını yasakladı ve diğer nüshaların da kendisine getirilmesini emretti. Truman “Eğer rapor sızarsa, Beyaz Saray’ın tavanı havaya uçar...muhtemelen Kremlin’in de tavanı havaya uçar.” demişti.¹³⁹ Truman yönetimi şimdiye değin karşılaştığı en ciddi durum olarak Sovyetlere karşı izlenecek politikayı görüyordu. Rapor, Kennan’ın telgrafı ile oldukça yakın sonuçlara ulaşıyordu: Sovyetler kapitalist dünya ile savaşı kaçınılmazdı. Sovyetler nihai savaşa hazırlanmak adına güçlerini en üst seviyeye çıkarmayı amaçlıyordu. Bunun için dolaylı veya dolaysız yıkıcı faaliyetlerle, komünist olmayan hükümetlerin yıkılmasının yanı sıra “atom ve biyolojik silahlar”ın da kullanılması ihtimal dâhilindeydi. Dolayısı ile ABD’nin kendi güvenliği adına hayati öneme sahip askerî bölgelerin korunması için gerekli tedbirleri alması ve Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilen demokratik ülkelerin savunulmasına hazır olmalıydı. Ancak raporda, askerî yardımlar “son çare olarak” belirtilmişti. Ekonomik zorluklarla mücadele eden ülkelere destek, “komünizme karşı daha etkili bir engeldi”. Rapor, Sovyet faaliyetlerine karşı sert tedbirlerin alınmasını ve mevcut şartlar altında dünyanın rakip bloklar etrafında bölünmesinin engellenememesine hazırlıklı olunması öneriyordu.¹⁴⁰ Böylelikle Clifford Raporu’nu izleyen zamanda yönetim içerisinde Sovyetlerle hala ortak bir zeminde buluşulabileceğini düşünenler kendilerini tecrit edilmiş halde bulmaya başladılar. Nitekim önceki başkan Roosevelt’in iki dönem yardımcılığını yapan ve Truman yönetiminde Ticaret Bakanı olan Henry Wallece’ın, Eylül’de yönetimi eleştiren demeçleri basında yer almaya başlayınca Truman ondan istifasını istemiş ve Wallece da görevden ayrılmıştı.¹⁴¹

Fakat büyük bir savaştan henüz iki yıl sonra ne Amerikan halkı ne de Kongrenin iki kanadı yeni fedakârlıklar demek olan silahlı kuvvetlerin genişletilmesi ve yabancı ülkelere yardımların arttırılmasıyla sonuçlanacak bütçe artışlarına sıcak bakıyordu. Kaldı ki, 1946 seçimlerinde kongrenin iki kanadında da çoğunluk Cumhuriyetçi

http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/sectioned.php?documentid=4-1&pagenumber=1&groupid=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014.

¹³⁹Interview with Clark Clifford <http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/interviews/episode-2/clifford1.html>, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014.

¹⁴⁰ Randall Woods ve Howard Jones. *Dawning of the Cold War*. University Of Georgia Press, 1991, s.136-137; Kuniholm, *The Origins*, s.369-371.

¹⁴¹ McLellan, *Dean Acheson...*s.105-106.

Parti'ye geçmişti. Cumhuriyetçiler, her ne kadar Truman'ı komünizme karşı yumuşak bir politika izlemekle suçlasalar da, yeni dış politikanın getireceği yükümlülüklerden kaçınmak istiyorlardı: Truman'ın açıkladığı 47 milyar dolarlık 1947 bütçesinden yaklaşık 17%lik bir kesinti taahhüdünde bulunmuşlardı. Bu arada, Sovyet tehdidinin yanı sıra Avrupa'da da ciddi sorunlar ortaya çıkmıştı: Savaştan iki yıl sonra olumlu beklentilerin aksine İngiltere ekonomisini canlandıramadığı gibi, Avrupa'da yaşanan sert kış şartları, üretimdeki ciddi düşüşler, yoksulluk ve geleceğe dair endişeler tüm Batı Avrupa'da karamsarlığa yol açmıştı. Savaştan galip olarak çıkmasına rağmen İngiltere 1945 sonu itibariyle çok büyük ekonomik sorumluluklarla boğuşmak zorundaydı: İhracat 1938 yılına göre %40 azalmıştı; deniz ticari taşımacılığında tonaj $\frac{3}{4}$ 'ten daha az seviyedeydi; İngiliz Sterlini bazındaki borçlanma çok yüksekti. Bunların da ötesinde İngiltere tarihinde olmadığı kadar büyük bir coğrafyanın güvenlik ve askerî sorumluluğu ile başa çıkmak zorundaydı. İngiliz Maliye Bakanı 8 Şubat 1946'da kabine üyelerini denizaşırı askerî harcamaların ciddi miktarda ve acilen kısıtlanmaması ve daha fazla denizaşırı yükümlülüklerden kaçınılmaması durumunda, makine ve hammadde ithalatındaki kesintiler yoluyla karneye bağlı malzemelerin kesilmesi ve işçi sayısının azaltılması gerektiği konusunda uyarmak zorunda kalmıştı: "Bu aritmetikten başka bir yol bulunmuyor ve bizim tüm denizaşırı politikamız buna bağlı".¹⁴²

Truman yönetimindeki endişe, sorunlarla mücadelede yetersiz kalan hükümetlerin ve moralsiz toplumların yakın ve açık bir tehdit olarak ortaya çıkan komünizmin etkisine girmesiydi. Komünizmin yayılma endişesi ve Sovyetlerin cüretkâr politikaları karşısında Truman'ın ihtiyaç duyduğu sert duruş için Cumhuriyetçi desteği sağlayabilirdi. Nitekim 1946 ortalarında komünizm yayılmacılığına karşı direncini arttırmak üzere Kongre İngiltere'ye 3,75 milyar dolarlık borç verilmesini onaylamıştı.¹⁴³ Daha 1946 başlarında ABD, İngiltere'nin

¹⁴² Michael Asteris. "British Overseas Military Commitments 1945-47: Making Painful Choices", *Contemporary British History*, vol. 27, issue: 3, 2013, s.348-371, s.353.

¹⁴³ y.a.g.e, s.94-95. Judd, savaş sonrasında Londra'nın hala Washington üzerinde üstünlüğünün olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Judd, İngiltere'nin savaş sonrası Amerika'dan borç alması ile ilgili müzakerelerin sürdüğü bir anda yazılan şu mısralar İngilizlerin ruh halinin yansıması olarak vurgular:

"Washington'da Lord Halifax
Fısıldadı Lord Keynes'e

Sovyetler Birliği'ni "çevreleme" politikasını İngilizlerin kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmaya başladığının farkındaydı: 1946 Mart ayında İran petrol yatakları ve Ağustos ayında Boğazlar üzerinden Türkiye politikaları buna işarettir. Komünizm ve Sovyet yayılcılığı tehdidi üzerinden ABD ile işbirliğinde olan İngiltere 1946 sonbaharında Yunanistan üzerinden güney Balkanlar'da ortaya çıkan bu tehdit ve yayılcılık endişesini bir kez daha kullanmıştı. İngilizlerin amacı milli çıkarların korunmasıyla ilgili ağır askerî ve ekonomik yükün ABD tarafından da omuzlanmasını sağlamaktı.

İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki sorumluluklarını aktarma süreci Şubat 1947'de ABD'ye verilen iki nota ile fiili politika sürecine girmişti. Öte yandan, henüz Aralık 1945'te ABD'nin Atina Büyükelçisi Lincon MacVeagh Truman yönetimini Atina'nın bir "Sovyet kuklası" olabileceği yönünde uyarmıştı.¹⁴⁴ Zayıf hükümet, komünist gerilla faaliyetleri, merkezî ordunun iç savaşta komünistlerle mücadelede etkisiz oluşu, çökmüş ekonomi ve altyapı Rusların Yunanistan'da etki sahasını genişletebilmesi için verimli alanları oluşturuyordu. Ocak 1946'da Yunanistan'a ABD'nin 25 milyon dolar borç vermesi, Pire Limanı'na ABD donanmasının ziyareti ve Mart 1946'daki seçimlerde ABD'nin gözlemciler göndermesi bu ülkeye olan ABD ilgisinin somut göstergeleridir. Ancak, ABD ekonomik ve finansal desteği sağlarken İngiltere de bu dönemde askerî yardımlara devam etmiştir.¹⁴⁵ Ağustos 1946'da Paris Barış Konferansı'nda Yunan hükümetinin aşırı sağcı tutumu ve komşu ülkelere karşı genişleme politikaları eleştiri konusu yapıldığı zaman ABD Dışişleri Bakanı Byrnes, savaşta Yunan kahramanlıklarını hatırlattı ve "Yunan halkına olan borçlarının unutulmaması" gerektiğini gündeme getirdi.¹⁴⁶ Ekim 1946'da ise Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson, Atina Büyükelçisine Yunanistan'a yönelik olumlu siyasetin tüm alanlarda sürdürüleceğini belirtti. "Birleşik Devletler[in], Yugoslavya ve Arnavutluk tarafından desteklenen komünist

Para keseleri onlardadır

Ama bütün beyin de bizdedir", Judt, Post War, s.160.

¹⁴⁴ Paterson, *Soviet...* s. 185.

¹⁴⁵ y.a.g.e., s.188; FRUS, 1947, vol.7 s.31.

¹⁴⁶ Judith Jeffery, *Ambiguous Commitments and Uncertain Policies. The Truman Doctrine in Greece, 1947-1952.* Lexington Books, 2000, s.35- 37; FRUS, 1946, vol.7, , s.235-237.

güçlerce saldırı altındayken [Yunan]hükümetin düşmesi riskini artık alamayacağını” bildirdi.

Aynı ay içerisinde ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Yakın Doğu Dairesi’nce hazırlanan bir memorandum, “SSCB, artan sayıdaki milleti kendi kontrolü altına almak amacıyla agresif şekilde davranıyor...ekonomik ve stratejik olarak hayati öneme sahip bölge olan Doğu Akdeniz’deki Sovyet hakimiyetinin önündeki tek engel Yunanistan ve Türkiye’dir.” Tespitini yaptı. Devamla, eğer Yunanistan’ın Sovyet etki sahasına girmesine müsaade edilirse Moskova’nın Türkiye üzerinde de dayanılmaz bir baskı kurma ihtimaline vurgu yaptı. Dolayısıyla bu tehdit karşısında ABD, çok geç kalmamak şartıyla Yunanistan’a siyasî ve ekonomik desteğini acilen arttırmalıydı.¹⁴⁷ Sovyetlerin bu dönemde Yunanistan Dedeagaç’ta üs talep etmesi de ABD’nin Sovyet yayılmacılığı karşısındaki endişelerini arttırdı. Sovyetler açısından ise durum biraz daha karışık görünmektedir. Örneğin Mayıs 1947’de Stalin’in veliahtı olarak görülen Zudanov, Yunan komünistlerinden gelen askerî ve ekonomik yardım talebini geri çevirmişti. Stalin de, Truman Doktrini çerçevesinde Amerikan yardımı Yunanistan’a akmaya başladığı zaman Moskova’da temaslarda bulunan Yugoslav temsilcilere, Yunanistan’daki ayaklanmanın en kısa sürede durması gerektiğini, söylemişti.¹⁴⁸ Stalin’in endişesi, ayaklanma devam ettiği sürece ABD’nin Akdeniz’deki varlığının derinleşecekti. Bu halde de Doğu Avrupa’da ve Balkanlar’da kazanılmış olan ancak, henüz tam olarak sağlamlaşmamış Sovyet pozisyonu da tehlikeye girecekti.¹⁴⁹

11 Aralık 1946’da Acheson, bir Amerikan ekonomik misyonunun Yunanistan’da kurulacağını, Yunan hükümetinin ileride yabancı devletler ve uluslararası kurumlardan talepte bulunacağı altyapı ihtiyaçlarıyla ilgili çalışma yapacağını duyurdu.¹⁵⁰ 28 Aralık’ta da ABD’nin Atina Büyükelçisi, gerekli Kongre çalışmaları ve düzenlemelerinin yapılmasının en az iki-üç ay alacağı öngörüsüyle Yunanistan için acil bir yardım programının hazırlandığı yönünde bilgilendirildi.¹⁵¹ Ocak

¹⁴⁷ FRUS, 1946, vol.7, s.242-243.

¹⁴⁸ Djilas, *Conversations...*, s. 182.

¹⁴⁹ y.a.g.e.

¹⁵⁰ Department of State, Press Release, 9 January 1947.

¹⁵¹ Kuniholm, *The Origins...*, s. 405.

1947'de Amerikan yardım misyonu Yunanistan'a vardığında, sahadaki durumun öngörülünden daha ahim olduğunu tespit etti. Hükümet çalışamaz haldeydi ve siyasîler kişisel çıkar mücadelesi içerisindeydi, yolsuzluk ve karaborsa ülkeye hakimdi. Misyonun gözlemi, ise Washington'un Sovyetler ile ilgili endişelerini körükleyecek değerlendirmelere sahipti: "Sovyetler, Yunanistan'ı birkaç hafta içerisinde kucaklarına düşecek olgun bir şeftali olarak görmektedir. Böylesi bir durum yalnızca Yakın Doğu ile sınırlı kalmayacaktır, Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletleri de sıradadır." Yunanistan'daki Fransız temsilcisinin bir yıl önce, 17 Şubat 1946'da söyledikleri Amerikalıların endişelerini arttırmış olmalıdır: "Eğer Yunanistan İngiltere ve Amerika'dan uygun desteği alamayıp Sovyet yörüngesine girerse, Fransa baskıya dayanamaz".¹⁵²

20 Şubat 1947'de Atina'daki Amerikan yardım misyonu ve büyükelçisi henüz 21 Ocak'ta göreve başlayan Dışişleri Bakanı Marshall'a Yunanistan'ın çöküşünün yakın zamanda olabileceğini ve durumun güvenli olmayacağını bildiren bir telgraf çekti.¹⁵³ Atina ve Washington arasında Yunanistan'daki alarm zillerini yansıtan bir dizi telgraf teatisinden sonra, Acheson Bakan Marshall için bir bilgi notu hazırladı. 21 Şubat tarihli bu notta, gerillaların kontrolündeki bölgelerin genişlediği söylendi: "Eğer Yunanistan'a acil destek sağlanmazsa, Yunan hükümeti muhtemelen düşecek ve aşırı sol bir totaliter rejim iktidara gelecekti". Sovyet hâkimiyetindeki bir Yunanistan, neticede tüm Yakın Doğu'nun ve Kuzey Afrika'nın kaybına yol açacaktır. Acheson, Yunanistan'a doğrudan borç vermeyi öngören acil temelli özel bir kanunun kongreye sunulması ve Yunanistan'a askerî donanım sağlanması konusunda karar verilmesini tavsiye etti. İngiliz notlarının bakanlığa ulaşmasından önce Marshall, Acheson'a tavsiyelerini hayata geçirecek eylemleri öngören bir çalışma yapılması talimatını vermişti. Neticede, İngilizlerin Yunanistan ve Türkiye'ye yardımları keseceğini resmen bildirmesinden önce, ABD'li yetkililerin kafasında kriz durumundan çıkış için nasıl bir politika izleneceğine dair çerçeve belirmeye başladı.¹⁵⁴ İngiliz notaları, Washington'da konunun aciliyetini ve önemini arttırdı. Olayların içerisinde yer alan Jones, krizin,

¹⁵² FRUS, 1947, vol.5, s.23-25.

¹⁵³ FRUS, 1947, vol.5, s.28-29.

¹⁵⁴ Jones, *Fifteen...*, s.131; Kuniholm, *the Origins*, s. 408.

“eğer Birleşik Devletler Yunanistan’ın erken çöküşünü engelleyemezse, durum bir ihtimalden çıkıp kesinliğe dönüşeceğini” belirtti.¹⁵⁵

Acheson, İngiliz notlarının ulaşmasının ardından, Yakın doğu Dairesi’ne tüm hafta sonu çalışarak Pazartesi sabahı Bakan Marshall’a sunulmak üzere bir yardım programı hazırlanması talimatını verdi. Ruslarla yaşadığı sorunlarla ilgili olarak Türkiye de bu çalışmaya dâhil edildi. Genelkurmay adına bilgi notunu hazırlayan dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı General Dwight D. Eisenhower Türkiye’ye verilmesi gereken destek konusunda uyarıda bulundu: “Somut yardım içeren olumlu garantiler verilmezse, Türkiye’nin gelecekteki muhtemel Sovyet baskısı karşısında doğrudan askerî tedbirlerin alınacağı şeklinde yorumlama tehlikesi bulunmaktaydı.” Eğer Türkiye yenilirse, “büyük ihtimalle, tüm Ortadoğu o zaman hızla benzer bir Sovyet hâkimiyetine girecekti.”¹⁵⁶ Türkiye’nin kongre tarafından onaylanacak yardım programına dâhil edilme şansı, komünist yayılmacı tehdidinin genelleştirilerek Yunanistan’la birlikte ele alınmasıyla artırıldı. Genel olarak ABD siyasî çevrelerinde ve kamuoyundaki Türkiye algısı, Yunanistan’ın demokrasi ve batı medeniyetinin beşiği olarak görülmesinin aksine, tarihsel nedenlerden dolayı olumlu değildi. Harris’in ifadesiyle, “Türkiye’ye yardımın kongre tarafından onaylanması, Yunanistan’la ilgili endişelerle bağdaştırılmasıyla garanti altına alınmıştı”.¹⁵⁷ 1957 yılında artık ikinci dönem Başkanlığına geçmiş olan Eisenhower da komünizm tehdidi ve Amerikan güvenliği arasındaki ilişkiyi on yıl öncesine atıf yaparak hatırlayacaktı: “Yunanistan ve Türkiye’nin bağımsızlığına ve varlığına yönelik komünist saldırganlık tehdidi Amerika’nın güvenliği için öylesine büyüktü ki, bu ülkelere askerî ve ekonomik destek verdik. Bu politika onları korudu. Bu da Amerikan hayatlarına mal olmadan gerçekleşti”.¹⁵⁸

Truman kongrenin de desteğini almak adına 27 Şubat’ta Beyaz Saray’da kongre liderlerini topladı. Beyaz Saray’daki toplantıda Marshall’ın, Başkan’ın sorunun

¹⁵⁵ Jones, y.a.g.e, s.131

¹⁵⁶ Henry W. Brands. *The Devil We Knew*. Oxford University Press, 1993, s.18.

¹⁵⁷ George S. Harris. *Troubled Alliance*. American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1973, s.26.

¹⁵⁸ *Public Papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower 1957* United States Government Printing Office, 1999, s.387.

çözümü ile ilgili önerilerini sunduğu konuşması, kongre liderlerini ikna etmekten daha çok kafa karışıklığına yol açmış gibiydi.¹⁵⁹ Yunanistan krizine ABD müdahalesi noktasındaki kafa karışıklığı liderlerin toplantıdaki sorularına da yansdı: İngilizlerin ateşe attığı kestaneleri ABD mi ateşten çıkaracaktı? ABD'nin bu işten çıkarı ne olacaktı? Tam da bu noktada, Yakın Doğu dairesi Başkanı Acheson konuya müdahale etti ve konuşma iznini aldıktan sonra, ABD kamuoyunda da gittikçe artan “Kızıl Tehdit” üzerinden Sovyetlerin saldırganlığını canlı bir şekilde anlatmaya başlamıştır: Ruslar saldırıya geçmişti. Türkiye ve Almanya'yı kuşatma adına en inatçı ve cüretkâr çabaları gösteriyorlardı. Önlerinde Rusya hâkimiyetine açık üç kıta duruyordu. Türkiye'nin kuşatılmasının iki kanadı vardı; İran ve Yunanistan. Türkiye Rusları geri püskürtmüştü. İran'a yönelik Sovyet hareketi ise şimdilik başarısız olmuştu. Komünist baskı şimdi de Yunanistan'a yoğunlaşmıştı, Yunanistan'da büyük oranda başarı kazanmışlardı ama henüz tam başarıya ulaşamamışlardı. Raporlara göre Yunanistan'ın tümünün düşüşü birkaç haftalık meseleydi. Macaristan, İtalya, Fransa ve Avusturya'da ilerleme kaydetmişlerdi. Acheson'un sunumu bu noktadan sonra oldukça dramatik bir söyleme dönüştü:

Antik tarihten bu yana emsali görülmemiş bir duruma geldik. Dünya şu anda iki büyük gücün hâkimiyeti altında. Atina ve Isparta, Roma ve Kartaca'dan bu yana gücün böylesine kutuplaştığını görmemiştik. Sorun İngiliz kestanelerini ateşten almak değil. Sorun Birleşik Devletleri'nin güvenliği sorunu. Sorun dünyanın üçte ikisinin ve topraklarının dörtte üçünün komünistler tarafından kontrol edilip edilmeyeceğidir.¹⁶⁰

Acheson'ın konuşmasında ortaya koyduğu argüman, daha sonra Eisenhower döneminde ortaya atılacak olan “Domino Teorisi”nin erken dönem uyarısı niteliğindedir: Sepetteki çürük bir elmanın diğer elmaları çürütmesi gibi,

¹⁵⁹ Dışişleri Bakanlığı'ndan önceki bir yılı Çin'de geçiren General Marshall, özellikle Avrupa'daki sorunlarda uzak kalmış gibidir. Nitekim Yunanistan ve Türkiye ile ilgili İngiliz notlarından bir hafta önceki Kongre savunmasında söyledikleri konuya hâkimiyeti açısından dikkate değer: “MARSHALL: Konu Almanya ve Avusturya'ya geldiği zaman, hala eğitim aşamasında olduğum için, bu sabah sizlere çok tatmin edici bir rapor verebilecek durumda. Hepsinin üzerinden geçtim ancak tamamen başlangıç düzeyindeyim. Olumlu bir kanaatin oluşması için henüz zaman gelmedi.” Marshall, “Testimony of February 14, 1947 EXECUTIVE SESSIONS OF THE SENATE FOREIGN RELATIONS COMMITTEE”, (Historical Series) Volume Eightieth Congress, First and Second Sessions 1947-1948, U.S. Government Printing Office, 1976, s.1-2.

¹⁶⁰ Toplantı metni için Truman Library, “Meeting Notes, ca. February 1947”, Subject File, J.M. JonesPapers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-02-00&documentid=8-4&pagenumber=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014; Jones, The Fifteen Weeks, s.131; Kuniholm, *The Origins...*, s.408.

Yunanistan'daki çürüme İran'ı ve tüm doğuyu etkileyecektir. Çürüme Küçük Asya üzerinden Afrika, Mısır ve zaten güçlü komünist partiler aracılığıyla tehdit altında olan İtalya ve Fransa'ya yayılacaktır. Jones'a göre, toplantıya katılanlar yönetimin politikasına muhalefet etmemişti. Aksine herkes toplantı sonucundan hayli etkilenmişti. Kongre liderlerinin "Yunanistan ve Türkiye'yi kurtarma adına her türlü gerekli önlemin alınması için destek verecekleri yönünde kesin izlenim edinilmişti". Acheson'un stratejisi işe yaramıştı. Toplantı çıkışında Senato Dışilişkiler Komitesi Başkanı Arthur Vandenberg Truman'a, "Bay Başkan, eğer istediğiniz buysa, bunu elde etmenin tek bir yolu var. Kongre önüne şahsen çıkın ve ülkeyi korkutun".¹⁶¹

Başkanın kongrede yapacağı konuşmada kullanacağı dil kongrenin ve kamuoyunun desteğinin alınmasında önemliydi. Bu yüzden konuşma metninin yazımından sorumlu olan danışmanlar, denizaşırı politikaların oluşturulmasında ideolojik söylemin öneminin farkındaydı. Yunanistan ve Türkiye'nin karşılaştığı sıkıntılar, daha büyük bir coğrafyada etkin olan Sovyet yayılmacılığının yarattığı bir bölgesel krizdi. Dolayısıyla konuşma metninde asıl vurgu "komünizm-demokrasi karşıtlığı"na dayanmalıydı. Henderson ifadesiyle eğer Amerikan halkına dünya ölçeğinde bir komünist komplosu ile karşı karşıya bulunduğu net bir biçimde anlatılmazsa "Kongre ihtiyaç duyulan düzenlemenin yasalaşması için gerekli desteği vermeyecekti".¹⁶²

12 Mart 1947'de kongrenin ortak birleşiminde Başkan Truman genel dış politika ve Yunanistan ile Türkiye'deki durumla ilgili endişelerini aktardı.¹⁶³ Truman konuşmasında, Yunanistan'ın varlığının terörist faaliyet gösteren komünistler liderliğindeki silahlı kişilerce tehdit edildiğini, ekonomik ve hayati şartların kötülüğünden bahsetti. Amerika'dan resmi yardım talebinde bulunan Yunanistan'a, "eğer kendi kendine yeterli ve kendine saygısı olan bir demokrasi olacaksa, Amerika'nın bunu sağlayabilecek ek ülke olduğunu vurguladı. Konuşmada Türkiye'deki demokrasi ile ilgili bir atıfta bulunulmasa da, Türkiye'nin

¹⁶¹ Aktaran Kuniholm, *The Origin*, s.412 not.88.

¹⁶² Jones, *Fifteen weeks*, s.151.

¹⁶³ Henry Truman, Address of the President to Congress, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947. Harry S. Truman Administration, Elsey Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-03-12&documentid=5-9&pagenumber=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014.

de modernleşmesinin gerçekleştirilmesi için gerekli ulusal bütünlüğünün devamının sağlanması adına finansal yardıma ihtiyacı vardı. Bu ulusal bütünlük, Ortadoğu'da düzenin sağlanması için gerekliydi.

Truman, kongreye Amerika'dan bu kadar uzak bu iki ülkedeki gelişmelerin Amerikan yardımına neden ihtiyaç duyduğunu açıklayarak konuşmasına devam etti: dünya milletlerinin baskıdan bağımsız olmalarının uluslararası barış ve dolayısı ile Birleşik Devletleri'nin güvenliği için hayati öneme sahipti. Bu yüzden Almanya ve Japonya ile savaşılmıştı. Şimdi de benzer bir acil durum vardı. Polonya, Romanya, Bulgaristan, kendi isteklerinin dışında totaliter rejimlere sahiptiler. Dünya halkları şimdi "alternatif hayat tarzları arasında bir seçim yapmak zorunda"ydılar.

ABD, bu seçimde özgür milletlerin yanında ekonomik ve mali destek ile bulunacaktır.¹⁶⁴ Eğer Yunanistan düşerse, tehdit altındaki Türkiye bunu takip edecekti. Bunun etkisi ise, karmaşa ve düzensizlik içerisindeki tüm doğuya, hatta savaş sonrası sıkıntılarla boğuşan Batı ülkeleri de kendi bağımsızlıklarını koruma isteklerini de kaybedebileceklerdi. Bu halde de, acil ve somut yardımın yapılması kaçınılmazdı. Başkan Truman Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar yardım yapılması teklifinde bulundu. Bu yardım içerisinde, mahalli personelin eğitimi, altyapı çalışmalarının desteklenmesi ve kaynakların kullanımını gözetecek Amerikalı uzmanların bu ülkelere gönderilmesi de bulunuyordu. Batı yarım küresi dışında barış zamanında yabancı ülkelere yapılacak ilk yardımla müdahalede bulunma özelliğini taşıyan bu isteğe Kogre ve ABD kamuoyunun tepki göstereceği muhakkaktı. Bu gerçeğin farkında olan Truman, "üzerimizde ciddi bir yük bulunuyor. Alternatifinin daha ciddi sonuçlar doğuracağı bir durumu önermem mümkün değil...Dünyanın özgür milletleri özgürlüklerini muhafaza ettirmek konusunda destek için bize bakıyor." dedikten

¹⁶⁴ Ancak, Yunanistan ve Türkiye'ye yalacak yardımın çok önemli bir kısmı askeri yardım olacaktır. İki ülkeye verilecek 400 milyon doların 128.125.000 doları ekonomik yardımdır. *Thomas G. Paterson. Soviet-American Confrontation: Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War. The Johns Hopkins University Press, 1974, s.202.*

sonra sonuca gelecektir: “liderliğimizde başarısız olursak dünya barışını ve kendi milletimizin refahını da tehlikeye atmış oluruz”.¹⁶⁵

Truman’ın konuşması, Amerika’nın dış politikasında “özgürlüklerin korunması” yönündeki liberal inanca bir atıftı. 2.Dünya Savaşı mücadelesinde de Amerikan dış politikasında özgürlüklerin korunması ve ABD’nin buna bağlı güvenliğinin sağlanması vurgusu hatırlanırsa Truman’ın konuşması etkileyiciydi. Bu anlamda konuşma özü itibariyle ideolojikti. Truman, acil müdahale edilmediği takdirde komünizm demokrasi üzerinde zafer kazanarak, önemli sayıda umutsuz insanın köleleşmesi tehlikesinden bahsetti. Bu Amerikan halkı için önemli uyarıydı: Eğer liberal demokrasi dünya genelinde zemin kaybederse Amerikan yaşam tarzı da yok olacaktı. Konuşmada, Amerika’nın jeopolitik ve ekonomik çıkarlarının nasıl tehlikeye gireceğinden bahis yoktu. Kamuoyuna Amerikan değerlerinin tehlikede olduğu mesajı verilerek, örneğin Ortadoğu’daki petrol rezervlerinin korunmasının öneminden hiç bahsedilmemişti.¹⁶⁶

Stratejik nedenlerin yanında, iş dünyası için de Ortadoğu petrol kaynaklarının korunmasının önemi bakımından Yunanistan ve Türkiye de önemliydi. Donanma Sekreteri James Forrestal’ın ifadesi ile petrolün deniz yolu ile taşınması gerektiğinden Akdeniz bağımsız bir yol olmalıydı.¹⁶⁷ Netice olarak siyasî karar alıcılar açısından güvenlik endişeleri ile ekonomik çıkarların iç içe geçtiğinden bahsedilebilir.

Amerikan kamuoyunda yükselen anti-komünist duygular çerçevesinde, Truman’ın komünizm yayılmacılığa karşı söylemi büyük bir destek bulmuştu.¹⁶⁸

¹⁶⁵Truman’ın Kongre konuşması için bkz., http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-03-12&documentid=5-9&pagenumber=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014.

¹⁶⁶ Örneğin, Truman’ın konuşma metninin hazırlanması sırasında Beyaz Saray’daki danışmanların, “Ortadoğu’daki büyük doğal kaynakların tek bir devletin egemenliği altına girmemesi” ile ilgili önerdikleri cümle nihai metinde yer almamıştır. Jones, *Fifteen weeks...*s. 156. Nihai metinden çıkartılan bir bölüm ise şu şekildedir: “Eğer dünyanın geri kalan milletlerindeki hür teşebbüsün yok olmasına müsaade edersek, tam da kendi ekonomimizin ve demokrasimiz de hayati derecede tehdit edilecektir.”, Paterson, *Soviet...*, s.198, not 96.

¹⁶⁷ 1953 yılı itibari ile Amerikalı şirketler Ortadoğu petrolünün 70%’ni üretmektedir, Paterson, *Soviet...*, s.206 not 125.

¹⁶⁸ Uzun Telgraf’ın yazarı Kennan, İngilizlerin 21 Ekim’deki notalarını vermeden bir gün önce, Amerika’da yükselen Komünizm karşıtlığından endişe duyduğunu belirtecektir. Öte yandan, Kasım 1946’da yapılan Kongre seçimlerinde Cumhuriyetçilerin seçim propagandalarında özellikle komünizm tehdidi ve yayılmacılığı tehlikesini kullandıkları göz önüne alınırsa Truman’ın bu

Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Kongre’de Truman’ın ortaya koyduğu tehdit algısı Kongre’nin başkanın arkasında yer almasını sağlamıştır. Başkanın konuşması, “savaş ilanı için Başkanlık önerisi gibiydi” ve Kongreye böyle bir durumda ülkenin başkomutanının yanında olmaktan başka seçenek bırakmamıştı.¹⁶⁹ Ancak, Truman’ın konuşmasına eleştiri de yok değildi. Daha önce Truman’a destek alması için Amerikan halkını korkutması yönünde öneri getiren Vandenberg’ göre konuşma “dünyada nerede ortaya çıkarsa çıksın zincirleme tepki olarak adlandırılabilir bir saldırganlığa karşı tepki olarak Birleşik Devletleri’nin savunmasını” öne sürdü. Acheson ise cevaben, her ne kadar küresel düzeyde bir yaklaşım benimsese de tüm durumlarda ABD’nin tepkisinin aynı olmayacağını söyledi: “bir durumda yaptığınızı diğer bir başka durumda yapamazsınız. Nerede olursa olsun komünist baskı ortaya çıkması durumunda bu ABD’yi ilgilendirecektir. Fakat özellikle Yunanistan ve Türkiye örneklerinde olduğu gibi, direkt bir ABD müdahalesini gerektirmez”.¹⁷⁰

Truman’ın konuşmasında ifade ettiği “bağımsız kurumları”nı devam ettirmek için yardımı hak eden “özgür milletler”in kimler olduğu açık değildi. Yunanistan ve Türkiye örnekleri dönem itibarıyla bağımsız kurumları varlıklarını devam ettiren özgür milletler sınıflandırmasında çok da başarılı örnekler olarak görülmemekteydi. Yunanistan’daki aşırı sağcı ve yolsuzluğa batmış merkezi hükümet herhalde bu tanımlamaya girmiyordu. Öte yandan Truman konuşmasında Türkiye’yi özellikle demokratik ülke olarak da adlandırmamıştı. Eleştiriler karşısında Truman, totalitarizm karşısında mükemmel olmayan demokrasilerden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini sormuştu. Soğuk Savaş’ın ilk evrelerinde Amerika’nın kendi koruması altındaki devletlerin iç siyasette izledikleri yöntemlerle çok fazla ilgilenmediği göz önüne alınırsa, gelecek yıllarda Amerikan dış politikasının en büyük zaafının da bu olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Başkan Eisenhower döneminin önemli tarihçilerinden Ambrose, sonrası kuşaklar için Truman’ın komünizm karşıtlığı için silahlanma çağrısının, “Özgür milletler ve anti-komünistliğin aynı anlamda kullanılmasından dolayı herhangi bir devrimci harekete karşı kapıların kapatılmış olduğunu” belirterek,

vurguları daha iyi anlaşılabilir. Yergin, *Shattered...*s.284-285. Truman konuşmasında Sovyetler Birliği’ni hiç anmamış, komünizmden ise bir kez bahsetmiştir.

¹⁶⁹ LaFeber, *America, Russia...*, s.56.

¹⁷⁰ Jones, *Fifteen...*, s.190,194.

“Yunan hükümetinin veya herhangi bir diktatörlüğün Amerikan yardımını alabilmesi için muhaliflerinin komünist olduğunu iddia etmesi yeterli olacaktır” değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁷¹

Yunanistan ve Türkiye’ye yardım kanunu Kongre’nin her iki kanadında da büyük çoğunlukla kabul edildi. Truman da 22 Mart 1947’de Kanun’u imzaladı. Konuşmanın ardından konu yalnızca bu iki ülkeye yardım olarak ele alınmamıştı. Truman’ın konuşması silahlı azınlıklarla veya dış baskılarla boyun eğmeye karşı mücadelede eden özgür milletlere destek olarak küresel çapta bir dış politika uygulaması olarak da değerlendirildi. Nitekim konuşmanın özünü oluşturan bu dış politika akabinde Truman Doktrini olarak adlandırıldı. Doktrin, özellikle Kennan’ın Uzun Telgrafında ortaya konulan komünizme karşı küresel çevreleme politikası önerisinin de ete keme bürünmüş hali olarak görüldü. ABD Dışişleri Bakanlığı uzmanları uzun zamandır karşı karşıya oldukları komünizmle mücadele sorununda bu yardımlar sayesinde Amerikan siyasetinde önemli bir değişikliği temsil ettiği’ni ve “dünya tarihinde yeni bir sayfa açıldığı”nı belirtti.¹⁷² Frazier’e göre “Truman Doktrini Soğuk Savaş’ın asıl başlangıcı”dır: Batı ve Doğu arasındaki çatışmanın en önemli belirleyici ayrıştırıcı niteliği olan ideolojik farklılığının da ortaya konulduğu bir doktrindi. ¹⁷³ Öte yandan, Bartlett ise, Sovyetlerin Yunanistan ve Türkiye üzerinde Batı etkisini uzun zamandır kabul ettiğini, Truman Doktrinin Soğuk Savaş’ın oluşumunu şekillendiren etkenlerden sadece bir tanesi olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁴ Bu açıdan bakıldığında Amerika’nın küresel politikaları içerisinde, özellikle Asya-Pasifik bölgesinde Japonya’ya devam eden yardımlarının Doğu Akdeniz ve Orta Doğu alanlarına da uzandığını söylemek mümkündür.

¹⁷¹ Stephen Ambrose. *Rise to Globalism*. Penguin, 1993, s.82.

¹⁷² Jones, *Fifteen...*, s.146-147. ve Yergin, *Shattered...*, s.282.

¹⁷³ Robert Frazier, *Anglo-American Relations with Greece* (New York: St Martin’s Press, 199), s.159.

¹⁷⁴ C.J. Bartlett. *The Global Conflict 1880-1970*. Longman, 1986, s.264. Tony Judt Moskova’nın Truman Doktrinini ciddiye almadığını ifade eder: “Stalin... Türkiye ve Yunanistan ile fazla ilgilenmedi. Stalin Truman’ın şovuyla kendi çıkar alanlarının etkilenmeyeceğini çok iyi anlamıştı. Tam tersine, Batı kampında Doğu Akdeniz’de İngilizlerin eski sorumluluklarının Amerika tarafından üstlenilmesinin habercisi ve işareti olarak bir ayrışmanın olduğu yönünde çok iyi nedenler olduğunu düşünmeye devam etti.” Tony Judt. *Post War: A History of Europe Since 1945*. The Penguin Press, 2005, s. 127.

Soğuk Savaş tarihçiliğinin en önemli isimlerden birisi olan Gaddis de, Truman Doktrininin Amerikan dış politikasında gerçek bir dönüm noktası olmadığını, Sovyet yayılcılığına karşı koymanın 1946'nın ilk dönemlerinden itibaren bir Amerikan politikası oluşunu belirtmektedir. Gaddis'e göre Amerikan politikasında gerçek dönüm noktası 1950'de başlamış olan Kore Savaşı'ydı. Bu savaşla birlikte ABD, küresel komünizm yayılcılık tehdidine karşı çevreleme politikasıyla dönüşü olmayan gerçek bir direnişe geçmişti.¹⁷⁵ Acheson ve Jones ise, Yunanistan ve Türkiye'de hissedilen Sovyet yayılcılığı tehdidine "hızlı, etkin ve kararlı" bir tutum sergilenerek önemli bir politika değişikliğine gidildiği iddiasındadır.¹⁷⁶

Le Feber de, şu dört neden için Truman Doktrininin Amerikan tarihinde bir "kilometre taşı" olduğunu belirtir:

1)Truman Doktrini, hem yurtiçinde hem de yurtdışında, Amerikalıların kucaklayacakları bir Soğuk Savaş dış politikasını Amerika'nın komünizm korkusunu kullanarak oluşturdu. 2) Kongre, Başkana uygun gördüğü şekilde Soğuk Savaş yürütebileceği büyük güçler verdi. 3) Savaş sonrası dönemde ilk defa, Amerikalılar başka bir milletin iç savaşına yoğun bir şekilde dâhil oldular. Bu müdahale komünizm karşıtlığı temelinde haklı hale getirildi. 4) Truman, Avrupa ve Amerikan ekonomilerinin çöküşünü engellemek için muazzam bir yardım programını kullandı. Daha sonra bu tür yardım programları küresel düzeyde genişletildi.¹⁷⁷

Truman Doktriniyle ilgili farklı görüşler olsa da, Amerikan dış politikası yapım sürecinde önemli bir noktayı işaret ettiğinden ve Türk-Amerikan ilişkilerinde etkileri günümüze değin devam eden bir süreci başlattığından şüphe yoktur. Amerikan tarihinde ilk kez barış ortamında Güney ve Kuzey Amerika dışında bir bölgeye komünizm ile mücadele çerçevesinde direkt Amerikan yardımı şeklinde bir müdahale Truman Doktriniyle başlamıştır. Truman sonrası dönemlerde Soğuk Savaş'ın ikili bir yapı çerçevesinde (Amerikan hayat tarzı/totaliter hayat tarzı;

¹⁷⁵ John Lewis Gaddis. "Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?." *Foreign Affairs*, Vol. 52, No. 2 (January, 1974), s.386-402. "Ben Truman Doktrininin Amerikan dış politikasında bir devrimin ortaya konmasından daha fazla bir şey olduğu yönündeki görüşü tartışmayı öneriyorum. Önerim, Doktrininin Avrupa'daki güçler dengesindeki değişimlerle başa çıkma yönünde daha önce uygulamaya konulan politikalarla bir uyum içerisinde olduğudur. Truman yönetiminin 1947-1950 arasındaki genel çerçevede kullanılan diline rağmen, dünyanın geri kalanı ile ilgili bu politikayı uygulayabilecek ne bir niyeti ne de imkânı vardı. Komünizmin her yerde kuşatılmasına yönelik gerçek niyet, Yunanistan ve Türkiye'deki krizlerle değil, Kore Savaşı'nın etrafında gelişen olaylar neticesinde gelişti.", s.386.

¹⁷⁶ Frazier, *Anglo-American...*, s.161-164; Kuniholm, *The Origins...*, s.420-422.

¹⁷⁷ La Feber, *America...*, 3. Bl.

özgür milletler/baskıya boyun eğmiş milletler; demokrasi/totalitarizm; özgür Batı/komünist Doğu) tanımlanmasının temeli de Truman'ın Kongredeki konuşmasında ilk izlerini bulmaktadır.

Keza Türkiye'nin NATO üyeliğine uzanan Washington'la eklemlenmesi süreci Truman Doktrininin ilanıyla başlamıştır. 1947 Truman Doktrin ve 1952 NATO üyeliği arasında geçen süre Türkiye'nin Eisenhower yönetimiyle olan ilişkilerinin de temelini teşkil eder. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Truman Doktrininin iki temel amacı vardı: Türkiye'nin Sovyet saldırganlığına karşı direnmesi ve bu mücadelede savunma bütçesinin Türk ekonomisinde yarattığı ağırlığın azaltılması.¹⁷⁸ Amerikan yönetimi bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'nin kendisini savunma kapasitesine sahip olmadığını farkındaydı. Türkiye'nin komünizmin yayılmacılığının en ciddi hissedildiği dönemde ABD yardımının da beklenen etkiyi anında elde ettiğini söylemek de mümkün değildi. Nitekim Haziran 1948 itibarıyla Truman yardımında ifade edilen 100 milyon dolarlık yardımın ancak 38 milyon dolarlık bir bölümü Türkiye'ye ulaşmıştı.¹⁷⁹ Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye saldırı ihtimali şüpheli olsa da, Truman Doktrininin Türkiye'ye sağladığı güvenlik şemsiyesinin askerî ve ekonomik yardımdan daha çok siyasi bir anlam ve ağırlık taşıdığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Türkiye'nin askerî ve ekonomik anlamda güçlenmesine yardımcı olmasından daha çok, Truman Doktrini Türkiye'nin Atlantik ötesi ile eklemlenmesinde siyaseten bir dış politika aracı olarak önemlidir. Bu anlamıyla Soğuk Savaş'ın ilk yıllarındaki bu ilk eklemlenme sürecinde Sovyetlerin Truman Doktrinine getirdiği eleştiri Türkiye tarafından çok da önemsenmemiştir.¹⁸⁰ Türkiye'nin Truman Doktrinin ilanından

¹⁷⁸ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.234;

¹⁷⁹ U.S. Department of State, *Reports to Congress on Assistance Greece and Turkey*. Government Printing Office 1947-1949.

¹⁸⁰ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.231-233. Truman Doktrinin Sovyetler Birliği'ne yönelik siyasi bir araç olarak kullanıldığı yönündeki erken dönem bir Sovyet eleştirisi için bkz. Andrei Vyshinsky, "A Soviet Criticism of the Truman Doctrine and Marshall Plan, September 18, 1947", <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps142j/documents/vyshinsky-criticism-of-truman-doctrine.html>, Son erişim tarihi: 16 Mart 2009. Vyshinsky'nin eleştirisinin temeli şu görüşe dayanmaktadır: "Sözüm ona Truman Doktrini ve Marshall Planı BM ilklerinin ihlal edildiği ve örgütün göz ardı edildiği yönünde özellikle önemli örneklerdir. Son birkaç aydaki tecrübelerin göstermiş olduğu gibi bu doktrinin ilanının anlamı ABD hükümetinin uluslararası işbirliğinin ilkelerine karşı...yardım amacıyla ekonomik kaynakların ...doğrudan bir ihlalle diğer bağımsız ülkelerin arzularına karşı bir baskı kurma teşebbüsüdür...Bu politika Genel Kurul'un 11 Aralık 1946 tarihli diğer ülkelere yardım desteklerinin 'hiçbir zaman siyasi silah olarak kullanılamayacağı' yönündeki kararıyla da çelişmektedir."

sonra iki kutuplu dünyada Batı Bloğu içerisinde yer alması ve bu bloğun görüşlerinin güçlü bir bölgesel savunucusu olması Türk dış politikasının 1947'den sonraki en belirgin özelliğidir.¹⁸¹

2.2.2. Marshall Planı ve NATO'ya Giriş

Churchill, 1947 Baharında Avrupa'nın içinde bulunduğu çöküntüyü şöyle ifade etmişti: "Avrupa bir moloz yığını, ölü kemiklerinin konulduğu bir mahzen, vebanın ve nefretin ürediği bir yer."¹⁸² "Kıtadaki insanların yüreğinden korkuyu atmamak kolay değildi...En sıkı inançlılar hayal kırıklığına uğramış kötümserlere dönüşmüştü."¹⁸³ 2. Dünya Savaşı'nın ardından iki yıl geçmesine rağmen 1947 Baharında Batı Avrupa'nın lider ülkeleri İngiltere, Fansa ve Almanya savaşın yol açtığı ekonomik yıkıntıların altında neredeyse çöküşü yaşıyordu. Bu çöküş ülkelerin kendi başına çözebileceği bir sorunun çok ötesindeydi. Batı Avrupa'nın ekonomik olarak güçlü, siyasî olarak da istikrarlı bir yapıya kavuşması, Moskova'ya karşı küresel bir mücadele yürüten Washington açısından uzun dönemli çıkarları için gerekliydi.¹⁸⁴

Truman'ın komünist yayılmacılığına set çekilmesi için Yunanistan ve Türkiye'ye askerî yardımları ön plana çıkartan 12 Mart 1947'deki Kongre konuşması döneminde Avrupa kıtası savaşın yıkımının yol açtığı açlıkla boğuşmaktaydı. Ekonomi, insanların günlük ihtiyaçlarını karşılayacak gıdayı temin etmekten uzaktı ve toplumsal huzursuzluk ülkelerin siyasî istikrarını etkileyebilecek boyutlardaydı.¹⁸⁵ Savaş sonrası işgal Almanya'sının geleceğiyle ilgili sorunlara Doğu Avrupa'daki Sovyet yayılmacılığının Washington'da yarattığı ulusal güvenlik endişesi de eklenince ABD, Sovyet, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanlarının Mart'ta Moskova'da bir araya gelmeleri özel bir öneme sahip oldu.

¹⁸¹ Oral Sander. *Türk-Amerikan ilişkileri: 1947-1964*. SBF Yayınları, s.37.

¹⁸² David McCullough, *Truman* (New York: Simon&Schuster, 1992), s.667.

¹⁸³ Mazower, *Karanlık...s.*, 302 not22, 304.

¹⁸⁴ Michael J. Hogan, *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*. Cambridge University Press, 1987, s.27

¹⁸⁵ Örneğin İngiliz Maliye Bakanı Hugh Dalton, Amerikan tütününü gibi malların ithalatını durdurmuştu. İngiliz Bakan İngiliz dolar rezervinin ihtiyaç duyulan gıda ürünlerinin ithalatını karşılayıp karşılamayacağından endişeliydi.

10 Mart-24 Nisan 1947 tarihlerinde Moskova'da gerçekleşen konferansta müttefiklerin özellikle Almanya ve Avusturya'nın savaş sonrası ekonomik ve siyasî sorunlarının çözümü üzerinde anlaşma çabaları sonuçsuz kaldı. Moskova Konferansı'nda, Almanya'nın savaş yenilgisinin yarattığı ağır ekonomik ve siyasî etkilerinden kurtularak yeniden Avrupa'nın ekonomik ve siyasî hayatına dâhil edilmesi Washington'un öncelikli politikası olarak görüldü. Bu ABD'nin ulusal çıkarları için gerekliydi. Nitekim Truman'ın bizzat görevlendirmesiyle Ocak 1947'de durumu yerinde tespit için Almanya'ya giden eski başkanlardan Herbert Hoover'un detaylı raporunda ulaştığı sonuç da buna işaret etmişti: Alman ekonomisi "...Batı tarihinin yüzyıllık dönemindeki en düşük seviyesindedir. Eğer Batı Medeniyeti Avrupa'da yaşacaksa bu medeniyet Almanya'da da yaşmalıdır".¹⁸⁶ Mamafih, Truman'ın Sovyet yayılcılığına Doğu Akdeniz'de set çekilmesi yönündeki konuşması konferansta Moskova tarafından pek de dikkate alınmamış gözükmektedir.¹⁸⁷ Öte yandan ABD ve Sovyetlerin savaş süresince gösterdikleri işbirliğinin artık devam edemeyeceği anlaşıyordu. "Stalin'in savaştan sonra gördüğü kısa süreli ABD-Sovyet ortaklığı düşü liberal kapitalizm ile komünizmin faşizme karşı küresel ittifakını güçlendirmedir" gibi Almanya'nın Sovyetlere ve ABD'ye saldırısı olmasaydı "asla gerçekleşmeyecekti".¹⁸⁸ Marshall konferans sonunda özellikle Almanya'nın siyasî ve ekonomik birliği ve savaş tazminatlarının durumu konusunda Moskova'yla anlaşma zemininin oluşmayacağına dair kanaate sahipti.¹⁸⁹ Marshall'ın Sovyetlerle işbirliği ve uzlaşa sağlanamayacağı yönündeki kanaati Stalin ile 15

¹⁸⁶ Herbert Hoover, *Report*, "German Agricultural and Food Requirements, February 26, 1947", Papers of Harry S. Truman: Official Files. <http://www.trumanlibrary.org/hover/internaltemplate.php?pagenumber=23&titleid=3541&tldate=1947-02-26&collectionid=hoover&PageID=1&groupid=5166>, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014.

¹⁸⁷ Sovyet liderliğinin, özellikle Stalin'in Truman'ın kongre önündeki konuşmasından sonra dahi Amerika ile işbirliği yapılabileceği yönündeki iyimser tutumunu sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Konferans sürerken 14 Nisan'da Stalin Amerikan delegasyonunda yer alan Cumhuriyetçi Parti'den Harold Stassen'la bir görüşme yaptı. Stalin görüşmede, aynı ekonomik sisteme sahip Almanya ve Amerika'nın savaştığını, buna mukabil ayrı sistemlere sahip Sovyetlerle Amerika'nın işbirliği yaptığını, bu işbirliğinin devam edebileceğini söyledi. Scott D. Parrish. "The Turn Toward Confrontation: The Soviet Reaction to the Marshall Plan 1947", *New Evidence on the soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports, Cold War International History Project*, March 1994, s.11, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACFB73.pdf>, Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014.

¹⁸⁸ Hobsbawn, *Kısa...*, s.226.

¹⁸⁹ Parrish, "The Turn...", s.99.

Nisan'da yaptığı görüşmede netleşmişti. Marshall, Stalin'e "Eğer kontrol edilmezse ekonomik çöküş ve neticede demokratik yaşam şansının yok olmasıyla sonuçlanacak bir ekonomik kötüleşme sorunu yaşayan ülkelere Amerika'nın yardımda bulunacağını" ifade etti.¹⁹⁰ Stalin'in Marshall'a ise cevabı dikkat çekiciydi. Stalin,

...durumun o kadar da trajik olduğunu düşünmediğini, Marshall'dan daha iyimser olduğunu söyledi: "Her şeyin ötesinde tüm bunlar bu konuyla ilgili keşif kuvvetlerinin küçük çatışmaları ve hafif temaslarıydı. Diğer konularda da daha önce farklılıklar ortaya çıkmıştı ve kural olarak sorunlar karşısında insanlar kendilerini yorduktan sonra uzlaşma ihtiyacının farkına varmıştı."¹⁹¹

Stalin'in cevabı Marshall'a savaşta müttefik olan ABD ve Sovyetlerin barışta Avrupa'nın ekonomik ve siyasî sorunlarının çözümünde işbirliğine uzak olduğunu gösterdi. Marshall, Moskova Konferansı sonrası, ekonomik ve siyasî sorunlarla mücadele eden bir Avrupa kıtasının tamamen komünizmin etki alanına girmesinin mümkün olduğuna ikna olmuş olmalıdır.¹⁹² Bundan sonra "Doğu-Batı ilişkileri bir kuşku diyalettiği izlemeye başlamıştır."¹⁹³ Nitekim konferans sonrası Washington'daki karar alıcıları Avrupa'daki iyileşmenin desteklenmesi ve Almanya konusundaki farklılıkların ortadan kaldırılması yönündeki temel noktayı ekonomik bütünlüğün sağlanmasında görmüşlerdi.¹⁹⁴ Washington'da Dışişleri ve Savaş Bakanlıklarıyla Donanma temsilcilerinden oluşan bir *ad hoc* komite (the State-War-Navy Coordinating Committee-SWNCC) 21 Nisan 1947'de Amerikan yardımlarına ihtiyaç duyan ülkelerle ilgili dış politika konusunda bir rapor yayınladı. Amerika tarafından mali, teknik ve

¹⁹⁰ FRUS, 1947, vol.2, s.340-341.

¹⁹¹ FRUS, 1947, vol.2, s.343-344. Marshall Moskova'daki ABD delegasyonuna Cumhuriyetçi Parti'yi temsilen John Foster Dulles'i da dâhil etmişti. Marshall'ın konferansın başında Sovyetler ile bir anlaşma zemini bulunabileceğine dair iyimse görüşleri özellikle Dulles'in aksi yöndeki görüşleri ve Washington'daki Sovyetler'e karşı sert bir dış politika izlenmesi taraftarı Dışişleri, Pentagon ve Beyaz Saray'daki karar alıcılarca ilgi gösterilmemişti. Philip Zelikow. "George C. Marshall and the Moscow CFM Meeting of 1947." *Diplomacy&Statecraft*, vol.8, no.2, July, 1997, s.97-124, s.107. Foster'ın Moskova görüşmelerinde Amerikan ve Sovyet heyeteleri arasındaki görüş ayrılığına yönelik canlı anlatımı dikkat çekicidir: "Moskova Konferansı, orada bulunanlar için, karanlık ve fırtınalı manzarada şimşegin çakışdır" John Foster Dulles. *War or Peace*. Macmillan, 1957, s.105.

¹⁹² Mazower Moskova Konferansı'nın başarısızlığı ile Truman doktrininin çakışmasının Washington'un "kararlı ve açık bir komünizm karşıtı politika uygulamasının başlangıcını oluşturduğunu" belirtir. Bu durum, Mazower'e göre Soğuk Savaş'ın da başangıcıdır. Mazower, *Karanlık...*, s.331.

¹⁹³ y.a.g.e.

¹⁹⁴ Hogan, *The Marshall...*, s.37.

askerî yardıma ihtiyaç duyabilecek ülkelerin durumunun ele alındığı bu raporda, Yunanistan ve Türkiye'ye olduğu gibi altı Avrupa ülkesinin daha bir kaç ay içerisinde, dünyanın diğer bölgelerindeki yedi ülkenin de gelecekte Amerikan yardımlarına ihtiyaç duyacağını beklendiği belirtildi. Ekonomik yardımın tehdit altında olan Amerika'nın çıkarları için gerekli olduğu belirtilen raporda, komünizm yayılmasının önüne geçilmesine de özel bir vurgu vardı.¹⁹⁵ SWNCC'nin hazırladığı rapor Marshall için bir hafta sonra yapacağı radyo konuşması için önemli bir referans oldu. Marshall Moskova Konferansı sonrası 28 Nisan'daki radyo konuşmasında Avrupa'nın durumunu değerlendirdi:

Avrupa'nın fakirleşmiş ve acı çeken kömür, gıda ve yaşam için en çok ihtiyaç duyulan şeyler için ağlayan halkları için acil sorunlarla karşı karşıyayız...Parçalanmış güçler daha da belirgin hale geliyor. Doktorlar tedavi için çare ararlarken hastanın durumu kötüleşiyor. Dolayısıyla inanıyorum ki, harekete geçmek için yorgun düşünceye kadar beklenemez. Her gün yeni sorunlar ortaya çıkıyor. Bu ağır sorunları karşılamak için mümkün olan hangi hareket yapılırsa gecikme olmaksızın yerine getirilmeli.¹⁹⁶

Moskova Konferansı sonrasında Nisan 1947 itibariyle Avrupa'daki sorunların nasıl çözüleceğiyle ilgili iki süper güç arasındaki görüş ayrılığı netleşmişti. Doğu ve Batı arasındaki Demir Perde artık kapanmıştı.¹⁹⁷ Sovyetler ile mücadelede Washington uzun dönemli siyasî planlamaya ihtiyaç duyuyordu ve bu durum öncelikliydi. ABD'nin dış politikasında bir yön değişikliğinin olacağına dair ilk sinyallerden birisi de Dışişleri Bakan Yardımcısı Acheson'un 8 Mayıs'ya Cleveland'a yaptığı konuşmadır.¹⁹⁸ Belirgin bir yardım programı üzerinde durulmamış olsa da Acheson, Avrupa'daki ekonomik gidişatın yarattığı sıkıntıyla Amerika'nın milli güvenliği ve çıkarları üzerindeki etkisinden bahsetti. Konuşmada Avrupa'da bir bütün olarak ekonomik iyileştirmenin gerekirse dört büyük güç olan Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın tam anlaşma sağlamadan gerçekleştirilmesinin temel amaç olduğunun vurgulanması

¹⁹⁵ FRUS, 1947, vol.3, s.204-219.

¹⁹⁶ Report by Secretary of State Marshall on the fourth session of the Council of Foreign Ministers, April 28, 1947, *Documents on Germany, 1944-1959: background documents on Germany, 1944-1959, and a chronology of political developments affecting Berlin, 1945-1956*. United States Government Printing Office, 1959, s.43-51.

¹⁹⁷ Philip Zelikow, "George C. Marshall and the Moscow CFM Meeting of 1947", *Diplomacy&Statecraft*, vol.8, No.2 (July, 1997), s.97-124, s.98.

¹⁹⁸ Dean Acheson, "The Requirements of Reconstruction" Dean Acheson's speech to the Delta Council, Cleveland, Mississippi, 8 May 1947", *Department of State Bulletin*, XVI (18 May 1947), s.991-994.

önemlidir. Washington, Moskova'nın mutabakatı olmaksızın da Avrupa'nın ekonomik iyileştirilmesi yönünde bir programa başlayacağını işaretini vermişti. Nitekim Sovyetlerle mücadelede izlenecek yolla ilgili acil uzun dönemli planlama ihtiyacı doğdu. Bu çerçevede 5 Mayıs 1947'de Dışişleri Bakanlığı Müsteşarına bağlı olarak Uzun Telgraf'ın yazarı ve Sovyet uzmanı olan Kennan başkanlığında Siyaset Planlama Kurulu (Policy Planning Staff/PPS) kuruldu. Kennan, Washington'un ihtiyaç duyduğu ve telgrafında ifade ettiği, Sovyetler'in çevrelenmesi politikasının uygulama alanını PPS bünyesinde buldu. Bu çerçevede Marshall'ın istediği planlamayla ilgili raporlar hızlı bir şekilde kaleme alındı. 23 Mayıs'ta Kennan imzasıyla PPS'in bir numaralı raporu (PPS/1) hazırlandı.¹⁹⁹ Önemli ölçüde SWNNC'nin (The State-WarNavy-Coordinating Committee) raporuna dayanan çalışmada, Amerikan yardımının komunizm karşıtı bir plan olarak sunulmaması, Avrupa ekonomisinin sağlıklı bir temel oturtulması öneriliyordu. Raporda, üç nokta dikkat çekmektedir: 1) Resmi inisiyatif Avrupa'dan gelmelidir. 2) Program Avrupa'da geliştirilmelidir ve 3) Programın temel sorumluluğunu Avrupalılar üstlenmelidir. Kennan'ın raporu Amerika'nın izleyeceği stratejinin genel hatlarını belirlerken Dışişleri Bakanlığı'nın Ekonomik İşlerden Sorumlu Bakan Yardımcısı William L. Clayton'un hazırladığı 27 Mayıs tarihli rapor da Avrupa'nın yeniden inşasının ekonomik boyutunu ortaya koydu.²⁰⁰ Nisan 1947'de ekonomik durumla ilgili Avrupa'da bulunan Clayton temaları neticesinde üç temel soruna ulaşmıştı: 1) ABD, savaşın yarattığı yıkımın büyüklüğünü yeterince görememişti. Avrupa'da yaşanan ekonomik durum görüldüğünden daha vahimdi. 2) Vaziyet gittikçe kötüleşmekteydi. İngiltere ve Fransa yılsonuna kadar ancak dayanabilirdi. İtalya ise bu süre sonuna kadar dahi dayanamayacaktı. 3) Üç yıldan fazla sürecek bir program çerçevesinde yıllık 6-7 milyar dolarlık bir yardımla Avrupa'nın içerisinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasî karmaşadan kurtulabilirdi. Clayton bu çerçevede, komünizmin çevrelenebileceğini ve Amerikan'ın ihracatta yaşadığı sorunların önlenebileceğini ifade etti. Açlık çeken ve dolayısıyla "Avrupa'nın

¹⁹⁹ FRUS, 1947, vol.3, s. 223-230.

²⁰⁰ FRUS, 1947, vol.3, s. 230-232. William L. Clayton ile mülakat, *Colombia Oral History Project*, 1962

toplumsal dokusunun bozulacağı”²⁰¹ bir ortamda milyonlarca insana yardım edilmeliydi. Aksi takdirde Avrupa’da devrim kaçınılmazdı. Clayton’un devrimden kastettiği komünizmdi ve **“Amerika bu şovu kendisi yürütmeliydi”**.²⁰² Kennan ve Clayton’ın raporları Marshall’ın iki hafta sonra yapacağı ünlü Harvard konuşmasına temel teşkil etti. Amerikan kamuoyu milli çıkarların gerektirdiği geniş ölçekli bir yardım konusunda Amerikan politikasına zihnen artık hazırды.

Truman’ın Kongre’deki konuşmasından yaklaşık dört ay sonra, 5 Haziran 1947’de, bu kez Marshall Harvard Üniversitesi’ndeki nutkuna “Siz beyefendilere dünyadaki durumun çok ciddi olduğunu söylememe gerek yok.” diyerek başladı. Marshall, Amerikan kamuoyuna savaşın yıkıcı etkisinden kurtulma yönünde zorlu bir mücadele veren Avrupa için ekonomik iyileştirmeye yönelik planı açıkladı.²⁰³ Marshall Planı olarak anılacak sürecin başlangıcını teşkil eden konuşma, genel hatlarıyla Truman Doktrininde ifadesini bulan komünist yayılmacılığının Amerika’nın ekonomik ve mali yardımlarının desteğiyle önlenmesini amaçlıyordu. Marshall Planı bu şekliyle Truman Doktrininden temelde üç noktada ayrılıyordu: 1) Ekonomik ağırlıklı olması itibarıyla askerî yardımı öne çıkaran Truman Doktrininden farklıydı. 2) Tek tek ülkelerle değil bir bütün olarak Avrupa’yı ele alıyordu. 3) Girişimi engellemeye kalkan hükümet ve siyasî partiler gibi yapılar ABD’nin hedefi olarak belirtilmişti.²⁰⁴ Harvard konuşmasında Marshall’ın ortaya koyduğu Avrupa’nın yeniden yapılanmasının temeli özetle şu şekildeydi: 1) Savaşın getirdiği yıkım sonrası Avrupa en çok ihtiyaç duyduğu barış zamanının günlük yaşamla ilgili ürünleri üretecek endüstriyel kapasitesini yitirmişti. Bu durumda Avrupa’da sermaye akımı da düşüş göstermişti. 2) Amerika’nın savaş sonrası Avrupa ekonomisinin yeniden yapılandırılması için yaptığı yardımlar kömür, demir filizi gibi hammadde alımından daha çok gıda için harcanmıştı. 3) Avrupa ihracat yeteneğini büyük

²⁰¹ http://marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/06/Reminiscences_of_William_Lockart_Clayton.pdf, Son erişim tarihi 24 Ekim 2014.

²⁰² FRUS, 1947, vol.3, s.232. Vurgu orijinal metinde yer almaktadır.

²⁰³ George C. Marshall, *The Marshall Plan Speech*, <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/>, Son erişim tarihi 24 Ekim 2014.

²⁰⁴ Çağrı Erhan. “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (1), 1996, s.275-287, s.278-279.

ölçüde yitirdiği için ihtiyaç duyduğu gıda maddelerinin alımı için gerekli Amerikan doları sıkıntısı vardı. 4) Avrupa'nın yeniden yapılanması için gerekli yardımı yapabilecek olan tek ülke Amerika'ydı. Marshall, konuşmasında Avrupa'nın içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtuluşunun Avrupa halklarının kendilerine olan güvenin tekrar sağlanmasından geçtiğine vurgu yapmıştı:

Çare, Avrupa'nın bir bütün olarak ve Avrupa halklarının kendi ülkelerinin ekonomik geleceğine olan güvenin yeniden tesis edilmesinde ve kısır döngünün kırılmasında yatmaktadır...Bütünüyle dünyada mevcut olan moral bozucu etkinin ve söz konusu halkların umutsuzluğunun sonucu olarak ortaya çıkacak rahatsızlıkların ihtimali dışında kalmak üzere tüm bunların Birleşik Devletler ekonomisine olan sonuçları herkesçe malumdur. Dünyada garanti edilmiş bir barış ve siyasî istikrar olmadan sağlanamayacak normal sağlıklı bir ekonominin dönüşü için Birleşik Devletleri'nin ne yardım gerekiyorsa yapması akıllıca olacaktır.²⁰⁵

Marshall'a göre planın hedefleri herhangi bir ülkeye karşı değildi. Amerika, açlığa, fakirliğe, umutsuzluğa ve kaosa karşı yardımda bulunacaktı. Marshall, Clayton'ın raporunda da öne çıkan Avrupa'nın inisiyatifi ve kendi sorumluluğunu alması yönündeki özellikleri vurgulamıştı. Bu anlamda program Avrupa'da geliştirilmeliydi. Avrupa kıtası, Amerika'nın askerî, ekonomik ve mali yardımlarıyla krizlerden kurtulma yolunda büyük bir destek almıştı. Marshall'ın dünyada mevcut moral bozucu etkilerden neyi kastettiği ise açıktı: Savaş sonrası henüz Sovyet etki sahasına girmemiş olan Fransa, İngiltere ve İtalya'da kötü ekonomik gidişatın yarattığı toplumsal huzursuzlukların özellikle komünizmin yayılması için uygun zemin yaratma ihtimali Truman yönetiminin büyük korkusuydu.²⁰⁶ Dolayısıyla, Amerika açısından Avrupa'nın itici ekonomik gücü olarak Almanya'nın yeniden dünya ekonomik sistemine dâhil edilmesi kapitalizmle sosyalizm arasındaki mücadelede zemin kazanmak açısından önemliydi. Alman ve Avrupa ekonomisinin üretim çarklarını döndürecek olan Ruhr ve Rhineland bölgelerinin Sovyet kontrolü altında olması Washington için hiç de arzu edilecek bir durum yaratmıyordu. Diğer önemli bir konu da, Savaş sonrası Amerikan ekonomisindeki duraklamanın yanısıra ürün fiyatları artıştı. Bu durum Amerikan ekonomisinde enflasyonist baskıya işaret ediyordu.²⁰⁷ Bunlara ilaveten, Avrupa'nın yaşadığı

²⁰⁵ Marshall, *The Marshall*.

²⁰⁶ Hogan, *The Marshall...*, s.29-53.

²⁰⁷ Başkan Truman'ın "The Economic Report of the President" başlığı ile 8 Ocak 1947'de Kongreye sunduğu raporda, ABD'de savaş öncesine göre gıda, giyim ve tüm mallardaki fiyat

döviz sıkıntısı Amerikan mallarının ihracatına dolayısıyla Amerikan endüstrisinin üretim çarkına büyük bir darbe vurmuştu. Washington açısından Avrupa ekonomisinin yeniden yapılandırılması, siyasî istikrarın sağlanması ve Sovyetlerin komünizm yayılmacılığının önlenmesi her şeyden öte Amerikan çıkarlarının korunması için elzemdi. Marshall'ın 5 Haziran konuşmasından dört gün sonra 9 Haziran'da Sovyetler Birliği Washington Büyükelçisi Novikov, Molotov'a gönderdiği değerlendirmede, Marshall'ın yardım önerisinin "Sovyetlere karşı Batı Avrupa'nın bir blok olarak ortaya konduğu"nu işaret etmişti.²⁰⁸ Molotov için de Marshall Planı Truman Doktrinin devamı ve ABD'nin Avrupa ülkelerinin içişlerine karışması için bir yöntemdi.²⁰⁹

Marshall'ın Avrupa'nın bir bütün olarak ele alınarak yeniden inşasıyla ilgili planı açıklamasının ardından İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları 17-18 Haziran'da Paris'te bir araya geldi. Bu görüşmelerin ardından Fransa ve İngiltere Marshall'ın sunduğu planı memnuniyetle karşıladıkları belirtildi ve 19 Haziran'da yeniden inşa planıyla ilgili olarak Sovyetlere de programla ilgili görüşmelere katılma çağrısı yapıldı. Marshall'ın önerdiği her ülkenin ekonomik verilerinin incelemeye açılması ve Sovyet mallarının Avrupa'ya sevk edilmesi önerisi Sovyetler tarafından egemenliğin ihlal edilmesi olarak yorumlandı. Moskova'nın karşı teklifi yardımın her bir ülke bazında tek tek ele alınması yönündeydi. Yine de 21 Haziran'da toplanan Sovyet Politbürosu Amerikan yardımı konusunu görüşmek üzere Fransız-İngiliz davetine icabet edilmesi yönünde karar aldı. Moskova yardımın niteliği ve mahiyetinin Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınması yönündeki ortak konferansa katılım için 22 Haziran'da olumlu cevap verdi.²¹⁰

artışlarını gösteren tablo dikkat çekicidir. Buna göre 1939-1947 ilk ayı itibari ile gıda fiyatlarında yaklaşık iki kat, giyimde 1,7 kat, tüm mallarda ise 1,5 kata yakındır. Sadece Haziran 1946'dan Ocak 1947'ye değin tüketici fiyat artışı 15%'dir. Bu dönemde gıda fiyatlarındaki artış 23% civarındadır. "The Economic Report of the President to the Congress, January 8, 1947.", United States Government Printing Office, 1947, s.3. http://www.presidency.ucsb.edu/economic_reports/1947.pdf, Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014.

²⁰⁸ Geoffrey Roberts. "Moscow and the Marshall Plan: Politics, Ideology and the Onset of the Cold War, 1947." *Europe-Asia Studies*, vol. 46, no. 8, 1994, s.1371-1386, s.1374.

²⁰⁹ Keesings Contemporary Archins, 1946-1948, s.8659.

²¹⁰ Mikhail M. Narinsky. "The Soviet Union and the Marshall Plan", New Evidence on the soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports, *Cold War International History Project*, March 1994, s.42, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACFB73.pdf>, Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014.

Sovyetler ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinin de Paris'teki toplantıya katılmalarını teşvik etti.

Washington Büyükelçisi Novikov Marshall Planı'yla ilgili olarak bu kez 24 Haziran'da Molotov'a gönderdiği telgrafta Amerika'nın siyasî araç olarak bir "Batı Avrupa Bloğu yaratma" amacına vurgu yaptı. Novikov, "Marshall Planı'nın Amerikan sermayesinin Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin ve siyasetinin vesayet altına alınması ve Sovyet karşıtı bir gruplaşmayı yaratmada yaşanan koordine eksikliği sorununu bu kez daha etkin bir çabayla çözmeyi amaçladığını" değerlendirmişti.²¹¹ Amerikan önerisine farklı bir yaklaşım Sovyetlerin önemli ekonomi uzmanlarından Eugene Vargan'dan geldi. Stalin için hazırladığı notta Vargan, Amerika'nın Avrupa'nın yeniden inşası programının temelinde Amerikan ekonomisinin içerisinde bulunduğu sıkıntılardan özellikle Avrupa'ya ihraç edilecek mallardaki talep sıkıntısına çıkış aradığını ifade etti. Vargan Avrupa'ya yapılacak Amerikan yardımının bu bölgede ihtiyaç duyulan doların sağlanmasının ekonomik sıkıntıdan kurtulmanın bir yolu olarak planlandığını belirtti. Buna göre eğer Sovyetler Birliği bu plan içerisinde yer almazsa ABD'nin Avrupa'da hâkimiyet kurmak için elinin güçlenecekti. Bu halde de ABD Almanya'nın ekonomik geleceğinde söz sahibi olacaktı. Vargan, eğer ABD, ekonomik yardım şartını siyasî şartlara bağlamazsa Sovyetlerin de yardım alabileceğini değerlendirmesinde bulundu.²¹²

Sovyetler açısından Truman Doktrini ve Marshall Planı kuşkuya yer bırakmayacak şekilde Batı Avrupa'nın Amerikan etkisine girmesini sağlayacak iki gelişmeydi. Moskova, Dışişleri Bakanı Molotov'un savaşın hemen ardından Bolşevik Devrimi'nin yıldönümü için 6 Kasım 1945'te yaptığı konuşmada dile getirdiği "Hitler karşıtı İngiliz-Sovyet-Amerikan koalisyonunu...şimdi bir dayanıklılık testinden geçmektedir...Savaş sonrası dönemde daha da fazla yeni sorunların ortaya çıktığı yeni şartlar altında bu koalisyon ortak kararlar alma gücü ve imkânı bulunduğunu kanıtlayabilecek midir?"²¹³ sorusuna cevap almış gibidir. Doğu ve Batı arasındaki işbirliğine yönelik perde artık kapanmıştı. Marshall'ın

²¹¹ Geoffrey, *Moscow...*, s.1374.

²¹² Geoffrey Roberts, *Molotov: Stalin's Cold Warrior*. Potomac Books, 2012, s.114.

²¹³ y.a.g.e..., s.92.

Avrupa'nın yeniden inşasıyla ilgili konuşması, özellikle 15 Nisan'da Moskova'daki görüşmede ekonomik durumu kötüleşmiş ülkelere yardım edileceği sinyalinin verildiği düşünüldüğünde, Moskova'da özellikle Stalin'de şaşırtıcı bir etki yaratmamış olsa da Sovyet dış politikasında bir dönüm noktasıydı.

Marshall'ın Harvard'daki konuşmasının ardından Fransa, İngiltere ve SSCB Dışişleri Bakanları Paris'te bir araya geldi. Ancak ilk toplantıların ardından Avrupalılar ile Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları su yüzüne çıktı. Fransa ve İngiltere ABD yardımının genel olarak bir bütün çerçevesinde ele alınmasını önerdiler. Sovyetler ise ülkelerin egemenliğinin baskı altına alınacağı gerekçesiyle buna karşı çıktı ve yardımın her bir ülke özelinde ele alınmasını istedi. Avrupa'nın ekonomik olarak yeniden inşası süreci, Batı ile Sovyetler arasındaki temel ayrımı geri dönüşü olmayacak şekilde belirginleştirdi. Sovyetler açısından Marshall Planı ABD'nin Sovyetlerin Batı ve orta Avrupa'daki etkinliğini azaltmaya yönelik bir girişimdi.²¹⁴ 3 Temmuz'daki kapanış oturumunda söz alan Molotov, Marshall Planıyla İngiltere ve Fransa'nın kendilerini Avrupa'nın geri kalanından tecrit edeceklerini, söyledi. Bu halde de Avrupa iki gruba bölünecekti.²¹⁵ Paris toplantıları sonucu yalnızca Sovyetler Birliği görüşmelerden çekilmedi, Moskova'nın baskısıyla Doğu Avrupa ülkeleri de Marshall Planı'nın görüşüleceği Paris Konferansı'nda da yer almadı.²¹⁶ Böylelikle Paris Konferansı, Amerikan ve Sovyet etki sahalarının sınırlarının belirginleştiği tarihsel noktaya işaret etti.

Paris'teki Fransız, İngiliz ve Sovyet görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 12 Temmuz'da başlayacak Paris Konferansı için yirmi iki ülkeye çağrı yapıldı. Çağrı yapılan ülkeler arasında Türkiye de vardı.²¹⁷ Dört gün süren konferansta savaşın getirdiği yıkım sonrasında ABD yardımına ihtiyaç duyan ülkelere yapılacak yardımların niteliği ve miktarını tespit edecek CEEC

²¹⁴ Narinsky, "The Soviet...", s.27. Sovyet delegasyonunda yer alan Andrei Zhadanov'a göre Plan, ABD emperyalizminin siyasi bir uzantısıydı, a.g.e., s.24.

²¹⁵ y.a.g.e., s.25.

²¹⁶ y.a.g.e., s.26.

²¹⁷ Çağrıya olumlu cevap veren ülkeler, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, İzlanda, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan'dı. Konferansa katılmayacağını belirten ülkeler ise, Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Yugoslavya idi.

(Committee for European Economic Cooperation-Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi) kurulması kararı çıktı. Komitenin ihtiyaç duyduğu acil husus ülkelerin üretim/tüketim istatistikleri, ithalat/ihracat rakamları, döviz rezervleri gibi teknik detaylardı. Heyetler daha fazla yardım alabilmek için ithalat ve tüketim oranlarını yüksek gösterirken döviz rezervleri konusunda düşük rakamlar sundu. Konferansa katılan bir delegenin ifadesiyle “Paris’teki herkes birbirini çok kötü şekilde aldattı”.²¹⁸ Katılımcılar arasında Türkiye Komitenin istediği teknik bilgileri sağlayamadı ve bilgilerin toplandığı formlar CEEC tarafından dolduruldu.²¹⁹ Türkiye komiteye sunduğu raporda dört yıllık süreçte ekonomik kalkınması gerekli yardım miktarının 615 milyon dolar olduğunu belirtti.²²⁰

Ancak Marshall Planı’nın ana fikri savaşın Avrupa’da yol açtığı tahribatın giderilmesi olduğundan kalkınmaya yönelik kullanılması mümkün değildi. Kaldı ki, Mayıs-Haziran döneminde Türkiye’de incelemelerde bulunan Amerikan heyeti beş yıllık süreç sonunda yapılacak askerî yardımlarla Türkiye’nin savunma konusunda kendine yeterli hale geleceğini belirtmişti. Öte yandan gelişmemiş bir ekonomiye sahip Türkiye yüksek miktarda yatırımı kaldırabilecek bir altyapıya da sahip değildi.²²¹ Türkiye’nin plan dâhilinde talepte bulunduğu 615 milyon dolar Washington tarafından gerçekçi bulunmadı. CEEC’in Türkiye için hazırladığı raporda da Avrupa’yla kıyaslandığında ekonomik durumu iyi olan Türkiye’nin Plan dâhilinde yardım almasına gerek olmadığı vurgulandı.²²² ABD yönetimi bu raporun yayınlanmasından önce resmi olarak Türkiye’nin yardımdan yararlanamayacağını ilettili.²²³

²¹⁸ Theodore A. Wilson. *The Marshall Plan: an Atlantic venture of 1947-1951 and how it shaped our World*. Science Press, 1977, s.26. Konferans sonunda katılımcı ülkelerin yardım talepleri 30 milyar dolara kadar ulaşmıştı. Ancak ABD’nin Marshall Planı çerçevesinde öngördüğü rakam 15 milyar dolar civarındaydı. Nihayetinde gerekli düzeltmelerin ardından 18 milyar dolarlık bir yardım öngörüldü.

²¹⁹ a.g.e., s.26.

²²⁰ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.221.

²²¹ Harris, *Troubled...*, s.16.

²²² FRUS, 1948, vol.3, s.363-364. ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Senato Dışilişkiler Komitesi’ne Aralık 1947’de sunduğu bir raporda Türkiye’nin yeterli düzeyde altın ve dolar rezervine sahip olduğu belirtilmişti. Türkiye Paris Konferansına katılan 16 ülkeye göre iyi bir durumdaydı.

²²³ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 2 Şubat’ta konu hakkında Meclis’e bilgi vermişti: “Türkiye’ye ait olan broşür basılıp henüz elimize varmadan Amerika’dan aldığımız bir rapordan şunu öğrendik...Türkiye, ziraat ve maden bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edebilecek bir memleket olarak ayrılmış, fakat altın ve döviz stokları ve dış tediye muvazenesi ilk 15 ay için yeter

Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde yardımdan mahrum bırakılacak olması Türkiye'de hayal kırıklığı yarattı. Türkiye yardım alınmadığı takdirde savunmanın getireceği ağır mali yük sonunda ekonomisinin çökeceğini Washington'a ilettili.²²⁴ Türkiye'ye göre Washington'da yapılan hesaplamalar geçmiş dönemi dikkate almıştı ve cari durum ABD yardımını gerekli kılıyordu. Türkiye 1948'in ilk aylarından itibaren Marshall Planı'na dâhil olmak için en üst düzeyde girişimlerde bulundu.²²⁵ ABD'nin Ankara Büyükelçisi'ne göre de Türk ekonomisi özellikle ABD'yle ticaretinde açık veriyordu ve bu durumda Türkiye'nin altın ve döviz rezervleri yeterli seviyede değildi. Büyükelçi, ABD'nin Ortadoğu'da barışın ve istikrarın korunması çabalarında Türkiye'nin sağladığı katkılar konusunda Washington'u uyarma gereğini hissetti: 1945 Baharından bu yana Türkler Sovyet tehdidine karşı ilk cephe hattında yer alıyordu ve büyük bir maliyete sahip orduyu silahaltında tutarak ABD ve Batı demokrasileri için faydalı bir görevi yerine getiriyordu.²²⁶ Büyükelçinin uyarısına Marshall 21 Ocak'ta bir telgrafla cevap verdi. Marshall, Türkiye'nin ekonomik durumunun plana dâhil olmasını gerektirecek düzeyde olmadığını hatırlattıktan sonra ABD'nin Türkiye'nin askerî sorunlarını ve ekonomik kalkınma ihtiyacını unutmadığını belirtti: Plan askerî veya ekonomik kalkınma için oluşturulmamıştı. Bu sorunlar plan dışında ele alınmalıydı. Türkiye başka kaynaklardan kredi sağlama yoluna gitmeliydi. Bu çerçevede Türkiye'ye düşen göre Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammadde ve tarım ürünlerini sağlamaktı. Amerika Türkiye'nin siyasî önemini farkındaydı ve 100 milyon dolarlık yatırımı gerçekleştirmişti.²²⁷ Ancak Türkiye Marshall Planı'na dâhil olma konusunda ısrarcı oldu. Nihayetinde Washington Ankara'nın bu tutumu karşısında Türkiye'nin ekonomik durumunu dikkate alarak plana dâhil olmasını kabul etti ve katılımcı ülkelerle Türkiye arasında ekonomik İşbirliği Anlaşması 4 Temmuz'da imzalandı. Bu anlaşmayla Türkiye tarım, ulaşım ve madencilikte alacağı yardımla Avrupa'nın gıda ve maden ihtiyacının

görüldüğünden bu makinelerin satın alınmasında, kendisine sadece rüçhan hakkı tanınmıştır.”, *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1948, Cilt 10, 37, s.5-6.

²²⁴ FRUS, 1948, vol.3, s.363.

²²⁵ FRUS, 1948, vol.3, s.369.

²²⁶ FRUS, 1948, vol.3, s.371.

²²⁷ FRUS, 1948, vol.3, s.372-273.

karşılanmasında katkı sağlayacaktı.²²⁸ Marshall Planı çerçevesinde 1948-1951 arasında Türkiye'nin aldığı yardım 351.700.000 dolardı.²²⁹

Marshall'ın Harvard'daki konuşmasıyla Soğuk Savaş'ın iki kampı arasındaki mücadelede yeni bir aşamaya geçilirken, Türkiye de kendi çıkarları doğrultusunda Washington merkezli politikalarda yer almaya başladı. Karpat'ın ifadesiyle, Batıyla yakın bir işbirliği Türkiye'nin siyasî ve ekonomik çıkarlarına en uygun yaklaşımdı.²³⁰

Batı Avrupa ABD'nin desteğiyle ekonomik yapısını güçlendirmenin garantisini sağlamıştı. Washington bu noktadan sonra dikkatini Sovyet tehdidini yakından hisseden ve Marshall Planı'na dâhil olan ülkelerin ortak savunma çabalarına yoğunlaştırdı. ABD kendi milli güvenliğini koruma yönünde Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg'un 17 Mart 1948'de Brüksel Anlaşması'yla savunma çabalarını destekledi. Anlaşmanın amacı açıktı: Sovyet yayılmacılığına karşı siyasî bir alanın oluşturulması. Batı Avrupa siyasî, sosyal, ekonomik ve askerî alanlarda ilişkilerini geliştirme sözünü vermişlerdi.²³¹

Amerikan Kongresi Brüksel Anlaşmasının ardından, BM'nin 51. Maddesiyle düzenlenmiş olan silahlı saldırıya maruz kalmaları halinde üyelerinin bireysel veya ortak şekilde kendilerini savunma hakları çerçevesinde savunmalarının desteklenmesini öngören "Vandenberg Kararı"nı 11 Haziran 1948'de kabul etti. Buna göre ABD çıkarlarının korunması adına barışın korunması için etkili, sürekli ve karşılıklı yardıma dayanan bölgesel ve ortak savunma çabalarını destekleyecekti.²³² Vandenberg Kararı ile ABD barış zamanında herhangi bir savunma örgütüne katılabilmenin hukuki zeminini hazırlamış oldu. Bu çerçevede

²²⁸ Faruk Sönmezoğlu. *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. Der Yayınları, 2006, s.42.

²²⁹ Gönlübol, *Olaylarla...*, s.249.

²³⁰ Karpat, *Turkey's politics...*, s.140.

²³¹ Lord Ismay, NATO: *The First Five Years 1949-1954* <http://www.nato.int/archives/1st5years/chapters/1.htm#f>, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014. Anlaşmanın 4. Maddesi şu şekildeydi: Anlaşmayı imzalayan taraflardan biri Avrupa'da bir silahlı saldırıya maruz kaldığı takdirde anlaşmayı imzalayan diğer taraflar Birleşmiş Milletler Beyannamesinin 51.maddesi uyarınca kendilerine tanınan haktan yararlanarak (tek başına veya ortak savunma hakkı) saldırıya uğrayan tarafa her türlü askerî ve diğer yardımları yapacaklardır. Ayın Tarihi, Mart 1948.

²³² Vandenberg Kararı'nın tam metni için bkz. Vandenberg Resolution, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad040.asp, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014.

ABD 1823'den beri sürdürdüğü Monroe Doktrini'nden vazgeçmiş, barış zamanının da Batı Yarımküresi'nde savunma örgütleri oluşturma ve bunlara katılma yönünde karar almıştı.²³³ Bu ABD'nin dış politikasında önemli bir değişimdi. ABD'deki bu gelişmenin ardından 28 Eylül'de anılan ülkeler Batı Avrupa Birliği Savunma Örgütü'nü kurdu. Vandenberg Kararı ve Brüksel Anlaşması'nın oluşturduğu siyasî zemin çerçevesinde ABD, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İzlanda, Kanada ve Lüksemburg, Norveç ve Portekiz NATO'nun (North Atlantic Treaty Organization) kuruluşunu sağlayan anlaşmayı 4 Nisan 1949'da Washington'da imzaladı. Anlaşmanın esasını her bir üye ülkenin ortak savunmanın getirdiği riskin, sorumluluğun ve yükümlülüğün paylaşılması oluşturuyordu. Bu çerçevede üye ülkeler BM Sözleşmesi'nde belirtilen esaslara aykırı olan uluslararası yükümlülöklere giremeyeceklerdi. Anlaşmanın temel amacı da Sovyetlerin Doğu Avrupa'yı ve kıt'anın diğer bölgelerini kontrol etmesini önleyecek karşılıklı yardımlaşmayı sağlamaktı.²³⁴ NATO temelde üye ülkelere yönelik saldırıları caydırma, önleme ve karşı koyma amacını taşıyan askerî bir örgüttü. Ancak üye ülkeler arasında da daimi bir siyasî, ekonomik ve sosyal bir işbirliğini de amaçlıyordu. Anlaşmanın en dikkat çekici maddesi üye ülkelere birisine yapılacak olan saldırının tüm üye ülkelere de yapılmış kabul edileceği yönündeki 5. Maddesiydi. Bu maddeye göre örgüt "Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görölen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacaklar"dı.²³⁵

²³³ Başkan James Monroe 2 Aralık 1823'te Kongre'de yaptığı konuşmayla ABD'nin Amerika ölkeleri ve Avrupa'ya yönelik dış politikasının ana hatlarını ortaya koydu. Monroe Doktrini olarak anılacak bu politika üç temele dayanıyordu: 1) Amerika ölkeleri ve Avrupa'nın etki sahalarının birbirlerinden ayrılması, 2) Koloni edinmeme ve 3) Müdahalede bulunmama. Bu ilkeler Yeni Dünya'yla Avrupa arasında kesin bir ayrımı ortaya koyuyordu.

²³⁴ NATO, "The Founding Treaty", http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67656.htm?selectedLocale=en, Son erişim tarihi 6 Temmuz 2016.

²³⁵ NOTO anlaşmasının resmi metni için bkz. "Kuzey Atlantik Anlaşması, 4 Nisan 1949 Washington D.C.,"

http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, Son erişim tarihi 6 Temmuz 2016. Anlaşmanın 5. Maddesi şu şekildedir: "Taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası'nın 51. Maddesinde tanıyan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görölen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu

Türkiye, 1948 sonbaharında hem Brüksel Anlaşması'na hem de Batı Avrupa Savunma Örgütü'ne katılma yönünde Amerika ve İngiltere nezdinde girişimlerde bulundu.²³⁶ Ancak her iki ülke de Brüksel Anlaşması'nın ve savunma örgütünün coğrafi esaslara dayandığını öne sürerek Türkiye'nin katılımına sıcak bakmadıklarını belirtti. Neticede Türkiye söz konusunu bu girişimlerden netice alamadı.²³⁷ Batı savunma ve güvenlik şemsiyesi dışında kalmanın kendisi için sorun olduğunu düşünen Türkiye Şubat 1949'ta Dışişleri Bakanı Sadak'ın Paris, Londra ve Brüksel'deki temaslarıyla Akdeniz güvenliğine yönelik bir savunma örgütü kurulması önerilerini gündeme getirdi. Ancak bu öneriler İngiltere ve Fransa tarafından kabul görmedi.²³⁸ Washington ise Türkiye'nin bu girişimlerine lehte veya aleyhte bir tutum sergilemedi. Türkiye'nin Truman doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Atlantik'le bağının yeterli olduğu değerlendiriliyordu. ABD'nin, Sovyet tehdidine direnme çabalarında Türkiye'ye sağladığı moral ve maddi yardım bu aşamada gerekli desteği sunuyordu.²³⁹ Keza Türkiye 1949'da kurulan NATO'ya da aynı gerekçeler çerçevesinde dâhil edilmedi. Sovyetlere karşı bir savunma alanı oluşturan Türkiye'nin Batı ve Kuzey Amerika'yı bir çatı altında toplayan NATO'ya alınmamasını Türkiye kendi açısından güvenlik sorunu olarak değerlendirdi.²⁴⁰ Bu durum Batı'yla güvenlik boyutunda işbirliği amacındaki Türkiye için ciddi bir zaaf oluşturunuyordu.²⁴¹

Türkiye bu dönemde NATO üyeliği konusunda Washington nezdinde girişimlerini Türk Büyükelçiliği üzerinden yoğunlaştırdı. Ancak ABD'den sürekli ret cevabı

olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.”

²³⁶ FRUS, 1948, vol.3, s.294-295.

²³⁷ Feridun Cemal Erkin, *Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Türkiye ve Nato*. Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, y.t.y., s.9-12.

²³⁸ FRUS, 1949, vol.7, s.1662-1663. Sadak Mayıs ayında İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin'le Londra'da görüştü. Bevin bu görüşmede Sadak'a Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne girmektense Truman Doktrini kapsamına kalmalarının daha iyi olacağını söyledi. Böylece Türkiye NATO'ya dahil olması halinde askeri yardımlarda Kongre'nin onayına bağlı kalmayacak, Truman Doktrini çerçevesinde daha kolay bir şekilde askeri ekipman temin edebilecektir. FRUS, 1949, vol. 7, s.1670-1671.

²³⁹ y.a.g.e., s.1668-1669.

²⁴⁰ Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak 12 Nisan 1949'da ABD'li mevkidaşı Acheson'a Sovyet saldırısı karşısında ABD'nin Türkiye için savaşıp savaşmayacağını sordu. Acheson bu soruya net bir cevap veremedi. FRUS, 1949, vol.6, s.1654.

²⁴¹ Sander, *Türk-Amerikan...*, s.55.

aldı.²⁴² Dışişleri Bakanı Sadak Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki en üst girişimini 12 Nisan 1949'ta Washington'da gerçekleştirdi. Mevkişisi Acheason'la görüşen Sadak, Türkiye'nin coğrafi nedenlerle NATO'ya alınmamasının anlaşılabilir olduğunu söyledi. Fakat Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın üyeliğinin ve Fransız Kuzey Afrika topraklarının NATO sınırlarına dâhil edilmesinin hem hükümet hem de Türk kamuoyu açısından izah edilemeyeceğini belirtti. 1945'ten beri Sovyet saldırganlığına en açık ülke olan Türkiye'nin güvenlik anlamında terk edilmesi hayal kırıklığı yaratmıştı. Sadak, Sovyet tehditlerine karşısında ekonomisine büyük külfet getiren orduyu hazır halde tutan Türkiye karşı ABD politikasında değişiklik olup olmadığını merak ediyordu. Acheason Sadak'a Türkiye'nin korunmasının ve toprak bütünlüğünün ABD'nin öncelikli konularından olduğu yönünde güvence verdi.²⁴³ Acheason'un ardından Türkiye'nin güvenlik endişesini yatıştırıcı bir mesaj da Truman'dan geldi. 26 Nisan'da İnönü'ye gönderdiği mektupta Truman, NATO'nun kurulmasıyla Kuzey Atlantik dışındaki Türkiye'nin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün devamı konusundaki ABD politikalarının değişikliğe uğramadığını belirtti. Aksine NATO'yla Türkiye'nin güvenliği daha da güçlendirilmişti.²⁴⁴ ABD, Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında Batı savunmasının dışında kalmadığı yönünde yatıştırıcı bir dil kullanıyordu. Türkiye Batı'yla bütünleşme siyasetinde ısrarcı bir tutum sürdürmeye devam etti. Bu çerçevede 8 Ağustos'ta Avrupa Konseyi'ne davet edildi ve 12 Aralık 1949'ta TBMM Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişini onayladı. Türkiye'nin NATO'ya girişinde engelleyici tutum sergileyen İngiltere Avrupa Konseyi'nde kolaylaştırıcı bir rol oynamıştı.²⁴⁵

²⁴² Erkin, *Batı*.... s.18-20. Dönemin Washington Büyükelçisi Erkin Türkiye'nin NATO dışında bırakılmasını şöyle yorumlamıştı: "...Akdeniz'in şarkında komünizmin hamlelerine asıl maruz bulunan Yunanistan ve Türkiye kaderlerine terk ediliyorlardı. Zihnimde beliren irtisam sanki Batı'nın Sovyetler Birliği'ne: "Bize dokunma, buna mukabil Türkiye ve Yunanistan'ı sana bırakıyoruz" tarzında bir hitabını andırıyordu...", Erkin, a.g.e., s.8.

²⁴³ FRUS, vol.6, s.1648. Acheason, Sadak'la görüşmesinden üç gün sonra Türkiye'yle yapılacak görüşmelerde dikkatli olunması konusunda bakanlık personelinin uyarılmıştı. FRUS, vol.6, s.1654.

²⁴⁴ FRUS, 1949, vol.7, s.1657.

²⁴⁵ Bevin, Sadak'a 6 Mayıs'ta görüşmelerinde Ağustos'taki toplantıda Türkiye'nin Konseye dâhil edilebileceği yönünde karar çıkabileceğini söylemişti. FRUS, 1949, vol.7, s. 1671.

Türkiye NATO üyeliğiyle ilgili ilk resmi müracaatını 11 Mayıs 1950'de yaptı. Ancak müracaat kabul edilmedi.²⁴⁶ Türkiye'nin 14 Mayıs'ta genel seçimlere gittiği göz önüne alınırsa başvurunun iç siyasete dönük bir girişim olduğu değerlendirilebilir. 14 Mayıs seçimlerinde iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralan Demokrat Parti hükümeti Batı'yla ilişkilerde sefinin izlediği politikayı takip etti. Bu anlamda Kore Savaşı Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda girişimlerine devam etme fırsatını verdi.²⁴⁷

25 Haziran 1950 saat 04.00'te Kuzey Kore Birlikleri 38. paraleli geçerek Güney Kore'ye saldırdı. Aynı gün BM Güvenlik Konseyi Kore'deki durumu görüşmek üzere olağanüstü toplandı. 27 Haziran'da da Sovyet temsilcinin katılmadığı BM Güvenlik Konseyi toplantısında barışı koruma adına BM üyelerine Güney Kore'ye yardım çağrısında bulunuldu.²⁴⁸ Truman da 27 Haziran'daki açıklamasıyla Kore'de, komünizmin bağımsız devletleri yıkıcı faaliyetlerle işgal etmenin de ötesine geçerek silahlı saldırılarla ve savaşla işgale başladığını dünyaya ilan etti. Amerikan silahlı kuvvetleri de Güney Kore'yi koruma adına harekâtlara girişmişti.²⁴⁹

BM Genel Sekreteri, 28 Haziran'da, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkelere Güvenlik Konseyi'nin Güney Kore'ye yardım kararını ilettili. Dışişleri Bakanı Köprülü 1 Temmuz'da Genel Sekreter'e gönderdiği cevapta Türkiye'nin "Birleşmiş Milletler şartından mütevellit taahhütlerine sadık" ve "Güvenlik Konseyinin bu hususta alacağı kararlara tevfiği harekete ve konseyle temasa

²⁴⁶ Yusuf Sarıınay. *Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi 1939– 1952*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.93.

²⁴⁷ 2. Dünya Savaşı sonrasında Kore yarımadası Sovyet ve Amerikan birliklerince işgal edilmişti. Yarımada 38. Paralel sınır olmak üzere kuzeyde Sovyet güneyde Amerika kontrolündeydi. 1949'da yarımadanın işgali sona erdikten sonra kuzeyde Sovyetlerin kontrolünde Pyongyang güneyde Amerikan kontrolünde Seul merkez olmak üzere iki ayrı idare tesis edildi. Yarımada Soğuk Savaş'ın iki kutbu arasında ideolojik mücadelenin alanını oluşturdu. BM kontrolünde iki yapının birleştirilmesi çabaları da sonuçsuz kaldı.

²⁴⁸ FRUS, 1950, vol.7, s.125; FRUS, 1950, vol.7, s.211. "Stalin'in 1949'da Komünist Çin'i tanımayı reddetmesi üzerine hatalı bir kararla Güvenlik Konseyi'nden çekildiğinde, Sovyetler Birliği'nin yokluğu Washington'ın Kore krizinde müdahale için destek kararı çıkartmayı başarmasına yol açmıştı." Mark Mazower, *Dünyayı Yönetmek* (çev. Mehmet Moralı) (İstanbul: Alfa, 2015), s. 249. Judt'a göre de Stalin'in Kuzey Kore'yi desteklemesi hatalarının en büyüğü idi. Amerikalılar ve Avrupalılar Kuzey Kore saldırısının Almanya'ya yapılacak bir saldırıyı perdeleme amacı taşıdığını düşünmüşlerdi. Judt, *Post War...*, s.151.

²⁴⁹ FRUS, 1950, vol.7, s. 202-203.

gelmeğe hazır” olduğunu bildirdi.²⁵⁰ Menderes için Kore Savaşı, Türkiye’nin itibarını yükseltmek için “yaman bir fırsat” ve NATO’ya kabul yönünde “köprü olabilir”di. Menderes’e göre konuyu Meclis’e götürmek işlerin uzamasına neden olacaktı ve bir saat bile gecikmeden sorumluluğu üzerine alarak BM ve ABD’ye cevap verilmeliydi.²⁵¹ 18 Temmuz’da Bayar’ın başkanlığında İstanbul’da bir araya gelen Başbakan, Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı dünyadaki son gelişmeler karşısında Türkiye’nin savunma durumu ve Kore’yle ilgili gelişmeleri ele aldı.²⁵² 24 Temmuz’da ABD Büyükelçisi, Türk Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı Kore’ye gönderilecek askerî birliğin yapısı konusunda bir araya geldi. Türk yetkililer Kore’ye asker gönderme konusunda oldukça hevesliydi. Köprülü Büyükelçiye en geç 25 Temmuz’da konunun kabine gündemine getirileceğini belirtti. Genelkurmay Başkanı bir adım ileriye giderek Amerikalılara, Genelkurmay Harekat Başkanının hazırladığı bilgi notunda Kore’ye asker gönderme fırsatından istifade edilmediği takdirde bunun Türk tarihindeki en büyük suç olduğunun belirtildiğini, söyledi.²⁵³ 25 Temmuz’da Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, BM emrine verilmek üzere Kore’ye 4.500 kişilik askerî birliğin gönderilmesi yönünde karar aldı ve bu karar aynı gün BM Genel Sekreteri’ne bildirildi.²⁵⁴ Türkiye tarihinde ilk kez yurtdışına savaşmak üzere askerî birlik gönderiyordu ve bu Meclis kararı olmadan yapılmıştı.

Köprülü ve Menderes Kore’ye asker gönderme kararının hemen ardından NATO’ye üyelik konusunda ABD Büyükelçisi nezdinde girişimlerine devam ettiler. Menderes, 31 Temmuz’da Büyükelçiye bu konuda bir aide-mémoire verdi. Aide-mémoire’da, şartların Türkiye’nin Atlantik Pakti’na dâhil olması için uygun olduğu belirtilerek, ABD Hükümeti’nin vakit geçirilmeksizin gerekli tedbirleri alması isteniyordu.²⁵⁵ Asker gönderme kararının NATO’ya üyeliği kolaylaştırdığı düşüncesiyle Türkiye Ağustos ve Eylül ayı boyunca ABD, İngiltere ve Fransa

²⁵⁰ Ayın Tarihi, 1 Temmuz 1950.

²⁵¹ Mustafa Albayrak. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*. Phoenix, 2004, s. 411.

²⁵² Ümit Özdağ. *Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. Boyut, 2004, s.34. Türk yetkililerin ele aldıkları meselelerin detaylarını Köprülü 20 Temmuz’da ABD Büyükelçisine aktardı. FRUS, 1950, vol.7, s.1279.

²⁵³ FRUS, 1950, vol.5, s.1281-1282.

²⁵⁴ Milliyet, 26 Temmuz 1950.

²⁵⁵ FRUS, 1950, vol.7, s.1286.

nezdinde girişimlerde bulundu. Menderes'in basına verdiği demeçlerle de NATO'ya alınmaması durumunda Türkiye'nin saldırıya maruz kalabileceği, Türkiye'nin NATO dâhil olmasıyla Atlantik güvenliğini arttıracacağı yönündeki görüş kamuoyuna aktarıldı. Ancak Türkiye'ye kesin bir karar yerine sürekli cesaretlendirici cevaplar verildi.²⁵⁶

1950 Sonbaharından 1951 Mayıs ortasına kadar geçen sürede İngiltere Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkmaya devam etti. İngiltere'nin temel argümanı Ortadoğu'daki çıkarlarının daha güçlü savunulabilmesi için Türkiye'nin askerî gücünün bu bölgede kullanılmasıydı. Bu çerçevede Türkiye'ye öngörülen rol ülkenin NATO üyeliğinden çok İngiltere komutasında bir Ortadoğu güvenlik yapılanmasında yer almasıydı. İngiliz ve Amerikalı yetkililer Türkiye'nin Ortadoğu güvenliğindeki yeri ve bölgedeki gelişmeleri ele almak üzere 22-24 Ocak'ta Malta'da bir araya geldiler. İngilizler Türkiye'nin Ortadoğu'da yer aldığı gerekçesiyle savunma konusunda Türk kuvvetlerinin İngiliz komutası altında yer alması iddiasını öne sürdüler. Amerikalılar ise Türk ordusunun silahlandırılmasının Amerika tarafından yapıldığı, ayrıca Türkiye'nin Avrupa savunmasında yer almak istediğini ileri sürerek İngiliz görüşüne karşı çıktı.²⁵⁷ 22-24 Şubat'ta Türkiye'yi ziyaret eden İngiltere Ortadoğu Komutanı, Türk birliklerinin NATO komutası yerine, Ortadoğu'da bir Türk-İngiliz ittifakı kurulmasını önerdi. Ancak Türk Hükümeti ABD'nin yer almadığı bir Ortadoğu savunma örgütünde yer almak istemiyordu. Kaldı ki bu ziyaretten kısa bir zaman önce ABD'nin Ankara Büyükelçisi Amerikan kamuoyunda Türkiye'nin olumlu algılandığını, Türkiye'ye NATO üyeliğinin önerilmesi için uygun bir zaman olduğunu Türkiye'ye iletmmişti. Türkiye'nin Atlantik güvenlik şemsiyesi altında yer alması konusunda önemli bir destek 22 Şubat 1951'de İstanbul'da düzenlenen Ortadoğu'da görevli ABD

²⁵⁶ Milliyet, 6 Ağustos 1950; Milliyet, 7 Ağustos 1950; FRUS, 1950, vol.7, s.1297. NATO üyeliği konusu Washington Büyükelçisi Erkin'in ABD Dışişleri Bakanıyla 25 Ağustos'ta yaptığı görüşmede de ilk gündem maddesi olarak dile getirildi. Ancak ABD'den yine net bir cevap alınamadı. FRUS, 1950, vol.7, s.1300-1301. 11 Eylül'de Bayar ABD Büyükelçisiyle Ankara'da, Washington Büyükelçisi Erkin de Washington'da Dışişleri Bakanlığı nezdinde NATO üyeliği konusunu gündeme getirdiler. FRUS, 1950, vol.7, s.1311-1313.

²⁵⁷ Sever, *Soğuk...*, s.73. Bu konu İngiliz ve Amerikan Genelkurmay Başkanlarının 8 Haziran'da Londra'daki görüşmelerinde de gündeme geldi. Amerikan Genelkurmay Başkanı Türkiye'nin askeri birliklerinin Ortadoğu'da İngiliz komutası altına girmesini istemeyeceğini tekrarladı. FRUS, 1951, vol. 3, Part 1, s.530.

Diplomatik Misyon Şefler Konferansı'ndan geldi. Konferansta Ortadoğu'daki ABD çıkarlarının korunması açısından Yunanistan ve Türkiye ile kısa süre zarfında karşılıklı güvenlik düzenlemelerinin gerekli olduğu vurgulandı.²⁵⁸ Öte yandan Kore'deki savaşın gittikçe belirsiz hal alması uluslararası güvenlik riskini daha da arttırıyordu. Türk birliklerinin Kore'de gösterdikleri başarılar ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliği konusuna daha sıcak bakmalarında etkin oldu. Şüphesi üyelik konusundaki olumlu bakış açısı Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasında Sovyetlerin önündeki stratejik konumuydu. NATO üyesi ülke olarak Türkiye'nin ABD'ye sağlayacağı üsler Sovyetlere yönelik muhtemel askerî operasyonlarda güçlü bir koz olacaktı.

Nitekim Nisan 1951 itibariyle ABD Dışişleri, Savunma Bakanlıklarıyla Genelkurmay Başkanlığı Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda olumlu değerlendirmelere sahipti.²⁵⁹ Truman 30 Nisan itibariyle, NATO'nun Yunanistan ve Türkiye'yi güvenlik kapsamına almanın en iyi yol olduğunu düşünüyordu.²⁶⁰ NSC'nin 11 Mayıs'taki toplantısında (NSC 109 sayılı) "The Positions of the United States With Respect to Turkey" başlıklı siyaset belgesi görüşüldü. Belgede, Türkiye'nin NATO alınması dâhil karşılıklı güvenlik düzenlemelerinin yapılması öngörülmüyordu.²⁶¹ Bu çerçevede ABD, 15 Mayıs'ta Yunanistan ve Türkiye'nin örgüte dâhil edilmelerini NATO üyelerine resmen teklif etti. İngiltere Türkiye'nin NATO üyeliğinden önce Ortadoğu savunma yapılanmasında yer alması konusundaki ısrarcı politikasını 1951 yaz ayları boyunca sürdürdü. Ancak Türkiye ve ABD NATO üyeliğinin şarta bağlı bir çerçevede gerçekleşmesinin kabul edilmeyeceğini İngilizlere bildirdi. Öte yandan Türkiye, NATO üyeliği sonrasında, Avrupa güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olan Ortadoğu savunma yapılanmalarında yer alacağının güvencesini verdi.²⁶² Neticede NATO Bakanlar

²⁵⁸ y.a.g.e., s.75. ABD Misyon Şefleri Konferansı için bkz. FRUS, 1951, vol.3, Part 1, s.502-503.

²⁵⁹ FRUS, 1951, vol.3, Part 1, s.512.

²⁶⁰ y.a.g.e., s.515.

²⁶¹ FRUS, 1951, vol.3, Part 1, s.525. Öte yandan Truman, ABD yönetiminin resmi politikası olarak Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya en erken zamanda dâhil edilmeleri yönündeki NSC 109 sayılı siyaset belgesini 24 Mayıs'ta onayladı.

²⁶² FRUS, 1951, vol.7, Part 1, s.570. İngiltere'nin Türkiye'nin NATO üyeliği öncesinde Ortadoğu savunma komutanlığının oluşturulması yönündeki ısrarcı tutumu ABD ve İngiltere Dışilişkiler Bakanlarının 10-14 Eylül Washington görüşmelerinde de devam etti. ABD belgelerinde Amerikan yetkililerinin İngiliz önerisine karşı çok net bir tutum takındıkları görülmektedir. Bu görüşmelerde ABD Dışişleri Bakanı Ottawa'da yapılacak NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Yunanistan ve

Konseyi'nin 20 Eylül'de Ottawa'daki toplantısının yedinci oturumunda, üye ülkelerin hükümetlerine Yunanistan ve Türkiye'nin üyeliğe davet edilmeleri yönünde tavsiye kararı alındı.²⁶³ Truman aynı gün Bayar'a gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin Ortadoğu savunma örgütünün kurucusu olacağını umduğunu belirtti.²⁶⁴ Washington Ankara'nın NATO üyeliği sonrası Ortadoğu savunmasında görev alacağı yönündeki sözünü hatırlatıyordu. Menderes 21 Eylül'deki açıklamasında, NATO üyesi ülkelerle ilişkilerin Türk dış politikasının esasını oluşturan "hüsnüniyet, samimiyet ve ahde vefa" ilkeleri çerçevesinde yürütüleceğini, söyledi.²⁶⁵

Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesiyle ilgili 17 Ekim'de Londra'da imzaya açılan protokol 22 Ekim'de tüm üyelerin imzalamasıyla yürürlüğe girdi.²⁶⁶ NATO Bakanlar Konseyi'nin 24-28 Kasım'da Roma'da gerçekleşen sekizinci oturumunda da Yunanistan ve Türkiye resmen NATO'ya davet edildi.²⁶⁷ Türkiye 20-25 1952'de Şubat'ta Lizbon'da düzenlenen NATO ilk kez üye sıfatıyla katıldı.²⁶⁸

Türkiye 1952 itibarıyla Türkiye Soğuk Savaş'ta Moskova'ya karşı hem güvenlik hem de ekonomik bağlantılar anlamında Amerika'yla güçlü bir ilişkiler ağı kurmuştu. McGhee'nin ifadesiyle Türkiye Batıya dâhil olmuştu.²⁶⁹ Truman Doktrini Türkiye için Batının savunma anlayışının kavramsal çerçevesini ortaya koyarken, Marshall Planı'yla da bu çerçevenin hayata geçirilmesi yönündeki uygulamaları gerçekleştirdi.²⁷⁰ NATO üyeliğiyle Türkiye, ABD liderliğindeki Batı bloğunun en önemli askerî ittifak yapısına dâhil oldu.

Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmeleri yönünde karar alınması konusunda kararlı olduğu anlaşılıyor. FRUS, 1951, vol.7, Part 1, s.574.

²⁶³ FRUS, 1951, vol.7, Part 1, s.574-575.

²⁶⁴ y.a.g.e., s.577.

²⁶⁵ Milliyet, 22 Eylül 1951.

²⁶⁶ FRUS, 1951, vol.7, Part 1, s. 600.

²⁶⁷ NATO, "Final Communiqué", <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c511128a.htm>, Son erişim tarihi: 6 Temmuz 2016.

²⁶⁸ NATO, "Final Communiqué" <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c520225a.htm>, Son erişim tarihi: 6 Temmuz 2016.

²⁶⁹ George C McGhee. "Turkey Joins the West." *Foreign Affairs*, vol. 32, no. 4, Jul., 1954, s.617-630.

²⁷⁰ Şaban Çalış. "Turkey's Integration with Europe: Initial Phases Reconsidered." *Perspectives*, vol. V, June- August 2000, s.44.

Eisenhower Ocak 1953'te Beyaz Saray'a adım attığında Truman yönetiminden iki miras devralmıştı: İlk olarak küresel mücadele artık iki süper gücün başatlığında Soğuk Savaş'a dönüşmüştü. Dünya büyük ölçüde Batı ve Doğu Blokları arasında bölünmüştü. İkinci miras Batı bloğunun ekonomik, siyasî ve askerî bir birlik içinde ortak hareket etmesine imkân sağlayacak mekanizmalardı. Batı Bloğu, Marshall Planıyla savaşın ekonomik yıkıntılarını ortadan kaldırmaya çalışıyordu. NATO ile de Sovyet askerî yayılmacılığına karşı ortak savunma gücünü oluşturmuştu. Ancak Eisenhower Soğuk Savaş'ı Truman'dan farklı algılıyordu ve dinamiği hızla değişen Sovyetlerle mücadele çabasında kendi stratejisini geliştirmek zorundaydı.

3. BÖLÜM: EISENHOWER YÖNETİMİ VE GLOBAL SOĞUK SAVAŞ'TA STRATEJİ ARAYIŞLARI

“Niyetim kesindi: Batı'ya karşı topyekün bir saldırıyla ilgili güvenilir kanıt olması durumunda Stratejik Hava Komutanlığı'nı harekete geçirecektim.” Eisenhower.²⁷¹

3.1. EISENHOWER YÖNETİMİ: SOĞUK SAVAŞ'TA MİLLİ GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKANIN ŞEKİLLENMESİ

Ocak 1953-Ocak 1961 arasında iki dönem ABD başkanlığı yapmış olan Eisenhower'ın görevi boyunca, Kore'de ateşkesin sağlanmasından sonra, hiçbir Amerikan askerî muharebe sahasında hayatını kaybetmedi. Dünya tarihinin gördüğü en büyük ve karmaşık savaş olan 2. Dünya Savaşı'nın Avrupa cephesinin komutanı olarak savaşın insanî, ekonomik ve siyasî sonuçlarının toplumlar üzerindeki sarsıcı etkilerine çok yakından tanıklık etmişti.²⁷² Gelecekteki muhtemel bir küresel savaşın ABD ve dünya üzerindeki yansımalarının neler olabileceği konusunu en iyi bilen insanlardan birisiydi.

ABD, 1952 başkanlık seçimlerine hazırlandığı günlerde kamuoyun yoklamalarında en popüler ve prestijli yaşayan Amerikalı, General Eisenhower'dı. Cumhuriyetçi Parti'den başkanlık için aday olduğunda çok etkileyici bir kariyere sahipti. Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin ilk beş yıldızlı generallerinden birisi olarak Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı sıfatıyla 1945'de Nazi Almanyası'nı yenilgiye uğratan bir savaş kahramanıydı. Savaş süresince aralarında İngiliz Başbakanı Churchill, Fransa lideri De Gaulle, Mareşal Montgomery gibi dünyanın

²⁷¹ Russel F. Weigley. *The American Way of War: a history of United States military strategy and policy*. Macmillan, 1973, s. 402.

²⁷² Eisenhower 11 Ağustos 1945'te Sovyet Orduları Komutanı Mareşal Zukov ile birlikte Moskova'ya uçakla bir seyahat gerçekleştirdi. Uçuş yolunda gördüğü tahribat karşısında çok etkilenen Eisenhower şu notları kaydetmişti: “Ülkenin batı sınırıyla Moskova çevresinde kalan bölge arasında ayakta kalmış bir tane bile ev görmedim. Bu bölgeyle ilgili olarak Mareşal Zukov bana, o kadar çok kadın, çocuk ve yaşlı insan öldü ki, Rus hükümeti tarafından toplam sayının asla tam olarak tahmin edilemeyecek, dedi.”, Jean Edward Smith, *Eisenhower in War and Peace*. Random House, 2012, s.451.

en önemli liderleriyle yakın çalışma fırsatı bulmuştu. İşgal Almanya'sının Amerikan Bölgesi Askerî Valisi'ydi. Savaş sonrası 1945'te General George Marshall'ın ardından Amerikan Kara Kuvvetleri'nin Kurmay Başkanı oldu. Truman yönetiminde gayri resmi olarak Aralık 1948-Nisan 1949 arasında Müşterek Kuvvetler Kurmay Başkanlığı ve eş zamanlı olarak 1948-1950 yılları arasında Columbia Üniversitesi'nin başkanlığını yürütmüştü. Savaş sonrası silahlı dünyadaki yaklaşık 16 milyon Amerikan askerinin terhis edilmesini yönetti. Washington'daki siyasî oyunlar ve Sovyetlerle hızla bozulan ilişkilerin yarattığı Soğuk Savaş'ta ABD'nin kapsayıcı bir milli güvenlik politikasının olmaması Eisenhower'da büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Eisenhower, Truman'ın Sovyet tehdidi karşısında çevreleme politikası kapsamında Yunanistan ve Türkiye'ye askerî yardım politikasını desteklemişti. Ancak komünizm tehlikesinin baş gösterdiği her alanda Sovyet saldırganlığına karşı saldırgan bir tutumdan ziyade, tehlikenin ortaya çıkmasını engelleyecek bir politika izlenmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını savunmuştu. Bu politikanın uluslararası komünizmle mücadelede kısıtlı Amerikan kaynaklarının en üst düzeyde kullanılmasının yaratacağı sıkıntılar konusunda da endişeleri vardı.²⁷³ Gayri resmi yürüttüğü Genelkurmay Başkanlığı görevi sırasında Truman yönetimi adına Savunma Bakanlığı ile ilgili çok yakın çalışma şansı buldu. Senato soruşturmalarında askerî konularda Truman yönetimini temsil etti. Truman 4 Nisan 1949'da NATO'nun ilk Başkomutanlığını teklifini kabul etti. NATO Başkomutanı olarak Batı Avrupa başkentlerindeki siyasî, diplomatik ve askerî çevrelerde kabul gördü. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyet yayılmacılığını önleyecek ve Batı Avrupa'nın ortak bir savunma sisteminde bir arada durmasını sağlayacak olan NATO'nun, temellerinin atılmasında etkin olarak yer aldı. 1952'de başkanlık yarışına girinceye kadar ABD'nin savunma politikaları, askerî ve ekonomik yardımlar ve Amerikan çıkarlarının korunmasıyla ilgili hem ABD'de hem de yurtdışında çok önemli tecrübeler kazandı. Washington ve Avrupa başkentlerinde edindiği tecrübelerle güveniyordu. Hatta Amerika'nın en deneyimli dış politika uzmanı ve dışişleri bakanı olarak atayacağı John Foster Dulles'la ilk tanışmasından sonra şunu söylemişti: "Bildiğim kadarıyla dünyayı [Dulles'tan] daha fazla görmüş, daha fazla insanla konuşmuş ve tanışmış tek bir

²⁷³ Richard V. Damms. *The Eisenhower Presidency 1953-1961*. Longman, 2002, s.4.

insan var. Ve o kişi de benim".²⁷⁴ Bir yoruma göre, Eisenhower dışında "Birleşik Devletleri'nde hiç kimse liderlik, Amerika'nın en önemli müttefikleri, Washington'nun en önemli kurumlarını kavrama konusunda daha büyük bir tecrübeye sahip değildi."²⁷⁵

Eisenhower'ın Beyaz Saray yılları öncesinde dahi ABD'nin savaş sonrası savunma bütçesindeki artışın ekonomide yaratacağı tehlikelere dikkat çektiği görülmektedir. Truman yönetiminin Kore'deki savaşa odaklandığı dönemde "iflas etmemeliyiz" uyarısı dikkat çekicidir. 22 Ocak 1952'de günlüğüne Amerika için en önemli şeyin Amerikan yaşam tarzını savunmak olduğunu yazmıştı.²⁷⁶ Amerikan yaşam tarzı vurgusu Eisenhower'ın başkanlık süresince üzerinde sıklıkla durduğu bir konu oldu. Bu anlamda, Eisenhower'a göre askerî gücün temeli ekonomik güce dayanıyordu. Sovyetlerin amacı savaş sonrasında işgal ettikleri bir Amerika'dan daha çok ekonomik alanda iflas etmiş bir Amerika'ydı.²⁷⁷

Eisenhower, Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı olarak seçim kampanyası boyunca Truman yönetiminin uyguladığı ulusal güvenlik politikası, kilitlenmiş Kore Savaşı, ekonomideki enflasyon, yüksek kamu harcamaları, iş dünyası üzerindeki yüksek vergi yükü ve komünizm tehdidi konularındaki sert eleştirilerini sıklıkla dile getirdi. Amerikan Lejyonu'ndaki 25 Ağustos 1952'deki seçim konuşmasında Amerikan karar alıcılarının ya Kremlin fırsatçılığını hafife aldıklarını ya da siyasî nedenlerle bunu küçümsediklerini belirtti. Her iki durumda da Amerikan yöneticilerinin panik şeklinde tepkilerinin Amerikan halkında histerik bir korku yarattığını söyledi: Bu korku Amerikan hayati değerleri hafifleten politikaların ortaya çıkmasına sebep oluyordu ve Amerika'nın stratejik üstünlüğünü azaltıyordu. Felakete sebep olan bu korku da militarizmi körüklüyordu. Korku, aynı zamanda doların ve morallerin de iflasına neden oluyordu.²⁷⁸ Eisenhower için bu kısır döngüden kurtulmanın yolu Amerika'nın yıkım ve misilleme gücü yüksek bir orduya sahip olmasıydı. Böylece "Kremlindekiler ne zaman ABD'ye saldırmayı

²⁷⁴ Stephen Ambrose. *Eisenhower: Soldier and President*. Simon & Schuster, 1990, s.289.

²⁷⁵ Jim Newton, *Eisenhower: The White House Years*. Doubleday, 2001, s.18.

²⁷⁶ Robert Ferrel. *The Eisenhower Diaries*. Norton, 1981, s.210.

²⁷⁷ The New York Times, 26 September 1952.

²⁷⁸ Robert B. Bowie ve Richard H. Immerman. *Waging Peace: How Eisenhower Shaped an Enduring Cold War Strategy*. Oxford University Press, 1998, s.49.

düşünürlerse bu yıkım gücü onların kâbusu olacaktı”²⁷⁹ ABD’nin bu yoğun yıkım gücü Sovyetlere karşı en etkin Soğuk Savaş aracıydı. Eisenhower, Detroit’ta 24 Ekim 1952’de gerçekleştirdiği seçim konuşmasında Amerikan halkına Kore’de çıkmaza girmiş çatışma sürecini bir an önce ve onurlu bir şekilde bitirme sözü verdi. Bu konuşmasında komünist saldırganlığının önlenmesi konusunda Truman yönetimini suçladı ve Nazi Almanyası’na atıfta bulunarak “totaliter düşünce konusunda bir şeyler bildiğini” söyledi. Bir sonraki başkan olarak ilk işinin “Kore Savaşı konusundaki farklı düşüncelerin üstesinden gelmek” ve “barış yolunda Amerikan halkına hizmet etmek” adına şahsen Kore’yi ziyaret etmek olacağını belirtti. Eisenhower dönemi uzmanlarının önemli bir kısmı, Amerikan halkının nezdinde askerî yetenekleri konusunda şüphe duyulmayan, Avrupa’nın totaliter devleti Almanyaya’ya kayıtsız şartsız teslim anlaşması imzalatmış, Amerikan halkının en saygı duyduğu kişi olarak savaş kahramanının “Kore’ye gideceğim” sözünün başkanlık seçim kampanyasının en etkili vaadi olduğunu düşünmektedir.²⁸⁰

Ancak temelde, Eisenhower katkıda bulunduğu Truman yönetimin SSCB’nin yayılmasını önlemek üzere hayata geçirilmiş olan çevreleme politikasından çok da farklı bir düşünce sahip değildi. Eisenhower özellikle Avrupa’da askerî korumanın temini için üretimin arttırılması ve istikrarlı bir Avrupa ekonomisi için Marshall Planı gibi ekonomik, NATO paktı gibi güvenlik politikalarını desteklemişti. Ancak Truman yönetimin Kore Savaşı’nda komünist saldırıyı ön görememesi ve savaşta sonuç alamaması, başkanlık seçiminin propoganda döneminde Eisenhower’ın temel eleştirisi noktasını oluşturdu. Öte yandan NATO tecrübesi Eisenhower’a “ABD’nin, dünya ile birlikteliğinin devamına ihtiyacı olduğunu ve bu birlikteliğin de maliyetli bir iş” olduğunu göstermişti. Eisenhower açısından Moskova ile yürüten mücadele

²⁷⁹ Samuel F. Wells. “The Origins of Massive Retaliation.” *Political Science Quarterly*, vol.96. no:1, Spring, 1981, s.31-52, s.41.

²⁸⁰ Eisenhower’ın Detroit konuşmasının orijinal metni için bkz. Papers of Dwight D. Eisenhower, Speech Series, Box 2, Oct 23, 1952 to Nov 3, 1952 and Dec 1952 (1); NAID #12012607; https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/korean_war/I_Shall_Go_To_Korea_1952_10_24.pdf. Son erişim tarihi, 25 Mayıs 2014. Birçok uzmana göre 24 Ekim Detroit konuşması modern seçim konuşmalarının en etkililerinden birisiydi ve kararsız seçmenlerin üzerinde çok etkili olmuştu. “I shall go to Korea” konuşmasının Eisenhower’a başkanlığı getiren konuşma olduğu yönünde ABD’li tarihçiler arasında neredeyse bir uzlaşısı vardır. Eisenhower’ın bu konuşmasının içerik analizi açısından detaylı incelemesi için bkz. Martin J. Medhurst. “Text and Context in the 1952 Presidential Campaign: Eisenhower’s ‘I Shall Go to Korea’ Speech.” *Presidential Studies Quarterly*, vol. 30, no. 3, Sep., 2000, s. 464-484, s.464.

uzun soluklu olacaktı. Bu mücadelede güçlü Amerikan birliklerinin dünyanın çeşitli noktalarındaki üslerde konuşlandırılması gerekecekti. Eisenhower'a göre ABD, çıkarlarının olduğu dünyanın çeşitli bölgelerinde "Roma Duvarı" öremeyeceği için güvenliğini diğer ülkelerle ortak hareket ederek sağlayabilirdi.²⁸¹ "Eğer bir yere tek başınıza giderseniz, her yere tek başınıza gitmek zorunda kalırsınız. Bu dünyada hiçbir millet tek başına yaşayamaz". Eisenhower, Sovyetlere karşı yürütülecek mücadelede yüksek savunma harcamalarının Amerika'yı bir "garnizon devleti"ne dönüştürmesinden endişe ediyordu. Bunun için Amerika'nın güvenliğini ve bütçe dengesini beraber sağlaması gerekiyordu: "En büyük harcama...ulusal güvenliğe verdiğimiz 60 milyar dolar. Tam da burası en fazla tasarrufun yapılacağı yerdir. Ve bu tasarruf savunma gücümüzden azalma olmadan yapılmalıdır."²⁸² Savunma harcamaları ve güvenlik arasındaki bu ikilem Eisenhower'ın başkanlık süresince üzerinde hassasiyetle durduğu konu olacaktı.

Cumhuriyetçi Parti'nin dış politikayla ilgili programını kaleme alan Dulles da komünist yayılmacılığa karşı Truman yönetimi etkili politika yürütememekle eleştiriyordu. Dulles'a göre, Truman'ın komünizm tehlikesine karşı yürüttüğü politika birçok insanı "despotizme ve tanrısız terörizme teslim ediyordu". Bu politika "sonuca ulaşmaktan uzak ve gayri ahlakiydi". Dulles'a göre, Sovyet rejimi tiranlık, acımasızlık, saldırganlık, tanrı tanımazlık ve bireysel özgürlükleri ret eden bir temele dayanıyordu.²⁸³ Sovyetler bunu savaş sonrası Doğu Avrupa'da göstermişlerdi. Buna ilaveten 1949'ta Çin'deki iktidar mücadelesinden Çin Komünist Partisi'nin ABD desteğindeki milliyetçi Çin güçlerine karşı zafer kazanmaları ve hemen ardından Haziran 1950'de komünist Kuzey Kore'nin ABD işgali altındaki Güney Kore'ye saldırması, Eisenhower ve Dulles tarafından Asya'nın komünist etkisine girmesi olarak değerlendirilmişti. Bu gelişmeler Cumhuriyetçi Parti tarafından Truman'ın komünist yayılmacılığını çevreleme siyasetinin başarısızlığı olarak görüldü ve seçim kampanyası süresince kullanıldı.

²⁸¹ Donald J. Mrozek. "A New Look at 'Balanced Forces': Defense Continues From Truman to Eisenhower." *Military Affairs*, vol.38, no: 4 (Dec.1974), s.145-151, s.147 not 20.

²⁸² Robert Divine. *Eisenhower and the Cold War*. Oxford University Press, 1981, s.29.not 34.

²⁸³ Damms, *The Eisenhower Presidency*, s.61. Dulles 2.Dünya Savaşı sonrası müttefik ülkeler dışişleri bakanlarının Moskova Konferansı'na katılan ABD heyeti içerisinde yer almıştı. Yaklaşık iki Moskova'da kalan Dulles, Stalin ve Molotov'un da aralarında yer aldığı Kremlin liderleriyle sık sık görüşme imkanı bulmuştu.

Eisenhower açısından Sovyetlerin küresel düzeyde etkisini arttırması Amerikan ideallerine karşı bir tehditti. Başkan adayı olarak Eisenhower, halka bütçede savunma giderlerinde indirim vaat ederken, ABD çıkarlarının korunması adına Amerikan gençlerinin yabancı ülkelere gönderilmemesi sözünü veriyordu. Bunun için de özgür ülkelerle işbirliği yollarının aranacağı vaadinde bulundu.²⁸⁴ Kampanya döneminde dengeli bütçe iddiasıyla seçmenin karşısına çıkmış olan Eisenhower açısından bütçe açığı ciddi bir problemdi. Truman yönetiminin Sovyet tehdit algılamasını ve uygulanacak karşı tedbirleri ele alan ve Nisan 1950’de onaylanan NSC/68 belgesine göre SSCB nihayetinde dünya egemenliğini hedefleyen güçlü bir düşman olarak tanımlanmıştı.²⁸⁵ SSCB,1954 yılında bu hedefini gerçekleştirebilecek askerî imkânlarla kavuşacaktı. Bu haliyle 1954 Truman yönetimince “tehlikenin en üst seviyede olduğu yıl” kabul edildi. Truman yönetiminin Sovyet tehdidinin ortadan kaldırılması için öngörüsü ise “özgür dünyada siyasî, askerî ve ekonomik gücün hızlı bir şekilde arttırılmasının gerekliliği”ydi. “Siyasî, askerî ve ekonomik gücün de uygun bir “askerî kalkan” altında yaratılması, “Sovyet yayılmasını mümkünce caydıracak, gerekirse yenebilecek bir askerî güce sahip olmak” şarttı.²⁸⁶ Ancak beklenmedik bir şekilde Kore’de Haziran 1950’de komünist saldırısıyla savaşın başlaması, NSC/68’in askerî kalkan için gerekli olan savunma bütçesindeki artışları da zorunlu kılmanın ötesinde hızlandırılmasını gerektirdi. Bu çerçevede savunma bütçesi 1950’de 13,5 milyar dolardan 1953’te 50 milyar dolara yükselmişti. Truman’ın başkanlığının son günlerinde onayladığı NSC/141 sayılı kararında SSCB’nin oluşturduğu tehditlerle mücadele kapsamında 1954-1955 bütçesinin arttırılması öngörülmüştü. Genelkurmay Başkanlığı’na göre mevcut programlarla devam edildiği takdirde Sovyet askerî tehditlerine karşı koymak mümkün olmayacaktı. Uzun soluklu bir mücadele olacak Soğuk Savaş’ta ABD’nin ekonomik açıdan sorunlarla karşılaşmadan istikrarını muhafaza edebilmesi gerekiyordu.

²⁸⁴ Robert J., Watson, *History of the Joint Chiefs of Staff Volume V: The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1953 – 1954* (Washington, DC, 1998), s.3-4.

²⁸⁵ NSC 68’in tam metni için bkz. https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, Son erişim tarihi: 16 Kasım 2012.

²⁸⁶ FRUS, 1950, Vol.1, s.282.

Yirmi yıllık Demokrat Parti döneminin sonrasında Cumhuriyetçi Parti'den 34. ABD Başkanı seçilen Eisenhower, ilk olarak başkanlık ofisindeki ilk çalışma günü sonunda 21 Ocak 1953'te günlüğüne şu notu düşmüştü:

Başkanlık masasında ilk günüm. Çok fazla endişe ve zorlu problemler. Fakat uzun süredir benim bir parçam – öyle görünüyor ki (bugün), Temmuz 41'den bu yana yapmış olduğum şeylerin devamı gibi- eğer daha öncesi değilse!²⁸⁷

2.Dünya Savaşı süresince ve Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yakın çalışma içerisinde bulunduğu Truman yönetiminin SSCB'ye karşı izlediği Soğuk Savaş stratejisine ve yüksek savunma bütçesine yönelik kamuoyu önünde yaptığı eleştiriler, Eisenhower'a Beyaz Saray yolunu açmıştı.²⁸⁸

Bir gün önce, 20 Ocak 1953'te başkanlık yemin konuşmasının ana teması dış politikaydı. Eisenhower, uluslararası komünizmi dünyada tek başına egemenliği sağlamayı amaç edinmiş yekpare bir güç olarak gördüğünü söylemişti. Kremlin'deki liderler tüm dünyada bir devrimi yönetmeye çalışan kişilerdi. Amerika'nın mücadelesi bu güçle olacaktı: "Tarihte çok az olduğu şekliyle iyiliğin ve kötülüğün güçleri toplandı, silahlandı ve birbirlerinin karşısına geçti. Özgürlük köleliğe, aydınlık karanlığa karşı saf tuttular."²⁸⁹ Bunu gerçekleştirmek için komünist saldırganlara karşı inisiyatif ele alınacak ve özgür dünya daha güvenli bir yer haline getirilecekti. Bunun için de yeni bir politikaya ihtiyaç vardı. Eisenhower, başkanlığının ilk anlarından itibaren Soğuk Savaş'ın, "tanrı tanımaz" komünistlere karşı kutsal bir mücadele olacağını ilan etmişti.

Eisenhower'ın yemin ederek göreve başladığı 20 Ocak 1953'de dünyanın içerisinde bulunduğu durum Washington'dan açısından problemlerle doluydu.²⁹⁰ Kore Savaşı sürüncemedeydi ve sonuca ulaşmaktan uzaktı. Ortadoğu'da İran

²⁸⁷ Ambrose, *Eisenhower...*s.298. Notun orijinal hali için bkz. https://www.eisenhower.archives.gov/all_about_ike/presidential.html. Son erişim tarihi: 6 Eylül 2011. Eisenhower'ın kendine aşırı güvenli bir şekilde Oval Ofis'deki görevin ebaşladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

²⁸⁸ Eisenhower, Demokrat Parti adayı Adlai E. Stevenson'a karşı 442'ye karşı 89 oy ile seçimi kazandı. <http://www.presidency.ucsb.edu/showelection.php?year=1952>. Son erişim tarihi: 25 Mayıs 2014.

²⁸⁹ Dwight D. Eisenhower, *Inaugural Address, January 20, 1953*, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9600#>. Konuşmanın Tv kaydı için <http://www.presidency.ucsb.edu/youtubeclip.php?clipid=9600>. Son erişim tarihi 6 Eylül 2011.

²⁹⁰ Dwight D. Eisenhower. *The White House Years: Mandate for Change 1953–1956*. Doubleday and Co., 1963, s.1.

komünizme doğru hızla ilerliyordu. Güneydoğu Asya'da Fransız sömürgelerindeki savaş, ABD'nin de dâhil olabileceği daha geniş bir çatışma alanına yayılma tehlikesi taşıyordu. Savaş sonrası Avrupa ekonomik, siyasî ve güvenlik sorunlarıyla halen boğuşmaktaydı. 29 ağustos 1949'daki başarılı atom bombası denemesinden sonra ordusunu atom silahlarıyla teçhiz etmiş Stalin'in iktidarı devam ediyordu ve Avrupa'daki SSCB ordusu teknik olarak ABD ordusunda çok daha güçlüydü. Uluslararası komünizmin saldırganlık ve yayılma potansiyeli her ne pahasına olursa olsun kontrol altına alınmalıydı.²⁹¹ Sovyet tehdidine cevap vermek adına gerekli savunma harcamaları oldukça yüksekti. Kore Savaşı'nın maliyeti Amerikan ekonomisinde ciddi hasarlar oluşturmuştu. Amerika'da tüketici fiyat endeksi 1945-1952 yılları arasında neredeyse %50 artmıştı. Yüksek savunma harcamalarının bütçede oluşturduğu açığın, Amerika'nın temel değerlerinden olan özel sektörün bağımsız yatırımcı ruhunu yok edebileceği ve ABD ekonomisinin sürekli devlet kontrolüne ihtiyaç duyulan sosyalist bir sisteme dönüşebileceği endişesi vardı.²⁹² Hidrojen bombası yapımındaki ilerlemeler, uzun menzilli füze sistemleri ve uçuş ve silah taşıma kapasiteleri artmış yeni nesil savaş uçakları çatışmaları kıtalararası boyuta taşıma imkânına kavuşmuştu. Silah sanayi ve teknolojisindeki hızlı gelişmeler Eisenhower'ın masasında yeni güvenlik sorunları olarak duruyordu. Sosyalist ve kapitalist sistem arasındaki mücadelenin savaş ile sonuçlanacağını söyleyen Kremlin politikacılarına karşı yeni bir Pearl Harbor yaşanabileceği endişesi, Beyaz Saray'ın en büyük kâbusuydu. Eğer bu gerçekleşirse bu sefer kusursuz bir saldırı olacaktı.²⁹³

SSCB'ye karşı yürütülecek kapsamlı bir politikanın oluşturulması yönündeki çalışmalar seçimlerin hemen ardından Kasım 1952'de başladı. Seçim kampanyasında verdiği söz çerçevesinde Eisenhower donanmaya ait bir savaş gemisiyle 29 Kasım'da Kore'ye doğru yola çıktı. Bu yolculukta Ocak'ta resmen göreve başlayacak olan Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı olacak olan Dulles, Hazine Bakanı görevini üstlenecek George Humphrey ile Bütçe Direktörü Joseph

²⁹¹ Truman yönetiminin Sovyet'leri çevreleme politikasının temelini oluşturan NSC/68 hala yürürlükteydi.

²⁹² Eisenhower, *The White...*, s.128–129.

²⁹³ *y.a.g.e.*, s.454–455.

Dodge ve Pasifik Donanma Komutanı (daha sonra Genelkurmay Başkanlığına atanacak) Amiral Radford yer alıyordu. Kore seyahati Eisenhower için yakın çalışma ekibine savunma harcamaları ile dengeli bütçe arasındaki ilişkiyi anlatması için iyi bir fırsattı. Gezi Eisenhower için aynı zamanda ekonomik istikrarın SSCB ile yürütülecek uzun dönemli mücadelede sahip olduğu önem konusunda tartışma ortamının yaratılması açısından da yararlı oldu.²⁹⁴ Öte yandan Kore gezisi, Eisenhower'ın daha önce öngördüğü gibi, savaşın ABD'nin zaferiyle sonuçlanmasının mümkün olmadığını göstermişti.

Eisenhower, savunma ve ekonomik hedeflere ulaşmak için kapsamlı ulusal program çerçevesinde politika yürütülmesi ile ilgili planlama safhasına başladı. Bu çerçevede, bir politika oluşturulması için NSC yapısında değişikliklere gidildi. Eisenhower ABD'nin ulusal ekonomik istikrarıyla Sovyetler'e karşı yürütülecek mücadele arasındaki ilişkinin en üst düzeyde takip, kontrolü ve koordinasyonu için Hazine Bakanı ve Bütçe Direktörü'nü, Truman döneminin aksine, Milli Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olarak görevlendirdi. Eisenhower "dikkatli ve entegre bir planlamanın, farklı bakış açılarının ve mevcut bilgilerin en geniş şekilde sistemli olarak ortaya konmasının, metodolojik bakış açısının, etkin bir takım çalışmasının koordinasyonun ulusal çıkara en iyi şekilde hizmet edecek politikaların oluşturulması için gerekli olduğu"na inanıyordu.²⁹⁵

Böylece uzun dönemli bir soğuk Savaş mücadelesinde, savunma bütçesinin tümü üzerinde Genelkurmay'ın üzerinde Hazine Bakanlığı ve Bütçe Dairesi'nin ağırlığı sağlandı. Eisenhower ulusal güvenlik konularında kendisiyle yakın işbirliği içerisinde olacak Milli Güvenlik Danışmanlığı sistemini de ilk defa hayata geçirdi.²⁹⁶ NSC bünyesinde Planlama Kurulu ve Operasyon Koordine Kurulları'nı oluşturdu.²⁹⁷ Bu kurullar, NSC'de alınacak kararlarının uygulanmasının devlet çapında takibi, koordinasyonu ve NSC toplantılarında gündemin oluşturulması ve planlamaların yapım aşamalarının izlenmesinden sorumluydu. NSC, "Başkanının

²⁹⁴ Glenn H. Snyder. "The New Look of 1953." *Strategy, Politics, and Defense Budgets*, edited by Warner R. Schilling, Paul Y. Hammond, and Glenn H. Snyder, Columbia University Press, 1962, s.393-394.

²⁹⁵ Bowie ve Immerman. *Waging...*, s.256.

²⁹⁶ y.a.g.e, s.90.

²⁹⁷ a.g.e. s, 88-95.

ulusal güvenlik konularında karar alması önerilerin ulaştığı bir kanaldı.”²⁹⁸ Avrupa savaşını kazanmış, genelkurmay başkanlığı ve NATO Başkomutanlığı yapmış Eisenhower, komutanlık hayatı boyunca uzmanların fikirlerine önem vermişti. Eisenhower’ın yönetim anlayışı ve karar verme şekli konusu Sloan’a göre Eisenhower’ın başarısı örgütsel yeteneğe sahip olmasıydı.²⁹⁹ Dolayısıyla Eisenhower, NSC toplantılarında kurul üyelerinin fikirlerini rahatça söylemelerini ve provokatif konuların tartışılmasını sürekli teşvik etmişti.³⁰⁰ Eisenhower’ın diğer bir özelliği ise toplantılarda şahsen hazır bulunma konusunda gösterdiği titizlikti. Eisenhower iki dönem başkanlığında NSC’nin 366 kez yapılan toplantılarının, sağlık ve gündemindeki diğer zorunluluklar dışındaki kısıtlamalar hariç, 339’una katıldı.³⁰¹ Katılmadığı toplantılarla ilgili çok detaylı bilgilendirmeyi de Milli Güvenlik Danışmanı Cutler’den bizzat almıştı. Eisenhower kabine toplantılarında da açık ve yaratıcı tartışmaları teşvik etmiştir.

Eisenhower’ın yönetimindeki yapısal değişikliklerin ardından Soğuk Savaş’ta izlenecek stratejinin ana hatlarının belirlenmesiyle ilgili çalışmalara hemen başlanmıştı. Bu çerçevede NSC’nin ilk toplantısı 11 Şubat 1953’de yapıldı. Yönetimin bu ilk NSC toplantısında, Eisenhower’ın iki dönem başkanlığı süresince Sovyetlere karşı yürütülecek politikanın iki temel özelliği ortaya çıkmıştı: Milli güvenlikle ilgili politikalarda ülkeyi ekonomik iflastan korumak ve bunun için bütçede dengeyi sağlamak. Truman yönetimi Sovyetlerin komünizm yayılmacılığının çevrelenmesi konusunda haklıydı. Ancak önceki yönetim esas olarak Sovyetlerin askerî gücüne odaklanmıştı. Hâlbuki Moskova’nın, askerî gücün yanı sıra uluslararası komünizmi hâkimiyeti altına almak ve bunu gerçekleştirmek için çok değişik yıkıcı faaliyet araçları kullanmasına karşı Truman yönetiminin izlediği politikalar, yetersiz ve etkisiz kalmıştı. Kore Savaşı’ndan sonra Sovyet askerî tehdidinin algılandığı her alana müdahale etme anlayışının

²⁹⁸ Anna Kasten Nelson. “The “Top of Policy Hill”: President Eisenhower and the National Security Council.” *Diplomatic History*, volume 7, issue 4, October 1983, s.307–326, s.319.

²⁹⁹ John W. Sloan. “The Management and Decision-Making Style of President Eisenhower.” *Presidential Studies Quarterly*, vol.20, no.2, (Spring, 1990), s.295-313, s.297.

³⁰⁰ y.a.g.e. s.321. NSC’nin Türkiye ile ilgili gündem maddeleri görüşülürken Eisenhower’ın bu özelliği dikkat çekmektedir.

³⁰¹ Fres I. Greenstein. *The Hidden-Hand Presidency: Eisenhower as Leader*. The John Hopkins University Press, 1994, s.124.

ülkeyi sağlıklı bir ekonomiden uzaklaştırmış olması Başkan Eisenhower'ın en temel siyasî planlama sorunu olarak karşısındaydı.³⁰²

Eisenhower'ın başkan olarak iç siyasette karşılaştığı ilk problem³⁰³, yine seçim kampanyasında söz verdiği gibi, selefi tarafından hazırlanmış 1954 bütçesinde kesintiye gitmektir. 1954 için 78,6 milyar dolarlık bütçe öngörülüyordu ve bunun 45 milyar doları savunma içindi. Yaklaşık 10 milyar dolarlık da bütçe açığı hesaplanmıştı. Hazine ve Bütçe Dairesi bu çerçevede ABD silahlı kuvvetleri ve dış yardımların düzenlendiği kalemlerde önemli oranlarda kesintiye gidilerek 1954 bütçesindeki yaklaşık 10milyar açığın kapatılması yönünde görüş bildirdi. Ancak bu görüş, zaten mevcut gücünden daha fazla görev verilmiş olan silahlı kuvvetlerin ulusal savunmasında zafiyete uğrayacağı endişesiyle Genelkurmay tarafından tepkiyle karşılandı.³⁰⁴ Genelkurmay savunma bütçesinde hiçbir şekilde kesintiye gidilmemesi taraftarıydı. Eisenhower 25 Mart'taki NSC toplantısında savunma ihtiyaçlarını temsil eden askerler ile ekonomiyi kontrol eden Hazine'nin görüşlerini dinlemişti. Bu noktada Eisenhower için en önemli soru "ulusun iflas etmesi mi yoksa ulusun yok olması mı önce gerçekleşecekti?"³⁰⁵ Bu toplantıda Savunma Bakanlığı, Eisenhower'ın talebi üzerine ABD birlikleri ile askerî yardımda bulunan ülkelerin birliklerinin görev yapma maliyetlerinin karşılaştırıldığı tablolar da sunmuştu. Karşılaştırma, sahadaki bir Amerikan askerîyle müttefik askerînin maliyeti arasındaki muazzam farkı ortaya koyuyordu. ABD yardımıyla sahada bir yabancı tümenin oluşturulması, ilave ABD tümenlerinin oluşturulmasından çok daha ucuza mal oluyordu.³⁰⁶ Soğuk Savaş'a bir fayda-maliyet perspektifinden bakan Eisenhower için bu konu çok önemliydi. Savunma bütçesinde kesintiye gidilmesi Eisenhower'ın bütçe dengesi ve istikrarlı ekonomi ilişkisi açısından çok önemliydi. Savunma bütçesi üzerinde yapılacak kesintiler konusunda sivil kanat ile askerî kanat arasındaki mücadele,³⁰⁷ Eisenhower'ın tipik bir yönetim anlayışını yansıtacak şekilde orta yolu olmasıyla

³⁰² FRUS, 1952-1954, vol.2, Part 1, s.236-237.

³⁰³ Richard M. Leighton. *History of the Office of the Secretary of Defense: Strategy, Money and the New Look, 1953-1956*. Historical Office Office of the Secretary of Defense, 2001, s.65.

³⁰⁴ Watson, *History of...*, s.5. Genelkurmay, Truman yönetimi zamanında kabul edilmiş olan NSC/141'de belirtilen silahlı kuvvetlerin bütçe öngörülerine sadık kalınmasında ısrar etmişti.

³⁰⁵ FRUS, 1952-1954, vol.2, Part 1, s.259.

³⁰⁶ y.a.g.e., s.260.

sonuçlandı. Bütçe açığı kesinlikle kabul edilebilir bir miktara düşürülmeli ancak savunma bütçesinde ve dış yardımlarda da bir anda bu kadar kesintiye gidilmemeliydi. Aksi takdirde özgür dünyanın komünizmle mücadeledeki rolü zarar görebilirdi. Özgür dünyanın geleceği makul ve güçlü bir Amerikan ekonomisine bağlıydı.³⁰⁸ Nihayetinde Savunma Bakanlığı'nın 1954 yılı savunma bütçesinde ciddi miktarda kesintiye gidilmesi yönündeki teklif kabul gördü. İlk bütçe savaşında NSC'ye yeni dâhil edilen Hazine Bakanlığı ve Bütçe Dairesi'nin ağırlığı hissedilmişti. Savunma Bakanlığı'nın 1954 bütçesi için, 5 milyar doları sadece hava Kuvvetleri'nden kesilmek üzere, bütçe açığını azaltan Başkanlık teklifi Mayıs 1953'de Kongreye gönderildi. Revize bütçe 29 Temmuz'da Kongre tarafından kabul edildi. Kongredeki tartışmalar sonucunda kesintilerin çok önemli bir kısmı, savunma bütçesi ve Amerika'nın müttefiklerine sağladığı yardımlardaki fonlardan oluşmuştu.³⁰⁹ Bu Ulusal güvenlik ve dengeli bütçe yapılması konusunda geçmişin haberlerine göre değil, geleceğe dönük planlama³¹⁰ konusunda oy almış olan ve bütçe açığını kabul edilebilir bir durum olarak görmeyen Eisenhower için önemli bir gelişmeydi. Eisenhower böylece hiç vakit kaybetmeden göreve geldiği ilk aylardan itibaren bu konuyu ne kadar ciddiye aldığını göstermiş oldu.

Eisenhower, üzerinde hassasiyetle duracağı konular olan Soğuk Savaş'ın yürütülmesinde uygulanacak politikalarla ekonomik istikrarın sağlanması arasındaki dengeyi sağlamak için kapsamlı bir politika programının oluşturulması öncelikliydi. Gaddis'in belirttiği gibi yılların eğitimi ve tecrübesine bağlı olarak Eisenhower, ordudaki amaçlar ve araçlar arasındaki ilişkiyle ilgili kendine özgü bir anlayış geliştirmişti. Eisenhower, Prusyalı asker-stratejist Clausewitz'in prensiplerinden hareketle, savaşta olduğu kadar siyasette de araçların amaçlara hizmet etmesi gerektiğini düşünürdü:

Amaca hizmet etmeyen çabalar, kendini tekrar etmenin dışında, bir sonuca ulaşmaz... Biz bir soğuk savaş yürütüyoruz. Bu soğuk savaşın bazı amacı olmalı aksi takdirde anlamsız olurdu. Ve bu amaç sadece 'zafer'den fazla bir

³⁰⁸ FRUS, 1952-1954, vol.2, s.306-307.

³⁰⁹ Snyder, "The New...", s.392-393; Damms, *The Eisenhower...*, s.11.

³¹⁰ Snyder, y.a.g.e., s.390.

şey olmalı çünkü özellikle nükleer çağda maliyet ve faydayı gözetmeksizin kazanılmış bir zafer mağlubiyet kadar yıkıcı bir etkiye sahip olabilir.³¹¹

3.2. “SOLARYUM PROJESİ”, “THE NEW LOOK” POLİTİKASI VE MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ YÖNERGESİ NSC 162/2

Eisenhower istisnai ve başarılı askerî geçmişinde uzun dönemli stratejik planlamanın gerekliliğini çok iyi kavramıştı. Ancak bu tür planlamaların uygulanmasında komutanın önündeki günlük rutin işlerin ve krizlerin ana stratejiye odaklanmasında yarattığı sıkıntıları da biliyordu. Eisenhower NSC'daki yakın çalışma ekibine “milli güvenlikle ilgili en iyi kararları almaları için yeterince zamanları olmadığı”nı söyledi. “Düşünmenin önemli bir kısmının kendileri adına başkaları tarafından yapılması gerekiyordu”.³¹² Eisenhower, Soğuk Savaş'ta amaç-araç ilişkisinin fayda ve maliyet dengesi üzerine oturtulmasının planlanmasıyla ilgili olarak en yakın çalışma ekibiyle 8 Mayıs'ta Beyaz Saray'ın kış bahçesi Solarium'da gayri resmi bir toplantı yaptı. Toplantıya Dışişleri Bakanı Dulles, CIA Başkanı Allen Dulles, Dışişleri Bakan Yardımcısı Walter Bedell, Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert Cutler ve Psikolojik Strateji Kurulu Direktörü Charles D. Jackson katıldı.³¹³ Soğuk Savaş'ın kazanılmasını sağlayacak uzun dönemli bir stratejinin oluşturulmasına yardım etmek için, farklı görüşlere sahip “genç beyinlerce” konunun tartışılması ve bu politikaları destekleyecek, mümkün olan en iyi alternatiflere sahip politikalar geliştirmeleri talimatını verdi. Eisenhower bu genç beyinlerin “iyi bir avukatın hukuk davasını savunması gibi, gerçekten inanarak alternatif bir şekilde” konuyu ele almalarını istedi.³¹⁴

Grupların hazırlayacağı taslaklarda önerilen politikaların maliyetleri de yer alacaktı. Dikkate alınacak kriterler ihtiyaç duyulan kuvvet yapısı, insan gücü maliyeti, kayıplar, uluslararası ilişkiler, istihbarı öngörüler, zaman çizelgeleri, dünyanın çeşitli yerlerinde uygulanacak taktikler, BM ve müttefiklerle olan ilişkiler, zafer kazanılan bölgelerde ortaya çıkacak şartlar, dünya kamuoyu ve kongrede

³¹¹ Gaddis, *Strategies...*, s.133.

³¹² Frank Greenstein ve Richard Immerman. “Effective National Security Advising: Recovering the Eisenhower Legacy.” *Political Science Quarterly*, vol.115, no.3, 2000, s. 340.

³¹³ Bowie ve Immerman, *Waging...*, s.124.

³¹⁴ y.a.g.e s.125.

yürütülecek faaliyetler detaylı olarak belirtilecekti.³¹⁵ Bu noktada Eisenhower, uygulanacak programın Amerika'yı bir "garnizon devleti"ne (garrison state) dönüştürmesi tehlikesine işaret etti:

Nihayetinde temel problem, uygulamak zorunda olduğunuz bazı önlemlerin sizi bir kışla devletine doğru sürüklemesini önlemek için bağımsız hayatı nasıl koruyacağınızdır? Bir kışla devleti olmak istemiyoruz. Özgür kalmak istiyoruz. Planlarımız, programlarımız bağımsız bir ekonomi için gerekli olan özgür bir milletin uygulamalarının desteklenmesidir. Problem, bu yönetimin görevde olduğu her gün tartışmalarıyla, çalışmalarıyla samimi olarak bunu karşılmasıdır. Kolay bir sorun yoktur.³¹⁶

Beyaz Saray'daki kışlık bahçeye atfen "Solaryum Projesi"nin çalışmaları o kadar gizliydi ki konuyla ilgili bir yazışma yapılmayacak ve muhtemel sorular için telefonla bilgi istenecekti. Eisenhower, çalışmaların en üst düzeyde güvenlik içerisinde yürütülmesi talimatını vermişti.³¹⁷ Grupların üyeleri devletin tüm bilgi imkânlarından yararlanabileceklerdi. Son istihbarat raporları, tüm ekonomik veriler ve erişimi kısıtlanmış bilgilere grup üyeleri istedikleri gibi ulaşabileceklerdi. Projenin tüm güvenliğinden ise CIA Başkanı Dulles sorumluydu. Bowie ve Himmerman'a göre:

Eisenhower'dan önceki ve sonraki hiçbir başkan ülkenin güvenliğine yönelik tehditler ve bu tehditlerle başa çıkmak için gerekli olan muhtemel stratejiler konusunda böylesine sistematik yoğun bir bilgilendirme almamıştı.³¹⁸

Eisenhower'ın Amerikan ulusal güvenliğine yaklaşımı, uzun dönemli stratejik perspektif ve uygulama alanı yaratan bir bakış açıydı. Rothkopf'a göre bu proje "yalnızca iyi bir icracının veya usta bir bürokratin ya da kurnaz bir siyasetçinin işi değildi. Proje, etkin bir başkana işaret ediyordu.³¹⁹ Solaryum Projesi'nin ortaya

³¹⁵ y.a.g.e.

³¹⁶ FRUS, 1952-1954, vol.2, Part 1, s.237.

³¹⁷ y.a.g.e., s.327. Gizlilik o kadar ileri boyuttaydı ki çalışma sırasında ortaya çıkan yazılı raporlar mutlak bir şekilde "bilmesi gereken prensibi"ne göre (absolute need-to-know) işlem görüyordu. FRUS, 1952-1954, vol.2, Part 1, s.329. Grup A'yı yönetecek olan Kennan yıllar sonra gizlilik konusunda şunu söyleyecektir: "Solaryum çok gizliydi. Bununla ilgili kimseye herhangi bir şey söylememe izin verilmedi, kimseye izin verilmedi.", William B Pickett, *George F. Kennan and the Origins of Eisenhower's New Look: An Oral History of Project Solarium*. Princeton University, 2004, s.17.

³¹⁸ Bowie ve Immerman, *Waging...*, s.127.

³¹⁹ David Rothkopf. *Running the World: The Inside Story of the National Security Council and the Architects of American Power*. Public Affairs, 2005, s71.

koyduğu sonuçlar o kadar etkili oldu ki 1953-1991 yılları arasında ABD'nin Soğuk Savaş stratejisinin temel niteliklerini teşkil etti.³²⁰

Eisenhower tartışmaların, üç farklı görev grup tarafından yürütülmesi talimatını verdi. Grup A, Truman yönetiminin çevreleme politikasının devam edilmesi yönündeki senaryoları çalışacaktı. Buna göre Grup A, 1) Mevcut silahlı kuvvetler yapısı çerçevesinde ABD'nin güvenliğinin sağlanması ve özgür dünyanın hayati çıkar bölgelerinin savunulması için nasıl yardım yapılacağını, 2) Özgür dünyanın ekonomik, askerî gücünü tesis etmesine yardımcı olmak ve aralarındaki birliğin kuvvetlendirilmesini, 3) Genel bir savaşın çıkmasını önlemek için Sovyetler ve uydularının zayıflıklarına karşı siyasî, ekonomik ve psikolojik önlemler alınmasını, inceleyecekti. Grup B, Sovyetler ve etki sahalarına bir hat çekilmesiyle görevlendirildi. Buna göre Grup B, 1) Genel bir savaşa sebebiyet vermeden Sovyetler ve uydularının askerî alanda mevcut sınırlarının ötesinde bir genişlemenin önüne geçilmesi için ABD'nin hangi politikaları izlemesi gerektiğinin, 2) ABD'nin bu politikaları tereddütsüz uygulayacağına dair Sovyet liderlerine gerekli mesajların nasıl verileceğinin ve 3) ABD'nin yanında yer alan ülkelerde yerel komünist unsurların iktidarı ele geçirmelerinin önlenmesi için ABD'nin uygulayacağı politikaları ele alacaktı. Nihayetinde Grup C de, Sovyetlerin hal-i hazırda kontrol altında tuttukları alanların ötesinde etkilerini genişletmelerinin önüne geçmek ve mevcuttaki konumlarından geriye doğru çekilmelerini ve özgür dünyanın zafer kazanmasını teşvik edecek psikolojik ortamın sağlayabilecek bir politika üzerinde yoğunlaşacaktı. Bu özgürleştirme politika çerçevesinde 1) Sovyet Bloğunun faaliyetlerinin zayıflatılması ve özgür dünyanın birliğinin ve gücünün artırılması, 2) Sovyet Bloğu içerisindeki toplumsal huzursuzluk ve halk direnişlerine yönelik çabaların artırılması yönünde programlar oluşturulacaktı. Grup B hangi bölgelere Sovyetlerce saldırı gerçekleştirilirse Amerika'nın otomatik olarak savunacağı yönündeki politikaların geliştirilmesi talimatı verilmişti. Grup C'den ise, komünizmin geri geri püskürtülmesi gibi saldırgan bir politikanın geliştirilmesiyle ilgili çalışma yapması istendi.³²¹

³²⁰ Pickett, *George F. Kennan...*, s.5.

³²¹ Bowie ve Immerman, *Waging...*, s.126-127.

Projede yer alan gruplar Haziran'da başlayan ve beş hafta süren çalışmalarının ardından, raporlarını daimi üyelerin yanı sıra silahlı kuvvetler kurmay başkanları, kuvvet bakanları, Planlama Kurulu üyelerinin de bulunduğu NSC'nin 16 Temmuz toplantısında sundular.³²² Grup A, ABD'nin güvenliğine karşı en büyük tehdidin hesaplanmayan bir risk analizi sonucu genel bir savaşa yol açacak atom savaşı olduğunu belirtti. Fakat güçlü ve hazır bir ordunun düşmanlıkları körüklemeyen, milli hedefleri kuvvetlendirecek bir güç olacaktı. Bu güç barış için kullanılacaktı. ABD Sovyetlere karşı daha etkin siyasî ve psikolojik faaliyet yürütmelidir. Grubun ulaştığı sonuçlardan birisi de, ABD genel bir savaşa yol açacak stratejilerden uzak durması ve ABD'nin gücüyle desteklenmiş müzakereler yoluyla "barışın yaygınlaştırılmasıdır. Ulusal güvenlik stratejisi askerî gücün etkin bir şekilde kullanıldığı bir politika yerine, diplomatik, ekonomik ve siyasî inisiyatiflerin harmanlandığı bir güç anlayışına sahip olmalıdır.

Grup B ise esnekliği olmayan, savaş riski taşıyan bir "hat" üzerinde Sovyetlere karşı politika geliştirmenin tehlikesine işaret etmişti. Ancak yine de belli bir coğrafi hatlar üzerinde ABD'nin net bir güç gösterebilmesi durumunda Sovyet siyasetinde bir değişiklik sağlanması mümkündü. Bu çerçevede ABD ve müttefikler mevcut kabul edilmiş hatlar üzerinden hareket etmekten kaçınmalıydı. Çünkü bu tür bir siyaset ABD'ye esnek yaklaşım imkânı tanımamanın ötesinde yüksek bir savunma maliyeti de getirecekti. Dolayısıyla savunma harcamaları iç ekonomiye yük getirecek ve ekonomik istikrar üzerinde bir tehdit oluşturacaktı.

Son olarak Grup C'ye göre ise Sovyetleri kuşatma ve belli hatlar üzerinde çevrelenme politikasının sonu olmayan bir süreci işaret etmesi ve Sovyetlerin ABD'nin kendileri üzerinde korkuya dayalı bir politika izledikleri inancı doğmasına yol açacağı için hatalıydı. Sovyetlerin geri püskürtülmesi siyaseti de tartışmaya açıktı. Yine de örtülü operasyonlar, ekonomik baskının yaratacağı etkilerle Sovyetlerin etki alanlarının daraltılması sonucu doğabilir ki bu durumda da SSCB'nin kendi içerisinde bir değişiklik yaratabilirdi. ABD, öncelikle Sovyet etki sahasındaki uydu devletler üzerinden baskı kurarak dolaylı bir siyasetle Moskova'ya baskı uygulamalıydı.

³²² y.a.g.e., s.137.

Grupların sonuç raporlarını sonuna kadar sessizce dinleyen Eisenhower'ın raporlar üzerindeki değerlendirmesi, ABD'nin Soğuk Savaş süresince uygulayacağı en temel ilkeleri ortaya koyması bakımından önemlidir. Eisenhower'a göre;

- 1) Küresel bir savaşı kaybetmekten daha kötü bir şey varsa o da savaşı kazanmaktır. Bir sonraki küresel savaş sonrası bireysel özgürlük olmayacaktır.
- 2) Eğer insanlara uzun dönemde vermek istediklerinden daha fazlasını talep ederseniz bu taleplerinizi yalnızca daha fazla kontrolle sağlayabilirsiniz. Ne kadar daha fazla kontrol sağlarsanız, korumaya çalıştığınız bireysel özgürlükleri o kadar kaybedersiniz. Sonuçta Amerikan tipi bir kışla devletine dönüşürsünüz.
- 3) Amerikan halkı [2.Dünya]savaş[ı] sonrası meşru amaçlarımızı kazanmak için işgal ettiğimiz bölgelerdeki gerekli olan eylemlerimiz için tereddütlü davranmıştır. Eğer küresel bir savaşı kazanırsak Rusya ile ne yapacağız?
- 4) Amerika, ileri üslerimiz müttefiklerimizin topraklarında bulunduğu için, müttefiklerini kendisiyle birlikte harekete geçme konusunda ikna etmelidir.
- 5) Eğer vergilerden daha fazla para elde etmek istiyorsak, halkımızı ve müttefik halklarını bu konuda eğitmek konusunda güçlü bir kampanya yürütmeliyiz.³²³

Eisenhower öncelikli olarak müttefiklerin destek vermediği ve genel savaş çıkarma ihtimali taşıyan hiçbir Amerikan stratejisini onaylamayacağını belirtmiştir. ABD, güç oluşturma adına uluslararası ilişkileri tamamen ortadan kaldıracak bir politika anlayışına da karşıdır. Soğuk Savaş'ın yürütülmesinde ABD yalnızca askerî güce dayalı değil, bu gücü desteleyecek ekonomik, siyasî ve psikolojik araçları da koordineli şekilde kullanmalıydı. Eisenhower'a için Soğuk Savaş'ta ABD ve SSCB arasındaki mücadele askerî yöntemlerle devam eden bir süreç olmazdı. Bu çerçevede Eisenhower Solaryum Projesi'ndeki üç gruptan gelen önerilerin hiç birinin tek başına kapsayıcı ve uzun dönemli bir strateji oluşturulması için yeterli olmadığını belirtti. Grup A'nın Sovyetlere karşı uygulanacak kuşatma siyasetinin temel düşünce yapısını, Grup B'nin nükleer silahların güçlendirilmiş bir askerî strateji uygulanması ve Grup C'nin askerî önlemlerin yanı sıra siyasî, ekonomik ve psikolojik önlemlerin uygulanmasını öngören tekliflerinin temel alındığı ortak bir metin üzerinde çalışıldı.

³²³ FRUS, 1952-1954, vol.2, Part1, s.397.

Bu çerçevede The New Look (Yeni Bakış) siyasetinin bir stratejik düstur olarak resmiyet kazanması 30 Ekim 1952'de NSC 162/2 belgesiyle olmuştur.³²⁴ ABD'nin uzun soluklu Soğuk Savaş mücadelesinde üç temel faktör ön plana çıkmaktadır. 1)SSCB'nin sahip olduğu mevcut etki sahasında kuşatma altında tutması ve yeni alanlarda güç kazanmasını önleme, 2) Nükleer silahlarla caydırıcı ve etkili bir vuruş gücü oluşturma ve 3) Mücadelede askerî araçların yanı sıra ekonomik, siyasî ve psikolojik araçları da etkin bir şekilde kullanabilme. Bu üç unsuru etkin bir politika aracı ve kapsayıcı bir politika belgesi olan NSC'nin NSC 162/2 sayılı kararı oluşturmuştur. NSC 162/2 nükleer silahları milli güvenlik anlayışının ayrılmaz parçası olarak görerek silahlı kuvvetler birliklerinde önemli indirimlere gidilmesini öngörmektedir.

Eisenhower yönetiminin görev yaptığı süre zarfında uygulayacağı ulusal güvenlik politikasının temeli olan The New Look'un esası, Eisenhower'ın ve Dulles'in Başkanlıktan önce de ortaya koyduğu, yüksek savunma bütçesinde kesintilerle Sovyetlerle olan küresel mücadelede inisiyatifin yeniden ABD'nin eline geçmesidir.³²⁵ Teknolojideki hızlı ilerleme sayesinde Amerikan ordu envanterine yoğun olarak giren nükleer silahlarla, bu silahların kıtalararası uçuş menziline sahip savaş uçaklarıyla taşınabilir hale gelmesi, ABD savunma planlamalarında en önemli stratejik vuruş gücünü oluşturmaya başlamıştır. Neticede ABD, Amerika kıtasında konuşlandırılacak hava kuvvetleri filoları sayesinde, dünyanın herhangi noktasına vuruş gücüne erişmiş oldu. Bunun anlamı ise açıktı: ABD'nin denizasıırı askerî birlik konumlandırmasının savunma bütçesine getirdiği ağır yük, bu birliklerin ABD'ye çekilmesiyle önemli ölçüde azalacaktı.³²⁶ Nükleer silahlar, Sovyet yayılmacılığında en önemli caydırıcı askerî ve siyasî araçtı. Nükleer silahlar Eisenhower yönetimi için düşmanlıkların ortaya çıktığı kriz anlarında bir saldırı silahı olarak ABD ordusunun standart mühimmat deposunda bulunan bir silah değerlendirilmiştir: "ABD diğer mühimmatlar gibi nükleer silahları da kullanabilir olarak düşünülecektir."³²⁷ Bu haliyle kullanım açısından herhangi bir

³²⁴ NSC 162/2'nin orijinal metni için bkz. National Security Council (NSC), NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

³²⁵ Gaddis, *Strategies...*, s.144.

³²⁶ y.a.g.e., s.146.

³²⁷ y.a.g.e., s.147.not 51.

silahları farkı yoktu. Nükleer silahlar savunma bütçesinde aşırı maliyetli yer tutan Amerikan konvansiyonel birliklerini yurtdışında konuşlandırılmasına karşı oldukça cazip bir alternatiftir.

ABD'nin milli güvenliğinin temel sorunlarını iki başlık altında toplamıştı: a) ABD ulusal güvenliğine yönelik Sovyet tehdidine karşı koymak ve b) bunu sağlarken ABD ekonomisini zayıflatmamak ve temel Amerikan değerlerini göz ardı etmemek. Bu iki temel politika Eisenhower'ın başkanlığının ilk gününden itibaren vurguladığı Amerikan ekonomisinin istikrarının dengeli bütçeyle korunması ve Soğuk Savaş'ta Sovyet yayılcılığının önlenmesi düşüncelerinin tam olarak yansımadır. Bu durum Amerikan'ın jeopolitik çıkarları ve ekonomik endişeleri arasındaki dengelerin muhafazasının en veciz ifadesidir. Bu endişelerin altında yatan en büyük saik ise muhtemel bir nükleer savaşın yaratacağı küresel felakettir. SSCB'nin Amerikan liderliğindeki özgür dünyaya karşı üstünlüğü, 3.Dünya Savaşı'nın önlenmesi ve yüksek askerî seferberlik durumunun yaratacağı ekonomik darboğaz Eisenhower yönetiminin temel politikalara "Yeni Bakış" getirmesinin üç temel kaynağıdır. Eisenhower'ın 2.Dünya Savaşı sonrası ABD'nin karşılaştığı ve uzun dönemli bir bakış açısıyla ele alınmasını öngördüğü tehditler ve bu tehditlerle mücadele şekilleri, NSC 162/2'de detaylı olarak kaleme alınmıştır. "Çok Gizli" gizlilik derecesinde bir doküman olan NSC 162/2 ile ortaya konan ve ABD'nin Soğuk Savaş stratejisinin en temel dokümanını incelemek yerinde olacaktır.

"ABD'ye Yönelik Sovyet Tehdidi" başlığı altında, Amerika'nın güvenliğine, özgür kurumlarına ve temel değerlerine yönelik öncelikli tehdit üç maddede toplanmıştır: a) Başta ABD olmak üzere komünist olmayan dünyaya karşı temel Sovyet husumeti. b) Büyük Sovyet askerî gücü ve c) Uluslararası komünist aygıtlar ve diğer yıkıcı araçlar üzerindeki veya özgür dünyanın parçalanmasına yönelik Sovyet kontrolü.³²⁸ Bu noktada, Sovyet rejimi ve liderliği bloklar arası düşmanlığı devam ettirecektir. ABD liderliği Sovyet Marksizminin kapitalizmle savaş halinde olduğu kanaatine sahipti. Sovyetlerin temel hedefi, sahip olduğu

³²⁸ NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

gücün etkisiyle komünist olmayan dünyaya Sovyet gücünü hâkim kılmak ve yaymaktır. Milli gelirinin 1/6'sını askerî harcamalar için kullanan SSCB'nin sürekli büyüyen ve hidrojen bombasıyla takviye edilmiş atom silahları ve uzun menzilli uçakları ABD'yi ciddi şekilde tahrip edecek bir sürpriz saldırı imkânına sahiptir. SSCB sahip olduğu konvansiyonel silahlı kuvvetlerle özgür dünyaya saldırı tehdidinde devam etmektedir. 1953-1955 döneminde SSCB'nin silahlı kuvvetlerinde birlik indirimine gitmesi beklenmemektedir. Sovyetler ordusunu donanım, eğitim ve daha fazla atom silahıyla güçlendirecektir. SSCB ve ABD, belli bir atom silahı seviyesine ve bu atom silahlarını taşıma kapasitesine ulaştığında, her iki taraf da diğerine ciddi zarar verecek saldırı kapasitesine ulaşmış olacaktır. Fakat bu durum, iki tarafın da ilk saldırı sonrasında birbirine atom silahlarıyla misilleme imkânını ortadan kaldırmayacaktır. Bu halde de bir "pat" (stalemate) durumu oluşacaktır. Her iki taraf da yerel düzeydeki gerginliklerde bir diğerinin nükleer güç kullanabileceğini hesap ettiğinden, genel bir savaşın çıkması zordur. Ancak taraflardan birinin diğerinin gücünü yanlış hesap etmesi durumunda, her iki taraf da bunu istemeseler de, yerel çatışmaların genel bir çatışmaya dönüşme riski bulunmaktadır. SSCB, özgür dünyayının sahip olduğu müttefik yapısını zayıflatmak ve Sovyet gücüne karşı direncini kırmak için özgür dünyaya karşı büyük oranda parçalama ve yıkıcı faaliyetlerine devam edecektir.

Sovyet Tehdidine Karşı Savunma:³²⁹ Sovyet tehdidine karşı ABD'nin güvenliği için üç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. a) İlk saldırı sonrasında vuruş gücünün, misillemede bulunmasını sağlayacak güçlü bir askerî varlığının geliştirilmesi devamlılığı sağlanmalıdır. b) Sovyet bloğu güçlerinin saldırganlığına karşı hızlı müdahale edebilmek, hayati alanların elde tutulmak ve iletişim hatlarını korumak için ABD ve müttefik güçlerin hazırlık seviyelerinin geliştirilmesi ve hazırlık seviyesinin devamlılığının sağlanması gerekmektedir. c) Genel savaş durumunda zaferi garantilemek için askerî seferberlik alanının ve bu alanın saldırı karşısında ciddi hasar görmesini engellenmesine karşı seferberlik çalışmalarının

³²⁹ NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

geliştirilmesi ve devamlılığının sağlanması gerekmektedir. Hızlı ve etkin bir seferberlik durumunun gerçekleştirilebilmesi için güçlü bir ekonomik büyümenin devamı sağlanmalıdır. Ulusal güvenliği destekleyecek önlemlerden olmak üzere ABD halkının moralinin, özgür kurumlarının ve yürütülecek soğuk Savaş'ta gönüllüğünün sağlanması gerekmektedir. Bu temel güvenlik ihtiyaçlarının desteklenmesi için dünyanın herhangi bir bölgesindeki muhtemel saldırganlığın ve düşmanca niyetlerin önceden tespiti ve değerlendirilebilmesini sağlayacak bir istihbarat sisteminin geliştirilmesi ve bu istihbarat sisteminin sürekliliğinin sağlanması şarttır. Bu noktada, istihbarat sisteminin dost, tarafsız ya da düşman yabancı ülkelerin askerî, siyasî, ekonomik ve yıkıcı faaliyet kapasitelerinin doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özgür dünyada gelecek yıllarda yalnızca ABD, Sovyetlerin atom gücünü dengeleyebilecek imkâna sahiptir. Dolayısıyla yeterli sayıda atom silahı ve bunların etkili bir şekilde taşınması ABD güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunun da ötesinde Sovyet atom silahlarının vuruş gücüne karşı, ABD güvenliği için, seferberlik alanının ve halkın korunması ile ABD kıtasının savunması hayatidir önemdedir. Bu şartlarda ABD'nin atom gücü yalnızca ABD'nin güvenliğine değil ve fakat müttefiklerinin güvenliğine de önemli bir katkı sağlayacaktır. Fakat ABD, muazzam bir maliyeti olan savunma ihtiyaçlarını müttefiklerinin desteği olmadan gerçekleştiremez. ABD, stratejik hava kuvvetinin gelecek yıllarda Sovyetlere karşı etkili bir şekilde kullanılması için yabancı ülkelerdeki ABD üslerine ihtiyaç duyacaktır. Genel bir savaşta Avrasya'daki bu üslerin kullanımı ABD savunması için çok önemlidir. Üslerin kullanımı ise, konuşlandıkları ülkelerin halklarının rızasına ve işbirliğine bağlıdır. Bu milletler, eğer güvenliklerinin en iyi şekilde sağlandığını düşünürlerse, kendi topraklarında atom silahlarının konuşlanma riskini üstleneceklerdir. ABD'nin küresel mücadelede komünist olmayan endüstrileşmiş milletlerle ittifak kurmaya ihtiyacı vardır. ABD stratejisi, atom silahlarının kullanılması da dâhil, bu ülkelerin Sovyet tehdidine karşı ortak güvenliğin tesis edilmesine rıza göstermeleri halinde başarılı olabilir. Fakat bu durum, ABD'nin müttefiklerinin her türlü isteğinin karşılanacağı anlamı taşımamaktadır.

Temel olarak müttefikler, güvenlikleri için ABD'ye bağımlıdır. Çünkü a) Sovyet saldırganlığına karşı caydırıcı olan atom silahlarından yoksundurlar, b) Çoğunlukla bu ülkelerde askerî güçlerini yeterince destekleyecek siyasî ve ekonomik istikrar eksikliği vardır. ABD öngörülebilir bir gelecekte, geçmişte olduğundan daha az miktarda da olsa, ihtiyaç duyan müttefiklerine askerî ve ekonomik yardım yapmak zorunda kalacaktır. Fakat yakın gelecekte, eğer Amerika'nın uygun ekonomik ve ticaret politikalarıyla birleştirilebilirse, çoğu hibe ve ekonomik yardım ortadan kaldırılabilir.

Koalisyonun Mevcut Durumu: ABD'nin diğer ülkelerle olan koalisyon gücü ve sağlamlılığı, ABD'nin bu koalisyonun lideri olma devamlılığının ve isteğinin yanı sıra, her bir koalisyon üyesinin uygun orandaki sorumluluğunu üstlenmesine bağlıdır.

ABD'nin Güvenlik Harcamalarını Destekleme Yeteneği:³³⁰ ABD savunmadaki yüksek verimliliğini, yaşam standardını ve özgür kurumlarını muhafaza edebilmek için, bireysel yatırımcılığa bağlı olan sağlıklı ekonomisini muhafaza etmek zorundadır. Yalnızca ABD'nin, değil tüm özgür dünyanın geleceği ABD ekonomisinin resesyona girmemesi ve uzun dönemli büyümesine bağlıdır. Bu istikarara ve büyümeye karşı oluşacak tehditler, ABD'nin ve onun liderliğindeki koalisyonun güvenliğini tehlikeye sokacaktır. Hükümetin aşırı harcamaları enflasyonist açıklara, baskıcı vergilendirmeye (veya her ikisine) yol açacaktır. Sürekli enflasyon, uzun dönemli büyümenin önünde bir engeldir. Mevcuttaki yüksek hükümet borçlanması, ülkenin finansal ve ekonomik sorunlarını daha da arttırmaktadır. İlave borçlanma yalnızca enflasyonu arttıracak kaynaklardan sağlanabilir.

Politika sonuçları: Sovyet Gücüne ve Eylemlerine Karşı Savunma:³³¹ Sovyet saldırganlığı riski, ancak uygun misillemeye bağlı vuruş gücünü muhafaza ederek en aza indirgenebilir. Genel bir savaş durumunda bu misilleme kitlesel atom silahı gücüne dayanmalıdır. Bu kitlesel atom gücü de uygun üsler, entegre ve etkin kıta

³³⁰ NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

³³¹ NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

savunması, ABD'nin ve müttefiklerinin uygun şekilde konuşlanmış ve saldırılara anında karşılık verebilecek güçlerinin varlığıyla desteklenmiş olmalıdır. Bu güçlü güvenlik hali, etkin bir ABD istihbarat sistemi, insangücü, üstün bilimsel araştırma geliştirme programları, uygun bir iç güvenlik ve bilgilendirilmiş Amerikan halkı ile desteklenmelidir. Böylesine güçlü bir güvenlik, Sovyetlerin bölücü taktiklerine karşı koymak ve koalisyonu birarada tutmak için gereklidir. ABD kendi güvenliği için müttefiklerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. ABD askerî vuruş gücüyle misillemede bulunabilmek için öngörülen bir gelecekte müttefik üslerine ihtiyaç duyacaktır. Bunun da ötesinde, yerel saldırganlıklara karşı koyabilmek için gerekli olan kara birlikleri büyük oranda müttefiklerce karşılanmalıdır. ABD için önemli olma niteliği taşıyan müttefiklerinin yıkıcı, bölücü taktiklerle elden çıkması veya tarafsızlık anlayışının artması, ABD güvenliğini ciddi şekilde etkileyecektir. Bu çerçevede yerel saldırganlıklara karşı kara güçleri büyük oranda müttefiklerce sağlanmalıdır. Dolayısıyla ABD politikaları, müttefiklerin işbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak oluşturulmalıdır. Müttefikler, ABD stratejisinin ortak güvenlik çerçevesinde oluşturulduğuna gerçekten inanmalıdır. Müttefiklerin eşit katkıları dâhilindeki işbirliği çabaları koalisyonun askerî, ekonomik ve siyasî gücünün tesisi için gereklidir. Özgür dünya milletlerinin kendi kendilerini destekleme ve savunma kapasitelerini geliştirmeleri ve ABD yardımlarının azaltılması için ABD uluslararası ticareti, pazarlara ve hammaddelere serbest erişim imkanlarını ve gelişmemiş bölgelerde sağlıklı büyümeyi eşvik etmelidir. ABD'nin gelecek mali yıl dönemlerinde özgür dünya milletlerine vereceği ekonomik hibeler ve borçlar, ABD'nin çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek şekilde olmalıdır.

Ortadoğu'da güçlü bir bölgesel grup oluşturulması şimdilik mümkün görünmemektedir. Barış dönemlerinde ABD ve müttefikleri için özellikle önemli olan petrol kaynakları ve bölgenin stratejik alanlarına Sovyet bloğunun girişini önlemek için ABD'nin özellikle Türkiye, Pakistan ve mümkün olması durumunda İran'ı desteklemesi gereklidir. Ortadoğu'da istikrarı tesis etmek için bu destek, siyasî faaliyetler ve sınırlı ekonomik ve teknik yardımlardan oluşmalıdır.

İlave caydırıcılık önlemlerine tiyaç duyulan belirli durumlarda, komünist bloğun askerî saldırılar düzenlemesi halinde, ABD'nin askerî müdahalede bulunacağı

inancı hissettirilmelidir. Düşmanlıkların ortaya çıktığı durumlarda, ABD diğer mühimmatlarda olduğu gibi nükleer silahları kullanmayı düşünmelidir.

Sovyet Tehdidinin Azaltılması:³³² ABD, Sovyet bloğu ile ilişkilerinde kendisinin ve özgür dünyanın gücünün artırılması amaçlamaktadır. Öte yandan bunu gerçekleştirirken özgür dünya üzerinde Sovyet ve komünist etkisinin artmasına da engel olunmalıdır. Sovyet gücünün etkin bir aracı olan Sovyet ideolojisinin itibarının düşürülmesi için açık ve örtülü tedbirler alınmalı ve komünist partilerin ve diğer Sovyet yanlısı unsurların gücü azaltılmalıdır. Özgür dünyada Sovyet gücünü hâkim güç kılmak için dolaylı ve dolaysız yoldan Sovyet etkisinde bulunan partilerin ve kişilerin faaliyetlerini etkisiz kılmak için, mümkün olan tüm diplomatik, siyasî, ekonomik ve örtülü tedbirler alınmalıdır. Özgür dünyanın herhangi bir bölgesinde Sovyet-komünist kontrolü ortadan kaldırmak için titiz, “pozitif” eylemler uygulanmalıdır. Sovyetlerin etkisi azaltılırken de her zaman bir müzakare kapısı açık bırakılacaktır. Ancak müzakerelerde, Sovyet sisteminin tamamen değiştirilmesi yönünde bir çaba olmaksızın, ABD’nin ortaya koyduğu temel şartlar dikte edilecektir. Kendini sistemin değiştirilmesi yönünde baskı altında hisseden Kremlin’in varlığını korumak için nükleer silahların da kullanılabileceği bir genel savaşa sürüklenmesi tehlikesidir.

NSC 162/2 ile birlikte ortaya konan ABD’nin ulusal güvenliğinin Yeni Bakış anlayışının temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1) ABD milli güvenliğine yönelik Sovyet tehdidine karşı koyma mücadelesi. 2) Bu mücadelede ABD ekonomisinin zayıflatılmadan büyümesini temin etmek ve Amerikan yaşam tarzının temel özellikleri olan özgür kurumlar ve bireysel girişimcilik ruhunun korunması. Eisenhower yönetiminin özellikle kaçındığı nokta dünya genelinde ortaya çıkabilecek bir nükleer savaş tehlikesidir. Ancak Eisenhower için nükleer savaş kadar tehlikeli olan durum Sovyet-komünist yayılmacılığı ile mücadele aşırı askerî harcamaların bütçe üzerinde yaratacağı enflasyonist etkiden dolayı resesyona girmesi ve akabinde Amerikan ekonomisinin iflas etmesidir. Bu durum, Eisenhower’a göre, uğruna mücadele

³³² NSC 162/2, “Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

edilen ve Amerika'yı Amerika yapan değerlerin yok olmasına neden olacaktır ki³³³, nükleer savaş kaybetmekten daha kötü bir durumdur. 3) Eisenhower'a göre Sovyet liderleri tüm dünyaya komünist sistemi yayma amacındadır ve yakın gelecekte bu amaçlarından da vazgeçmeyeceklerdir. Dolayısı ile Kremlin'e karşı yürütülecek mücadele uzun soluklu olacaktır. Uzun dönemli bir mücadelenin temeli ise mücadeleyi sürdürebilecek ekonomik sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesine bağlıdır.

Bu anlamda savunma harcamalarının bütçe üzerindeki ağır yükün hafifletilmesi gereklidir. ABD'nin denizaşırı yabancı ülkelerdeki askerî varlığı bu anlamda azaltılmalıdır. Nükleer silah ve savaş uçakları teknolojisindeki gelişim bu birliklerin Sovyetlerin nükleer bir genel savaş esnasında saldırılarına, ABD toprakları üzerinden topyekûn misilleme vermesine imkân sağlayacak şekilde gelişmiştir. Bunun için ABD kendi toprakları üzerinde genel seferberlik durumunu hızla hayata geçirebilecek önlemleri almalıdır. ABD yine de, müttefikleri ile kurduğu koalisyon sistemlerine ihtiyaç duymaktadır. Koalisyon sistemi ise iki açıdan önemlidir. Birincisi bu ülkelere nükleer silahların yerleştirilmiş olması ve genel bir savaş durumunda ABD stratejik hava kuvvetleri unsurlarının bu ülkelerdeki üsleri karşı saldırıda kullanmaları için gereklidir. Öte yandan, bölgesel krizlerde olaylara büyük oranda müttefiklere ait yerel birlikleri ile müdahale etme zorunluluğu bulunacaktır. Bu halde müttefikler savunma güvenliğinde bu sorumluluğu ABD ile paylaşmalıdır. Ancak müttefik ülkelerin pek çoğunda askerî güçlerini yeterince destekleyecek siyasî ve ekonomik istikrar sorunu bulunmaktadır. ABD müttefiklerinin ihtiyaç duyduğu ekonomik ve askerî yardımları, geçmişteki oranlarda olmasa da, sürdürmeye devam edecektir. Sovyetlerin özgür dünya üzerinde etki alanlarını geliştirme politikalarına karşı önleyici tedbirler alabilmesi için etkin bir istihbarat ağı kurmak zorundadır. Bu istihbarat ağı, Sovyetlerin ve etki sahasındaki ülkelerin zayıflatılması ve tarafsızlık politikası izleyen ülkelerin komünist etki alanına girmesinin önlenmesinde kullanılacaktır. Bu önleme faaliyetleri bu ülkelerdeki komünist partiler veya komünist yanlısı gruplar ve bireyler üzerinde ekonomik, askerî, siyasî, psikolojik

³³³ Gaddis, *Strategies...*, s.133.

araçların yanı sıra örtülü faaliyetlerle desteklenecektir. Burada dikkat çeken husus, ABD istihbaratının yalnızca hasım ülkelerde değil, aynı zamanda müttefik ülkelerde de, muhtemel komünist yayılmacılığı ihtimaline karşı, koalisyon sisteminin zayıflamaması için etkin olarak kullanılacağına belirtilmesidir.

The New Look siyasetinin ABD milli güvenliği açısından Ortadoğu ile ilgili önemli tespiti, yakın gelecekte bu coğrafyada güçlü bir bölgesel ittifak oluşturulmasının imkânsız görülmesidir. Bu anlamda, Batı Avrupa için hayati derecede önemli olan petrol kaynaklarının Batı çıkarları için korunması ve Sovyet bloğunun bölgenin stratejik alanlarına nüfuz etmesinin önlenmesi için Türkiye, Pakistan ve İran'ın desteklenmesini öngörmüştür. Ortadoğu'da istikrarı tesis etmek için bu destek, siyasî faaliyetler ve sınırlı ekonomik ve teknik yardımlardan oluşmalıdır.

Ulusal güvenlik açısından NSC 162/2'de kullanılan askerî dilde Sovyet komünizmine karşı mücadelede her bölgesel krizi bir çatışmaya dönüştürmekten ziyade (her yangına müdahale eden itfayeci gibi), çoğunlukla statik bir karşı koyma düşüncesinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Amerika kıtasında konuşlanmış nükleer silahlarla ve stratejik hava kuvvetleriyle kitlesel misilleme ile karşı koyma prensibi her şeyden önce fayda maliyet hesabında daha uygun bir askerî bütçeye işaret etmektedir. Belgede, "savunma", "güvenlik", "istikrar", "misilleme", "devamlılık" kavramlarının kullanılmış olması Moskova'nın yayılmacı siyasetine karşı Eisenhower yönetiminin pozisyon geliştirmeye çalıştığı intibasını uyandırmaktadır. Washington'un siyaseti Moskova'nın Ancak bu durum savunma harcamalarının ulusal ekonomi üzerindeki ağırlığının azaltılmasına yönelik planlamanın bir parçası olarak yorumlandı. Genel stratejinin nasıl uygulanacağı konusunda belgenin tümü üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse, aslında Soğuk Savaş'ın yönetime miras kalmış jeostratejik dengelerde istikrarın nasıl bir dinamik üzerinden kurgulandığı daha iyi anlaşılabilir (istikrarı korumaya çalışan polis). Bu halde de, ABD'nin özgür dünyanın tümü üzerinden bir liderlik anlayışına sahip olduğu, koalisyonlar aracılığıyla Sovyet ve komünist dünyayı nasıl etkin bir şekilde kontrol altına almak istediği görülecektir. Amerikan toplumunun temel dinamiğini oluşturan ekonomik büyümenin özgür kurumlar ve bireysel yatırımcılığa olan vurgu NSC 162/2'nin yapısını göstermektedir. Öte yandan, düşman, müttefik ve tarafsız ülke ayrımı gözetmeksizin tüm ülkeler

üzerinde ekonomik, askerî, siyasî ve psikolojik etmenleri göz önüne alarak etkin bir istihbarat ağının oluşturulması kararı da dikkat çekicidir. Bu durum Washington'un Soğuk Savaş'ta dinamik siyaset izleyeceğinin de işaretidir. Ayrıca, dünya ticaretinin geliştirilmesi düşüncesi, denizaşırı ülkelerdeki müttefiklerin de sağlıklı ve istikrarlı ekonomik yapıya kavuşmasına vurgu yapılması ve bunun için azalan oranda da olsa yardımların devam edeceğinin belirtilmesi belgedeki en temel özelliklerdir. ABD'de bütçe dengesinin sağlanması, küresel düzeyde de istikrarın muhafaza edilmesi Eisenhower yönetimi için gün be gün takip edilmesi gereken rutindir. Dolayısı ile bu hali ile Eisenhower'ın küresel bir nükleer savaştan sakınmaya yönelik "Barışın yaygınlaştırılması" stratejisi dinamik bir yapıya işaret etmektedir. Mamafih, dikkat çeken husus, NSC 162/2'nin SSCB'nin ortadan kaldırılması gibi politika yerine Sovyet bloğunun etkisinin azaltılmasına imkân verecek askerî, siyasî, ekonomik ve psikolojik araçlar olarak titiz, pozitif eylemlere³³⁴ öncelik tanınmasıdır. Bu noktada, köşeye sıkışmış ve varlığını tehdit altında hisseden Sovyet liderliğini bir genel savaşa itmekten kaçınmak da Eisenhower yönetiminin en temel stratejisi olduğunu hatırlamak gerekir.

NSC 162/2 ve The New Look'ta ele alınan temel konular 1953-1957 yılları arasında Eisenhower yönetiminin Türkiye'ye yönelik siyasetinde de belirleyici bir rol oynamıştır. ABD'nin yanısıra müttefiklerinin de güçlü ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olması, denizaşırı ittifak ve askerî üs sistemlerinin kurulması, komünizmle mücadelede bölgesel güçlerin yükleneceği görevler de önemlidir. Eisenhower'ın özellikle NSC 162/2'deki hususlarda gösterdiği hassasiyet Türkiye'yle olan ilişkilerinde ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aşağıda değinileceği üzere Türkiye'nin ekonomik sorunları zaman içerisinde Washington'da ABD çıkarlarını tehdit eden bir milli güvenlik meselesi olarak görülmüştür.

³³⁴ Pozitif eylemlerden kasıt, istihbarat örgütlerinin örtülü faaliyetleridir.

4. BÖLÜM: “TÜRK MESELESİ” VS ABD (1953-1957)

“[Görüşmenin sonunda] Dışarı çıkarken Sayın Zorlu, oldukça ricacı bir ses tonuyla, ‘Yardıımı, mesela 8 milyon dolar daha arttırmanız mümkün olamaz mı?’ dedi.”³³⁵ Büyükelçi McGhee, 10 Şubat 1952.

“Türkiye’nin ekonomik durumu bugün için fevkalade zorluklar içeriyor.”³³⁶ Büyükelçi Norman Armour, 11 Ocak 1957.

4.1. TÜRK EKONOMİSİNDEKİ BUHRAN (1953-1957)

Eisenhower yönetimi 1953 yılı itibariyle global bir Soğuk Savaş stratejisi inşa etmişken, Türkiye’de 14 Mayıs 1950’den itibaren Demokrat Parti (DP) iktidardaydı. Amerikan milli güvenliğini tehdit eden Sovyet yayılmacılığına karşı konulması savunma bütçesinin ağırlığının ekonomiyi zayıflatmasına izin verilmemesi ile ilgili temel ilkelerin NSC 162/2 çerçevesinde ortaya konulduğu hatırlanacaktır. Türkiye bu anlamda, ABD’nin ittifaklar sistemi, denizaşırı üsler ve bölgesel askerî gücünün muhafaza edilmesi çerçevesinde Soğuk Savaş’ın kendisine ait sorumluluklarını yüklenmiştir. Türkiye, Sovyetlere karşı NATO’nun güney kanadının savunması ve komünizmin Ortadoğu’ya yayılmasının önlenmesi kapsamında ABD’nin ekonomik, siyasî, askerî ve diplomatik desteğini almıştır.³³⁷

Küresel mücadele çerçevesinde ABD’nin sağladığı yabancı ekonomik ve askerî yardımlar cüretkâr bir kalkınma programı izleyen Menderes Hükümeti için itici bir güç olmuştur. Bu yardımlar Türkiye’nin kronik bir sorunu olan ekonomik kalkınmanın ihtiyaç duyulan döviz girdisi sayesinde mali sorunlarının hafifletilmesi için elzemdi. Özellikle ABD’den alınacak ekonomik ve askerî yardımlara olan bağımlılık, Türkiye’nin Soğuk Savaş’ta izlediği dış politikasının da çok önemli bir ayağını oluşturmuştur. Ülkenin ekonomik ve siyasî istikrarının korunabilmesi de ABD’den gelecek sürekli bir dış yardıma bağlı olmuştur. Dış yardımlarda büyük ölçüde Amerika’ya bağımlılık, Ankara’nın dış politikada

³³⁵ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.880.

³³⁶ Norman Armour, “Greece, Turkey, and Iran: Report on United States Foreign Assistance Programs, (pursuant to S. Res. 285, 84th Cong. and S. Res. 35, 85th Cong.)” (U.S. Government Printing Office, 1957), s.4.

³³⁷ FRUS, 1955-1957, vol.12, s.74; FRUS, 1955-1957, vol.24,s.620-28.

manevra alanını kısıtlamış, bu alanda Washington'la paralel bir çizginin korunması hedeflenmiştir. Türkiye, coğrafyasının sağladığı avantajı bir manivela olarak kullanarak dış yardımlarda sürekliliği sağlamanın yollarını aramıştır. Türkiye açısından Eisenhower yönetimi ile ilişkilerin temeli en fazla dış yardımı alabilmenin siyasî araçlarının nasıl kullanılacağı sorusuna cevap bulmak olmuştur. Bu anlamda Türkiye Soğuk Savaş'ın 1953-1957 dönemini Sovyet tehdidi ve Amerikan yardımı arasındaki dengenin sağlanması arasındaki hassas sürecin gölgesinde geçirmiştir. Amerikan ve Türk yetkililer arasında en ciddi görüş ayrılıklarını Washington'un Ankara'ya yapacağı dış yardımların oranı teşkil etmiştir. Nasıl ki Sovyetlerin oluşturduğu dış güvenlik tehdidi Türkiye'nin üzerinde Demokles'in Kılıcı olarak duruyorsa, özellikle 1953'ten sonra ABD'den gelecek yardımlara bağımlılık da ikinci bir Demokles'in Kılıcı'nı oluşturmuştur.

1948'den sonra Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan İşbirliği Ajansı (ICA)'nın tavsiyeleri doğrultusunda özellikle Türkiye'nin 1950'den sonra izlediği ekonomik politikanın temelini tarım sektörü oluşturmuştur.³³⁸ Menderes Yönetiminde Türkiye'nin üretim kapasitesi uzun dönemli ve istikrarlı bir planlamadan daha çok kısa vadede hızlı ve etkili bir kalkınma anlayışı çerçevesinde hareket etmiştir. Bu anlamda kamunun elindeki finansal kaynaklar özellikle tarım sektörüne aktarılmıştır.³³⁹ Türkiye'nin 1950-1954 dönemi tarımdaki ilerlemesi ile "Altın Yıllar" olarak anılmıştır.³⁴⁰ ABD'nin özellikle tarım makinelerindeki destekle tarımda makineleşme oranının yükselmesi ve atıl arazilerin tarıma kazandırılması özellikle 1950'lilerin başından itibaren ülkenin çehresini değiştirmiştir. Bu çerçevede 1948'de 1.756 olan traktör sayısı 1952'de 31.415, 1954'te 37.743, 1956'da 43.727'ye ulaşmıştır. Benzer artışlar diğer tarım makinelerinde de yaşanmıştır.³⁴¹ Tarıma kazandırılan topraklardaki artış da oldukça dikkat

³³⁸ Stefanos Yarasimos. *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*, 3.Kitap, (Babür Kuzucu çev.) Belge Yayınları, 1992, s.185. Metin Toker. *Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954*. Bilgi Yayınevi, 1990.

³³⁹ Eric Jan Zürcher. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*: İletişim Yayınları, 1993, s.327-328.

³⁴⁰ Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.84-86; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)* (Ankara: Phoenix Yayınları, 2004), s.308-313.

³⁴¹ Leyla Şen, *The US Foreign Aid Policy and Institutionalization of Dependency in the periphery in the Post-WW2 Era: Turkey and India Compared (1947-1973)*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003, s.77 Tablo1. 1950-1953 arasında Marshall'dan ve serbestten gelen zirai makinelerin adedi için bkz., BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22.

çekicidir. 1948’de 13.848.000 hektarlık alan tarım arazisi olarak kullanılırken, 1950’de 14.542.000, 1955’te ise 20.998.000 hektara çıkmıştır. Toplam ekili alan alanlardaki artış yıllar itibariyle sırasıyla %17,8, %18,7 ve 27%’e tekabül etmektedir.³⁴² Bu rakamlar yedi yıl gibi bir sürede kullanılan tarım arazilerinin oranının 50%’den fazla arttığını göstermektedir. Bu durum doğal olarak tarım ürünlerindeki artışı da beraberinde getirmiştir. Türkiye’nin Altın Yılları, tarımda gerçekleştirdiği “Yeşil Devrim”³⁴³ ile alakalıdır: hububat üretim, 1950’de 7.772.000 ton iken 1960’ta 15.215.000 tona ulaşmıştır.

Tablo 1: Türk Tarımına Ait Temel Göstergeler (milyon TL)³⁴⁴

Yıllar	İşlenen Tarım Arazisi (1.000 Hektar)	Traktör Sayısı	Buğday Üretimi (Bin Ton)	Arpa Üretimi (Bin Ton)	Tarım Kredileri (Milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1951	15.272	24.000	5.600	2.700	646
1952	17.361	31.415	6.440	3.180	1.067
1953	18.812	35.600	8.000	3.640	1.213
1954	19.616	37.743	4.900	2.400	1.497
1955	20.998	40.282	6.900	2.980	1.558
1956	22.453	43.727	6.400	2.900	1.888
1957	22.161	44.144	8.300	3.650	2.108
1958	22.765	42.525	8.550	3.600	2.161
1959	22.940	41.896	7.850	3.300	2.313
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

³⁴² y.a.g.e, s.80 Tablo 2.

³⁴³ Ali Esen Minkari. *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*. Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992, s.44.

³⁴⁴ Abdullah Takım. “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 67, no. 2, 2012, s. 157-187, s.175 Tablo 1.

Ancak, 1954'ten itibaren hava şartlarına bağlı olarak yaşanan kuraklığın,³⁴⁵ Tablo tarım üretiminde ciddi azalmaya yol açtığı görülmektedir. 1954 buğday rekoltesi bir önceki yıla göre %38 oranında azalma göstermiştir. 1955 ve 1956 yıllarında da kuraklığın etkisi ciddi olarak hissedilmiş rekolte 1953 seviyesi ancak 1957'de yakalanabilmiştir. Ne var ki, o yılın hasadının bir sonraki yıl piyasaya girebildiği düşünülürse 1955-1957 dönemi Türkiye'nin temel gıda ihtiyacı olan buğdayı ABD'den ithal etmek zorunda kaldığı yıllar olarak kayıtlara geçecektir. Aynı durum bir diğer temel tarım ürünü olan arpa için de geçerlidir. Tabloda dikkat çeken bir durum ise tarım kredilerindeki artıştır. Özellikle kuraklığın olduğu dönemlerde dahi hükümetin çiftçiye sağladığı maddi desteği arttırarak devam ettirdiğini göstermektedir. Tarım kredilerinde hükümetin uyguladığı bu politika, daha sonra değinileceği üzere, ekonominin kötüleştiği yıllarda ABD tarafından sert olarak eleştirilecektir. Tabloda dikkat çeken diğer alan ise traktör sayılarıdır. 1956-1957 arasındaki 417 olan artış (toplam sayının yaklaşık %1'ne tekabül emektedir) göz ardı edilirse, 1958-1959 yıllarında traktör sayında azalma olduğu görülmektedir. Hâlbuki bu yıllar arasında işlenen tarım arazisinde 1954-1959 yılları arasında yaklaşık %17 oranında bir artış vardır. İşlenen tarım arazilerindeki bu artışa rağmen traktör sayısındaki azalış dikkat çekicidir. Ancak bu yıllar arasında makine, teçhizat, yedek parça, lastik, petrol ve türevleri ürünlerinin tamamının yurtdışında sağlandığı, döviz darlığı yüzünden bu ürünlerin ithalatının ciddi oranda aksadığı göz önüne alınırsa tarım arazisi/traktör sayısı arasındaki bu ters orantı anlam kazanmaktadır. Tarıma dayalı ekonomiye sahip Türkiye için 1954-1958 yılları hem ülke ekonomisinde hem de sosyal ve siyasî hayatında ciddi hasarlara neden oldu. Bu dönemde dikkat çeken bir başka oran, yıllık kişi başına gelirin yaklaşık 600 liradan 500 liraya gerileyerek %16 gibi bir kayba uğramasıdır.³⁴⁶ Halkın alım gücündeki düşüş günlük ihtiyaç maddelerinin temininde de sıkıntı yaratmıştı.

³⁴⁵ 1954'de yaşanan kuraklıkla ilgili olarak özellikle bkz. Erol Tümertekin, "Türkiye'nin 1954 Buğday İstihsalı Hakkında Bir Araştırma", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tcd/article/viewFile/1074000647/1074000637>, Son erişim tarihi: 17 Ekim 2013.

³⁴⁶ Richard D. Robinson, "Turkey: Challenge to American Business." *Southwest Asia Series* 6 no. 11 (New York: American Universities Field Staff, 1957) s.1-3.

Tarımda 1950-1953 yılları arasındaki gelişmeye paralel bir durum sanayi kesiminde de yaşandı. Özellikle toplumun büyük ihtiyaç duyduğu tekstil, şeker ve çimento sanayine yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir. 1950-1953 yılları arasında endüstrideki büyüme oranı ortalama %9.2 nispetinde gerçekleşirken, ekonomideki yapısal bir sorun olan döviz ve dövize bağlı makine ve hammadde ithalatında yaşanan sıkıntılar sonucu 1954-1961 yılları arasında bu oran %4.3 nispetinde seyretti.³⁴⁷ İmalat sanayinde, 1957'de yaşanan ciddi ekonomik krizi değin, toplamda 50%oranında artış görülürken bu artış özellikle 1955'den sonra bu artış azalma eğilimine girmiştir. Bu azalış eğiliminin temelinde yedek parça ve hammadde ithalatında yaşanan sıkıntı yarmaktaydı.³⁴⁸ 1958'e gelindiğinde ise imalat sanayinde kapasite kullanım oranı ancak %75 düzeyindeydi.³⁴⁹

Ekonomik göstergelerdeki diğer bir olumsuzluk dış ticarete yaşanan açığıdır.

³⁴⁷ Leyla, *The US...*, s.85. *Sanayi mallarındaki üretim artışı için bkz.* Necdet Serin. "İktisadi İstikrar Programı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 14 Sayı 4, 1959, s.24-49, s.28.

³⁴⁸ Yedek parça sıkıntısının izahı ile ilgili Menderes'in 26 Şubat 1957'de Meclis'te yaptığı konuşma ilgili çekicidir:

BAŞVEKİL ADNAN MENDERES (Devamla) —... Her gün adedi artan vasıtaların yedek parça ihtiyacı da artar. 99 nu bulursunuz biri için sıkıntı iddia edilir. Yahut tevzi işindeki binde bir aksaklık bu iddiayı ileri atmanız imkânı verir. Türkiye'deki motor adedini, motorlu vasıta adedini 1950 yılındaki miktarlarına hattâ bunun iki misli fazlasına yani 25 bin yerine 50 bine indiriniz, yedek parçaların mağazalardan sokaklara döküldüğünü görürsünüz. (Soldan, bravo sesleri) Ne gülüyorsunuz? Bilmiyorsanız bunları öğrenin. (Soldan, bravo sesleri ve alkışlar) Bakınız beyefendiler.. Sıkıntı, sıkıntı, döviz sıkıntısı... Sizlere Türkiye'nin derdinin ne olduğunu, nerede toplandığını arz edeyim ve bizi tenkid için vesile itti haz olunan mevzuların nasıl bizim için en şayanı iftihar mevzuları olarak vasıflandırılması lâzım geldiğini tebarüz ettireyim. Dolar bulamıyoruz, şunu yapamıyoruz, doğrudur... Neden? Çünkü, eskinin on misli vüsatte çalışıyoruz. Motorlu vasıtalar misalini Türkiye'nin bütün ithalât, ihracat ve istihlâk mevzularına teşmil edebiliriz. Şöyle ki, Eğer Türkiye'yi 1950 senesindeki istihlâk seviyesine farzı muhal indirmek mümkün olsa bugünkü ihracatımız, derhal 700 milyon dolar fâzlaşacaktı. Anladınız mı beyefendiler? Yine bir misal olarak arz edeyim: Bir milyon ton çimento istihlâk ediyoruz. Eski istihlâkimiz ise 400 bin tondur. 600 bin ton kaldı mı elinizde? 1950 senesinde 7 milyon, 8 milyon ton buğdayla Türkiye kendisini idare ederdi. Bugünkü istihlâki indiriniz 7, 8 milyona; elinizde şu kadar milyon ton buğday kaldı mı? -Bunun mânası en kurak ve en az mahsul elde edilen sonede üç, dört milyon ton zahirenin elinizde kalması demek değil midir?

TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, Cilt 17, 47, s.911. Örneğin Kasım 1957'de İstanbul İETT Müdürlüğü'ndeki 480 otobüsün 280'i döviz darboğazına bağlı olarak yedek parça sıkıntısı yüzünden çalışmamaktadır. Cumhuriyet, 22 Kasım 1957. Ancak ileride de değinileceği gibi, resmi belgelerdeki durum hiç de Menderes'in anlattığı gibi değildir.

³⁴⁹ Serin, "İktisadi...", s.29.

Tablo 2: İhracat ve ithalat 1950-1957 (milyon TL)³⁵⁰

Yıl	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Açığı	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
1950	799.859	737.587	-62.272	92.21
1951	1.129.840	879.429	-256.411	77.83
1952	1.556.575	1.016.158	-540.417	65.28
1953	1.491.093	1.108.971	-382.122	74.37
1954	1.393.404	937.787	-401.617	67.30
1955	1.393.384	877.370	-516.014	62.96
1956	1.140.553	853.972	-286.581	74.87
1957	1.111.951	966.608	-145.343	86.92

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye ekonomisi 1951'den itibaren hızla artan miktarda dış ticaret açığı vermektedir. Özellikle Kore Savaşı'nın 1953'te sona ermesinden sonra dünyadaki talep daralmasının ihracatta yarattığı düşüş dikkat çekicidir. Hükümet özellikle lüks tüketim maddelerinde ithalata sınırlama getirmiş olmasına rağmen ithalatta kısmi bir düşüş sağlanmış olsa da, ihracatta 1953-1957 arasında yaklaşık %23 gibi ciddi bir eksilme yaşandı. 1953'te en yüksek seviyesindeki 1.108.971.000 TL'lik ihracat rakamına Menderes iktidarı döneminde bir daha ulaşamadı. 1950 yılında ithalatta kısıtlamaların kaldırılması sonrası ithalatta artışı da beraberinde getirmişti. Ancak özellikle 1 Eylül 1953'ten sonra ülkede yaşanan döviz sıkıntısı sonrası, ithalatta kotalar ve yasaklamaların yanı sıra yüksek gümrük duvarları ile ilgili düzenlemeler sonucu düşüş yaşandı. Ekonomi ve Ticaret Vekâletince hazırlanmış olan 1 Eylül 1953 tarihli "Yeni Dış

³⁵⁰ y.a.g.e., s.33. Birleşmiş Milletler'in verileri de DİE'nin verileriyle uyum göstermektedir. United Nations, *Economic Developments in the Middle East, 1956-1957*. UN Publications, 1958, s.105.

Table 68. Turkey: Balance of Payments
(Millions of Turkish liras)

Item	1952	1953	1954	1955	1956
Current account:					
Exports, f.o.b.	1,016	1,109	938	877	854
Imports, f.o.b.	-1,369	-1,311	-1,179	-1,226	-1,004
Trade balance	-353	-202	-241	-349	-150
Net invisibles (including NATO and offshore receipts)	-159	-193	-204	-39	11
Current balance	-512	-395	-445	-388	-139

Ticaret Rejimi" ile hükümet "piyasaya emniyet ve istikrar sağlamak ve dış ticaretimizi arızî usullerden kurtararak salim esaslara bağlamak" için "ihraç ve ithal mallarımızın fiyatlarını yükselten ve paramızın kıymetini düşüren takas listesi rejiminden tamamen" çıkarılmasını amaçlamıştı.³⁵¹ Türkiye ekonomik sorunlarına çözüm arayışlarında önemli bir düzenlemeyi hayata geçirirken Maliye Bakanı Hasan Polatkan da 3 Eylül'de "Milletlerarası Para Fonu ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının Guvernörler Meclisi içtimaina iştirak etmek üzere Amerika'ya" gitti. Polatkan "bu seyahatin bir istikraz aktiyle alâkası" olmadığını açıkladı.³⁵²

1950-1952 arasında ithalatta iki kat artış sağlanırken ihracattaki artış ancak %37'lerde kaldı. Dış ticaretteki bu açık, Tablo 2'de de görüldüğü üzere sürdürülebilir olmaktan uzak bir durumdaydı. 1954 yılı, döviz sıkıntılarıyla dolu bir geleceğe işaret etti. 1954 yılının ikinci yarısından itibaren ülkede temel ihtiyaç maddelerinin temininde yaşanan sıkıntılar da toplumsal gerginliğin artmasına neden oldu. Örneğin Mayıs 1954'de ülkede et ve süt sıkıntısının yanı sıra şeker sıkıntısı da baş gösterdi ve Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde şeker karneye bağlandı.³⁵³ Tarımda kuraklığın getirdiği durum o kadar ciddi boyutlardaydı ki Kasım 1954'te hükümet Amerika'dan 325.000 ton buğday ithal zorunda kaldı ve bu ithalat için gerekli krediyi de yine Amerika temin etti.³⁵⁴ Hükümet her ne kadar temel ihtiyaç maddelerinde yaşanan sıkıntıları tüketimdeki artışa bağlamış olsa da Temmuz 1954'de stokçuluğu yasaklayan ve buna teşebbüs edenlere ağır cezalar öngören yasal düzenlemelere gitmek zorunda kaldı. Ancak tüm bu cebri düzenlemelere rağmen sonuç alınamadı. Hükümet vurgunculuğun ve karaborsanın önüne geçebilmek için Haziran 1956'da Milli Koruma Kanunu'nu çıkarmak zorunda kaldı.³⁵⁵

³⁵¹ Ayın Tarihi, Eylül 1953.

³⁵² y.a.g.e, 3 Eylül 1953.

³⁵³ Milliyet 13 Mart 1955; Cumhuriyet, 15 Mayıs 1955.

³⁵⁴ Milliyet, 24 Kasım 1954.

³⁵⁵ Albayrak, Mustafa, "Demokrat Parti Döneminde Milli Koruma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/demokrat-parti-doneminde-milli-korunma-kanunu-uygulamalari-1955-1960>, Son erişim tarihi: 16 Nisan 2014.

Tablo 3. Tedavüldeki Para Miktarı 1949-1957³⁵⁶

Yıl	Tedavül Hacmi (Milyon TL)	Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranı %
1949	890.463	-
1950	961.662	8
1951	1.138.132	18.35
1952	1.237.661	8.74
1953	1.414.008	14.25
1954	1.474.116	4.25
1955	2.008.372	36.24
1956	2.525.852	25.77
1957	3.199.309	26.67

Ekonomideki bir diğer yapısal problem enflasyondur. Özellikle 1951'den sonra artan enflasyon oranı 1954'den sonraki süreçte kronik bir hal aldı. Özellikle 1950-1954 yılları arasında üretimin arttığı dönemlerde tedavüldeki para hacmi %153 arttı. Ülkede toplam üretimin arttığı bu yıllarda para hacminin artması bir sorun oluşturmazken, 1954-1958 yılları arasında üretimde sıkıntıların yaşanmasına rağmen bu hacmin %232 kat arttı. Üretimin düştüğü yıllarda tedavüldeki para miktarının aşağıya çekilememesi enflasyonun yükselmesine neden oldu.³⁵⁷ Serin'e göre,

Talepteki artış karşısında arzdaki artışın kıyafetsiz kalmasının mühim sebeplerinden biriside (sic) Türk Ekonomisinin iklim şartlarına göre yıldan yıla değişen bir zirai istihsal hacmine sahip olmasıdır. Son yıllarda iklim şartlarının kötü gitmesi sebebiyle zirai istihsal hacminde önemli dalgalanmalar meydana gelmiş, artan talebin karşılanmasında güçlükler belirmiştir.³⁵⁸

³⁵⁶ y.a.g.e., s.27.

³⁵⁷ Eroğul, *Demokrat...*, s.147.

³⁵⁸ Serin, "ktisadi...", s.29.

Tablo 4. Türkiye’de 1950-1957 Döneminde Genel Ve Katma Bütçe Toplamı Olarak Kamu-Gelir-Gider Dengesi³⁵⁹

Yıllar	Kamu Geliri (Milyon TL)	Kamu Harcaması (Milyon TL)	Kamu Açığı (Milyon TL)
1950	1670.6	1826.9	156.3
1951	1821.3	2023.6	202.3
1952	2336.3	2587.0	250.7
1953	2250.1	2511.8	261.7
1954	2300.9	2662.0	361.1
1955	2694.7	3394.3	699.6
1956	3260.2	3771.2	511.0
1957	3948.5	4302.6	354.1

Menderes döneminde genel ve katma bütçe toplamı içerisinde gelir/gider durumu ele alındığında, yukarıda ele alınan diğer ekonomik verileri destekleyen sonuçlara ulaşmak mümkündür. Özellikle 1950 sonrası devlet bütçesinde yaşanan açığın Kore Savaşı sonrasını takip eden yıllarda 1953-1954 arasında %38, 1954-1955 arasında %93,8 oranında olduğu görülmektedir. Bu rakamlar özellikle aynı dönemlere tekabül eden ihracat-ithalat rakamlarına bağlı dış ticaret açığı ve tedavüldeki para hacmindeki artışlarla ele alındığında, Türk ekonomisinin üzerindeki enflasyonist baskı daha iyi anlaşılmaktadır. Hükümetin büyük ölçekli yatırım programları ülkenin iç kaynaklarında ciddi bir baskı yaratmış ve ihracatın önünde bir engel oluşturmuştu. Üretimin bu yatırımlarla ilgili talebi karşılayamaması ödeme dengesinde aleyhte bir sonuç yarattı ve nihayetinde fiyatlarda ciddi bir artış görüldü.³⁶⁰

Enflasyondaki ciddi artış özellikle 1953-1957 yıllarında kendini gösterdi ve hayat pahalılığı olarak halka yansdı (Tablo 5 ve 6). 1950’de %-10,1 olan enflasyon 1957’de %18.1’2 yükseldi. Bu anlamda 1953-1957 yılları arasında enflasyon

³⁵⁹ Takım, “Demokrat...”, s.175 Tablo 4’ten uyarlanmıştır.

³⁶⁰ United Nations, *Economic Developments in the Middle East 1957-1958, supplement to World Economic Survey 1958*. UN Publications, 1959, s.104.

artışı halkın tükettiği mallarda, 1949 endeksi 100 olarak alındığında, 1950-1953 arasında bir düşüş gösterirken özellikle 1953'ü takip eden yıllarda hızla yükselmişti. Menderes'in iktidara geldiği 1950'de 90 olan endeks takip eden yıllardaki artışla 1957 sonu itibari ile 187'ye ulaştı. Fiyatlardaki yükselme 1957 itibari ile yaklaşık %80 bir artışa tekabül ediyordu.

Tablo 5. Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranı 1950-1957³⁶¹

Yıllar	Yıllık Enflasyon %	Fiyat Endeksi
1949	-	100
1950	-10.1	90
1951	5.6	95
1952	1.1	96
1953	2.8	99
1954	10.3	110
1955	7.6	118
1956	16.6	137
1957	18.1	162

Tablo 6. Türkiye'de Yaşam Maliyeti (1953=100)³⁶²

YILLAR	GIDA FİYATLARI
1950	93
1951	91
1952	97
1955	110
1955	119
1956	136
1957	148

³⁶¹ DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), İstatistiksel Göstergeler (1923-1998), Yayın no: 2252 (Ankara: DİE, 1999). Endeks 1949 yılı "100" olarak referans alındığında.

³⁶² United Nations, *Economic...*, s.98 Tablo 62'den uyarlanmıştır. Fiyatlarda İstanbul referans alınmıştır.

Menderes'in 1950'de iktidara gelmesinden sona ekonomik alanda izlediği cüretkâr yatırım politikaları, Kore Savaşı'nın sona ermesinin dünya ticaretine negatif yansımaları, kötü hava şartlarının tarım üretiminde yarattığı olumsuzluklar ülke ekonomisinde ödemeler dengesinde ciddi bozukluğa, dövizde darboğaza, kambiyo rejiminde istikrarsızlığa neden oldu. Bu gelişmelerin sonucu ise ekonomideki enflasyonist baskıydı.³⁶³ 1957 yılı Türkiye için dövizde sıkıntılı bir döneme işaret etmektedir. Dövizde yaşanan sıkıntı o kadar yüksekti ki, Maliye Bakanı Polatkan IMF'den alınan ve toplamda 7.549.000 dolarlık iki taksit ödemesinin ileri bir tarihe çekilmesi için, IMF İcra Kurulu'na bir mektup yazmak zorunda kaldı. IMF, taksitlerin Ocak 1958'yi geçmemesi şartıyla talebi kabul etti.³⁶⁴ IMF'in 1957 yılında Türkiye'yle yürüttüğü istişarelerde gündeme gelen konular ekonomide yaşanan sıkıntıları özetler nitelikteydi. Merkez Bankası'nın bütçe açığını kapama yönünde finansal alanlarda kredi kullanımlarında artışa gitmesi, KİT'lerdeki operasyonel kayıplar ve yatırım kalemlerindeki artışlar, dış ticaretteki açık ve iç talebin arza oranla daha yüksel olması ve yüksek fiyatlar enflasyonu körükleyici etki yaratmıştı.³⁶⁵

Özellikle 1953'ten itibaren bütçe, dış ticaret ve para hacmindeki artışlar ile enflasyon ve hayat pahalılığının ülke ekonomisinin yapısal sorunlarının bir girdaba neden olduğu görülmektedir. Ekonominin üzerindeki diğer bir ağır yük ise Türkiye'nin savunma bütçesinin oluşturduğu yükü. Türkiye'nin ekonomik gelişmelere paralel olarak ordunun NATO standartlarında teçhiz edilmesi yönündeki çabaları savunmanın çok önemli gider kalemi oluşturmasına neden oluyordu (Tablo 6). Nitekim savunma harcamaları gelecek yıllardaki önemli sorun olarak Türk-Amerikan ilişkilerinde gündemde kaldı.

Özellikle 1953'ten sonra Türk ekonomisinin içinde bulunduğu ciddi kriz, SSCB'ye karşı yürütülen uluslararası mücadelenin yanı sıra, Türk-Amerikan ilişkilerinin

³⁶³ y.a.g.e., s.28. Türk ekonomisinin yapısal sorunları ile ilgili Türk yetkililerin IMF sundukları detaylı birifing notu için bkz. GATT, Working Party on Balance of Payments, Draft Report on the Consultation under Article XII; 4(b) with, 29 October 1957. <https://docs.wto.org/gattdocs/q/%5CGG%5CMGT%5C57-115.PDF>, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

³⁶⁴ IMF, Turkey - Request for Postponement of Repurchase Obligation, 25 January 1957. http://adlib.imf.org/digital_assets/wwwopac.ashx?command=getcontent&server=webdocs&value=EB/1957/EBS/223144.PDF, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

³⁶⁵ IMF, Results of the IMF Consultations, QRC/17, 16 October 1957, https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90710070.pdf, s.5-6. Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

temelini oluşturdu. Menderes açısından ekonomik kalkınmanın surekliliğinin esasını oluşturan byekli altyapı yatırımlarının devamını sağlayacak dış borç ve yardımların ABD’den temin edilebilmesi önemliydi. ABD açısından ise, NATO’nun güney kanadının çıpası olan Türkiye’nin savunma harcamaları ile bu harcamaların sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi içerisinde yürütülmesi esastı. Bir diğerk nokta ise Türkiye’nin NATO tarafından n görülecek planlanama çerçevesinde kuvvet yapılandırmasına uygun hareket etmesiydi.

Türk ordusunun NATO hedefleri doğrultusunda hazır kuvvet bulundurması 1953 sonrası ilişkilerin temel tartışma konularındandı. Türk ordusu ve ekonomisinin yapısal durumu ABD karar alıcıları için birbiriyle iç içe geçmiş iki sorundu.³⁶⁶

Türkiye’de görev yapan Müşterek Amerikan Askeri Misyonu’nun (The Joint American Military Mission to Turkey/JAMMAT) Türk ordusuna yapılacak yardım konusunda Türk Dışışleri Bakanlığı’na gönderdiği 28 Kasım 1952 tarihli *aide memorie* dikkat çekicidir. Truman’ın Eisenhower’a devredeceği çetrefilli konulardan birisi de Türk ordusunun durumu, savunma harcamaları ve Türk ekonomisinin yapısal sorunlardı. NATO’ya katıldığı 1952 yılı itibariyle Türkiye silahlı Kuvvetleri’nin NATO standartlarına göre teçhizat durumu oldukça düşük seviyedeydi. NATO değerlendirmesine göre Türkiye, “hemen hemen tüm teçhizat kategorilerinde özellikle tank, sahra ve hava savunma bataryaları, geri tepmesiz top, muhabere ve elektronik teçhizat ve nakliye araçlarında byek bir eksiklik” yaşamasına rağmen savunma harcamalarının GSMH’ye oranı (%8,8) açısından on dört üyeli NATO içerisinde Amerika ve Fransa’nın ardından üçüncü sıradaydı.³⁶⁷ Amerika’nın, yardım miktarı konusunda NATO’nun Yıllık Değerlendirme Raporu’nun sonucunun bekleneceğinin ifade edildiği 28 Kasım gnl memorandumu bu anlamda dikkat çekici tespitlerde bulunuyordu:

Mali istikrarın ve ticaret dengesinin korunması hususunun Türk Hükümeti’nin sorumluluğunda olduğu kabul edilmektedir...Bu erevede Byekilik program çerçevesinde yardımların etkin olarak hayata geçirilmesi

³⁶⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.612.

³⁶⁷ NATO, *Second Report on the Annual Review Part II, C-M (53)-35, 9 April 1953*, s.7, 22. ABD ve Fransa için bu oran sırasıyla 14.9 ve 11.9’dur. http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/21631/C-M_53_35-PART_2_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013. ABD ve Fransa için bu oran sırasıyla 14.9 ve 11.9’dur.

konusunda Türk Hükümeti'nin mevcut politikalarındaki birkaç hususu ana hatlarıyla vurgulamak istemektedir.

1)Türk Hükümeti, ithalat ve mevcut döviz arasındaki yönetilebilir ilişkinin devamının sağlanmasının gerekliği hususun tam olarak farkındadır.

2) Bu hedefe ulaşma konusunda uygulanacak eylemler arasında ithalat kredilerinde kısıtlamaya gidilmesi, gümrük depolarının kullanılmasında zaman kısıtlamasına gidilmesi ve ithalatın kayıt altına alınmasında nitelik ve miktar kontrollerinin sağlanması gereklidir.

3) Fazla ürünlerin satılması ve ihracı konusunda her türlü çaba yapılmaktadır ve yapılmaya devam edecektir. Bu çabanın bir parçası olarak hedefe ulaşmak adına fiyatların ayarlanması gereklidir.

4) Türk Hükümeti, ihraç edilecek ürünlerin nakli konusunda mevcut nakliye, paketleme ve yükleme sorunlarının farkındadır ve bu amaç doğrultusunda uygun tesislerin oluşturulması için gerekli adımların atılmasının farkındadır.

5) Türk Hükümeti, enflasyon baskısı ile baş etme konusunda gerekli adımların atılması yönündeki arzusunu ve kararlılığını ortaya koymuştur.³⁶⁸

Memorandumda, devamla, Türk tarafının 1953 yılı için öngördüğü 756 milyon TL tutarındaki savunma bütçesinin "Türkiye'nin askerî çabalarında bir eksikliğe yol açmayacaksa" 100 milyon TL'lik kısmının Amerika tarafından karşılanacağı belirtilmişti.

Yukarıda ifade edildiği gibi, henüz Kasım 1952 gibi Türk ekonomisinin büyüme gösterdiği bir dönemde Amerikalı yetkililerin yardımlar konusunu a)Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuvvet yapısının NATO hedefleri doğrultusundaki hedeflerle uyumlu hale getirilmesi, b) Aleyhte gelişen dış ticaret açığının ihracatı arttırarak ve ithal edilen mallarda belli kısıtlamalara gidilerek kontrol altına alınması, c) İhraç mallarının dünya pazarlarına ulaştırılması için gerekli alt yapıların oluşturulması ve son olarak d) Enflasyonist baskının ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınması belli şartlara bağlama çabaları dikkat çekicidir. Washington'un bu yardımların devamının sağlanması konusundaki bağlayıcı tutum takınması Truman yönetiminin Ocak 1953'te göreve başlayacak Eisenhower'a bir mirası oldu.

³⁶⁸ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.908-909.

Tablo 7. Türkiye-Savunma Harcamaları³⁶⁹

Yıl	Milli Savunma Harcamaları (Milyon TL)	Toplam yatırımlara oranı (%)	Genel bütçe harcamalarına oranı (%)
1950	441.702.691	44,2	30,1
1951	468.032.559	37,1	29,4
1952	610.996.864	33,3	27,2
1953	711.110.125	34,1	31,0
1954	833.575.011	33,1	32,5
1955	1.160.774.806	38,6	35,1
1956	979.464.140	30,0	28,1
1957	1.060.093.923	26,4	25,5
1958	1.396.454.184	27,7	28,1

NSC'nin Amerikan bütçe açıklarının 'Karşılıklı Güvenlik ve Savunma Programları' üzerinde yarattığı sorunları ele almak üzere 31 Mart 1953'te gerçekleştirdiği toplantıda Türkiye özellikle zikredildi. Dışişleri Bakanı Dulles'a göre,

Türkiye'deki sorun, Türklerin mevcut askerî kuvvetlerinin varlığını bizden yardım almadan devam ettirip ettiremeyeceğidir. Bu kuvvetlerin elde tutulmasının güvenliğimiz için hayati olduğunu değerlendiriyoruz. Fakat bu yük Türklerin kaldırabileceğinden daha fazla bir ağırlıktadır.³⁷⁰

Eisenhower yönetiminin henüz göreve başladığı ilk aylarda Türk ordusunun kuvvet yapısının ekonomideki ağırlığına dikkat çekmesi önemlidir. Amerika için diğer önemli konular yardımlarla ordunun yeteneğinin yükseltilmesi, örgütsel yapısının geliştirilmesi ve eğitim kalitesinin artırılmasıydı. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya dâhil olmasının ardından orduyla ilgili ilk yıllık değerlendirme raporu 1953'te yapılmıştı. NATO'nun 1953 Yıllık Değerlendirme Raporu'nda birinci öncelik, genel bütçe üzerinde büyük yük oluşturan ordunun sayısal olarak

³⁶⁹ DİE, Yayın No 2252. Türkiye'nin savunma harcamaları ile ilgili olarak bkz. NATO, *Report on the 1957 Annual Review, Part I, General Chapter, Annexes: Charts and Tables*, s.15. http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/8/28854/C-M_57_143-PART_1-ANNEX_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

³⁷⁰ FRUS, 1952-1954-, vol.2 Part.1., s.267.

genişletilmesinden ziyade, mevcut birliklerin personel, teçhizat ve eğitim kalitesinin yükseltilmesiydi.³⁷¹ Bir sonraki yıl örgütün 1954 yılı kuvvet değerlendirmesi raporuna Amerikan heyetinin eklediği çekince, Washington'un Ankara'ya bakışını göstermesi açısından dikkat çekiciydi. NATO hedeflerine ulaşma konusunda Türkiye'ye sağlanacak yardımların ABD Kongresi'nin onayından sonra verilebileceğinin hatırlatıldığı çekince Türkiye Hükümetinin kendi sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği çok net bir dille ifade edilmiştir:

İleriye dönük planlamaların ve Türk Ordusu'nun etkinliğinin artırılmasında başarı sağlanmasında yalnızca fon desteği değil, Türkiye'nin kendi payına ciddi ilave çabalar göstermesinin yanı sıra, örgütlenmesinin ve eğitiminin de olduğunun kabul edilmesi gereklidir. Birleşik Devletler Hükümeti'nin Türkiye'ye yardıma devam etme isteği yukarıda belirtilen özellikler çerçevesinde devam edecektir. Türk Hükümeti'ne teçhizat eksikliklerinin giderilmesi için verilecek destek, Türkiye'nin kendi yükümlülüklerini yerine getirdiği nispette olacaktır.³⁷²

Menderes'in U.S. News&World Report muhabirine verdiği demeçte ifade ettiği gibi "Bütçesinin %50'sini milli savunmasına harceden Türkiye'nin alacağı yardımın artması, gerek Türkiye gerek sulhsever memleketler bakımından faydalı olacaktır."³⁷³ Çünkü,

Türk milleti, taarruz vukuu halinde, kanının son damlasına kadar sunmağa azmetmiş ve mütecevizi tenkil için iştiaikle yanan bir millettir. O muharip millet Atlantik Paktı içinde dünya emniyetini, insanların ve milletlerin hürriyetini korumağa karar veren milletlerin, bilhassa Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa'nın yanı başında yer almaktan müfteridir...Az yardım görelim, çok yardım görelim, yahut hiç yardım görmeyelim, biz tuttuğumuz yolda ilerleyeceğiz yani Memleketimizi müdafaaya, müşterek gayeye hizmete sarsılmadan devam edeceğiz...Bu cihet, bugün iş başında bulunan Hükümetimizin şiarını teşkil edecektir.³⁷⁴

Ancak 1950'ler Türk devlet adamları için ekonomik yapıdaki temel sorunların ortaya koyduğu gibi, Türkiye için iyi niyet ifadeleri ve temennilerle süslenmiş cümlelerden daha fazlasını talep etmektedir. Eisenhower yönetimi NATO üyesi

³⁷¹ NATO, Annual Review 1953, Report on Turkey, 24 November 1953, http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/2/22347/C-M_53_150-PART_3-TU_ENG.pdf, son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

³⁷² NATO, *Report on the 1954 Annual review-Report on Turkey- Comments of the Turkish Authorities on the Recommendations Contained in Annex 2*, 13 December 1954,s.2. http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/3/23807/C-M_54_100-PART_3-TU-ANNEX_3_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

³⁷³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 0/0/1952 Dosya: S3 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 132.856..2. Bundan sonra B.C.A. olarak belirtilecektir.

³⁷⁴ B.C.A., 14/01/1951 Dosya E4 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 373..8.

Türkiye'yi, 1950'lerin ilk yarısında karşılaştığı sorunlar nedeniyle Amerikan milli güvenliğini tehdit etme noktasına gelen bir ülke olarak değerlendirmeye başlayacaktır.

4.2. ABD MİLLİ GÜVENLİK SORUNU OLARAK TÜRKİYE (1953-1957)

Cumhurbaşkanı Bayar, iznini geçirmek üzere ülkesine gidecek olan Amerikan Büyükelçisi Warren'ı 25 Mart 1957 saat 17.30'da Çankaya Köşkü'nde kabul etti. Türk-Amerikan ilişkilerindeki gelişmelerin ele alındığı görüşmenin veda bölümü Türk tarafınca hazırlanan "mülakat proseverbalı"nda şu şekilde yer alır. "Veda sırasında, Sayın Reisicumhurumuz, Maliye Vekilinin bir arzusunu yerine getirmiş olmak için küçük bir meseleye temas etmek istediklerini söyleyerek, Marshall Yardımı mucibince Türkiye'ye açılan kredilerden 30 Haziran 1956 ve 31 Aralık 1956 tarihlerinde vadesi gelip tediyesi gereken resülmal ve faiz tutarının" Merkez Bankası'na yatırılmasını istedi.³⁷⁵ Bayar'ın "küçük bir mesele" olarak belirttiği Amerikan yardım isteği, 1953-1957 yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerinin düğüm noktasını ve en temel meselesini oluşturmaktaydı. ABD'den finansal yardım isteme konusu Türkiye için 2.Dünya Savaşı'nı takip eden aylarda gerçekleşmiştir. Savaşın sonunda ekonomik bir güç olan çıkan ABD, Türkiye için savaş yıllarında ertelemek zorunda olduğu kalkınma çabalarının finans kaynağı olarak görülmüştür.

Eski bir bankacı olan Bayar, ekonomik meselelere teknik düzeyde olmasa da ilgi göstermektedir. Türk siyasî tarihinde "Dünya Bankası Olayı" olarak yer alan sürecin bir kriz haline dönüşmesi de Bayar'la ilişkilidir. Türk ekonomisinin içinde bulunduğu çıkmaz, ciddi bir sorundur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Eisenhower Yönetimi'nin 1953 Ocak ayında göreve başlamasından hemen sonra Türkiye ilgili dikkat çekici konu, Amerikan milli güvenliği için önemli görülen Türk ordusunun mevcudiyetini koruyabilmesi için Amerikan yardımına ihtiyaç duyup duymayacağıydı. Çünkü yeni yönetim NSC 162/2'de de ifade edildiği gibi, ABD savunma bütçesinde ve dış yardımlarda ciddi kısıntılara gidileceği yönünde stratejik bir kararı uygulayacaktır. Bu anlamda Eisenhower Yönetimi'nin

³⁷⁵ B.C.A., 25/3/1957 Dosya: B Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 40.236..11.

Türkiye’den iki temel siyasî beklentisi vardır: Birincisi, Amerikan yardımlarının en az maliyet çerçevesinde etkin kullanılması,³⁷⁶ ikincisi ise Sovyet yayılmacılığının önlenmesi kapsamında yerel güçlerce desteklenecek bir ittifaklar zincirinde Ortadoğu’da etkin bir rol oynaması.³⁷⁷

Türk Dışişleri Bakanlığı’nın ekonomik konularından sorumlu yetkilisi Melih Esenbel Eisenhower’ın göreve başlamasının hemen ardından 25 Mart 1953’te ABD Büyükelçisi McGhee ile bir görüşme gerçekleştirir. Görüşmenin konusu Türk Eximbank’a 90,9 milyon dolarlık borç verilmesidir. Bu konudaki gelişmeler konusunda elçilikten bilgi talep edilmektedir. ABD Büyükelçisinin konuyla ilgili bilgisi bulunmamaktadır. Ancak McGhee, Eisenhower yönetiminin 1954 bütçesinde yardımlar konusunda kesintiye gidileceği ve sınırlı bir yardım programı uygulanacağı yönündeki siyasî kararı göz önünde tutarak Washington’a şu değerlendirmeyi yapar:

...Türkiye mevcut durumda en azından 100 milyon dolarlık borçlanma kapasitesine sahiptir...gelişen ekonomi çerçevesinde hem kamu hem de özel sektördeki Türkiye’ye yatırım fırsatları o kadar büyüktür ki, uygun projeler için 100 milyon doları kapsayacak meblağın bulunması sorun olmayacaktır. Türk ekonomisinin üretim kapasitesine katkıda bulunacak birçok proje bulunmaktadır... Yetkili Türk görevliler...gelecekte hibe almaktansa borçlanmayı tercih edeceklerdir. Benim değerlendirmem, Türkiye’ye ekonomik yardım konusunda en sağlıklı yaklaşım budur.³⁷⁸

Türkiye’nin Eximbank borçlanması konusunda resmi başvuru yapıp yapmamalarıyla ilgili Washington’dan görüş isteyen ABD’li diplomata 1 Nisan’da verilen cevap “Resmi borç talebiyle ilgili olarak Türkleri cesaretlendirecek bir girişimden kaçınılması” yönünde olmuştur.³⁷⁹

Eisenhower yönetiminin Soğuk Savaş’ta izleyeceği genel stratejik yaklaşımın temelini ABD ekonomisinin sağlıklı ve istikrarlı bir bütçe dengesi üzerinden yürütüleceği ve yardımlarda kısıtlamaya gidileceği hususu Türk devlet adamlarına en üst seviyede iletilecektir. Bu fırsat Dulles’in Ortadoğu’ya gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında 26 Mayıs’ta Çankaya Köşkü’nde verilen akşam yemeğinde Bayar ve Menderes’e çok net bir şekilde ifade edilmiştir.

³⁷⁶ FRUS, 1952-1954, Vol.8, s.923.

³⁷⁷ FRUS, 1952-1954, Vol.9, s.386.

³⁷⁸ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.917-918

³⁷⁹ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.918 not 1.

Menderes, NATO'nun hedeflediği kuvvet yapılanması çerçevesinde Türkiye'ye yönelik ekonomik ve askerî yardımların haklı gerekçeleri detaylı bir şekilde aktardı ve 1954 için Türkiye'ye yardımın artırılmasını talep etti. ABD heyetinde yer alan Karşılıklı Savunma Ajansı Müdürü (MSA/Mutual Security Agency) Harold Stassen Eisenhower'ın belirlediği stratejiyi Türk muhataplarına aktardı:

Stassen, Dışişleri Bakanı'nın dış politika liderliğine uygun bir şekilde yürütülen MSA programını değerlendirdi. Stassen 1954 mali yılı programının henüz Kongre'ye sunulduğunu ve Kongre'nin kararı öncesi bir yükümlülüğe girilemeyeceğini açıkça belirtti. Kongre'nin karar vermesinin iki ay bulabileceğini ve daha sonrada dünya çapındaki programın belirlenmesi için bir ay daha zamana ihtiyaç olacağını söyledi.. Stassen bu süre zarfında kesin bir meblağa bağlı kalmaması gerektiğini vurguladı. Amerikalılar, MSA programında Türkiye'nin gerçekleştirdikleri gelişme ve gösterdikleri kararlılığın yanı sıra Türk Hükümeti'nce ortaya konan görüşleri dikkate alacaklardı. Stassen, Başkan Eisenhower tarafından ulaşılan sonucu ortaya koydu. ABD ekonomisinin ve mali durumunun sağlıklı bir şekilde olmasını akıld tutarak, ABD'nin herhangi bir mevcut tehditle başa çıkabilmek adına gücünü muhafaza edilebilme için ABD'nin savunma harcamalarında ve denizasıırı programlarında kesintiye gidilecekti. Stassen, Kongre'nin vereceği kararın Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardımın muhtemelen geçen seneki hibe tutarında olmayacağı yorumunu yaptı. Bir dizi Avrupa ülkesi hiçbir şekilde ekonomik yardım dahi almayacaktı. Stassen, Türklerin gelecekte sorunların oluşmasından kaçınmak için uygun bir ihracat-ithalat dengesini kurabileceklerini umduğunu ifade etti.³⁸⁰

Göreve başladığı andan itibaren bütçe kesintisi hedefi doğrultusundaki genel strateji çerçevesinde, 26 Mayıs 1953 itibariyle Türkiye artık Amerikan'ın güçlü ekonomik yardım desteğini alamayacağını Eisenhower'ın göreve başlamasından hemen sonra öğrenmiş oluyordu. ABD'nin Sovyetleri güneyden kuşatma stratejisiyle ilgili politikalarının şekillenmeye başladığı, bütçe dengesi çerçevesinde dış yardımlarda kesintiye gidileceğinin açıklandığı tam da bu günlerde dikkat çekici bir başka gelişme yaşanır. 30 Mayıs'ta Molotov, Moskova Türk Büyükelçisine Gürcistan ve Ermeni Sovyet Cumhuriyetleri yıllar önce "Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarfı nazar etmeyi mümkün telakki etmiş olduklarını" bildirmişti. Sovyet Hükümeti, "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan" etmiştir.³⁸¹ Şüphesiz Moskova, barış içerisinde bir arada yaşama politikası çerçevesinde siyasî ve diplomatik bir hamle

³⁸⁰ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.929-930.

³⁸¹ Molotov'un notası için bkz. Rifat Melih Aktaş. *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi,1998, s.71. Ayrıca, *Keessing's Contemporary Archives*. 1952-1954, vol.9, s.13101.

gerçekleştirmiştir. Menderes'in ifadesiyle bu girişim "...ya Türkiye'yi NATO güçlerinden ayırma planının bir parçası ya da yeni birçok cepheli yumuşama politikası"ydı.³⁸² Türkiye bu Sovyet hamlesini kendisi ile Batı arasındaki ilişkilerde bir gedik açma teşebbüsü olarak yorumlayacaktır.³⁸³ Moskova'nın genel barış taarruzlarının olduğu bir dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde güvensizlik ortamının yaratılması her halde en son istenecek şeylerden birisiydi. Konu bu çerçevede ele alındığında, Eisenhower yönetimi tarafından Türkiye'deki görevi sona erdirilen McGhee'nin, 19 Haziran'da Ankara'dan ayrılmadan bir gün önce, Türk tarafının sahip olduğu hissiyatı ve gelecek yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrini ve yaşanacak olan sorunların işaretlerini ortaya koyan bir telgrafı Washington'a göndermiş olması dikkat çekicidir. Amerikan çıkarlarının korunması için Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanacak sorunlar ve bunlardan kaçınma yolları konularını ele aldığı telgrafında McGhee aşağıdaki hususlara temas etmişti.

Türk-Amerikan ilişkilerinde can sıkıcı olan konu, Türk Hükümeti ve Türk kamuoyunun ABD dış politikasındaki istikrar eksikliğinden duydukları rahatsızlıktır. Türkler sıklıkla, Amerikalı yetkililerin ve siyasetçilerin demeçlerinde anti-komünist dünyadaki Amerikan liderliği pozisyonunda bir gevşeme veya bilinçli bir terk edişin olduğunu dile getiriyorlar.

Türkler büyük oran ABD yardımları konusunda minnet duysalar da, aynı zamanda doğru ya da yanlış olarak... NATO komutanlığının Türk askerî programında büyük artışlara taraf olsa da bu artışlara ait yükümlülüklerin yerine getirilmesindeki eksiklikleri büyük oranda ABD'ye bağlıyorlar.

Bu genel düşüncülerin yanı sıra, Türk Devlet Başkanı'nı veya Başbakanını ABD'ye ziyaret davetinde bulunmamamız (ki bu daveti yapmamızı açıkça ifade ettiler) veya böyle bir resmi davetin hazırlık aşamasında olduğunu belirtmememiz Türkiye ile ilişkilerimizi aksi yönde etkileyen bir diğer husustur. Türkler ayrıca Dışişleri Bakanı'nın [Ortadoğu ziyareti konusunda] düzenlediği basın toplantısında diğer Ortadoğu ülkelerine nazaran Türkiye'yi üstün körü referans vermesi konusunda hassasiyetlerini de göstermiştir. Bu basın toplantısında bilhassa zikredilmeyen bölge liderleri yalnızca Türk liderlerdir.

Bir diğer husus ise ortak meselelerde Türklerin her zaman ABD ile istişare içerisinde olmalarıdır. Türkler bütün önemli meseleler ortaya çıktıkça kendi pozisyonlarını belirlemeden önce bizim görüşlerimizi alıyorlar. Görüşlerimiz

³⁸² Sever, *Soğuk...*, s.115.

³⁸³ Rıfıkı Salim Burçak *On Yılın Anıları 1950-1960* Nurel Yayınları, 1968, s.172'den aktaran Aktaş, y.a.g.e., s.72. Ömer Sami Coşar Sovyet girişimini şöyle değerlendirecektir: "Sovyet Dışişleri Bakanı...Türkiye'nin demokrasilerden ayrılmasını, müşterek müdafaa paktlarıyla alâkasını kesmesini istiyor ve buna karşılık olarak da 'iyi komşuluk siyaseti' teklif ediyor.", Cumhuriyet, 22 Temmuz 1953.

kendilerine iletildikten sonra neredeyse tamamen aynı doğrultuda bizim görüşlerimizi takip ediyorlar. Türkler bizim kendilerine aynı şekilde davranmadığımız ve onlar için hayati olan konulara da büyük bir önem vermediğimiz hissiyatındalar.³⁸⁴

McGhee'nin söz konusu sorunların çözümü için Washington'a önerileri ise şöyledir: 1) NATO ve Ortadoğu da dâhil olmak üzere ortak çıkarların olduğu dünya meselelerinde Türk Hükümeti ile siyasî istişarelerin dikkatli bir şekilde yürütülmesi, 2) Türklere kendilerine NATO'nun vereceği özel son kullanıcı malzemeler veya daha fazla Amerikan yardımı verilebileceği yönünde beklentilere sahip olmamaları gerektiğinin anlatılması, 3) Bunun da ötesinde Türk Hükümeti'ne öngörülen en erken tarihte Devlet Başkanının, başbakanın veya alternatif olarak Dışişleri Bakanının ABD'ye davet etme isteğinin iletilmesi. Türk tarafının Amerika'ya karşı güvensizliği ve Amerikan yardımları konusundaki serzenişleri mesnetsiz değildir. Güvensizlik konusu özellikle 1952'nin hemen başından itibaren gündemdeki yerini alacaktır.³⁸⁵ McGhee 10 Şubat 1952'de Menderes isteği üzerine gerçekleştirdiği görüşmede tarafların özellikle Türkiye'nin ekonomik durumu ve ABD yardımı konusundaki farklı düşüncelere sahip oldukları ortaya çıkmıştır.³⁸⁶ Görüşmede Türkiye'nin 1952 bütçe açığının kapatılmasına yönelik 86 milyon dolarlık yardım talebinin akıbeti gündeme gelir. ABD açısından, 15 milyar doları bulan federal bütçe açığı nedeniyle küresel dış yardımlarda kesintiye gidilmesi politikası geçerliydi. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarımda artan üretim kapasitesi göz önüne alındığında yardım miktarında bir azaltmaya gidilebilirdi. ABD bütçe açığının 3/4'nün savunma harcamalarından kaynaklandığı ve enflasyonist baskının arttığı bir dönemde özellikle dış yardımlar konusu Kongre'nin hedefindeydi. McGhee Menderes'e, "ABD'nin ekonomik alanda büyük fedakârlıklar gösterdiği biranda diğer devletlerin de benzer fedakârlıkları yapması gerektiği"ni belirtir. ABD Türkiye'ye elinden gelen yardımı yapacak olmasına rağmen yardım miktarlarında bir kısıntıya gidileceği

³⁸⁴ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.931-933.

³⁸⁵ Türkiye'nin yardımlarla ilgili Amerika'ya olan güvensizliğine dikkat çekici bir örnek Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye Masası Şefi arasındaki görüşmedir. 4 Haziran 1951'deki görüşmede Erkin Amerikalı muhatabına serzenişte bulunur: Türk Hükümetine göre göreceli düşük seviyedeki Ekonomik İşbirliği Ajansı –ECA- memurları Türk ekonomik hayatı üzerinde kontrol sağlamaya görüntüsü içerisinde. FRUS, 1951, vol.5, s.1171.

³⁸⁶ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.873-871.

muhakkaktı ve Türkiye bu duruma göre kendi ayarlamalıydı. Ancak ABD'li Büyükelçiye verdiği cevaptan Menderes'in ABD'nin kendi içerisinde yaşadığı ekonomik sorunların Türkiye'ye yardım meselesiyle ilgi kurmanın bir mantığı olmadığı anlaşılmaktadır. Menderes, daha sonraki yıllarda Amerika ile ilişkilerde sıklıkla kullanacağı Türkiye'nin stratejik konum ve bölgesel güvenlik kozunu ileri sürdü.

Menderes, Türkiye'nin Ortadoğu'da savunmanın kalesi olduğuna işaret etti. Şu ana değin Türk ordusu Ortadoğu'yu korumuştur. Eğer Türkler Rusya'nın oluşturduğu tehlikeye karşı başarıyla direnmeye ve Anadolu'da yaşamaya devam edecekse, ekonomik güçlerini arttırmak zorundaydı. Maalesef Türklerin endüstriyel potansiyeli ve yaşam seviyeleri düşüktü ve hem kendileri hem de diğer Ortadoğu ülkelerinin hayatta kalmaları için endüstrilerinin ve yaşam seviyelerinin yükseltilmesi gerekiyordu. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de egemenliğine karşı tek engeli Yunanistan ve Türkiye beraberce oluşturmuyordu. Menderes, dünyadaki tüm ülkeler içerisinde Amerika'nın yardım desteği konusunda yatırım yapacağı en iyi fırsatı Türkiye'nin sağladığına inanıyordu...³⁸⁷

Menderes konuşmasının devamında siyasî mizacının en hararetli yönünü oluşturan ve en sevdiği konu olan ülkenin kalkınma meselesine gelir³⁸⁸ ve ABD'li Büyükelçiye Türkiye'nin kalkınma potansiyelini anlatır: Eğer gerekli yardımlar yapılırsa çok kısa süre zarfında Türkiye milli gelirini ikiye üçe katlayabilecek yetenektedir. Türkiye kalkınmaya devam ettiği sürece, diğer ülkelerin harcadığı zamandan daha kısa sürede bunu başaracaktır. Traktörler ve ulaşım örneklerinde de gösterdiği üzere teknolojik gelişmeleri sağlamıştır. Dünyada başka hiçbir ülke bu potansiyele sahip değildir. Türkiye ekonomik olarak ne kadar güçlü olursa ordusunun gücü de o kadar güçlü olacaktır. Büyükelçinin konuşmasından ABD'nin bu gerçeği anladığını görmüştür. ABD'nin Türkiye'ye ayırdığı kaynak miktarını arttıracığını umut etmektedir. McGhee, Menderes'in konuşmasından pek etkilenmemiş gibidir. Yine de ABD olarak ellerinden geleni yapacaklarını ifade eder. Ama Türk tarafı her şeye rağmen yardım konusunda en azından bir söz alınmasında ısrarcıdır. Görüşme sona erip Büyükelçi odadan ayrılırken Zorlu son bir girişimde bulundu ve yardımın arttırılmasını talep etti.³⁸⁹ Menderes ABD'ye karşı Doğu Akdeniz ve Ortadoğu güvenlik kartını oynayarak

³⁸⁷ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.877.

³⁸⁸ Menderes'in mizacı ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Süleyman İnan. "Adnan Menderes'in Mizacı Üzerine: Psiko-biyografik Bir Deneme." *Türkiye Günlüğü*, Yaz 2011, Sayı: 107, s.57-67.

³⁸⁹ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.880.

yardımda artışı garantiye almaya çalışsa da, ABD’de yönetimin Eisenhower’a geçmesiyle 1953 sorunlarla dolu olmaya devam etti.

McGhee’nin ifade ettiği, Türk Hükümeti’nin Soğuk Savaş mücadelesinde ABD’nin liderliğinin sorgulanması ya da en azından bu konuda tereddüt yaşanması yönündeki uyarısının zamanlaması da önemlidir. Mart 1953’te Sovyet lideri Stalin’in ölümü sonrası yeni Sovyet liderliğinin dış politikada kendisine daha fazla hareket alanı sağlayacak siyasî söylem olarak bloklar arasında “barış içerisinde bir arada yaşama”³⁹⁰ temasını sıklıkla dile getirmeye başlamış olması Washington’un müttefiklerinin bu konuya yaklaşımını detaylı olarak öğrenme ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim 23 Temmuz’da Dulles NATO üyesi ülkelerle Almanya ve Avusturya’daki ABD misyon şeflerine “akredite oldukları ülkelerdeki hükümetlerin ve kamuoyunun ABD’yi nasıl algıladıkları yönündeki samimi ve mahrem değerlendirmelerini ve görüşlerini” iletmeleri talimatını vermiştir.³⁹¹ ABD’nin Türkiye Maslahatgüzarı William Rountree talimat gereğince Türk-Amerikan ilişkileri konusunda oldukça detaylı bir raporu 30 Temmuz’da Washington’a gönderir. Raporda öne çıkan hususlar özetle şu şekildedir:

Ülkedeki en büyük korku Sovyetler Birliği özelinde özgür dünyanın birliğinin bozulması ve zayıflaması değil. ABD içerisinde dış yardımların azaltılması talepleri gibi konularda yaşanan görüş ayrılıklarının ABD’nin liderlik uygulamalarında azalmaya yol açması durumunda Türklerin güveni gelecekte ciddi ölçüde etkilenecektir.

Türkler Ortadoğu’da güvenlik açığının doldurulması yönünde daha belirgin Amerikan siyasetini memnuniyetle karşılayacaktır.

Türk temsilcilerle uluslararası öneme sahip meseleler ne zaman gündeme gelse neredeyse otomatik olarak bizimle aynı görüşü paylaştıklarını ifade ediyorlar. Bu durum iki nedenden kaynaklanıyor: Birincisi dünyanın durumu ile ilgili Türklerin değerlendirmeleri ve bunlarla baş ediş şekilleri bizimle şaşırtıcı derecede benzer. İkinci olarak Türkler ABD’nin liderliğini kabul ediyorlar ve yalnızca sıra dışı durumlarda bu liderliği takip etmeyeceklerdir. Türkler şu anda şüphesiz Ortadoğu sorunlarıyla ilgili kendilerine yeterince danışılmadığını düşünmektedir. Ortak çıkarlarla ilgili meselelerde Türklerin güvenini kazanacak bir yol bulunmaz ise Türklerle ilişkilerimiz kaçınılmaz olarak zarar görecektir.

Diğer önemli bir husus da Devlet Başkanı ve Başbakan’ın ABD’ye davet edilmesi meselesidir. Yunan Kralı ve Kraliçesi’nin davet edildiği³⁹²

³⁹⁰ Zubok, *A Failed...*, özellikle 4.Bölüm.

³⁹¹ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.939 not 1.

³⁹² Yunan Kralı ve Kraliçesi 28 Ekim’den itibaren yaklaşık bir ay sürecek ABD ziyareti gerçekleştirecektir. FRUS, 1952-1954, vol.8, s.939 not 7.

gerçeğinden hareketle yakın bir gelecekte böyle bir davet yapılmaması Türklerde hayal kırıklığı olacaktır.³⁹³

Eisenhower yönetiminin Soğuk Savaş'ın stratejisini şekillendirdiği bir dönemde, ABD'nin Ankara'daki misyon şeflerinin ifadesiyle komünizmle mücadelede ABD ile şaşırtıcı derecede benzer anlayışa sahip ve ortak çıkarlar söz konusu olduğunda neredeyse Amerika ile aynı tarzda düşünen bir müttefikin değeri tartışmasız çok önemlidir. Nitekim Büyükelçiliğin ısrarlı bir şekilde Türk liderlerinin Amerika'ya davet edilmesi önerileri Washington'da yankı bulur. Dulles 13 Ağustos'ta Eisenhower'a gönderdiği bir memorandum ile Bayar'ın ABD'ye davet edilmesinin uygun olacağını belirtir. Dulles memorandumda davet gerekçesini "Sovyet baskılarına karşı kuvvetli direnç göstermiş güçlü bir işbirliğine sahip olunan ve sorunlu bir bölgede istikrarın ve Batı gücünün bir karakolu ülkeye karşı minnettarlığın ifadesi olarak" belirtmiştir. Resmi davet Ankara'ya Büyükelçi olarak atanan Avra Warren'ın 17 Eylül'de Bayar'a güven mektubunu sunmasının ardından iletiti.³⁹⁴ Bayar'ın gezisi 27 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında gerçekleşti.

Eisenhower'ın göreve başladığı 1953 Washington'un ekonomik ve askerî yardımlarda küresel boyutta kesintiye gidileceğinin belli olduğu bir yıla işaret etmektedir. Menderes Hükümeti'nin Türk halkının yaşam standardını yükseltme için uyguladığı ekonomik kalkınma projelerinin ve komünizm yayılmacılığına karşı Sovyetlere set olmanın savunma bütçesine getirdiği yükün finansmanının önemli bir bölümünün ABD yardımlarından karşılanıyordu. Bu anlamda Ankara'nın Washington'a olan bağımlılığı daha da netleşmektedir. Türkiye'nin ekonomik sahadaki projelerinin hayata geçirilmesi ABD'den sağlanacak olan fonların sürekliliğine bağlıdır. 1953 bu gerçeğin Ankara tarafından net olarak anlaşıldığı bir yıl olmuştur. Ancak ABD'den sağlanan yardımlarda kesintiye gidileceği yönünde işaretler belirmeye başladığı andan itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliklerin artmaya başlaması da kaçınılmaz olarak görülmüştür. Türkiye'de görevli ABD'li diplomatların yazışmalarından da anlaşılacağı üzere 1953 yılı aynı zamanda Ankara ve Washington arasında gelecek yıllarda daha belirginleşecek

³⁹³ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.933-939.

³⁹⁴ 1952-1954, vol.8, s.940.

olan Türk Amerikan ilişkilerinde gerginliğin de ilk tohumlarının atıldığı bir dönemdir. Örneğin Türkiye, ABD Büyükelçiliği nezdinde faaliyet gösteren Dış Operasyonlar İdaresi'nin (FOA/Foreign Operations Agency) görevlilerince hazırlanan ve Türkiye'nin makroekonomik politikalarını eleştiren Chenery Raporu'nu hazırlayan Amerikalı görevlilerin ülkeye girişini yasaklamış, raporun kopyalarını da toplatmıştır. Rapora göre Türkiye'de 1950-1953 yılları arasındaki,

Milli gelir artışı ithal mallarına talebi daha çok artırmıştır. Eğer ithal mallarının ikamesi ve daha çok ihracata yönelik malların üretimi için yatırım yapılmazsa ödemeler dengesi açığı ortaya çıkacaktır. Aslında bu durum son üç yılda ortaya çıkmış olup, günümüzde Türkiye'nin en ciddi sorunudur...Son iki yıldaki enflasyonist baskılar, ithalatçıları, ticaret kısıtları geleceği beklentisiyle, stok yapmaya sevk etmiştir. Bu fazla ithalat kısmı, enflasyonun ve ithalatın kontrol altına alınmasıyla giderilebilir.³⁹⁵

Raporun Türkiye'nin en önemli sorun olarak gördüğü enflasyonist baskı ve dış ticaret açığına karşı olarak önlem olarak "gizli" devalüasyon önerisi "Menderes'i kızdırmış"tı.³⁹⁶ Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'nin dış ödemeler dengesindeki açık ve enflasyon varlığı Türk-Amerikan ilişkilerinin gelecek yıllardaki ana sorunların başında gelecektir.

1954 yılı Menderes iktidarının ekonomide halkın refahını yükselmesine neden olan ekonomik politikalarının da test edileceği bir dönemdir. Mayıs ayında genel seçimler yapılacaktır. Dolayısıyla iç siyasette iktidarın devamı açısından ekonomideki yatırım projelerinin akamete uğramadan devamının sağlanması önemlidir. Bu noktada da Amerikan yardım fonlarındaki akışkanlığa ihtiyaç vardır. Türkiye'nin ABD'den yardım taleplerinin en üst düzeyde bizzat Washington'da dile getirileceği ziyaretler 1954 yılında ABD-Türkiye ilişkilerine damga vuran olaylardandır. Bayar yılın hemen başında Menderes ise Haziran ayında ABD'ye ziyaret gerçekleştirir. 1954 yılı bölgesel güvenlik ile ilgili konularda girişimlere tanıklık edecektir. Dulles'in Mayıs 1953 Ortadoğu ziyareti sonrası gündeme gelen Sovyetlerin yayılmasının önlenmesi konusunda yerel güçlerce oluşturulması hedeflenen Kuzey Kuşağı projesinin kurulma çalışmaları önemlidir. Menderes'in

³⁹⁵ Feridun Cemil Özcan, "U.S. Aid and Turkish Macroeconomic Policy: A Narration of the Aid Bargain Process in the 1946-1958 Period." *The Turkish Yearbook*, vol. XXXIV, 2003, s.119-137, s.124. Chenery Raporu'nun kısa bir özeti için bkz. ErgunTürkcan, "Chenery Raporu'na Göre 1950'lerin Başında Türkiye Ekonomisi", *Mülkiye* 2010, Cilt: XXXIV Sayı:267, s.123-128, s.26-127.

³⁹⁶ Türkcan, "Chenery..." ..., s.128.

Dulles'a açıkça ifade ettiği gibi bölgesel savunma örgütlenmesi çalışmalarında Türkiye öncü rol oynayacaktır. 1954 yılı da, 1953'ün devamı niteliğinde, Ankara'nın Washington'a karşı duyduğu güvensizliğin ABD'li diplomatlarca da dile getirilmesiyle başlar. McGhee'nin halefi olarak 17 Eylül 1953'te Büyükelçilik görevine başlayan Warren da Türk-Amerikan ilişkilerinde Ankara'nın Washington'a yönelik güven sorunu konusunda henüz Ocak 1954 itibariyle Washington'u uyarmaktadır. Warren'ın ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının tutarlı olduğu yönünde verdiği garantiler, Büyükelçinin ifadesiyle Türkler tarafından "inandırıcılıktan yoksun, içi boş sözler" olarak görölmektedir.³⁹⁷ Warren, Washington'daki amirlerine Türklerden görünür gelecekte dış politikalarının gidişatını belirleyecek sorumlulukları kabul etmelerini ve karar vermelerini isterken, onlarla karşılıklı temaslarda bulunmamaktan duyduğunu rahatsızlığı iletmektedir. Bu durum özellikle Sovyetlere karşı bir güvenlik kuşağı oluşturma sürecinde geçerlidir.

Birkaç yıldır Sovyetler Birliği'nin hassas güney çevresinde bölgesel savunmayı organize etmeye çalışıyoruz. Bu çabaları da bölgedeki Sovyet saldırganlığına karşı kararlı bir Türk duruşunun varlığı sayesinde bir barış ortamında yaptığımız söylenebilir. Bizim doğrudan çabalarımızın başarısız olmasının ardından şimdi de Türklerden inisiyatif almalarını ve bölgenin güvenliğini örgütlemeye birinci sorumluluğu almalarını, süreçteki imkansız bir işi yapmalarını istiyoruz. Bunun karşılığında ne sunuyoruz? Aynı zamanda da Türklerden kendi toprakları üzerinde 3.000 personelle yönetilecek ileri stratejik hava üsleri, yaygın bir elektronik tesis ağı kurmamıza izin vermelerini istiyoruz. Aldığım talimatlar gereği, bu tesislerin korunmasına yönelik herhangi bir ABD taahhüdünün kabulünü veya NATO'da Türk kuvvetlerinin seviyesinin yukarı doğru revize edilmesini de kesin olarak reddediyorum. Hem Türkler hem de bizim tarafımızdan aynı derecede açık olan şey Türklerin bu tesisleri koruma kapasitelerinin olmadığı ve olamayacağıdır.³⁹⁸

Warren'a göre bu durumda Türkler şu sonuca ulaşacaklardır: "1) Savaş durumunda savunma planlarımızı Türklere verecek kadar onlara güvenmiyoruz veya 2) Bizim böyle bir planımız yok ya da 3) Buradaki tesislerimizin ve Türkiye'nin kendisinin feda edilebilir olduğu kanaatindeyiz." Warren, ABD'nin Türklerden savunma konularında taleplerine rağmen Türk ordusunun kuvvet sayısının azaltılmasına yönelik bütçe kesintilerinin olmasının Türklerin

³⁹⁷ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.940.

³⁹⁸ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.940.

şüphelerini arttırdığını değerlendirmektedir. Bu tereddüdün ortadan kalkması için ABD'nin daha fazla somut ve tutarlı bir desteğin sağlaması gerektiğini düşünmektedir.³⁹⁹ Warren'ın müttefik bir ülkede yeni göreve başlamış büyükelçi olarak Washington'a bu denli açık bir serzenişte bulunmuş olması rahatsızlığının da bir göstergesidir.

Warren'ın telgrafından kısa bir süre sonra Bayar 27 Ocak'ta, "...mukadderatları aynı ideale bağlanmış milletlerin birbirlerini yakından tanımalarına vesile olacak"⁴⁰⁰ ABD gezisine başlayacaktır. Bayar'ın bir aylık gezisinin üç günü resmi ziyaret kapsamındadır.⁴⁰¹ Gezi özellikle Kore Savaşı'nda Türkiye'nin Batı bloğunda yer alması Türk birliklerinin fedakârlığı ve başarısı sonrası ABD kamuoyunda oluşan olumlu imajının sergilenmesi anlamında önemlidir. Ancak gerek Bayar'ın ifadelerinin gerekse de Amerikan basınında yer alan değerlendirmelerde ziyarete dair esas konunun ABD yardımını gündeme getirmek olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Bayar gazetecilere verdiği demeçte ziyaretten esas maksadının Eisenhower'ı Türkiye'ye verilen yardımın yeniden yapılandırılması olduğunu söylemiştir. The New York Times'ın bu konudaki başlığı gezinin amacını da özetler niteliktedir: "Türk Devlet Başkanı ABD'den Askerî Destek Almak İçin Ekonomik Yardımı Üste Çıkartıyor".⁴⁰² Gazetede Bayar'ın, "Askerî hedeflerimize ulaşmak için ihtiyaç duyulan gerekli finansal desteği tedarik etmemiz gerekli" cümlesini de habere taşımıştı. Bayar, Eisenhower yönetiminin askerî yardım ile ekonomik yardım arasında kurduğu ilişkinin ortadan kaldırılacağı umuduyla bu konuyu sürekli olarak gündemde tutmuştur. Türkiye'nin temel ihracat maddeleri olan tarımsal ürünlere verilecek destek ile uzun dönemli askerî harcamaların karşılanabileceği ve dolayısıyla zaman içerisinde Amerikan yardımına olan ihtiyacında azalacağı görüşünü ileri sürmüştür. Ancak ABD yönetimi uzun dönemli bir politikadan daha çok kısa vadeli bir çözüm üzerinde durmaktadır. Türkiye'ye kırsal alanda yaşayan nüfusun vergilendirilmesi yoluyla gelirlerin arttırılması önerisini getirirler. Ancak Türkiye

³⁹⁹ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.941.

⁴⁰⁰ Hürriyet, 18 Ocak 1954.

⁴⁰¹ Emin Özdemir ve Hasan Karakuzu, "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları." *Cappadocia Journal of History and Social Science*, vol.4, 2015, s.62-78.

⁴⁰² The New York Times, 15 January 1954.

böyle bir öneriyi siyaseten uygulayabilecek bir pozisyonda değildir.⁴⁰³ Bayar ise uzun dönemde ihraç mallarının desteklenerek ihtiyaç duyulan silahların temini için ABD yardımına ihtiyaç olduğu görüşünü tekrarlayacaktır.⁴⁰⁴ Bayar, ziyaretindeki konuşmalarında sıklıkla komünizm tehlikesine ve Türkiye'nin bu tehlikeye karşı duruşuna vurgu yapar. Konuşmalarda öne çıkan diğer bir husus ise Amerikan yardımının Türkiye'nin gelişmesine olan katkısıdır: "İktisadi kalkınma için yapılan mücadelede Amerikan yardımı Türkiye'nin fevkalade istisna bir ekonomik hamlesinin başladığı zamana rastlamış ve süratlenmesine yaramıştır... Türkiye'de sarfedilen her dolar münbit (sic) bir toprağa verilmiş refah ve bereket filizleri verecek birer tohum gibidir".⁴⁰⁵ Bayar'ın ABD Kongresin'de ilk konuşma yapan Türk Devlet Başkanı olarak söylediği sözlerin ABD'li politikacılar nezdinde etkili olduğu söylenebilir:

Sizlerin yardımları tamimiyle medeniyeti tehdit eden yıkıcı güçlere direnme çabasında sarf edilmiştir...Mübalağasız ifade edebilirim ki Türkiye yardım alan ülkeler içerisinde sizin yardımlarınız en iyi şekilde kullananlardan bir tanesidir.⁴⁰⁶

Bayar'ın ABD gezisinde gösterdiği performansın Washington'da etkisi nedenli yüksek olursa olsun, Bayar henüz ABD'deyen Ankara Büyükelçiliği'nden gönderilen ve Eisenhower yönetimini Türkiye'nin 1955 mali yılı yılında savunma bütçesindeki açık konusunda acil olarak uyaran telgraf önemlidir. Warren'ın 4 Şubat'ta gönderdiği telgrafta şu uyarıyı yapar ve yönetimce acilen konunun değerlendirmesinin ve bir karara varılmasının gereğine işaret eder:

Türk savunma bütçesindeki gelecek Türk mali yılındaki açık acil bir kararın alınmasını gerekli kılmaktadır. Geçmişteki gibi bu soruna yıllık düzeyde geçici şekilde çözüm bulmaya devam etmek tatmin edici bir durum olmayacaktır. Türkleri gelecek dört yıl içerisinde milli savunma çabalarının kendi kendine yeterli olmasını sağlayacak gelirlerinin planlanmasını sağlamaya teşvik etmek için ABD kendi durumunun yanı sıra Türkiye'nin durumunu da değerlendirmeli ve hem bizim hem de Türklerin uygun bir

⁴⁰³ The New York Times, 15 January 1954.

⁴⁰⁴ y.a.g.e

⁴⁰⁵ "Bayar, komünizmin Türk milletinin yapısına uygun olmadığını ve Türk milletinde tutunamayacağını şu sözlerle ifade eder; 'Komünizmin doktrinleri Türk milletinin tabiat ve düşüncelerine yabancıdır. Türkler birçok ırk ve dinlerin kaynaştığı mevkide ve büyük etnik kitlelerin kavşak noktasında asırlar boyunca yaşadıkları için siyasi olgunlukları çok gelişmiştir. Bu itibarla komünizmin haktan görünüşü arkasında dünyaya hor bakmak ve milletleri esir etmek gibi meşum bir arzunun mevcudiyetini teşhis etmek bu millet için güç olmamıştır.' ", Özdemir ve Karakuzu, "Türkiye...", s.67.

⁴⁰⁶ y.a.g.e.

tarihte Türk askerîyesinin kendi kendine yeterli bir duruma gelmesini sağlayacak genel bir planı oluşturmalıdır. Türklerin bölgede liderlik üstlenmesi düşüncesine bağlı olduğumuz için...Türklerin en üst düzeyde kendilerine güvenmelerini planlamamız ve bu planlamanın icra safhasının gerçekliği ortaya koymamız aciliyet göstermektedir.⁴⁰⁷

Eisenhower yönetiminin, Aralık 1953 itibariyle Türkiye öncülüğünde, Sovyetlerin güneyinde bir güvenlik bölgesi yaratılması girişimlerinin ağırlıkta olduğu günlerde bu uyarı önemlidir. Ayrıca bu girişimler kapsamında henüz 28 Aralık 1953'de ABD ve Pakistan teknik ve ekonomik yardım anlaşmasının imzalandığı hatırd tutulmalıdır. Türkiye'nin Pakistan ve ABD arasında silah yardımı ile arabuluculuk yapmaya gönüllü olduğu bir süreçte de söz konusudur. ABD gezisinde olan Bayar da özellikle Pakistan'ın bölgesel bir güvenlik oluşumuna dâhil edilmesi yönünde Pakistanlı yetkililerle temasları da sürdürmektedir.⁴⁰⁸ Washington'daki planlamacılar kurulacak bir bölgesel pakt sonrası Sovyetlerin genel bir savaşı göze almadan bölgede etkin olmayacağını değerlendirilmesine sahipken,⁴⁰⁹ Kuzey Kuşağı bölgesel güvenlik paktını riske atmasının da mümkün kolayca değerlendirilebilir.

Washington, Warren'a 17 Şubat'ta gönderdiği bir telgrafta, bütçe açığı konusunun en üst düzeyde ciddi olarak ele alındığını ve gelişmeler hakkında bilgi verileceğini iletir. Telgraftaki en üst düzeyden kastın Eisenhower'un şahsının olduğuna şüphe yoktur. Washington bu kez 19 Şubat'ta gönderdiği bir mesaj ile Türk Büyükelçisi'nin 1954 mali yılı için 30.000 milyon dolar ilave yardımın imkân dâhilinde olduğu konusunda bilgilendirildiğini Warren'a iletir. Eisenhower yönetiminin 1954-1955 bütçe döneminde Türkiye'ye yapacağı yardımı 30.000 milyon dolar arttırmış olması⁴¹⁰, ABD gezisinin amacının "Demokrat Parti'nin önümüzdeki seçimleri kazanmasını sağlayacak ödünç parayı Amerikalılardan

⁴⁰⁷ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.942.

⁴⁰⁸ FRUS, 1952-1954, vol.9, s.459.

⁴⁰⁹ FRUS, 1952-1954, vol.11, Part 2, s.1480.

⁴¹⁰ The New York Times, 18 March 1954. Türk Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde döneme ait tasnif ve dijitalleştirme işlemleri devam bazı evrakı Nisan 2015'te okuma şansımız oldu. Bayar'ın gezisi süresince siyasi, askeri, ekonomik meselelere ait ikili ve çok taraflı evrak göremediğimizi belirtmek isterim. Bayar'a ait evrakın önemli bir kısmı ziyaret ile ilgili son dakikaya dönük programların nasıl halledileceğine dair idari yazışmalardı. Ancak öte yandan okuyabildiğimiz evrak içerisinde Washington Büyükelçiliği'nin Ankara'ya gönderdiği iki telgraf dikkatimizi çekti. Bunlardan birincisi sigarası biten Bayar'ın hususi sigarasından temin edilerek yeterli miktarda ivedi olarak Amerika'ya gönderilmesi ikincisi ise Washington'a havyar gönderilmesi ile ilgili olanlardı.

koparmak” olduğu yönündeki kimi yorumlarda haklılık payını da ortaya koymuştur. Menderes yönetiminin ABD’den ilave yardım taleplerinin arkasında yatan esas sebepler konusunda Paris Presse gazetesinde yer alan akabinde 9 Şubat 1954’te Yeni Ulus gazetesinde yayınlanan yazıdaki şu tespit önemlidir: ABD’nin Türkiye’ye verdiği askerî malzemenin bakım maliyeti Türkiye’ye 65 milyon dolardır. Bu maliyet Türkiye’nin ticaret açığının artmasına neden olmaktadır. Ticaret açığının seçmenler üzerindeki azaltmak için devlet memurlarına borç verilmesi, devletteki işçilerin çalıştıkları şirketlerde kara ortak edilmesi ve çiftçilere yeni zirai krediler verilmesi yönündeki hükümet kararı⁴¹¹ göz önüne alınırsa, Amerikan yardımındaki artışın önemi daha da iyi anlaşılabilir. Bu sayede, Eisenhower yönetimi komünizm ile mücadelede Ortadoğu güvenliğinde önemli bir konumda olan Türkiye’deki iktidarı genel seçimler öncesinde, ülkedeki istikrar adına desteklediğini de göstermiştir. Şüphesiz bu ilave yardım Türkiye’nin askerî harcamalarındaki yükü azaltacaktır. Ancak burada ABD Ankara Büyükelçiliği ile Washington arasındaki haberleşmeden şu yorumu yapmak mümkündür; ABD yönetiminin en üst düzey karar alıcıları 1954’ün ilk çeyreği itibarıyla Türkiye’nin yaşadığı ciddi ekonomik sorunların Amerikan çıkarlarını direkt olarak ilgilendirdiğini, bu sorunların uzun vadeli ve planlı bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmasının gerekliliğinin farkındadırlar.

Ancak gezinin sonuçları itibarı ile dikkat çekici bir başka konu, Türk siyasi hayatına “Dünya Bankası Hadisesi” olarak geçen krizdir. Hollanda eski ekonomi Bakanı Prof. Pieter Liefnick Dünya Bankası Başkanı Türkiye Özel Temsilcisi olarak 1952 yılında Ankara’da göreve başlamıştır. Liefnick’in görevlerinden birisi Dünya Bankası’nın verdiği borçların kullanılmasındaki süreci hızlandırmak için Türk yetkililere yardım etmektedir. Banka, geçmiş yıllarda verdiği borçların amacına uygun projelerde kullanılmadığı yönünde ciddi endişe taşımaktadır. Temsilci’nin ikinci önemli görevi, Türkiye’nin 2.Dünya Savaşı sırasında İngiltere’den aldığı borçların ödenmesi meselesidir. Türkiye, İngiltere’ye ödemekle yükümlü olduğu “meşru” borçlar konusunda sorun çıkartmaktadır.

⁴¹¹ Özdemir ve Karakuzu, “Türkiye...”, s.71. Örneğin bu çerçevede Emekli Sandığı’nın 3 milyon lira olan fonu 25 milyon liraya çıkarılmış, memurlara maaşlarının üç katı tutarındaki borçlanma için 24 ay taksit imkânı sağlanmıştır. Milliyet, 23 Mart 1954.

Menderes ve Bayar Dünya Bankası'nın açık bir şekilde Banka'nın bu işe müdâhil olmasını kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Liefertnick Polatkan ile tesis ettiği iyi ilişkiler çerçevesinde iki ülke arasındaki sorunun çözüme kavuşturulmasını sağlamıştır. Banka, Liefertnick'e ayrıca Türk Hükümeti'nin ekonomik ve mali politikaları ile ilgili üçüncü bir görev de vermiştir:

Bankanın görüşüne göre istikrarlı şartlar altında ülkenin ekonomik kalkınmasının hızını arttırmak için ekonomik ve mali politikalarının esaslı bir biçimde geliştirilmesine ihtiyaç vardı. Dünya Bankası benden Türk Hükümeti'ni desteklemek ve tavsiyede bulunmak suretiyle ekonomik ve mali politikalarını geliştirmelerine yardım etmemi bekliyordu. Bu çok zor bir görevdi; çünkü Türkler bu konuyla ilgili çok hassastılar ve dışarıdan birisinin tavsiyelerini dinleme konusunda isteksizdiler. Bazı etkilerde bulunmak için yapabileceğim tek etkili yol hükümetin siyaset oluşturma makamlarında görev alan yüksek düzeydeki memurlarla yoğun temas sürdürmektir.⁴¹²

Liefertnick'in hükümet üzerinde telkinlerde bulunmak için seçtiği dolaylı yol özellikle Menderes'in hoş karşılamadığı bir durumdu. Nitekim Liefertnick'in kişisel iş görme tarzı ve Banka'nın Türkiye'nin genel ekonomik sorunların çözümünde gördüğü eksiklikler sonucu kimi yatırımlar için verilen borçların denetlenmesi ve ilave borç verilmemesi Türkiye'nin kurumla ilişkisini zedelemeye başlamıştı. Bayar'ın ABD gezisi sırasında Liefertnick'in girişimi ile Dünya Bankası Başkanı Eugne Black,⁴¹³ Banka Başkan Yardımcısı, ABD Ankara Büyükelçisi Warren, Türkiye'nin NATO Büyükelçisi Zorlu ve Bayar'ın iştirak ettiği 29 Ocak'ta gerçekleşen öğle yemeği ise Dünya Bankası ve Türkiye arasındaki krizin patlama noktasını oluşturmuştu. Bayar yemekte geçen görüşmeler ile ilgili Menderes'i bir telgraf mesajıyla bilgilendirir. Buna göre Dünya Bankası Başkanı, Bayar'ın yatırımlar konusunda Banka'nın bir karar verip vermediğini sorar. Başkan'ın cevabının Bayar'ın duymak istediği türden olmadığı açıktır. Bayar, Black'ın cevabını şöyle aktarır:

Black...projeler hakkında herhangi bir karara varmadan evvel, bizim ödemeler dengesi açığımızı kapatmak hususunda alacağımız tedbirlerin

⁴¹² The World Bank/IFC Archives, Oral History Program, Pieter Liefertnick, February 5, 1987, s.6. <http://documents.worldbank.org/curated/en/677951468183858006/pdf/790740TRNOLief0iew0Febbruary05001987.pdf>, Son erişim tarihi: 2 Mayıs 2011.

⁴¹³ Dünya Bankası Black'in gelişmemiş ülkelerin ekonomik kalkınma, yatırım ve savunma ile ilgili düşünceleri önemlidir. Black'e göre gelişmemiş ülkelerin en önemli sorunu para ve yönetsel yetenek eksikliğidir. Ayrıca yatırım programlarında verimli alanlara yönelmemektedirler. Nihayet, ABD'nin askeri yardım programlarının Türkiye gibi ülkelerin mali kaynaklarını tüketmektedir. Black, Eugene. Oral History, Eisenhower Library, https://www.eisenhower.archives.gov/research/oral_histories/oral_history_transcripts/Black_Eugene.pdf, Son erişim tarihi: 14 Nisan 2015.

sonuçlarını görmek istediklerini bildirdi ve yatırımlarımızın pek hızlı devam etmesinden endişe ettiklerini söyledi.

Bir gün evvel Lieftnick'in Banka'da Türkiye'nin Avrupa Ödemeler Birliği'ne karşı açığından ve başlıca ihraç mallarımız buğday ile pamuk fiyatlarının düşmüş olmasından söz ettiğini ve yatırımlarımızın hızlılığı üzerinde durmuş olduğunu söylemişlerdi.

Lieftnick, memurlarımızla yaptığı görüşmelerde, özellikle Avrupa Ödemeler Birliği'ne karşı olan açığımızın olduğu gibi gösterilmesini, küçük rakam verilmemesini ve işin küçümsenmemesini telkin etmeye çalışmıştır.⁴¹⁴

Bayar, Black'e verdiği cevapta Türkiye'nin karşı karşıya olduğu zorlukların farkında olduğunu ve üstesinden gelmek için çareler aradıklarını, ifade eder. Bayar'a göre hem Türkiye hem de yardımı yapacak ülkeler için en iyi yol yatırımlara devam etmek ve onları teşvik etmektir. Türkiye yatırımlar konusunda kararludur ve yardımlar Türkiye'nin işini kolaylaştıracaktır.⁴¹⁵ Yemekte ABD Büyükelçisi Warren da söz alır Başkan Black'ın ve Banka'nın borçlanma konusunda Türkiye'ye yardımının azlığından bahseder. Bu "saygısız" tavır Başkanı rahatsız eder. Yemek bitiminde Banka'nın Başkan Yardımcısı Bayar'a yaklaşır ve "Türkiye'nin ekonomik ve mali politikaları hakkında oldukça münasebetsiz" yorumlarda bulunur.⁴¹⁶ Lieftnick'e göre bu hadisenin iki sonucu olur. Birincisi, Dünya Bankası Başkanı'nın ABD Dışişleri üzerindeki etkisini kullanarak Warren'ın görevden el çektilmesini istemesidir. İkincisi ise, Lieftnick'in Türk Hükümeti'nin ekonomik ve mali politika meselelerini nasıl ele aldığıyla ilgili Dünya Bankası'na verdiği raporlarda ortaya koyduğu tablonun Türk Hükümeti tarafından da öğrenilmiş olmasıdır. Lieftnick'e göre Bayar ülkeye dönüşünden kısa bir süre sonra kendisinin Türkiye'de kalmasının bir yarar getirmeyeceği konusunda Dünya Bankası'nı bilgilendirir.⁴¹⁷ Ancak Dünya Bankası meselesi bu yemek ile de sınırlı değildir. Daha önce Lieftnick'in yurtdışına istişarelerde bulunduğu bir dönemde özellikle Amerika, NATO ve Avrupa'da Türkiye'nin ekonomik durumu ile ilgili karamsar izlenimler edinmiş olması önemlidir. Bu izlenimlerine ilaveten o dönem NATO Büyükelçisi Zorlu hakkında şikâyetleri içeren mektubunu Menderes'e aktarmış olması da

⁴¹⁴ Mehmet Arif Demirer, *Menderes ve Dövizler Dünya Bankası Olayı (1954)* Lazer Ofset Matbaa: 2006, s.101.

⁴¹⁵ y.a.g.e., s.102.

⁴¹⁶ The World Bank/IFC Archives, s.7.

⁴¹⁷ y.a.g.e. s.8.

Ankara’da “kıyamet koparmıştır”.⁴¹⁸ Menderes Dünya Bankası’ndan gerekli desteği görmediği takdirde bu mektubu Amerikan Büyükelçiliği’ne vermeyi düşünmektedir. Zorlu ve Erkin bu kez 30 Ocak’ta ABD Dışişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası yetkilileri ile bir araya gelir. Zorlu Banka yetkililerini Türkiye’de enflasyonun düştüğü ve ödemeler dengesinin düzelmeye başladığı yönündeki ikna çabaları sonuç vermez. Banka yetkilileri Zorlu’nun verdiği bilgilerin gerçeği ansıtmadığını ifade ederler. Türk yetkililerin amacı Bayar’ın gezisi sona ermeden Türkiye’deki projeler için gerekli desteği alabilmektir. Ancak Zorlu’nun, Mayıs ayında yapılacak genel seçimlerden önce projelere destek verilmesinin bir “koz” oluşturacağını söylemesine rağmen projelere destek konusunda Dünya Bankası ikna edilememiştir. Erkin ise, başarısızlık durumunda Lieftnick ile ilgili Menderes’in mektubunun ABD’ye iletileceğini düşünüyor ve “bu takdirde yalnız Banka ile değil, Amerikan Hükümeti ile de aramızda kimsenin arzu etmediği bir gerginlik çıkmasından endişeleniyordu”.⁴¹⁹ Dünya Bankası’nın Türkiye’ye desteği konusunda başarısız olan Türkiye 23 Şubat’ta Lieftnick’in yetkilerini aştığını gerekçe göstererek geri çekilmesini isteyen mektubu Başkan Black’e göndermiştir. Lieftnick 21 Mart’ta Türkiye’den ayrılmıştır. Krizin sonucunda Dünya Bankası 1962 yılına değin Türkiye’ye borç vermeyecektir.

2 Mayıs 1954 genel seçimlerinin hemen ardından Menderes 8 Mayıs’ta Warren ile yaptığı görüşmede ay sonu itibariyle Amerika’ya bir ziyaret gerçekleştirerek dört yıllık ekonomik ve askerî yardım meselelerini görüşmek istediğini bildirir.⁴²⁰ Başbakan düzeyindeki ziyaret için çok dar bir zaman aralığında iletilmiş olmasına ABD bu isteği kabul eder. Menderes’in 1-15 Haziran 1954 tarihleri arasında ABD ziyaretinde gündeme getirdiği dört yıllık ekonomik ve askerî yardım konusu⁴²¹, Türk-Amerikan ilişkilerinin gündeminde en üst sıralardaki yerini takip eden

⁴¹⁸ Demirer, *y.a.g.e.*, s.102.

⁴¹⁹ *y.a.g.e.*, s.102-103.

⁴²⁰ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.943.

⁴²¹ Department of State Bulletin, “U.S., Turkey Discuss Matters of Common Interest, Text of Joint Communiqués, s.912-913; The New York Times, 1 June 1954, “Turkish Premier Here to Push Aid”. Eisenhower, 2 Haziran’da Menderes ile görüşmesinin hemen ardından mutlak basın toplantısı için basın mensuplarının karşısına çıkar. 192 basın mensupları arasında sadece Fransız Haber Ajansı muhabiri Menderes ile görüşmesi ile ilgili bir şeyler söyleyip söylemeyeceğini sorar. Eisenhower’ın cevabı ise gayet kısa ve sıradandır ve şu cümle ile biter: “Çok faydalı bir görüşme gerçekleştirdik.” PUBLIC PAPERS OF THE PRESIDENTS OF THE UNITED STATES, Dwight D. Eisenhower, 1954 .U.S. Government Printing Office, 1960, s.533.

yıllarda sürekli olarak koruyacaktır. Washington'da 4 Haziran'da Menderes ve Dulles'in başkanlığında Türk ve Amerikalı heyetler arasında gerçekleşen görüşmelerine ait memorandum, Menderes ve Eisenhower'ın onayı alındıktan sonra 5 Haziran'da Dulles'in imzasıyla Ankara Büyükelçiliği'ne gönderilir.

Türk ekonomisinin Türk ordusunu destekleyemeyeceği gerçeğinden hareketle ABD Kongre'den 1955 mali yılı için 70 milyon dolarlık ekonomik destek talebinde bulunmuştur. ABD her ne kadar mevcut mali yılın ötesinde bir taahhütte giremese de, Türkiye'nin yatırım ve savunma hedeflerine ulaşması için hayati olan ekonomik istikrar konusunda Türk ekonomisindeki bazı eğilimlerle ilgili endişeleri ifade etmiştir. Mevcut ekonomik durumun daha fazla kötüye gitmesini önleyecek gerekli önlemlerin başarıyla uygulanması yönünde Başbakan da samimi ümidini ortaya koymuştur.

Dulles, telgrafın sonunda görüşmede yer almayan bir bilgiyi de Ankara Büyükelçiliği'ne iletir: ABD'nin elindeki rakamlar çerçevesinde Türk ordusunun kuvvet hedeflerine ulaşması için 1955 mali yılı askerî yardımının daha önceden planlandığı gibi 87 milyon değil yaklaşık 200 milyona yükseltilmiştir. Amerikan yönetimi, savunma harcamalarının Türkiye bütçesine getirdiği yükün farkındadır. Ancak Eisenhower yönetimi bütçe disiplinine bağlılığı çerçevesinde Türkiye'ye yardımı, Kongre'nin onayını müteakip, NATO hedeflerinde belirtilen kuvvet oranına ulaşılmasını sağlayacak nispette olacaktır.⁴²² Bu çerçevede, ABD Hükümeti mevcut program çerçevesinde Türk silahlı kuvvetlerinin NATO hedeflerine ulaşması için ABD tarafından gözden geçirilmiş ihtiyaçlarının dörtte biri orandaki miktarının karşılanması için gerekli artışı sağlayacak hazırlıkları yapacaktır.⁴²³ Dikkat edileceği üzere Amerikalı yetkililerin tekrardan üzerinde durdukları konu ise artık Türkiye'nin yabancıları değildir: Türkiye'de ekonomik durumda yaşanan olumsuz gelişmelerle ilgili kaygılar dile getirilmiştir. Burada yapılan vurgu ise Menderes'in ekonomik durumun daha da kötüye gitmesini önleyecek gerekli önlemlerin alınacağı yönünde verdiği sözdür. Beyaz Saray ileri yıllar için belirli bir ekonomik yardım miktarını telaffuz etmekten kaçınmış,

⁴²² Dwight David Eisenhower Library, White House Office, Office of the Special Assitant for National Security Affairs: Records, 1952-1961, NSC Series, Policy Paper Subseries, box 15, NSC 5510, US Policy on Turkey, February, annex A, s.16-18.

⁴²³ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.949.

kendisini bağlayacak herhangi bir taahhüttün altına girmemiştir. Amerikan yardımının Kongre'nin onayına bağlı olduğu hususu 5 Haziran tarihli Washington'da kamuoyuna duyurulan Türk-Amerikan ortak bildirisine de yer almıştır.

Amerika hükümeti Türkiye Cumhuriyetine yapacağı askerî yardım programını, Türkiye'nin, NATO tarafından tasvip edilen kuvvet hedeflerinin doğurduğu ihtiyaçlarının karşılanmasına istinat ettirmeye devam eylemek niyetindedir. Türkiye'nin...program mucibince önümüzdeki sene içinde ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek vaziyete getirilmesi için, Amerika hükümeti, kongrenin kararma bağlı olmak şartile ve Amerikan taahhüt ve prioritelerini tekrar gözden geçirmek suretile, Amerikan hükümetince, kongresince ve halk efkârınca gösterilen samimi yakınlık tezahürlerinde bulmak mümkündür.⁴²⁴

Ortadoğu güvenlik ve dış politikalarında izlediği yolun temelini, Haziran 1954'te ABD ziyaretinde dile getirdiği dört yıllık periyod için, 300 milyon dolar ekonomik yardım ve 800 milyon dolar borç programı talebiyle başlayan süreç oluşturacaktır. Amerikan yönetimi hiçbir şekilde dört yıllık bir taahhüttün altına girilemeyeceğini belirtir. Ancak Menderes'ten aşırı değerli olan Türk lirasının devalüe edilmesini ister. Bu kez Menderes "hiçbir şart altına" bu konuyu tartışmayacağını söyler.⁴²⁵ İki taraf da yardım ve Türk Lirası değeri konusunda bir neticeye varamaz. Ancak Menderes yine de 1955 için "cebinde" askerî yardımın dörtte biri, ekonomik yardım içinse "75 milyonluk bir Amerikan yardım" taahhütlüyle Türkiye'ye dönecektir.⁴²⁶ Menderes'in ABD gezisinin hemen ardından Büyükelçi Warren Türkiye'deki gelişmeler konusunda Washington'u bilgilendirmiştir. Warren, gezinin ardından Menderes'in sonra yaz dönemini İstanbul'da geçirdiğini, ABD ile müzakereleri devam ettirme yönünde girişimde bulunmadığını ve ekonomik istikrar adına birkaç önlem almakla yetindiğini Washington'a iletir.

Menderes'in ziyaretinde Türkiye-ABD ilişkilerinin gündemini yardım miktarı belirlemeye devam edecektir. Türk tarafı yardım miktarı ve yardımın verilmesi hususunu sürekli gündemde tutacak ve uygun gördüğü her fırsatta ABD'li yetkililere hatırlatacaktır. Nitekim Menderes'in ziyareti sonrası üç aylık yokluğunun ardından Washington'a dönen Büyükelçi F. Cemal Erkin 7 Ekim

⁴²⁴ Ayın Tarihi, 5 Haziran 1954.

⁴²⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.661.

⁴²⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.660.

1954'de ABD'li yetkililerle görüşme talebinde bulunacak ve Haziran ziyaretinde gündeme gelen ve Menderes-Stassen yazışması olarak bilinen mutabakat metnindeki ekonomik ve askerî yardım meselesini soracaktır.⁴²⁷ Dulles'ın Yakın Doğu işlerinden sorumlu yardımcısı John Jernegan, Erkin'e Kongre'nin dış ekonomik yardımlar konusunda kesintiye gittiğini 1955 mali yılı için Türkiye'ye ayrılan 70 milyon dolarlık miktarda bir değişiklik olmayacağını iletir. Erkin, yardım miktarının tamamının borç yerine hibe olarak verilmesini rica eder. Erkin'in askerî yardımlar konusundaki gelişmeler ile ilgili sorusuna ise Türkiye masası görevlisi Ben Dixon cevap verir. Buna göre askerî yardımlardaki kesinti nedenleri şöyledir: 1) Askerî yardımlar konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Kongre'nin askerî yardımlar konusunda yaptığı kesintiler ekonomik yardımlara göre daha fazladır, 2) Menderes-Stassen mutabakatındaki yardım seviyesini tutturmak planlama olarak imkân dâhilinde olsa da, Kongre'deki kesintiler sonrası 200 milyon dolarlık yardım seviyesine ulaşılamayacaktır, 3) Menderes'in bu durumu anlayışla karşılayacağından şüphesi yoktur. Çünkü ziyaretteki görüşmede de belirtildiği gibi yardım miktarları Kongre'nin onayına tabidir, 4) Ziyaret sonrası geçen zaman zarfında da tüm dünyaya yapılacak yardımları etkileyen beklenmedik acil gelişmeler olmuştur. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Erkin'in 7 Ekim 1954'te ABD Dışişleri Bakanlığı'nda yaptığı görüşmenin ABD Dışişleri arşiv belgesine göre aşağıda yer alan kısmı, Türkiye'nin ekonomik olarak içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Büyükelçi Ankara'dan ayrılırken Başbakan Erkin'e üç yıllık yokluğunda dikkatini çeken herhangi bir değişikliğin olup olmadığını sormuş. Büyükelçi Erkin toplumun tavrında tam bir değişiklik olduğu şeklinde cevap vermiş. İnsanlar mutlu ve işleriyle meşgullermiş. Gülüyorlarmış ve moralleri yüksekmış. Türkiye'ye ve onun geleceğine dair büyük bir güven besliyorlarmış. ABD'nin yardımı Türkiye'nin uzun zamandır bilmediği bir psikolojik ivmelenmeyi ateşlemiş. O zaman Başbakan Büyükelçi Erkin'e cevap vermiş: "Washington'a döndüğünde bana söylediklerinin aynısını Sayın Dulles'a da söyle. Fakat şunu da ekle ki Türkiye'nin gelişmesindeki bu aydınlık tabloyu örtecek bir gölge geliyor. Bu gölge Türkiye'nin kredi ve döviz sıkıntısı problemidir." Büyükelçi akabinde geçen Haziran'da Başbakan'ın dile getirdiği Türkiye bu yıl için verilmesini istediği 300 milyon doları hatırlattı. Şu ana değin bu ödemenin yapılmadığını hatırlattı. Fakat artık Türkiye'nin ihtiyaçları ışığında kendisinden bu borç meselesini yeniden açmasını istediğini söyledi. Sayın Lincoln geçen Haziran'daki görüşmede yapılan tartışmaların detaylarını hatırlattı. Sayın Jernegan bu 300 milyon doların

⁴²⁷ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.950-951.

Türkiye'nin mevcut kısa dönemli borçlarını karşılamakta kullanılıp kullanılmayacağını sordu. Sayın Erkin bu meblağın borçların ödenmesinde kullanılmayacağını fakat kalkınma programlarının devam ettirilmesinde kullanılacağını düşündüğünü söyledi. 300 milyon dolarlık talep ile ilgili bir yorumda bulunulmadı.⁴²⁸

Erkin'in 27 Ekim 1954'te ABD Dışişlerinde borç almak yaptığı girişimin dikkat çekici özellikler taşıdığı görülmektedir: 1)Türkiye artık 1954 sonbahar itibariyle bir kredi borcu ve döviz sıkıntısı içerisinde, 2)Bu durum özellikle Eisenhower'ın Ocak 1953'te göreve gelmesinden sonra ABD'li yetkililerin ısrarla üzerinde durdukları tehlikelerin Başbakan düzeyinde dramatik bir şekilde ikrarıdır, 3) Menderes, fırtına habercisi olan ufuktaki kara bulutlardan sonra gelecek fırtınadan korunmak için sığınacak tek liman olarak ABD'yi işaret etmiştir, 4) Mutlu ve aydınlık günler geçiren Türk halkının bunu sürdürülebilmesinin şartı ABD yardımıdır. 1954 sonu itibariyle Türkiye'nin içerisinde bulunduğu Amerikan yardımına muhtaç olma durumu, yukarıda ifade edildiği gibi, Demokles'in Kılıcı gibi Menderes yönetiminin başının üzerindedir. 1955, ekonomideki zorlukların aşılması için Amerikan yardımını zorunlu kıldığı bir aşamadan ABD için milli güvenlik sorunu olan bir Türkiye portresinin ortaya çıktığı döneme işaret edecektir.

Ankara Büyükelçiliği'ndeki FOA görevlilerince hazırlanan ve 3 Ocak'ta Washington'a gönderilen telgraf, Türk-Amerikan ilişkilerinin 1955 yılının nasıl bir seyir izleyeceğinin ilk işaretini taşımaktadır.⁴²⁹ Amerikan Merkez Bankası görevlisinin raporuna dayanan telgraf, Washington'daki yetkililerin de düşüncelerini teyit ederek niteliktedir: "Türkiye'deki ekonomik durum kötüleşmiştir ve muhtemelen gelecek aylarda da kötüleşmeye devam edecektir." Söz konusu rapor çerçevesinde ICA tarafından hazırlanan ve Dulles tarafından da görülmüş olan memoranduma, bir istikrar aracı olarak Türk lirasında devalüasyona gidilmesi ve Türkiye'deki Amerikan hedeflerine ulaşılması çerçevesinde üç alternatif Amerikan politikası ortaya konmuştur: İlk alternatif, Türkiye'nin kalkınma kararlığını kabul etmek ve imkânlar ölçüsünde desteklemektir. İkinci alternatif, planlanmış yardımlar çerçevesinde ekonomik politikaları uyumlu hale getirmektir.

⁴²⁸ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.952-953.

⁴²⁹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.609.

Ancak bu halde de savunma harcamalarının ağırlığı altındaki Türkiye, NATO kuvvet standardının⁴³⁰ sağlanması için gerekli olan kalkınma düzeyinin altında kalacaktır. Son alternatif politika ise, ekonomik istikrarla ilgili gerekli programları uygulanmaması halinde ABD yardımlarının gözden geçirileceği hususunu açık bir şekilde Türklere iletmektir.⁴³¹

Dış yardım programları konusunda sorumlu olan ABD'li yetkililerinin Türkiye'ye yönelik uygulanabilecek alternatif yardım politikalarının doğuracağı sıkıntılara vakıf oldukları görülmektedir. Ekonomik yardım konusuna fayda-maliyet açısından bakıldığında, ABD'nin Soğuk Savaş'ta yürüttüğü bölgesel güvenlik ve müttefiklik politikalarında ne denli sıkıntılı durumla karşılaştığı açıktır. Türkiye ile ilişkilerde alternatif politikaların üretilip, bu politikalarla ilgili üst düzey siyasî karar alma süreci başladığında devreye Eisenhower'ın girdiği görülmektedir. Söz konusu memorandumun kaleme alındığı gün NSC 230. toplantısını gerçekleştirmiştir. Hazine Bakanı Humphrey'in ABD'nin ekonomik yardımlarında dünya ölçeğinde ciddi kesintiye gidileceğini açıklaması esnasında Türkiye sorunu da konuşulmuştur. Eisenhower şahsen ilk defa bir NSC toplantısında Türkiye'nin durumu ile ilgili tartışmalara müdâhil olmuştur. Toplantı tutanaklarına yansıdığı şekli ile bu noktada Eisenhower Humphrey'e dönerek şu değerlendirmeyi yapmıştı:

[Başkan] ABD'nin ekonomik yardım düzeyi ile ilgili gerçek ölçütün, ABD'nin elde ettiği güvenlik avantajı olduğunu söyledi. Başkan, ABD'nin Türkiye'ye verdiği ekonomik yardımın Amerika'nın Ortadoğu'daki güvenlik çıkarı için en iyi payandayı oluşturduğuna işaret etti. Bunun da ötesinde, yeni Amerikan tümenleri yaratmaktansa, Türkiye'nin kendi silahlı kuvvetlerinin inşa etmesine yardımcı olmak daha ucuz ve iyi bir yoldur.⁴³²

Aslında bu Eisenhower'ın iç-dış politika arasındaki çıkar dengelenmesindeki tipik yaklaşımına işaret etmektedir. ABD'nin Türkiye'ye verdiği ekonomik yardım, ABD'nin bölgesel güvenlik politikası açısından paranın elde edebileceğinden

⁴³⁰ NATO'nun Türkiye'ye öngördüğü kuvvet standardı ilk kez 1953 Yıllık Raporu'nda resmi olarak yer almıştı. Buna göre kara kuvvetleri 1953-1954 yılları için 25 10/3 tümen çapında bir kuvvet hedefine sahipti. Bu hedef 1955'te 26 8/3 1956'da ise 27 8/3 tümen olarak belirlenmişti. Detay için bkz. NATO, "C-M (53) 150, Part III, Annual Review 1953: Report on Turkey", http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/2/22347/C-M_53_150-PART_3-TU_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 14 Nisan 2015.

⁴³¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.609-610.

⁴³² y.a.g.e., s.610.

daha yüksek bir çıkar imkanı sağlamaktadır. Ekonomik yardım, Ortadoğu'da Türkiye'nin payandasında sağlanan kaldırma gücüne işaret etmektedir ve bu durum ABD çıkarlarının da yararınadır. Ancak Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik durum Washington'un sürekli dikkatindedir. Nitekim Dışişleri, Hazine ve Savunma Bakanlıkları ile FOA'nın ortak kaleme aldıkları Türk ekonomisinin içerisinde bulunduğu durumu değerlendiren bir mesaj, Ankara Büyükelçiliğinin dikkatini bir kez daha bu noktaya çekmiştir: "Türkiye an itibari ile ekonomisinde gerçek bir hasar safhasındadır."⁴³³

Washington'un Ocak 1955'te Türkiye ekonomisindeki sorunlarla ilgili dikkat çektiği muhtemel tehlikelerin 1957 yılı itibariyle gerçekleşecek büyük sorunların öngörüsü olarak da yorumlanabilir. Bu sorunların neler olduğuna yukarıda değinildiği hatırlanacaktır: Polatkan IMF'ye olan borç taksitlerinin ötelenmesi ile ilgili IMF'ye mektup yazmış, Türkiye'nin ekonomik durumu da 1957 IMF raporunda belirtilmişti.

1955'in ilk ayları Eisenhower yönetiminin Türkiye'ye yönelik stratejilerini gözden geçirdiği bir dönem olmuştu. Washington, Şubat itibariyle Türkiye siyasetinde temel belge oluşturma yönünde politika belgesinin hazırlanması ile meşguldü. NSC'nin 24 Şubat 1955'deki 238. toplantısında Türkiye'ye yönelik Eisenhower yönetiminin oluşturacağı milli politikaya ait metinle ilgili tartışmalar yaşanmıştır.⁴³⁴ Temel siyaset belgesinin hazırlanmasına yönelik ön çalışmalar konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı memorandum bu anlamda önemlidir. Washington'daki farklı hükümet daireleri arasında Türkiye'ye dönük politikalar konusunda yaşanan görüş ayrılıkları 24 Şubat'taki toplantıda da gün yüzüne çıkmıştır. Bu tartışmalara Eisenhower da bizzat katılmıştır. Dışişleri'nin 21 Şubat'ta hazırladığı memorandumda Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından Eisenhower yönetiminin ilk kez Türkiye'ye yönelik politikalarının tespit edileceğinden bahisle, Türkiye'nin ekonomik sorunları ile ilgili güncel durum tespiti yaptı:

Ekonomik zorluklarla ilgili olarak, Türkiye ekonominin bir çok sahasında, aynı anda ve hızlı bir şekilde enflasyon olmaksızın finansa edebileceği

⁴³³ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.610.

⁴³⁴ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.612-619.

ekonomik kalkınma yaşamaktadır. Fiyatlar geçen seneye nazaran en az %20 artmış ve Türkiye yabancı tedarikçilerine olan ödemelerinde 150 milyon doların üzerinde vadesi gelen borç biriktirmiş...ABD'den 300 milyon dolar borç talebinde bulunmuştur. [Dışişlerinin] düşüncesi bu nevi bir borçlanma olmaksızın Türkiye'nin kendi sorunlarını halledebileceğidir.

Türk Başbakanı Menderes, özellikle Sayın Stassen ile Haziran 1954'te Türkiye'nin askerî ve ekonomik meselelerini ABD'de görüşmüştür. Menderes, ABD'den Türkiye'ye gönderilecek son kullanım askerî malzemelerin miktarının artırılmasını istemiştir. Böylece dört yıl içerisinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin ABD tarafından gözden geçirilmiş seviyeye ulaşacağını belirtmiştir. Gelecek dört yıl için yıllık 200 milyon dolarlık bir yardıma ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmiştir.

Menderes'e NATO'nun onayladığı kuvvet hedeflerine dönük ihtiyaçlarının karşılanmasına için ABD'nin Türkiye'ye askerî yardıma devam edeceği, belirli bağlayıcı şartlar çerçevesinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standardına getirilmesi için 1955 mali yılında savunma bütçesinin dörtte birinin ABD tarafında karşılanacağı söylenmiştir.

Savunma Bakanlığı ABD'nin Türkiye'ye askerî yardım taahhüdü verilirken kendileriyle yeterince istişarede bulunulmadığına inanmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı daha da ileri giderek [Amerikan] Yönetimin herhangi bir taahhütte bulunup bulunmadığı sorusu üzerinden muhalefetlerini ortaya koymaktadır.⁴³⁵

Dışişleri, Savunma, Hazine, Genelkurmay Başkanlığı ve FOA arasında belirlenen Türkiye'ye yönelik askerî ve ekonomik yardımla Menderes'in Haziran 1954'te Washington ziyaretinde gündeme gelen yardım sözü konusundaki görüş ayrılıkları bu toplantıda iyice belirginleşti. Toplantı, Eisenhower'ın Ulusal Güvenlik İşleri Özel Danışmanı Robert Cutler'in Türkiye ile ilgili genel sunumuyla başladı. Buna göre Türkiye birisi askerî diğeri ekonomik olmak üzere birbirleriyle alakalı iki probleme sahipti. Toplantısının Türkiye ile ilgili en önemli tartışma konusu, 1955 mali yılı için ABD'nin Türkiye'ye öngördüğü yardımda nasıl bir taahhütte bulunduğuydı. Dışişleri, mali yılın başlangıcı olan 1 Nisan itibarıyla Türkiye'ye verilen taahhütün nasıl "en iyi şekilde yerine getirilmesi gerektiği" üzerinde durmuştu. Savunma, Genelkurmay ve Hazine ise ABD'nin vermiş olduğu taahhütün hangi oranda yerine getirebileceğiyle ilgiliydi. Dışişleri haricindeki kurumlar yardım konusunu üç nokta ele alındı: 1) ABD'nin kaynakların uygunluğu, 2) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin artan askerî yardımları nasıl istihlak edebileceği ve Türk ekonomisine ciddi zarardan vermekten kaçınma.⁴³⁶

⁴³⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.610-612.

⁴³⁶ y.a.g.e

Dışışleri Bakanlığı 4 Haziran 1954'de ortaya konan Menderes-Stassen mutabakatı çerçevesinde Kongre onayı bağlamında ABD'nin kesin bir taahhütte bulunduğu konusunda ısrarcı olmuştu. Dışışleri, ABD'nin sözüne sadık kalmasını istemiştir. Ancak Eisenhower'a göre kendisinin açık bir onayı olmadan net bir taahhütte bulunmasının inanılması güç bir durum olduğunu, söylemiştir. Kendisi böylesine açık bir onay vermemiştir. Eisenhower açısından mutabakat olsa da ABD ve yardım ettiği müttefikleri arasındaki tüm anlaşmalarda müttefikin ne kadar yardımı istihlak edebileceğini önceden düşünmesi gereklidir: Eğer Türkler daha fazla parayı faydalı şekilde kullanabileceklerse bu yardım onlara verilmelidir. Fakat Eisenhower'a göre daha fazla parayı hediye olarak vermenin önemli bir müttefik olan Türkiye'ye yararından çok zarar verecektir. Genelkurmay Başkanı Amiral Arthur Radford da başkanın düşüncelerini desteklemiştir. Radford'un endişesi modern silahlardan birçoğunu yeterli düzeyde kullanabilecek teknik yetkinliğe sahip muvazzaf kara, deniz ve hava subay eksikliğidir. FOA da, Menderes'e kesin bir taahhütte bulunulduğunu düşünmektedir. Eisenhower bu açıklama karşısında şaşkınlığa düşmüştür. Menderes'in ziyareti sırasında yaptığı telefon görüşmesinde genel meselelerden konuştuklarını, bu yüzden Türklerle verilen taahhütün şarta bağlı olduğunu düşünmüştür. Hazine Bakanı Humphrey'e göre ABD verebileceğinden fazlasını taahhüt etmiştir. Hazine'ye göre Türkiye ABD'ye muazzam bir mali ve ekonomik yük oluşturmuştur. Eisenhower, toplantıda Türkiye'yle ilgili şu sonuca ulaşmıştır: Türkler büyük miktarda yeni Amerikan askerî malzemeyi alabilecek durumda değildir. Dolayısıyla faydalı olan şey yardımın eğitimde ve yeni teçhizatın etkili kullanılmasında harcanmasıdır.⁴³⁷ Askerî yardım konusundaki tartışmaların ardından Türkiye ile ilgili politikaların stratejisini oluşturacak NSC 5510 sayılı belgede askerî yardım ile ilgili bölümü şu şekilde kabul edilmiştir:

1 Nisan 1955'ten geçerli olmak üzere, NSC 5431/1 tarafından belirtilen askerî yardım programlarının değerlendirilmesinin parçası olarak, her iki ülkenin ortak çıkarlarına ilaveten şunları dikkate alır:

1. Karşılıklı güvenlik fonlarının ve teçhizatının miktarı diğer ülkenin programlarını ciddi olarak etkilemeyeceğini.

⁴³⁷ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.612-619.

2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin arttırılan askerî yardımı istihlak etme yeteneğinin oranını.

3. Türk ekonomisine ciddi zarar vermeme zorunluğunu.⁴³⁸

NSC toplantısının Türkiye gündemi, Cutler'ın ifadesiyle ülkenin içerisinde bulunduğu kötü ekonomik ve mali durumla ilgili "üzüntülü bölümü" oluşturmuştur. NSC 24 Şubat'taki toplantısından sonra Türkiye ABD çıkarlarını tehdit eden unsur olarak değerlendirilmiştir. NSC'nin 238. toplantısında kabul edilen bölüm, ABD-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumunu açıklaması anlamında önemlidir. Çünkü Eisenhower yönetiminin bundan sonraki yıllarında ABD'nin Türkiye ile ilgili en önemli endişe kaynağı ekonomik ve mali sorunların yol açtığı gerginlikler olmuştur.

Hazine Bakanı Humphrey'e göre her seferinde kendilerini sorunun içine atan Türkleri kurtarmanın bir anlamı yoktur.⁴³⁹ Buna göre, ABD'nin yapması gereken hemen Türkiye'ye gidilip sorunun tümüyle çözülmesidir. Ancak Eisenhower açısından akılda tutulması gereken Türkiye'nin ekonomisinin ve ordusunun oluşturulmasında ABD'nin verdiği sözdür. Eisenhower NSC'nin 238. toplantısında şunu söylemiştir: "Ölesiye korktuğumuz zaman askerî müttefik olarak Türkiye'ye hoş geldin demekten çok memnunduk."

Ancak Humphrey için önemli olan hızlı kalkınmadan dolayı "aşırı ısınmış" olan Türkiye'nin soğutulmasıdır: Ekonomik kalkınma ve ordunun modernleşmesi umutlarında Türkler aşırıya kaçmıştır. Savunma Bakanı ise konuyu güvenlik boyutunda ele almıştır: Sovyet bloğuna karşı mücadelede ABD'nin yanında Türkler gibi yalnızca birkaç millet vardır. Ancak bu noktada Dış Ekonomik Politika Konseyi Başkanı ve Eisenhower'ın özel danışmanı Joseph Dodge⁴⁴⁰ görüşlerini

⁴³⁸ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.620. Dönem itibari ile ABD'nin mali yıl başlangıcının 1 Nisan olduğunu belirtmekte yarar vardır.

⁴³⁹ Aslında Humphrey'in Türkiye'ye dönük bu serzenişinin sebebini Eisenhower'ın Soğuk Savaş stratejisinde aramak gerekir. Çünkü bu stratejinin temel belgesi olan NCS 162/2'ye göre, "özgür dünya ülkelerinin kendi kendilerine yeterli olma ve savunma kapasitelerinin geliştirilmesi için" dünya ticaretinin ve özel yabancı yatırımların liberalleştirilmesini teşvik edilmesi amaçlanmıştır. FRUS, 1952-1954, vol.2, s.592. Belirtmek gerekirse Türkiye ABD'nin karşılıklı güvenlik yardımı kapsamında en çok yardım alan ülkelerarasındadır. Türkiye, Vietnam, İran, Pakistan, Tayvan ve Güney Kore toplamdaki 2,5 milyar dolarlık bütçenin 2/3'lük kısmını almalarına rağmen NSC raporunda belirtildiği gibi, bu ülkelerin kendi kaynaklarından savunma bütçelerini karşılayamayacakları belirtilmektedir. FRUS, 1955-1957, vol.10, s.63.

⁴⁴⁰ Joseph M. Dodge, Eisenhower'ın ekonomik konularda en güvendiği kişidir. Çok başarılı bir banker olan Dodge, 2. Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın yeniden kalkınması programını

açıklar. Dodge'a göre Türkiye'nin mali ve ekonomik durumu ciddi tehdit altındadır: Almanlar Ağustos ayında tüm kredileri kapatmış ancak üç ay sonra kredileri açtıklarında Türk iş adamlarından gelen siparişlere boğulmuşlardır. Dodge'ın şu ifadesi Eisenhower'ın ekonomi kurmaylarının Türkiye'ye bakışını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir: Türkler sorunlarını çözme sözü vermelerine rağmen bunu gerçekleştirmedeki başarısızlıklarıyla nam salmıştır. Toplantının sonunda Eisenhower ve Genelkurmay Başkanı NSC üyelerini Türkiye'nin ekonomik durumunu eleştirirken Türklerin savaşma isteğini açıkça ortaya koyan birkaç milletten birisi olduğu gerçeğini göz ardı etmemeleri konusunda uyarmıştır.⁴⁴¹

Türkiye konusunda Eisenhower yönetiminin en üst düzey karar alıcıları prensipte iki kampa bölünmüş gibidir. Bir tarafta Türk ekonomisinin yapısal sorunlarının ABD'ye yüklediği aşırı maliyeti sorgulayan Hazine, diğer tarafta ise Sovyetler ile mücadelede ABD'nin yanında yer alan sadık bir müttefik olarak Türkiye'nin ekonomik ve askerî olarak mümkün olan en yüksek seviyede desteklenmesini savunan Eisenhower, Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı. Eski bir asker ve Soğuk Savaş dönemi başkanı olarak Eisenhower Sovyetlerle mücadelede kazanılmış bir müttefikin korunmasının önemini farkındadır. Hele ki bu müttefik Türkiye gibi Amerikan politikalarıyla tam bir uyum içerisindeyse. Sonuçta Soğuk Savaş uzun soluklu bir mücadele olarak değerlendiren Eisenhower için Sovyetlerle mücadelede Türkiye gibi bir müttefikin sağladığı avantajlarla yaşadığı ekonomik sıkıntılar arasındaki daha az maliyet hesabında, güvenlik ve müttefiklik ilişkisinin daha ağır bastığı bir işbirliği öngörülmüştür. NATO için "batırılması mümkün olmayan uçak gemisi"⁴⁴² olan Türkiye, The New Look anlayışına uygun olan ve NSC 162/2'de ifade edilen prensipler çerçevesinde en az maliyetle daha fazla güvenlik prensibi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

NSC'nin 24 Şubat'taki toplantısı, ABD'nin Türkiye ile ilgili siyasetin oluşturulması yönünde bir kilometre taşıdır. Bu toplantının ardından Eisenhower yönetiminin Türkiye'ye yönelik politikaları için bir rehber ve ilk kapsamlı siyaset belgesi

hazırlamış ve başarıyla yürütmüştür. Dodge aynı zamanda Eisenhower'ın Almanya'da Askeri Valilik döneminde Alman ekonomisinin canlandırılmasında da önemli roller üstlenmişti.

⁴⁴¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.618.

⁴⁴² Harris, *Troubled...*, s.56.

niteliğinde olan NSC 5510/1, Eisenhower'ın 28 Şubat'ta onayının ardından yürürlüğe girmiştir.⁴⁴³ NSC 5510/1 siyaset belgesinin incelenmesinden de görüleceği üzere belgenin genel havası Eisenhower yönetiminin Soğuk Savaş stratejisinin ruhu ile bütünlük göstermektedir. Belge, "Türkiye'ye Yönelik Siyaset Beyanı" üst başlığı altında, "Genel Mülahazalar", "Amaçlar" ve "Eylem Tarzları" olmak üzere üç alt başlık altında Türkiye siyasetini temellendirilmiştir.

"Genel Mülahazalar" alt başlığı, Amerikan bakış açısından Soğuk Savaş mücadelesinde Türkiye'nin pozisyonunu aktarmaktadır. Buna göre, ABD'nin dünyaya bakışına yakın bir bakış açısı olan ve dolayısı ile ABD'nin doğal bir müttefiki olan Türkiye ABD için özellikle siyasî ve stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye, Yakındoğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki en istikrarlı Sovyet karşıtı ülkedir. Bu durum Türkiye'yi yüksek öneme sahip çoklu güvenlik anlaşmaları yapma konusunda değerli kılmaktadır. Karadeniz'den Akdeniz'e açılan suyunun iki yakasında konumlanmıştır. Aynı zamanda SSCB'den Süveyş'e uzanan en kısa kara yolunu da kontrol etmektedir. Komünist sınırlar içerisindeki önemli hedeflere saldırı gerçekleştirilebilecek Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile komşudur. ABD'ye önemli askerî tesislerin kullanım hakkını sağlamıştır. Silahlı kuvvetleri güçlü, vatansever, iyi disiplinli ve Türkiye'nin haklarını ve toprağını koruma konusunda karardır. Sovyetler, son zamanlarda Türkiye'ye yönelik toprak ve üslerle ilgili taleplerinde yumuşamaya gitmiş olsa da Sovyet hedefleri değişmemiştir. SSCB bir genel savaş riskini göze almadan Türkiye'ye yönelik bir askerî saldırısı ihtimal dâhilinde değildir. Türkiye Batı Avrupa ve ABD ile ilişkilerini geliştirmektedir. BM'de Sovyetlerin saldırgan tutumuna kararlı bir direniş göstermektedir. 1952'de NATO'ya üye olmuştur. Balkanlar ve Ortadoğu'da savunma paketi oluşumlarında yer almaktadır. Batı ve Ortadoğu arasındaki güvenlik anlaşmalarında yer almaktadır. Ortadoğu güvenlik paktlarının oluşumunda ve Kuzey Kuşağı'nda liderlik rolü üstlenmektedir. Türkiye, modern zamanların en başarılı sosyal, siyasî ve entelektüel devrimlerinden birisini gerçekleştirmektedir.

⁴⁴³ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.620-628.

1947'den 1954 mali yılına kadar ABD Türkiye'ye 704.3 milyon dolar askerî yardım yapmıştır. 1948-1954 yılları arasında ekonomik ve teknik yardım miktarı 262 milyon dolardır. Bu yardımlar sayesinde ordusunu modernleştirme ve ekonomisini geliştirme yolunda önemli projeler gerçekleştirmiştir. 1955 mali yılında yardım miktarı 258 milyon askerî 90.3 milyon doları ekonomik ve teknik olmak üzere toplamda 348 milyon dolardır.

Türk ordusu önemli gelişmeler göstermiş olsa da mevcut planlar çerçevesinde ABD çıkarlarına uygun olacak şekilde gelişmeye devam edebilmesi için gelecek yıllarda da önemli ölçüde ABD desteği almaya devam edecektir. Menderes Haziran 1954'de dört yıllık süre sonunda Türk ordusunun NATO hedeflerine ulaşması için toplamda 800 milyon dolarlık bir yardım talebinde bulunmuştur. ABD, NATO hedeflerine ulaşılması için, belirli şartlara bağlı olmak kaydı ile savunma bütçesinin dörtte birinin karşılanmasını kabul etmiştir. Fakat bu artışın miktarı ve oranının ne olacağı konusunda iki hükümet arasında ortak bir mutabakat bulunmamaktadır. Ancak Türk hükümeti yapılan görüşmeler temelinde dört yıllık süre için 800 milyon dolarlık net bir taahhütün verildiğini düşünmektedir. Salt askerî bakış açısıyla bu programın uygulanabilmesi imkân dâhilinde olsa da küresel askerî yardım fonlarındaki eksiklik ve böylesi bir programın Türk ekonomisinin ve Türk ordusunun bu denli hızlı bir şekilde daha fazla mekanize hale dönüştürülmesinin yaratacağı etki nedeniyle bu taahhütün yerine getirilmesi soru işareti taşımaktadır. Bu çerçevede 1958 mali yılına değin dört yıl için istenilen 800 milyon dolarlık yardım bir yana 1955 ve 1956 mali yılları için verilebilecek en fazla miktar 300 milyon dolardan daha az, belki de bundan ciddi oranda daha düşük olacaktır. Türk ordusunun yıllık 80-100 milyon dolarlık zorunlu askerî bakım masraflarının ABD tarafından karşılanacağı varsayılsa bile 1959 itibariyle mekanize hale getirilmiş Türk ordusunun yıllık bütçesi 610 milyon dolar olacaktır. Bu rakam 366 milyon dolar olan 1953 yılı savunma bütçesinin iki katıdır. 1959 yılı itibariyle Türkiye'nin kendi kaynaklarından bu büyüklükteki bir harcamayı karşılaması mümkün değildir. Netice itibariyle ABD'nin yıllık 70 milyon dolarlık mevcut programından daha fazla ekonomik yardım gerekecektir. Bu çerçevede Türkiye'ye yapılacak yıllık askerî ve ekonomik yardım 200 milyon doları geçecektir. Yeterli seviyede yetişmiş teknik personel olmaması, depolama

ve tamir tesislerinin yetersizliği ve ulaştırmadaki tecrübe eksikliği, Türklerin Ordunun modernleştirilmesi çalışmalarında sorunlarla karşılaşacağı yönündeki emarelerdir. Bu eksikliklerin giderilmesi için çok büyük çaba gereklidir.

Eisenhower yönetiminin NSC 5510/1 belgesiyle Türkiye'ye dönük demokratik ve kurumsal değerlendirmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Değerlendirmeye göre, Türkiye Batı kültür idealleri temelinde tam bir modern devlet olma arzusunda olup hükümetin ve kurumların demokratik yapısını geliştirmektedir. Etkisiz, müstebit ve teokratik bir devletten diğer gelişmemiş bölgelerin barışçı dönüşümüne iyi örnek olacak bir noktaya gelmiştir.

Öte yandan NSC 5510/1 in Türk ekonomi ile ilgili tespitlerinin yer aldığı 11. ve 12. paragrafları çok net ifadelerle mevcut ekonomik yapıyı ve Türk hükümetinin uygulamalarını eleştirmiştir.⁴⁴⁴ Buna göre, a) NATO ve ABD tarafından verilen askerî kuvvet hedeflerini kabul etmiş olmalarıyla bir araya gelen ülkeyi modernleştirme arzusu ciddi ekonomik zorluklar yaratmıştır. b) Savaş sonrasında dikkat çekici ekonomik gelişme sağlanmış ve üretim, büyük oranda ABD yardımı ve başarılı geçen hasat yılları sayesinde, önemli ölçüde artmıştır. Fakat Türkiye imkânlarının ötesinde bir hayat sürdüğü için döviz kaynaklarını tüketmiş, enflasyon yükselmiştir. İhracat ürünleri ise rekabetçi değildir. c) Son dönemlerde hasattaki düşük hububat ihracatçısı olan Türkiye buğday ithal etmek zorunda kalmıştır. d) Dış ticaret açığının kapatılması için toplam yatırımların ve/veya askerî harcamaların azaltılması zorunludur. Bunun için mali ve parasal önlemler gereklidir. Bu noktada 5510/1 gelecekte Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanacak gerginlikler konusunda adeta kehanette bulunmuştur:

Sorun, enflasyon baskısını kontrol altına alınması yönünde bazı çabalar da bulunmuş olsa da, Türk Hükümeti'nin durumun ciddiyetini kavramada isteksiz olması ve ekonomik kalkınma oranında makul sınırlamaları kabul etmemiş olmasıdır. Türk Hükümeti hali-i hazırda ilave yardım temin etmek için ABD nezdinde girişimde bulunmuştur. Türk yetkililerinin pozisyonu ABD'nin Türkiye'ye 300 milyon dolarlık borç taahhüdünde bulunmuş olduğu yönündedir. ABD böyle bir taahhütte bulunmamıştır. Bu durumda Türk Hükümetini gerekli önlemler almasına ikna etmede sıkıntı yaşamaya devam edeceğimizi beklemeliyiz. Sovyet tehdidine karşı sürekli karşı koyan sadık bir müttefik Türkiye'nin özel durumu çerçevesinde ABD, Türklerin gururunu

⁴⁴⁴ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.624-625.

zedeleyecek ve sadık müttefiklik temelindeki ABD-Türk ilişkilerine ters etki yapacak baskıları dikkatlice göz önüne almalıdır.⁴⁴⁵

Eisenhower yönetimi Türkiye'nin yatırımlarında azaltmaya gitmediği takdirde ABD yardımında artış olsa bile yeni krizlerin ortaya çıkacağı beklentisindedir.⁴⁴⁶ Metnin bir milli siyaset belgesi olduğu ve ilgili Amerikan devlet kurumları üzerinde bağlayıcı etkisi olduğu düşünülürse Türkiye'ye yönelik askerî ve ekonomik yardım ile ilgili ön plana çıkan noktalar şunlardır: 1) NATO ve ABD tarafından kendilerine hedef olarak silahlı kuvvet oranlarını kabul eden Türkiye savunma harcamaları nedeniyle ekonomisine kaldıramayacağı nispette büyük bir külfet yüklemiştir. 2) Türkiye kaynaklarının çok ötesinde bir kalkınma ve yatırım programı takip ettiği için yüksek bir dış ticaret açığı ve enflasyonist baskı ile karşı karşıyadır. 3) Türkiye imkânlarının ötesinde bir hayat sürmektedir. 4) Türk Hükümeti yaşadığı ekonomik ve mali sorunları kabul etmemektedir. 5) Türkiye ekonomik sorunlarının çözümünü ABD'den alacağı yardımlarda görmektedir. 5) Türk Hükümeti ABD'nin kendisine 300 milyon dolar borç verme taahhüdünde bulunduğunu düşünmektedir. ABD'nin böyle bir sözü yoktur. 6) Yatırımlarını verimli alanlara yapmamıştır. 7) Türkiye hububat ihracatçısı olmasına rağmen buğday ithal etmektedir. 8) Türkiye yatırım hızını azaltmaz ve kredi sorununu çözmezse yeni sorunlar yaşayacaktır. Ancak ekonomi ile uyarıların hemen ardından Eisenhower'ın Türkiye'nin önemine dikkat çeken ve Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde sahip olduğu sadık müttefikliğe ve Sovyet tehdidine karşı takındığı tutuma özel atıf yapılması da önemlidir. Ekonomik durumla ilgili bütün eleştirilere rağmen Türkiye'nin sahip olduğu stratejik pozisyon, ABD siyasî karar alıcıların gözünde onu Soğuk Savaş'ta Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da gerçekten özel bir konuma yerleştirmiştir.

NSC 5510/1 belgesinin "Amaçlar" bölümünde ise şu hususlar yer almaktadır:

Türkiye'nin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, özgür dünya ile birlikte anılmasının ve Komünist işgali veya yıkıcı faaliyetlerine direnme arzu ve yeteneğinin devamı gereklidir. Türk ordusu bir Sovyet uydu devletinin saldırısını püskürtecek veya bütünleşik müttefik savunmanın bir parçası olarak Sovyetlerin

⁴⁴⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.625.

⁴⁴⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.628 not.14.

doğrudan saldırısına karşı en fazla ölçüde bir direniş gösterme yeteneğine sahip olmalıdır. Özgür dünyanın korunması ve daha da güçlenmesi için Türk kaynaklarına ve askerî tesislerine ABD'nin veya müttefiklerinin ulaşabilmesi amaçtır. NATO'da ve Balkanlar'da bölgesel savunma anlaşmalarının yapılması ve Ortadoğu ve Yakın Doğu'da böylesi anlaşmaların ilerletilmesi için Türk işbirliği devam etmelidir. Türkiye ve Arap ülkeleri arasında ilişkiler geliştirilmelidir. Gerçekçi düzeyde yatırımlar devam ederken, savunma harcamalarında daha fazla artan oranda bir paya sahip olarak, kendisini göstereceği en yüksek çabayla istikrarlı bir Türk ekonomisinin tesis edilmesi amaçlanmaktadır.

NSC 5510/1'in ABD'nin Türkiye politikalarında hedeflerine ulaşabilmesi için belirlediği "Eylem Tarzları" şöyle belirtilmiştir:

-Türkiye'nin Batı Avrupa ve diğer özgür dünya milletlerinin çıkarlarıyla birlikte tanımlanmasını garanti edecek Türkiye'deki demokratik düşünceler ve kurumları teşvik edilecektir. Avrupa'nın özgür halklarının ittifakının tam ve eşit üyesi olarak Türkiye ile işbirliği yapılacaktır. Bölgedeki Komünist hulule karşı direnmeyi amaçlayan bölgesel savunma paktlarına tespit edilmiş komşu ülkelerin dâhil edilmesi için uygun bölgesel güvenlik anlaşmalarında yer alması hususunda Türkiye cesaretlendirilecektir. Bu anlaşmalar bütünleşik Güneydoğu Avrupa savunmasını destekleyecektir. Bu güvenlik planlamaları yalnızca Pakistan'a değil katılımlarıyla Ortadoğu ve Güney Asya'nın savunması için önemli olan Türkiye'nin güney ve doğusunda yer alan diğer seçilmiş ülkelere doğru genişletilecektir.

En fazla düzeyde Türk çabasıyla bir araya getirilerek devamı edecek Türkiye'ye önemli miktarda askerî yardım programı, şu askerî hedeflere ulaşılmasına hizmet edecektir: 1) mevcut askerî tesisler anlaşmalarının uygulanması ve savaş durumunda ABD ve müttefiklerinin Türk tesislerine ulaşımının garanti altına alınacaktır. 2) Bir Sovyet uydu devletinin saldırısını püskürtecek veya bütünleşik müttefik savunmanın bir parçası olarak Sovyetler'in doğrudan saldırısına karşı en fazla ölçüde bir direniş göstermesi için, ABD tarafından kabul edilmiş NATO'nun onayladığı hedeflerle uyumlu olarak Türk kuvvetlerinin harbe hazırlık seviyesi sağlanacaktır.

Türkiye'nin artan güvenlik anlaşmaları ağı çerçevesinde mali ve kuvvet seviyesi uygulamaları yeniden değerlendirilecektir. ABD'nin Türkiye'ye desteğinin doğurduğu sonuçların etkisi gözden geçirilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye taahhütleri çerçevesinde 1950-1954 mali yıllarında belirtilen sevkiyatları gerçekleştirilebilir oranında hızlandırılacaktır. NSC'nin 238. toplantısında ciddi tartışmalara neden olan 1954 mali yılında yapılacak yardım ile ilgili bölümde NSC'nin 5510/1 belgesinde de yer verilmiştir. Buna göre: 1) Karşılıklı güvenlik fonlarının ve teçhizatının miktarı diğer ülkelerin programlarını ciddi olarak etkilemeyecektir. 2) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin arttırılan askerî yardımı istihlak etme yeteneğinin oranı önemlidir. 3) Yardımlar Türk ekonomisine ciddi zarar vermeyecek düzeyde olacaktır.

Gerçekleşmesi muhtemel ekonomik buhranla başa çıkmak öncelikli olarak Türkiye'nin gerekli parasal ve mali tedbirler almasına ve özellikle tutarlı bir ekonomi için ekonomik kalkınmasının oranının sınırlandırılmasına bağlıdır. Halen devam eden çalışmaların sonuçları beklense de ekonomik ve teknik destek yaklaşık olarak mevcut seviyede olacaktır. Fakat mevcut şartlar altında Türkiye'ye uzun dönemli borçlanma sağlanmayacaktır. ABD'nin askerî yardımının arttırılması Türkiye'nin gerekli parasal ve mali tedbirleri almasına bağlıdır. Türkiye'nin makul ekonomik kalkınma programına izin verecek şekilde olmak üzere, ABD tarafından onayanmış askerî programın devamı için Türkiye'ye ekonomik desteğe devam edilecektir. Türkiye'deki hem yabancı hem yerli özel sermaye yatırım için şartların geliştirilmesi hususunda Türkiye cesaretlendirilmeye devam edilecektir. Netice itibarıyla Arap devletleri üzerinde istikrarı sağlayıcı etki yaratmak için Türkiye'nin bu yöndeki çabalarına uygun cesaretlendirme arttırılacaktır.

Eisenhower yönetiminin Türkiye'ye yönelik ilk kapsamlı milli siyaset belgesi olan NSC 5510/1'nin vurguladığı sonuçları şu alt başlıklarda toplamak mümkündür:

1) Türkiye'nin Soğuk Savaş'ta ABD açısından Stratejik Önemi: Türkiye, Boğazlar sayesinde Sovyetlerin Akdeniz'e erişimine set oluşturmaktadır ve çok önemli stratejik konuma sahiptir. Sovyetler Birliği ve Komünizmle mücadelede Türkiye Ortadoğu, Güneydoğu Avrupa, Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Güney Asya

arasında kilit bir role sahiptir. Komünizme karşı duruşu ve Sovyet tehdidi karşısındaki direnci ile ABD politikalarına tam uyum sağlayan sadık bir müttefiktir. Ortadoğu'da Arap ülkeleri ile ilişkilerinde istikrarı sağlayacak bir unsur olabilir.

2) Türkiye'nin Askerî önemi: Türkiye Sovyetler ile mücadelede bu ülkenin kontrol altına alınmasına imkân veren NATO ittifakının üyesidir. Balkanlar'dan Güney Asya'ya kadar uzanacak bir paktlar zincirinde de önemli bir mevkidedir. Ordusu vatansever, toprak bütünlüğünü ve ülkesinin bağımsızlığını koruma azmindedir.

3) Türkiye'nin Özgür Dünyadaki Yeri: Türkiye sahip olduğu Avrupa demokratik idealleri ve kurumları ile özgür dünyanın bir üyesidir. Bu hali ile ABD Gerçekleştirdiği ekonomik, sosyal ve ekonomik ilerlemelerle gelişmemiş ülkelerin barışçı bir süreçte ilerlemeleri için örnek olabilecek bir ülkedir.

Ancak tüm bu olumlu niteliklerine rağmen, NSC 5510/1'in en önemli vurgusu, ekonomik sorunlarla boğuşan, dış ticaret açığı büyüyen ve enflasyonu yükselen bir Türkiye'nin gerekli ekonomik tedbirleri almakta isteksizliğinin vurgulanması önemlidir.⁴⁴⁷ Hazine Bakanı Humphrey'in başını çektiği ve dış yardımlar konusunda yönetimin mali kaynaklarını kontrol eden grubun Türkiye'nin ekonomik sorunları ile yardım arasında doğrudan bağlantı kurması önemlidir. Nitekim NSC 5510/1 ABD'nin yardımını şartlara bağlayan bir belge olarak da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, ABD'nin yardıma devam etmesinin ön koşullardan ilki, Türkiye'nin kaynaklarıyla orantısız bir şekilde sürdürdüğü kalkınma hızının düşürülmesidir. İkinci önkoşul, Türkiye'nin dış ticaret açığını dengeleyecek ve enflasyonu kontrol altına alacak parasal ve mali tedbirlerin hayata geçirilmesidir. Türkiye'nin gerekli tedbirleri almaması durumunda ABD'nin dış borçlanma miktarının arttırmasının önü kesinlikle kapatılmıştır. Türkiye'nin sergilediği isteksizlik ve ABD'nin öngördüğü ekonomik tedbirlerin alınmasında ağır davranılması, ikili ilişkilerde sürekli pürüzler yaratmıştır. Dolayısıyla, ekonomik sorunlarının çözümünü ABD'den sağlayacağı yardımla ve borçla

⁴⁴⁷ NSC 5510/1'de Türkiye'deki ekonomik sorunun ciddiyetle ele alındığının bir göstergesi de, Türkiye'nin savunma bütçesi hesaplamalarının yapılırken dolar –lira paritesinin resmi kur üzerinden hesaplandığının belirtilmesidir. Buna göre Türkiye'deki savunma bütçesine ve dış borcuna ait rakamlar, lira cinsinden olan rakamlarının resmi kur 2.8 lira/dolardan hesaplanmış, serbest piyasa kurunun ise 6.8 lira/dolar olduğu belgede dipnot olarak belirtilmişti. FRUS, 1955-1957, vol.24, s.628.

çözeceğini düşünen bir Türkiye ile ABD arasında kriz yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Aslında Türkiye, ekonomik sorunlarının çözümünde istediği oranda Amerikan yardımını alamayacağını sinyallerini Ocak ayında almaya başlamıştı. Türkiye’de hükümete ekonomik ve mali durumun iyileştirilmesinde yardımcı olmak üzere bir “Türk-Amerikan Ekonomik Danışma Grubu” kurulması yönündeki ABD önerisini Başbakan Yardımcısı Zorlu 12 Ocak’ta kabul etmişti. Bu grup gelecekteki ekonomik politikanın belirlenmesi için gerekli araştırmaları yapacaktı. Aynı anda ABD’de de Savunma, Hazine, Dışişleri ve FOA temsilcilerinden oluşan “Türkiye’deki Ekonomik Sorunlarla İlgili Kurumlararası Komite oluşturulmuştu. Bu komite, Türkiye’deki Danışma Grubu’na destek sağlayacaktı. Ankara’daki grupta yer alan Amerikalı yetkililer, 16 Şubat’ta Türk tarafını yardımlar ile ilgili müzakerelerin “mevcut kaynakların elverdiği ölçüde devam edeceğinin öngörüldüğü ve ABD yardım miktarında bir artışın düşünülmendiği” yönünde bilgilendi.⁴⁴⁸ Menderes’in konu ile tepkisini Ankara Büyükelçiliği 1 Mart’ta Washington’a iletir. Yardımda artışa gidilmeyeceğini ve müzakerelerin bu çerçevede yürütüleceğini öğrenen Menderes’in tepkisi “şiddetli” olmuştur. Bu şartlar altında Menderes, yatırımlar ve/veya savunma harcamalarında azaltmaya gidilmesi yönündeki önerilerin hiçbirini dikkate almayacağını söyledi. Neticede Menderes müzakerelerin gerekliliği konusunda ikna olur ve bu “emrivaki tutum”un yarattığı nahoşluğa rağmen Türk tarafı resmi görüşmelere başlamayı kabul eder.⁴⁴⁹ Takvimler 1955’in bahar aylarına gösterirken bir süredir ufukta toplanan fırtına bulutlarının gölgesi Türk-Amerikan ilişkilerinin üzerini örtmeye başlamıştı.

Aslında ABD’den borç almanın zorlu bir süreçte işaret edeceğinin işaretleri Ocak ayında Amerikan basınında yer almaya başlamıştı. Associated Press (AP), Eisenhower yönetiminden bir yetkiliye dayandırdığı haberde yönetimin Türkiye’ye fon akışını azaltacağını belirtmiştir.⁴⁵⁰ İlişkilerdeki nahoşluğa ve ABD’nin emrivakilerine rağmen Türkiye 300 milyon dolar borç iddiası üzerinden Washington’a baskı uygulamaya devam etmiştir.

⁴⁴⁸ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.629 note 3.

⁴⁴⁹ y.a.g.e. note 4.

⁴⁵⁰ Altınur Kılıç, *Turkey and the World*. Public Affairs Press, 1959, s.147.

Türk-Amerikan ilişkilerinde ekonomik sorunların nasıl önemli bir rol oynadığına dair çarpıcı bir örnek 20 Nisan 1955'deki Warren-Menderes görüşmesidir. Menderes ekonomik müzakerelerde kendisine yapılan emrivakinin hesabını görmek istercesine ABD'li diplomata yüklenmiştir. Warren, meslek hayatının en netameli görüşmelerinden birisi olarak değerlendirdiği görüşmeyi Menderes'le gerçekeştirmiştir. Görüşme Menderes'de "asabiyetten daha çok üzüntüyü gösteren bir tonda, tarifi ötesinde kızgınlık ve yoğun şekilde suçlayıcı bir öfke patlamasına yol açmıştır." Ancak ABD'nin yardım konusundaki isteksizliğine rağmen iki ülke arasındaki dostluğun "sonsuz" dek devam edeceğini vurgulamıştır. Menderes'e göre ABD yardımı olsun veya olmasın Türkiye kalkınma programlarına devam edecektir. Menderes muhatabına şu soruyu yöneltmiştir: Türkiye'nin bu politikası değişmeyeceğine göre Amrikalılar açısından mantıklı olan hükümetin değiştirilmesi midir? Bu halde de ABD bölgede yeni bir Suriye'yi mi arzu etmektedir? net olarak vurgulamıştır. Menderes, "İhtiyacı olduğu bir anda Türkiye'ye yardımı reddeden Amerikalıların zihninde bunun sorun olarak kalacağından da emindir."⁴⁵¹

Menderes'in, Warren'in anlatımıyla, diplomatik teamülleri zorlayarak, Türk-Amerikan ilişkilerindeki mevcut durumu ortaya koyması önemlidir. Menderes, Türkiye'nin sahip olduğunu tüm kozları ortaya koymuştur: 1) Türk-Amerikan dostluğu bakidir. 2) Türk ordusunun teçhizatını Amerika'nın dışında temin edebileceği başkaca bir ülke/kaynak bulunmamaktadır. 3) Amerika ekonomik yardımlar konusunda isteksizdir. 4) ABD'nin iddia ettiği gibi Türkiye'de enflasyon gibi bir sorun yoktur. Türkiye'nin sorunu kötü hasattan kaynaklanmıştır. Bunun dışında sorun yoktur. 5) Türkiye başladığı yatırımları Amerika olsun ya da olmasın bitirecektir. Bunun için gerekli olan kaynağı öyle ya da böyle temin edecektir. 6) Eğer Amerika Menderes ile çalışmak istemiyorsa hükümeti değiştirebilir. Bu halde Amerika siyasî istikrarsızlıklarla boğuşan yeni bir Suriye'yi bölgede yaratmış olacaktır. Menderes'in Amerikalılara hatırlattığı en önemli husus ise bir Soğuk Savaş gerçeği olmuştur: Sovyetlere karşı bölgede istikrarı sağlayan ülke Türkiye'dir.

⁴⁵¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.630-632.

Menderes ısrarlı bir şekilde Türkiye’de enflasyonun olmadığını Warren’a ifade etmiştir. Ancak yukarıdaki tablolarda yer alan rakamlarda da net bir şekilde görüldüğü gibi, dış ticaret açığı tarihin en yüksek seviyelerine doğru tırmanıştır. Tedavüldeki TL ile para hacmi inanılmaz şekilde artmaktadır. Enflasyon 1954’ten itibaren katlanarak yükselmektedir. Savunma harcamalarındaki artış da ciddi boyutalaşmıştır. Şüphesiz Menderes de ekonominin yarattığı bu girdaptan çıkış çarelerini aramaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Menderes, çok açık bir şekilde Amerika’yı tehdit etmiş gibidir: Eğer bize yardım etmezseniz hükümet değişikliğine gidilir ve Ortadoğu’da istikrarsızlığa davet çıkartılır. Menderes açısından ABD’nin alternatifi de bellidir: Sovyetler Birliği. Menderes aslında temel bir diplomatik manevrayı gerçekleştirmiştir: Bir süper gücü diğerine karşı kullanmak. Warren’a göre Türkler neleri varsa Amerikalıların derken, Amerikalıların sahip oldukları şeyler konusunda Türklerle müzakere etmiştir.⁴⁵²

Ekonomideki zorlukları aşmanın yolunu Amerikan dış yardımlarında arayan Türkiye, iç politikadaki özellikle ekonomik sorunların giderilmesinde, ABD’nin en hassas olduğu Sovyet yayılcılığı ve uluslararası komünizm tehdidini bölgesel güvenlik kaygısı çerçevesinde dış politika sürecinde araçsallaştırmıştır. Bu anlamda ABD’li diplomatın hayatının en zorlu görüşmelerinden birisini 21 Nisan gibi bir tarihte gerçekleştirmesi aslında hiç de tesadüfi bir tarih değildir. Zamanlamanın, iç ekonomik sorunlarla ilgisinin yansısı Soğuk Savaş’ın Ortadoğu’da güvenlik sistemlerinin kurulması süreci ile de ilgisi bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere ABD’nin Sovyetlerin yayılcılığını engellemeye yönelik çabalarından olmak üzere Bağdat Paktı 25 Şubat 1955’te Türkiye ve Irak arasında imzalanmıştır. Warren-Menderes görüşmesinden yaklaşık iki hafta önce de 4 Nisan 1955’te de İngiltere pakta dâhil olmuştur. Öte yandan Menderes’in “Türkiye’nin başka Suriye’ye mi olmasını istiyorsunuz?” sorusu da önemlidir. Bağdat Paktı’na karşı Suriye-Mısır savunma anlaşması Mart ayında imzalanmıştır. Diplomatik manevra alanında Türk-Irak işbirliğine karşı, Batı politikalarını reddeden Suriye-Mısır savunma işbirliği. İç siyasî istikrarsızlıklarla boğuşan Suriye’deki gelişmeler de önemlidir. Bağdat Paktı’na karşı çıkan ve

⁴⁵² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.661.

Baas Partisi'nin etkinliğini arttırdığı bir dönemde komünist olduğu yönünde şüpheler bulunan ve Nasırcı politikaları açıkça savunan Abdülhamid Saraç (d. 1925, ö. 2013) Mart ayında Suriye askerî istihbaratının başına atanmıştır. İç karışıklıklar yaşayan Suriye'de önemli bir gelişme de Warren-Menderes görüşmesinden iki gün sonra yaşanacaktır. Orduda çok popüler olan, Baas Partisi'ne üye olduğu yönünde dedikodular ve daha da önemlisi Suriye'nin Bağdat Pakti'na yönelmesinin önünü kesen⁴⁵³ Genelkurmay Başkan Yardımcısı Albay Adnan Maliki (d. 1919, ö. 1955), Batı politikalarını destekleyen Suriye Sosyalist Milliyetçi Partisi'ne (SSNP) üye birisi tarafından 22 Nisan'da öldürülmüştür.⁴⁵⁴ Ortadoğu'da Batılı ittifaklar zincirinin oluştuğu ve Sovyetlere karşı diplomatik manevraların hız kazandığı bir süreçte ABD'ye karşı elinin güçlendiğini hisseden Menderes, öyle anlaşılmaktadır ki, bu kartını kullanmıştır.

Nitekim Menderes'in şikâyetine konu olan ve ABD dış yardımlarının koordinasyonundan sorumlu olarak üç senedir ABD Ankara Büyükelçiliği'nde görev yapan Leon Dayton'un görevinden istifa ettiği yönündeki haberler 15 Nisan tarihli basında yer almıştır.⁴⁵⁵

Eisenhower'ın Amerikan milli güvenliğinin maliyet hesaplaması, Ankara-Washington ilişkilerinin en temel özelliği olarak çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye Askerî Yardım Heyeti Başkanlığı (JAMMAT/Joint da yapmış olan General William H. Arnold'un Amerikan Kongresi'ne ifade ettiği gibi Türkiye'ye harcanan her bir dolar Amerika'ya üç dolar değerinde güvenlik sağlamaktadır.⁴⁵⁶

Türkiye'nin ekonomik darboğazdan kurtulmak için 300 milyon dolarlık yardım talebi, ABD yönetimince kendi bütçe kaynak sorunları, ekonomide yaşadığı enflasyon sorunları nedeniyle sürekli reddedilecektir. Ankara, ekonomik yardım konusunda Washington'a yeterince baskı uygulamadığını ve dolayısı ile başarısız olduğunu düşündüğü Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'i (d. 1899, ö.

⁴⁵³ Seale, *The Struggle*,..., s.239.

⁴⁵⁴ Sami Moubayed, *Syria and the USA: Washington's Relations with Damascus from Wilson to Eisenhower*. I.B. Taurus, 2013, s.132.

⁴⁵⁵ Milliyet, 15 Nisan 1955.

⁴⁵⁶ Oral Sander. *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara SBF Yayınları, 1979, s.95.

1980) Nisan ortasında merkeze geri çekecektir. Erkin'in yerine ise ekonomik ilişkilerde tecrübeli olan Ali Haydar Görk (d.? ö. 1966) görevlendirilmiştir.⁴⁵⁷

Hükümet 300 milyon dolarlık borç meselesi başta olmak üzere ekonomik durumla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Zorluyu Mayıs ikinci yarısında Washington'a gönderdi. 14 Mayıs'ta basında yer alan haberlerde Ankara'daki siyasî çevrelere göre bu sefer "Amerikan yardım müzakeresinin müspet bir şekilde neticelenmesi kuvvetle muhtemel görülmekte"⁴⁵⁸ olduğunu, yazdı. 15 Mayıs'ta ise basında Haziran ortasında anlaşmanın imzalanacağı⁴⁵⁹ yönünde oldukça iyimser yorumlar yer almıştı. 15 Mayıs'ta Türk basınında borç anlaşmasının imzalanması için tarih verilirken, aynı günün gazetesindeki iki haber Ortadoğu ve Güney Asya eksenindeki Türk-Amerikan ilişkilerinin bölgesel savunma işbirliğinin boyutunu gündeme getirmiştir: Suriye ile Rusya'nın anlaşmaya çalışırken, Pakistan ve Afganistan arasındaki ihtilafta Türkiye arabulucu rol üstlenmiştir.⁴⁶⁰ Ancak 13 Mayıs'ta AP'nin Business Week'e dayanarak geçtiği bir haber Türkiye'de hâkim iyimser havayı tekzip eder mahiyette olmuştur. Söz konusu haber Türk-Amerikan ilişkilerinde geline nokta ve Türk ekonomisindeki tabloyu çok net bir şekilde özetlemiştir:

Türkiye ciddi bir iktisadi buhran geçirmektedir. Yabancı döviz darlığı çekmekte olup altın ihtiyatını tüketmiş kafi miktarda yabancı kredi elde edememektedir, zira bu memleketin harici borçları vardır. Bu durum karşısında, Türkiye'nin ithalatı da daralmıştır, ithalat olmayınca fabrikalar da tam randımanla işleyememekte, işsizlik artmakta ve enflasyonier tazyikler kötüleşmektedir. Türk Hükümeti bu iktisadi sıkıntıyı atlatmak için Birleşik Amerika'dan 300 milyon dolar tutarında olduğu söylenen uzun vadeli bir borç elde etmek peşindedir. Amerika, önümüzdeki mali yıl zarfında Türkiye'ye 70 milyon dolar tutarında ekonomik yardım yapmak tasarrufunda olup istenilen borç bu yardımın fevkinde olacaktır.⁴⁶¹

Basında bu gelişmeler olurken Zorlu 17 Mayıs'ta Washington'a varmıştır. ABD'nin ilgili kurum temsilcilerinden teşekkül "Türkiye'deki Ekonomik Sorunlarla İlgili Kurumlararası Komite" Zorlu'yla toplantılar öncesi 18 Mayıs'ta Türkiye'deki son ekonomik gelişmeleri ele almak üzere toplanmıştır. Toplantıda ilke olarak,

⁴⁵⁷ The New York Times, 27 Nisan 1955.

⁴⁵⁸ Milliyet, 14 Mayıs 1955.

⁴⁵⁹ Milliyet, 15 Mayıs 1955.

⁴⁶⁰ y.a.g.e.

⁴⁶¹ Milliyet, 14 Mayıs 1955.

“Türkiye’deki Amerikan Yardım Heyeti”nin 17 Mayıs tarihli raporunda da yer alan ekonomik ve mali istikrara yönelik uygulanması gereken tedbirleri ele alındı. Buna göre Türkiye’nin öncelikli alması gereken tedbirler şu şekilde sıalandı: 1) Verilecek kredilerin tümü üzerinde Merkez Bankası’nın miktar ve özellik kontrolü sağlanması, 2) Kamu teşekkülleri de dâhil olmak üzere bütçenin tümünde yaklaşık denkliğin sağlanması, 3) Türk ürünlerinin ihracını geliştirecek önlemlerin alınmasını ve dünya pazarlarında Türk ihracatının rekabetçi pozisyonunun temin edilmesi ve 4) İthalat ve dövizde kontrolün acilen kaldırılması. Önerilerdeki 3. Madde dünya pazarlarında rekabetin yapılabilmesi maddesi, liranın değerinin düşürülerek Türk ürünlerinin rekabetini yükseltebilmek için örtülü devalüasyona işaret etmiştir. Dışişleri bakanlığı bu önlemler ile ilgili olarak IMF ile gayri resmi olarak temasta bulunmuş ve IMF’nin onayını almıştır. Türk ekonomisi ile ilgili tespitlerde bulunmak üzere bir IMF heyeti de 10 günlük bir ziyaret çerçevesinde 16 Haziran’da Türkiye’de temaslara başlayacaktı. ABD Dışişleri açısından borç verilmesi hususu hiçbir şekilde doğru ve akılcı hatta arzu edilen bir seçenek olarak görülmemiştir. Çünkü Türklerin savunma ile ilgili sorunları yıllarca devam edecekti ve borç vermek zarar verici olacaktı. Dışişlerinin borç ile diğer bir çekincesi, Türkiye’nin aldığı borcu Avrupalılara olan kısa vadeli kredilerin kapatılması için kullanabilecek olmalarıydı. ABD’nin verdiği kredilerin kullanım şekli savunma alanına sınırlı olmalıydı. Dışişleri açısından Türkiye’ye verilecek borç miktarının arttırılmasının dayanağı bölgesel savunma konusuydu: Türk ordusu NATO’nun doğu çıpası ve Ortadoğu’daki savunma anlaşmalarının öncü ülkesiydi.⁴⁶² Eisenhower yönetimi Türkiye’yle ilişkilerini bir kez daha güvenlik merkezli bir temele oturtmuştu.

Zorlu ABD’li yetkililerle ilk kez 19 Mayıs öğleden sonra bir araya geldi. Zorlu toplantıda Amerika’ya gelişinin esas amacının borç konusunu görüşmek olduğunu ve ne kadar ihtiyaç duyulursa kalmak olarak belirtti. Zorlu’ya göre hükümet ekonominin bir çıkmazda olduğunu biliyordu ve bir daha aynı şeyleri yaşamak istemiyordu. Eğer Türkiye’nin istediği yardım verilirse birkaç yıl içerisinde ekonomi tekrar istikrarlı hale gelirdi. Zorlu’ya göre konu basit soru

⁴⁶² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.633.

etrafında şekillenmişti: Amerika prensip olarak Türkiye'ye yardım etmeye hazır mıdır değil midir? Zorlu'nun konuya bu denli doğrudan girişine ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Allen da aynı kesinlikte cevap verdi: ABD Türkiye'nin ekonomisini istikrara kavuşturacak ve enflasyonu kontrol altına tutacak tedbirleri almadığını düşünmekteydi. Dolayısıyla sorun büyük miktarda nakit borçla halledilebilecek geçici bir çözümle sonuca ulaştırılacak türden değildi. ABD yönetimi olağanüstü borç talebini Kongre'ye götürmeyecekti. Zorlu, Allen'a sorunun siyasî yönünün iyi düşünülmesi gerektiğini konuya salt bütçe meselesinden bakmanın Türkiye'nin geleceğini tehlikeye düşüreceğini önemle dikkate alınmasını rica etti.⁴⁶³ 19 Mayıs görüşmeleri bir neticeye ulaşmadan tarafların karşılıklı görüşlerini dile getirdikleri bir toplantı olmuştu. Zorlu ABD'li yetkililerle 20 Mayıs'ta tekrar bir araya geldi. Bu toplantıda da Allen 300 milyon dolar büyüklüğünde bir borcun ABD tarafından verilmesi umudunun olmadığını net bir şekilde ifade eder. Eğer bir borç olacaksa bu çok daha düşük bir meblağda olacaktır. Ancak ilave kredi de olacaksa bu tamamen Türkiye'nin ekonomik istikrarın uygun bir ortama kavuşup kavuşmadığının ABD tarafından değerlendirmesinden sonra olacaktır. ABD Türkiye'deki enflasyonist eğilimden ve hayli çaba gerektiren uzun dönemli yatırım projelerinden derin bir endişe duymaktadır. Zorlu Türkiye'nin acil ihtiyaç duyduğu şeyin 300 milyon dolar olduğunu, daha azının bir işe yaramayacağını söyledi. Türk tarafı ülkedeki enflasyonun farkındaydı ve gerekli adımları atmaya hazırdı. Ancak borcun öncelikli olarak alınması esastı. Zorlu'ya göre buğday hasadında yaşanan sorun 300 milyon liralık bir açık yaratmıştı. Bunun ötesinde kredilerde kısıntıya gidilmesi bir işletmede iflas tehlikesini doğurmuştu. ABD Dışışleri temsilcileri mevcuttaki problemin temelinde enflasyonun yattığını yüksek fiyatların ve maliyetlerin Türk ihraç ürünlerinin rekabet şansını ortadan kaldırdığını belirtti. Hazine Bakanlığı temsilcilerinin sorusu üzerine Zorlu ABD kredisinin Avrupa'ya olan borçlarda kullanılmayacağını garantisini verdi. Zorlu aynı gün Dulles ile de görüştü. Dulles, 300 milyon dolarlık bir borcun düşünülen miktarın çok üzerinde olduğunu, eğer ilave bir yardım yapılacaksa bu çok daha az miktarda olacağını söyledi. Dulles muhtmel ilave yardımın da mevcut sorunların nüksetmeyeceği şartına bağlı

⁴⁶³ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.638-639.

olduğunun altını çizdi. Zorlu'nun Dulles'in şartını kabul ettiği cevabı oldukça dramatik olmuştu: olağanüstü durumu bertaraf etmek için "Draconian" tedbirler alınacaktı.⁴⁶⁴

Zorlu ABD'li yetkililerle 21 Mayıs'ta bir kez daha bir araya geldi. Bu görüşme, kanaatimizce, Türkiye'nin müttefiklik ilişkisinde bulunduğu bir ülkeyle yürüttüğü müzakerelerde nasıl zor duruma düşebileceğinin dramatik bir örneğidir. Amerikan kayıtlarında yer aldığı şekliyle Zorlu, neredeyse teslim olmuş bir çaresizlik içerisinde ABD'den borç almanın mücadelesini göstermiştir. Zorlu heyetler halinde bir araya gelmeden önce baş başa görüşme talebini Allen'a iletti. Zorlu, Allen'dan borç ile Türkiye'ye ziyarette bulunacak IMF heyeti arasında bir ilişki kurulmamasını rica etti. IMF heyetinin ziyareti haftalarca sürecektir ve raporunu hazırlaması aylar alacaktı. Hâlbuki zaman Türkiye için kritik öneme sahipti ve Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durum hızlı hareket etmeyi gerektirmekteydi. Borç işi IMF heyetinin ziyaretinden bağımsız olarak halledilmeliydi.⁴⁶⁵

Zorlu ve Allen'ın her ikisi de görüşmelerde bir ilerleme sağlanamadığı konusunda hem fikirdi. Allen'a göre bunun temel sebebi iki tarafın meseleyi farklı yorumlamalarında kaynaklanmaktaydı. Zorlu açısından ise teknik seviyede devam görüşmelerdeki kısır döngüden çıkmak gerekiyordu: Amerikalılar enflasyon meselesini çok abartıyordu. Enflasyonun kullanıldığı anlamda Türkiye'de bir enflasyon yoktu. Çünkü Türkiye'de nüfusun %85'i nadiren nakit bir gelire sahipti ve ithal malların %5'i ortalama bir Türk köylüsünün harcama kalemi içerisindeydi. Öncelikli yapılması gereken ABD'nin ne kadar borç verebileceğinin tespit edilmesi ardından sorunların nasıl ortadan kaldırılabilirliğinin konuşulmasıydı. Zorlu bu noktada Allen'dan ABD'nin aklından geçen borç miktarını sordu; eğer Türk Hükümeti ABD'nin aklındaki rakamı öğrenirse hangi tedbirlerin alınabileceğine de karar verilebilirdi. Allen'ın Zorlu'ya verdiği cevap Türk Amerikan ilişkilerinde geline en dip noktalardan birisine işaret etmesi bakımından önemlidir: "eğer Sayın Zorlu şu anda ve bu şartlar altında ABD'nin ne kadar miktarda borç verebileceğini sorusunun cevabını öğrenmek istiyorsa,

⁴⁶⁴ y.a.g.e. Dulles'in randevu defterine göre Dulles-Zorlu görüşmesi toplamda 14 dakika sürmüştü. FRUS, 1955-1957, vol.24, s.639.

⁴⁶⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.640-641.

samimi olarak vermek zorunda olduğum cevap hiçtir.”⁴⁶⁶ Zorlu Allen’a eğer vereceği cevap buysa hükümetine, Türkiye’nin ihtiyacı olduğu anda ABD’nin yardım etmediğini ileteceğini, söyledi. Allen’ın cevabı da aynı üslupta olmuştur: Zorlu uygun gördüğü şekilde hükümetini bilgilendirme ayrıcalığına sahiptir. Görüşmenin bundan sonraki kısmı tarafların bilindik argümanlarını karşılıklı olarak birbirlerine aktardıkları bir süreçte gerçekleşmiştir. Ancak görüşme Zorlu’nun istikrarlı bir ithalat programı tesis edebilmek için Türkiye’nin nakit borca ihtiyacı olduğunu söylemesiyle sona erdi.⁴⁶⁷ ABD ve Türk heyetleri 24 Mayıs’ta tekrar bir araya gelseler de taraflar yine bir sonuca ulaşamadı.⁴⁶⁸

Ancak Dışişleri Bakanı Dulles’in 24 Mayıs’ta ABD Türkiye ilişkilerinde açısından önemli bir tespitte bulunduğu tanık oluyoruz. Washington’daki görev süresi sona eren Büyükelçi Erkin diplomatik teammüller gereği veda için Dulles’la telefon görüşmüştü. Bu telefon görüşmesi esnasında Dulles’la beraber olan Dışişleri Bakanlığı Yunanistan-Türkiye-İran Masası Müdürü William Baxter’ın aktardığı şekliyle Dulles’in Türk Büyükelçiye ifadeleri, Türkiye’nin yaşadığı ekonomik sorunların ve ısrarlı borç talebi girişimlerinin ABD üst düzey karar alıcıları üzerinde yarattığı Türkiye algısı açısından önemlidir:

Bakan, Erkin’le konuşmasında Türkiye’ye övme konusunda cömertti. Türkiye’nin tehlikeli bir ileri mevzideki savunmadaki cesur duruşu dünyanın geri kalanı için ilham vericiydi. Savunma meseleleriyle ilgili ne zaman Tepe’ye⁴⁶⁹ gitsek Türkiye bizim bir numaralı örneğimizdir. Türkiye muhtemelen karşılayabileceğinden daha savunma yükünün altına girme konusunda söz vererek aşırı istekli davrandı ve aptallık etti. Ama genel olarak biz ve NATO onların önerisini kabul ettik ve “cesur dostumuz” diyerek bağırдық. Türkiye, kısmen haklı olarak, ABD, İngiltere ve Fransa’nın ortak çabalarının başarısız olduğu başka bir alanda, Ortadoğu’da savunma anlaşmaları konusunda bir başarılı başlangıç yaptı. Türkiye bizim seçilmiş aracımız olarak görüldü. Eğer Türkiye yüz üstü düşerse (ister ABD’nin “Türkiye’nin iflas etmesine izin vermesi” isterse “Türklerin kendi kötü yönetimlerinden dolayı iflas etmesi” hiçbir şeyi değiştirmeyecektir) diğer ülkeler, özellikle Ortadoğu ülkeleri, ABD’nin desteğinin ne işe yaradığını merak etmeye başlayacaklardır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.641.

⁴⁶⁷ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.642.

⁴⁶⁸ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.644. 24 Mayıs’taki Zorlu-Allen görüşmesi ile ilgili tarihli Milliyet gazetesinde şu haber yer alır: “Mevsuken öğrendiğimize göre, Washington’da cereyan etmekte olan...Türkiye’ye yapılacak krediye ait müzakereler müspet ve müsait bir şekilde inkişaf etmektedir. Müzakerelerin iyi bir neticeye bağlanması ümidi kuvvetlenmiştir.” Milliyet, 26 Mayıs, 1955.

⁴⁶⁹ Dulles, Washington D.C.’deki Amerikan Kongresinin bulunduğu Capitol Hill’i kasetlemektedir.

⁴⁷⁰ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.643-644.

ABD, Batı'nın Ortadoğu'daki temsilcisi olan Türkiye'ye ve onun Başbakan Yardımcısı Zorlu'ya ABD yardımına en çok ihtiyaç duydukları bir zamanda hayır demişti.

Mayıs üçüncü haftası itibariyle Zorlu'nun 300 milyon dolarlık borç alınmasıyla ilgili temaslarından bir netice elde edilemeyeceği hükümet yetkililerince bilinmektedir. Yine de Türk basını Haziran'ın ilk haftasına değin ara verilen görüşmelerle ilgili Zorlu'nun Amerika'da kalışının uzamasını görüşmelerin müspet yönde ilerlediği ve yardımın Türkiye'yi memnun edecek miktarda arttırılacağı haberler vermeye devam etmiştir. Haziran'ın ilk günlerinde gazetelerde Sovyetler'in tarafsızlık önerisinin Türkiye tarafından reddedildiği, Pakistan, Lübnan ve Ürdün'nün Bağdat Pakti'na iştirak edeceği haberleri yer almıştır.⁴⁷¹ Bu dönemde Menderes de uluslararası ajanslara "Rus emperyalizmi karşısında Batılı devletlerle tereddütsüz işbirliği yapılacağı" yönünde mesajları vermiştir.⁴⁷² Türkiye bölgesel güvenlikle ilgili olumlu gelişmeleri ABD ile müzakerelerde kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanmıştır.

Türkiye'den sorumlu ABD'li diplomatların "uykusunu kaçırın" ve "bir çıkış yolu göremedikleri"⁴⁷³ Türkiye'nin ekonomik sorunları ve borç meselesiyle ilgili Washington'daki görüşmelerde ilerleme sağlanamazken Menderes de "bedbaht"⁴⁷⁴ bir halde süreci takip etmiştir. Bu dönemde Menderes 05 Haziran'da Warren ile İstanbul görüşmüştür. Bu görüşmede de Menderes Türkiye'nin içerisinde bulunduğu şartların ağırlığını gündeme getirdi. Yaz mevsimi gelmişti ve tarımda hasat başlayacaktı. Ancak petrol şirketleri kredi mektubu verilmediği sürece Türkiye'ye petrol sevkiyatı yapmayacaklarını kesin bir dille belirtmişti. Türkiye, IMF'den istediği 11 milyon dolarlık bir kaynağı bulamazsa petrol stokları 30 Haziran itibariyle tükenecek ve ürün tarlada kalacaktı. Menderes iç muhalefetin yoğun baskısı altında da iyice bunalmıştı. Muhalefet iktidarı ekonomiyi felakete sürüklemekle suçlamaktadır. Seçimlere daha üç yıl olmasına rağmen Türkiye ve dostları, milli duyguları alt üst olmuş bir iktidar tarafından

⁴⁷¹ Milliyet 31 Mayıs 1955, 2 Haziran 1955, 3 Haziran 1955

⁴⁷² Milliyet, 7 Haziran 1955.

⁴⁷³ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.644.

⁴⁷⁴ y.a.g.e.

yönetilen hükümet tarafından yönetilme riskiyle karşı karşıyaydı. İçeride yaşanan karışıklıkların ise Sovyetler dışında kimseye faydası olmayacaktır.⁴⁷⁵

Menderes'in ABD'ye karşı kullandığı Türkiye'deki istikrarsızlığının yaratacağı hükümet bunalımı ve Sovyet tehdidi Washington'da yürütülen görüşmelerde hiçbir işe yaramayacaktır. Zorlu ve Allen 8 Haziran'da tekrar bir araya gelirler. Allen, 8 Haziran sabahı Eisenhower tarafından onaylanmış olan ABD yönetiminin borçla ilgili mektubunu Zorlu'ya okudu. Mektupta ABD'nin gelecekteki ekonomik yardımının ekonomik ve mali istikrarı sağlamak için Türk hükümetinin alacağı tedbirlerin etkinliğine, Kogre'nin dış yardımlarla ilgili onayına ve doğal olarak diğer ülkelere yapılacak yardımların niteliğine bağlı olacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁶

Mektupta ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımı 70 milyon dolardan 100 milyona çıkarttığı ifade edilir. 30 milyon dolarlık ilave yardım görüşmelerde ifade edilen Türk Hükümeti'nin sorunlara çözüm bulunması yönünde her türlü tedbiri alacağı yönünde sözlerine güvenilerek verilmişti. Mektupta, Türkiye'nin borç talebinin sorunlarına çare olmayacağının düşünüldüğü vurgulanmıştır. Defaten almış oluğu ret cevabına rağmen Zorlu bir kez daha sormaktan kendini alamamıştır: "Acaba Türkiye'nin borç talebinin reddedildiğini doğru mu anlamaktadır?" Allen Zorlu'yu teyit eder: ABD yönetimi, durumu dikkatli bir şekilde inceledikten sonra Türkiye'ye yönelik daha fazla mali yükümlülüğe sokacak bir süreç için Kongre'ye öneride bulunmayacaktır. Çünkü bu durum ne Türkiye'nin sorununa çare olacaktır ne de yakın bir zamanda aynı sorunların tekrarlanmasını engelleyecektir. Zorlu umduğu cevabın bu olmamasına ve hükümetinin bundan mutlu olmayacağına rağmen hükümeti adına müteşekkir olduğunu söylemiştir. Zorlu'ya göre ABD'nin cevabı hükümetinde büyük bir şok yaratacaktır. Türkiye ret cevabına rağmen 25 tümenlik askerî gücünü muhafaza edecektir ve bunun ABD için bir değeri olduğunu ummaktadır. Zorlu için ABD'den istekler henüz bitmemiştir. FOA aracılığıyla verilen ilave yardımın bir an önce kullanıma açılmasını istemiştir. Bu miktar Türkiye'nin ABD'li petrol şirketlerine karşı yükümlülüklerinde kullanılacaktır. Amerikan heyeti FOA üzerinden verilen kredilerin ABD'li petrol şirketlerine olan borçları ödemede kullanılamayacağını,

⁴⁷⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.645.

⁴⁷⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.658-659.

yatırımı teşvik için kullanılmasını gerektiğini söyler. Zorlu Yunanistan için bu durumda bir istisna yapıldığını belirtir. ABD Türk tarafının istisna talebini dikkate alınacağı sözünü vermiştir.⁴⁷⁷

ABD'nin 30 milyon dolarlık ilave yardımı "şimdilik" kaydı ile 10 Haziran'da basın aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştu.⁴⁷⁸ Ancak 12 Haziran'da AP'nin dünyaya geçtiği bir haber Türk kamuoyunda ciddi rahatsızlık yarattı.⁴⁷⁹ AP'nin Amerikan Haberler Ajansı'na dayanarak "Amerika Kredi Vermeyi Reddetti" başlığıyla manşette yer alan haber, "Amerika Türkiye'ye kredi yerine nasihat veriyor" şeklinde yer almıştı. Amerikan ve Türk heyetleri arasındaki görüşmeleri oldukça net şekilde aktaran AP'nin haberi basın camiasında infialle karşılandı ve haber,

...metin kırıcı, hırpalayıcı, bu kadar emek ve gayretle temin edilmiş olan Türk - Amerikan münasebetleri havasında soğuk bir tesir yapacak kadar ölçüsüz bir virtindir...metinde verilen tafsîlât, bir idealde birleşmiş, bir cephede kan dökmüş iki dost ve müttefik memleket arasında cereyan edebilecek müzakerelerin tafsîlâtına hiç benzemiyor. Bu tip konuşmalar, iki hür devletin mümessilleri arasında değil, hattâ, birbirleriyle kredi münasebetlerine girişmiş alelade iki ticarî firma arasında bile cereyan edemez.⁴⁸⁰

şeklinde yorumlandı. Aslında borç ile ilgili müzakerelerin seyri alelade iki ticari firma arasında bile cereyan etmeyecek tarzda değil, yukarıda da görüldüğü üzere, daha da kötü şekilde devam etmişti. Hatta yeni Washington Büyükelçisi Görk'ün 28 Haziran'daki girişimi ile diplomatik sınırların ulaşabileceği en dip seviye gelmişti. Türk tarafı hala ısrarını sürdürmüştür. Görk, "sanki 300 milyon dolarlık borç talebi ile Zorlu ile yürütülen görüşmeler tam bir neticeye varmamış ve geçici süreliğine ara verilmişçesine müzakereleri yeniden açma teşebbüsünde bulundu." Amerikan Dışişleri Türk Büyükelçiye borç talebinin kesinlikle reddedildiği konusunda en açık ifadelerle bilgilendirdi. Görk'ün bu girişimiyle ilgili Ankara Büyükelçiliğine çekilen telgrafın bizzat Dulles'ın imzasını taşıması ise manidardır.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.647-648.

⁴⁷⁸ Milliyet, 10 Haziran 1955. Türkiye 30 milyon dolarlık ek yardım için bir program hazırlar. Buna göre "Türkiye'ye lüzumlu ham madde ve yedek parçalar ithâl edilecektir. Derhal kullanılabilecek olan bu yardım Önümüzdeki ayların âcil yedek parça ve ham madde ihtiyaçlarını tamamiyle karşılayacak ve piyasada geniş ferahlık yaratacaktır.", Ayın Tarihi, 27 Haziran 1955.

⁴⁷⁹ Milliyet, 12 Haziran 1955.

⁴⁸⁰ Ayın Tarihi, 14 Haziran 1955.

⁴⁸¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.650.

İki ülke arasında borç talebi ve akabinde yarattığı sıkıntılar IMF toplantısı için Türkiye’de bulunan Amerikan Ticaret Bakanı Humphrey’in Menderes ve Bayar ile ayrı ayrı gerçekleştirdiği 14 Eylül’deki görüşmelerde de gündeme geldi. IMF toplantılarının ve Humphrey’in Bayar ve Menderes ile görüşmelerde bulunduğu günler 6-7 Eylül olaylarının ardından İstanbul, Ankara ve İzmir’de ilan edilen altı aylık sıkıyönetim halinin yarattığı ağır siyasî havada yapılmıştı.⁴⁸² Humphery, Menderes’e 300 milyon dolarlık borç talebinin kesinlikle reddedildiğini ve borç vermeyi düşüncesinde olmadıklarını söyledi. Humphery, Amerika’nın ortaklarının kendi kendine yeterli ekonomilere ve dengeli bütçeye sahip olması gerektiğini vurgular. Bayar, Humphery ile görüşmesinde 300 milyon dolarlık borç talebiyle ilgili müzakerelerinin sürdürülüş şekline ve talebin reddedilmesinde kendisinin büyük rahatsızlık duyduğunu ülkesinin de utanç içinde bırakıldığını, ifade etti. AP’nin haberinin yayınlanmasının kendisinde ve hükümetinde utanç yarattığını belirtti. Humphery eğer müzakerelerin yürütülme şeklinin Bayar’da ve hükümetinde bir utanç yarattıysa bu konuda en derin üzüntülerini ilettiğini ve böyle bir şeyin bir daha tekrarlanmayacağını söyledi. Bayar, Amerika’da üst düzey tarafından Türkiye’nin öneminin anlaşılmadığını, yanlış bilgilendirildiklerini, iki ülke arasındaki ilişkilere ve Türkiye’nin dünyada sahip olduğu stratejik öneme geniş açıdan bakılmadığını, ifade etti. Ticaret Bakanı’na göre, Bayar bu konuda yanlış bilgilendirilmişti ve Bayar hatalıydı. Eisenhower ve Amerikalı üst düzey yetkililer gerçek durumun tamamen farkındaydılar ve yanlış yönlendirilmemişlerdi.⁴⁸³

8-14 Haziran arasında ABD’den borç alınamayacağının tam olarak anlaşılmasının yarattığı hayal kırıklığına ilaveten hububat hasadı için dahi petrolün olmaması ve muhalefetin izlediği politikanın yarattığı şartlar ve basında çıkan haberlerin Menderes’in psikolojisi üzerinde ağır etkiler yaratmıştı. Daha

⁴⁸² Kıbrıslı Rumların Kıbrıs’ın Yunanistan birleştirilmesi siyaseti sonrası ortaya çıkan Kıbrıs sorunu sürecinde başata İstanbul olmak üzere İzmir ve Ankara’da Rumlara karşı olaylar patlak verir. Olaylar Kıbrıs sorunun ile ilgili olarak Londra’da bir araya Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin iştirak ettiği Londra Konferansı’nın son gününde gerçekleştirmiştir. Bayar, Menderes ile birlikte yaptığı basın toplantısında olayların sorumlusu olarak komünistleri gösterirken, konuyla ilgili meclisi bilgilendiren Başbakan Vekili Fuad Köprülü sorumlu olarak Kıbrıs meselesinden tahrik olan gençleri ve vatanseverleri göstermiştir. Hadiselerle ilgili olarak bkz., Gürhan Gürcan, *6-7 Eylül 1955 Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

⁴⁸³ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.650-653.

önce planlanan ve Lübnan'ın Bağdat Patk'ına dâhil edilmesi çabası kapsamında Bayar ile gerçekleştirecekleri Beyrut gezisine iştirak etmek üzere Ankara'ya dahi gitmemiştir. Bayar 14 Haziran saat 23.30'da Menderes'e gönderdiği telgrafta, Lübnan'a gitmek üzere Ankara'da beklendiğini, Lübnan'a gelmediği takdirde muhataplarının büyük hayal kırıklığına uğrayacaklarını bildirdi.⁴⁸⁴ Menderes'in cevabı, son dönemlerde yaşadığı sorunların ağır baskısı altındaki ruh halini yansıtmaktadır:

“Zatı alileri ile beraber bir hafta gibi uzunca bir müddet memleketten ayrılmanın az veya çok mahzuru yanında buradaki işlerimizin vaziyetide (sic) mukarrer Lübnan ziyaretine iştirak etmememin daha iyi olacağını icap ettirir zannındayım. Kendimi yorgun neşesiz ve isteksiz hissetmekte olduğumu da ayrıca arz ederim. Lübnanlı dostlarımıza tatmin edecek mazeret ve izah bulunabilir.”⁴⁸⁵

Bayar'ın “kısa müddetle de olsa muhit değiştirmek dinmenize (sic) hizmet eder.” uyarısına rağmen Menderes Ankara'ya gitmedi.⁴⁸⁶ Bayar'ın, bu kez, Beyrut'tan da çektiği telgrafta, Menderes'in Lübnan'da bulunmamasının “samimi teessür” yarattığı, dolayısıyla, “teşriflerinin elzem bulunduğu”⁴⁸⁷ uyarısına rağmen Menderes Lübnan gezisine katılmadı.

1955 Haziran ayında yaz dönemi için gerekli olan mazot ihtiyacını karşılayamayacak durumdadır. Yalnızca bir haftalık mazot stoku kalmış olan Türkiye petrol şirketlerine olan borcunu ödeyemediği için gemilerde bekleyen yakıtı limanlara naklini gerçekleştirememektedir. Gerekli olan 50 milyon dolar ancak bulunabilecektir.⁴⁸⁸ Türkiye'nin daha fazla Amerikan yardımı talebinde

⁴⁸⁴ B.C.A., 14/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (1).

⁴⁸⁵ B.C.A., 15/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (2)

⁴⁸⁶ B.C.A., 15/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (3). Orijinal metinde “dinmenize” olarak geçen ifade muhtemel “dinlenmenize” olmalıdır.

⁴⁸⁷ B.C.A., 16/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (4). Lübnan Cumhurbaşkanı ziyaret öncesi AA'ya verdiği mülakatta “...Başvekil aziz dostum Adnan Menderes'i Lübnan'da selâmlamak benim için hem Lübnan Reisülvüzerası olarak, hem' de şahsen baha biçilmez bir bahtiyarlık teşkil edecektir.” demiştir. Menderes'in Lübnan'a gitmeyişi ise büyüktür: “Lübnan hükümet makamları ve Beyrut halkı, Reiscumhurumuzla beraber Başvekilimiz Adnan Menderes'i de beklemekte ve dost Türkiye'nin Devlet Reisi ile beraber Hükümet Reisini de alkışlamak istemekte idi. Başvekilimizin meşguliyeti sebebi ile bugün Beyrut'a gelemeyişi büyük ve umumî bir teessür uyandırmış, bu teessür gerek bizzat Lübnan Reiscumhuru ve Başvekilî tarafından, gerekse matbuat ve halk temsilcileri tarafından müteaddit defa ifade edilmiştir. Başvekilimizin bugünlerde gelebileceği ve Reiscumhurumuzun burada bulunduğu günlerde Türk - Lübnan dostluğunun tezahürlerine iştirak edeceği, Lübnan hükümet ve siyasî mahfilleri tarafından en samimi bir şekilde temenni ve ümit olunmaktadır.” Ayın Tarihi, 16 Haziran 1956.

⁴⁸⁸ Time, 24 October, 1955. Derginin başlığı ilginçtir “Turkey: A Friend in Trouble” (Türkiye: Sıkıntısındaki Bir Dost)

bulunduğu dönemde bir Amerikalı yetkili Menderes hükümetinin ekonomik kalkınmayla ilgili beklentilerini şöyle açıklayacaktı: Türkler “Elli yıllık gelişmeyi beş yılda sağlamaya çalışıyorlar. Bunu başarmak için gerekli olan ekonomik altyapıları yoktu.”⁴⁸⁹

Menderes’in Dulles’a iletilmesini istediği, Türkiye’deki aydınlığın üzerine düşecek ufuktaki gölge ile ilgili gelecek tablosu Eisenhower yönetiminde en üst düzeyde yankı bulmuş gibidir. Ekonomik ve mali istikrardan yoksun bir Türkiye’ye yönelik politikaların oluşturulmasında Haziran 1955 tarihi artık bambaşka bir noktaya işaret etmektedir. Eisenhower bu tarihten itibaren Türkiye’yle ilgili politikalarda doğrudan müdahil olmuştur. NSC 5510/1 belgesine göre Türkiye’deki gelişmelerin değerlendirildiği raporlarda ekonomide yaşanan ciddi sorunlara özellikle yer verildiği görülmektedir. NSC’nin Türkiye ile ilgili 28 Şubat-7 Eylül 1955 dönemindeki gelişmelerin ele aldığı gelişme raporunda ABD’nin politikalarının ve hedeflerinin uygulanmasıyla ilgili bölümdeki değerlendirme çok önemlidir. Buna göre Türkiye’deki ekonomik darboğaz, ABD için bir milli güvenlik tehdidi yaratacak derecede dikkatle ele alınmıştı:

Ortadoğu’da ortak güvenlik sistemi oluşturulması yönündeki yavaş, istikrarlı ilerleme ve Türkiye’nin bölge ülkelerinin çoğuyla ilişkilerinde gelişme olmasına rağmen, Türkiye ekonomisinin içerisinde bulunduğu artarak devam eden ciddi durum Birleşik Devletler’in Türkiye’deki hedefleri için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır.

Hal-i hazırda Türk Hükümeti’nin durumun gerektirdiği kapsayıcı nitelikte reform programına hazır olduğuna dair ikna edici kanıt bulunmamaktadır. Türk yetkililer resmi söylemlerinde genişlemeci politikalara ve merkez bankası kredilerini arttıracaklarına dair isteklerine vurgu yapmaya devam ediyorlar. Nitekim Türkler Türkiye’nin stratejik önemine olan inançları nedeniyle ortaya çıkacak herhangi bir mali krizde ABD’nin Türkiye’yi kurtaracağına olan inançlarını koruyorlar.⁴⁹⁰

NSC 5510/1’in 7 Eylül tarihli gelişme raporu, 3 Kasım’daki NSC’nin 264. toplantısında ele alındı. Dışişleri Bakanlığı Yardımcısı Herbert Hoover, Türklerin kendilerine 200 milyon dolardan fazla verileceğine dair söz olduğu yönünde çok haklı gerekçeleri olduğunu belirtti. Buna göre, kısa sürede ABD’nin Türkiye’ye

⁴⁸⁹ y.a.g.e.

⁴⁹⁰ Nancy Beck Young, *Documentary History of the Dwight D. Eisenhower Presidency, Vol 2* (Bethesda, MD: LexisNexis, 2005), Document 18, “Progress Report on Turkey (NSC 5510/1)”, s.131.

ekonomik ve askerî yardım taahhüdünün yerine getirilmesiyle ilgili bir sonuca ulaşılmazsa, Türkiye ABD ile yollarını ayırmak konusunda şansa sahipti. Türkiye'nin ABD ile yollarını ayırdığında yönünün ne olabileceği sorusu Eisenhower yönetiminin gündemindeydi. Hoover'a göre Türkler ABD'yle ittifaka devam edecek ancak bu tatminkâr bir müttefiklik ilişkisi olmayacaktı. Genelkurmay Başkanı Radford ise Türkiye'nin NATO'dan ayrılması ve tarafsızlığı kabul etmesi ihtimal dâhilindeydi ve bu sonuç ABD politikaları açısından utanç olacaktı. Radford, Türklere verilen kuvvet hedeflerinin sorumluluğunun büyük oranda ABD'ye ait olduğunu belirtti: Türkler ABD'yi namlunun ucuna koymuşlardı ve bu durumdan ABD'nin nasıl kurtulacağını bilmediğini itiraf etti. Eisenhower'ın özel danışmanı Nelson Rockefeller (d. 1908, ö. 1979), ABD'nin kritik dönemlerde müttefiklerine ve dostlarına her çeşit sözü verdiğini ancak sonrasında zor durumdaki dostlarını yüz üstü bırakmak gibi suçlanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu belirtti. Savunma Bakanlığının görüşü ise Türklerin ABD'yle bağının korunmamasının ölümcül bir hata olduğuydu. Başkan Yardımcısı Richard Nixon (d. 1913, ö. 1994) da Türklerin ABD'nin en iyi müttefiklerinden birisinin hayal kırıklığına uğramasına izin verilmemesi gerektiğini söyledi. Eisenhower yönetimi iyi bir müttefiğinin sadakatinin korunmasıyla ilgili kaygıları taşıyordu. NSC toplantısında Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarının ABD milli güvenliği açısından yaratabileceği tehlikelere dikkat çekilmişse de Türkiye'nin 300 milyon dolarlık borç talebi karşılıksız kaldı.⁴⁹¹

Ancak Türkiye'nin borç alma konusundaki tutumunda bir değişiklik olmadı. Menderes ve Warren Türkiye'nin ABD'den borç talebinde bulunmadan önce Türkiye'deki krize yönelik alınması gereken tedbirler konusunda 15 Kasım'da bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede Menderes uygun görülecek üst düzey bir Amerikalı yetkilinin Türkiye'ye gelerek durumu yerinde görmesi teklifinde bulundu.⁴⁹²

Yaz aylarında Menderes'in Warren'a söylediği hükümet kriziyle ilgili muhtemel gelişme sonbaharda gerçekleşti. Türkiye'de ekonomik sıkıntıların Menderes yönetimini açmaza götürdüğü ve iç siyasetin darboğaza girdiği tarih Demokrat Parti

⁴⁹¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.658-659.

⁴⁹² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.659.

Meclis grubunun 29 Kasım 1955'deki toplantısıdır. Meclis grubunda İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı hakkındaki soru önergesiyle ilgili görüşmeler bir anda hükümete dönük ağır ithamlara sahne olmuştu. Grup tek tek kürsüye çağırdığı bakanları neredeyse sigaya çekmiş ve bakanları istifaya zorlamıştı. Nihayetinde kürsüye gelen Menderes hükümetteki bakanların tümünün görevden çekildiğini belirtmiş, Meclis grubuna "kaderimi sizlerin reylerinize terk ediyorum" demişti. Menderes hakkında grupta yapılan oylama Menderes'in lehine sonuçlandı. Oylama sonucu teşekkür konuşması için kürsüye gelen Menderes "aslanlar gibi insanlarsınız, siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz. Size layık olmaya çalışacağınızı" söyledi.⁴⁹³ Parti içerisinde hükümete yönelik güven bunalımı ardından Menderes 1 Aralık 1955'te hükümetin istifasını sundu. Aynı gün hükümeti tekrar kurma görevi alan Menderes yeni kabinesini 9 Aralık'ta ilan etti. Ancak parti içi bunalım yeni hükümetin kurulmasıyla çözüme kavuşmamıştı. Parti grubu 20 Aralık'ta Menderes'in karşı yönde çabasına rağmen bu kez de eski Ticaret Bakanı Yırcalı, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hakkında mecliste tahkikat açılmasını kabul etti. Ancak meclis tahkikatında üç eski bakan ile ilgili menfi bir bulguya ulaşılamadı.⁴⁹⁴ Türkiye açısından 1955 yılı ekonomik sıkıntıların oluşturduğu girdaba kapılan Menderes'in iç siyasette de ciddi sıkıntılara düştüğü bir döneme işaret etmektedir. Hükümet krizi ile ilgili bu gelişmeler Washington tarafından da yakından takip edilmişti. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı 9 Aralık'ta Büyükelçiliğe gönderdiği bir talimatla Menderes'in yeni kabinesinin ekonomiyle ilgili tavrını ve programını netleştirmeye değin yardımlarla ilgili bir Amerikan tutumu konusunda hükümet nezdinde bir girişimde bulunulmamasını tavsiye etmişti.⁴⁹⁵

1956 başından itibaren ABD Ankara Büyükelçiliği'ndeki diplomatların da ülkedeki ekonomik durumla ilgili endişeleri ciddi şekilde arttırmaya başlamıştı. 13 Ocak'ta Büyükelçilikteki toplantıda Türkiye'ye ancak suyun üstünde başını tutacak kadar yardım yapılması, Türkiye'nin kendi imkânları ile ekonomik istikrarı ve bütçe

⁴⁹³ Burçak, *On...*, s.364. Eroğlu bu tarihi DP iktidarının "en dar boğazının eşiği" olarak tanımlar ve hükümetin "boraya tutulmuş bir çınar gibi çatırdamaya başladı"ğı şeklinde resmeder. Eroğlu, *Demokrat...* s.184.

⁴⁹⁴ y.a.g.e., s.377-379.

⁴⁹⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.659 note.4.

dengelesini sağlamasının gerektiği gündeme gelmişti. ABD, Türkiye'nin sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomiye sahip olmasının yolunun sürekli yardımlarla değil fakat Türkiye'nin kendine has mali ve ekonomik sorunlarının çözümünde olduğu inancındaydı. Bu çerçevede ABD Türkiye'nin "kendi evinin düzenini" sağlaması için, alt yapı yatırımlarında verimli alanlara yönelmesini, uluslararası piyasalarda Türk ürünlerinin rekabetçi fiyat avantajı oluşturması için aşırı değerli Türk Lirası'nın devalüe edilmesi gibi tedbirlerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi öncelikliydi. Bu talepler Menderes hükümetince sürekli ötelenmiştir. Bu öteleme Washington'da "Bir müttefiğin iflas etmesinin yararı nedir?" sorularını gündeme getirdi.⁴⁹⁶

Türkiye'nin bir müttefik olarak güçlü ve zayıf yanlarının ele alındığı CIA tarafından hazırlanan 2 Ocak tarihli bir İstihbarat Değerlendirme notunda da Türkiye'nin durumu özetlenmişti. Buna göre ekonomik kalkınma ve askerî hazırlık seviyesini aynı anda yürüten Türkiye'de ciddi ciddi ekonomik ve siyasî güçlükler ortaya çıkarmıştı. Ekonomik istikrar programı çerçevesinde Türkiye ek Amerikan yardımına ihtiyaç duyacaktı. Bu güçlükler altında dahi Türkiye Sovyet karşıtı duruşunu zayıflatmayacaktı. Türkler açısından ABD gerekli bir müttefik olarak görmeye devam edecekti. Yine de iki ülke arasında ekonomik sorunlar ve yardım meselsinden kaynaklanan gerginlikler yaşanacaktı.⁴⁹⁷

Washington'daki yetkililer de Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik sorunları çok yakında izlenirken Türkiye de Amerika üzerinde yardımların arttırılması için baskı uygulamaya devam etti. Bu çerçevede NATO Güney Avrupa Müttefik Orduları Başkomutanı Amiral William Fichteler Bayar'ın daveti üzerine Ankara'ya geldi. Bayar 17 Ocak'ta yapılan görüşmede Türkiye ile ilgili çok dramatik bir tablo çizerek ve üç başlık altında Türkiye'nin durumunu ortaya koydu:

1) Siyasî olarak: "Felaket gerçekleşmeden önce Türkiye'deki kritik durumla hakkında konuşmak gereklidir. Ruslar Türklere karşı kampanyalarını

⁴⁹⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.664. Yardımlara devam edilmesi durumunda Türkiye'nin sürekli artan oranda yabancı yardıma ihtiyaç duyulan bir politika güdebileceği ve buna teşvik edileceği de, belirtilmiştir.

⁴⁹⁷ CIA, "Turkey As an Ally", National Intelligence Estimate", 2 January 1956, www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000011993.pdf, Son erişim tarihi: 12 Nisan 2012.

hızlandırmıştır.” İstanbul’da olduğu gibi özellikle İzmir gibi on binlerce marjinal işçinin ortalarda dolaştığı şehirlerde Lübnan’da basılan ve Suriye üzerinde gelen el ilanları dağıtılmaktadır. El ilanlarında Türkiye’nin batıyla ilişkilerinden dolayı risk alırken ekonomik olarak mahrumiyet çektiği, bunun suçlusunun da hükümet olduğu belirtilmektedir. Özellikle Batıyla bağlantılı olan ve halkı mahrumiyete iten Başbakan Menderes’in görevden uzaklaştırılması yönünde kampanya yürütülmektedir. Moskova ve Ankara’daki komünistler ihtiyaç içindeki Türklere hiçbir bağlayıcı şart olmaksızın mal karşılığı sınırsız ekonomik yardım ile mevcut mali ve ekonomik zorluklardan kurtaracak borç teklifleri yapmaktadır. Bayar’ın önünde geçen hafta Sovyetler Birliği Başkanı’na itimat mektubunu sunan yeni Moskova Büyükelçisi’nin raporu vardı.⁴⁹⁸ Sovyetler “hiçbir şart öne sürmeksizin Türkiye’ye ekonomik yardım önerisinde bulunmuşlardı. Rusların tüm bu girişimlerine, tehditlerine ve ilgilerine karşı Türkiye teyakkuza halindeydi. Türkiye gayri kabili olarak Batıya ve özellikle ABD’ye bağlıdır ve her fırsatta bu bağlılığını göstermişti. Ancak bu durum gıda dışında günlük hayatlarını sürdürmek için ihtiyaç maddelerini bulmakta sıkıntı çeken özellikle şehirdeki marjinal unsurların yıkıcı faaliyetlerinin tehlikesini küçültmezdi.

2) Askerî olarak: ABD iki yıldır Türkiye’nin NATO standartlarına gelmesi için gerekli olan askerî malzemeleri verme konusunda ayak diretmekteydi.

3) Ekonomik olarak: Türkiye ekonomik alanda kritik bir eşikteydi. Türkiye’nin ekonomik durumu ile görüş beyan eden Amerikalı yetkililerin ortaya koyduğu argümanlar sağlam değildi. Örneğin IMF Türkiye’nin küçük bir kredi talebeni geri çevirirken Mısır’a baraj yapımı için 400 milyon dolar sözü vermişti. Amerika özellikle bu günlerde Ortadoğu’da Türkiye kadar önemli yeri olmayan ve Türkiye kadar siyasî ve askerî açıdan ABD’ye bağlı olmayan ülkelere daha cömert

⁴⁹⁸ Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Kemal Necatı Kavur 10 Ocak günü itimatnamesini SSCB Devlet Başkanı Mareşal Vorosilov’a sunmuştur. Vorosilov itimatnameyi alırken, “Komşular gerçekten dostluk ve sulh içinde yaşamak isterlerse her şeyden evvel iyi ve samimi karşılıklı münasebetler kurmalıdırlar. Türkiye ve Türk milleti ile münasebetlerimizde bunları gerçekleştirmek için gayret sarfediyoruz.” demişti... Bayar’ın dikkat çektiği İzmir’de aynı günlerde devam eden davada greve giden 497 işçinin tutuklanması ve iki sendikanın kapatılarak mallarının tasfiye edilmesi savcılıkça istenmiştir. İstanbul’da Ocak ayı itibarıyla lastiksizlikten yüzlerce otomobil çürümeye terk edilmiştir. Milliyet, 11 Ocak 1956. Mecliste yapılan görüşmelerde de savunma bütçesi eleştirilmektedir. Eleştiri noktaları ABD yardımı, ordunun moralsizliği ve motorize birliklerdeki yedek parça eksikliğidir. Milliyet, 15 Ocak 1956.

davranmaktaydı. Türkiye'nin mali ihtiyaçları, savunma gayretlerini karşılayabilecek bir ekonomiyi oluşturma çabaları yüzünden artmıştı. Türkiye'nin bu yöndeki çağrılarını gerekli ilgiyle karşılanmamaktaydı. Bayar'a göre, Türkiye'nin ihtiyaçları ve ABD için önemi konusunda Eisenhower'ın muhasebeci ve dar kafalı insanlarca yanıtılmaktaydı. Durumun ciddiyeti konusunda Eisenhower bilgilendirilmeliydi. Ekonomik durum konusunda incelemelerde bulunmak üzere Türkiye'ye gelecek olan Clarence Randall'ın tespitleri sonucunda ABD Hükümeti Türkiye'nin karşı karşıya olduğu tehlikenin farkına varacaktı.⁴⁹⁹

Dramatik Türkiye tablosu karşısında Amerikalı Amiralın cevabı kısa oldu. Amiral mali ve ekonomik bakış açısından değil de siyasî stratejik açıdan bakarak ABD'nin Türkiye'ye istisnai kredi verme durumunun müsait olduğunu ummaktaydı.

Sovyet tehdidine karşı NATO'nun Balkanlar, Akdeniz ve Ortadoğu bölgesinden sorumlu komutanın doğrudan Bayar'ın daveti üzerine geldiği Türkiye'deki teması çok önemlidir. Öncelikle NATO'nun güney kanadının ileri karakolu Türkiye'nin meşru hükümeti ağır bir komünist yıkıcı faaliyetle karşı karşıyadır. Aynı zamanda ekonomik olarak tükenmiş bir Türkiye'ye sadakatle bağlı olduğu ABD tarafından en zor şartlar altında gerekli yardımı yapılmazken, Moskova kayıtsız şartsız sınırsız bir yardım teklifinde bulunmuştu. Tüm bunlar yetmemiş gibi ABD'yi yöneten başkan Türkiye gerçeklerinden habersiz memurlarca yanlış yönlendiriliyordu. Bayar'ın konuşması satır arasında ciddi bir tehdidi de içermekteydi: Türkiye'nin yardımına ABD gelmezse kuzey komşusu Rusya her türlü yardımı yapmaya gönülden hazırды. Türkiye bir kez daha tipik bir Soğuk Savaş taktiğini mttefiğine karşı kullanmıştı: Bir süper gücü diğer bir süper güce karşı elde tutmak.

ABD Dış Ekonomik Politikalar Konseyi Başkanı Clarence Randall, 15 Kasım Menderes-Warren görüşmesinde alınan karar çerçevesinde, ekonomik durumla ilgili sorunları incelemek üzere 1-8 şubat- tarihleri arasında Ankara'da ziyarette

⁴⁹⁹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.667-669. 16 Ocak'ta basında yer alan haberlerde Eisenhower yönetiminin 1956-1957 bütçesi ile Kongre'ye yaptėı sunumda Türkiye'nin yardımlardan en büyük payı alacağı bilgisine yer verilmişti. Milliyet 16 Ocak 1955.

bulundu.⁵⁰⁰ Hükümet ve ilgili resmi kurumlarla Türkiye'nin ekonomik durumu üzerine görüşmelerde bulunan Randall'ın ziyareti sırasında basına ketum davrandığı görüldü. Randall basına, iki hükümetin daveti üzerine basit bir Amerikalı vatandaşı ve sanayicisi olarak Türkiye'ye geldiğini ve resmi bir görevi bulunmadığını ısrarla söyledi. Ancak Ankara'dan ayrılırken gazetecilere "Beni Türkiye aleyhinde kimse söyletmez" demişti.⁵⁰¹ Hükümet'in Randall'a verilmek üzere rapor hazırladığı bu günlerde, basında ABD'den alınacak 300 milyonluk yardım ile dış borçların önemli bir kısmının ödeneceği ve döviz sıkıntısının ortadan kalkacağı yönünde iyimser bir hava hâkimdi.⁵⁰² Menderes, Randall'ın Türkiye'ye gelmesinden üç gün önce Anadolu Ajansı'na (AA) yaptığı bir açıklamada ekonomide alınması düşünülen tedbirleri kamuoyuna duyurdu.

a) Gayemiz, başlanmış bulunan kalkınma projelerimizi hiç aksatmadan ikmal etmek olduğuna göre, girişilecek yeni envestisman teşebbüslerinin ifası gayenin tahakkukunu haleldar etmemesine son derece dikkat olunacak: ve bunlar ancak tediye muvazenemiz üzerinde en kısa zamanda müsbet tesirler icra edecek neviden olanlarına inhisar edecektir.

b) Daha sıkı tasarruf zihniyeti ile hareket etmek suretiyle bütçede muvazene temin olunacaktır. Bundan başka, umumi ve mülhak bütçelerin merkez bankası kaynaklarına müracaatlarına imkan verilmeyecektir.

c) İktisadi devlet teşekküllerinin işletme ve yatırım masraflarının kendi öz gelirleri ve tabii finansman kaynakları ile karşılanması temin edilecektir. Bu teşekküllerin finansman ihtiyaçlarının ilgili vekillerden mürekkep bir komite tarafından tanzim ve teminine matuf bir 'kararname tatbik mevkiine konulmak üzeredir.

d) Evvelce kurulmuş olan kredileri tanzim komitesi, banka kredilerinin ekonomik kalkınmamız bakımından verimli projelere hasredilmesine itina edip, spekülasyon, maksadı ile girişilen teşebbüslerin finansmanına imkan vermiyecektir. Kredi mevzuundaki diğer bir kararımız da zirai kredilerin bugünkü hacimlerinin arttırılmamasına dikkat etmek olacaktır.

e) İthalat politikamızın hedefi, memleket ihtiyaçlarının bir ekonomist preorite sırasına göre karşılanmasını mümkün kılmaktır. İçinde bulunduğumuz yıl zarfında bu maksadın teminine her zamandan fazla Önem verilecektir. Diğer taraftan ihracatımızı arttırmak için elde olan her türlü tedbire müracaat edilecektir.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Randall'ın Ankara'ya gelmesinden hemen önce ABD Büyükleçisi Warren Eisenhower'e itifasını sunmuş ve bu istifa kabul edilmişti. Ankara kulislerinde Waren'ın istifa gerekçesi olarak Amerikan yardımları konusunda müşkülpesent davranmak ve yardımları geciktirmekle itham edildiği yönünde inanış olduğu yönünde basında haber çıkmıştı. Milliyet, 25 Ocak 1955.

⁵⁰¹ Milliyet, 8 Şubat 1956.

⁵⁰² Milliyet, 27 Ocak 1956.

⁵⁰³ Ayın Tarihi, 29 Ocak 1956; Milliyet, 30 Ocak 1956.

Menderes'in açıkladığı tedbirlerin tamamı ABD'yle uzun zamandır sürdürülen ekonomik müzakerelerde karşı tarafça gündeme getirilen önlemlerin aynısıydı. Ancak bir farkla: Menderes ABD'nin şartlarından olan liranın devalüe edilmesi konusunda hiçbir şey söylememişti.⁵⁰⁴ Menderes'in beyanatı iç kamuoyuna olduğu kadar ziyaret öncesi Washington'a da bir mesaj niteliğindeydi: Türkiye ABD'nin öngördüğü tedbirleri alma ve işbirliği yapma yönünde bir niyet ortaya koymuştu. Bu mesajın etkisinin olup olmadığı Randall'ın Washington'da Eisenhower yönetimine sunduğu raporda belli oldu. Randall Türkiye ile ilgili raporunu 6 Mart'ta Hazine ve Dışişleri Bakanlığına gönderdi. Buna göre, Randall'ın Menderes ve Bayar'la baş başa yaptığı görüşmelerde her iki lider de Menderes'in Ocak ayında açıkladığı programın kararlılıkla uygulanacağı konusunda kesin güvence vermişti. Menderes bu güvenceyi Randall'ın da hazır bulunduğu Bakanlar Kurulu önünde bir kez daha tekrarlamıştı. Randall'ın "Askerî Sorun", "Acil İhtiyaçlar" ve "Borç Sorunu" başlıkları altındaki önerileri özetle şöyleydi:

Askerî Sorun: Türkiye üstlenebileceğinden daha fazla askerî sorumluluk almıştı. Bu sorumluluk azaltılmalıydı. Türklerin Sovyetlere karşı tavırları çok kesindi. Bu tavır ABD yardım etsin veya etmesin değişmeyecekti. Ancak Türkler 300 yıldır savaştıkları Ruslara karşı ordularında bir azaltmaya gitmeyecektedi.

Acil İhtiyaçlar: Kısa dönem Türk ekonomisi derin bir çıkmazdaydı. Altın stoklarının tamamı rehin edilmişti. Türkler en acil ithal malzeme ihtiyaçlarını dahi finanse edebilecek durumda değillerdi. Mevcut sanayileri de ithal hammadde ve yedek parça eksikliğinden dolayı durma noktasındaydı. Tarımda yeni ekipmanlar için motorin ve madeni yağ eksikliği vardı. Ülke birkaç ay içerisinde iflas durumuna gelebilirdi. Ekonomisi dibe vurursa kâğıt üzerinde güçlü bir orduya sahip bir müttefik ABD için iyi bir durum değildi. İç karışıklık tehlikesinin ortaya çıkacağı kesindi. Bu durumdan kurtulmak için esnek borç verilmemesi gerekliydi. Bunun

⁵⁰⁴ Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, From Amembassy to Department of State, October 8 1956 Report on the Mutual Security Program for Turkey for the Six Month Period Ending June 30, 1956.

da ötesinde Türkiye yakın bir gelecekte başka bir borç talebinde bulunmayacaktı. Türklerin acil nakde ihtiyaçları vardı ve bunu hemen almalıydılar.

Borç sorunu:

Türkiye Avrupa'ya kısa dönemli ciddi bir borç krizi içindeydi. Bu sorunun çözümü için Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECC) kullanılabilirdi. Türkiye'nin uzun dönemli borcu 900 milyon doların üzerinde olacaktı. Bu Türk ekonomisinin kaldırabileceği bir yük değildi. Ödeme vadeleri daha uzun bir zamana yayılabilirdi. Parasal reform programı çerçevesinde uluslararası borçların yeniden yapılandırılmasında Amerikan ve diğer ülkelerin özel bankacılık sermayesinin kullanımı düşünülebilirdi. Uzun vadeli borçlar konusunda Menderes ve Bakanlar Kurulu IMF'nin önerilerini dinleyebilirdi.

Devalüasyon: Gelişmeler Türkiye'yi kaçınılmaz olarak devalüasyona götürmekteydi. Devalüasyon kararı ile ilgili adım, dışarıdan gelecek bir baskıyla değil Türk Hükümeti'nin kendi inisiyatifi ile yapılmalıydı.⁵⁰⁵

Randall'ın Türkiye'ye ziyaretindeki gündeme getirdiği önerilerin Menderes üzerinde bir etkisi olmamıştı. Aksine Menderes Randall'ın ABD'ye vereceği raporunun ardından ABD yönetiminin Türkiye'ye borç vereceği beklentisini sürdürdü. Washington, Türkiye'ye ekonomik istikrara kavuşulması yönündeki telkinlere ve borç verme işinin ABD nezdinde tamamen sona erdirilmiş bir süreç olmasına rağmen Türkiye'nin hala borç talebi beklentisi içerisinde olmasından ve bu yöndeki taleplerini devam ettirmesinden son derece rahatsızdı. Dulles imzasıyla Büyükelçi Warren'a gönderilen 8 Mart tarihli telgrafta, Türklerin bu tutumunun "sorunlarını ekonomik istikrar için kendilerinin uygulayacağı aşamalı bir yol olmaksızın ABD tarafından çözüleceği inancına sahip oldukları izlenimi edinilmesi" olarak dile getirmişti. Washington açısından Türkiye'nin sorunlarının çözümü büyük oranda Menderes'in kamuoyuna ilan ettiği kemer sıkma ve istikrar tedbirlerinin ödün verilmeksizin uygulanması sürecine bağlıydı.⁵⁰⁶

Washington'da bu rahatsızlıkların etkisi sürerken Randall'ın önerileri sonrası ABD görüşlerini resmi olarak 13 Mart'ta Türk Hükümeti'ne iletti. ABD notunda, 1) 1955-

⁵⁰⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.669-673.

⁵⁰⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.674.

56 yardımından henüz kullanılmamış bulunan 12,5 milyon doların serbest bırakılacağı, 2) İçinde bulunulan Amerikan mali yılı zarfında Türkiye'ye mütevazı ölçüde munzam bir yardımda bulunulacağı, 3) Amerika'nın üretim fazlası tarım ürünlerinin ihracına dair kanun çerçevesinde Türkiye'ye bir tahsisat sağlanacağı ve 4) Türkiye'nin IMF ile danışmalarda bulunmaya başlaması gerektiği, belirtilmişti. Bu notayla Türkiye'nin Ankara büyükelçiliği üzerinden yaptığı borç talebinin bir kez daha reddedildiği anlaşılmaktadır. ABD'nin notasına 13 Mart'ta verilen cevap, dönem itibari ile ekonomik krizlerle boğuşan Türkiye'nin müşkül durumunun bir itirafı gibidir. Amerika'nın 13 Mart notasıyla Türkiye'ye sunduğu yardımlar "Türkiye'nin maruz bulunduğu müşkülleri bertaraf etmeye yeter derecede olmasa bile...bu yardımları şükranla anmak lazım"dı. Türkiye yardımının devam edip etmemesiyle ABD ve Türkiye arasındaki dostluk ve müttefiklik ilişkisinin bir bağlantısı olmadığını bir kez daha vurguladı: "...yardımlar devam ettiği müddetçe Birleşik Amerika'nın 'iyi' bir dost ve müttefik olarak kabul edilmesi ve herhangi bir sebeple ihtiyacımız bulunan yardımları sağlayamaması halinde 'kötü' bir dost ve müttefik addedilmesi asla varit olamaz"dı. Ancak Türkiye hala ortaya koyduğu tüm gerekçeler ve karşı karşıya kaldığı güçlüklerin muhatabı tarafından "layiki veçhile kavranamadığı intibainı" edinmişti. Notada, ekonomik krizin yarattığı durum oldukça dramatik bir şekilde ABD'ye iletilmişti: "Türkiye, iktisadiyatının muhtaç bulunduğu maddeleri, lüzumlu ve kafi miktarda temin edememek yüzünden tahaddüs etmiş bir buhrana maruz bulunmaktadır. Mezkur ihtiyaç maddeleri stokları, evvelce arz ve amik izah olunduğu üzere, tamamiye tükenmiş bulunmaktadır." Türkiye, ABD'nin notasındaki önerilere şu çerçevede cevap verdi: A) 12,5 milyon dolarlık transfer ihtiyaçların ancak küçük bir bölümünü karşılayacaktı. B) Tarım ürünleriyle ilgili yardım konusunda net bir bilgi bulunmadığından bu konunun açıklığa kavuşturulması gerekliydi. C) IMF'yle müzakerelerde bir netice elde edilememektedir.⁵⁰⁷

Türkiye'nin, Nisan 1954'te Menderes'in ABD ziyaretinde gündeme getirdiği 300 milyon dolarlık borç talebinin reddi ardından bu kez de ekonomisinin tam bir çöküş içerisinde olduğu anda istediği yardımlar konusunda da olumsuz cevap

⁵⁰⁷ B.C.A., 13/03/1956 Dosya E4 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 62.380..4.

almıştı. Türkiye, yardım talebinin reddedilmesinin öğrenilmesi durumunda kamuoyunda “derin inkisarı hayal” yaratacağını ABD’ye iletmışti. Ankara Washington’un Türkiye’nin içerisinde bulunduğu “müşkül vaziyeti takdir edeceğini ve karşı karşıya olduğu zorluklara “tam manasile nüfuz edilemediğini sandığı” konularda “sarih bir bilgiye sahip olmak gayesile, bu mevzudaki müşterek tetkiklerin daha da derinleştirilmesini lüzumlu göreceğini tahmin etmek”teydi. Notanın sonunda, ABD notasında belirtilen hususların ve daha sonra iki ülke arasında gerçekleşebilecek yazışmaların içeriğinin Türkiye’nin belirleyeceği zamana değin gizli tutulmasının belirtilmişti.⁵⁰⁸ Menderes Hükümeti’nin endişesi 12 Haziran 1955’te AP’nin ABD’nin borç talebini reddettiği haberinin yarattığı tepki sonrası benzer bir gelişmenin önünün alınmasına yöneliktir.

Kanaatimizce Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir yer tutan 13 Mart tarihli görüşmelerin detaylarını ABD Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Kohler’in anlatımıyla Amerikan belgelerinde görmek mümkündür.⁵⁰⁹ Menderes’in Başbakanlık ofisindeki ikili görüşmede Türk heyetinde Menderes, Köprülü, Büyükelçi Esenbel yer almıştı. Nota teatisinin ardından aynı gün öğleden sonra ABD Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Kohler ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Birgi bir araya geldi. Amerikan heyetinin ayrılmasından sonra Menderes, Köprülü, Büyükelçi Esenbel’le birlikte Amerikan yardımı konusunu konuşmaya devam etti. Grup, ABD’nin Türkiye yardım etmemesinin altında gizemli bir durum olduğunu aksi takdirde ABD’nin Türkiye’ye karşı olumsuz davranmasının bir nedeni olamayacağını düşünmekteydi. Birgi, o güne değin ABD’nin ilave yardım miktarı konusunda belli bir rakam vermemesinin anlaşılmasız bir durum olduğunu inanmaktaydı. Kohn, Birgi’nin bu konuda ABD’nin saklayacağı bir şey ya da gizemli bir durum olmadığı, ABD’de bütçe işlerinin Türkiye’de olduğundan daha uzun sürdüğü hususlarında Menderes’i ve Köprülü’yü bilgilendirmesini istedi. An itibarıyla Türkiye’ye yapılacak yardım miktarları tespit edilmiş olduğundan, Türkiye’nin istemiş olduğu ilave yardım miktarını ABD gözden geçirmektedir.

⁵⁰⁸ y.a.g.e.

⁵⁰⁹ Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Birgi-Kohler, 16 March 1956, Desp. No 1, 447

ABD'nin elinde böyle durumlar için acil yardım fonu vardı. Ancak diğer ülkelerin talepleri de göz önüne alındığında bu acil fonun nasıl paylaştırılacağı zaman almaktaydı. Ancak Kohn, Türkiye'ye öncelik verileceğini tahmin etmekteydi. Türk tarafının 13 Mart sabah toplantısında sunduğu ekonomik veriler, oldukça büyük bir ödemeler dengesi açığına işaret ediyordu. Türkiye bu açığı düşürecek ya da ödemeleri erteleyecek bir yol izlemeliydi. Birgi görüşmeyi sonlandırırken Kohn'dan yardım isteğinin tekrardan gözden geçirilmesini istedi. ABD'li diplomatın hazırladığı memorandumda ABD ve Türk heyetleri arasındaki görüşmede Menderes'in Amerikalılara karşı sert bir tavır takındığı anlaşılmaktadır.⁵¹⁰

Menderes'in ofisinde gerçekleşen not teatisinin ve Türkiye'nin ABD'den borç isteme sürecinde takındığı tavrın Türk Hükümeti içerisinde de sıkıntı yarattığı anlaşılmaktadır. Bu durum en azından Dışişleri Bakanı Köprülü için böyledir. Köprülü-Kohn görüşmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde geline aşamayı göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Köprülü 14 Mart'ta Kohn'u Bakanlığa çağırdı. Köprülü, yapacakları görüşmenin bir dışişleri bakanı ile diplomat arasında değil, Amerikalı ve Türk iki dost arasındaki dürüst ve samimi şekilde olacağını belirtti. Bir profesör ve bilim adamı olarak her zaman gerçeği arayan birisi olmuştur ve bu böyle devam edecekti. Kohn, Birgi'nin ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardım konusunun ardında siyasî mülahazaların aranması şeklinde Menderes'in tepki göstermiş olduğu yönündeki ifadesinden çok rahatsız olduğunu söyledi. Washington'daki insanların ABD yardımını Türkiye'nin iç işlerine müdahale aracı olarak görmesinin düşünülebiyecek bir durum değildi. Kohn'a göre ABD için önemli olan Türkiye'nin üzerindeki ağır dış borç yükünün hafifletilmesiydi. Bayar'ın Randall'a söylediği şeye Amerikalılar tüm kalpleriyle katılmaktaydı: 300 milyon dolarlık borç isteme işini hiç duymamış olmak. Köprülü de şahsen 300 milyon dolarlık borç istenmesine karşı olduğunu, hatta Zorlu'nun bu bağlamda ABD'ye gitmesine itiraz ettiğini de ifade etti. Köprülü'ye göre, bu konuyla ilgili teknik hazırlıklar yetersizdi ve ABD'yi yanlış açıdan yönlendirmişti. Nitekim

⁵¹⁰Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Birgi-Kohler, 16 March 1956, Desp. No 1, 447.

gerçeği saklamak mümkün değildi, bu özellikle ekonomik alanda böyleydi. Kişiler arasında olduğu gibi hükümetler arasındaki ilişkiler de şeref çerçevesinde yürütülmeliydi. Köprülü evvelden diplomatik hazırlık yapılmadan ABD'ye bu denli büyük bir proje için bir bakanın gönderilmesinin aptallık olduğunu bakanlar kurulunda özellikle söylemişti. Eğer bu kadar kritik bir durum için ABD'yle temas kurulacaksa düşük seviyede bir memurun Washington'a gönderilmeliydi ancak bu önerisi dikkate alınmamıştı. Köprülüye göre ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durumun hayati derecede siyasî ve psikolojik etkileri bulunuyordu. Bu anlamda hükümet birçok hata yapmıştı ve yüzleşilmesi gereken gerçek ülkenin iflas ettiğiydi. Ülkede çok ciddi enflasyon vardı ve ihtiyaç mallarında ve hammaddelerde yokluk çekilmekteydi. Köprülü'ye göre sorulması gereken soru, halkın bu duruma ne kadar daha dayanacağıydı. Eğer bu hükümet görevden uzaklaştırılırsa ülkede kaos çıkacaktı. Muhalefet iktidar olmaya hazır değildi ve sorumluluk sahibi bir hükümet kuramazdı. Bu ise Ruslar tarafından istismar edilecek bir durumdu. Ruslar sürekli tekliflerle gelmekte ve Türkiye'de hareket alanı yaratmaktaydı. Birçok milletvekili kendisine ekonominin çaresiz olduğu bir dönemde Sovyet yardım tekliflerinden niye faydalanılmadığını çoktan sormaya başlamıştı. Ancak Köprülü kabinede olduğu sürece Ruslarla bir anlaşma olmayacaktı. İnsanlar hükümetin kendilerine giyecek, yiyecek ve barınma imkânlarını sağlayabileceği inancını kaybederse Türkiye Sovyetlerin tatlı diline ve propagandasına açık hale gelecekti.⁵¹¹

Dışişleri Bakanı Köprülü'nün ağzından hükümetin kendi içerisinde yaşadığı sorunları ve yaptığı hataları duymak ABD'li diplomat için mesleki açıdan çok karşılaşılabileceği bir durum olmasa gerek. Aynı durum ülke ekonomisinin iflas etmiş olduğunun, halkın siyasî ve psikolojik durumunun vahametinin ve iktidar milletvekillerinin hükümete bakış açısının da açık yüreklilikle paylaşılmış olması açısından da dikkat çekicidir. Ancak tüm bu samimi sohbetin sonunun Sovyetlere bağlanması önemlidir. Köprülü ekonomik durumun ABD yardımı ile düzeltilememesi durumunda Sovyetlerin bir NATO ülkesine sızmasının

⁵¹¹ Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Köprülü-Kohler, 14 March 1956, Desp. No 2, 447.

şartlarının hazır olduğunu açıklamıştır. Bu, Türk yetkililerin ABD'ye karşı kullandıkları tipik bir manivela olmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin ekonomik sorunları Washington'daki Amerikalı diplomatlara uykusuz geceler yaşatıp çözüm arayışlarında çıkmaz sokaklarda dolaştırırken, Türk diplomatlar için de durum farklı değildir. ABD yardımı, borç alma meselesi, acil ihtiyaç duyulan hayati malzemeler, enflasyon, devalüasyon gibi artık Türk-Amerikan ilişkilerinin mutlak konularının ele alındığı bir görüşme sonrasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Esenbel'in ABD Maslahatgüzarı Kohler'e söyledikleri 1956 Mart Ankara'sının ruh halini yansıtır gibidir. 16 Mart'ta Esenbel ile yine sonuç alınamayan bir görüşmenin sonunu Kohler şu şekilde aktarır:

Sayın Esenbel görüşmeyi aşağı yukarı şöyle olan hayli duygusal bir kapanış cümlesiyle sonlandırdı: "Eğer kişisel konuşmama izin verirseniz; bitap düştüm ve meyusum. Muvaffak olamadığımı hissediyorum. Türk Hükümetindeki herkes, yedi sene Amerika'da yaşayan ben dâhil, ABD'yi ikinci evimiz gibi görürüz. Her zaman ABD'nin tarafında oldum. Samimiyetle söylemeliyim ki cesaretim kırıldı ve yavaş yavaş inancımı kaybediyorum."⁵¹²

Türkiye birisi resmi bir nota ile diğeri de Dışişleri Bakanı'nın açık yürekli itiraflarıyla ekonomisinin iflas ettiğini, halkının hükümetine olan güvenini sorguladığını daha da önemlisi nüfusunun beslenmesi için acil hububata ihtiyacı olduğunu beyan etmişti. Ancak Türk tarafının özellikle ısrarla yardım miktarını öğrenme çabalarına rağmen ABD'li yetkililerden bir cevap alamamalarının bir sebebi vardı. Menderes'in, Köprülünün, Zorlu'nun ve Esenbel'in bilmediği şudur: Eisenhower, aşağıda değinileceği üzere, askerî ve ekonomik dış yardım alan ülkelerde, yardımların nasıl kullandığının araştırılması için hükümet kuruluşlarının ortak çalıştığı bir komite kurmuştu. Bu komitenin vereceği rapora göre yardımlar şekillenecekti. Rapor sonuca ulaşıncaya kadar çok acil olmadığı sürece programlanmış yardımlar dışında ilave yardım yapılmayacaktı.

Türkiye'nin ekonomik olarak iflas ettiği, hükümetin bizzat kendisinin meşruluğunu sorguladığı tam da bu günlerde, 6-7 Eylül olayları sonrası ilan edilen sıkıyönetim

⁵¹² Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Esenbel-Kohler, 16 March 1956, Desp. No 3, 447.

İstanbul'da üç ay daha uzatılmıştı.⁵¹³ Öte yandan, Mart başlarında İstanbul halkı için önemli bir konu ekmek meselesiydi. İstanbul Fırıncılar Odası'nın zam talebiyle ilgili olarak Ticaret Bakanlığı, "fiyatların "ayarılanması" için bakanlıklar arası bir komisyon kurulmasını kabul etmişti. Bu çerçevede "zam" ile halkı "ürkütmemek" için ekmeğin gramajının 900 gram yerine 780 gram ayarlanmasına karar verilmişti.⁵¹⁴ Aşağıda değinileceği gibi buğday sıkıntısı Türkiye'yi açlık tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştı.

Esienhower yönetimine rapor veren Randall bu kez 7 Nisan'da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir mektupta Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirdi. Türkiye'deki durum karışıktı ve umud vaaddetmiyordu. Menderes Ocak ayında sözünü verdiği ekonomiyle ilgili tedbirleri henüz hayata geçirmemişti. Randall'a göre Türkiye'nin en öncelikli ve acil sorunu petrol ve türevi stoklarının Mayıs sonu itibarıyla tamamen tükenecek olmasıydı. Bunlar olmaksızın ekonomi tamamen duracaktı. Bunun da ötesinde Türkiye hala 300 milyon dolarlık borcun verileceği kanaatindeydi. Menderes bu paranın bulunamaması halinde hükümetin düşeceği korkusuna sahipti. Randall'ın önerileri bir öncekine benzerdi: 1) Türklerin başka hiçbir kaynaktan karşılama imkânı olmadıkları petrol ve türevleri ile ilgili üç aylık stoku karşılamak üzere 13 milyon dolarlık tutarın ABD Büyükelçiliği'ndeki Amerikan Yardım Heyeti emrine verilmesi, 2) IMF ile görüşmelere başlanması ve devalüasyonun yapılması şartı çerçevesinde bu yardımın yapılacağı net olarak Türklere bildirilmesi, 3) Bu adımlar atılmaksızın 1957 mali yılı yapılacak yardım miktarının belirlenmesi görüşmelerine başlanılmaması, kontrolün ABD'de olduğunun Türklere net olarak yansıtılması.⁵¹⁵

Ancak Ankara Büyükelçiliği, Türkiye'nin devalüasyon yapması halinde IMF ile görüşülebileceği şartının Türklerin kabul etmeyeceği düşüncesi üzerine bu şart Türk Hükümetine iletilmiştir. Menderes, 30 Nisan'da Warren'la yaptığı görüşmede, ekonominin içerisinde bulunduğu zor şartlar göz önüne alınarak acil yardım çerçevesinde 13 milyon dolarlık meblağın ödemesinin hazırlandığı yönünde bilgilendirilirdi. Ancak Menderes Ağustos ayına kadar yeterli petrol için

⁵¹³ Milliyet, 1 Mart 1956.

⁵¹⁴ Milliyet, 6 Mart 1953.

⁵¹⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.676.

yapılan bu yardıma minnettar olsa da hasat mevsimini takip eden süreçte ortaya çıkacak durum konusundaki endişini ABD'li diplomata iletmişti. IMF'yle görüşmelerin başlaması için ise bakanlarla konuşması ve konunun daha detaylı incelenmesi için zamana ihtiyacı vardı. Menderes bir kez daha konuyu Sovyetler'e getirdi. Sovyetler petrol sıkıntısı yaşayan Türkiye'ye dövizle ödeme yapılmaksızın beş gemi petrol önerisiyle gelmiş olmalarına rağmen teklif reddilmişti. Ancak Menderes, Sovyetlerin Batı'yla yakınlaştığı bir süreçte böylesi teklifler karşısında Türk Hükümeti'nin zorlandığını da ekledi. Menderes yine de Sovyetlerin "yaranmaları"na ve anlaşma tekliflerine Türkiye'nin boyun eğmeyeceğini söyledi.⁵¹⁶

Türk ekonomisinin ciddi kriz yaşadığı ve sanayinin çarkının petrol stoklarının Amerikan alınan kredi ile ancak üç daha çalışabilecek düzeye geldiği günlerde NSC 17 Mayıs'ta Eisenhower başkanlığında 285. toplantısını gerçekleştirdi. Toplantının gündem maddelerinden birisi, 5510/1'e ait ilerleme raporunun gözden geçirilmesiydi. Ekonomik sorunların ve borç krizinin Türk-Amerikan ilişkilerine damga vurduğu bu süreçte NSC'nin 285. toplantısı Türkiye'nin Eisenhower yönetiminin üst düzey karar karar alıcılarınca nasıl değerlendirildiği açısından kritiktir.

Dulles, toplantıda, askerî yardım programlarının tamamının gözden geçirilmesini, SSCB'nin politikalarındaki değişikliğin SSCB'ye yönelik politikaların geçmişte olduğu gibi onun etrafında güçlü bir askerî yapılanma kurmaktan daha çok ekonomik güce dayalı bir yapılanma oluşturulmasının gerekli olduğunu söyledi. Mevcuttaki askerî yardım programlarının yarattığı muazzam ağırlık Türkiye gibi ülkelerin ekonomileri üzerinde sıkıntılar yaratmaktaydı. ABD, her ikisi de kabul edilemeyecek iki farklı alternatifle karşı karşıyaydı: Ya yıllık 400 milyon dolar gibi yardımla Türkiye desteklenecek ya da Türk ordusunun mevcudiyeti ciddini

⁵¹⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24., s.679-680. Örneğin Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi 4 Nisan'da TBMM Başkanı Refik Koraltan'ı ziyaretinde meclisten bir heyeti Rusya'ya davet etmiştir. Milliyet, 5 Nisan 1956. Ertesi gün Sovyetler Birliği Ticaret Ataşesi Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı'nı ziyaret ederek Sovyetler'in özel teşebbüse önemli miktarda yardım yapmak istediklerini resmen bildirmiştir. Milliyet, 6 Nisan 1956. İCA 8 Nisan'da, Türk halkının yaşam standardını yükseltmek için Türkiye'ye 25 milyon dolarlık yardım yapılacağını açıklamıştır. Milliyet, 9 Nisan 1956.

oranda azaltacaktı. Eisenhower, Prochnow Komitesi'nin⁵¹⁷ bu yüzden kurulduğunu, Türkleri ordularında ciddi oranda kesintiye gitmeye nasıl zorlayacakları konusunun kendisi için büyük bir sorun olduğunu, söyledi. Savunma Bakanı Wilson için ise öncelikli konu ABD ekonomisinde resesyon ihtimalinin olduğu günlerde özgür dünyanın temel dayanağı olan güçlü bir Amerikan ekonomisiydi. Hazine Bakanı Humphrey kendisi de dâhil pek çok kişinin son aylarda Türkiye konusunda korkunç derecede zaman harcadığını, IMF'den bir heyetin halen Türkiye'de olduğunu, birkaç gün içerisinde heyetin ulaştığı sonuçları rapor olarak sunmayı düşündüğünü ifade etti. IMF'nin denetlemesinin Türkleri, ABD'nin güçlü bir şekilde önerdiği ve acil bir şekilde uygulanması gereken ekonomik önlemleri almaya ikna etmesi umulmaktaydı. Humphrey hükümetin orduda kesintiye gitmesinin çok zor olduğunu, ICA'nın son haftalarda iki kez petrol ve yedek parça konusunda Türkleri son anda kurtardığını söyledi. Hazine Bakanı, büyük bir ordu kurma konusunda Türklerin çok hevesli olmasına rağmen Amerikaların bu konuda Türklere aksi yönde baskı yapmadığını belirtti. Şimdi de ABD, Türkleri askerî güçlerini azaltma konusunda çelişkili yollar ve araçlar ortaya koymak gibi berbat bir durumla karşı karşıyaydı. Eisenhower da Türkiye'nin durumunu bildiğini, herkesin silahlanma konusunda çok hevesli olduğunu söyledi.

Dışişleri Bakan Yardımcısı Hoover, rapor tamamlanmamış olsa da, Prochnow Komitesi'nin Türkiye ile ilgili ulaştığı sonuçları Konseye aktardı: 1955-1960 yılları için eğer Türklere istedikleri verilirse bunun ABD'ye maliyeti milyarlarca dolar olacaktı. Eisenhower'a göre bu durumda Türkiye'nin ABD'ye maliyeti 2 milyar dolardı. Humphrey'e göre ABD'nin böylesi devasa bir miktardaki askerî yardımı

⁵¹⁷ NSC'nin 8 Aralık 1955 tarihindeki 269. toplantısında Türkiye, İran, Pakistan, Vietnam, Formosa ve Kore'ye yapılan askerî ve ekonomik yardımların incelenmesi için Herbert Prochnow başkanlığında Interdepartmental Committee on Certain US Aid Programs (Belli ABD Yardım Programlarıyla İlgili Birimlerarası Komite) adı altında bir komitenin kurulmasına karar verilir. Bu komite Dışişleri, Hazine, Savunma ve ICA temsilcilerinden oluşmaktadır. Başkan Prochnow'un adıyla anılan bu komitenin görevi "ABD'nin desteklediği askerî programların ilgili ülkenin ekonomisi üzerine oluşturduğu yükün incelenmesidir." Böyle bir komitenin oluşturulmasındaki neden şöyledir: bu altı ülke ABD askerî yardımlarının çok yüksek bir kısmını almasına rağmen toplam askerî ihtiyaçlarının tamamı karşılanamamaktadır. Görünür gelecekte dahi bu ülkeler kendi ekonomileriyle bu ihtiyaçlarını karşılayamayacaklardır. Bu ülkelerin her birinin ABD'ye yıllık maliyeti 100 milyon ila bir milyar dolar arasında değişmektedir. FRUS, 1955-1957, vol.24, s.685 ve FRUS, 1955-1957, vol.19, s.311 not 2.

karşılayaması mümkün değildi. Hazine Bakanı'na göre Türkiye'de durum kayyum aşamasındaydı. Eisenhower Türkiye'yle ilgili hemen bir karar verme aşamasında olduklarını söyledi. Toplantının "Askerî Yardım ve Destek Programının Değerlendirilmesi" başlıklı 6.maddesi görüşülürken Türkiye konusu tekrar gündeme geldi. Humphery'e göre ABD, Türkiye üzerinde çok zaman harcamıştı. ABD Türkleri daha küçük bir askerî yapı konusunda ikna etmeliydi. Eisenhower için esas mesele Amerika gibi demokratik bir ülkede askerî politikada ve dış politikada süreklilik ve ABD bir diktatörlük gibi politikalarında aniden değişikliklere gidemezdi.⁵¹⁸ Eisenhower'a göre ABD geçmişte Türkiye'ye büyük bir ordu kurma konusunda ısrarcı olmuştu ve şimdi de böylesine orduya ihtiyaç olmadığıyla ilgili düşüncesini değiştiriyordu: Türklere dur demek çok zordu.⁵¹⁹

ABD'de 1960'a kadar Türkiye'ye yardım programlarıyla ilgili tartışmalar Eisenhower düzeyinde ele alınırken, Türkiye'den gelen bir haber Washington'da şaşkınlık yarattı. Menderes Warren'la 7 Temmuz'da gerçekleştirdiği görüşmesinde devalüasyon kararının değerlendirilmesine gerek olmadığı sonucuna ulaştıklarını bildirmişti.⁵²⁰ Büyükelçiliye göre Menderes'in daha önce paranın değeriyle ilgili düzenleme yapılmasını kabul etmesinin nedeni, ABD'nin yardım ile kararında etkisi olacağı yönündeki düşüncesi idi.⁵²¹ Bu beklenmedik gelişme karşısında Washington Büyükelçisi Gork Dışişleri Bakanlığına çağrıldı. Gork'e, acil durum çerçevesinde, Türkiye'nin liranın yeniden değerlendirilmesi yönündeki çalışmalar kapsamında, döviz sisteminin düzenlenmesi için ABD'nin 25 milyon dolarlık ilave yardım yapılabileceği iletildi. Ancak ilave yardım liranın yeniden değerlendirmesi çalışmasına bağlıydı. Gork'e verilen mesaj netti: Türkiye ABD ve IMF'nin önerilerini uygulamayacaksa Türkiye bir daha ABD'den yardım beklememeliydi. Gork, hükümetinin böyle bir karar almasında hangi nedenin yattığını bilmediğini, belki de böylesi bir zamanda liranın değeri ile ilgili bir kararı açıkladığı takdirde kamuoyundan gelecek tepkilerden korkmuş olabileceğini söyledi. Farklı ABD kaynaklarından daha fazla yardımın yapılacağı yönünde açıklamalar yapılması

⁵¹⁸ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.680-685.

⁵¹⁹ FRUS, 1955-1957, vol.19, s.308.

⁵²⁰ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.687 not 3. Türkiye IMF'e belirsiz bir tarihe değin liranın değerlendirilmesi ile ilgili önerileri uygulamaktan vazgeçtiğini bildirmiştir, FRUS, 1955-1957, vol.24, s.688.

⁵²¹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.687 not 7.

durumunda liranın değerinde değişikliğe gidilmesi daha makul olacağını ekledi. Washington ise Türkiye'nin hala karşı karşıya olduğu ciddi sorunlarla yüzleşmekten kaçınmaktaydı.⁵²² Ankara ve Washington hattındaki ilişkiler yine yardımlar ve ekonomik tedbirler konusunda kilitlenmişti.

Türkiye'deki ekonomik sorunlar 1956 ikinci yarısı itibariyle kronik bir hal almış ve ekonomik kriz siyasî bir gerçekliğe dönüşmüştü. Öte yandan ABD'nin, Türkiye'nin boğuştuğu ekonomik sıkıntıdan kurtulmak için ekonomik yardım konusunda öne sürdüğü şartlar sonrası 17 Mayıs'taki NSC toplantısında da ifade edildiği gibi Türkiye ancak ABD'nin son dakikada yaptığı küçük yardımlarla ancak günü kurtarabiliyordu. ABD-Türkiye ilişkilerinde Haziran 1956 itibariyle liranın devalüasyonu ve IMF ile ilişkiler tartışılırken, Ortadoğu'daki bir gelişme gündemi bambaşka bir boyuta taşıdı. Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiği 26 Temmuz'dan iki gün sonra Warren, Dışişleri Bakan Yardımcısı Hoover'a kişiye özel bir telgraf gönderdi. Ortadoğu güvenliğinin dünyasında gündemine oturduğu bir anda Warren, Türkiye'nin ekonomisini düzeltmek için IMF ve ABD'nin tavsiyelerini uygulamaması durumunda Bakanlığının ve Washington'un Türkiye'nin "kendi yaptığı işlerin cezasına katlanmasına izin vermek" gibi bir politika izlediği endişesine kapılmıştı. Bu endişeler içerisindeki Warren çok açık bir biçimde Türkiye'nin ABD için ne ifade ettiğini Washington'a özel olarak aktarmak ihtiyacı hissetmişti. Warren göreve başladığı günden beri Türkiye'nin ABD açısından önemi ve Türkiye'nin kaybedilmesinin ABD ve özgür dünyaya ne ifade edeceği ile ilgili Washington, Paris, Londra, Weisbaden ve Napoli de bilgi almıştı. Warren, Türkiye'nin ABD ile işbirliğinde sadakatini kaybetmesi durumunda bunun ABD'ye dolar ve insan kaybı maliyetini ve Nasır'ın son girişimi sonrası gelişmeler ışığında Ortadoğu manzarası anlamaya çalışırken şu sonuca varmıştı: Eğer Türkiye IMF'nin önerilerini kabul etmezse, ABD Türkiye'ye sırtını dönemezdi. Warren, ABD'nin bölgesel sorumluluğunu Türkiye açısından önemini Washington'a bir kez daha aktarma gereği duymuştu: Türkiye öyle bir önem taşımaktadır ki, IMF önerilerini reddetmesi halinde ABD ve Batı'nın içinde bulunduğu tehlike artar ve değerli bir müttefik olarak Türkiye'yi elde tutmanın

⁵²² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.686-687.

sorumluluğu yükselir. Warren'a göre, dünyada bütün kuralların altüst olduğu bir dönemde, "ABD bir şey yapsa da yapmasa da Türkiye bizimledir" demek dar görüşlülüktür. "Ekonomik olarak çökmeden önce birkaç parçaya bölünecek olan Türkiye'nin batmasına izin verilmemesi" gerekir. Bu durum ABD'ye büyük bir büyük sorumluluk yüklemektedir.⁵²³ Warren, 27 Temmuz Süveyş Kanalı hadisesinden hemen sonra Ortadoğu'nun bir daha eskisi olmayacağını, tüm siyasî dengelerin değiştiğini görmüştü. ABD'li diplomat değişen dengelerin yarattığı endişeyle Türkiye'nin önemi konusunda Washington'daki amirlerini bir kez daha uyarmıştı. Türkiye'nin coğrafi konumu, her ne kadar gelişmelerin seyri kendi etki alanının dışında cereyan etse de, bir kez daha küresel güç dengesinde bir değer olarak ortaya çıkmıştı. Ancak Soğuk Savaş'ın küresel boyutu düşünüldüğünde Washington'un Türkiye'ye bakışı Warren'ın ifadelerinde belirtildiği kadar dramatik olarak ele alınmadı.⁵²⁴ Nitekim ABD'nin askerî yardımlarının nasıl şekillenmesi gerektiği ile ilgili Prochnow Komitesi'nin 3 Ağustos tarihli raporunun Türkiye bölümünde yer alan tavsiyeler Eisenhower yönetiminin Türkiye'ye bakışının değişmesinde kilometre taşı oldu. Bu rapor hazırlanırken Amerikalılar Haziran 1954'de Menderes'e söz verilen 300 milyon dolarlık taahhüdü özellikle göz ardı etmişlerdi. Raporda NSC'nin Türkiye'yle ilgili şu noktalarda karar vermesi gerektiği tavsiye edildi: 1) ABD'nin Türkiye'deki askerî hedeflerine ulaşmada Türk ordusunun ne oranda yapılandırılacağı, 2) Planlama hedefleri doğrultusunda belirsiz bir süre Türkiye'ye yıllık 100 milyon ila 200 milyon dolar arasında bir ekonomik yardım yapılıp yapılmayacağı, 3) Ordunun yapılandırılması oranının ekonomik ve mali istikrardaki gelişmelere göre olup olmayacağı, 4) Türklerin ABD'nin askerî ve ekonomik yardım niyetlerinin

⁵²³ Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs, Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General), December 31, 1956 - August 18, 1959, Warren to Hoover, 28 July 1956; FRUS, 1955-1957, vol.24, s.691.

⁵²⁴ Warren'ın heyecanlı ve dramatik mektubuna Hoover yaklaşık bir ay sonra, 24 Ağustos'ta cevap verir. Washington Türkiye'ye sırtını dönmeyecektir. Hoover, ABD Büyükelçisine ABD'nin Türkiye'ye karşı dostane tutumu konusunda içinin rahat olmasını söyler. Ayrıca Washington Warren içinde bulunduğu zorlukları da bilmektedir. FRUS, 1955-1957, vol.24, s.691.

yıllık bazda mı yoksa uzun dönemli temele mi dayandığıyla ilgili bilgilendirip bilgilendirilmeyeceği.⁵²⁵

Önerilerin dikkat çekici yönü 1953'ün başından bu yana ABD'nin Türkiye'ye yönelik sürüncemede kalan ve artık ABD milli çıkarları açısından tehlike teşkil eden tüm temel sorulara acilen cevap verilmesini gerektiğinin altının çizilmesidir. Hazine Bakanı Humphery'in Türkiye'nin ekonomik sorunlarından bıkmaması, Eisenhower'ın Türkiye için çok zaman harcadığından şikayet etmesi, Washington'daki Dışişleri diplomatlarının uyukularının kaçması, Ankara Büyükelçisi'nin Washington tarafından Türkiye'nin gözden çıkarılıp çıkarılmadığının endişesini taşıması, Türkiye'nin sadık müttefiklik tanımlamasıyla ilgili değerlendirmelerin hala geçerli olup olmayacağı hususlarının hepsi, ABD'nin Türkiye'ye yönelik yardım programını nasıl ele alacağı noktasında dğümlenmişti.

Eisenhower yönetimi için Türkiye'nin son yıllarda karşılaştığı sorunlara karşı izleyeceği politikanın temelini NSC'nin Mayıs ayında kabul ettiği eylem planı oluşturdu. Eisenhower'ın 8 Mayıs'ta onayladığı NSC 1550 Eylemi'ne göre ABD'nin ekonomik ve askerî yardımlarında, Yönetimin kesin kararı olmaksızın ABD'nin yabancı yardım fonlarından gelecekte yapılacak harcamalarında herhangi bir söz veya taahhüt altına girilmeyecekti.⁵²⁶ Bu noktada Menderes'in Haziran 1954'te ABD ziyaretinde gündeme gelen dört yıllık süre için yardım taahhüdünün altına girilip girilmediği yönünde NSC'de yapılan tartışmaları hatırlamak gerekir. Dulles'in Dışişleri Bakanlığı olarak Türkiye'ye 300 milyon dolar taahhüt verildiği yönündeki ifadesi üzerine Eisenhower'ın kendisinin böyle bir söz vermediğini söylediğine yukarıda vurgu yapmıştık. Bu durum dikkate alındığında Eisenhower'ın her türlü dış yardımla ilgili kararın kendi onayına dâhilinde ele alınmasını istemesi doğaldır. Eisenhower'ın tüm dış yardımlarla ilgili

⁵²⁵ Dwight David Eisenhower Library, White House Office, Office of the Special Assitant for National Security Affairs: Records, 1952-1961, NSC Series, Policy Paper Subseries, box 18, NSC 5610 report by the Interpepartmental Committee on Certain US Aid Programs. Prochnow Komitesi'nin Türkiye ile ilgili önerileri Savunma Bakanlığı'nın hazırladığı taslaktaki öneriler ile Komitenin nihai önerileri aynıdır. Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs, Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General), December 31, 1956 - August 18, 1959From Gray to Prochnow 16 April 1956.

⁵²⁶ FRUS, 1958-1960, vol.15, s.180.

programları kendi onayına dâhil etmesinin ardından Senato da Dış Yardım Programı'nı inceleme altına aldı. Bu çerçevede 11 Temmuz 1956'da Senato'da "Dış Yardım Programı Özel Komitesi" kuruldu. Komitenin belirleyeceği yetkilendirilmiş kişiler yardımların ABD çıkarına nasıl hizmet ettiği, edebileceği veya etmediği yönünde mahallinde yaptıkları araştırma sonuçlarını 31 Ocak 1957'den geç olmamak üzere komiteye sunacaklardı.⁵²⁷ Hem Beyaz Saray hem de Senato, ABD'nin karşılıklı güvenlik yardımı çerçevesinde 2,5 milyar dolarlık dış borç bütçesinin sıkı bir şekilde kontrol altına alınmasıyla ilgili sürecin kontrol altına alınması istiyordu. Çünkü ABD milli çıkarları çerçevesinden bakıldığında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu altı ülke toplam dış yardım bütçesinin 2/3'lük kısmını almalarına rağmen kendi kaynaklarından savunma bütçelerini karşılayamadıkları gibi, ABD ile ilişkilerinde yardımlar yüzünden ciddi sıkıntılar yaşıyorlardı.

1956 sonbaharı, Eisenhower yönetiminin ve Senato'nun yurtdışı yardımlara ait fonların ABD çıkarları doğrultusunda nasıl kullanıldığıyla ilgili çalışmalarını yoğunlaştırdığı bir döneme işaret etmektedir. Bu çerçevede ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarında da değişikliğe gidileceğinin işaretleri görülmeye başlandı. NSC 5510/1'in 7 Kasım tarihli ilerleme raporunda, şartların ortaya koyduğu yaşanan zorunluluklar çerçevesinde gelecekte Türkiye'ye yapılacak ekonomik ve askerî yardımların gözden geçirilmesinin zorunluluğunun bulunduğu belirtildi. Bu çerçevede Türkiye'ye yönelik siyaset belgesi NSC 5510/1'in da yeniden ele alınması gerekiyordu. Bu süreçte Eisenhower yönetimini rahatlatan durum ise Türkiye'yle yardımlar konusunda sıkıntı yaşansa da Türk tarafının askerî tesislerin ortak kullanımı konusunda bir sıkıntı çıkartmaması ve bu askerî tesisleri yardımlar konusunda müzakere aracı olarak da kullanmamasıydı.⁵²⁸

NSC 5510/1'le ilgili 7 Kasım ilerleme raporunda ifade edilen Türkiye politikasındaki değişiklik yapılması önerisi konusunda Eisenhower yönetimi aceleci davranmadı. Bunun iki sebebi vardı. Yönetimin Prochnow ve Senato'nun Dış Yardım Programı Özel Komitesi raporlarının sonuçlarını bekliyordu.

⁵²⁷ Armour, "Greece...", s.III.

⁵²⁸ Dwight David Eisenhower Library, White House Office, Office of the Special Assitant for National Security Affairs: Records, 1952-1961, NSC Series, Policy Paper Subseries, box 15, Progress Report re NSC 5510, November 7, 1956.

Prochnow Komitesi, Ağustos ayında Türkiye'yle ilgili ortaya konulan ana çerçeveyi korudu. Senato adına saha çalışmasını yürütecek olan emekli Büyükelçi Norman Armour 9 Kasım'da Türkiye'ye geldi ve Ankara, İstanbul, İzmir ve Eskişehir'de iki hafta boyunca Türk ve Amerikalı yetkililerle temaslarda bulundu. Armour, raporunu 11 Ocak 1957'de Senato özel komitesine sundu. Rapor, 1956 Türkiye'sinin net bir fotoğrafını çekmesinin yanı sıra ABD-Türkiye ilişkileri ile ilgili değerlendirmeleri anlamında da önemli tespitlerde bulunuyordu. Armour'un hazırladığı raporu Türkiye ile ilgili bölüm çok net tespitlerle sahipti ve kaleme alınış şekliyle karamsar bir dili vardı:

Türkiye'nin ekonomik durumu bugün için fevkalade zorluklar içeriyor. İç ve dış borçlarının toplamı yaklaşık 2 milyar dolar ve diğer ülkelerden krediler gittikçe azalıyor. Parası gereğinden fazla değerli ve döviz sıkıntısı ciddi boyutlarda...Bu durum önemli ölçüde -çok az neticeyle çok hızlı olan- aşırı büyümeden kaynaklanıyor...Yetenekli insan gücü eksikliği, köhneleşmiş bir eğitim sistemi, yetersiz ve zayıf vergilendirme, yüksel tarım teşvikleri ve sanayide devletin ağırlığının azaltılmaması ekonomik gelişmeyi daha da etkileyen unsurlar.⁵²⁹

Armour incelemesinin askerî olmayan sonuçlarını şöyle belirtti: Teknik yardım, özellikle eğitim projelerin desteklenmelidir. Türkiye bu eğitim seviyesine ulaşıncaya değin aşırı hızlı kalkınma sürecini yakalayabileceği ekonomiyi güçlendirecek önlemler konusunda değin mevcut yardım düzeyinin artırılması ABD'nin çıkarına olmayacaktır. Mevcut durumda Türkiye'nin ilave dolar borç yükünü almasının bir anlamı yoktur. Armour bu haliyle ABD açısında hibeler üzerinden borç artırımına gitmesini tavsiye etti. Borçlar, özellikle Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu göz önüne alındığında verimli olmayan alanlardaki faaliyetler için verilmemeliydi. Bu halde de savunma için verilen hibe ve borçların bir kısmının Türk ordusunun bütçesine borç olarak değil hibe olarak aktarılması düşünülmeliydi. Bu sonuçlara göre ise öneriler şu şekildeydi: 1) Mevcut durumda Türkiye'ye önemli miktarda ilave ekonomik yardım arttırılmamalıdır. Verimli olmayacak yeni, büyük ölçekli projelere destek verilmemeli, mevcut projelerden verimli olanlar teşvik edilmelidir. 2) Savunmaya destek olanlar dâhil, askerî nitelikte olmayan yardımlar borç şeklinde olmalıdır. 3) Teknik destek ile ilgili yardımlar, özellikle eğitim yardımları tedricen arttırılmalıdır. 4)Yabancı ve yerli

⁵²⁹ Armour, "Greece, Turkey, and Iran...", s.4.

özel yatırıma destek için özel ilgi gösterilmelidir. 5) Türk ekonomisine ilave dolar borç yükü getirmemek için hibelere bağlı borçlarda büyük artışlar yapılmamalıdır. 6) Savunma için verilen hibe ve borçların bir kısmının Türk ordusunun bütçesine borç olarak değil hibe olarak aktarılması düşünülmelidir. 7) ekonominin içerisinde bulunduğu durum göz önüne alınarak borçlar verimsiz faaliyetlere yönlendirilmemelidir. 8)Yeni fonlarla ilgili program yapılırken veya düşünülürken bu fonların ABD'nin askerî olmayan yardım projeleri ile çakışmamasına özen gösterilmeli, mevcut projelerin bitirilmesine dikkat edilmeli ve yeni yatırım sermayesi gerektiren yatırımlar teşvik edilmemelidir.⁵³⁰

Raporun askerî sonuçları ise şöyle belirtilmişti: Türkiye'nin görece olarak gelişmemiş bir ülke olduğu, mevcut Türk ordusunun kapasitesinin eğitilmiş ve eğitilebilir personelinin özellikle teknik alanlarda sınırlı olduğu kabul edilmelidir. Ordunun saygınlığı yüksek olan Türkiye güçlü bir ordu istemektedir. Bunun için, savunmada kesintiye gitmektense her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdır. ABD'nin verdiği tüm yardımlar kesilse bile Türkiye güçlü ordusunu muhafaza etmek için ekonomik kalkınma hızını azaltacaktır. Armour askerî konulardaki önerilerini yaparken Ortadoğu'daki mevcut gerginlikleri de göz önüne almıştır. Bu noktada Eisenhower yönetimine askerî yardımın azaltılmasını önermemiştir.

Armour'a göre ABD'nin Türkiye'deki askerî çıkarları açısından dikkat edilmesi gereken konu, orduya kapasitesinin üzerinde bir değer atfedilmemesidir. Raporda vurgulanan husus gelişmemiş bir ülke olan Türkiye'nin teknik kapasitesinin sınırlı olduğudur. Bu haliyle NATO, Türk ordusunun imkân ve kabiliyetlerine gereğinden fazla önem vermektedir.⁵³¹

Öte yandan Armour'un Türkiye'nin ekonomik durum ve kalkınma planları ile ilgili tespitleri ABD Dışişleri'ninkiler ile uyumluydu: Türkiye'nin ekonomisi kritik bir durumdaydı ve kalkınma hedefleri gerçekçi değildi. Yaşanan ekonomik sorunları çözüme kavuşturacak olan ABD değil Türkiye idi. Öte yandan Türk Hükümeti atılması gereken adımları bilmekle beraber kamuoyunda oluşabilecek siyasî tepkiden çekinmekteydi.⁵³² Armour'ın incelemesi sonucu ulaştığı sonuç şudur:

⁵³⁰ y.a.g.e., s.5-6.

⁵³¹ y.a.g.e., s.6-7.

⁵³² y.a.g.e., s.26.

Stratejik konumu, Sovyetlerle mücadelede NATO içerisinde yer aldığı rol ve Ortadoğu savunmasındaki öncü rolü nedeniyle Türkiye'ye yardım programının devam etmeliydi. Ancak yardımların etkili olabilmesi ve gelecekte arttırılması söz konusu olduğunda ülkenin çıkarı için içerisinde bulunduğu ekonomik sorunlardan kurutulması için gerekli tedbirler alınmalıydı.⁵³³ Armour'ın tespitleri Eisenhower yönetiminin özellikle 1954'ten beri Türkiye'nin ekonomik istikrarı ile bölgesel savunmadaki rolü arasında kurduğu ilişkiyi de teyit etti.

Armour'ın Türkiye'de bulunduğu günlerde Türk Hükümeti yakın ve ciddi bir tehditle karşı karşıyaydı. Bu tehlike ne kuzey komşusu SSCB, ne de Ortadoğu'da komünizm tehdidi yaratan Suriye'ydı. Türkiye 1956-1957 kış döneminde açlık tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Ülkenin buğday stoku tükenmişti. İhtiyaç duyulan acil destek ise ABD'den geldi. ABD ve Türkiye arasında 12 Kasım 1956'da imzalanan anlaşmayla, "...tatminkâr olmayan bir mahsul senesi neticesinde, gıda maddeleri ve bilhassa hububat ihtiyacı noksanını telâfi etmek üzere Amerika Birleşik Devletlerinden bedeli Türk lirası ile ödenmek üzere 46.300.000 dolarlık ziraî mahsuller"i temin edilebildi.⁵³⁴ Kıtlik meselesi o kadar ciddiydi ki, İktisat ve Ticaret Vekili Zeyyad Mandalinci 14 Kasım akşamı canlı radyo konuşmasıyla Türk halkını rahatlatan müjdeyi verdi:

...memlekette muhtemel bir kıtlığı önlemek üzere Amerika Hükümeti nezdindeki teşebbüsler...neticelenmiş olup, ilk merhalede ihtiyacımızdan eksik kalan 500.000 ton buğday ve 10.000 ton mısırın mubayaa anlaşması imzalanmıştır. Böylece hemen hareket ettirilecek olan gemilerle aralık ayının ilk haftalarından itibaren büyük buğday partileri limanlarımıza gelmiş olacaktır. Görülüyor ki, hükümet kısır davranan iklimin meydana getirdiği kıtlığın tesirlerini süratle ve zamanında gidermiş ve halkımızın ana gıdasını teşkil eden buğdayı ihtiyaca fazlasıyla cevap verecek bir miktarda temin etmiş bulunuyor.⁵³⁵

Aynı günlerde, döviz yetersizliğinden dolayı ithal edilemeyen akaryakıt da İstanbul ve Ankara'da karneye bağlanmıştı. Türk halkı, 1957 yılında yaşanacak kıtlık tehlikesini, şimdilik kaydıyla, Amerikan desteğiyle atlatmıştı. Ancak, bu müjdeli haber dahi 1957'in ilk günlerinde İstanbul'da yaşanan ekmek sıkıntısının gazetelerin manşetlerine taşınmasına engel olamadı. Ülkede yaşanan mal

⁵³³ y.a.g.e., s.36.

⁵³⁴ Ayın Tarihi, 12 Kasım 1956.

⁵³⁵ Ayın Tarihi, 14 Kasım 1956.

sıkıntısı, enflasyonu körükleyen ve kronik hale gelmiş ticaret açığı, döviz kıtlığı, yabancı borç ödemelerinde yaşanan sıkıntı ve dış borç almadaki darboğaz stokçuluk ve karaborsacılık konusunda hükümeti cebri tedbirler almaya zorladı. 1956'de Türkiye'nin kuraklıktan dolayı yaşadığı hububat sorunu o kadar büyük boyuttaydı ki ülkenin ABD'den ithal edeceği hububat Temmuz 1957 – Temmuz 1958 dönemi için 1 milyon ton civarındaydı. 1957 ilk yarısı için talepte bulunulan 600.000 ton ise bu rakamın dışındaydı. Bu durum CIA'ın günlük raporlarına dahi yansdı.⁵³⁶ Nihayetinde Haziran 1956 çıkartılan Milli Koruma Kanunu ile fiyatlar üzerinde sıkı kontrol ve talebi yüksek olan malların dağıtımında hükümetin direkt rol alması Menderes hükümetinin 1957 iç siyasetinde en önemli gündem maddelerini oluşturdu. ABD istihbaratının Türkiye'nin buğday sıkıntısıyla ilgili raporunu yayınlandığı 8 Ocak'ta, ilginçtir İstanbul'daki ekmek sıkıntısı basında haber olarak yer aldı. Milliyet, 9 Ocak tarihli nüshasında konuyu, "Sun'i ekmek Buhranı: Suçu, fırıncı değirmenciye, değirmenci Ofise, Ofis de değirmenciye atarken dün bazı semtlerde hak ekmeksiz kaldı" başlığıyla birinci sayfadan ve resimli görmüştü.⁵³⁷ Öte yandan hükümet imar projeleri gibi altyapı çalışmalarına da hız kesmeden devam ediyordu. Örneğin Suriye Buhranının tavan yaptığı yaz aylarında sadece İstanbul'daki imar projeleri için günlük ihtiyaç duyulan meblağ bir milyon dolar civarındaydı.⁵³⁸ Ancak Menderes hükümeti, iç siyasetteki konumunu göze alarak iktidarın popülaritesini sarsacak yatırımların azaltılması veya durdurulması yönündeki kararı almaktan çekindi. Bu anlamda enflasyon konusunda ABD'nin uyarılarına Menderes'in tepkisi de dikkat çekiciydi. ABD Büyükelçisi Warren'ın 1954'te enflasyon konusunda dikkatini çektiği Menderes, enflasyonla ilgili eleştirilerden ve yakınmalardan şikâyet ediyordu. Ona göre "Türkiye'de önemli bir enflasyon ve enflasyon tehlikesi yok"tu.⁵³⁹

1957'nin ilk aylarında Eisenhower, özellikle savunma bütçelerinin ağırlığı altında ezilen ve ekonomileri bu yükü kaldıramayan ülkelere dış yardımların nasıl ele alınması gerektiği ile ilgili hem sahadan gelen hem de Senato'dan gelen detaylı raporlara sahip oldu. Bu raporlarda Sovyetlerle mücadelede stratejik öneme

⁵³⁶ CIA, *Current Intelligence Bulletin*, 8 Ocak 1957.

⁵³⁷ Milliyet, 9 Ocak 1957.

⁵³⁸ Time, 10 June 1957.

⁵³⁹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.661.

sahip müttefik ülkelere askerî ve ekonomik yardımlara devam edilmesi zorunluğunu açıkça belirtiliyordu. Ancak her iki raporda da yardım alan ülkelerin ekonomik ve mali sorumlulukları çerçevesinde istikrarlı ekonomilere sahip olması gerektiği yönündeki vurgu dikkat çekiciydi. Bu çerçevede Türkiye'yle ilgili izlenecek politikaların, 28 Şubat 1955'te Esienhower'ın onayladığı NSC 5510/1'inde ardından, kapsamlı bir şekilde alınması ile ilgili önemli bir kilometre taşı 14 Mart 1957'deki NSC toplantısı oldu. İlginç bir tesadüf, bu toplantının tarihiyle Köprülü'nün ABD Maslahatgüzarına ülke ekonomisinin iflas ettiğini söylediği günle aynı olmasıdır.

Eisenhower'ın başkanlığındaki toplantıda, NSC 5807 sayılı tasarısı üzerinden Türkiye'ye yönelik politikalarda izlenecek yeni stratejiler ele alındı. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu kötü ekonomik durum Eisenhower yönetiminin yeni Türkiye politikasının temeline oturdu. Nitekim NSC 5807 Türkiye'ye yapılacak askerî yardımların esası Türklerin askerî programı massedebilme ve destekleyebilme kapasitelerinin göz önüne alınarak ordunun yapılandırılmasına devam edilmesi üzerinde duruyordu.

Ancak ICA, tasarıda askerî yardım miktarının 1956-1960 dönemi için yıllık 100-200 milyon dolar arasında olabileceği yönündeki ifadeye itiraz etti: ABD'nin bu yıllar için sağlayabileceği yardım miktarı yıllık en fazla 100 milyon dolar olmalıydı. Dış yardımları koordine eden ICA geçmişte Türklerin söz vermiş olmalarına rağmen ekonomik sorunların çözümünde gerekli adımları atmaması hususunun belgede yer almasını önerdi.⁵⁴⁰ Savunma Bakanı Wilson da bütçe üzerindeki yükün hafifletilmesi adına Türk ordusunun küçük, elit bir güce dönüştürülmesi önerdi. Eisenhower açısından ise eğitim seviyesinin düşük olduğu Türkiye'de elit bir ordunun kurulması çok zordu. Toplantıda, kuvvet indirimiyle ilgili Türklerle yapılacak görüşmelerin ABD tarafından değil direkt NATO Başkomutanı General Lauris Nordstad aracılığıyla yürütülmesine karar verildi. Prochnow Komitesi ve Armour Raporlarında ifade edilen yardım alan ülkelerin ekonomilerinin istikrara sahip olması önerileri Eisenhower'ın da öncelikli gündem maddesiydi: Yardım alan ülkeler kendi düzenlerini sağlama yönünde adımlar atmayı reddederlerse ABD de

⁵⁴⁰ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.708.

bu ülkelere karşı olan tutumunu değiştirecekti. Eğer ABD bu ülkelerin faturasını ödüyorsa onlar da en azından biraz kendi işlerini görebilme konusunda istekli olmalıydı. Eisenhower açısından bu durum ABD yardımı için bir ön koşul olarak ortaya çıktı. Bu noktada Eisenhower'ın Türkiye'ye yönelik sabrının taşıtığını söylemek abartı olmayacaktır. Eisenhower NSC üyelerine, ABD'nin ekonomik ve mali istikrarı sağlama yönünde atılabilecek adımları yıllardır söylemesine rağmen bu konuda isteksiz olan Türklerin hala bu adımlardan bazılarını atmayı kabul etmemeleri durumunda "sadık müttefik" olarak tanımlanabileceğinden kuşku duyduğunu ifade etti. Toplantı sonunda konsey üyeleri Türkiye'nin ekonomisini istikrara kavuşturacak makul tedbirleri almaması ve gerçekçi döviz kuru belirlememesi durumunda ekonomik yardımın büyüklüğünün yıllık 100 milyon doları aşmayacağına karar verdi. Ayrıca bu yardımın tamamı da Türkiye'nin ekonomik istikrar ve gerçekçi döviz kuru oluşturması yönünde gelişme sağlayacağı "öngörüsü"ne bağlandı.⁵⁴¹

Dışişleri Bakanlığı 14 Mart'taki NSC toplantısının hemen ardından 16 Mart'ta Ankara Büyükelçiliğine gönderdiği telgrafta, Türkiye'nin Amerikan kuvvetlerinin ve bir atom görev kuvvetinin üslenmesini nasıl karşılayacağı sormuştur. Warren 26 Mart'ta gönderdiği cevapta, Türk hükümetinin ülkede bir atom görev kuvvetinin üslenmesi durumunda askerî güvenlik algısına ek olarak Amerika'nın Türkiye'yi atom savaş alanına çevireceği yönündeki propaganda saldırılarının oluşturacağı siyasî riskleri göz önüne alacağını belirtti. Ordu Türkiye'nin bekası için gerekli olduğunu düşündüğü atom kabiliyetinin yanısıra 1957 mali yıl programı içerisinde yer alan Honest John bataryalarına sahip bir kara gücünü kabul edecekti.⁵⁴²

ABD'nin Türkiye'ye yönelik yeni siyaset belgesi NSC 5708 17 Mart'taki NSC toplantısında ele alındı. Toplantıda askerî yardımla ilgili temel görüş şu şekilde belirlendi: Türk ordusunun yapılmasında dikkate alınacak esas kriter ordunun askerî programı hazmetme ve destekleme yeteneğidir. Ekonomik yardımlar konusunda ise Türkiye'deki ekonomik tedbirlerin alınması yönündeki teşvikin devam etmesi ve ekonomik reformalar için olabilecek en fazla baskının elde

⁵⁴¹ FRUS,1955-1957, vol.24, s.710.

⁵⁴² FRUS,1955-1957, vol.24, s.713.

edilebilmesi adına en az yardımın hesaplanmasıdır.⁵⁴³ Toplantıya başkanlık yapan Eisenhower ise ABD yardımlarının devam etmesinin şartının yardım alan ülkelerin kendi ekonomik istikrarlarını sağlamaları olduğu yönündeki görüşünü bir kez daha ifade etti. Bu anlamda izlediği politikalar sonucu ekonomik iflas durumuna gelen Türkiye'nin "sadık bir müttefik" kategorisindeki yeri artık bizzat Eisenhower tarafından sorgulanmaktadır.

Türkiye konusunda izlenecek ABD politikasında yeni NSC belgesi'nin oluşumunda yukarıda da değinildiği üzere, Eisenhower şahsen belirleyici olmuştu. Bu anlamda iki temel husus, 1) ordunun kuvvet yapısının NATO'nun onayladığı şekliyle indirime tabi tutulması ve gelişmiş silah sistemlerinin Türkiye'ye verilmesi sorumluluğun NATO Başkomutanı General Nordstad'a devredilmesi⁵⁴⁴ ve 2) yardımlarda ekonomik tedbirlerin hayata geçirilmesi şartının konulması, ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasındaki en önemli değişikliklerdir. Gelişmiş silah sistemlerinden kastedilen ise modern füze sistemleri ve atom silahların Türkiye'de konuşlanması için gerekli adımların atılması için Eisenhower yönetiminin aldığı stratejik bir karardır.

Bu anlamda Eisenhower yönetimi 26 Haziran'daki 328. NSC toplantısında Türkiye'ye yönelik ABD politikalarını yeniden ele aldığı NSC 5708/2 belgesini oluşturacak esasları görüştü. Toplantı gündemi özellikle Türk ordusunun kuvvet yapısında indirime gidilmesi üzerinde yoğunlaştı. Bu noktada Genelkurmay Başkanlığı, NATO Başkomutanı Nordstad'ın mevcut askerî, siyasî ve psikolojik durum çerçevesinde NATO'nun onayladığı kuvvet miktarı üzerinden pratikte bir indirime gidilmesinin uygun olmayacağı görüşündeydi. Eisenhower yönetiminin askerî kanadı salt ekonomik nedenlerle Türk ordusunda kuvvet indirimine gidilmesinin mümkün görmüyordu. Ancak toplantının genel havası gelişmiş silahlarla teçhiz edilmiş Türk ordusunda genel bir kuvvet indiriminin sağlanabileceği yönündeydi. Toplantı sonunda, Türkiye'ye yönelik politikanın temel özelliği olan fayda-maliyet yaklaşımı bir kez daha Dulles ve Genelkurmay Başkanı Radford tarafından vurgulandı: Maliyetlerine rağmen Türkiye'ye

⁵⁴³ Dwight David Eisenhower Library, NSC Series, Policy Paper Sub-series, Box 20, NSC 5708/2, "U.S. Policy Toward Turkey, NSC 5708, February 26, 1957", s.4-5.

⁵⁴⁴ NSC'nin 26 Haziran'daki 358. toplantısında Eisenhower, ordudaki indirime gidilmesi ile ilgili olarak Nordstad'ı mektup yazarak bilgilendireceğini söylemişti. FRUS, 1955-1957, vol.24, s.718.

yardımda ABD parası en iyi pazarlığın yapıldığı durumlardan birisiydi. Askerî konulara hâkim olan Eisenhower'ın ise bundan şüphesi yoktu. Başkana göre de fakir bir ülke olan Türkiye daha küçük ve daha etkili bir orduya sahip olabilirdi.⁵⁴⁵ Ancak, Eisenhower yönetiminin bu konudaki endişesi en son Randall Raporu'nda da vurgulandığı gibi Türkiye'nin genel teknik kapasite ve yetişmiş insangücü eksiliğidir.

NSC'nin 26 Haziran'daki 238. toplantısının ardından 29 Haziran 1957'de ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının belirlendiği yeni NSC 5708/2 belgesi Başkanın onayı ile yürürlüğe girdi.⁵⁴⁶ Belgenin giriş kısmında yer alan "Genel Düşünceler" bölümünde Türkiye'nin siyasî ve ekonomik durumuyla Ortadoğu güvenliğine yer verilmişti:

- 1) Türkiye Yakın Doğu'da ABD'nin pozisyonun güçlendirilmesi için özellikle önemlidir ve stratejik bir konuma sahipti. Bu çerçevede SSCB Türkiye'ye yönelik siyasî baskılarını arttırmış ve son dönemlerde ekonomik yardım önermişti. Fakat Türkiye bu yardım tekliflerini redderek Batı'yla olan bağını muhafaza etmişti.
- 2) Türkiye büyük stratejik değere sahip askerî tesisleri ABD'nin kullanımına sunmuştu. Bu tesisler SSCB ile savaş durumunda ABD'nin vuruş kapasitesini arttıracak stratejik bir öneme sahipti. Türkiye, ABD ordusunun küresel iletişim ağında bir bağlantı noktasıydı.
- 3) Türkiye sürekli olarak Batı Avrupa ve ABD ile olan ilişkilerini geliştiren aktif bir NATO ve BM üyesiydi. Türkiye'nin Kore'de sağladığı askerî destek olağanüstüydü. Bandung Konferansı'nda Çinli komünist hareketlere ve Asyalı bağlantısız hareketlerine karşı Batı demokratik prensiplerini cesurca savunmuştu.
- 4) Türkiye Bağdat Paketi'nin kurulmasında önemli bir görev üstlenmiş, Ortadoğu'da Batı yanlısı tutumuyla aşırı milliyetçi ve Sovyet yanlısı etkinin azaltılmasında etkili olmuştu. Türkiye Suriye'de artan komünist etkisi konusuna özel bir önem atfediyordu.

⁵⁴⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.719.

⁵⁴⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.720-727 ve Dwight David Eisenhower Library, NSC Series, Policy Paper Sub-series, Box 20, "NSC 5708/2, U.S. Policy Toward Turkey, June 29, 1957".

5) Türkiye siyasî olarak Ortadoğu'daki en istikrarlı ülkeydi. Demokrasi konusunda önemli gelişmeler göstermesine rağmen geri kalmış doğu despotizminden tam bir demokrasiye geçişini tamamlaması için ise daha uzun bir yol vardı.

6) Türkiye, ABD'nin yardımı konusunda hem kendisi hem de ABD açısından sorun yaratan hızlı bir milli kalkınma süreci içerisindeydi. Askerî programın yanı sıra kaynaklarının ötesinde bir kalkınma programı uyguluyordu. Türkiye'nin döviz kaynakları görünürde tamamen tükenmişti ve ağır bir dış borç yükü altındaydı. Enflasyon ciddi orandaydı ve liranın değeri gerçekçi bir durumda değildi.

7) Türkiye ekonomik istikrar konusunda sınırlı bir gelişme göstermişti. ABD'nin ekonomik reformlar yapılmadan 300 milyon dolarlık borç vermeyi reddetmesinin ardından ekonomide sınırlı iyileşme görülmesi sonrasında hükümet yeniden kalkınma çabalarını arttırmıştı. Hükümet ekonomik istikrarı sağlayacak önlemlerle ilgili kapsayıcı bir program geliştirmemişti. İstikrar için liranın yeniden değerlendirilmesi ve kalkınma programlarının yavaşlatılması zorunluydu.

8) ABD yardımı şarta bağlınırsa Türkiye bu durumu egemenliğine müdahale olarak değerlendirecekti. Bu halde de ilişkiler kötüye gidecekti. Kötü ilişkiler durumunda ABD'nin Türkiye'ye yönelik amaçları gerçekleşmeyecekti. ABD Türkiye'nin ekonomik önlemler almasında ikna edici ve liderlik gösterici bir tutum takınmalıydı.⁵⁴⁷

ABD'nin Türkiye'ye yönelik NSC 5708/2'de siyasî ve ekonomik olarak ortaya konulan hususlar Eisenhower yönetiminin 1954'den sonra kriz haline gelen ekonominin istikrara kavuşturulması için tutumunu şekillendirmişti. NSC 5510/1'in 1955 gelişme raporunda ifade edilen, Türkiye ekonomisinin içerisinde bulunduğu artarak devam eden ciddi durumun ABD'nin Türkiye'deki hedefleri için potansiyel bir tehdit oluşturduğu yönündeki uyarısıyla NSC 5708/2'nin tam bir uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Ancak Haziran 1957'de ise artık bu durum bir uyarı değil milli siyaset belgesinin temel konusu olmuştur. Türkiye'nin ekonomik buhranı NSC 5708/2 siyaset belgesinin ana çerçevesini oluşturmuştu. Bu noktada belgede özellikle liranın değerinin yeniden düzenlenmesi yönündeki üst düzey karar önemlidir. Bu haliyle yeni siyaset belgesinde ekonomik istikrarı

⁵⁴⁷ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.720-723.

olmayan bir Türkiye'nin ABD'nin milli güvenliğine tehdit oluşturabileceği vurgusu Başkanlık düzeyinde karara bağlanmıştır.

NSC 5708/2'nin "Genel Düşünceler" bölümünün ikinci kısmı Türkiye'ye yönelik askerî yardımlar ve ordunun kuvvet yapısı ile ilgilidir. Bu bölümde dikkat çekici noktalar da şu şekildedir:

1) Türk ordusunun belirlenmiş NATO kuvvet yapısının amacı öncelikli olarak ortak bir ittifak yapısı içerisinde doğrudan bir Sovyet saldırısına direnmeyi, Sovyet uydularından gelecek bir saldırıya mukavemet etmeyi, hayati öneme sahip Boğazların korunması, Türkiye'nin güney kanadının muhafazası ve iç güvenliğin devamıdır. Bu görevleri yerine getirecek kuvvetler aynı zamanda Bağdat Paketi üyesi komşuları olan İran ve Irak'ı da destekleyeceklerdir.

2) Türk ordusu güçlü bir vatanseverliğe, iyi disipline ve fiziksel dayanaklığa sahip olsa da yukarıdaki görevleri tam anlamıyla yerine getirmesi için alınması gereken daha çok yol vardır. Türk ordusunda önemli bir sorun eğitim ve teknik talimlerdeki eksikliklerdir. Bu durum ilave modern teçhizatın ordu içerisinde özümsemesini güçleştirmektedir. Yakın Doğu'daki Sovyet nüfuzuyla ilgili son gelişmeler karşısında Türkiye daha fazla askerî yardım talebinde bulunmuştur.

3) NATO'nun genel savunma planlaması ABD'nin üye ülkelere gelişmiş silahların verilmesine dayanmaktadır. Burada dikkate alınacak husus ise Türkiye'nin teknik kapasitesinin bu silahları özümseme kapasitesidir. Bu silahların verilmesi durumunda Türkiye'nin 1954'te söz verilen askerî yardımın yapılmamasından doğan hayal kırıklığı ortadan kaldırılabilir.

4) ABD hal-i hazırda Türk ordusunun bakım maliyetlerini karşılamaktadır ve bu durum büyük ölçüde 1960 mali yılından sonra da devam edecektir. Mevcut ekonomik sorunlar ve ekonomik kalkınma hedefleri çerçevesinde Türkiye'nin ordunun bakım masraflarını karşılaması mümkün görünmemektedir. Öte yandan askerî yardımlarda yapılacak bir azalma Türkiye'de hayal kırıklığı yaratacaktır.

Bu noktada Eisenhower yönetimi Ortadoğu'da güvenliğin sağlanmasında Türkiye'nin siyasî ve askerî katkısının ABD'ye olan düşük maliyeti, ülkenin ekonomik istikrarından daha önemli görüldüğü yorumu yapılabilir. NSC 5708/2'nin bir önceki siyasî belge olan NSC 5510/1'den en önemli ayırt edici

özelliği “Genel Düşünceler” bölümünde, Türkiye’nin askerî ve savunma harcamalarında kendi kendine yeterli konuma gelmesi ve ekonomik istikrara sahip olması yönündeki vurgudur. İki belge arasındaki bir diğer önemli fark da ABD’nin gelişmiş silah sistemlerini Türk ordusuna verme kararıdır. Yukarıda değinildiği gibi Eisenhower yönetimi bu silah sistemleri ve atom silahlarının Türkiye’de konuşlandırılması ile ilgili Ankara Büyükelçiliğinin düşüncülerini NSC 5708/2’nin nihai belge olarak kabul edilmesinden önce Mart ayında sormuş ve Büyükelçilikten de müspet cevap almıştı. Belgenin askerî yardımlarla ilgili bölümündeki ifadeler, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik zorlukların aşılması yönünde ciddi bir gelişme olmaması halinde dahi yardımların devam edeceği yönünde bir anlam taşımaktadır.⁵⁴⁸

NSC 5708/2’nin “Hedefler” bölümünde Türkiye’ye yönelik siyasette uygulanacak kıstaslara yer almıştı. Buna göre Türkiye’nin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, Özgür Dünya ile birlikteliği, komünist işgaline ve yıkıcı faaliyetlerine karşı direnme azmi desteklenmeye devam edilecekti. Ayrıca, Türkiye’nin NATO ve Özgür Dünya’nın diğer bölgesel güvenlik düzenlemeleriyle işbirliğinin devamı öngörülüyordu. Türk ordusunun Sovyetlerin direkt saldırısına karşı direnmesi ve uydu devletlerinin hücumlarına karşı gelmesi, Boğazların korunması, Türkiye’nin güney kanadının muhafazası ve iç güvenliğinin sağlanmasındaki rolüne önem atfedilmiştir. ABD’nin ve müttefiklerinin Türkiye’nin kaynaklarına ve askerî tesislerine erişiminin sağlanması da önemliydi. Nihayetinde ekonomik kalkınma yatırımlarında gerçekçi bir düzey korunurken savunma harcamalarında daha fazla destek sağlayabilmesi için istikrarlı bir ekonomiye kavuşturulması Eisenhower yönetiminin üzerinde hassasiyetle durduğu hususlardır.⁵⁴⁹

Görülebileceği üzere bu hedefler ABD tarafından Türkiye’ye biçilen bir roller bütününe ortaya koymaktadır. NSC siyaset belgelerinin ABD’nin tüm kurumlarını bağlayacağı nitelikte olduğu göz önüne alınırsa Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunmasının, ordusunun yapısının, ülke kaynaklarının ve askerî tesislerinin ABD tarafından kullanılmasının garanti altına alınmasının, ekonomik ve iç güvenlik istikrarının yanı sıra komünist blokla ilişkilerinin neredeyse Washington’da karara

⁵⁴⁸ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.724.

⁵⁴⁹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.725.

bağlandığı görülmektedir. NSC 5708/2 ile birlikte, Türkiye'nin bekası ile ilgili kaygıların en az Türk hükümetinin olduğu kadar ABD'nin de milli çıkarlarını ilgilendirdiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinin temel göstergesidir.

1957 sonu itibari ile Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik sorunlar NATO'nun da gündemindedir. 8 Kasım'daki Yıllık Değerlendirme Komitesi toplantısında komite başkanının Türkiye değerlendirmesinde savunma harcamalarındaki yükün etkisiyle oluşan enflasyona dikkat çekilmektedir.⁵⁵⁰

Nitekim ithalatın finansmanı için gerekli döviz kaynağına sahip olmayan Türkiye'de açık hızla büyümeye başlayacak ve nihayetinde 1958'de ülkede ekonomik kriz patlayacaktı.⁵⁵¹ Ekonomideki yapısal sorunların birisi olan ve ABD-Türkiye ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan enflasyon ve liranın aşırı değerli olma durumu, Ağustos 1958'de gerçekleştirilen devalüasyonla çözüme kavuşturulmuştu.⁵⁵²

Washington açısından ekonomik krizlerle istikrarsızlığa sürüklenebilecek bir Türkiye'nin dış siyasette Batı'ya endeksli bir çizginin dışına çıkarak, Sovyetlerin Ortadoğu'da etki sahasını genişletebilecek bir fırsat yaratabilme ihtimali kabul edilebilir değildi. Bu çerçevede Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları 1950'lerin ortasından itibaren Eisenhower yönetimi açısından artık Amerika'nın milli güvenliğini tehdit eden bir sorundur.

Bu anlamda da Türkiye, ekonomideki zorlukları aşmanın yolunu Amerikan dış yardımlarında aramaya devam etmiştir. Türkiye özellikle ekonomiyle ilgili sorunların giderilmesi çabalarında ABD'nin en hassas olduğu Ortadoğu'da Sovyet yayılcılığı ve uluslararası komünizm tehdidini bölgesel güvenlik kaygısı çerçevesinde manivela olarak kullanmıştır. Dolayısı ile iç politika argümanları dış politika sürecinde araçsallaştırılmıştır. Aslında iç-dış politika arasındaki bu

⁵⁵⁰ NATO, Annual Review Committee, Summary Record of the meeting held at the Palais de Chaillot. Paris. XVIe, on Friday 8th November, 1957, at 5p.m. http://archives.nato.int/uploads/r/null/7/7/7798/AC_19-R_178_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 12 Nisan 2012.

⁵⁵¹ Keyder, Çağlar, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası." *Geçiş Sürecinde Türkiye*, derleyenler İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, 1998, s.38-75, s.58.

⁵⁵² 4 Ağustos 1958'de alınan karar ile dolar kuru 2.80 liradan 9 liraya yükselmişti.

araçsallaştırma, ABD için de geçerlidir. Türkiye'nin ekonomik sorunlarının gündeme oturduğu günlerde, Eisenhower yönetimi de müttefiklik ilişkilerini, fayda-maliyet analizi çerçevesinde ele almıştır.

Menderes hükümetinin önceliği SSCB'nin Suriye üzerinden Ortadoğu'da etkinlik sahasını genişletmesi ve Türkiye'yi çember içerisine almasının da ötesinde, 1956 sonu itibarıyla, halkının kıtlıkla mücadelesindedir. Hükümetin 1957'deki dış politikasının ana eksenini, Ortadoğu'da Suriye'nin Sovyet etkisinde uydura dönüşme tehlikesinin yarattığı güvenlik tehdidi algısının en üst seviyede tutularak, Türkiye'nin ABD için Soğuk Savaş'ta vazgeçilmez bir değer olduğunun ortaya konulmasıdır. Türkiye, bölgedeki komünist yayılmacılığı endişesini en yakından hisseden ülke olarak, 1956 Kasım ayında bu tehdidi gerekirse tek başına bertaraf edebilecek tedbirleri de uygulamaktan çekinmeyeceğini ABD'ye hissettirerek bölgesel güvenlik kartını güçlendirmeye çalışmıştır.

Türkiye'nin 1957 boyunca ABD ile ilişkilerde gündemde tuttuğu Ortadoğu güvenliğinde tehdit algısının temelinde yatan en önemli saiklerden birisi de tehdit algısının manivela etkisiyle ekonomideki sorunların çözümünde Washington'un ekonomik yardımının sağlanabileceği umududur. Ancak Türkiye'nin böylesi bir baskıyı ABD'ye uygulamasının altında yatan saikler ne olursa olsun Eisenhower'ın Sovyetlere karşı uyguladığı politikanın genel çerçevesi yerel bir çatışma tehdidinin küresel savaşa dönüşme riskini ortadan kaldırmak olduğu hatırlanmalıdır: Eisenhower görevde olduğu sürece “nükleer eşğin altında sınırlı savaş, polis harekâtı, çatışma olmayacaktı. Başkan “en değerli, en maliyetli varlığımız genç insanlarımız” demişti. “Yapmamız gerekenden daha fazla bu gençleri kullanmayalım.” Dulles'in ifadesi ile düşmana inisiyatif verecek yüksek maliyetli acil önlemlerin gerektirdiği durumlardan kaçınmak gerekiyordu. Amerika'nın izleyeceği politika, ortak güvenliği daha verimli ve daha az maliyetli kılacak şekilde olmalıydı. Bu ise, Amerikan caydırıcı gücünü daha etkin kılmak ve yerel savunma güçlerine daha az bağımlı olmakla sağlanabilirdi. Hazine Bakanı Humphrey'in belirttiği gibi, ABD'nin küçük savaşlara dâhil olmak gibi bir işi yoktu. ABD'nin çıkarı müdahaleyi haklı kılıyorsa, elindeki tüm güçle kararlı bir şekilde müdahale etmeli ve bu

sorundan kurtulmalıydı.⁵⁵³ Eisenhower yönetimi yerel oyuncuların çıkarlarının uğruna bölgesel küçük çatışmalardan sakınmanın siyasetini izledi.

Türkiye'nin ise ABD desteğinin devamının sağlanabilmesi için bölgesel tehlike algısının sürekliliğinin sağlanmasına ihtiyacı vardı. Bu çerçevede Türkiye açısından Ortadoğu'da istikrarsızlık algısının en üst seviyede tutulması, tehlike algısının canlılığının sürekliliğinin sağlanması önemliydi. Bu bakış açısı, Ortadoğu'da güvenlik arayışlarında ve nihayetinde 1957 Suriye Buhranında Türkiye'nin izleyeceği politikanın temelini oluşturmuştur.

⁵⁵³ Smith, *Eisenhower...*, s.641, 643, 644.

5. BÖLÜM: EISENHOWER YÖNETİMİ, TÜRKİYE VE GÜVENLİK (1953-1957)

5.1. ORTADOĞU'DA GÜVENLİK ARAYIŞI: BAĞDAT PAKTI'NA GİDEN YOL

“Amerikalılar, son otuz yıllık Ortadoğu politikalarımızın üstün bir akıl ve başarı olduğu iddiasını kabul etmiyorlar”. 21 Ağustos 1953 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanlığı bilgi notu.⁵⁵⁴

Soğuk Savaş'ın ABD ve SSCB arasındaki rekabeti etkisiyle Ortadoğu'ya yayılması sürecinde, nispeten güçsüz bölge ülkeleri bu rekabeti kendi çıkarları için kullanma yönünde politikalar geliştirdiler. Bölge ülkeleri sahip oldukları jeostratejik önemi kullanarak, her iki gücün mücadelesinden doğan zayıflıklara hızlı bir şekilde uyum sağlayarak, büyük güçlerden daha fazla yardım sağlayabilme yönünde politikalarında uyarlamalara gidebildiler. Bu durum, Ortadoğu Soğuk Savaşı'nın tipik bir özelliğini oluşturdu. Türkiye de bu konuda iyi bir örnektir. Moskova ve Washington Soğuk Savaşı'nın küresel mücadelesi çerçevesinde etki alanlarını genişletebilme ve mevcut alanları ellerinde tutabilme adına, bölgedeki zayıf devletlere önemli miktarda yardım yaptılar. Bölge ülkeleri bu yardımları alırken çoğu kez kendi gündemlerine uygun bölgesel rekabetin içerisinde oldular. Türkiye'nin dış politikasında ve uluslararası güvenlik arayışlarında 1950-1960 döneminde artık temel yöntem haline gelen ve iç politikaya dönük şekilde dış politikanın araçsallaştırılmasını gündelik bir uygulamaya dönüştüren bir yaklaşım görülmektedir. Bu yaklaşım Menderes hükümetlerinin Eisenhower yönetimi ile ilişkilerinde bir esas olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güney kanadının Batı destekli bir güvenlik kuşağı ile çevrelenmesine Moskova hızlı bir tepki verdi. Bu çerçevede karşı hamle olarak, Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilmiş, 1927 tarihli Sovyet-Yemen paktı yenilenmiş, Sudan ve Libya'yla diplomatik ilişki için müzakerelere başlanmış,

⁵⁵⁴ Foreign Office Memo (P. S. Falla), 21 Aug. 1953 [Kew, Public Record Office], F[oreign] O[ffice] Records] 37V104258/Ei0345/39'dan nakleden, Tore Tingvold Petersen, “Transfer of Power in the Middle East.” *The International History Review*, vol. 19, no. 4, Nov., 1997, s.852-865, s.853.

Afganistan, Suriye ve Suudi Arabistan'a silah yardımı teklif edilmişti. Tüm bu hamleler Ekim ayının ikinci yarısı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Ortadoğu'da savunma ve güvenliğe yönelik anlaşmalar özellikle Eisenhower Yönetimi'nin ilk döneminde (1953-1957) şekillenmiştir. Türkiye ve Irak Şubat 1955'te ortak bir anlaşma ile komünizm saldırganlığına karşı savunmalarını güçlendirmeye çalıştılar. Türk-Irak anlaşmasının sağladığı şemsiye çerçevesinde diğer ülkelerin de bu çatı altında birleşmesi sağlandı. Bağdat Paktı olarak tarihe geçen bu süreçte, İngilizler Nisan 1955'te, Pakistan Eylül 1955'te ve İranda Ekim 1955'te bu pakta dâhil oldu.⁵⁵⁵ Bağdat Paktı, özellikle Türkiye, İngiltere ve Irak için bölgesel etkinliklerini artırma yolunda bir manivela olarak görüldü.⁵⁵⁶

Eisenhower yönetimi, her ne kadar Ortadoğu savunma paktlarına katılım yönünde daha önceleri belli bir irade göstermişse de, Bağdat Paktı'nın bazı alt komitelerine gözlemci katılmış ancak, pakta tam üye olmaktan imtina etmiştir. Bunun sebebi, Ortadoğu siyasetinin kimi gerçeklerinin Amerikan siyasetinde dayattığı zorlukların yanı sıra, bölgesel savunma anlayışında zaman içerisinde meydana gelen değişiklikler olmuştur. Bu bölümde ABD'nin Bağdat Paktı'na katılımı yönünde üye ülkelerin ve kimi Amerikan hükümeti kurumlarının ABD'nin pakta katılması yönünde izledikleri politikalar ile ABD'nin tam üyelikten kaçınması süreci ele alınacaktır. Devamında ise, Sovyetler Birliği, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'ın pakta karşı tutumu ele alınacaktır. Tüm bunların ötesinde ise, İngiltere'nin kendi çıkarlarının genel bir Ortadoğu savunma anlayışının ötesine geçmesinin genelde ABD özelde ise Türkiye ve Irak gibi pakta üye bölge ülkelerinin izledikleri pakt siyasetindeki dalgalanmalar ele alınacaktır. Paktın oluşumundan sonra, bölgedeki diğer önemli oyuncuların pakt ile ilgili ciddi eleştirileri ve nihayetinde ABD'nin daha geniş çıkarlarının zedelenmesi yönündeki endişeler neticesinde özellikle Eisenhower ve Dulles'in tam üyelik için pakta olan iştahlarının köreldiği görülecektir. Bölgesel savunma konseptinin öncüleri olan Eisenhower ve Dulles,

⁵⁵⁵ Richard Jasse. "The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?." *Middle Eastern Studies*, vol.27, no. 1 (January 1991), s.150; Barrett Roby. *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*. IB Tauris, 2007, s.19; Behçet Kemal Yeşilbursa. *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*. Frank Cass, 2005, s.64-74.

⁵⁵⁶ Peter Hahn. *The United States, Great Britain, and Egypt, 1945- 1956: Strategy and Diplomacy in the Early Cold War*. University of North Carolina Press, 1991, s.198; Jasse, y.a.g.e...,s.147.

neticede, siyasî ve diplomatik esnekliği koruyabilme ve “hareket özgürlüğü” sağlayabilme adına Bağdat Pakti’na tam üyeliği tamamen gündemden çıkartacaklardır.⁵⁵⁷ Eisenhower ve Dulles, öncülüğünü yaptıkları bölgesel savunma paktı konseptinden vazgeçerek daha dar bir alanda Amerika’nın saygınlığını ve tutarlılığını riske atmış görünseler de, geniş bir Ortadoğu coğrafyasında kendi çıkarlarının korunmasını öngörmüşlerdir. Tam üyelik yönünde pakt üyeleri Türkiye, İngiltere ve Irak’ın yoğun çabalarına rağmen bölgede ilişkide oldukları diğer ülkeler, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır’ın düşmanlıklarını arttırmama ve çıkarlarını bu anlamda da koruma adına Bağdat Pakti’na daha hassas bir çerçevede yaklaşmışlardır.

Bağdat Pakti’nin kuruluşuna giden yol, ABD’nin 1950’lerin hemen başında Ortadoğu’da bölgesel savunma anlayışını geliştirme yönünde izlediği siyasette yatmaktadır. Bağdat Pakti’nin tarihsel altyapı sürecinde Truman yönetimi döneminde İngilizlerin inisiyatifi ile yürütülen iki başarısız girişimi görülmektedir. Ortadoğu Komutanlığı (ODK-Middle East Command/MEC) ve Ortadoğu Savunma Örgütü (ODSO-Middle East Defense Organization/MEDO). Soğuk savaş’ın küreselleşmesinin yaşandığı 1940’ların sonu ve 1950’lerin başlarında İngiltere ve Amerika’nın Arap ve Arap olmayan Ortadoğu’da Sovyet karşıtı bir yerel savunma paktının oluşturulması yönünde ciddi çabalarının olduğu görülmektedir. Batı’nın özellikle ABD’nin, Sovyetler Birliği’ni kuşatma siyaseti kapsamında Ortadoğu’nun askerî ve güvenlik mülahazaları çerçevesinde Süveyş Kanalı merkez olmak üzere bir savunma ve güvenlik anlayışı stratejisi geliştirdikleri görülmektedir. Soğuk Savaş’ta Süveyş Kanalı merkez alındığı zaman, özellikle Sovyetler Birliği’nin güney kanadına düzenlenecek askerî operasyonlar için Ortadoğu’nun önemi ortaya çıkmaktadır. İngiliz ve Amerikalı stratejistler, Sovyeter’e karşı yürütülecek bir savaşın ana merkezinin Avrupa olduğunu değerlendirseler de İngilizlerin Mısır’daki hava üslerinin Sovyetlerin güney kanadına karşı stratejik hava saldırı için bir platform oluşturağını öngörmüşlerdi. Bu çerçevede Sovyetler Batı Avrupa’yla Ortadoğu’ya eş zamanlı

⁵⁵⁷ Elie Podeh. “The Perils of Ambiguity: The United States and the Baghdad Pact.” *The Middle East and the United States: A Historical and Political Reassessment*, edited by David Lesch. Westview Press, 2003, s.112; Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.177.

olarak bir saldırı gerçekleştireceklerdi.⁵⁵⁸ Türkiye-Suriye sınırını oluşturan Toros Dağları ile İran-Irak arasındaki Zağros Dağları bu anlamda Sovyetlerin güneye yönelik saldırılarına karşı “dış çemberi” oluştuyordu.⁵⁵⁹ Hem bu dış çemberin korunması hem de Sovyetlerin güneyindeki zengin petrol yataklarına karşı düzenlenecek hava harekâtlarında Ortadoğu’da Batının kullanabileceği hava üslerinin bulunması önemliydi.⁵⁶⁰ ABD açısından bu anlamda Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’e milli güvenlik politikalarında yer verilmesinin ilk örnekleri NSC 5/2 siyaset belgesinde bulunmaktadır. Buna göre:

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’in güvenliği ABD’nin güvenliği için hayati önemdedir...Sovyetler Birliği şu ülkelerden herhangi birinin kontrolünü ele geçirme çabasında başarılı olursa tüm Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’nun güvenliği tehlikeye düşer: İtalya, Yunanistan, Türkiye ve İran. Bu bakış açısından hareketle, Doğu Akdeniz’in ve Ortadoğu’nun güvenliğinin desteklenmesi...ABD’nin siyaseti olmalıdır. Bu politikayla uyumlu olarak ABD İtalya, Yunanistan, Türkiye ve İran’ın toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığının devamını desteklemelidir.⁵⁶¹

Ancak Mısır’ın Süveyş Kanal bölgesinden İngiltere’nin tamamen çekilmesi yönünde izlediği ısrarcı milliyetçi politika, Süveyş’i ana merkez alan ABD ve İngiliz askerî planlamalarını sekteye uğrattığı görülmüştür. MEC, Mısır’ı Batı’nın savunma planlamaları kapsamında bir bağlantı noktası olarak gören bir yaklaşımı benimsemiştir. ABD ve İngiliz askerî birliklerinin kanal bölgesini kullanmasına dayalı bu strateji, Mısır’ın engellemeleri sonunda akamete uğramıştır.⁵⁶² Mısır yönetimi 1936 yılında yapılan anlaşma ile Süveyş’te İngilizlere verilen üssün iadesini ve anlaşmanın iptalini istemişti.⁵⁶³ Neticede, Truman yönetimi, bu kez MEDO adı altında Batı savunmasına Mısır’ın da dâhil olduğu alternatif bir

⁵⁵⁸ Michael Cohen, *Strategy and Politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier* (London: Frank Cass, 2005), s.1.

⁵⁵⁹ y.a.g.e., s.2 ve 37.

⁵⁶⁰ 1950’lerin ortasına değin Amerikan Hava Kuvvetleri’nin sahip olduğu pervaneli bombadıman uçaklarının menzili kısıtlıydı. Bu nedenle kıta Amerikası’ndan kalkan uçakların Sovyet ankarasındaki stratejik hedeflere ulaşması mümkün değildi. Özellikle Sovyet stratejik hedeflerine karşı saldırılarda Amerikan uçaklarının menzili gözönüne alındığında Süveyş Kanal bölgesindeki İngiliz üslerinin ve Ortadoğu güvenliğinin önemi bu açıdan hayatiydi. Michael Cohen J. “From ‘Cold’ to ‘Hot’ War: Allied Strategic and Military Interests in the Middle East after the Second World War.” *Middle Eastern Studies*, vol.43, no.5, 2007, s.725-748, s.726.

⁵⁶¹ FRUS, 1948, vol.4, s.47.

⁵⁶² Nigel Ashton, “The Hijacking of a Pact: The Formation of the Baghdad Pact and Anglo-American Tensions in the Middle East, 1955-1958,” *Review of International Studies*, vol. 19, no. 2, April 1993, s.125-126.

⁵⁶³ Jacob C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1914-1956, Volume II*. D.Van Nostrand Co., 1958, s.203.

savunma platformu kurma yönünde çabaya girmişti. Amerika, Mısır'ın yanısıra, Sovyetler Birliği'nin güney kanadının stratejik anlamda çevrelenmesi kapsamına Türkiye ve Irak'ın da MEDO kapsamına alınması yönünde girişimlerde bulunmuştu. Burada bölgesel güçlerin insan kaynağının Batı savunma konsepti kapsamında MEDO'ya dâhil edilmesi ön plandaydı.⁵⁶⁴ Truman'ın başkanlıktan ayrılmasının hemen öncesinde 1952'nin sonbaharındaki çabalar, Irak Başbakanı Nuri El Said'in (d. 1888 ö. 1958) MEDO'nun bölgesel istikrarsızlığı arttıracığı endişesi ve Mısır Kral Faruk'un (d. 1920 ö. 1965) bir askerî darbe ile iktidardan uzaklaştırılmasının sonrasında belirsizliğini korumuştur.⁵⁶⁵ Eisenhower yönetiminin Ortadoğu'daki ilk işlerinden birisi, Mısır'da iktidarı ele alan Bağımsız Subaylar'a MEDO planının kabulü yönündeki girişimleriydi.

Dışişleri Bakanı Dulles'in Mayıs 1953'de Ortadoğu'ya yaptığı gezi, bölgesel savunma paktı anlayışının önündeki engellerin zorluğunu göstermesi bakımından önemlidir. Dulles'in Kahire'de Mısır'ın fiili lideri Cemal Abdül Nasır (d. 1918 ö. 1970) ile görüşmesinde edindiği izlenim, Mısır'ın savunma paktının oluşumunda bir "başlangıç" olmayacağı yönündeydi.⁵⁶⁶ Mısır'ın bölgesel savunma paktına itirazı iki temel sorun etrafında şekillenmişti: Arap-İsrail çatışması ve İngilizlerin Süveyş Kanal bölgesini terk etmemesi.⁵⁶⁷ Nasır, Mısır'ın Siyonizm ve Batı emperyalizmini Sovyetler Birliği'nin komünizm tehlikesinden daha önemli gördüğünü ifade etmişti: Yakın ve açık tehlike İsrail ve İngiliz emperyalizmidir. Komünizm tehlikesi ise çok uzaktı.⁵⁶⁸ Bunun da ötesinde, Nasır, Arap Ligi himayesinde, İsrail ve büyük güçlere karşı tek bir politika etrafında şekillenmiş Arap bir savunma paktı kurma arayışına girdi. Batı güdümündeki bir Ortadoğu savunma projesi Mısır'ın pan-Arap siyasetini engelleyecek bir yaklaşımdı.

ODSO'nun hayata geçirilmesindeki engeller karşısında, Dulles'in Ortadoğu turundan dönüşünün ardından, Amerikan yönetimi, Türkiye, İran ve Pakistan'ın

⁵⁶⁴ Hahn, *The United...*, s.144.

⁵⁶⁵ y.a.g.e., s.145.

⁵⁶⁶ Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2008), s.127.

⁵⁶⁷ FRUS, 1952-1954, vol.9, Part 1, s.19-25.

⁵⁶⁸ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s. 18; Hahn, *The United...*, s. 158-159; Mohamed Hassanein Heikal, *The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*. Doubleday & Company, 1973, s.40- 41.

dâhil olduğu bir “Kuzey Kuşağı” (the Northern Tier) olarak bilinen alternatif bir strateji geliştirdi. Amerika’nın amacı, bölgede büyük gerilimlere neden olan Arap-İsrail ve Mısır-İngiliz çekişmesini bir nevi by-pass ederek Sovyetler Birliği’ne karşı ilk elden tehdidi hisseden bölge ülkelerini bir savunma paktı etrafında örgütlemektir.⁵⁶⁹ Dulles’in görüşüne göre Kuzey Kuşağı ülkeleri, Moskova yayımlarını “en keskin hisseden” ve “muhtemel Sovyet saldırganlığına karşı coğrafi olarak set çekebilecek ülkelerdi.” Teoride, Kuzey Kuşağı savunma konseptine en az Arap katılımının sağlanarak Araplar arasında yaşanan bölgesel ve Arap liderliği sorununun da berteraf edilmesi amaçlanıyordu.⁵⁷⁰ Eisenhower yönetimi, örneğin Süveyş Kanalı sorunu gibi, İngiltere’nin bölge ülkeleri nezdindeki emperyalist politikalarından doğan Batı karşıtlığının önünü almak istiyordu.⁵⁷¹ 1954 ve 1955 yıllarındaki hızlı gelişmeler Ortadoğu’da bir savunma paktının aciliyetini daha da belirginleştirdi. Öte yandan, İngiltere ve Irak arasındaki Irak’taki İngiliz askerî üslerinin egemelik sorunu, Kuzey uşağı kavramından ne anlaşıldığı gibi krizler ABD’nin Bağdat Paktı’na tam üyeliğini sürekli ertelemesine ve nihayetinde üyelik konusunun rafa kaldırmasına neden oldu.

Türkiye ve Pakistan arasında Nisan 1954’te imzalanan “Dostluk İşbirliği Anlaşması”, Amerika’nın Kuzey Kuşağı savunma konseptini hayata geçirilmesi yönünde önemli ve bir teşvik edici bir etki yarattı.⁵⁷² Amerika, Türkiye ve Pakistan arasında böyle bir bağın kurulmasının ardından bölge ülkeleri Irak ve İran’ın da sürece katılması yönünde umutlandı. Ancak, ABD yine de kendisinin böyle bir savunma paktı oluşumunda itici güç olduğu izlemine yaratmamak adına büyük çaba gösterdi. ABD, bölgede yeni bir emperyalist sürecin canlanması endişesi içerisinde, Ortadoğu savunma paktında resmi bir Batılı etkisini mümkün olduğunca gizlemeye çalıştı. Bu anlamda, Kuzey Kuşağı’nın en önemli itici gücünü de Türkiye oluşturdu.⁵⁷³ NSC’nin Temmuz 1954’deki bir raporunda, Batının politikalarına karşı Arap devletlerinin endişeleri giderilinceye değin bu

⁵⁶⁹ Podeh, “The Perils...s. 102; Ashton, “The Hijacking...,” s. 126.

⁵⁷⁰ Barrett, *The Greater...*, s.16-17.

⁵⁷¹ Ashton, “The Hijacking...,” p. 125.

⁵⁷² Richard L. Jasse, “The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?”, *Middle Eastern Studies*, vol.27, no:1, (Jan., 1991), s 140-156.

⁵⁷³ National Security Council Report, United States Objectives and Policies with Respect to the Near East, 23 July 1954, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB78/propaganda%20127.pdf>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013; FRUS, 1952-1954, vol. 9, s. 2363.

Ülkelerin ve Batının (Türkiye müstesna) resmi bir savunma rgt içerisinde yer almasının “küçük bir ihtimal” olduğu vurgulandı.⁵⁷⁴ Amerikan yönetimi, bölgede bir savunma paktının yapılandırılması sürecini değerlendirirken, İngiltere de, Irak ve Mısır’daki güvenlikle ilgili çıkarlarının nasıl korunacağının endiğesi içerisindeydi. Churchill bağkanlığındaki İngiliz Hükümeti, Irak’ın savunma paktına dâhil edilmesi yönündeki Amerikan planlarının Mısır tarafından şiddetle eleştirileceğini düşünmüştü. Dolayısıyla Süveyş kanal bölgesindeki İngiliz askerî varlığının kendi çıkarlarını en yüksek düzeyde muhafazası ile kanalın Mısır’a devri öncelikli oldu. Temmuz 1954’te uzun süredir srmcemede kalan Kanal sorunu, İngiliz askerlerinin bölgeden çekilmesi anlaşmasıyla sonuçlandı.⁵⁷⁵ İngiltere, Irak’taki güvenlikle ilgili çıkarlarının korunması yönündeki pragmatik politikalarını da Bağdat Paktı’nın kurulduğu şubat 1955’ten önce imzaladığı yeni bir İngiliz-Irak zel Anlaşması ile garanti altına almıştı.⁵⁷⁶ Mısır ve Irak’taki stratejik amaçlarına ulaştığını düşünen İngiltere için artık Bağdat Paktı’na katılma vakti gelmişti.⁵⁷⁷

İngiltere’nin Bağdat Paktına katılımı, ABD’nin bu paktı tamamen yerel unsurlardan oluşturma amacı ile ters düşüyordu: İngilizler, Bağdat Paktını Irak’taki savunma tesislerinin güvenliği için bir şemsiye olarak görüyordu.⁵⁷⁸ Eisenhower yönetimi, Irak’ın Batılı bir pakta katılmasını desteklemelerindeki en önemli belirleyici sebebi komunizmin yayılmasında Irak’ın göstereceği destekte görmüştür.⁵⁷⁹ Ancak yine de, Nuri El Said gibi Iraklı politikacılar Amerikalara karşı komunizm tehdidi korkusunu kullanarak, bu tehdide karşı bölgede güvenilir bir ortak oldukları intibainı uyandırmaktan da geri kalmamışlardır. Washington’un Kuzey Kuşağı’nın güçlü bir destekçisi olmasından dolayı, ABD’nin Bağdat Büyükelçisi Waldemar Gallman, ABD’nin pakta katılmasının akılcı bir durum

⁵⁷⁴ National Security Council Report, United States Objectives and Policies with Respect to the Near East, 23 July 1954, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB78/propaganda%20127.pdf>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁵⁷⁵ Cohen, *Strategy...*, s.26.

⁵⁷⁶ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.249 note 13.

⁵⁷⁷ Daniel Williamson, “Understandable Failure: The Eisenhower Administration’s Strategic Goals in Iraq, 1953-1958,” *Diplomacy&Statecraft*, vol. 17, no. 3 (September 2006), s.604-605.

⁵⁷⁸ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.75.

⁵⁷⁹ Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013; FRUS 1952-1954, vol. 9, s.2355

olacağına inanıyordu. Savunma Bakanı Charles Wilson da, NSC'nin 6 Ekim 1955'teki toplantısında, pakta İran ve Pakistan'ın da katılması yönünde güçlü bir çaba gösteren Washington'un tam üyelik yönündeki tereddütleri karşısında şaşkınlığa düşmüştü.⁵⁸⁰ Daha sonra, Süveyş Buhranı sırasında, ABD Genel Kurmay Başkanlığı'nın görüşünü yansıtan bir rapordaki görüşlerini tekrarlayan Genelkurmay Başkanı Amiral Arthur W. Radford, kriz süresince pakta güçlü destek veren ABD'nin pakta tam üyeliğinin akılcı olacağını ifade etmişti: Eğer ABD pakta desteğini ilan eden açıklamalar yapıyorsa, "ABD neden Bağdat Pakti'na katılmak istemiyor?" diye soruyordu.⁵⁸¹ Pakta tam üyeliği savunanların en önemli argümanı, ABD'nin Ortadoğu coğrafyasında askerî planlamalara daha etkin olarak katılabileceğiydi. Üyelik, NSC'nin bir raporunda da belirtildiği gibi, "siyasî mülahazalarda daha yetkili bir ses" kazandıracaktı.⁵⁸² Dolayısı ile pakta üyelik, NATO, SEATO ve pakt üyeleri arasındaki planlamayı da geliştirecekti.⁵⁸³ Öte yandan ABD, bölgedeki stratejik tesisleri kullanma yönünden de kolaylıklara kavuşacaktı. Amiral Radford, resmi üyelikle ABD'nin tüm bölgede yeni üsler tesis edeceğini, muhtemel kriz durumlarında bu üslere depolanmış mühimmatla ABD birliklerinin daha hızlı müdahale edebileceğini belirtmişti.⁵⁸⁴ ABD'nin pakta dâhil olup olmamasının sonuçlarının ele alındığı 14 Aralık 1956 tarihli bir CIA istihbarat değerlendirmesinde, pakta katılmakla bölgedeki Sovyet etkisinin sınırlandırılmasının yanısıra, Batı'nın bölgedeki durumunu sarsacak Nasır ve diğer muhaliflere karşı güçlü bir duruş sergileneceğine vurgu yapılmıştı. Öte yandan raporda pakta üye hükümetlerin ve diğer Arap ülkelerindeki Batı'ya müzahir unsurların durumunun önemli ölçüde güçleneceği, buna karşın muhaliflerinin pozisyonlarının zayıflayacağı da belirtilmişti. Çalışmada önemli bir tespit de, İngiltere'nin bölgede gittikçe azalan askerî etkisinin, ABD tarafından doldurulacağıydı.

⁵⁸⁰ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 35; FRUS 1955-1957, vol. 12, s.164.

⁵⁸¹ 1955-1957, vol. 12, s.362.

⁵⁸² FRUS 1955-1957, vol. 12, s.296.

⁵⁸³ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.180.

⁵⁸⁴ y.a.g.e., 176-177, 180; Cohen, *Strategy...*, s.176.

Neticede, üyeliği savunanlar, ABD askerî varlığının Ortadoğu'da genişleceğini ummaktaydı.⁵⁸⁵ Öte yandan, üyelik kimi sorumlulukları ve tehlikeleri de beraberinde getirecekti: Üyelik durumunda pakt üyeleri kendi tercihlerinin yansımaları olan ekonomik, askerî ve özellikle ABD'nin siyasî desteğinin bir tezahürü olarak görecektlerdi. Nasır ve destekçileri, Sovyetler'in teşviki ile Suriye ve Ürdün'deki pozisyonlarını güçlendirmeye çalışarak Irak ve Lübnan'daki Batı yanlısı unsurları taciz edecekti. Değerlendirmeyi kaleme alan CIA uzmanları temkinli davranmakla birlikte Mısır ve Suriye'nin Doğu Bloğuna dâhil olma yolunda hayli ilerlediklerini, bağımsızlıklarını kaybetme korkusunun Doğu Bloğunu dâhil olmayı engelleyeceğini öngörmüştü. Fakat ABD pakta üye olursa Mısır ve Suriye bunu ABD'nin kendi bölgesel rakipleriyle ittifaka girmesi olarak değerlendirecekti. Bu halde de Mısır ve Suriye ABD ve Sovyetleri birbirlerine karşı kullanarak fayda sağlayamayacaklardı. Dolayısıyla bağımsızlıklarını koruma adına Sovyetlerle ilişkilerindeki temkinli tutuma da daha az riayet edeceklerdi. ABD istihbaratının dikkat çektiği önemli bir husus, Mısır ve Suriye gibi bölgede kilit rol oynayan iki ülkenin Sovyetler Birliği'ne yönelmelerinin sebeplerinden birisi olarak Bağdat Pakti'na ABD'nin üyeliği idi. Bölge ülkelerinin kendi çıkarları doğrultusunda iki büyük gücü de birbirlerine karşı oynadıkları yönündeki tespit de dikkate değerdir.⁵⁸⁶ Ancak CIA üye olunmadığı takdirde paktın dağılacağı endişesini hem Beyaz Saray hem de Dışişleri Bakanlığı'yla paylaştı. Savunma Bakanı Wilson da aynı şekilde paktın dağılacağı endişesini taşıyordu.⁵⁸⁷ Süveyş Savaşı sonrası da, üyelik konusunu savunanlar benzer argümanları dile getirmişlerdi. İngiltere'nin Mısır'a saldırması paktın itibarını derinden sarsmıştı. Bu anlamda Paktın hayatına devam etmesi için ABD üyeliği önemliydi. Üyelikle ilgili görüşlerin temelinde Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliği ve Mısır, Suriye gibi ülkelerde sağladığı kazanımların yanısıra, İngiltere'nin zayıflaması neticesi ortaya çıkan güç boşluğunun Sovyetler'den önce ABD tarafından doldurulması düşüncesinde

⁵⁸⁵ CIA, Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56, 14 December 1956, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁵⁸⁶ CIA, "Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56, 14 December 1956", http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁵⁸⁷ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 258; FRUS 1955-1957, vol.12, s.294.

yatmaktadır. Süveyş sonrası gelişmelerin ışığında Savunma Bakanı Wilson pakt üyeliğiyle ilgili tutumun ivedilikle gözden geçirilmesini önerdi. NSC toplantısında “son dönemlerde yaşanan boşluğun etkin bir şekilde doldurulması için üyelik konusuna ivedilik verilmesi” istendi.⁵⁸⁸ Diğer raporlarda da Sovyetler’in artan etkisini tersine çevirmek için üyeliğin etkin bir mekanizma olarak işleyeceği savunuldu. ABD Savunma Bakanlığı’nın 4 Aralık 1956’de Eisenhower’a yazdığı bir bilgi notunda durum şöyle özetlendi:

Pakta katılım, İngiltere’nin bölgedeki durumunun ve itibarının düşmesiyle ortaya çıkan siyasî ve askerî boşluğun ABD tarafından doldurulmasını sağlayacaktır. ABD ve SSCB bu boşluğu doldurabilecek yegâne büyük güçlerdir. Sovyetler bu yönde güçlü ilerleme kaydediyorlar ve ABD’nin Bağdat Paktına katılımının başarısızlığı bizim zayıflığımız olarak görülecek ve Sovyetleri rakipsiz bırakacaktır.⁵⁸⁹

ABD Bağdat Büyükeçisi Gallman’a göre, “[üyeliğe] katılım paktın güçlenmesi için mükemmel bir antidot” olacak ve Nasır tarafından Bağdat Paktı’na karşı 1955’te oluşturulan Mısır-Suriye-Saudi paktının etkinliğini de gölgeleyecekti.⁵⁹⁰ Pakta üyelikte ısrarcı olan Savunma Bakanlığı, bölgesel sorunlarda direkt taraftar olmama yönünde bir politika izlemeye çalışan Dışişleri’nin karmaşık bir coğrafyada ABD’yi bir bilinmezlikler yumağının içerisine attığı görüşündeydi. NSC’de yer alan temsilciler üyelik halinde pakt üyeleriyle ilişkilerdeki endişelerin giderileceğini savunuyorlardı. Türkiye açısından ABD’nin katılımını önemli olan hususlardan birisi de, üyelik halinde, “ABD’nin dünya genelinde Sovyet/Komünizm tehdidine karşı destek sağladığı ve teşvik ettiği ortak savunma konseptine sağlam, tutarlı, daimi bir desteğin gösterilmiş olacağı”ydı. Öte yandan ABD üyeliğiyle NATO’nun güney kanadını güçlenecek ve NATO’yla Bağdat Paktı arasındaki planlamanın koordinasyonu sağlanacaktı. Katılımın gerçekleşmemesi durumunda ise, pakt çökecek bölgedeki bağlantısızların durumu güçlenecekti. Ayrıca, NATO’nun güney kanadı da çökecekti.⁵⁹¹ Savunma Bakanlığı da, ABD’nin katılıma direnmesinin devamı durumunda, Sovyet baskısı karşısında dostlarını ve müteffiklerini desteklemeyen bir ABD’nin itibar kaybına uğrayacağı görüşündeydi. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Loy Henderson, Bakan Dulles’a

⁵⁸⁸ FRUS, 1955-1957, vol. 12 s.324-325.

⁵⁸⁹ FRUS, 1955-1957, vol. 12, s.373.

⁵⁹⁰ FRUS 1955-1957, vol.12, s.36. Ayıca bkz. FRUS, 1955-1957, vol.12, s.361-363.

⁵⁹¹ FRUS 1955-1957, vol.12, s.296.

yazdığı kapsamlı bir Bağdat Paktı notunda üyelikten kaçınmanın sonucunu net olarak ortaya koydu:

Ortadoğu'da, bu bölge ile ilişkilerimizde istikrar eksikliği gibi, bence haksızca kazanılmış, bir saygınlığımız var. Bir o yana bir bu yana gittiğimiz, kendimizden emin olmadığımız, yalnızca terk etmek için belli zamanlarda belli pozisyonlar aldığımız, bizi destekleyenleri riskli durumlarda bıraktığımız. Şimdi de Bağdat Paktı'nı destekleyenler arasında onları riskli bir durumda bıraktığımız gibi bir hissiyatı var.⁵⁹²

Henderson ABD'nin uluslararası itibarının korunması adına çözüm olarak, pakta üyeliği öngörmekteydi. Öte yandan, Dulles ve Eisenhower da üyelik konusunda, pakt üyelerinden artan bir baskı ile karşı karşıyaydı. Ancak ABD, Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan kanlı darbe sonrasına kadar Bağdat Paktı'na tam üye olmayacaktır. Dışişleri ve Beyaz Saray başka yöntemlerle pakta destek sağlama yollarına girmiştir. Dulles'in tercih ettiği yöntem, özellikle bölgesel kriz durumlarında kişisel temaslar ve kamuoyu yoluyla pakta sürekli desteğin verilmesiydi. Öte yandan, ABD tam üyelik gerçekleştirmeksizin, pakt bünyesindeki faaliyetlere iştirak etmiştir. Eisenhower yönetimi, paktın sekreteryasında önemli sayıda subayı da görevlendirmişti. ABD Süveyş Buhranı sırasında Askerî Temsil Grubu'nu kurarak pakt ile temasını arttırmış, pakt bünyesindeki alt-komitelerde yer almıştı.⁵⁹³ Bu çerçevede, Nisan 1956'da Ekonomik ve Karşı-Yıkıcı komiteye dâhil olmuştur. Bu komitenin en önemli işlevi, üye ülkelerdeki komünist yıkıcı faaliyetlere karşı komite üyelerinin istihbarat teşkilatları arasındaki bilgi paylaşımıydı.⁵⁹⁴ 1957 yılı bahar döneminde de Başkan Eisenhower'ın özel temsilcisi sıfatı ile kongre üyesi Richard'ın bölgeyi kapsayan gezisi sırasında ABD paktın Askerî komitesine üye oldu.⁵⁹⁵

1955-1958 yılları arasında Eisenhower yönetimi pakta üyelikten imtina etmişti. Bunun en önemli nedenlerinden birisi üyeliğin mevcut durumda ABD çıkarlarına ne tür ilave katkı sağlayacağıydı. Örneğin Dışişleri Bakanlığı'ndan William Rountree, komitelere üyeliğin yeterli faydayı sağlayacağı görüşündedir. Nitekim

⁵⁹² FRUS 1955-1957, vol.12, s.388.

⁵⁹³ FRUS 1955-1957, vol.12, s.333.

⁵⁹⁴ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.162-163.

⁵⁹⁵ Eisenhower, *White...*, s.193. James Rirchard, Eisenhower Doktrini'nin ilanından sonra bölgeye başkentlerine (Şam ve Kahire hariç) Doktrini'nin uygulamasında bölgenin nabzını yoklamak üzere gezi düzenlemiştir.

18 Kasım 1956 tarihli Bakan için hazırladığı bilgi notunda Rountree, hem sahadaki ABD'li diplomatların hem de üye ülke hükümetlerinin katılım yönündeki ısrarcı taleplerine rağmen, ABD'nin pakta dâhil olmasının ABD'nin ulusal çıkarlarına hizmet etmeyeceğini belirtti.⁵⁹⁶ Pakt üyeleri ile ikili ilişkiler çerçevesinde ilişkilerin sürdürülmesi Eisenhower yönetiminin kararı olmuştur. Dulles, Ortadoğu'da yerel bir savunma örgütünün kurulması yönündeki iyimserliğini, Arap-İsrail barışının sağlanamayacağı yönündeki gelişmeler üzerine yitirmişti. İngiliz meslektaşı ile ABD'nin Bağdat Paktı'na katılım konusunu görüşürken, "Bağdat Paktı'nın kâğıt üzerinde bir pakt olarak kalması" tavsiyesinde bulundu.⁵⁹⁷ Nitekim Podeh'in ifadesi ile "Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini'nin ilanı ile paktın kaderi çizilmişti." Eğer, ABD'nin pakta katılımı ilgili bir şans varsa da "Eisenhower Doktrini ile pakt lüzümsüz hale gelmişti".⁵⁹⁸ Dulles artık Kongre kararıyla pakta dâhil olmaktan ziyade, ABD'nin direkt hükümet kanalıyla daha güçlü eylem yapma imkânı bulunduğunu düşünüyordu. Ancak pakt üyeleri ABD'nin üyeliği konusunu doktrinin ilanından sonra da gündemde tutmaya devam etti. ABD'nin bu aşamda birinci önceliği Mısır ve İsrail ile ilişkilerin durumunda karşılıklı uzlaşmaya ulaşabilmektir. Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu'da bölgesel bir pakta dâhil olmanın Sovyetler ile gerginliği arttırarak, Soğuk Savaş'ın bölgede alevlenebileceği endişesini taşıyordu. Pakt üyeliğini savunanlar Sovyet yayılmacılığının önlenebileceğini savunurken, karşı çıkanlar ise Sovyetler'in siyasî, ekonomik ve askerî alanlarda daha fazla etki alanı yaratabileceğini inanıyordu. Bu anlamda 1955 yılı özellikle ABD'nin Sovyetler Birliği'nin bölgedeki siyasetini değerlendirmeleri açısından önemli bir kilometre taşıdır. Bu nokta Yaqub Siyonizme karşı büyüyen Arap tepkisinin ve Sovyetler'in siyasî alanlara daha fazla nüfuz edebilmesinin imkânlarının gelişmesine işaret eder.⁵⁹⁹ Milli bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesindeki büyük fırsatı hisseden Sovyet lideri Khrushchev, özellikle kolonileşme sürecinden kurtulan ülkelere her türlü

⁵⁹⁶ FRUS 1955-1957, vol. 12, s.337.

⁵⁹⁷ Nakleden Roger Wm Louis. "Dulles, Suez and the British." *John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War*, edited by Richard M. Himmerman, Princeton University Press, 1992, s.139 not.20. Özellikle 5. Bl.

⁵⁹⁸ Podeh, "The Perils...", s.112.

⁵⁹⁹ Salim Yaqub, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*. University of North Carolina Press, 2004, s.37.

yardımın arttırılması yönündeki siyasetini 1955'te hayata geçirmeye başlamıştır. Sovyetler'in özellikle anti-kolonileşme sürecindeki gelişmemiş ülkelerdeki milliyetçi hükümetlere yönelik politikaları önemlidir. Buna göre Sovyetler, özellikle 1954'ten sonra dünyada hâkim olan atom savaşı korkusunu kullanarak Batı ile ittifak arayışlarında olan ülkeler üzerinde "dünya barışı" kampanyalarını yoğunlaştırmıştı.⁶⁰⁰

Bu anlamda, Bağdat Pakti'nin kuruluşundan hemen sonra Mısır-Çek silah anlaşmasının Eylül 1955'te imzalanması Sovyetler Birliği için Ortadoğu'da yeni bir politikanın ilk işaretidir.⁶⁰¹ Nitekim Sovyetler de Bağdat Pakti'nin oluşumunu saldırgan NATO'nun bir uzantısı olarak "kendi güvelikleri" için bir tehdit olarak görmüş ve bu duruma "kayıtsız kalmayacaklarını" belirtmişti.⁶⁰² Mayıs 1955'te kurulan Varşova Pakti'ni bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Süveyş Savaşı sonrası CIA'in 3 Ocak 1957 tarihli Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikalarının değerlendirildiği bir çalışmada Sovyetler'in bölgede doğan boşluklardan nasıl hızla istifade edebilme yoluna girdiği net olarak yer almıştı:

SSCB'nin Ora Doğu'ya müdahalesinin zamanlaması ve motiasyonu kısmen Sovyet liderlerin egemen Batı Almanya'nın NATO ittifakına dâhil olmasının engellenmesindeki başarısızlıktan kaynaklanmaktadır... Ortadoğu'daki Sovyet hücumunun ana amacı NATO ittifakının stratejik ana gücünün güneyden kuşatılması ve ittifak üyelerinin petrol sahalarına, Ortadoğu'daki kara, deniz ve hava üslerine ulaşmalarının engellenmesi ve Avrupa ve Asya arasındaki Süveyşteki hayati iletişim kanallarını kesmedir. Bunun doğal sonucu olan amaç ise Ortadoğu'daki "kuzey kuşağı" üyelerinin kuşatılması ve Batı destekli savunma mekanizmasının güneye doğru ilerleyerek ilave Arap ülkelerinin dâhil edilmesinin önlenmesidir.⁶⁰³

NATO'nun ve bölgesel savunma örgütü Bağdat Pakti üyelerinin güneyden çevrelenmesi ve hayati petrol kaynakları ile Avrupa-Asya arasındaki iletişim Sovyetler tarafından kesilmesi Washington'un Ortadoğu'ya yönelik en önemli kaygı nedenleridir. ABD Dışişleri Bakanlığı, üyeliğin Sovyetlerle ilişkileri

⁶⁰⁰ CIA, Current Intelligence Staff Study, "SOVIET POLICY TOWARD THE UNDERDEVELOPED COUNTRIES (XIII-61*)", 28 april 1961, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000499818.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁰¹ Hahn, *The United States*..., s.190-191.

⁶⁰² *Statement by U.S.S.R. Ministry of Foreign Affairs on Security in the Near and Middle East, April 16, 1955, Soviet News, No. 3146 (April 19, 1955), s. 1-2. <https://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1955Soviet-baghdad1.html>*, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁰³ CIA, SOVIET STAFF STUDY - THE SUEZ CRISIS - A TEST FOR THE USSR'S MIDDLE EASTERN POLICY, 3 JANUARY 1957, <http://www.foia.cia.gov/document/soviet-staff-study-suez-crisis-test-ussrs-middle-eastern-policy-3-january-1957>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

gerginleştireceği endişesini taşıırken, pakta muhalif tavır alan bölge ülkeleri Mısır-Suriye ve Suudi Arabistan'la ilişkilerin geliştirmesinden de endişe duymaktaydı. 14 Aralık 1956 tarihli bir istihbarat değerlendirmesinde, pakta katılımın "bölgede ABD askerî varlığının artmasının Sovyetlerin endişesini arttıracak ve Ortadoğu'ya muhtemel yeni dalga Sovyet yardımlarının akacağı" belirtildi.⁶⁰⁴ Eisenhower yönetimi bölgede İngilizlerin çekilmesinin yaratacağı boşluğu doldururken, iki büyük güç arasında Soğuk Savaş gerginliğini körükleyecek adımlardan da imtina etme yoluna gidecekti. Eisenhower Doktrini'yle Amerika'nın, Bağdat Paktı'na dâhil olmamasının getireceği olumsuzlukları berteraf etmeyi tercih ettiği değerlendirmek mümkündür. Moskova-Washington arasındaki rekabet alanın derinleşmesinden duyulan endişe Eisenhower yönetiminin izlediği bir stratejidir. Bu nedenledir ki, Bağdat Paktı'na üyelikle ilgili süreçte Amerika'nın izlediği stratejide bir muğlaklık yaratmıştı. Örneğin, bölgede İngiliz etkisinden daha çok Amerikan etkisinin görüldüğü Suudi Arabistan'ın Arap rekabetinde karşı cephede yer alması, petrolle ilgili önemli çıkarları olan ABD'nin en son arzu edeceği bir durumdu. ABD özellikle petrol şirketi ARAMCO ve Dahrân hava üssü ile Suudi Arabistan'da üzerinde hayati çıkarlara sahipti.⁶⁰⁵ Nitekim 1957 Suriye Buhranı sonrasında ARAMCO Başkan Yardımcısı, CIA Başkanı Allen Dulles'a hitaben yazdığı mektupta her ne pahasına olursa olsun Ortadoğu petrollerinin Batı'nın kontrolünde kalması gerektiğini belirtmişti.⁶⁰⁶ Ancak Eisenhower yönetiminin ilk yıllarında özellikle Arap Körfezi prenslikleri ile İngiltere arasında yaşanan krizler, Amerika'nın Suudilerle olan ilişkilerinde sorunları da beraberinde getirmişti.⁶⁰⁷ Bu anlamda Bağdat Paktı Amerikan-Suudi ilişkilerindeki diğer bir sorun olarak ortaya çıktı. Suudi ve Irak

⁶⁰⁴ CIA, Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56, 14 December 1956, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁰⁵ Amerika'nın Suudi Arabistan'da ARAMCO tarafından işletilen sahalarda önemli petrol imtiyazlarının yanı sıra Dahrân'da önemli bir askerî üssü de bulunmaktaydı. Nathan Citino, *From Arab Nationalism to OPEC: Eisenhower, King Sa'ud and the Making of US-Saudi Relations* (Bloomington: Indiana University Press, 2002), s.32, 44.

⁶⁰⁶ CIA, "Letter to Mr. Allen Dulles from James Terry Duce, March 11, 1958", <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80B01676R003800040050-4.pdf>, Son erişim tarihi: 25 Temmuz 2016.

⁶⁰⁷ y.a.g.e. s.82-84 ve CIA, Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

hanedanlıkları arasında mevcut olan ve Arap yarımadasındaki iktidar mücadelesinin Suudi hanedanlığına geçmesinden sonra alevlenen husumet Bağdat Paktı sürecinde bir kez daha su yüzüne çıkmış görünmektedir. Yaqub'un ifadesiyle Suudiler Bağdat Pakтынı "Haşimilerin yükselmesinin bir aracı" olarak görmüşlerdi.⁶⁰⁸ Suudiler bu çerçevede Haşimi hanedanlığının Ortadoğu'da etkisinin artmasına işaret eden Bağdat Paktı'na muhalifet gösteren ilk ülkelerdendi.⁶⁰⁹ Ancak bu dönemde Kral Saud'a karşı Nasır taraftarlarının organize ettiği bir tahtan indirme planının açığa çıkması Amerikan-Suudi ilişkilerinin gelişmesine de vesile oldu. Eisenhower yönetimi tarafından Arap dünyasında hızla yükselen Nasır'a karşı Suudi kral Saud'ın bir alternatif/dengeleyici lider olarak ön plana çıkarılması bu dönemde dikkati çekmektedir.⁶¹⁰ Eisenhower, 28 Mart 1956'da Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanları ile yaptığı Ortadoğu ile ilgili görüşmenin ardından günlüğüne şu notları aktardı:

Sorundaki temel faktör Nasır'ın büyüyen ihtirası, Sovyetlerle birlikteliğinden kazandığı güç hissi, tüm arap dünyasının gerçek lideri olarak ortaya çıkabileceği inancı ve bu inançlardan dolayıdır ki, Araplar ve İsrail arasındaki uzlaşma tedbirleri için yapılmış olan önerileri reddetmesidir.

Bundan dolayı, Arap dünyasında muhtemel başka bir lideri ortaya çıkarmaya başlamamız konusunda, karşılıklı düşmanca kişisel ihtirasların Nasır'ın geliştirdiği kesin olan saldırgan planlarını rahatsız edecek düşüncesiyle, dışişleri bakanlığına öneride bulundum. Böylesi bir rakip olarak benim seçimim Kral Suud'dur.⁶¹¹

Böylesi bir kritik yaklaşımın sergilendiği Washington'da, Bağdat Paktı'na üyeliğin Arap dünyasındaki mevcut sorunları körükleyeceğinin hesaplandığı da ortadadır. Amerikalı planlamacılar Pakta üyeiğin Suudi-Amerikan ilişkilerinde bir erginlik yaratacağı ve Dahran hava üssünün kullanım anlaşmasının yenilenmesinde

⁶⁰⁸ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, s.76; Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁰⁹ Yaqub, *Containing Arab Nationalism*, s.76.

⁶¹⁰ Citino, *From...*, s.125, 130; Yaqub, *Containing...*, s. 48.; CIA, Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56, 14 December 1956, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

⁶¹¹ FRUS, 1955-1957, Vol.15., s.425-426.

sorun yaşama edişesini de taşımaktaydı.⁶¹² Amerikan yönetiminin amacı Nasır'a karşı bir Arap ortak hareketinin siyasetini geliştirebilmektir. Nitekim Şubat 1957'de Suudiler ve Iraklılar arasında Nasır'a karşı ortak bir kampanya başlatılması kararı alındı ve Suudi Kral Mayıs 1957'de Irak'ı ziyaret eder. Yine de Suudiler Irak ve Mısır arasında hassas bir denge kurmanın da yolunu arayacaktı.⁶¹³ Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles, Şubat 1957'de Washington'u ziyaret eden Veliaht Prens'in başkanlığındaki Irak heyetine, "ABD'nin pakta üyeliğinin bölgede ayrılığı arttırıcı etkisinden daha çok birleştirici etkisinin olduğu zaman ikna edici olacağını" belirtti.⁶¹⁴ Eisenhower için pakta üyelikle ilgili olarak, Irak Veliaht prence, kısa vadede "İsrail sorunun Sovyet tehdidinden daha kritik olduğu"nu ifade etti.⁶¹⁵ Amerikan yönetimi, Bağdat Paktı'nın kurulmasından önce, Ortadoğu'nun ortak savunma planlaması çerçevesinde İsrail'le daha öncesine dayalı bir işbirliği içerisindeydi. ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin pakta dâhil olması durumunda, İsrail'in daha fazla güvenlik garantisi talebinde bulunacağını bilmekteydi. Nasır'ın liderliği süresince özellikle artış gösteren İsrail'e "fedai" saldırılarının⁶¹⁶ muhtemel pakta üyeliğin ardından bölgedeki Arap-İsrail gerginliğini körükleyeci endişesi Washington'daki hâkim görüştü. Dışişleri Bakan Yardımcısı Herbert Hoover 11 ağustos 1955'te durumu İngilizlere şöyle açıkladı:

ABD'nin Bağdat Paktına dâhil olması sorusu ABD yönetimi içerisinde en dikkatli şekilde ele alınmaktadır. Mevcut şartlarda vardığımız netice bizim (Pakta) dâhil olmamızın akıllıca olmayacağıdır veya başka bir ifade ile şu anda resmi olarak pakta dâhil olmamız durumunda böylesi bir adımın Arap-İsrail gerginliklerinde bir azalmanın tersi bir etki yaratacağıdır... Arap-İsrail gerginliklerinde yumuşama olursa pakta dâhil olmayı düşünebiliriz...⁶¹⁷

Bu anlamda, İsrail ABD'nin pakta dâhil olması ile yalnızlaşacağı ve komşu Arap ülkelerinden daha fazla tehdit alacağı endişesini taşımaktadır. Bu durum özellikle İsrail ile sınır komşusu olan Ürdün ve Mısır için geçerlidir. Dulles, Mısır'ın

⁶¹² FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 415; FRUS 1955-1957, vol. 12, s.297.

⁶¹³ FRUS 1955-1957, vol. 12, p. 1033; Yaqub, *Containing...*, s.101, 104 ve 140.

⁶¹⁴ FRUS 1955-1957, vol.12, s. 1035.

⁶¹⁵ FRUS 1955-1957, vol.12, s. 1026.

⁶¹⁶ 28 Şubat 1955'te Mısır'dan sızan fedailer, bir İsrail'de bir bilimsel kuruluşun bazı belgeleri çalarlar. Buna İsrail'in tepkisi çok sert misilleme olur. Gazze'ye düzenlenen İsrail saldırısında çok sayıda Mısırlı öldürülür. Nasır için u alarm zillerinin çalması için yeterlidir ve Mısır silahlı kuvvetlerinin yeni silah alımları için arayışa geçmesine neden olur. Mısır da bu arada Gazze'den İsrail topraklarına fedai saldırıları düzenlemeye başlar. David A. Nichols, *Eisenhower 1956: The President's Year of Crisis--Suez and the Brink of War*. Simon & Schuster, 2012, s.14.

⁶¹⁷ FRUS 1955-1957, vol.12, s.141.

muhalefet gösterdiği pakta Irak dışındaki Arap ülkelerinin dâhil edilmesi çalışmalarının ertelenmesi gerektiği fikrindedir. Mart 1955'te Dulles başkanlığına, İsrail'e sınır olan Arap ülkelerinin pakta dâhil edilmesi yönünde hiçbir teşvikin yapılmaması talimatını vermiştir.⁶¹⁸ İsrailli yetkililer, kendilerine karşı nispeten ılımlı ve dostane bir politika izleyen Türkiye'nin de paktın kurucu üye olmasından kaygı duymaktadır. Aynı şekilde, resmi söylemlerde İsrail'e karşı orta yol izleyen Irak'la da birçok alanda sorunlar bulunmaktaydı. İsrail'le sınır çatışmaları yaşayan Mısır'ın bölgede başlatacağı bir silahlanma yarışının bölgedeki diğer ülkelere yayılacağı endişesi ABD'li yetkililerin Pakt'a dâhil olma yönündeki tereddütlerini arttırdı.⁶¹⁹ Eisenhower ve Dulles için İsrail'in ilave güvenlik garantisi talepleri ABD'nin pakta resmen dâhil olmasının önünde bir engeldi: Dulles 6 Mart 1956'da İngiliz meslekdaşına pakta dâhil olmak için İsrail'e güvenlik garantisi vermeksizin Senato'nun onayını alamayacağını bildirirken, Eisenhower da İngiliz Başbakanı'na yazdığı mektupta bu İsrail'in güvenlik endişesinin yarattığı tereddütü ilettili.⁶²⁰ Dulles, pakta üyelik ile ABD'nin Orta Dğu'da daha fazla güvenlik sorununa taraf olacağı endişesindedir. Öte yandan, Arap-İsrail sorunu ortadan kalkmadan İsrail'e güvenlik garantisinin verilmesi, ABD'nin 1950'lerin ortalarında Mısır-İsrail barışıyla ilgili yürüttüğü Alpha Projesi'nin de sekteye vurulması anlamını taşıyacaktı.⁶²¹ Bu durumda, Amerika, İsrail'e karşı elinde tuttuğu en önemli koz olan güvenlik kartını hiçbir kazanç olmadan kullanmış olacaktı. İsrail'e güvenlik garantisinin verilmesi genel Ortadoğu güvenlik politikaları açısından ABD'li planlamacıların en hasas olduğu konulardan birisiydi ve paktın tek Arap üyesi Irak'ın tepkisini çekeceğinde de kuşku yoktu. Nitekim Dulles Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanıyla 23 Nisan 1956'daki görüşmesinde İsrail'e güvenlik garantisini verilmesi durumunda Irak'ın paktan çıkacağını ve dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu savunma politikasındaki en önemli temellerinden birisinin

⁶¹⁸ Ashton, *Eisenhower...*, s.49.

⁶¹⁹ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 270; Ashton, "The Hijacking...", s.133.

⁶²⁰ Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.154; Peter G. Boyle, *The Eden-Eisenhower Correspondence, 1955-1957*. University of North Carolina Press, 2005, s.123.

⁶²¹ Alpha Projesi, 1954-1955 yılları arasında İngiliz-Amerikan ortaklığında yüksek derecede gizlilik ihtiva eden bir planlama olarak, Filistin mülteci sorununun yanısıra, İsrail'in sınırlarının yeniden düzenlenmesi ve Mısır-İsrail soruna yeni bir düzenleme getirilmesi yönündeki faaliyetidir. Bkz., Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s-122-123, 128-129. Özellikle, Shamir Shimon. "The Collapse of Project Alpha", William Roger Louis ve Roger Owen. *Suez 1956: The Crisis and Its Consequences*. Oxford University Press, 1989, içerisinde, 5.Bölüm.

sarsılacağını söyledi.⁶²² Kaldı ki, İsrail yanlısı görüşlerin hâkim olduğu Kongre'nin de İsrail'e güvenlik garantisinin verilmediği bir durumda pakta dâhil olmayla ilgili onayı da vermemesi muhtemeldi. Kongre böyle bir durumda ABD'nin İsrail'e ihanet edeceğini düşünecekti.⁶²³ Pakta üyelik, diğer yandan, Arapların daha net bir şekilde Sovyetler'le işbirliğini arttıracaktı.⁶²⁴ Bu anlamda Pakta dâhil olmanın getireceği avantaj, ABD'nin Ortadoğu güvenlik politikasına faydadan daha çok zarar verebilecek mahiyet taşıyacaktı. Üyeliğin yaratacağı problem Kongre'nin İsrail yanlısı üyelerinin baskısıyla Süveyş Savaşı'ndan sonra daha kronik bir hal aldı. Eisenhower yönetiminin Kongre'de üyelikle ilgili onayı alamaması en son istenilecek şeylerden birisiydi. Eisenhower yönetimim bir yandan İsrail'in güvenlik sorunun yarattığı durumu ele alırken diğer yandan da Nasır liderliğindeki Mısır'ın izlediği politikalar da Eisenhower yönetiminin Ortadoğu politikalarında öncelikli konumdaydı. Dışişleri Bakanlığı, Şubat 1955'te ilan edilen Bağdat Paktı'nın Arap dünyasında yarattığı aleyhte durumdan rahatsızdı. Mısır, özellikle Irak'la sürdürdüğü Arap dünyası liderlik mücadelesinde, pakta koloni sisteminin farklı bir uzantısı olarak propagandalarında kullanılmaktaydı. Bu anlamda, Irak'ın pakta üyeliği Arap liderlik mücadelesini alevlendirmişti. Haşimi Irak'la Mısır'ın yaşadığı sorunlar, Suriye, Ürdün ve Lübnan üzerindeki etki savaşı bölgede ABD-Sovyet rekabetinden farklı bir mücadele alanı yaratmıştı.

Özellikle, 1945 sonrası Fransızların Suriye ve Lübnan'dan çekilmelerinin yarattığı güç boşluğu Irak-Mısır etkinlik savaşının bu ülkelerde yoğunlaşmasına neden olmuştu.⁶²⁵ Mısır'daki 1952 devrimi bölgesel rekabete yeni bir ivme kazandırmıştı. Mısır'da Nasır liderliğinde, tüm Arap dünyasında yabancı boyunduruğuna karşı bir direniş ile birlikte Arap dünyasının liderlik arayışı başlamıştı.⁶²⁶ ABD'li yetkililer, özellikle Arap Ortak Savunma Paktı'nın kurulmasıyla Mısır ve Irak arasındaki liderik mücadelesinin arttığına dikkat

⁶²² FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 294-295.

⁶²³ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 175. Dulles, bu konu ile ilgili Kongre üyeleriyle özel görüşmeler yapmış ve Eisenhower'ı Kongrenin tutumu hakkında bilgilendirmişti. FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 270.

⁶²⁴ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 275.

⁶²⁵ Kerr, *The Arab...* s.2.

⁶²⁶ Hahn, *The United...*, s.183.

çekmişlerdi.⁶²⁷ Bağdat Pakti'nin oluşumuyla Mısır'ın liderlik iddiası, Irak'ın bölgesel konularda daha fazla söz söyleme imkânıyla da ciddi bir yara almıştı. Pakt, Nasır'ın Soğuk Savaş'ta sürdürmeyi amaçladığı bağlantısızlık hareketine ciddi bir darbeydi ve "Arap saflarında ayrışmaya neden olmuştu."⁶²⁸ Bağdat Pakti, Mısır'a İsrail'e karşı bir güvenlik garantisi de vermediğinden Mısır tarafında endişe yaratmıştı. Mısır için durum, paktın İsrail'e karşı etkili bir destek de sunmamasıydı.⁶²⁹

Nasır hızlı bir şekilde pakt üyelerinden Irak'a ve paktın batılı destekçilerine karşı bir strateji geliştirdi. Kaldı ki, Nasır, ABD'li yetkilileri daha 1955'in başında açıkça uyarmıştı: ABD paktla yoluna devam edebilirdi ve Irak Başbakanı Nuri El Said birkaç yıl daha iktidarda kalabilirdi. Ancak pakt bir kâğıt parçası olarak kalacaktı. ABD'nin Kahire Büyükelçisi, Mısır'daki Devrim Konseyi'nin bu tutumunu "kızgınlık nöbeti" olarak değerlendirdi.⁶³⁰ Nasır'ın Bağdat Pakti'na karşı önemli diplomatik ve siyasî hamlesi Nisan 1955'te Bandung Konferansı'nda görüldü. Bu konferansta Mısır, bağlantısızlar hareketi liderliği ve tarafsızlık politikası ile emperyalizme karşı güçlü bir bayrak açmış oldu. Yaqup'un vurguladığı gibi, konferansın sonuç bildirgesinde yer alan, herhangi bir büyük gücün çıkarlarına hizmet eden kollektif savunma anlaşmalarının kınanması direkt olarak Bağdat Pakti'na işaret etmekteydi. Nasır'ın Bandung'ta öne çıkan rolü ABD Dışişleri Bakanı Dulles'ı oldukça rahatsız etmişti; "bağlantısızlar" kelimesi Heikal'ın daha sonra hatırladığı şekliyle Dulles için "çirkin bir kelime"ydi.⁶³¹

Nasır, Özgür Irak Radyosu yayınları aracılığıyla Nuri El Said yönetimini, ABD yardımı karşılığında Irak'ı İsrail ve emperyalistelere satmakla suçladı ve 26 Ekim 1955'te Mısır-Suriye-Suudi güvenlik paktı imzalandı. Şüphesiz, askerî güç olarak bir etkisi olmayacağı belli olan bu pakt direkt olarak Bağdat Pakti'na diplomatik bir tepki olarak ortaya çıkmıştı. Nasır, aynı zamanda Eylül 1955'te Sovyet bloğundan

⁶²⁷ Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013. Özellikle 29. ve 30. paragraflar.

⁶²⁸ Hanna Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes*, Princeton University Press, 1978, s.679.

⁶²⁹ Heikal, *The Cairo...*, s.46.

⁶³⁰ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 15; FRUS 1955-1957, vol. 12, p.30.

⁶³¹ "dirty word", Heikal, *The Cairo...*, s.47.

silah alımı konusunda Çekler ile bir anlaşma imzaladı.⁶³² Bu durum bile tek başına, Bağdat Pakti'nin ve dolayısıyla ABD'nin Kuzey Kuşağı politikasının ana unsuru olan Sovyetler'in Ortadoğu'ya girişinin engellenmesi stratejisinin temelden sarsılmasıydı. Çek silah anlaşması ile Sovyetler yalnızca Kuzey Kuşağı'nın oluşturduğu savunma stratejisinin by-pass etmekle kalmamış, Arap dünyasının tam kalbine de girerek "Gordion'un Düğümü"nüde çözmüşlerdi.⁶³³

Sovyetler'in Mısır'a silah temini Batı'nın Arap dünyası üzerindeki silah tekeli yıkması anlamında da önemlidir. Bu durum, Ortadoğu'daki sorunları ABD açısından daha da karmaşık hale getirmiş, Kuzey Kuşağı savunma kavramını bir ölçüde işlevsiz kılmasının anısına Arap dünyasında bölgesel rakebeti alevlendirmişti. Bu rekabet, ABD'nin Bağdat Pakti'na üyeliğinin Mısır, Suriye ve Ürdün'ün muhalefitini yoğunlaştıracağı yönündeki ABD endişesini daha da arttırmıştı.⁶³⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı, Süveyş Buhranı'nın yoğun olduğu günlerde hazırladığı bir raporda, Bağdat Pakti'na dâhil olmanın bölgedeki Arap ülkeleri arasındaki çatışmayı arttıracığı öngörüsünde bulunmuştu.⁶³⁵ Dulles, bu aşamada bir yandan pakt üyesi ülkelere destek sözü verirken, Nasır ile ilişkileri de iyi tutmaya çalışmıştı. Bu dönemde ABD siyasî planlamacıları hala Mısır-İsrail barışının sağlanabileceği umudu ile Mısır ile ilişkilerinde bir kötüleşmeyi göze almak istememişlerdi.⁶³⁶ Kısaca, ABD-Mısır ilişkileri ve Arap dünyasının kendi içerisinde yaşanan Soğuk Savaş devam ederken ABD'nin pakta üyelik için İngiliz ve Irak tarafından yapılan baskılara karşı izledikleri zorlu bir politik süreç yaşanmaktaydı. ABD bir yandan genel Soğuk Savaş stratejisi kapsamında Sovyet yayılmacılığına karşı bölgesel savunma paktını güçlendirmekle

⁶³² Çekoslovakya-Mısır Silah anlaşması için özellikle bkz. Guy Laron, *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*, Wisson Center, The Cold War International History Project Working paper Series, Working paper #55, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP55_WebFinal.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013; CIA, "Probable Consequences of the Egyptian Arms Deal with the Soviet Bloc" http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000011348.pdf, son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.; CIA, "Soviet Arms Offers to Egypt" http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0005508205.pdf, son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶³³ Laron, "Cutting..."; Heikal, *The Cairo*, s.47-49.

⁶³⁴ CIA, "Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56", 14 December 1956, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶³⁵ FRUS, 1955-1957, vol.12, s.335.

⁶³⁶ Podeh, "The Perils..." s.105-106; Ashton, "The Hijacking..." s.131.

meşgulken, müttefiği İngiltere'nin Ortadoğu'daki politikalarıyla kesişmemeye, Sovyetler'in etki alanını genişletmeye çalıştığı Mısır ile de, Arap-İsrail sorununa çözüm getirebilmek adına iyi ilişkileri tesis etmeye çalıştı. ABD açısından tek taraflı ilişkiler ile çok taraflı ilişkilerin kesişme noktası olan Ortadoğu bölgesi, izlenen güvenlik politikalarıyla içiçe girmişti.

ABD'nin Bağdat Paketi'ne yönelik siyaseti, Amerikan gücünün tüm Ortadoğu'ya yansıtılması ile ayrılmaz bir şekilde içiçe geçmiştir. ABD'nin Bağdat Paketi'ne yönelik politikası birçok yönden Sovyetlerin, Suudilerin, İsraililerin ve Mısırlıların Ortadoğu savunması ile ilgili politikalarına bakış açılarına da bağlı hale gelmişti. Pakt üyesi ülkeler Türkiye, Irak ve İngiltere'nin ABD'ye üyelik ile ilgili baskıların arttığı dönemlerde yetkililer Amerikan'ın tereddütlerinin sebebi olarak diğer bölge ülkelerini suçlayabilecek haldeydi. Türkiye, İngiltere ve Irak'ın ABD'nin üyeliği yönündeki artan talepleri Amerikan siyasî planlamacıların pakta yönelik görüşlerinde sorun yaratmıştı. Amerikalı yetkililer artan baskılar karşısında kimi zaman resmi olarka da bıkkınlıklarını ortaya koymuştu. Öte yandan, yukarıda ifade edildiği gibi, bölgedeki diğer aktörlerin ABD'nin muhtemel üyeliği karşısında sergileyecekleri tutum da ABD'nin üyelikle ortaya çıkabilecek sorunlar karşısındaki endişelerini arttırmıştı. ABD'nin hem bölgesel hem de küresel düzeydeki stratejik ortağı İngiltere'nin stratejik tercihlerinin ABD'nin bölgedeki çıkarları ve politikaları ile çatışması Eisenhower yönetimi için ayrıca bir sıkıntı konusudur. Amerikan yönetiminin pakta ile ilgili düşüncesi, bölgesel düzeyde bir savunma anlayışı ile sınırlı kalması yönünde olmuştu. Ancak, Şubat 1955'te Türk-Irak anlaşmasının ardından Irak Başbakanı Nuri El Said'in İngiltere ve ABD'yi pakta üyeliğe davet etmesi paktın bölgesellik kimliğinin hızla ortadan kalkmasına neden olmuştu. Dışişleri Bakanı Dulles, bölgedeki ABD misyonalarına Türk ve Irak hükümetlerine iletilmek üzere 15 Şubat 1955'te gönderdiği telgrafta, "bölgesel" kimliğin korunması yönünde hatırlatmada bulunarak, Türk-Irak Anlaşması'nın "bölgeye yönelik gerçek tehdidin yerel ifadesi olduğu" ve ABD'nin bu gerçeği "gölgelememesi" gerektiğini hatırlatı:

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Birleşik Devletler bir Türk-Irak Paketi'ni güçlü bir şekilde desteklemektedir. Fakat Birleşik Devletler'in erken bir tarihte orijinal imzacısı veya dâhil olmasının uygunluğunu sorguluyoruz. Hernekadar Türkiye Irak bu anda Birleşik Devletler'in dâhil olmasını

memnuniyetle karşılasa da, Paktın bölge dışından dayatıldığı intibainı verebileceği yönündeki eylemin gerçekleştirilmesi konusunda tecrübemiz bulunuyor...

NATO ve Manila Paktı aracılığıyla Türkiye ve Pakistan ile Birleşik Devletlerin halen güvenlik anlaşmalarımız bulunduğundan [Pakta dâhil olma] probleminin aciliyet gösteren bir konu olduğuna inanmıyoruz. Türkiye, Irak, İran ve Pakistan ile Birleşik Devletler askerî yardım anlaşmaları ile birleştirilmiş Kuzey Kuşağı'nın bu dolaylı birlikteliği bölge güvenliği için Birleşik Devletler'in açık ve somut bir göstergesidir.⁶³⁷

Her ne kadar Nisan 1955'te İngiltere'nin pakta üyeliği Batı'nın pakta ile bütünleşmesi konusunu İngiltere'nin çıkarları ve pozisyonu açısından kısmen çözmüş olsa da, ABD hala "yerellik" konusunda ısrarcı oldu. İngiltere'nin pakta dâhil olması pakta üye olmayan bölge üye ülkelerinin tepksini çekti. 18 Kasım 1956 tarihli ABD Dışişleri Bakanlığı belgesinde durum şöyle ifade edildi:

Kuzey Kuşağı'nın orijinal kavramı yerel bir örgüt olmasıdır Bağdat Paktı, maalesef, bölgedeki üye olmayan ülkeler tarafından büyük ölçüde Birleşik Krallık tarafından domine edildiği yönünde değerlendirilmektedir.⁶³⁸

1955'in sonuna doğru ABD ve İngiltere Mısır'ın Asuwan Barajı'nın finanse edilmesi konusunda zımmni bir muabakata varmıştı. ABD, pakta Irak dışında başkaca bir Arap ülkesinin pakta dâhil edilmesiyle ilgili Nasır'ın çekincelerini gözönüne alarak, diğer Arap ülkelerinin üye olması yönünde bir çabaya girmeyecekti. Bunun karşılığında Mısır da, pakta karşı yürüttüğü propaganda faaliyetlerine son verecekti.⁶³⁹ Eisenhower yönetimi, Ürdün'ün pakta dâhil edilmesi konusunda ısrarcı olan İngilizlere, Ürdün'e mevcut askerî yardım konusundaki İngiliz tekelinin devam etmesi hususunu hatırlattılar.⁶⁴⁰ Eisenhower yönetimi, Ürdün'ün pakta dâhil olması durumunda, Nasır'ın Alpha Projesi'ne desteğini çekeceği endişesini taşımaktaydı. Aynı endişe, İsrail için de geçerliydi.⁶⁴¹

Tam da bu dönemde, Türkiye'nin de Ürdün'ün pakta dâhil edilmesi yönünden üst düzeyde girişimleri oldu. Türk hükümeti, Cumhurbaşkanı Bayar için kasım ayının ilk haftasında Ürdün'e resmi ziyaret planladı. Bayar'ın ziyareti öncesinde Dışişleri Bakanı Zorlu Amerikalı mevkidaşı Dulles' ile 26 Ekim 1955'te Paris'te 15 dakikalık

⁶³⁷ FRUS, 1955-1957, vol. 12, s.19.

⁶³⁸ FRUS, 1955-1957- vol.12, s.335-336.

⁶³⁹ Hahn, *The United...*s.198; Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.131.

⁶⁴⁰ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.8.

⁶⁴¹ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 48; Ashton, "The Hijacking...", s.131; Yeşilbursa, *The Baghdad*, s.130.

bir yüzyüze görüşme şansı yakalamıştı. Bayar'ın Ürdün'ün pakta dâhil edilmesi çerçevesinde Ürdün gezisi öncesi Dulles'in görüşlerini soran Zorlu'ya Dulles'in cevabı çok netti:

Şu ana değin ABD Bağdat paktının güneye doğru genişlemesine iki nedenden dolayı karşı çıkmıştır:

1. Mısır'ı düşman yapacaktır (bu unsur belki de şu an en az derecede önemli olandı).
2. İsrail'e sınır olan ülkelerin katılımı pakta İsrail karşıtı bir görünüm olarak görülecek ve ABD'nin desteğini engelleyecektir. Diğer taraftan, hand, Bakan, eğer pakt İsrail karşıtı bir karakter taşımaz da Ürdün sınırında yerleşimleri destekleyen bir yapı alırsa bu farklı bir durum yaratacaktır.

Zorlu o halde ABD'nin İsrail'e güvenlik garantisiverilmesi ve eşzamanlı olarak Bağdat paktına dâhil olmasını ve özellikle Batı'ya müveccih Irak ve İran gibi ülkelerin durumunun güçlendirilmesini vurguladı. Bu çerçevede Zorlu ABD'nin, Irak ve İran'ın Mısır'ın makul bir çizgide olduğu şeklinde yorumlayacağı şekilde, Mısır'a silah veya diğer yardımları sunmamasını önerdi. Bağdat paktının temelleri henüz çok derin değildi ve üyeler Mısır'ın politikasının kazanç sağlamadığını görmeliydiler. Bakan, Zorlu'nun Ürdün'ün dâhil olması ile ilgili sorusunu dikkatlice düşünüleceğini fakt danışmanları ile istişare etmeden ona bir cevap veremeyeceği bilgisini ilettili. Bakan Wahington'daki Türklerle iletişim halinde olunacağını söyledi. Bakan'ın sorusu üzerine Zorlu bu (Ürdün'ün pakta dâhil olması) düşüncesini Macmillan ile istişare ettiğini ve İngilizlerin bu konuda yardımda bulunacağını söyledi.⁶⁴²

Bu 15 dakikalık görüşme dahi ABD ve Türkiye arasındaki Ortadoğu politikalarında Bağdat Paktı üzerinden yaşadıkları farklılıkları ortaya koymaktadır. ABD'nin önceliği Arap-İsrail gerginliği ve küresel düzeyde Soğuk Savaş stratejisine dayanırken Türkiye, bölgesel düzeyde ikili ilişkiler çerçevesinden politika arayışındaydı. Nitekim ABD'nin çekincelerine rağmen Bayar'ın 3-8 Kasım 1955'te Ürdün'e resmi ziyaretinde bu ülkenin pakta dâhil olması yönünde temaslarda bulunuldu. Öte yandan İsrail de pakt üyesi sınır komşusu Ürdün'ü kendisine bir tehdit olarak görecekti. Ürdün'ün pakta dâhil olmasının olumsuz etkileri konusunda Amerikan uyarısını dikkate almayan Eden hükümeti, acemice ve sonuç getirmeyen diplomatik girişimlerde bulunarak İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Templer'i Ürdün' gönderdi.⁶⁴³ Eden hükümetinin hassas bir

⁶⁴² FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 176-177.

⁶⁴³ İngiltere, Aralık 1955 itibari ile Ortadoğu'daki çıkarlarının Bağdat Paktı ile büyük ölçüde bağlantılı olduğunu bu bağlantının da Ürdün'ün pakta dâhil edilmesinden geçtiğine inanmaktadır. İngiltere'nin Ürdün ile ilgili üyelik girişimleri bkz. Cohen, *Strategy..*, s.98-105; FRUS, 1955-1957, vol.13, s.9, 20.

diplomatik göreve bir askerî göndermesi muhalefet tarafından da eleştirildi.⁶⁴⁴ Mareşal Templer'in Ürdün ziyareti ülkede pakt ve Kral Hüseyin aleyhine büyük gösterilere ve ayaklanmalara neden oldu. Ürdün hükümeti neredeyse devrilme noktasına gelmişti. Amerikan yetkililerinin stratejik ortakları İngilizlerin Ürdün'de yol açtığı krizden kızgınlık duymaları doğaldır. 12 Ocak 1956 tarihli Eisenhower'ın başkanlığındaki NSC toplantısında Ürdün ile ilgili gelişmeleri aktaran CIA Başkanı Allen Dulles, İngilizler'in durumunu şöyle tarif etmişti: "Ürdün'deki gelişmelerin sonucunda İngilizler modern tarihlerdeki en aşağılayıcı diplomatik yenilgilerini aldı". A.Dulles, bu gelişmelerin İngilizler'in Ortadoğu'daki politikalarını yeniden düşünmelerine yol açtığını da söyledi.⁶⁴⁵ Nitekim 30 Ocak'ta Washington'u ziyaret eden Eden Başkanlığındaki İngiliz heyetinde yer alan Dışişleri Bakanı Lyod, Mareşal Templer'in Ürdün'e gönderilmesinin hata olup olmadığının düşünülmesi gerektiğini kabul etti.⁶⁴⁶ Ürdün buhranı ile ilgili hasar tespiti sonrası pakta başkaca bir Arap ülkesinin dâhil edilmemesi konusunda ABD ve İngiltere görüş birliğine varmışlardı. Eisenhower da, konuyla ilgililiğünlğüne şu notları düşecekti: "İngilizleri, Ürdün'ün Kuzey Kuşağı Paktı'na katılmaları konusunda baskı yapılmasının tehlikeleri konusunda uyarmıştık. Körlemesine gittiler ve yakın zamanda son yıllarda İngiltere'nin en acı diplomatik yenilgilerinden birisini aldılar."⁶⁴⁷ Ancak Eden, yıllar sonra Ürdün'ün pakta dâhil edilmesi yönündeki başarısızlığın nedeninin ABD izlediği tutarsız politikalarda yattığını iddia etti:

Geçen yıllarda Birleşik Devletler zaman zaman düşmanlarına karşı popüler olma ümidiyle, dostlarına destek verme konusunda başarısız oldu. Bu kesin olmayan diplomasinin pratik sonuçları Birleşik Devletler'in Bağdat Paktı sergilediği tavırda ortaya çıkmıştır. Projeye ilham kaynağı olarak liderlik yapmışken, Britanya projeye katılan tek Batılı güçken, Birleşik Devletler Hükümeti projeden geri durmuştur. Bundan da kötüsü, pakta düşman olan Kahire gibi başkentlerde bu davranışıyla kredi kazanmaya çalışmıştı.⁶⁴⁸

⁶⁴⁴ Templer'in Ürdün ziyareti 30 Ocak 1956 tarihindeki İngiliz Avam Kamarası görüşmelerinde tartışılmıştı. http://hansard.millbanksystems.com/commons/1956/jan/30/sir-gerald-templers-visit#S5CV0548P0_19560130_HOC_145, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁴⁵ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.19.

⁶⁴⁶ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.20.

⁶⁴⁷ Ashton, "The Hijacking...", s.135.

⁶⁴⁸ Anthony Eden, *Full Circle: The memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden*. Cassel, 1960, s.374-375.

Öte yandan Washington ve Londra arasındaki Mısır'a karşı uygulanacak politikalar konusundaki görüş ayrılıkları ABD'nin pakta dâhil olmasıyla ilgili sürecin önündeki engellerdendi. Eisenhower yönetimi Mısır ile temasta yapıcı unsurların hayata geçirilmesini amaçlamıştı. Bu çerçevede pakta üyelik konusunda öncelikli olarak, Barret'in ifadesiyle, Nasır ile temasta olumlu bir şeylerin kazanılması amaçlanmıştı.⁶⁴⁹

ABD yönetimi özellikle ekonomik araçları Mısır ile ilişkilerde bir manivela olarak kullanmıştı. Bu anlamda özellikle Mısır-Suriye-Suudi ekseninde oluşan güvenlikle ilgili işbirliği ve 1955 Çek silahlarının alımı ile ilgili anlaşmalara karşılık Washington Nasır'ın iyi niyetinin kazanılmasının önemi vurgulanmıştı.⁶⁵⁰ Ancak, Nasır'ın Süveyş Buhranı ve Arap devletleri arasındaki soğuk savaş sürecindeki politikaları ABD'nin Mısır'a karşı tutumunu sertleştirmişti. Bu sertliğe rağmen, ABD politikaları Mısır'ı kışkırtacak ve düşmanlığa yöneltecek politikalardan da kaçındı. ABD ve Mısır arasındaki ilişkilerin Nasır'ın Suriye'deki solcu ve komünist grupları kontrol altına alabilecek tek lider olarak ortaya çıkmasının ardından iyileşebileceği umudunu doğurmuştu. Bu çerçevede Washington Kahire'ye yönelik fırsatları açık tutmuştu. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1958'de kurulmasının ardından özellikle komünist etkisinin sınırlandırılması ve kontrol altına alınması için gerekli zemini oluşturmuş gibi görünmektedir. Bu çerçevedeki zemin 1958 baharında oluşturuldu. ABD, bazı malların ihracatındaki kısıtlamaları kaldırarak "daha normal" bir Amerikan-Mısır ilişkisine yönelmenin sinyallerini verdi.

Henüz Bağdat Paketi'nin kurulmasının hemen ardından dahi İngilizler ile Amerikalılar Mısır politikaları yüzünden anlaşmazlığa düşmüşlerdi.⁶⁵¹ Eden hükümeti, Amerikan yönetiminin Mısırlılara fazla taviz verdiği inancındaydı. Bu durum özellikle Mısır-Suriye-Suudi güvenlik paktının kurulmasına ABD'nin gösterdiği zayıf tepki ile kendini göstermişti. İngilizler Amerikalıların Çek-Mısır silah anlaşması öncesinde de Nasır'la sürdürdükleri temasın bir yarar getirmeyeceği düşüncesindeydi. Gerçekte, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in da Nasır'a karşı özel

⁶⁴⁹ Barrett, *The Greater...*, s.19.

⁶⁵⁰ Little, *American...*, s.130; FRUS 1955-1957, vol. 12, s.31; FRUS 1955-1957, vol.12, s.163.

⁶⁵¹ Hahn, *The United...*, s.160.

bir ilgili duyduğu söylenemezdi ve ABD'nin bölgedeki politikalarına yönelik tavrı Dulles'ı fazlasıyla rahatsız ediyordu. Kuzey Kuşağı projesi çerçevesinde Kahire'de Nasır ile görüşmesi sonrası Nasır ile ilgili görüşleri bu durumu teyid ederek niteliktedir: Dulles, her şeye rağmen bölgenin daha geniş bir perspektiften stratejik önemi üzerindeki düşüncelerini korumuştur. Buna göre, eğer Mısır ile ilişkilerdeki bir kopma, Kahire-Moskova arasında oluşan ilişkiyi daha da güçlendirebilecektir. ABD ve İngiltere yönetimlerinin en üst düzey yetkilileri arasındaki Nasır sorunu, Süveyş Kanal Buhranı'nın hemen öncesindeki aylarda daha da açık hale gelmişti. 5 Mart 1956'de Eisenhower'a yazdığı mektupta Eden, Nasır'ın daha fazla beklenemeyeceğini, ABD'nin pakta katılmasının Nasır'ı diğer çabalardan daha fazla etkileyeceğini belirterek, "tavizkar politika"nın ABD ve İngiltere'yi Mısır konusunda bir yere getirmeyeceğini ifade etti.⁶⁵² Eden'in tavsiyesi Eisenhower'da hiçbir etki yaratmamıştı. Eisenhower Eden'e cevaben yazdığı mektupta, tepkilerinin bölge üzerini izole edecek tarzda olmaması gerektiğini, Arap-İsrail gerginliğinin düşürülmesi ve Sovyetler'in bölgedeki yayılmasının sınırlandırılması için Nasır'la işbirliği ihtimalinin olduğu bir ortamda kapıların kaatılmaması gerektiğini belirtti.⁶⁵³

ABD, bölgedeki politikalarını İngilizlerden daha yüksek bir seviyede görme eğilimindeydi ve İngiltere'nin sınırlı çıkarları için kendi politikalarını değiştirmek istemiyorlardı. İngilizlere göre ABD'nin izlediği politika tutkudan uzaktır ve ABD'nin Nasır'ın komünist karşıtı söylemle gözünün boyanmasından endişe etmekteydi.⁶⁵⁴ İngiliz Dışişleri Bakanlığı 1957'nin hemen başında Nasır'ı Hitler'le özdeşleştirip⁶⁵⁵ Ortadoğu'yu günahlardan arındırmaya hazırdı. ABD ve İngiltere arasındaki Mısır'a yönelik tutum farkı Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilanında da kendini gösterdi. İngiltere, ABD'yi yeterince tepki vermemekle eleştirmişti. Bağdat Pakti'nin ilanı ve Mısır-Suriye birleşmesine değin geçen Şubat 1955 ve Şubat 1958 yılları arasında Eisenhower yönetimi Mısır ile olan ilişkilerde, Bağdat Pakti'na ve ABD'nin bölgesel savunma politikalarına karşı çıkmasına rağmen daha esnek bir politika izlemiştir. Bu dönemde, Eisenhower yönetimi paktın

⁶⁵² Boyle, *The Eden-Eisenhower...*, s.119.

⁶⁵³ y.a.g.e., s.122.

⁶⁵⁴ Barrett, *The Greater...*, s.50, 64.

⁶⁵⁵ Laura M. James. *Nasser at War: Arab Images of the Enemy*. Palgrave: 2006, s.33.

kurulmasını teşvik eden güç olmasına rağmen, özellikle Arap-İsrail gerginliğinin azaltılması yönündeki politikalara verdiği öncelik yüzünden zamanla paktın önemi azalan bir seyir izledi.

Eisenhower başkanlığının ilk döneminde, Ortadoğu'da İngiltere'nin artık iyice azalan gücünden dolayı çok karmaşık bir ilişkiler yumağıyla başetmek zorunda kaldı. İngiltere'nin bölgedeki gücünün uğradığı tahribatı açıklayan iyi bir örnek Süveyş Kanalı'nın Nasır tarafından millileştirilmesi sürecinde İngiliz Maliye Bakanı Macmillan tarafından ifade edilmişti. Londra'da 1 Ağustos 1956'da Dulles ile görüşen Macmillan, kanalın millileştirilmesini "İngiltere'nin birinci sınıf bir güç olarak imhası ve pozisyonunun Hollanda'ya benzer duruma düşmesi" olarak değerlendirmişti. Ancak Macmillan bunun olmasına asla izin verme niyetinde değildi. Hatta Dulles'a İngiltere'nin yurtdışındaki itibarının parçalanarak güçsüz bir duruma düşmektense "Rus bombalarıyla yok olmaya" tercih edeceklerini söyledi.⁶⁵⁶

Eisenhower'ın en önemli sorunlarından birisi bölgede İngiltere'nin güç erazyonuyla ortaya çıkan boşluğunun nasıl doldurulacağıydı. Özellikle Süveyş Buhranı sonrasında İngiltere'nin bölgede neredeyse itibarının sıfırlandığı bir ortam bu ülkenin Mısır'la ilişkilerinde sergilediği önyargılı politikaların sonucuydu. Yine de, Eisenhower ve Dulles, İngiltere'nin bölgedeki itibarının en azından bir seviyede tutulmasının gerekliliği konusunda hemfikirdi. İstihbarat raporlarına yansıdığı gibi, hızla azalan bir İngiliz etkisi Sovyetler'in bölgeye girmesini kolaylaştıracak bir zemin hazırlayacaktı: Bölge ülkelerinin ve halklarının Batı'nın emperyalist gücünü yansıtan İngiltere ve Fransa'ya karşı duydukları güvensizlik, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından bölgeden çekilmeleri istikararı sağlayan unsurların sarsılmasına neden oldu.⁶⁵⁷ Öte yandan, ABD'li yetkililer İngiltere'nin bölgedeki Arap milliyetçiliğine karşı tutumu ve sömürgeci geçmişi dolayısıyla ABD'nin saygınlığının artırılması için bir fırsat yarattığına inanmaktadır. Bu çerçevede istihbarat uzmanları Amerika'nın emperyal güçlerle olan ilişkisinin Arapların ABD'ye olan güvensizliğini arttıracığını öngörmüşlerdi.⁶⁵⁸

⁶⁵⁶ FRUS, 1955-1957, vol.16, s.108.

⁶⁵⁷ CIA, "Conditions and Trends in the Middle East Affecting US Security", 15 January 1953 http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119704.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁵⁸ y.a.g.e.

Süveyş Savaşı Arapların bu milliyetçi duygularını daha da güçlendirmişti. NSC'nin 22 Ocak 1958 tarihindeki toplantısında, Amerika'nın Batı ile ittifakının bölge ülkeleri nezdinde kendisini "hedef" yaptığı açıkça belirtilmişti:

Batı Avrupalı ittifakındaki Birleşik Devletler'in devam eden ve zorunlu birlikteliği bizi bölgede daha önce varolan ve halen devam eden 'sömürgeci' çıkarlarla kişiselleştirmeden kaçınmayı imkânsız kılmaktadır.⁶⁵⁹

Bu değerlendirme Eisenhower yönetiminin İngilizlerin Süveyş krizinde izledikleri politika ile açık bir şekilde çatıştıklarına delalet etmektedir. Nitekim Eisenhower doktriniyle ilgili Kongre önündeki savunmasında Dulles, "Sömürgecilik için hiçbir yerde ABD'nin savaştığını görmek istemediğini" söyleyecekti. Dulles, aynı konuşmasında daha da ileri gidecek ve İngiliz ve Fransızlarla diplomatik sorun çıkarma pahasına, "eğer ben Ortadoğu'da savaşan bir Amerikan askerî olsaydım, sağımda ve solumda İngiliz ve Fransız askerî olmasını tercih etmezdim" diyecekti.⁶⁶⁰ Bu değerlendirmeler, Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray'ın Bağdat Paketi'ne yönelik politikasının şekillenmesinde kritik derecede öneme sahiptir. İngiltere'nin bölgedeki politikalarından rahatsızlık arttıkça Amerikan yönetiminde İngiltere'nin Ortadoğu savunma girişimlerini şüpheyle karşılayanlar seslerini daha fazla yükseltmeye başlamıştı. Dışişleri Bakanlığı, bir Amerikan projesi olan Bağdat Paketi'nin İngilizler tarafından "gasp edildiği"ne ve tamamen onların bölgesel çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüştürüldüğüne inanmıştı.⁶⁶¹ Eisenhower özel sekreteri Ann Whitman'a İngiliz hükümetiyle ilgili bıkkınlığını "İngilizler Ortadoğu'da asla bir algıya sahip olmadılar" diye ifade etmişti.⁶⁶² Dulles da, benzer şekilde sorunun İngilizlerin "-ki muazzam ölçüde eleştiriye üzerine çekmiş olan- Bağdat Paketi'ni teslim almış olması ve İngiliz politikasının bir aracı olarak kullanması" olduğunu, Nisan 1956'da Eisenhower'a belirtmiştir.⁶⁶³ İngilizler için bölgede sorunların arttığı bir dönemde, İngiltere tarafından domine edilen bir pakta ABD'nin dâhil olmasının çekici bir yönünün bulunmadığı açıktır. Dulles, bu kez Kasım 1956'da Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay

⁶⁵⁹ FRUS, 1958-1960, vol. 12, s.23. NSC'nin 22 Ocak 1958 tarihli 352. Toplantısında "Longe Range U.S. Policy Toward The Near East" politika belgesini Eisenhower aynı gün NSC 5801/1 sayı ile onaylamıştır.

⁶⁶⁰ Louis, "Dulles...", s.157.

⁶⁶¹ Ashton, "The Hijacking...", s. 130; Podeh, "The Perils..." s.110; Little, *American...*, s.130.

⁶⁶² Nichols, *Eisenhower...*, s.52.

⁶⁶³ FRUS, 1955-1957, vol. 12, s.270.

Başkanlığı'na Bağdat Paketi'na üyeliğe, itibarı zedenlenmiş İngiltere ile ABD'nin ilişkilendirilmesi adına, hala mesafeli durmakta ve paktın büyük oranda İngiliz-Arap politikasının bir aracı olduğunu söylemektedir.⁶⁶⁴ Eisenhower'ın da bu konuda endişesi vardır. Eisenhower Beyaz Saray'da 21 Kasım 1956'da üst düzey planlamacılarla yapılan bir konferansta pakta dâhil olmanın Ortadoğu ülkelerince Amerikan stratejisinin İngiliz manipülasyonu olarak algılanacağını belirtir. Böylesi bir durumda da Washington "Araplar üzerindeki etkisini" kaybedecekti.⁶⁶⁵

ABD ve İngiltere arasındaki özel ilişkiye dayanan ittifak anlayışı konu Ortadoğu olduğu zaman kimi anlarda belirli bir mesafeyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum özellikle Bağdat Paketi sürecinde kendini gösterdi. Bu mesafe, Barrett'in ifadesi ile Ortadoğu'daki İngiliz etkisinin korunmasına devam edilirken, ABD'nin izlediği politikaların da "İngiliz sömürgeciliğinin vagonu"ndan bağımsız olarak sürdürülebilmesinin sağlanmasıydı.⁶⁶⁶ Bu politik anlayışla ABD pakta tam üyelik gerçekleştirilmeden paktın alt komitelerinde yer almıştı. İngiltere'nin Ortadoğu'da sürdürdüğü politika bağımsız bir nitelik taşıdığı için, ABD'nin pakta tam üyelik yönündeki isteğini de kırmıştı. Amerikan siyasî planlamacılar için Bağdat Paketi'nin kuruluşundan itibaren Arap Soğuk Savaşı'nın devam eden gerginliği bölgedeki en önemli problemin kaynağını oluşturdu. Ortadoğu'da küresel anlamda iki süper güç arasında süren Soğuk Savaş'ın da ötesinde devam edegelen Arap Soğuk Savaşı Ashton'un, haklı olarak tespit ettiği gibi, Bağdat Paketi'na karşı "ABD'nin hevesini kıran bir uzak duruş"a yol neden olmuştu.⁶⁶⁷ ABD istihbarat analizlerinde de görüldüğü gibi pakt Ortadoğu'nun genelinde tepkiyle karşılanmıştır. Paktın kurucularından olan Irak'ta dahi kamuoyu 1956 sonlarında Bağdat Paketi'na açıkça karşı olmasa bile ilgisiz bir duruş sergilemişti. Dışişleri Bakanı Dulles, 9 ve 23 Nisan 1956'da Eisenhower yönetimi içerisindeki pakt yanlısı olan savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'na bu durumu özetlemişti. Dulles, paktın henüz daha bir yıllık olmasına karşın, "Arap siyasetinin ve entrikalarının forumu olduğunu" düşünüyordu. Bu durum, Dulles'a göre Irak Başbakanı Nuri El Said ve Irak liderliği için Mısır ve Suudilere yönelik gizli faaliyet

⁶⁶⁴ FRUS, 1955-1957, vol. 12, S.330.

⁶⁶⁵ FRUS, 1955-1957, vol. 12, S.341.

⁶⁶⁶ Barrett, *The Greater...*, s.12-13.

⁶⁶⁷ Ashton, "The Hijacking...", s.134.

alanı oluşturmıştu. Pakt, aynı zamanda Nuri El Said'e Verimli Hilal Projesi'nde Irak'ın Suriye ve Ürdün'deki etkisini yayması için de bir araç olmuştu. Dulles şöyle devam etti: "Başka bir ifadeyle Bağdat Paktı %90 oranında Arap siyaseti ile ilgilenmektedir".⁶⁶⁸ Dulles Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'na, Süveyş Savaşı'ndan sonra paktın komünizmle mücadele olan görevinin, Irak'ın Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'la olan öncelikleriyle karmaşık hale geldiğini belirtti.⁶⁶⁹ Dulles bu görüşlerini pakt üyesi ülkelerin büyükelçileriyle 4 Aralık 1956'da Washington'da yaptığı görüşmede de açıklıkla ifade etti. Dulles'a göre, paktın ortak savunma stratejisi "bölgesel politikaların" içerisinde kaybolmuştu: "Pakta katılmamızla ilgili problemlerden birisi, paktın maalesef bölge politikalarına dâhil olmasıdır. Pakt dünya genelinde komünizm karşıtlığına ve Sovyet saldırganlığına karşı bir araç olarak görülmemektedir."⁶⁷⁰ Dulles'ın bölgesel politikalardan neyi kastettiği ise açıktır: Irak'ın Suriye, Ürdün ve Mısır'a yönelik izlediği politikalar paktın genel amacının dışındadır. Büyükelçilerle yapılan toplantıda da açıkça ortaya çıktığı gibi, ABD'nin ve Irak'ın Ortadoğu stratejileri Arap Soğuk Savaşı'nda ortak bir söyleme sahip değildi. Mufti'nin ifadesiyle Irak, yayılmacı bir pan-Arabist çizgideydi.⁶⁷¹ Dulles bölgesel müttefiklerinin güvenliği için Amerikan desteğini bir kez daha teyit etmiştir. Fakat Amerika'nın pakta üyeliği daha geniş bir Ortadoğu politikasının parçası olan Nasır ile ilişkilerin normal zeminde tutulması yönündeki politikasını baltalayan Irak'ın ısrarcı Nasır karşıtı politikaları yüzünden masada olan bir konu değildir. Bu çerçevede Amerikan'ın pakta üyeliğini sorunlu hale getiren bir diğer bölgesel politik anlaymazlık Suriye ile ilgilidir. Amerikalı, özellikle Türk ve Iraklı yetkililer Suriye'nin Nasır yanlısı politikalarıyla Sovyetlere müzahir izledikleri tutum konusunda benzer kaygıları paylaşmaktaydı. Washington, Ankara ve Bağdat Suriye'nin Şam'ın bu tutumunun tersine çevrilmesinde hemfikirdi. Ancak, ABD Irak'ın Verimli Hilal Projesi kapsamında Suriye'yi ilhaka yönelik emelleri konusunda endişe duymaktadır. 1955-1957 döneminde Bağdat

⁶⁶⁸ FRUS 1955-1957, vol. 12, s. 275; FRUS 1955-1957, vol. 12, s.294.

⁶⁶⁹ FRUS 1955-1957, vol. 12, s.330-331.

⁶⁷⁰ FRUS 1955-1957, vol. 12, s.370.

⁶⁷¹ Mufti, *Sovereign...*, s.254. Malik'e göre pan-Arabizm, siyasi istikrardan yoksun Arap Ortadoğu coğrafyasında istikrarın sağlanması için Arap devletlerinin bir çatı altında toplanmasını amaçlıyordu. Bu halde de istikrarsızlığa karşı siyasal bir tepkiydi. y.a.g.e., s.12. Batılı güçlerin mandater yönetimlerinin ardından bağımsızlıklarını kazanan Arap'lar için pan-Arabizm cazip bir siyasal araç olarak görüldü.

Paktı üyesi Türkiye ve Irak'ın Suriye'ye yönelik politikalarıyla, Washington'un genel Ortadoğu politikası kimi zaman karşı karşıya geldi. Bu durum, Eisenhower yönetiminin bölgeyle ilgili politikalarını Paktı üyesi bölge ülkelerinden bağımsız olarak yürütülmesi konusundaki kararlılığını arttırdı. Çünkü Suriye, Arap Soğuk Savaşı'nda Mısır ve Irak'ın etki alanlarını genişletmesi için değerli bir "ödül": Suriye'nin politikalarını ve istikrarını yakından etkileyen iki durum vardı. Suriye milliyetçiliği ve Arap birliği arasındaki çatışmayla, Mısır ve Suudi Arabistan'ın Şam'ı kendi taraflarına çekmek için yürüttükleri mücadele ülkenin istikrarını etkiliyordu.⁶⁷² Suriye Arap milliyetçiliğinin doğum yeri ve Arap milliyetçiliği düşüncesinin merkeziydi. Stratejik olarak da Mısır, Irak, Arabistan yarımadası arasında da jeo-stratejik konuma sahipti.⁶⁷³ Yaqub'un işaret ettiği gibi, Suriye, hangi Arap devletince kazanılmış ve ona biat etmişse, onun gücünü ve etkisini genişletmiş 'çalkantılı bir devlet'ti'.⁶⁷⁴ Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Suriye'nin güç oyunlarındaki bu özelliğinin farkındaydı. Suriye'nin Bağdat Paktı karşıtı güçlere katılması sıkıntı yaratacak durumdu:

...eğer Suriye, Lübnan veya Ürdün Mısır ve Suudi Arabistan ile birlikte Irak'ın savunma amaçları çerçevesinde Türkiye ve Pakistan ile birlikteliğini açıkça kınar veya bunu ima ederlerse Irak'ın zorlukları artacak ve geri-bölge savunma sisteminin şansı geri tepecektir.⁶⁷⁵

Fransızların 2.Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'den çekilmeleri sonrası ülke Mısır ve Irak'ın Şam üzerinde etki kurmak için yürüttükleri gizli savaşların merkezini oluşturdu. Neticede Şam siyasî istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü bir coğrafya haline geldi. Bu süreçte Suriye, Mısır ve Irak'ın Arap liderliği mücadelesinin ortasında kaldı. Suriye Arap liderliğinde kilit taşı konumda yer almıştı. Arap dünyasının rekabetini, Seale'ın ifadesiyle, "Suriye için mücadele" oluşturuyordu. Suriye için Araplarca yürütülen mücadele ABD'nin Ortadoğu'daki hedeflerine ulaşmasında sorun yaratıyordu. Irak eski Başbakanı Fadıl Cemali'nin daha sonraki yıllarda ifade ettiği gibi, Iraklı liderler Verimli Hilal bölgesinde Suriye'yle bir federasyon kurma politikası gütmüşlerdi. Cemali'nin Dışişleri

⁶⁷² CIA, Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁷³ Seale, *The Struggle...*, s.xii, xvi ve 1.

⁶⁷⁴ Yaqub, *Containing...*, s.36.

⁶⁷⁵ FRUS, 1955-1957, vol.12, s.38-40.

Bakanı iken 22 Temmuz 1954'te Washington'da Dulles'la akşam yemeğine ait görüşme notu iki ülkenin bölgesel politikalarına bakış açılarını yansıtmaları bakımından önemlidir:

...Suriye ile federasyona gidilmesi sorusunu Cemali Dulles'a tekrar sordu. Bakan Cemali'ye, Irak'ın Türk-Pakistan Paketi'ne katılmadan önce bu hareketin...kesinlikle büyük bir hata olacağını söyledi. Bakan, Cemali'ye Irak'la askerî yardım anlaşmasıyla konusunda karşılaştığı zorlukları açıkladı. Pakt projesinde Irak'ın Türkiye ve Pakistan'la daha yakın ilişki kurması ve "kuzey kuşağı" gubunun oluşturulması konusundaki ilerlediklerini söyledi. Eğer şimdi Irak'ın bir sonraki hareketi güneye ve İsrail'e doğru olacaksa, bu ABD'yi sıkıntılı duruma düşürecek. Bakan, ABD-Irak askerî yardım anlaşmasını tekrardan gözden geçirmeyi düşünebileceğini vurguladı. Cemali, Bakan'ın ifadeleri karşısında bir dereceye kadar geri adım atmış gibi görüldü ve federasyon konusunun Irak'ın Türkiye ve Pakistan'a katılmasından sonra ABD tarafından tolere edilip edilemeyeceğini sordu. Bakan, [ABD] sözkonusu olduğunda böylesi bir hareketin "tolere edilebilir" olduğu yönünde cevap verdi.⁶⁷⁶

Bu not, Dulles'ın, Arapların kendi içerisindeki politik hesaplaşmalar uğruna Amerikan çıkarlarını feda etmeye razı olmayacağını bir somut örneğidir. Eisenhower yönetimi, küresel Soğuk Savaş stratejilerinin bölgesel gerçekliklerle nasıl uyum sağlanabileceği konusunda sürekli bir sıkıntı içerisindeydi. Nitekim Bağdat Paketi'nin ilanından hemen sonra Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan ile güvenlik paktını kurmuş ve akabinde hızlı bir Amerikan, Türkiye, Irak ve Bağdat Paketi karşıtlığı yürütmeye başlamıştı.⁶⁷⁷ Suriye'deki Şubat-Ağustos arasında yaşananlar ve özellikle 1955 genel seçimleri, Suriye'nin Bağdat Paketi üyeleriyle çatışmaya girdiğinin göstergesidir.

Said, Irak'la birleşme yanlılarını bünyesinde barındıran Suriye Halk Partisi'nin başkan adayı Rüşdü El Kihya'ya seçim döneminde para aktardı. Washington da Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak isteyen Said'in bu manevrasının farkındaydı. Bu durum Haşimilerin rakibi olan Suudi hükümeti tarafından biliniyordu ve neticede ABD Kihya'yı desteklemedi.⁶⁷⁸ Seçimlerden galip çıkan Şükrü El Kuvvetli (d. 1891 ö. 1967), 1955 sonu itibarıyla Amerikan ve İngiliz yetkililerin Suriye'nin daha fazla Mısır ve Sovyet yanlısı politika izleyerek bu ülkelerin yörüngesine girme

⁶⁷⁶ FRUS 1952- 1954, vol. 9, s.2387.

⁶⁷⁷ Yaqub, *Containing...*, s. 36; Seale, *The Struggle...*, s.217-218, 224.

⁶⁷⁸Anthony Gorst ve W. Scott Lucas. "The Other Collusion: Operation Straggles and Anglo-American Intervention in Syria, 1955-1956." *Intelligence and National Security* 3, no. 3, July 1989, s.585.

endişesini arttırdı. Said, bu endişeyi kullanarak ABD'den Suriye'de izleyeceği politika konusunda "elinin serbest bırakılması"nı istedi. Amerikalılar, özellikle NSC üyeleri, Suriye'deki siyasî gelişmelerin seyriyle hayli ilgiliydi. NSC'nin 6 Ekim 1955'deki 260. toplantısında Dulles konsey üyelerine Irak'ın Suriye'yle ilgili talebini ve ABD açısından muhtemel sonuçlarını detaylı bir şekilde aktardı. Iraklılar Suriye'yle federasyon konusunda ellerinin serbest bırakılmasını istiyordu.⁶⁷⁹ Dulles, konsey üyelerine Irak'ın talebinin kabul edilmeyeceğini söyledi. Suriye hükümetindeki komünist etki konusunda Washinton endişeli olsa da, Irak'ın Suriye'de harekete geçmesi durumunda tüm Ortadoğu'da ciddi sorunlar yaşanacaktı.⁶⁸⁰

Suriye'nin Irak tarafından ilhak edilmesi durumunda İsrail'in bundan çok etkilenecekti. ABD'nin Ortadoğu ülkelerine yaptığı askerî yardımların artık savunma amacı taşımayacaktı. Ayrıca, Suudi Arabistan'la da ilişkiler etkileneceğinden bu ülkedeki askerî üssün kullanımı sorunlu olacaktı.

Neticede Dulles, Irak'ın Suriye'yi ilhak etme yönündeki çabalara destek vermeyi reddetti.⁶⁸¹ Eisenhower yönetimi, Nasır'la ilişkilerin skıntıya girdiği ve Alfa Projesi'nden netice alınamayacağını anladığı Mart 1956'da Suriye'ye örtülü operasyonlarla müdahale etme yönünde girişimlere başladı.⁶⁸² CIA, İngiliz istihbaratıyla işbirliği halinde, ordudaki solcu subayların tasfiyesi ve komünist karşıtı siyasetçilerin desteklenmesi suretiyle Suriye hükümetinin düşürülmesini

⁶⁷⁹ Matthew Jones, "The 'Preferred Plan': The Anglo-American Working Group Report on Covert Action in Syria, 1957." *Intelligence and National Security* vol.19, no. 3 (Autumn 2004), s. 401-415, s.403; Seale, *The Struggle...*, s. 256; David Lesch, *Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East* (Westview Press, 1992), s72. CIA'nın 16 Kasım 1956 tarihli Özel Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi- SNIE 36.7-56- örtülü faaliyetler ile ilgili bölümler hala gizlilik derecesini korumaktadır. Ancak, değerlendirmenin genel çerçevesi içerisinde örtülü faaliyetleri hissetmek mümkündür. CIA, "Outlook for the Syrian Situation – SNIE 36.7-56, 16 November 1956" http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000026760.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁸⁰ Jones, "The 'Preferred Plan'", s.403; Seale, *The Struggle...*, s. 256; David Lesch, *Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East* (Boulder: Westview Press, 1992), s72. CIA'nın 16 Kasım 1956 tarihli Özel Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi- SNIE 36.7-56- örtülü faaliyetler ile ilgili bölümler hala gizlilik derecesini korumaktadır. Ancak, değerlendirmenin genel çerçevesi içerisinde örtülü faaliyetlerin hissetmek mümkündür. CIA, "Outlook for the Syrian Situation – SNIE 36.7-56, 16 November 1956" http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000026760.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁶⁸¹ FRUS, 1955-1957, vol.12, s.160.

⁶⁸² CIA, "Outlook for the Syrian Situation – SNIE 36.7-56, 16 November 1956" http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000026760.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013; Gorst and Lucas, "The Other Collusion," s. 584- 585.

amaçlayan Straggle Operasyonu'nu planlamaya aldı. Bahar ve yaz aylarında bu planlama devam ederken, Said de Straggle'dan bağımsız olarak Suriye hükümetinin devrilmesi yönünde kendi planlarını hazırlıyordu.⁶⁸³ Irak'ın Verimli Hilal'le ilgili faaliyetleri ve Suriye'ye karşı muhtemel askerî hareketi Eisenhower yönetiminde endişelerin artmasına neden oldu. Straggle Operasyonu, Süveyş Buhranı'nın ortaya çıkması ve örtülü faaliyete Suriye güvenlik güçlerince nüfuz edilmesin ardından Ekim 1956'da askıya alındı.⁶⁸⁴ Benzer bir süreç 1957'de de yaşandı. Suriye'de hükümet, ordu ve istihbarat birimleri içerisinde solcu unsurların etkinliğini arttırması, ABD'nin ve pakta üye Türkiye ve Irak'ın endişelerinin üst seviyeye çıkmasına neden oldu. Blackwell'in ifadesi ile gelişmeler Washinton'da "Suriye'nin Doğu Bloğu'na bağlanması yönündeki kararlı bir Sovyet faaliyetinin işareti" olarak algılandı.⁶⁸⁵ Şam ve Moskova arasında Ağustos 1957'de ekonomik işbirliği anlaşmasının imzalanması ve Doğu Bloğu silahlarının Suriye'ye gönderilmeye başlanması Bağdat Paketi üyeleri arasındaki kaygıları perçinleyecek nitelikte olmuştur. Suriye rejiminin sağcı muhaliflerine yönelik yıldırma ve suikastların olduğu bir dönemde Amerikalılar özellikle, Suriye Muhaberatı Başkanı Abdülhamid Saraç üzerinde yoğunlaşmıştı.⁶⁸⁶ Bu gelişmelere ilaveten, Mart 1957'de Suriye hükümeti ülkede bir petrol rafinerisinin kurulumuyla ilgili Çekoslovakya ile bir anlaşma imzalamıştı. Mayıs 1957'de ülkede yapılan genel seçimlerde sol kanadın güç kazanmasının ardından Ağustos 1957'de Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na "Sovyet sempatzanı bir subay olan Afif El Bizri'nin atanması ülkenin Sovyet yörüngesine girdiği yönündeki endişeleri özellikle ABD ve Türkiye'de arttırmıştı.⁶⁸⁷ Eisenhower, Irak Veliaht Prensi ve Irak'ın Washington Büyükelçisiyle 5 Şubat 1957'de Washington'da yaptığı görüşmede "Diğer gelişmelere nazaran Suriye'deki durumun kendisini en çok rahatsız eden gelişme"

⁶⁸³ Douglas Little, "Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East," *Diplomatic History* vol.28, no.5, November 2004, s.674-675; Yaqub, *Containing...*, s.49; Gorst ve Lucas, "The Other...", s.588.

⁶⁸⁴ James Callanan. *Covert Action in the Cold War: US Policy, Intelligence, and CIA Operations*. IB Tauris, 2010, s.102; Jones, "The 'Preferred...'," s.403; Gorst and Lucas, "The Other Collusion," s.583, 589-591; Lesch, *Syria...*, s. 83.

⁶⁸⁵ Stephen Blackwell. "Britain, the United States and the Syrian Crisis, 1957." *Diplomacy and Statecraft*, vol.11, no. 3, 2000, s.139-158, s.145.

⁶⁸⁶ Jones, "The 'Preferred...'," s. 403.

⁶⁸⁷ See Seale, *The Struggle...*, s. 290-291; Lesch, *Syria...*, s.112-120.

olduğunu söyledi. ABD, Suriye'deki durumun Türkiye ve Irak kendileri için tehlike arzettiğinin farkındaydı.⁶⁸⁸

1957 yaz döneminde ABD ve İngiltere Suriye Buhranına karşı başka bir çalışma grubu kurmuştur. ABD ve İngiltere'nin planlamaları Irak-Suriye sınırı boyunca gerginliği arttırarak Suriye içerisinde sabotaj faaliyetlerinin düzenlemesi suretiyle hükümetin devrilmesi amacını taşımaktaydı. Bu noktada Irak'ın pozisyonu kilit Arap ülkesi olarak sübvorsif (yıkıcı) faaliyetler düzenlemektir. Bu plan çerçevesinde de Türkiye'ye biçilen rol, sınıra askerî yığınak yaparak Şam yönetimine kuzey sınırında baskı yaratmaktır.⁶⁸⁹ Bu plan Irak'ın Verimli Hilal Projesi ile Suriye'yi ilhak etme siyasetini yönündeki Amerikan endişesini kısmen azaltmıştır. Ancak ABD'li planlamacılar, Irak'ın plana dâhil edilebilmesi için, Suudilerin Irak'ın genişlemesi ile ilgili endişelerini ortadan kaldırmak adına Nuri Said'den açıkça Suriye'nin bir bölümünün ilhak edilmesi ve/veya Suriye ile birleşme olacağı yönünde beyanatta bulunmalarını şart koşmuşlardı. Mufti'nin ifade ettiği gibi, ABD her ne kadar Suriye'de komünist bir tehlike algılamış olsa da, bölgede mevcut durumu değiştirmeyi amaçlayan ve Suriye'nin bölgesel olarak ilhakını ya da Suriye'yle bütünleşmeyi amaçlayan bir Haşimi girişiminin devamlılığı konusunda isteksiz kalmaya devam etti.⁶⁹⁰ Bu şartlar altında Irak hükümeti kendi planlarında ısrar etme konusunda tereddüt yaşadı. I Said'den başbakanlığı Haziran 1957'de devralan yeni Başbakan Ali Cevdet El Eyyubi dış politikada bağımsız bir çizgi izledi. Eyyubi Suriye'de yıkıcı faaliyet yürütmekten daha çok pan-Arap çizgisinde bir dış politika takip etti.⁶⁹¹ Bu durum ABD için bir sürprizdi. Bu dönemde, Türkiye de Suriye'yle bölgesel bir Soğuk Savaş buhranı içindeydi. Komünist tehdidin güney sınırında yoğunlaştığı bir dönemde Türkiye ABD'yle çok hevesli bir şekilde tek taraflı müdahale planlarını konuşmaktaydı. Suriye'ye komşu NATO ve Bağdat Paketi üyesi Türkiye'nin bu ülkeye bir askerî müdahale ihtimali ABD yönetimi açısından ise önemli endişe kaynağıdır. Suriye Buhranının hızlı bir şekilde küresel boyuta taşınarak genel bir krize dönüşmesi

⁶⁸⁸ FRUS, 1955-1957, vol.12, s.1024.

⁶⁸⁹ y.a.g.e.; Blackwell, "Britain..." s.149; Jones, "The 'Preferred'," s. 404, 406-408.

⁶⁹⁰ Mufti, "The United..." s.172.

⁶⁹¹ Mohammed Fadhel Jamali, *Inside the Arab Nationalist Struggle*. I.B.Tauris, 2012, s.67- 69; Lesch, "The 1957..." s.137

ihtimali Washington'da kaygı yaratmaktaydı. Suriye'de bir askerî darbeden ziyade, ABD'nin telkiniyle özellikle Suudi Kralı'nın arabulucuğu ve Suriye'yi ziyaretinde Şam hükümetinin yanında olduğunu beyan etmesi sonrası krizde yumuşama görüldü. Akabinde, Mısır kuvvetlerinin Suriye'de konuşlanması 1957 Suriye Buhranında darbe ve askerî müdahale ihtimallerini ortadan kaldırarak Türkiye ve Irak'ın saldırgan politikalarını değiştirmesine neden oldu.⁶⁹²

1957 Suriye Buhranı, ABD'nin Bağdat Paktı'na dâhil olma yönündeki tüm olumlu düşüncelerin bir daha canlanmamak üzere yok olmasına neden oldu. Bölge ülkeleri arasındaki çıkar çatışmaları ABD'nin küresel Soğuk Savaş stratejisi ile kesişmelere yol açmıştı. ABD açısından büyük oyundaki çıkarları bölgesel müteffiklerinin kendi politikalarına feda edilemeyecek denli önemliydi. ABD'nin Bağdat Paktı'nın alt komitelerine katılım kararı hem bölge üyesi Türkiye ve Irak'ın hem de İngiltere'nin üye olunmaması ile ilgili endişelerini bir nebze gidermeye yönelikti. Türk, Irak ve İngiliz yetkililer ABD'nin pakta katılmamasından dolayı rahatsızlık duysalar da bu durumu kendi lehlerine kullanmayı bilmişlerdi. Bölgesel savunma planları kapsamında üye ülkeler özellikle daha azla askerî yardım alabilme adına ABD'ye sürekli bir baskı uyguladı. Örneğin İngiltere, Irak'a İngiltere üzerinden tank alımı konusunda ABD'ye baskı yapmıştı.⁶⁹³ Bu, İngiltere için aynı zamanda Said hükümetine de desteğin başka bir açıdan gösterilmesi oldu.⁶⁹⁴ Benzer şekilde, pakta üye bölge ülkelerden İran da ABD'nin üyeliği konusunu ihtiyaç duydukları askerî yardımların tedarik edilmesi süreçlerinde bir manivela olarak kullanmıştı.⁶⁹⁵ Amerikalı yetkililer de, pakt üyelerinin askerî yardım taleplerini bir çeşit "sakinleştirici" ve "gönül alıcı" araç olarak kullandı.⁶⁹⁶ Türkiye, Irak, İran ve İngiltere ABD'nin pakta üyeliğini gerçekleştiremeseler de bu durumu Washington'la ikili ilişkilerde kendi lehlerinde kullanmışlardı.

⁶⁹² Lesch, "The 1957..." s. 139-140; Yaqub, *Containing ...*, s.165-170

⁶⁹³ Cohen, *Strategy...* s.90.

⁶⁹⁴ FRUS, 1955-1957, vol.14, s.339-340.

⁶⁹⁵ Williamson, "Understandable...", s.608; FRUS 1958- 1960, vol. 12, s.42; Barrett, *The Greater...*, s. 33-34 ve 87-88.

⁶⁹⁶ y.a.g.e., s. 87; Yeşilbursa, *The Baghdad...*, s.109-110 ve 119.

6. BÖLÜM: 1957 SURİYE BUHRANI: BİR SOĞUK SAVAŞ VAK'ASI, AĞUSTOS-EKİM 1957

“Bizim için Kore Savaşı'ndan bu yana yaşanan en büyük tehlike.”⁶⁹⁷

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, 7 Eylül 1957.

“Orta Şarkta cereyan eden hadiseler herhangi iki devlet arasında mesela Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil Orta Şark Bölgesinde meydana gelen iki blok arasındaki büyük mücadeledir.”⁶⁹⁸

Başbakan Adnan Menderes, 4 Aralık 1957.

6.1. BUHRANIN DOĞUMU

Suriye'nin Roma Askerî Ataşesi ve eski Güvenlik Şefi Albay İbrahim Hüseyin, 1957'nin ilk yarısında bir CIA ajanının arabasının bagajında sahte pasaport ile Lübnan'dan Suriye'ye geçiş yaptı. Ülkenin 1954 darbesi ile devrilmiş eski Başkanı Edip Çiçekli de, aynı günlerde Roma'dan Suriye'ye doğru yola çıkmıştı. Washington ve Ankara tarafından SSCB'nin uydusu olmak üzere olduğu düşünülen Şam yönetimini devirmek için ABD'li yetkililer 1957 yazında Hüseyin, Çiçekli ve bazı Suriyeli subaylarla bir dizi gizli toplantı gerçekleştirdi. ABD, Suriyeli subaylara Şam'da bir darbe için kullanılmak üzere, binlerce dolar dağıtmıştı. Örtülü operasyonlar konusunda uzman olan ve 1953'te İran Başbakanı Mussadık'ın devrildiği CIA faaliyeti olan TPAJAX (Tudeh Party AJAX) operasyonunda görev alan ajan Howard Stone da Haziran ayında Hartum'dan ABD'nin Şam Büyükelçiliği'ne atanmıştı.⁶⁹⁹ *Operation Wrappen* olarak adlandırılan Suriye yönetimini devirme planının mimarı ise TPAJAX'ı da planlayan CIA örtülü operasyon uzmanı Kermit Roosevelt'di.

⁶⁹⁷ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.686.

⁶⁹⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 1957, Cilt 1, 11, s.62.

⁶⁹⁹ ABD'nin Şam Büyükelçiliği'ndeki CIA mensuplarının sayısının artışı dikkat çekicidir: 1953'e yirmi üç personelin yalnızca birisi CIA çalışanı iken 1956'da yirmi dört personelin beş veya altısı CIA personeli olarak değerlendirilmiştir. Andrew Gold, *Laborers in the Vineyard: Foreign Service Arabists and American Middle East Policy, 1948-1960*, Doktora Tezi, University of Southern California, 1997, s.196-197.

Ancak bu kez operasyon planı İran'dakinin aksine işe yaramamış, Stone'un ifadesiyle, CIA tarafından eleman haline getirilmiş "karizmatik bir tank subayı"nın ihbarıyla darbe girişimi Suriye ordu istihbaratınca deşifre edilmişti. Suriye istihbaratının başında ise ABD tarafından komünist eğilimleri olduğu düşünülen ve son dönemde Suriye politikasında gücünü arttıran subay grubunun etkin bir üyesi konumundaki Albay Abdülhamid Sarac bulunuyordu. Sarac ve bağlı olduğu grup, ABD'nin Ortadoğu politikalarına ideolojik olarak karşıydılar ve Washington'a göre Suriye'yi bir Sovyet uydusu yapma yönünde politika izliyorlardı. Nitekim 6 Ağustos'ta Şam ve Moskova arasında imzalanan geniş kapsamlı yardım anlaşması⁷⁰⁰ ve 17 Ağustos'ta komünist eğilimleri ile tanınan Albay Afif El Bizri'nin Tümgeneral rütbesiyle Suriye Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasını,⁷⁰¹ Suriye'ye Doğu Bloğu silahların sevk edilmesi izledi. ABD istihbarat değerlendirmesine göre, Suriye'de komünist gücün önemli bir kaynağını ABD'nin komünist olduğundan şüphe duymadığı Binbaşı Burhan Kasap Hasan'ın komutasındaki on beş yirmi bin kişiden oluşan hafif silah ve sokak savaşları konusunda eğitilmiş para-militer gençlik örgütlenmesi oluşturmaktaydı.⁷⁰² Bu gelişmeler ABD için Sovyetlerin Suriye'de uluslararası komünizmi yayma girişimlerinde bardağı taşıran son damlalar olarak görüldü.⁷⁰³ Sarac ve bağlı grubun küresel mücadelede en azından tarafsızlık politikasının savunucusu olmaları bile, ABD yönetimince yeterli görülüyordu. Dulles'in ifadesiyle tarafsızlık ahlak dışı ve dar görüşlüydü.⁷⁰⁴ Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın kendi

⁷⁰⁰ CIA Şam-Moskova anlaşmasındaki toplam yardım miktarının 112 milyon dolar olduğunu belirtir. CIA, *Current Intelligence Bulletin*, 8 Austos 1957.

⁷⁰¹ El Bizri, anılarında komünist olduğu yönündeki Amerikan iddialarını kesinlikle reddetmiştir. Bizri'nin 1989'da Lübnan'da Arapça basılan "Syria the Green Isle of Freedom" anılarının çalışmamıza ait dönemine ilişkin XV. Bölümünü İngilizce'ye tercüme ederek bizimle paylaşma nezaketini gösteren kızı Dr. Salam Al-Bizri'ye minnettarım.

⁷⁰² FRUS, 1955-1957, vol.12, s.601.

⁷⁰³ Sovyet Bloğu silahlarının Eylül 1955 Mısır-Çek Silah anlaşmasının ardından bölgeye girişi Sovyetler Birliği açısından Batı tekelindeki silah pazarının kırılması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Mısır'ın bu silah anlaşmasını yapmasının pratik sebepleri de bulunmaktadır. Örneğin 28 Şubat 1955'te Mısırdan sızan fedailer, bir İsrail'de bir bilimsel kuruluştan bazı belgeleri çalar. İsrail'in Gazze'ye yapılan misillemesinde çok sayıda Mısırlı öldürülür. Nasır için İsrail'e karşı askeri yetersizlik konusunda alarm zillerinin çalmaktadır ve Mısır silahlı kuvvetlerinin yeni silah alımları için arayışa geçmesine neden olur. David A. Nichols. *Eisenhower 1956: The President's Year of Crisis—Suez and the Brink of War*. Simon&Schuster, 2012, s.14.

⁷⁰⁴ Dulles'in Soğuk Savaş diplomasi anlayışı için bkz. Richard H. Immerman. *John Foster Dulles and Diplomacy of the Cold War*. Princeton University Press, 1990.

paradigmaları çerçevesinde, Suriye'nin Sovyet uydusu olmasının ve komünizm ideolojisinin bölgede yayılmasının önüne geçilmesi gerekiyordu.

Buhranın hemen sonrasında ABD'nin Şam Büyükelçiliği görevinde bulunmuş bir diplomatın ifadesi ile CIA tarafından "oldukça beceriksizce"⁷⁰⁵ planlanmış darbe girişiminin açığa çıkartılması Suriye'nin Soğuk Savaş'ta tarafsızlık politikası izlemesi gerektiğini savunan Sarac ve ekibinin güçlerini konsolide etmeleri açısından fayda sağlamıştır. Suriye Radyosu, 12 Ağustos'ta yerel saat ile 11.45'te mevcut hükümeti devirmeyi amaçlayan bir Amerikan gizli planının açığa çıkartıldığını ilan etti. Açıklamada, Büyükelçilik Siyasî İşlerden sorumlu İkinci Kâtip Howard Stone ile Konsolos Yardımcısı Frank Jeton'un darbe girişiminde doğrudan rol aldıkları belirtilmişti.⁷⁰⁶ Büyükelçilik kaçılarıyası da otuz asker ile kuşatma altına alınmıştı. ABD Şam Büyükelçiliği'ndeki üç görevli, Stone, Jeton ve Askerî Ataşe Yarbay Robert Molloy 13 Ağustos'ta *persona non grata* ilan edilerek, en geç 14 Ağustos saat 12.00'de ülkeyi terk etmeleri istenmişti.⁷⁰⁷ Hâlbuki Mart ayında CIA Başkanı Allen W. Dulles, Sovyet komünist etkisindeki Şam Hükümetinin devrileceğini düşünmüştü.⁷⁰⁸

Suriye'nin darbe ithamları ve büyükelçiliğe yönelik tutumu karşısında ABD Dışişleri Bakanlığı da hızlı bir şekilde cevap verdi. Eisenhower'ın 14 Ağustos'ta başkanlığını yaptığı toplantıda o günlerde ülkesinde bulunan Suriye'nin Washington Büyükelçisi Zeyneddin ile İkinci Kâtip Zekeriya'nın istenmeyen kişi ilan edilmesine karar verilmiş ve 48 saat içerisinde ülkeyi terk etmeleri

⁷⁰⁵ Bonnie F. Saunders. *The United States and Arab Nationalism: The Syrian Case, 1953-1960*. Praeger, 1996), s.63. ABD'nin Suriye Hükümeti'ne yönelik örtülü faaliyetleri için bkz. Douglas Little, "Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945-1958." *Middle East Journal*, 44:1 Winter 1990, s.51-75.

⁷⁰⁶ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.632; Wilbur Crane Eveland, *Ropes of Sand: America's Failure in the Middle East* (New York: W. W. Norton, 1980), s.253; Seale, *Struggle...*, s.293-296.

⁷⁰⁷ Yarbay Molloy, ülkeyi terk ederken kendisine eşlik eden Suriye ordusunun motorsikletli eskortuna çarparak yoldan çıkmasına sebep olduktan Suriyeli askere şöyle bağıracaktı: "Albay Sarac ve komünist arkadaşlarına söyle eğer bir daha yoluma çıkarlarsa tek elimle onları pataklarım", William Blum. *Killing Hope U.S. Military and CIA Interventions Since World War II*. Zed Books, 2004, s.87.

⁷⁰⁸ Allen Dulles, "Areas of Vulnerability of the USSR, Associates and Stellities", 25 March 1957, speech delivered in National War College, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP80B01676R001100150001-5.pdf, 22 Ekim 2014. Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

istenmişti.⁷⁰⁹ İlginç olan, ABD'nin 1915'ten sonra ilk kez bir büyükelçiyi istenmeyen kişi ilan etmiş olmasıydı.

Suriye radyosunun iddiasına göre darbe girişimi için yapılan toplantılar ABD'li diplomatların evinde düzenleniyordu. ABD, darbecilere, girişim başarılı olduğunda yeni hükümete 300 ila 500 milyon dolar yardım vaadinde bulunmuştu. 12 Ağustos'ta başlayan diplomatik kriz, yalnızca Suriye ile ABD arasında değil bölgesel aktörlerin ve iki süper gücün de dâhil olduğu, daha geniş uluslararası bir krize dönüşecektir. 1957 Suriye Buhranı olarak adlandırılacak bu süreç, 29 Ekim 1957 Sovyetler Birliği lideri Kruşçev'in Moskova Türk Büyükelçiliği'ndeki Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna son anda beklenmedik bir biçimde katılarak neşeli bir tavırla Buhranın olmadığı yönündeki bir açıklama yapmasıyla sona erecektir. 1950'lerin hemen başında Ortadoğu'da başlayan bir dizi gelişmenin neticesinde 12 Ağustos-29 Ekim 1957 döneminde Suriye merkezli yaşanan kriz Soğuk Savaş'ın bölgede nasıl şekillendiğini ortaya koymuştur. *The New York Times*'in 18 Ağustos'ta manşetine taşıdığı soru gelecek aylarda bölgede yaşanacak gelişmelere kehanet eder gibidir: "ABD ve Suriye'nin Batı yanlısı komşuları, Ortadoğu'nun tam da kalbinde bir Sovyet uydusuna – ya da ona çok benzeyen bir şeye- müsamaha gösterecek midir?"

6.2. TÜRKİYE, BUHRAN VE FIRSAT

1957'de başkanlığının ikinci dönemine giren Eisenhower günlüğüne, SSCB'nin komünist saldırganlığının Yunanistan ve Türkiye'nin bağımsızlığına ve varlığına yönelik tehdidi sonrası, 1947 Truman doktriniyle bu ülkelere askerî ve ekonomik destek verdiklerini notunu düştü. Destek yalnızca bu ülkeleri korumakla kalmamış, ABD'nin güvenliği de Amerikan hayatlarına mal olmadan sağlanmıştı.⁷¹⁰

Washington'un Eisenhower'ın başkanlığının ilk döneminde (1953-1957), Moskova'nın uluslararası komünizm yayılcılığının önlenmesi politikası çerçevesinde, bölgesel güçlerle savunma ve güvenliğe yönelik olarak bir dizi pakt

⁷⁰⁹ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.632-634 ve FRUS, 1955-1957, vol.13, s.635-636.

⁷¹⁰ Public Papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower 1957 United States Government Printing Office, 1999, s.387.

siyaseti geliştirildi. Bu dönemde güvenlik politikaları kapsamında SSCB'nin çevrenmesi siyaseti izleyen ABD, küresel mücadelede bölgesel aktörlerin aktif şekilde rol aldığı bir dizi paktın hayata geçirilmesi çabasına girişti.⁷¹¹ ABD'nin Ortadoğu'da SSCB'nin çevrenmesini amaçlayan bir güvenlik kuşağının oluşturulması çabası, 1950'lerin başında "bölgesel savunma anlayışı"nı geliştirme yönünde izledikleri siyasette yatmaktadır. Bununla birlikte bölgenin o dönemde dünyada bilinen petrol rezervlerinin önemli bir kısmına sahip olması ve Batı Avrupa ekonomisinin de hayati derecede bu kaynaklara muhtaç durumu ve İsrail'in varlığının korunması, ABD dış politikasının ana eksenini oluşturmaktadır. Batı Avrupa'nın bu güvenli enerji kaynaklarına ulaşımının engellenmesi, ABD için ciddi bir güvenlik tehdidiydi. İngiltere'nin savaş sonrası ekonomik krizlerle boğuşması ve nihayetinde dünyadaki etki alanlarından çekilmeye başlamasıyla, Ortadoğu'da oluşan güç boşluğu ABD tarafından doldurulmaya çalışıldı. Batı için hayati öneme sahip stratejik petrol kaynakları ve ulaşım hatlarının bulunduğu bu coğrafyada SSCB'nin güç boşluğunu doldurmak istemesi ABD için bir milli güvenlik tehdididir. ABD'nin SSCB'ye dönük kaygısı, İngiltere'nin bölgedeki etkisini kaybetmeye başladığı 1945-1957 döneminde en üst seviyeye ulaştı.

ABD'nin desteğiyle, 1955'te kurulan Bağdat Paketi'ne değin bölge, tarihsel alt yapı sürecinde, İngiltere'nin etki sahası içerisinde görüldü.⁷¹² İngiltere'nin ortaya koyduğu ve Truman yönetimince de zımnen desteklenen iki başarısız Ortadoğu güvenlik girişimi görülmektedir: MEC ve MEDO. Soğuk Savaş'ın küreselleşmesinin yaşandığı 1940'ların sonu ve 1950'lerin başlarında İngiltere ve Amerika'nın Arap ve Arap olmayan Ortadoğu'da Sovyet karşıtı bir yerel savunma paktının oluşturulması yönünde ciddi çabaları oldu.⁷¹³ ABD, SSCB'yi kuşatma siyaseti kapsamında, Ortadoğu'nun askerî ve güvenlik mülahazaları

⁷¹¹ Dışişleri Bakanı Dulles için kullanılan "pactomania" tabiri, 1950'lerin ilk yarısına kadar olan süreci tanımlamaktadır. Bu süreçte kırk iki ülke ile pakt anlaşması yapılırken, yüze yakın ülkeyle de anlaşma yapılmıştır: NATO, ANZUS, SEATO ve Bağdat Paketi (daha sonra CENTO).

⁷¹² Harris, *Troubled...* s.14. Dulles'in 1953 Mayıs ayında Orta Doğu'ya düzenlediği gezi ve hemen akabinde şekillenen Dulles'in "Kuzey Kuşağı" projesine değin dönemin klasik ABD Orta Doğu politikası iki temele dayanmıştır: 1) İngiltere'nin tarihsel rolü ve İngiltere'nin "meşru haklara sahip" etki sahasına müdahale etmemek; 2) Mümkün olan en az şekilde tesir edecek tarzda bu politikayı takip ve konuda İngiltere'ye garanti vermek. *FRUS*, 1947, vol.5, s.514.

⁷¹³ Kevin Ruane, "SEATO, MEDO, and the Baghdad Pact: Anthony Eden, British Foreign Policy and the Collective Defense of the Southeast Asia and the Middle East, 1952–1955." *Diplomacy & Statecraft*, vol.16, no.1, s.169-199.

çerçevesinde Süveyş Kanalı merkez olmak üzere bir savunma ve güvenlik stratejisi geliştirdi.⁷¹⁴ Süveyş Kanalı merkez alındığı zaman, özellikle Sovyetler Birliği'nin güney kanadına düzenlenecek askerî operasyonlar için Ortadoğu'nun önemi belirginleşti.⁷¹⁵ Ancak Mısır'ın Süveyş Kanalı bölgesinden İngiltere'nin tamamen çekilmesi yönünde izlediği ısrarcı milliyetçi politika, Süveyş'i ana merkez alan ABD ve İngiliz askerî planlamalarını sekteye uğrattı.⁷¹⁶ Neticede Truman yönetimi, Batı savunmasına Mısır'ın yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin güney kanadının stratejik anlamda çevrenmesi kapsamına Türkiye ve Irak'ın da bölgesel güçler olarak MEDO'nun dâhil olduğu girişimlere destek verdi.⁷¹⁷ Eisenhower'ın başkanlığı kazandığı 1952 seçimlerinin ardından Irak yönetiminin MEDO'nun bölgesel istikrarsızlığı arttıracak endişesi ve Mısır'da Kral Faruk'un bir askerî darbeye iktidardan uzaklaştırılması sonrasında bölgesel pakta dair beklentiler belirsizliğini korudu.⁷¹⁸ Eisenhower Yönetimi'nin 1953 Ocak'ında göreve gelmesinin ardından Amerika'nın askerî ve mali desteğiyle bölgesel güçlere dayanan Ortadoğu'da savunma örgütünün hayata geçirilmesi yönündeki görüşler ağırlık kazandı.

Bu çerçevede Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in, Mayıs 1953'de SSCB'nin güney kanadının bölgesel bir savunma pakıyla çevrenmesine yönelik Ortadoğu ülkelerine yaptığı gezi önemlidir.⁷¹⁹ Dulles'in gezide edindiği intiba, Mısır ve Suriye'nin bölgesel savunma pakının oluşumunda bir "başlangıç" olmayacağı yönündeydi.⁷²⁰ Mısır için bu anlamda bölgesel savunma paktına itiraz iki temel sorun etrafında şekillenmişti: Arap-İsrail çatışması ve dolayısıyla Siyonizm ve İngiltere'nin şahsında Batı emperyalizmi. Mısır açısından esas tehlike SSCB'nin oluşturduğu uluslararası komünizm değil, İsrail ve İngiliz emperyalizmiydi. Nasır'ın konuya ilişkin değerlendirmesi ise,

Sovyetler beş bin mil uzaktalar ve şimdiye kadar hiçbir sorun yaşamadık.
Bize asla saldırmadılar. Topraklarımızı asla işgal etmediler ve asla üs

⁷¹⁴ Michael Cohen. *Strategy and Politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier*. Frank Cass, 2005.

⁷¹⁵ y.a.g.e., s.40, 51.

⁷¹⁶ Ashton, "The Hijacking", s.125-126.

⁷¹⁷ Hahn, *The United...*, s.144.

⁷¹⁸ y.a.g.e., s.145.

⁷¹⁹ Dulles gezisindeki temasların detayı için bkz: *FRUS*, 1952-1954, vol.9, s.1-167.

⁷²⁰ Little, *American...*, s.127.

kurmadılar. Fakat İngilizler yetmiş yıldır buradalar. İnsanlarıma, altmış mil ötede elindeki Süveyş Kanalı'nda bir tabanca olan katilin önemsiz olduğunu, beş bin mil uzaklıkta elinde bir bıçak olan birisinden endişe duymam gerektiğini gidip nasıl söylerim? ⁷²¹

şeklindeydi. Nasır'ın Sovyet tehdidiyle ilgili değerlendirmesi, tüm Arap dünyasının ortak psikolojisini yansıtmaktadır. Nasır'ın Sovyet tehdit algılaması tanımı, Ortadoğu Soğuk Savaş'ında ABD'nin SSCB ile yürüttüğü etki alanı mücadelesindeki en önemli konulardan birisini oluşturdu: Aynı şekilde Suriye'nin asıl ilgilendiği konu Türkiye'nin Suriye'ye yönelik emperyalist emelleri, Filistinli mülteciler sorunu, Arap-İsrail çatışması ve ABD'nin sağlayacağı ekonomik-askerî yardımlardı.⁷²² Dulles'in Ankara ziyaretinde ise Başbakan Menderes, yeni bir güvenlik girişiminin başlamasını önerdi. Menderes, Dulles'a, Sovyetlerin güneyden kuşatılması yönündeki güçlü desteğini teyit etti ve Ortadoğu'da bir savunma örgütünün belkemiği olabilecek Türkiye'nin öncelikli rol alabileceğini şöyle anlattı: "Türkiye Ruslarla en uzun sınırlardan birine sahiptir ve adeta Ruslarla aynı yataktadır...Türkiyesiz bir Ortadoğu savunması sorunu yalnızca teoride kalır".⁷²³

Komünizmle mücadelede ABD'ye en güçlü destek yine Ankara'dan geldi. Nasır'ın İsrail ve büyük güçlere karşı bir Arap savunma paketi kurma arayışında olması, SSCB'nin çevrenmesi için gerekli Arap desteğinin olmayacağını işaretliydi. Uluslararası komünizme yaklaşım konusunda Washington ile Kahire ve Şam'ın ajandaları tamamen farklıydı.

Dulles'in "Kuzey Kuşağı" stratejisinin amacı, Moskova yayılcılığını en çok hisseden ve bu yayılcılığa coğrafi set çekebilecek ülkelerden oluşan yerel bir güvenlik paketi kurulmasıydı. Bu çerçevede ABD yönetimi; Türkiye, İran ve Pakistan'ın üzerinde yoğunlaşmıştı. ABD, Kuzey Kuşağı konseptiyle, en az Arap katılımını sağlamak istiyordu. Böylece Araplar arasında yaşanan bölgesel ve liderlik sorunu, Arap-İsrail ve Mısır-İngiliz çekişmelerini de devre dışı bırakacaktı. SSCB'ye karşı en yakın tehdidi hisseden ülkeleri bir savunma paketi etrafında örgütlemek temel amaçtı.⁷²⁴ Dulles'in edindiği önemli izlenimlerden birisi de,

⁷²¹ Yeşilbursa, *The Baghdad...* s.18; Hahn, *The United...*, s.158-159; Heikal, *The Cairo...*, s.40- 41.

⁷²² FRUS, 1952-1954, vol.9, s.58-64.

⁷²³ FRUS, 1952-1954, vol.9, s. 139-142.

⁷²⁴ Peter L. Hahn. *Missions Accomplished? The United States and Iraq Since World War I*. Oxford University Press, 2011, s.28-29.

Türkiye'nin bir zamanlar kontrol altında tuttuğu Arap ülkelerinde hâkim olan Türkiye korkusuydu.⁷²⁵

Dulles'in ziyaretinin hemen akabinde Ankara 1 Haziran'da ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin yer alacağı bir Ortadoğu Savunma örgütünün kurulmasını önerdi. Menderes'in ifadesi ile "bir dükkân" vazifesi görecektir örgüte Araplar ileride katılabileceklerdi. Arap ülkelerinin Sovyet yayılcılığı ve komünizm tehlikesinin öncelikli güvenlik sorunu olmadığı yönünde ilk elden değerlendirmeleri almış olan Dulles için, Batı emperyalizminin yansıması olarak değerlendirilecek böyle bir örgütün kurulması mümkün değildi. Washington, 18 Haziran'da Ankara'ya verdiği cevapta, Arap muhalefетinin açıkça belli olduğu bir örgütlenmenin Ortadoğu için tehlikeli olacağına işaret etti.⁷²⁶ Türkiye'nin potansiyel müşteriler için cazibeyi arttıracak bir savunma örgütü önerisi kabul görmedi. Ancak Eisenhower'ın gözünde dünyada ABD'nin yanında olan milletler içinde Türkiye'den daha iyisi yoktu.⁷²⁷

Eisenhower yönetimi, Mısır ve İngiltere arasında yaşanan Süveyş Kanalı gibi sorunlardan dolayı Ortadoğu'da bir savunma paktına acil ihtiyacı daha çok hissetmişti. Washington, İngiltere'nin bölge ülkeleri nezdindeki emperyalist politikalarından doğan Batı karşıtlığının önünü almak istemekteydi.⁷²⁸ Çünkü Batı karşıtlığının yarattığı Arap siyasî arayışını SSCB hızla doldurma kapasitesine sahipti. Bu anlamda, Türkiye ve Pakistan arasında Nisan 1954'te imzalanan "Dostluk İşbirliği Anlaşması", Amerika'nın Kuzey Kuşağı savunma konseptini hayata geçirmesini teşvik etti.⁷²⁹ Nitekim Türkiye ve Irak, 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzaladıkları anlaşma ile Sovyetler Birliği güdümündeki komünizm saldırganlığına karşı savunmalarını güçlendirmeye çalıştı.⁷³⁰ Bu süreçte, Komünizm karşıtlığı paydasında yapılan bu girişimin temelinde kadim bölgesel çıkar çatışmalarının büyük etkisi görülmektedir. Türkiye açısından bölgede etkin bir güç olmanın yanı sıra Batı'nın Ortadoğu güvenliği ve SSCB'nin güneyden

⁷²⁵ FRUS, 1952-1954, vol.9, s.137-147.

⁷²⁶ FRUS, 1952-1954, vol.9, s.387-392.

⁷²⁷ FRUS, 1952-1954-, vol.2. s.438.

⁷²⁸ Ashton, "The Hijacking..." s.125.

⁷²⁹ Richard L Jasse. "The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?.", *Middle Eastern Studies*, vol. 27, no.1,1991, s 140-156.

⁷³⁰ İsmail Soysal. "1955 Bağdat Paktı.", *Bellefen*, cilt: LV, sayı 212, Nisan 1991, s.179-238.

çevrenmesiyle ABD'den daha fazla askerî ve mali yardım temin edileceği umudu güçlenmişti. Irak açısından ise, Mısır'ın başını çektiği Arap milliyetçiliği bayraktarlığına karşı bir duruş ve zayıflayan İngiltere'nin etkisinden, ABD yardımı ile tamamen kurtulmak ana sebeplerdi. Bağdat Pakti'na İngilizler Nisan 1955'te, Pakistan Eylül 1955'te ve İran da Ekim 1955'te dâhil oldu.⁷³¹ Böylece Türkiye, "Batı dünyasıyla Ortadoğu arasındaki ortak güvenlik anlaşmalarının bağlantı noktası" oldu.⁷³² Kuzey Kuşağı'nın Batıyla bağlantısı sağlanmıştı. Pakt, özellikle Türkiye, İngiltere ve Irak için bölgesel etkinliklerini artırma yolunda bir manivela olarak görüldü.⁷³³

Bölge ülkeleri, Batı emperyalizminin temsilcisi olarak gördükleri Bağdat Pakti'na çok sert tepki gösterdi. ABD tarafından desteklenen, İngiltere'nin üyeliğiyle perçinlenen ve Araplarca Batının güdümünde görülen Türkiye'nin bölgesel liderliğini yürüttüğü bir pakt, Sovyetler için etki sahalarını arttırabilecekleri mükemmel bir zemin hazırlamıştı. Moskova Mart 1955'te, Irak ve Türkiye'nin Suriye sınırında askerî tatbikat yaptıkları bir süreçte⁷³⁴, Suriye'ye silah yardımı konusunda teklifte bulundu. SSCB, "Suriye'nin bağımsızlığının ve egemenliğinin korunması amacıyla, ne tür yardım gerekiyorsa yapılacağını" belirtti.⁷³⁵ Bu bir Arap ülkesine silah yardımı konusunda SSCB'nin ilk teklifi olması bakımından önemliydi.⁷³⁶ Bölgedeki Batı karşıtlığı, Sovyetlerin siyasî alanlara daha fazla nüfuz edebilmesine katkı sağlamıştı.⁷³⁷ Nitekim SSCB 16 Nisan'da yayınladığı bir bildiride, bölge ülkelerinin Batı güdümündeki bir askerî pakta dâhil olmaları yönündeki baskıların Orta ve Yakın Doğu'da durumu kötüleştirdiğini belirtmişti. Bildiride Ortadoğu'da askerî üslerin kurulması durumuna kayıtsız kalınmayacağı, söz konusu durumun Sovyetlerle sınırı olan ülkeleri kapsamamasından dolayı kendi

⁷³¹ Jasse, "The Baghdad...", s.150; Roby Barrett, *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*. IB Tauris, 2007, s.19, 64-74.

⁷³² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.622.

⁷³³ Hahn, *The United...*, s.198; Jasse, "The Baghdad...", s.147.

⁷³⁴ Kahire Radyosu 23 Şubat'ta, Türkiye'nin baskı uygulamak amacıyla Suriye sınırına iki tümen gönderdiğini duyuracaktır. Seale, *The Struggle...* s.222.

⁷³⁵ Efraim Karsh, *The Soviet Union and Syria: The Asad Years*. Routledge, 1988, s.3.not.5.

⁷³⁶ CIA, "The Suez Crisis—A Test for the USSR's Middle Eastern Policy", 3 January 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0001408621.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

⁷³⁷ Salim Yaqub, *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*. University of North Carolina Press, 2004, s.37.

güvenliklerini direkt olarak ilgilendirdiği dile getirildi.⁷³⁸ Sovyet açıklamasının ilk hedefinin sınır komşusu olan Türkiye olduğuna şüphe yoktu.

Sovyetlerin özellikle anti-kolonileşme sürecindeki gelişmemiş ülkelerdeki milliyetçi hükümetlere yönelik izlediği yakın ve destekleyici politikalar Türkiye-Irak anlaşmasının ardından, tarafsızlık siyasetinin ele alındığı Nisan 1955 Bandung Konferansı süreci ve sonrasında ivme kazandı.⁷³⁹ Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, konferansta, orta yolu izleyen tarafsızlık siyasetinin dünyada gerilimleri arttıracığını, yeni savaflara ve sömürgelere yol açacağını söylemişti. Zorlu'ya göre tarafsızlık politikasını izleyen ülkeler bağımsızlıklarını kaybedecekti. Zorlu, Batı bloğunda kurulan örgütlerin saldırılara karşı tedbir amacını taşıdığını düşünmekteydi.⁷⁴⁰ Türkiye için Bandung Konferansı, bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkeler karşısında ABD ve Batı'nın sözcülüğünü yaptığı bir toplantıydı. Öte yandan SSCB ise Batı karşıtlığı paydasında birleşen üçüncü dünyada oluşan güç boşluğunu doldurabilecek yegâne aday olarak ortaya çıkmıştı. SSCB bu fırsatı değerlendirme yolunda hızla adım attı. Kruşçev ve Bulganin 1955 sonbaharında Hindistan, Burma ve Afganistan'ı kapsayana bir geziye çıkmışlardı. Sovyet liderler bu gezilerinde yeni bağımsızlıklarını kazanan Asya ülkelerinin emperyalist süper güç ABD karşıtı tutum sergileyecekleri umudunu bölge ülkelerine iletmışlerdi. SSCB için iyi ilişkiler oluşturmanın ön koşulu artık militan bir nitelik taşıyan komünizm değildi.⁷⁴¹ Bandung'ta üçüncü dünya ülkelerince ortaya konan Batı karşıtı güvensizlik ve milliyetçilik duyguları etrafında şekillenen bloklara karşı tarafsızlık siyaseti, Moskova'da hoşgörülle karşılanan bir politikaydı. Batının etkisinin kaybolmaya başladığı üçüncü dünya siyasetindeki boşluk, SSCB'nin bu bölgelerde aktif politikalar sürdürmesine zemin hazırlamıştı.

⁷³⁸ *Statement by U.S.S.R. Ministry of Foreign Affairs on Security in the Near and Middle East, April 16, 1955*, <http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1955Soviet-baghdad1.html>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

⁷³⁹ CIA, Current Intelligence Staff Study, "SOVIET POLICY TOWARD THE UNDERDEVELOPED COUNTRIES (XIII-61*)", 28 April 1961, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000499818.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

⁷⁴⁰ Vital Speech of the Day, 1 June 1955, s.1263-1264.

⁷⁴¹ Mazower, *Dünyayı...*, s.324. Mazower, Kruşçev'in yeni politikasını şöyle tanımlar: "Kremlin'in yeni milliyetçi yönetici seçkinlere elini uzattığı, kendi ülkelerindeki komünist partileri ezer ya da marjinalleştirirken kafasını diğer yana çevirdiği çok daha eklektik ve fırsatçı bir görüştü. Bağları oluşturan artık ideoloji ya da Lenin'in programına bağlılık değil"di.

SSCB'nin üçüncü dünyayla ilgili politikasındaki radikal değişikliklerin temelini, Stalin'in Mart 1953'te ölümünden sonraki süreç oluşturmıştı. Stalin'in 5 Mart 1953'de ölümünün ardından oluşan yeni Sovyet liderlik yapısında, Moskova'nın Soğuk Savaş politikalarında bir farklılaşmaya gideceğinin sinyalleri görülmeye başlanmıştı. Yeni Sovyet liderliğinin dış politikada kendisine daha fazla hareket alanı sağlayacak siyasî söylem olarak bloklar arasında "barış içerisinde bir arada yaşama"⁷⁴² temasını sıklıkla dile getirmeye başladı. Bu politika değişikliği Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere de dikkat çekici şekilde yansdı. SSCB'nin Ortadoğu'daki etki alanını arttırma sürecinde, Türkiye ve ABD açısından farklı bir dinamik devreye girdi. Bu noktada Moskova, Türkiye'yle ticaretin geliştirilmesi konusunda cazip tekliflerde bulundu. Nitekim Dulles'in Ortadoğu'da SSCB'nin güney kanadının çevrelenmesiyle ilgili Kuzey Kuşağı projesini görüştüğü Türkiye ziyaretinin⁷⁴³ hemen ardından, Molotov 30 Mayıs 1953'te Türkiye'nin Moskova büyükelçisine bir nota verdi. Bu notada Sovyetler'in Türkiye'den toprak taleplerini geri çektiği iletildi. Ardından 8 Ağustos 1953'ta Malenkov hiçbir ülkeden toprak talepleri olmadığını ilan etti. Bulganin de Kasım ayı başında Türk Büyükelçisine ilişkiler konusunda Stalin'in bazı hatalar yaptığını, bu hataların artık tekrarlanmayacağını söyledi. Moskova 1953'ün sonuna gelindiğinde Kore Savaşı'nda ölen Türk askerlerinin cenazelerinin iadesi konusunda yardım edebileceklerini söylerken, 1941'den sonra ilk kez, 29 Ekim 1954'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümünde kutlama telgrafı gönderdi.⁷⁴⁴ Telgrafta temas edilen konular Kruşçev'in Şubat ayında SBKP'nin 20. Kongresi'nde dile getirdiği yaklaşımla örtüşüyordu. Kruşçev, geçmişte Türkiye ile kurulan dostluk ilişkilerini hatırlatıyor, ticaretin geliştirilmesi, bilim ve kültür alanında işbirliği yapılmasını öneriyordu. Ancak bu girişim Türkiye tarafından o an için cevapsız bırakıldı. Bayar, 1 Kasım'da Meclis açılış konuşmasında Sovyetlerle ilişkiler konusuna hiç değinmedi.⁷⁴⁵ Kruşçev, Stalin dönemi Türkiye politikalarının hatalı olduğunu Yüksek Sovyet'in 29 Aralık toplantısındaki konuşmasında da tekrarladı.

⁷⁴² Zubok, *A Failed Empire...*, 4.Bölüm.

⁷⁴³ FRUS, 1952-1954, vol.8, s.929-930.

⁷⁴⁴ Erel Tallal. *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye-SSCB İlişkileri (1953-1964)*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2000, s.75-76.

⁷⁴⁵ TBMM, *Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 1 (1 Mart 1924 - 14 Aralık 1987)* (Ankara: TBMM Basımevi, 2011), s.219-230.

Bağdat Paketi'nin, Türkiye topraklarının Sovyetlere saldırı için bir zemin olarak kullanılmak üzere kurulduğunu belirten Kruşçev, toprak talebi ve boğazlarla ilgili istekleri kastederek, ilişkilerin kötüleşmesinin Türkiye'nin tek taraflı hatalarından kaynaklanmadığını dile getirdi. Kruşçev, "Biz de bu ilişkilerin kötüleşmesine neden olan bazı uygun olmayan açıklamalar yaptık" itirafında bulundu. Kruşçev, Sovyetlerin iyi dostluk ilişkileri yönündeki çabalara Türk devlet adamlarınca cevap verilmediğini de ekledi. Kruşçev devamla, Batının askerî paktlar kurduğu dönemde kendilerinin asker sayısında 640.000'lik indirime gittiğini kaydetti.⁷⁴⁶

Stalin sonrası yeni Sovyet politikasındaki değişikliğin en önemli göstergesi SBKP'nin 20. Kongresi oldu. Kruşçev'in altı saatlik bir konuşmayla sunduğu parti raporunda⁷⁴⁷, Stalin'in "bireysel kült" anlayışı reddildi.

Bu konuşmasında Kruşçev, Stalin'in dış politika temelini oluşturan kapitalizm ve sosyalizm arasında kaçınılmaz olarak görülen çatışma anlayışı terk edildiğini dile getirdi. Kruşçev, bunun yerine iki rakip sistemin barış içerisinde bir arada yaşayabileceği öğretisini savunan Lenin'in düşüncelerine bir geri dönüldüğünü vurguladı. Stalin'in devrim ihracı düşüncesi de Kruşçev tarafından reddedilerek, bazı ülkelerde sosyalizme geçişin parlamentolar aracılığıyla sağlanacağı belirtildi. Bu noktada; 1) Buna göre, sahip oldukları sistemlere bakılmaksızın devletler arasında barış içerisinde bir arada yaşama politikası yürütülecekti. 2) Aralarında Mısır ve Suriye'nin de olduğu ülkelerle Sovyet dostluğu ve işbirliği tesis edilecek, askerî bloklara girmeyi reddeden ülkeler desteklenecekti. 3) ABD, İngiltere, Fransa, Pakistan, İran ve Türkiye'yle, mevcut olan ticari ilişkiler, temasların yaygınlaştırılması, kültür ve bilim alanlarında işbirliği kapsamında ilişkilerin geliştirilmesi için çalışılacaktı. Kruşçev bu ilkeleri hayata geçirirken, SSCB'nin sahip olduğu "yumuşak güç"e (soft power) dayanıyordu.⁷⁴⁸ Barışsever bir ülke olarak saygınlığı, küçük ülkelere olan dostluğu, dostlarına karşı

⁷⁴⁶ Kessing's Contemporary Archives, 1955-1956, vol.10, s.15655.

⁷⁴⁷ "Khrushchev's Secret Speech, 'On the Cult of Personality and Its Consequences,' Delivered at the Twentieth Party Congress of the Communist Party of the Soviet Union," February 25, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, From the Congressional Record: Proceedings and Debates of the 84th Congress, 2nd Session (May 22, 1956-June 11, 1956), C11, Part 7 (June 4, 1956), pp. 9389-9403. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

⁷⁴⁸ Vladislav Zubok ve Constantine Pleshakov. *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*. Harvard University Press, 1996, s.185.

cömertliği, rakipleriyle olan sorunları çözme azmi. Kruşçev bu sayede NATO'ya olan güvenin sarsılacağını ve bu sarsıntının NATO'da gevşemeye yol açacağını ummaktaydı.⁷⁴⁹

Kruşçev, barış içerisinde bir arada yaşama ve gerginlikleri azaltma çerçevesinde Türkiye ile olan ilişkilerde diplomasi ve ekonomiyi bir araç olarak kullanma politikası geliştirdi. Bu çerçevede Mareşal Vorosilov Menderes'i ve TBMM'den bir heyeti Moskova'ya davet etti.⁷⁵⁰ Ayrıca Sovyetlerden bir petrol rafinerisi ve demir çelik fabrikasının kurulması için ekonomik yardım teklifi geldi. İlginçtir SSCB Türkiye ile normal ilişkilerin kurulmasını isterken Ankara, ABD ve İngiltere'yle ilişkilerinin bozulmasını istemiyordu.⁷⁵¹ Stalin sonrası dönemde Moskova'nın siyasî yumuşama ve ekonomik yardım mesajları Ankara tarafından soğuk karşılanmıştı. Ancak Türk Dışişleri, ABD'li diplomatlara Sovyet ekonomik yardım tekliflerinin kamuoyuna açıklanması durumunda Türk kamuoyunun nasıl tepki vereceğinden bahsetmeye başlamıştı. Ürünlerine yeni pazarlar arayan, hammadde temininde ciddi sıkıntıları bulunan ve dış ticarete döviz sıkıntısı yaşayan Türk hükümetinin öncelikli konusu, bu anlamda yine ekonomiydi. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Birgi, ABD Büyükelçiliğine Doğu sınırında yüz bin sığır karşılığı Sovyetlerden petrol ve madeni yağ teklifi alındığını söyledi. Ekonomisi çökme noktasındaki Türkiye, ticari ilişkileri için yeni kaynaklar peşindeydi ve Sovyetler bu anlamda bir alternatifti.⁷⁵² Birgi'nin bu görüşmesi CIA tarafından 15 Mart 1956 günlü İstihbarat bültenine alındı ve yorum bölümüne şu not düşüldü: "Doğu ve Batı arasındaki gerginliğin yumuşamasının devamı, muhtemelen Türk ve Sovyet heyetlerinin karşılıklı ziyaretleriyle sonuçlanacaktır. Türkiye'nin zayıf ekonomisi çerçevesinde Ankara, Sovyetlerin ekonomik yardım ve kredi tekliflerini göz ardı etmede muhtemelen artan oranda daha da zorlanacaktır."⁷⁵³

⁷⁴⁹ y.a.g.e.

⁷⁵⁰ George Harris. "Cross-Alliance Politics: Turkey and the Soviet Union." The Turkish Yearbook of International Relations, 1972, s.2-32, s.17.

⁷⁵¹ y.a.g.e

⁷⁵² FRUS, 1955-1957, vol.24, s.663-664.

⁷⁵³ CIA, Current Intelligence Bulletin, 15 March 1956.

Türkiye ve Sovyet Bloğu arasında gelişen ekonomik ilişkiler ve artan ticaret hacmi ABD'nin de dikkatindeydi. Nitekim CIA Eylül 1957'de Türkiye'nin Batı ve Sovyet Bloğu arasındaki ekonomik ilişkilerini detaylı bir şekilde karşılaştırdığı 82 sayfalık bir rapor hazırladı.⁷⁵⁴ Kruşçev'in barış içerisinde bir arada yaşama politikası, Türk-Sovyet ilişkilerinde gerginliğin şiddetini azaltsa da, 1957 Suriye Buhranının bu süreci akamete uğrattığı söylenebilir.

Özelikle 1956 Süveyş Buhranında Bağdat Paktı üyesi İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırısı sonrasında, ABD İstihbarat raporlarına yansdığı gibi, bu ülkelerin bölgedeki itibarının neredeyse sıfırlandığı bir ortam oluşmuştu.⁷⁵⁵ Bu durumda, SSCB'nin bölgeye girmesini kolaylaştıracak zemin oluşmuş, emperyalist İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmelerinin ardından istikrarı sağlayan unsurlar da sarsılmıştı.⁷⁵⁶ Bu çerçevede ABD, kendisini sömürgeci emperyalist güçlerle bir arada gösterecek politikalardan uzak durmasının önemini kavramış görünüyordu.⁷⁵⁷ Bu mesafeli duruş, Eisenhower yönetimindeki karar alıcılar açısından, ABD'nin "İngiliz sömürgeciliğinin vagonu"ndan bağımsız olarak politikalarının sürdürülebilmesinin işaretiydi.⁷⁵⁸ Bu çerçevede yukarıda değinildiği üzere, ABD, bir Amerikan projesi olan Bağdat Paktı'nın İngilizler tarafından "gasp edildiği" ve tamamen İngilizlerin bölgesel çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüştürüldüğüne inanıyordu.⁷⁵⁹ Süveyş Savaşı sonrası Ortadoğu'da yerel bir

⁷⁵⁴ CIA, Soviet Bloc and Western Support for Economic Development in Turkey (ORR Project No. 421888, 16 September 1957.

⁷⁵⁵ FRUS, 1955-1957, vol.16, s.108.

⁷⁵⁶ CIA, Conditions and Trends in the Middle East Affecting US Security, 15 January 1953 http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119704.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

⁷⁵⁷ y.a.g.e. Süveyş Savaşı Arapların bu milliyetçi duygularını daha da güçlendirmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 22 Ocak 1958 tarihindeki toplantısında, Amerika'nın Batı ile ittifakının bölge ülkeleri nezdinde kendisini "hedef" yaptığı açıkça belirtilmiştir:⁷⁵⁷"Batı Avrupalı ittifakındaki Birleşik Devletler'in devam eden ve zorunlu birlikteliği bizi bölgede daha önce varolan ve halen devam eden 'sömürgeci' çıkarlarla kişiselleştirmeden kaçınmayı imkânsız kılmaktadır." FRUS, 1958-1960, vol.12, s.23. Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 22 Ocak 1958 tarihli 352. Toplantısında "Longe Range U.S. Policy Toward The Near East" politika belgesini Eisenhower aynı gün NSC 5801/1 sayı ile onaylamıştır.

⁷⁵⁸ Barrett, *The Greater...*, s.12-13. Eisenhower, özel sekreteri Ann Whitman'a İngiliz hükümeti ile ilgili bıkkınlığını, "İngilizler Ortadoğu'da asla bir algıya sahip olmadılar" diye ifade edecektir. Nichols, *Eisenhower...*, s.52.

⁷⁵⁹ Ashton, "The Hijacking..." s.130; Podeh, "The Perils..." s.110; Little, *American ...*, s.130. Dulles da, benzer şekilde sorunun İngilizlerin "-ki muazzam ölçüde eleştiriyi üzerine çekmiş olan-Bağdat Paktı'nı teslim almış olması ve İngiliz politikasının bir aracı olarak kullandığını" Nisan 1956'da Eisenhower'a söylemişti. FRUS, 1955-1957, vol.12, s.270. Nisan 1956'da Menderes de Bağdat Paktı üyelerinin Ortadoğu'daki krizlerden ABD ve İngiltere'nin sorumlu olduğunu

savunma örgütünün başarısı yönündeki iyimserliğini kaybeden Dulles, İngiliz mevkidaşına Bağdat Paktı'nın kâğıt üzerinde kalması tavsiyesinde bulundu.⁷⁶⁰ "Ocak 1957'de Eisenhower Doktrininin ilanı ile paktın kaderi çizilmiş" ve "pakt lüzumsuz hale gelmişti".⁷⁶¹

Süveyş Savaşı'nın ABD'ye faydalarından biri Arap dünyasında yakaladığı olumlu imajdı. SSCB Süveyş Savaşı'yla Mısır ve Suriye üzerinde etkisini artırdı. ABD de Ortadoğu'da uluslararası komünizmle mücadelesinde "Araplar üzerindeki etkisini"⁷⁶² kaybetmeden, stratejik olarak kendisini bölgenin eski Batılı gücünden ayırmanın yolunu buldu.⁷⁶³ Türkiye ise, Süveyş Savaşı'nın ortaya koyduğu bir gerçek olarak SSCB'nin özellikle Suriye'deki etkisiyle, güney kanadının bir Sovyet uydusu olması yönündeki ciddi endişelerini 15 Kasım 1956'da Menderes aracılığıyla Washington'a iletti.

İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı 29 Ekim 1956'da başlattığı ve 6 Kasım'da sona eren Süveyş Savaşı'ndan dokuz gün sonra Başbakan Menderes, 15 Kasım 1956 ABD'nin Ankara Büyükelçisi Warren'i görüşme için çağırdı. Menderes, ABD Hükümeti'nin en üst düzeyinde ele alınması gerektiği vurgusuyla bir memorandum verdi. Warren'ın ifadesiyle, Menderes memorandumunu sözlü olarak iletirken, "herhangi bir panik ve duygusallıktan uzak, sakin, kendinden emin ve kararlı bir şekilde Ortadoğu'daki kriz durumunu değerlendirdi". Menderes'in konuşması o kadar uzundu ki ABD'li diplomat peş peşe üç ayrı telgraf düzenlemek zorunda kaldı.⁷⁶⁴ Eisenhower yönetimine iletilen, Suriye'nin Sovyet etkisine girmesi tehlikesi konusundaki konuşma, Menderes ile ABD

belirterek, üyelerin ABD ve İngiltere'nin Pakta yeterince destek vermemesinin üyeler arasında Pakta olan güveni yok ettiğini söyleyecektir: "Gelişmeler ABD'nin kapasitesini aşıyor ve ABD kafa karışıklığı yaşıyor. SSCB dinamik ve çok yoğun çalışıyor. ABD ne yapacağını bilmiyor." diyecekti. CIA, Current Intelligence Bulletin, 4 April 1956,

⁷⁶⁰Nakleden Louis, "Dulles...", s.139 not.20

⁷⁶¹Podeh, "The Perils ...", s.90-110.

⁷⁶² FRUS, 1955-1957, Vol.12, s.341.

⁷⁶³ Dulles, bu kez Kasım 1956'da Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'na, itibarı zedelenmiş İngiltere ile ABD'nin ilişkilendirilmesi çerçevesinde, Bağdat Paktı'na üyeliğe hala mesafeli durduğunu ve paktın büyük oranda İngiliz-Arap politikasının bir aracı olduğunu belirtir. FRUS, 1955-1957, Vol.12, s.330.

⁷⁶⁴ Young, *Documentary...*, Document 32-33-34, s.211-217.

Büyükelçisi arasında bir gün önce Suriye konusunda gerçekleştirdikleri görüşmenin en üst düzeydeki yansımasıydı.⁷⁶⁵

Menderes, Warren'la görüşmesine Sovyet Rusya'nın uzun zamandan beri Ortadoğu'da bir dayanak tesis etme yönündeki çabalarının iyi bilindiğinden, Türk hükümetinin de bu çerçevedeki gözlemlerini ve endişelerini oldukça uzun zamandır müttefiklerine açıkladığından ve analiz ettiğinden bahisle söze başladı. Menderes' göre Moskova bu amacını gerçekleştirmek için çabalarını dört noktada yoğunlaştırmıştı: Birincisi, Bağdat Paktı'nı yok etmek. İkincisi, bir uyduya çeviremeyeceğini bildiği Türkiye'yi kuşatmak ve izole etmek. Üçüncüsü, Ortadoğu'da en azından bir veya iki ülkeyi uydu yapmak ve ABD ve İngiltere'yi Ortadoğu'dan çıkartmak. Bu çerçevede, Türkiye'nin iddiası Ruslar, Nasır'ın akıldışı politikası ve Suriye'nin liderlerinin zayıflıklarıyla Mısır ve Suriye'de etkin olduğuydu. Suriye'de güvenli bir şekilde yerleşmiş komünist unsurların faaliyetleri Rusların elini güçlendirmişti. Moskova bir yandan Mısır'daki durumunu güçlendirirken diğer yandan da bütün askerî dikkatini ve faaliyetlerini Suriye'ye yoğunlaştırmıştı. Menderes, Rusların Suriye'de uzun zamandır yaptıkları hazırlıklar sonucunda kendi dizaynlarını gerçekleştirebileceklerini söyledi: Ruslar Suriye'ye, aralarında en modern savaş uçaklarının da olduğu silah ve mühimmatı Boğazlar üzerinden göndermişlerdi ve Suriyeli liderlerle detayı tam olarak bilinmeyen askerî müzakereler yürütmekteydi. Menderes'e göre, Ortadoğu'da Rus faaliyetlerinin bir dünya savaşı çıkarma durumu konusunda kimse emin olamasa da, amaçlarına baskı ve yıkıcı faaliyetlerle ulaşamadıkları takdirde Ruslar, sorunu Ortadoğu'da ilan edilmemiş ve bölgesel savaş çıkartma noktasına getirebilirdi. Netice itibarıyla, Türkiye açısından Suriye'nin durumu çok hassas ve ciddiydi. Türkiye'nin çevresinde ve içerisinde ilan edilmemiş bir silahlı çatışmanın başlaması, Türkiye'nin çember içerisine alınması ve izole edilmesi yönündeki Rus politikasının yarattığı tehlike net bir şekilde ABD'li Büyükelçiye iletildi. Öte yandan Sovyet tehdidi, NATO ve Bağdat Paktı'nın sınırlarının korunması

⁷⁶⁵ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.695-697. Menderes 14 Kasım'daki görüşmede ABD Büyükelçisine Hava Kuvvetleri'nden bir subayın dört beş günlük bir kurye görevi için Suriye'ye, İstihbarat Servisi Başkanı'nın da Beyrut'a gönderileceğini söyledi. Ayrıca konularında yetkin iki ve ya üç görevlinin yanı sıra muhtemelen de Suriye'de büyümüş bir milletvekilinin de Lübnan ve Suriye'ye yollanacağını söyledi.

konusunda acil ve önemli bir sınavdı. Türkiye'ye göre psikolojik ve askerî yönden herhangi bir ihmalkârlık bu sınırların çökmesine yol açacaktı. Bu genel resim içerisinde Türkiye'nin durumu çok hassastı. Türkiye'nin çember içerisine alınması ve izole edilmesi yönündeki Rus politikası hızla ilerliyordu.⁷⁶⁶

Menderes'in konuşmasında son dönemde yaşanan üç gelişmenin altı çizilmişti: 1) Rus uçakları Türk toprakları üzerinde uçmaktadır. Toprak bütünlüğünün ihlali olan bu uçuşların amacı ne olursa olsun, Türk hükümeti bu duruma sessiz kalmayacaktı. Bu ihlaller konusunda Moskova'ya nota verilecekti. Muhtemelen, BM Genel Sekreteri'nin de bu protesto konusunda resmi olarak bilgilendirilmesi yapılacaktı. Uluslararası teamüller çerçevesinde Rus uçaklarının ihlallerine karşı önleme yapılacaktı. Bu önlemlerin yapılmaması Rusları daha fazla ihlal yapmaları konusunda cesaretlendirmekle kalmayacak, Bağdat Paketi'nin bölge üyeleri nezdinde Türkiye'nin kararlılığı ve imkân kabiliyetleri konusunda olumsuz etki yaratacaktı. Dolayısıyla, Rusların Türkiye'nin uyarısını dikkate almaması durumunda Türkiye'nin hava gücünün kapasitesini ortaya koyması gerekli olacaktı. Şüphesiz böyle bir uyarı durumunda, Türkiye'nin protestolarının kamuoyu önünde müttefikleri ve özellikle ABD tarafından desteklenmesi uyarıyı büyük ölçüde güçlendirecekti. 2) Türk hükümeti Rusların sistematik olarak Suriye'yi ele geçirme süreci konusunda farklı zamanlarda müttefiklerinin dikkatini çekmişti. Rusların mevcut faaliyetlerinin normal seyri çerçevesinde Suriye bir Rus askerî üssü haline geliyordu. Bu çerçevede, yakın bir gelecekte Türkiye'nin sınırlarındaki gelişmelere duyarsız kalmasının yıkıcı sonuçları olacaktı. Dolayısıyla, Suriye'deki durum özel bir dikkati hak ediyordu. Menderes, Türkiye'nin hayati çıkarlarını tehdit eden Suriye'deki durum karşısında, eyleme geçildiği anda kararlı olunması görüşünü savundu. 3) Bağdat Paketi üyesi İran yalnızca siyasî değil askerî güç olarak da zayıf durumdaydı. Bu durum Rus askerî saldırganlığı için bir cazibe oluşturunuyordu. İran'ın kaybedilmesi yalnızca Ortadoğu için değil, NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan Türkiye'nin güvenliği için de doğrudan hayati bir tehlikeydi. Türkiye, Sovyetlerin Suriye'ye yerleşmesiyle sırtından bıçaklanmıştı. Menderes'e göre, Ortadoğu'daki Rus faaliyetleri ve

⁷⁶⁶ Young, *Documentary*, Document 32-33-34, s.211-217.

provokasyonları karşısında tepkisiz kalınması halinde Rusya, üçüncü dünya savaşında en avantajlı pozisyona sahip olurdu. Bu halde de NATO için hayati bir bölge olan Ortadoğu, kaybedilmiş olacaktı. Bir diğer ciddi tehlike ise, güvenliğin sağlanması konusunda Batıyla ilişkiye geçmiş bölge ülkelerinin topraklarının gözden çıkarılmış olduğunu düşünmeleri, Ortadoğu'nun kaybedilmesinde ciddi etki yaratacaktı. Menderes ABD'lilere bir kez daha Suriye'nin açık bir şekilde bir Rus uydusu olmasına izin verilmesinin yaratacağı tehlikeye işaret etmişti. Menderes, Türkiye'nin gerekli adımları atma ve gerekli önlemleri alma konusunu kutsal bir vazife olarak gördüğünü söyledi. Türkiye bu görevi yaparken, ABD ile nasıl bir işbirliği yapılacağını bilmek durumundaydı.⁷⁶⁷

Menderes'in Türkiye perspektifiyle çizdiği dramatik Ortadoğu portresinin temel özellikleri şu şekildedir:

1) Sovyet Rusya, izlediği politikalarla Suriye'nin bir Sovyet uydusu olma yolunda önemli kazanımlar edinmiştir. Bu durum NATO ve Bağdat Paktı'nın güvenliğini tehdit eden hayati bir tehlike yaratmaktadır.⁷⁶⁸ 2) Rusya'nın Suriye'de başarılı olması Ortadoğu'nun kaybedilmesine zemin hazırlayacaktır. 3) Türkiye hem kuzeyden hem de güneyden çember içine alınma durumu ile karşı karşıyadır. 4) Türkiye, Sovyetlerin provokasyonlarına karşı soğukkanlı bir tutum sergilese de, bağımsızlığını ve bütünlüğünü koruma adına gerekli tedbirleri alacaktır. 5) Türkiye, gelişmeler karşısında ABD'nin desteğini istemektedir. 6) Türkiye Suriye'deki gelişmeleri Washington üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Nitekim Türkiye hava radar sistemleri ve önleme uçaklarının eksikliğinden bahisle ABD'den modern teçhizat ve yeni uçak temini için bu iddiayı aynı günlerde gündeme getirmişti.⁷⁶⁹ Ancak bu dönemde, Amerika'nın en önemli istihbarat kaynaklarından birisi olan U-2 casus uçaklarının operasyonlarından Türkiye'nin haberi yoktu. Süveyş Savaşı'nın en kızgın günlerinde Sovyet Başbakanı Bulganin'in 3. Dünya savaşının başlayabileceği tehdidi sonrasında

⁷⁶⁷ y.a.g.e., s. s.217.

⁷⁶⁸ Menderes Mart 1956'da Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz Dışişleri Bakanı'na Ortadoğu'da tarafsızlık politikalarının Bağdat Paktı'nı zayıflatmasına izin verilmesinin Türkiye'yi izole edeceğini bu durumda da Türkiye'nin dış politikasını yeniden gözden geçirebileceğini söylemişti. CIA, Current Intelligence Bulletin, 4 April 1956.

⁷⁶⁹ FRUS, 1955-1957, vol.24, s.698-699 ve 703-704.

Eisenhower, 5 Kasım'da CIA Başkanı Allen Dulles'a Suriye ve İsrail üzerinde U-2 gözlem uçuşlarının yapılması talimatını vermişti. 6 Kasım öğlen saatlerinde Amerikan Başkanı'nın elinde Rus uçaklarının Suriye'de olduğuna veya Mısır'a yöneldiklerine dair bilgi bulunmaktaydı.⁷⁷⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Bayar'ın Menderes'e ilettiği 10 Kasım tarihli yazıya göre de, Türk hava sahası üzerinde Rus uçaklarının, boğazlar üzerinden gemilerle Suriye'ye gitmeleri meselesi "şayiadan ileri gitmemişti."⁷⁷¹ Menderes, 15 Kasım'da Amerikan Büyükelçisini Sovyet savaş uçaklarının varlığıyla Suriye'deki Buhranın ciddiyetini arttırma girişimi, en azından uçaklarla ilgili bölümde, Eisenhower yönetimini etkilememiş olmalıdır.

ABD Moskova Büyükelçiliği'nce 14 Kasım'da Washington'a gönderilen bir telgrafın içeriği de Menderes'in Suriye konusundaki endişelerini tam anlamıyla destekler mahiyetteydi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin (SBKP/MK), Macaristan Buhranı ve Süveyş Savaşı'nın en yoğun günlerinin yaşandığı 30 Ekim ve 2 Kasım tarihli toplantılarında görüşülen konulara vakıf bir kaynağa atfen kaleme alınan telgraftaki Suriye'yle ilgili izlenecek politika konusundaki detaylar, hayli dikkat çekicidir. Buna göre SSCB, Doğu Avrupa dışındaki Mısır, Yunanistan ve Suriye'de Batılı güçleri meşgul etmek için yeni durumlar yaratacak ve Doğu Avrupa için gerekli desteği sağlayacaktı. Bu anlamda Sovyet çabalarının odak noktası Ortadoğu'ydu.

SSCB, Ortadoğu'da yarattığı baskıyla Bağdat ve NATO Paktlarının çözülmesini de amaçlıyordu. Bu anlamda Mısır ve Suriye, Sovyetlerin Ortadoğu'daki Sovyet politikasının en güvenilir aracıydı.

Bu günlerde Suriye heyetinin yakın zamanda Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette SSCB ve Suriye arasında gizli bir siyasî anlaşma ve tamamlayıcısı olarak da askerî yardım anlaşması tesis edildi. Siyasî anlaşmanın genel hükümleri, Suriye'nin SSCB'ye dostane yaklaşımı sergilemesi durumunda siyasî, ekonomik ve askerî desteğin Suriye'ye verileceğini kapsamaktaydı. Bu

⁷⁷⁰ Jean Edward Smith, *Eisenhower in War and Peace*. Random House, 2012, s.702-703.

⁷⁷¹ B.C.A.,10/11/1956,:30..1.0/111.701..8-10/11/1956. Bu durum en azından 1956 sonbaharı itibarıyla böyledir. Ancak basında Suriye'de Rus uçaklarının bulunduğu yönünde haberler de çıkmaktadır. Milliyet, 10 Kasım 1956.

çerçevede SSCB Suriye topraklarında tesisler kuracaktı. Suriye, özellikle İsrail, Lübnan, Irak ve Türkiye ile coğrafi sınırlarının “Büyük Suriye”nin yaratılması doğrultusunda Sovyetlerden destek almıştı. Suriye ve Sovyetler arasındaki askerî yardım anlaşmasına göre; 1) SSCB, Suriye’ye savaş uçakları, zırhlı araçlar, tanklar ve toplar sağlayacaktı. 2) SSCB mevcut dört havaalanının geliştirilmesi, yeni üç tanesinin inşasını yapacaktı. 3) SSCB Suriye’de jet filoları kuracak ve pilot, teknisyen ve diğer askerî eğitmen gönderecekti. 4) SSCB, Suriyeli pilotları, teknisyenleri ve diğer askerî personeli eğitecekti. SSCB Dışişleri Bakanı Şepilov ve Savunma Bakanı Zukov, Batı’yla Doğu arasındaki ilişkiyi kesmek için Ortadoğu’nun hayati bağlantıyı oluşturduğu konusundaki görüşlerin savunucusuydu. Zukov, Komite üyelerine “Gözlerinizi güneye çevirin” demişti. Menderes’in Suriye’deki kritik durumun Türkiye’nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit oluşturduğunu değerlendiği günlerde SBKP/MK’nin de aynı konuyu görüşmesi dikkat çekicidir. ABD Moskova Büyükelçisine göre bilgiler, bölge ve Türkiye’nin çıkarlarıyla ilgili dikkat çekici ifadeler içeriyordu.⁷⁷²

Telgrafta sözü edilen Suriye heyeti, Süveyş Savaşı’ndan önce planlanmış bir ziyareti gerçekleştiren Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli başkanlığındaki yetkililerden oluşmaktadır. Heyetin içerisinde askerî yetkililerin yanı sıra Suriye Komünist Partisi Genel Başkanı Halid Bektaş da vardı. Bektaş, aynı zamanda Arap dünyasında seçimle parlamentoya giren ilk komünist partisi üyesiydi. Ziyaretle ilgili daha da dikkat çekici bir nokta ise Kuvvetli’nin Moskova’yı ziyaret eden ilk Arap devlet başkanı olmasıdır. Bu ziyarette anlaşma sağlanan askerî yardım konusunun detayları İsrail askerî arşiv kaynaklarında yer almıştı.⁷⁷³ Süveyş Savaşı’nın yoğunlaştığı anda Kuvvetli, Sovyet lideri Kruşçev ve Zukov’dan Mısır’a yardım etmenin yolunu bulmalarını, aksi takdirde Sovyetlerin Arapların gözündeki değerinin onarılamaz şekilde tahrip olacağını iletmışti. Kuvvetli’nin talebi karşısında Kruşçev’in “Fakat ne yapabiliriz?” şeklindeki cevabı sonrası Zukov, harita üzerinde İran-Türkiye-Suriye üzerinden yardımın mümkün

⁷⁷² Young, *Documentary*, Document 35, s.218, 220.

⁷⁷³ Yair Even. "Two Squadrons and their Pilots: The First Syrian Request for the Deployment of Soviet Military Forces on its Territory, 1956." Cold War International History Project Working Paper 77 (February 2016), www.wilsoncenter.org/publication/syrias-1956-request-for-soviet-military-intervention. Son erişim tarihi: 10 Nisan 2016.

olmayacağını açıkladı.⁷⁷⁴ Sovyet siyasî ve askerî liderleri, İngiltere ve Fransa'yla birlikte bölgesel bir gücün saldırısı altındaki bir Arap ülkesine direkt askerî müdahalede bulunabilecek siyasî ve askerî güçten yoksun olduklarını çok net bir şekilde ifade etmişlerdi. SSCB'nin direkt askerî yöntemlerle Ortadoğu'ya müdahalesi Moskova'nın politik ve askerî gücünün o günkü imkân ve kabiliyetini aşıyordu. Moskova bölgeye ancak askerî teçhizat, silah ve teknik personel yardımıyla desteğini devam ettirebilirdi.

Sovyet arşiv kayıtlarına göre, Suriye Dışişleri Bakanı Selahaddin El Bitar ve Sovyet meslektaşısı Şepilov 2 Kasım'da yine bir araya geldi. Bitar, Fransız ve İngiliz pilotlarının İsrail bayrağı altında savaştıklarını öğrendiklerini, aynı şekildeki yardımı Sovyetlerden beklediklerini söyledi. Şepilov'un muhatabına cevabı ise konunun değerlendirileceği, askerî yardım da dâhil, silahların tedariki ve teknik yardım gibi somut yardım tekliflerini düşünmeleri yönünde oldu. Bunlara ek olarak Moskova'daki Suriye heyeti Sovyetlerden umulmadık bir talepte bulundu: pilotlarıyla beraber iki Sovyet hava filosunun Suriye'de konuşlandırılması.⁷⁷⁵ İsrail arşiv kayıtlarına göre Suriyeliler, Sovyet jetlerinin ve mürettebatının faaliyete hazır bir operasyon gücü olarak konuşlandırılabilceği düşüncesiyle ülkelerine gönderilmesini talep etti. Ancak diplomatik alandaki gelişmeler sonucunda SSCB iki filonun ve "gönüllüler"in gönderilmesinden vazgeçti. Bu kapsamda yalnızca 1956 sonu itibariyle eğitimci ve teknisyenlerle birlikte demonte olarak jetlerin yanı sıra askerî malzemeleri Suriye'ye gönderdi.⁷⁷⁶ Kuvvetli'nin Moskova'dan Mısır'a yardım talebi karşılık bulmadı. İngiliz Dışişlerine göre, "Sovyetlerin Suriye'deki mevcutta güçlü etkisi, Ortadoğu'daki gergin durumun devamına bağlıdır." Yine İngilizlere göre SSCB'nin Ortadoğu'ya en açık ve tehlikesiz giriş

⁷⁷⁴ Nasır'ın sirküpü Mısırlı gazeteci Hasan Heykel'in anlatımıyla olay şöyle gerçekleşmişti: Kuvvetli'nin Sovyet askeri yardım talebi sonrası Zukov bir harita çıkartır ve Kuvvetli'ye sorar: "Mısır'a nasıl yardım edebiliriz? Bana söyleyin! Ordularımızı, İran, Türkiye sonra Suriye ve Irak ve sonrasında İsrail'e gönderip sonunda İngiliz ve Fransız kuvvetlerine saldırmamızı mı bekliyorsunuz?" Muhammad Hassanein Heikal, *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World* (Tel Aviv: Am Oved, 1981), s.70-71. İlginçtir, Eisenhower da aynı günlerde Oval Ofis'teki toplantıda hazır bulunanlara harita üzerinden Sovyetler'in Suriye ve Mısır'a askeri yardım gerçekleştiremeyeceğini, Rusların blöf yaptığını söyleyecektir. Smith, *Eisenhower...*, s.703.

⁷⁷⁵ Even, y.a.g.e.

⁷⁷⁶ y.a.g.e., bkz. dipnot 33, 35 ve 38.

noktası Suriye'ydi.⁷⁷⁷ 9 Kasım'da ABD Kongre liderlerine SSCB'nin Suriye politikası konusunda brifing veren CIA Başkanı Dulles şu tespitlerde bulundu: "SSCB, Moskova'nın kullanabileceği üsler ve diğer tesisler karşılığında, Suriye'de büyük sayıdaki komünist unsurları kullanarak solcu bir hükümet kurulmasını planlamaktadır... Moskova Suriye ve Ürdün'deki aşırı unsurlara hal-i hazırda güçlü bir örtülü destek vermektedir. Moskova bu örtülü desteği solcu bir darbeyi geliştirerek ve destekleyerek Suriye'de bir üs elde etmek için kullanabilir."⁷⁷⁸

Aynı dönemde Menderes, Suriye konusundaki endişelerini, Amerikalılardan önce, Süveyş Savaşı dolayısıyla 5-8 Kasım tarihleri arasında olağanüstü toplanan, Bağdat Paktı zirvesinde Irak Başbakanı Said'le paylaşmıştı. Said'in konuya ilişkin 11 Kasım'da İngiliz Büyükelçiyle yaptığı görüşmede, Menderes'in kendisine, "Türkiye'nin bir kenarda durarak Suriye'nin fiilen komünist olmasını veya komünist Rusya tarafından kontrol edilmesini beklemeyeceğini açıkça dile getirdiğini" belirtti. Said devamla, Menderes'in kendisine, "Eğer Sovyetler ciddiye Suriye'yi kontrol etme yönünde girişimde bulunursa 'Batı güçlü bir şekilde tepki vermelidir... Rusya'nın hareketinin bir üçüncü dünya savaşına yol açacağı net bir şekilde ortaya konmalıdır.' Eğer Sovyetler bir savaşı kışkırtmak niyetinde değillerse, ki bu kuvvetle ihtimal dâhilindeydi, 'Sovyetlerin blöfüne birisi tarafından kararlilikla karşı konulması' zorunluydu. Eğer bu yapılırsa, Ortadoğu'daki gerilim hissedilir derecede düşecekti ve Nasır'ın, görünüşte adaletsizlik karşısında Araplara yardım adına, Suriye'de Sovyet desteğine sahip olamayacağı Arap dünyasına gösterilecekti" şeklinde açıklamada bulunduğunu aktardı. Menderes ayrıca, NATO'nun, güney kanadının kuşatıldığı konusunda acil önem verdiği konusuna önem verdiğini tahmin ettiğini belirtti.⁷⁷⁹ Gerçekten de NATO Askerî Komitesi, İstihbarat Komitesi'nin "Ortadoğu'da Sovyetlerin Askerî Hululünden Kaynaklanan NATO'nun Güney Kanadına Yönelik Tehdit Raporu"nu 7 Kasım'da kabul etmişti. Rapora göre, Sovyetlerin Türkiye'ye saldırması durumunda birinci

⁷⁷⁷ Sami Ginat, *Syria and the doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence* (Brighton, Portland: Sussex Academic Press, 2005), s.163-164.

⁷⁷⁸ CIA, "Status Report on the Near East given by the director at the White House to a bi-partizan Congressional Group, 9 November 1956", http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP80B01676R004200050014-8.pdf, Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2013.

⁷⁷⁹ Ginat, *Syria...*, s.164-165.

hedefi müttefiklere ait hava üslerinin ve Karadeniz'e çıkış noktalarının savaş dışı bırakılmasıydı. Eğer Türkiye başarıyla işgal edilirse, Sovyet birlikleri Levant bölgesine doğru hareket edecekti.⁷⁸⁰

Türkiye'nin Moskova-Şam yakınlaşmasının askerî ve stratejik boyutlarıyla ilgili boyutlarından endişelerini arttıracak önemli bir bilgi Moskova'daki Türk Hava Ataşesinden gelmiş gözükmetedir. İngiltere Moskova Büyükelçiliği Türk Askerî Ataşesinden aldığı bilgiyi Londra'ya göndermişti. Buna göre Moskova'yı ziyaret eden Suriyeli Savunma Bakanı ile Zukov 9 Kasım'da iki kere görüşmüş ve bir askerî anlaşma imzalamıştı. Türk Askerî Ataşeden alınan bilgiler ABD Büyükelçiliği'nin 14 Kasım tarihli telgrafı ile neredeyse birebir örtüşmektedir.⁷⁸¹ Türk Hava Ataşesinin bu bilgileri Ankara ile de paylaştığı ihtimali göz önüne alınırsa Ankara'nın Suriye ve SSCB yakınlaşması ciddiyeti konusunda daha da endişelenmiş olması gerekir.

Suriye'nin Moskova için Ortadoğu'da etkinliğini arttırabileceği bir cazibe merkezi olduğu yönünde Ankara, Washington ve NATO karargâhında benzer endişeler yaşanmaktadır. Doğaldır ki, bu endişeyi en fazla hisseden ülke ise hem SSCB hem de Suriye ile uzun sınırlara sahip olan Türkiye'dir. Türk basını da Suriye'deki gelişmeleri ihanet olarak görüyordu:

Suriye'yi uçuruma sürükleyen asıl belâ; yıkıcılık hareketleri denilen komünist tahrikleri ve silahlandırma bahanesiyle Moskova'nın Suriye'yi demir perde arkasına almak hazırlıklarıdır...Suriye bazı devlet adamlarının politikacı subaylarının kendi elleriyle Moskof boyunduruğuna boyunlarını uzatmaları, tahammülleri ve akılları çileden çıkaracak bir hainliktir.⁷⁸²

Ankara Radyosu da, 25 Kasım'da Türkiye'nin "Suriye'nin ihtiyacından kat kat fazla miktarda silâhların Rusya'dan gelip bu memlekete yığıldığını" öğrenmekten

⁷⁸⁰ NATO, North Atlantic Military Committee, SG 255/1 (Revised), 7 November 1956, *The Threat to NATO's Southern Flank Arising From Soviet Military Penetration of the Middle East*, <http://archives.nato.int/?search?query=sg+255%2F1+revised>. Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2013.

⁷⁸¹ Ginat, *Syria...*, s.165-166. Kuvvetli'nin ziyareti ile ortaya çıkan Suriye-SSCB askeri ve siyasi yakınlaşması konusundaki Türk ve Amerikan haber kaynakları birbirleri üzerinde örtüşmüyorsa, Türkiye'nin ilk elden edindiği bilgilerin Ankara'da ciddi bir endişe yarattığını öngörmek zor değildir. ABD telgrafında SBKP/MK toplantılarına ait bilgi kaynağına bölüm halen kamuoyuna kapalıdır. Türk Dışişleri ve Askeri Arşivleri'nin de araştırmacılara kapalı olduğunu tekrardan hatırlatmak gerekir. Böylesi kritik bir süreçte her iki ülkenin krize yol açabilecek nitelikte bilgileri temin etmedeki kaynağını bilerek değerlendirme yapabilmek şüphesiz daha iyi bir analiz için güzel olurdu.

⁷⁸² Ayın Tarihi, 27 Kasım1956.

duyulan endişeyi aktardı.⁷⁸³ Sadece 30 Kasım'da basında yer alan haberler dahi bölgedeki gelişmelerin nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir: 1) Bölgedeki gelişmeler üzerine Amerikan 6. Filosu Akdeniz'deki Sovyet denizaltı yığınağına karşılık, ulaşım hatlarının korunmasına yönelik İtalya'da deniz tatbikatı icra etmişti. 2) ABD Dışişleri Bakanlığı da Bağdat Paktı üyesi ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin korunacağına dair açıklama yapmıştı. İngiltere'ye göre bu ABD açıklaması, yalnızca Sovyetlerin doğrudan bir saldırısını değil, Suriye üzerinden yapılacak bir saldırıyı da dikkate almıştı. 3) ABD Dışişleri Müsteşarı Murphy Sovyetlerin Ortadoğu ülkelerini uydu haline getirmeye çalıştığını söylemişti. 4) Türk Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada Türk ordusun Ortadoğu'daki gelişmeler çerçevesinde bazı şehirlerde pasif korunma tedbirleri uyguladığını belirtmişti. 5) Suriye Savunma Bakanı, Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca yığınak yaptığını, uçaklarının Suriye hava sahasını ihlal ettiğini, hükümetinin bundan haberi olduğunu, "saldırıya uğrarsa bütün dünya devletlerinden yardım isteyeceklerini" ifade etmişti. 6) Aynı gün, İngiltere'de bulunan Türk Dışişleri heyeti de Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında NATO'dan ve İngiltere'den herhangi bir saldırıya karşı garanti istemişti. 7) Nasır'ın danışmanı Enver Sedat da yazdığı bir makalede Suriye konusunda Türkiye'yi tehdit etmişti: "Sakın Suriye'ye hücum edeyim deme. Zira böyle bir hücum, Türkiye'nin başına bela açar. Ey Türkiye bil ki, yapmakta olduğun Müslüman propagandasını, ancak gülünç kelimesi tavsif edilebilir. Sana tavsiye ederiz, memleketini kasıp kavuracak olan ataşle oynama." 8) Suriye basını aralarında eski Başbakan Hüsnü el Barazi'nin bulunduğu "Suriye düşmanları"nın Türkiye tarafından barındırıldığını yazmıştı.⁷⁸⁴

Tüm bu gelişmelerin ardından Suriye Dışişleri Bakanı Salah Bitar, 1 Aralık'ta BM Genel Sekreteri'ne yazdığı mektupta Türkiye, İsrail, İngiltere ve Fransa'nın Suriye'yi işgale hazırlandığını iddia ederek, BM'nin harekete geçmesini istemişti. Öte yandan Türkiye'nin Şam Büyükelçiliği önündeki silahlı korumaların sayısı arttırılmış, büyükelçilik önünde sürekli gösteriler düzenlenmeye, büyükelçiliğe

⁷⁸³ Ayın Tarihi, 25 Kasım 1956.

⁷⁸⁴ Milliyet, 1 Aralık 1956.

yakın yerlerde de atış talimleri başlamıştı.⁷⁸⁵ 2 Aralık'ta Türkiye Büyükelçiliği'ne Şam yönetimi tarafından Türk uçaklarının Suriye hava sahasında uçuş yaptıkları iddiasıyla nota verilmiş bu uçuşların sona erdirilmesi istenmişti. Suriye Başbakanı Assali'yle görüşen Türk Büyükelçisi, basındaki Türkiye aleyhtarı yayınlara son verilmesini istemişti. Bugünlerde Şam'daki sinemalarda "Plevne Kahramanları" isminde Türkiye aleyhtarı Rus filmi oynatılmaktaydı.⁷⁸⁶ Türkiye, SSCB'nin oluşturduğu Soğuk Savaş'ın dış güvenlik tehdidini ilk kez hem kuzey hem de güney sınırından hissedilmekteydi.

Türkiye'nin Suriye'deki gelişmelerle ilgili endişelerinin arttığı bir dönemde Dışişleri Bakan Vekili Ethem Menderes, NATO Bakanlar Konseyi'nde sorun üzerine muhataplarına detaylı bir analiz sundu. Ethem Menderes'in 28 Kasım'da Konsey'de yaptığı sunum, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmeleri nasıl gördüğü anlamında önemlidir: Sovyetlerin Suriye'ye nüfuz etmesi yalnızca Türkiye'nin güvenliği açısından bir tehdit değildi. Türkiye'nin güneyden kuşatılması aynı zamanda NATO'nun güneydoğu kanadının da tehdit altına girmesi demekti. Bu durum NATO'nun doğu Akdeniz'den geçen ulaşım hatlarının da tehdit edilmesi anlamındaydı. Ruslar Suriye'yi bir silah deposu haline getirmişlerdi. Suriye'de yönetim Rusların parmağında oynattığı Sarac'ın kontrolündeydi. Suriye Rusların siyasî ve askerî açıdan atlama tahtası vazifesi görmekteydi. Menderes, güneydoğu kanadındaki bu gelişmeleri NATO'nun dikkatle izleyerek değerlendirmesini istedi.⁷⁸⁷

Ancak Türkiye, 1957 sonlarına doğru Ortadoğu'da Sovyet yayılmacılığı ve Suriye'nin komünist uydusu olma yolunda ilerlemesiyle ilgili endişelerinden ziyade, ekonomideki kötü gidişattan kaygı duymaktaydı. ABD açısından ise, NATO'nun güney kanadının çıpası olan Türkiye'nin savunma harcamalarıyla bu harcamaların sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi içerisinde yürütülmesi esastı. Türk ordusu ve

⁷⁸⁵ Milliyet, 2 Aralık 1956.

⁷⁸⁶ Milliyet, 3 Aralık 1956. Milliyet 4 Aralık'ta Suriye'de hükümet krizi olduğu yönünde Şam mahreçli bir haber yayınladı. Akabinde 4 Aralık'ta Suriye'de bulunan Milliyet muhabirleri 4 Aralık'ta sınır dışı edilirler.

⁷⁸⁷ NATO, Summary Record of a meeting of the Council with the Standing Group at the Palais de Chaillot, Paris, XVlec on Wednesday 28th November 1956. 1 December 1956, C-R(56)61 http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/6/26662/C-R_56_61_ENG.pdf Son erişim tarihi 12 Mayıs 2013.

ekonomisi, ABD karar alıcıları için birbiriyle iç içe geçmiş iki sorunu oluşturmaktaydı. Bu çerçevede Eisenhower yönetimi yerel oyuncuların çıkarlarının uğruna bölgesel küçük çatışmalardan sakınmanın siyasetini izlemekteydi.

ABD bu noktadan hareketle, özellikle Süveyş Savaşı'nın sonucu olarak Ortadoğu'da İngiltere'nin oyundan düşmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulmasını, direkt müdahale sağlayabilecek yeni bir dış politika arayışına girmişti. Buradaki amaç bölgesel istikrarın korunmasıydı. Bu gerçeklik, 5 Ocak 1957'de Başkan'ın sunduğu ve Kongre'nin iki kanadının ortak kararı olarak 9 Mart 1957'de "Ortadoğu Kararı" başlığı ile kabul edilen ve Eisenhower Doktrini olarak anılan metinde ifadesini buldu.⁷⁸⁸ Başkan Eisenhower, "özel bir durum" olarak gördüğü Ortadoğu'daki gelişmeler konusunda görüşlerini ifade etmek için 5 Ocak 1957'de Kongrenin müşterek oturumunda bir konuşma yapmıştı. Başkana göre bölge, "uzun ve önemli tarihinde yeni ve kritik bir safhaya" ulaşmıştı. Ortadoğu uzun zamandan beri Rus emperyalizminin hedefindeydi: Eisenhower, "Bu durum çarlar için geçerli olmuştu ve Bolşevikler için de geçerlidir" demişti. Şimdi, uluslararası komünizm görüntüsü altındaki Moskova, bölgede hâkimiyet kurmak için bir kez daha harekete geçmişti. Bu sebeple, Ortadoğu'daki gücünü ortaya koymak için "ABD üzerine daha büyük bir sorumluluk yüklenmişti."⁷⁸⁹ Eisenhower, Amerikan kamuoyuna Ortadoğu'da İngilizlerden doğan güç boşluğunun komünistler tarafından açık silahlı saldırı tedbirleri ile doldurma eğiliminde olduğu mesajını iletmişti. Bu çerçevede Eisenhower, komünizm saldırısı karşısında, bir ülke veya ülkeler grubunun talebi doğrultusunda Amerikan kuvvetlerini Ortadoğu'da konuşlandırma yetkisi istedi. Kongre, Amerikan milli güvenliğinin Soğuk Savaş'ta birinci önceliği olan uluslararası komünizm tehlikesiyle mücadele için başkana silahlı kuvvetlerinin konuşlandırılması konusunda açık çek verdi.⁷⁹⁰ Eisenhower Doktrininin ortaya

⁷⁸⁸ Eisenhower'ın 5 Ocak'ta Kongre'ye sunduğu metin için bkz. "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East" <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=11007>, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012. Kongre tarafından 9 Mart'ta yasalaştırılan Public Law 85-7 tam metni için bkz. <https://www.govtrack.us/congress/bills/85/hjres117/text>, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012.

⁷⁸⁹ Dwight D. Eisenhower, "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East, January 5, 1957", <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=11007>, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012.

⁷⁹⁰ Dulles'in komünizm tehlikesi karşısında Senato üyelerini korkutmak konusunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Senato'nun Dış ilişkiler ve Silahlı Hizmetler Komisyonlarının 14 Ocak'taki

koyduğu ruh, hem Bağdat Paktı üyelerine güvence, hem de pakta üye olmayan ancak Batı yanlısı politika takip eden ülkelere destektir. Öte yandan doktrin, hem SSCB'ye hem de Moskova'nın güdümünde yar alacak ülkelere ABD silahlı gücünün her an bölgeye girebileceği tehdidini içermektedir. Doktrin, ABD politikalarına mesafeli olan Mısır ve Suriye gibi ülkelere yönelik dışlayıcı bir etkiyi de amaçlamaktadır. Doktrin, en basit ve keskin şekliyle, “ya bizimlesin ya da düşmanımsın” tavrına sahiptir. Bu haliyle doktrini kabul etmek “bir Arap devletini kendi kamuoyu önünde yalnızca Rusya'ya karşı değil, bir Arap komşusuna da karşı durmaya zorlamaktadır.”⁷⁹¹ Bu durum, Eisenhower Yönetimi'nin Suriye Buhranına çözüm arayışlarında umduğu Arap desteğini bulamamasına neden olmuştur.

Eisenhower'ın 5 Ocak konuşmasından üç gün sonra, 8 Ocak'ta Şam'da aralarında önde gelen siyasetçilerin de bulunduğu kırk yedi kişinin Suriye rejiminin askerî ayaklanmayla yıkılması suçlamasıyla ilgili mahkeme başlamıştı. Şam'daki divan-ı harpte yargılananlar arasında eski Devlet Başkanı Edip Çiçekli, Edip Çiçekli'nin kardeşi Albay Salih Çiçekli, eski Dışişleri Bakanı Feydi Atassi, eski İçişleri Bakanı Sami Kabbara, eski Devlet Başkanı Haşim Atassi'nin oğlu ve eski Paris Büyükelçisi ve Adanan Atassi eski Washington Askerî Ataşesi Albay Sefa da bulunmaktaydı. Sanıklar Irak'ın mali desteği ve İngiliz, Fransız, İsrail ve Türk hükümetlerinin teşvikiyle Suriye'deki mevcut rejimi “emperalizmin uşağı”na dönüştürmekle suçlanıyordu. Şam yönetiminin 10 Ocak'taki yazılı açıklamasında, Eisenhower, Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak için bir doktrin oluşturmakla suçlandı. Dahası, Suriye hükümeti “güç boşluğu” iddiasının “emperyalizmin müdahale ve hâkimiyetini meşru göstermek için bir araç olarak kullanıldığı suni bir teori” olarak nitelemekteydi. Sonuçta Şam, komünist hâkimiyetinin korkulacak bir şey olduğu yönündeki ABD düşüncesini reddetti.⁷⁹² Olayların da ortaya

ortak toplantısında Dulles da doktrinin uluslararası komünizme karşı bir mücadele olduğunu, Rusların bu fırsatı kaçırmayacaklarını söylemiştir: “Sizi temin ederim ki, Uluslararası Komünizmin liderleri Ortadoğu'yu kazanmak için her riski almaya cesaret edeceklerdir... Sovyet kara, deniz ve hava kuvvetleri Ortadoğu'ya bağlantı sağlayan Bulgaristan, Karadeniz, Ukrayna, Kafkaslar ve Orta Asya'da konuşlanmıştır. Bu Sovyet kuvvetlerinin gücü ve konuşlanması en küçük bir uyarıda herhangi bir anda harekete geçirilebilir.” U.S., Department of State, *Bulletin*, XXXVI, February 4, 1957, s.170.

⁷⁹¹Seale, *The Struggle...*, s.288.

⁷⁹²1957, *FRUS 1955-1957*, vol.13, s.609.

koyduğu gibi Suriye'nin güvenliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü tehdit eden bir uluslararası komünizm tehlikesine ait emareler mevcut değildi. Tam aksine, ortaya çıkan gerçeklerin kanıtladığı gibi, Arap ülkesindeki sorunlar ve ona karşı muhtemel bir saldırı sadece emperyalizmden ve Siyonizm'den gelmekteydi.⁷⁹³ SSCB resmi haber ajansı TASS'ta da 14 Ocak'ta yayınlanan bildiri, Eisenhower Doktrinin geçerliliğini sorgulamaktaydı: Koloni güçlerine karşı bağımsızlıklarını kazanmış ülkelerin gelişme yolunda ilerlemeleri ne zamandan beri bölgede bir güç boşluğu doğurmuştur? Amerika, Ortadoğu'daki politikalarını meşrulaştırmak için Sovyetlerin nüfuz alanına gireceği iddiasıyla Arap ülkelerini tehdit etmekteydi.⁷⁹⁴ Suriye'nin güvenlik ve bağımsızlığına yönelik gerçek tehdidin komünizm değil emperyalizm ve Siyonizm olduğu iddiası, Suriye milliyetçilerinin 1950'ler boyunca sürekli tekrarladıkları bir söylemdi.

Suriye'nin, komünizm tehdidinin olmadığı iddiası ABD açısından bir şey ifade etmemişti. Eisenhower Yönetimi'nin 1957 yılının ilk çeyreğinde bölgeye yönelik politikasının amacı mevcut siyasî statünün korunmasına yönelikti. Yine de Washington açısından, silahlı kuvvetlerinin bölgeye konuşlandırılmasının uluslararası komünizmin yayılması tehlikesi şartına bağlanması ve bölgesel komünist tehlikelerin ortaya çıkışıyla ilgili durum tespitin nasıl yapılacağı konusu belirsizdi. Nitekim 1957 itibarı ile Suriye'nin Sovyet Rusya'nın komünist uydusu olması yönündeki endişeler Bağdat paktı üyeleri ve Batı başkentlerinde dile getirildiği zaman ABD, hayata geçirilemeyen ve kadük bir doktrini kabul etmiş olmak gibi bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Ancak dikkat çekici olan nokta şudur: Komünizm tehdidine bağlı olarak, bölgedeki *status quo*'nun korunması anlamında ABD-Türkiye işbirliğini arttırıcı bir etkisi olmuştu. Komünizm tehdidi, ABD ve Türkiye gibi ülkeleri bir kez daha ortak bir paydanın altında hareket etmeye teşvik etmişti. Türkiye, Amerikan atom silahları ile teçhiz edilmiş güvenlik şemsiyesinin sağladığı garanti altında, bölgede daha fazla rol üstlenebileceği bir

⁷⁹³ Gordon H. Torrey, *Syrian Politics and the Military, 1945-1958*. Ohio State University Press, 1964, s.338-342. ABD'nin kamuoyu önünde komünist eğilimli olarak tanımladığı Genelkurmay Başkanı El Bizri ile ilgili olarak dönemin güçlü adamı Albay Sarac'ın açıklamaları ilginçtir. Sarac o dönem için ordudaki dengeleri gözeterek siyasi olarak güçlü dürtüleri olmayan ve rakip gruplar arasındaki dengeyi gözetebilecek bir isim olarak El Bizri'yi atadıklarını söyleyecektir. Seale, *Struggle...*, s.295.

⁷⁹⁴ TASS: Statement on the Eisenhower Doctrine, January 14 1957, <http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1957tass-eisenhower.html>, Son erişim tarihi: 21 Nisan 2009.

fırsatı yakaladığının da farkındaydı. Güvenlik alanındaki işbirliği özellikle istihbarat alanında da gelişmişti. Nitekim ABD tarafından uzun süredir beklenen İstihbarat Anlaşması Türk tarafınca Mart ayında onaylanmıştı. Türkiye üzerinden, yüksek öncelikli Sovyet hedeflerine karşı haberleşme, sinyal ve radar istihbaratı faaliyetlerinin Mayıs itibarıyla ABD'yi memnun edecek seviyeye ulaşmıştır.⁷⁹⁵ Özellikle ekonomideki sıkıntılı durumdan mustarip haldeki Menderes Hükümeti, bölgesel krizleri, müttefiki ABD'den daha fazla mali ve askerî yardım alabilmek adına fırsata çevirmenin yolunu bulmuş gibidir. Türkiye, Menderes'e göre, "aslan payını" da istememekteydi. Türkiye'nin birinci önceliği Ortadoğu'nun güvenliğiydi.⁷⁹⁶ Türkiye için fırsatın doğması gecikmedi. Bu anlamda, 1957'nin Nisan sonu ve Mayıs ayı başındaki peşi sıra gelişen iki olay, Ortadoğu Soğuk Savaşı'nın bölgesel çıkarlar ekseninde şekillenen Ağustos-Ekim 1957 Suriye Buhranı için katalizör etki yarattı. Bu durum dış politikanın iç politika alanında araçsallaştırılmasına da iyi bir örnektir. Menderes Hükümeti sonbaharda genel seçimleri yapmayı öngörmekteydi ve dış tehdit algısının iç kamuoyunda yaratacağı birleştirici etkiye şiddetle ihtiyaç duyuyordu.

Bu olaylardan ilki, Nisan'da Ürdün Hükümeti'nin Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişki kurma ve Sovyet yardımı alma yönündeki kararıdır. Kral Hüseyin, henüz Ocak ayında ülkesinin komünist sızma tehlikesine karşı sol eğilimli Başbakan Nablusi'yi uyarmışken, hükümetinin Sovyetlerle ilişkiyi geliştirecek girişimlerine müsamaha göstermemişti. Kral Hüseyin, Nasır yanlısı tutumlarıyla tanınan Başbakan ve Genel Kurmay Başkanı'nı kendisine yönelik darbe girişiminin bertaraf edilmesinin ardından görevden almıştı.⁷⁹⁷ Bu durum Mısır-Suriye-Suudi Arabistan ve Ürdün'ün Şubat ayında Araplar arasındaki birliği vurguladıkları Kahire toplantı sonrasında Nasır'ın liderliğine karşı bir girişimi de simgelemektedir. Kral Hüseyin tahtının korunmasındaki garantiyi Batı yanlısı bir politika izlenmesinde görmüş ve can simidi olarak da komünizm yayılmacılığının garantörü olan Eisenhower Doktrinine sığınmıştı. Ürdün Batı destekli kampın

⁷⁹⁵ Staff Notes no: 116, May 20, 1957, DDE's Papers as President, DDE Diary Series, Box 24, May 1957 Diary-Staff Memos. https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/declassified/fy_2014/020_024.pdf, Son erişim tarihi: 8 Mayıs 2015.

⁷⁹⁶ FRUS, 1955-1957, vol.24. s.711.

⁷⁹⁷ Barrett, *The Greater ...*, s.198.

karşısında kurulan Arap cephesinden ilk firar eden ülke olmuştu. Ürdün hızlı bir şekilde bu cephe ile olan bağlarını da kopartacaktı: Süveyş Savaşı'ndan beri ülkede bulunan Suriye birliklerinin gerginlik yarattığı gerekçesi ile ülkeden çekilmesini istedi. Tüm bunlara ilaveten Suudi Kralı Ürdün Kralı'na desteğini belirtti. Kral Hüseyin her ne kadar Eisenhower Doktrinde belirtildiği şekliyle uluslararası komünizm tehdidi karşısında ABD yardımı talebinde bulunmamışsa da kamuoyu önünde ülkenin bütünlüğünün bir komünizm tehdidi altında bulunduğunu açıkladı. Eisenhower ve Dulles tarafından Ürdün'ün bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunmasının "hayati" olduğunun değerlendirilmesinin ardından, bu ülkeye 10 milyon dolar tutarında bir acil mali yardımda bulunulmuş ve Doğu Akdeniz'deki 6.Filoyu alarm durumuna geçirildi.⁷⁹⁸ Suriye'nin zayıf Ürdün Haşimi Hanedanlığı üzerinde açıkça bir askerî işgal fırsatını değerlendirebileceğini düşünen Washington, baskıyı azaltmak için Türkiye'den Suriye sınırına askerî yığınak yapmasını istemişti. Washington'un bu talebi Ankara tarafından büyük bir istekle yerine getirilmiştir. İstek o kadar kabarmıştır ki Washington Türkiye'nin Suriye topraklarına girmesi ihtimaline karşın bu kez Menderes yönetimini uyarmak zorunda kalmıştır. Kriz döneminde Nasır ile görüşmek üzere Kahire'ye giden Ürdün Başbakanı ve Genelkurmay Başkanı ile ilgili olarak Eisenhower Dulles'a, bu ikilinin Kremlin'in gizli emirlerini alan kuklalar olduğu yönünde bilgi sağlanması talimatı vermişti. Darbe girişiminin ardından Kral Hüseyin Eisenhower'a, uluslararası komünizm tehdidi altındaki ülkesine yardım yaptığı için teşekkür edecektir. Uluslararası komünizm tehdidi gerek iç gerek dış kamuoyunda siyasetin ana motifi olsa da Eisenhower'ın temel endişesi, bölgesel istikrarı bozacak Pan-Arap milliyetçiliği ve ABD yanlısı monarşilerin yıkılma tehdididir.⁷⁹⁹ Ürdün'deki kısa süreli kriz neredeyse yaz ve sonbahar aylarında Suriye'de yaşanacak olan Buhranın bir provası şeklindedir. Batının çıkarlarının korunduğu bölgesel istikrar, Washington için her şeyden önce gelmekteydi.

⁷⁹⁸ Bu konuda özellikle, Peter Hahn, "Securing the Middle East: The Eisenhower Doctrine of 1957", *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 1, Presidential Doctrines (Mar., 2006), s 38-47.

⁷⁹⁹ Ambrose, *Eisenhower...*, s.463.

Ürdün'deki hadiselerin hemen ardından bu kez Mayıs'ta Suriye'de yaşanan gelişmeler, Washington'un Şam rejimin Moskova'ya doğru kaydığı ve uluslararası komünizmin Ortadoğu'da mesafe kat ettiği yönündeki algıları kuvvetlendirdi. Suriye Komünist Partisi (SKP) üyesi Halid Bektaş'ın 1954'te Arap dünyasında seçimle meclise giren ilk komünist parti üyesi olmasının ardından, bu kez de 4 Mayıs'ta yapılan genel seçimlerde, üç sol tandanslı kişi milletvekili meclise girmişti. Eisenhower yönetiminde alarm zillerinin çalmasına neden olmuştur. Suriye'de ABD yanlısı politika izleyen grupların zemin kaybetmeye başlaması, Washington tarafından bu ülkenin ABD karşıtı politikaların merkezi olma yolunda ilerlediğinin bir göstergesi olarak algılanmıştı. Aynı ay içerisinde NATO Dışişleri Bakanları toplantısında konuşan Dulles, Suriye'deki son gelişmeyi örnek vererek Ortadoğu'da Sovyetlerin komünist ağırlığını koymaya başlaması olarak değerlendirildi.⁸⁰⁰ Bu dönem özellikle Süveyş Savaşı sonrasında Sovyetlerin etkinliğini artırdığı bir sürece işaret etmektedir.⁸⁰¹ Mart ayında Suriye hükümeti, Sovyet Bloğu ve Amerikan şirketleri arasındaki bir ihale savaşının ardından bir rafineri inşası için bir Çekoslovak şirket ile sözleşme imzalamıştı. Nisan ayının sonunda ise Sovyet Bloğu Suriye'nin tarım üretiminin yarısından fazlasını satın almıştı ve Suriye'ye indirimli fiyatlarla silah satıyordu. Suriye'ye Sovyet ekonomik sızmaları Washington'u özellikle ilgilendirmiş gibi görünmektedir. Suriyeli yetkililer 8 Haziran'da, İngiltere'ye askerî ve siyasî istihbarat sağlayan üç kişilik bir casusluk şebekesinin tutuklandığını duyurdu.⁸⁰² 1 Temmuz'da ise Şam basınında ABD'nin hükümeti yıkmaya yönelik bir komplosunun ortaya çıkartıldığı haberleri yer aldı. ABD Büyükelçisi ve Askerî Ataşesinin Türkiye, Irak ve Lübnan'dan yasadışı silah sevkiyatına karıştığı iddia edildi. Bunlara ilaveten Amerikan *The New Statesman* dergisinin editör yardımcısı, Eisenhower Doktrininin ilanından sonra Amerikan istihbaratının sol eğilimleri ile tanınan Albay Sarac'a karşı tutumu ile tanınan Genelkurmay Başkanı Tefik Nizameddin'e bağlı kimi Suriyeli üst düzey subaylarla temas halinde olduğunu yazdı. Her şeye rağmen hükümetin Batı ile temasının devam etmesinde yarar gören Savunma

⁸⁰⁰ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.619.

⁸⁰¹ y.a.g.e., s-602-605.

⁸⁰² Karol Sorby, "The Struggle for Syria", *Asian and African Studies*, 9, 2000, 2, s.213-232, s.221.not.38.

Bakanı Halid El Azm, ekonomik ve askerî yardım konularında temaslarda bulunmak üzere Temmuz ortasında İtalya ve Almanya'yı ziyaret eder ancak bir sonuç alamaz. Bu gelişmeler üzerine Azm, Amerika'nın bölgesel gücünü kırabilmek için yüksek seviyede bir heyetle birlikte 24 Temmuz'da Moskova'ya iki haftalık bir ziyaret gerçekleştirdi. Azm bu ziyarette Kruşçev, Bulganin ve Mareşal Zukov ile temaslarda bulundu. 6 Ağustos'ta yayınlanan ortak bildiride de iki ülke arasındaki dostluk ve samimi işbirliği vurgulandı. Ziyaret Suriye'yle ilgili endişeleri bulunan ABD'nin, yılbaşında ilan ettiği ve ABD'nin çıkarlarının korunmasına yönelik muhtemel eylem planlarının açıklandığı Eisenhower Doktri'nin gölgesinde gerçekleşti. Nihayetinde 6 Ağustos tarihli Sovyetler Birliği ile Suriye arasında askerî ve ekonomik anlaşma imzalandı. Azm Doğu Bloğu gezisine ekonomik ve teknik işbirliği imkânlarının ele alındığı üç günlük Çekoslovakya ziyareti ile devam etti. 10 Ağustos'ta Şam'a dönen Azm, uluslararası alanda desteğini sunan Sovyetlere minnettardı ve başka ülkelerin Suriye'ye vermediği silahları Sovyetlerin vereceğini müjdeledi. Silahların yanı sıra demiryolu, sulama, hava ve deniz limanları gibi Suriye'nin ihtiyaç duyduğu altyapı inşaatlarında Sovyetler Birliği yardımda bulundu. Moskova'yla işbirliği yönündeki gelişmelere rağmen Azm Sovyetlerin ve komünizmin Suriye'yi ele geçirme planları olduğu yönündeki iddiaları da reddediyordu. Nihayetinde, Suriye ve ABD arasındaki ipleri kopartan ve 12 Ağustos'ta Şam Radyosu'nda ilan edilen ABD'nin hükümeti devirme planının ortaya çıkartıldı.

Suriye'nin Sovyet uydusu olma yönündeki endişeler 1957 ilkbaharından başlayarak Eisenhower yönetiminin memorandumlarında ve istihbarat brifinglerinde defaten vurgulandı. 17 Mayıs tarihinde ABD'nin Şam Büyükelçisi James Moose Washington'a şu bilgilendirmeyi yaptı: "Suriye tüm bölge içerisinde Amerikan karşıtı propaganda, solcu sızmalar, sabotaj ve komünist faaliyetler açısından kendi isteği ile bir üs haline gelmişti."⁸⁰³ Haziran ayında ise Washington'a Suriye'de yakın gelecekte solcu ve komünist subaylar ve politikacılar tarafından bir darbe planlanmadığı haberleri gelmeye başladı.⁸⁰⁴ Nasır'dan destek alan bu grubun amacı parlamentoyu feshetmek, silahlı

⁸⁰³ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.618.

⁸⁰⁴ Blum, *Killing...* s.90-91.

kuvvetlerdeki sağ eğilimli subayları tasfiye etmek Mısır'la acilen bir "birleşme"yi ilan etmekte. Haberlerde, Sovyetler'in Suriye'nin komşuları tarafından yapılacak bir müdahale durumunda gerekirse solcu rejime asker ve malzeme yardımı yapmaya söz verdiği de yer aldı.

Gelişmeler, Suriye'nin komünizme doğru kaydığı endişelerini Batılı müttefikleriyle toplantılarında dile getiren Ankara'nın bölgesel formülasyonuna da uymaktadır. Örneğin Türk Genelkurmayı, NATO toplantılarında Suriye'nin uluslararası komünizmin uydusu olma yönünde hızla ilerlediğini ve Sovyetlerin "kurbağa sıçrayışı" ile NATO'nun Güney kanadını kuşattığını belirtti.⁸⁰⁵ Belirtmekte fayda var ki, Türkiye 1956-1958 yılları arasında koalisyon hükümetinde komünist üyelerin yer aldığı İzlanda'nın NATO'yla ilişkilerinde NATO belgelerinin Moskova'ya aktarılması endişesi karşısında İzlanda hükümetiyle NATO belgelerinin paylaşılmaması gibi sert tedbirlerin alınması konusunda⁸⁰⁶ ABD politikalarını desteklemişti.⁸⁰⁷ Yine de Türkiye açısından güvenlik tehdidi olarak Suriye hükümetindeki muhtemel komünist eğilim, coğrafi olarak uzakta yer alan İzlanda'daki mevcut komünizmden daha hayatiydi.

Ortadoğu Soğuk Savaşı'nda, ABD'nin siyasî, mali ve askerî desteğini garanti eden sihirli formül işe yaramış görünmektedir: Uluslararası komünizm tehdidini siyasî gündemde tutmayı başarabilmek Washington'un sinir uçlarını harekete geçirmektedir. Sovyetlerin bölgeye güçlü bir oyuncu olarak girme sürecinde Türkiye bu kartı çoğu kez gereğinden fazla da olsa kullanma imkânını bulacak ve komünizm tehdidi algısını bir dış politika aracı olarak ABD yönetimi nezdinde sürekli gündemde tuttu. Türkiye'nin Amerikan gölgesinde bölgede daha cüretkâr bir güç politikası izlemesi için alt yapı hazır hale gelmişti.

⁸⁰⁵ NATO, The Soviet Bloc Strength and Capabilities, 1957 –1961, Part II, 20 March 1957, http://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/116295/SG_161_10_PART_2_ENG_PDP.pdf. Türk basının da Sovyetler'in Suriye'yi bir atlama taşına çevirmesine müsaade edilmeyeceği yönünde değerlendirmeler de yapılmaktadır.

⁸⁰⁶ Winfried Heinemann. "Iceland, the U.S., and NATO. A study in political cooperation." *NATO Defense College, Individual Paper, May 30, 2012*. https://www.academia.edu/1625039/Iceland_the_U.S._and_NATO._A_study_in_political_cooperation._NATO_Defense_College_Individual_Paper_May_30_2012, Son erişim tarihi: 16 Ocak 2016.

⁸⁰⁷ "Report on the Mutual Security Program in Turkey for the six Months Period ending June 30, 1956", 8 October 1956, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General), December 31, 1956 - August 18, 1959.

ABD'nin Şam'da bir darbe girişimini açığa çıkartılmasının ardından, Suriye'ye Eisenhower Doktrini kapsamında bir müdahale ihtimalinin olup olmadığı sorusu uluslararası kamuoyunun gündemine geldi. Ancak Washington her ne kadar açık diplomasi kanallarında Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline geldiğini ifade etse de Eisenhower yönetimindeki siyasa belirleyicileri için durum o kadar da net değildi.⁸⁰⁸ Dulles tam da bu günlerde Eisenhower'a Doktrinde ruhunu bulan şekliyle, Suriye'nin uluslararası komünizmin etkisinde olduğu yönünde açıklama yapılmasından imtina edilmesi tavsiyesinde bulundu.⁸⁰⁹

Dulles için Ortadoğu'nun hassas durumu göz önüne alındığında Sovyetlerle sınırı olmayan bir Sovyet uydu devletinin varlığına Amerika müsaade etmezdi.⁸¹⁰ Kaldı ki, Şam'ın Moskova ile olan ilişkisinin mahiyeti, Suriye'nin komünizm kontrolüne girdiğine işaret etmediği gibi, hükümeti de komünizmle mücadele için ABD'den bir yardım talebinde bulunmamıştı. Eisenhower 21 Ağustos'ta düzenlediği basın toplantısında, Sovyetlerin bir ülkeyi ele geçirmesiyle ilgili aşamaları belirtti: Ekonomik ve askerî yardım öner veya yap, bunu yaparken yardım alan ülkeye ajanların vasıtasıyla nüfuz et, bu sayede iktidarı ele geçir, isteklerini yerine getirecek yordakçılar bul ve nihayetinde ülkeyi ele geçir. Bu süreç Eisenhower'ın Suriye ile ilgili 1956'daki değerlendirmesiyle de örtüşmektedir: Suriye Mısır'a nazaran komünist hulul için daha hassas bir konumdaydı. Güçlü bir adamın hâkim olduğu Mısır'da Nasır komünistlerle baş edebilirdi ve Sovyet operasyonlarının kendi üzerinden geçmesini talep ettiği için belli bir ölçüde güvenle Sovyet yardımını alabilirdi. Hükümette zayıf bir adamın bulunduğu Suriye'de ise Sovyet hululü hükümeti bypass edebilir ve direkt olarak değişik kurumlar, ordu, dışişleri bakanlığı ve siyasî partiler aracılığıyla Sovyet nüfuzu gerçekleşebilirdi. Bu haliyle Suriye her an koparılmayı bekleyen olgun bir meyveydi.⁸¹¹

Ülkede neler olup bittiğiyle ilgili yeterli bilgi alamadıklarından yakınan Eisenhower (Şam Büyükelçiliği'nin Suriye güvenlik güçlerince gözlem altında tutulması ve darbe girişiminin ortaya çıkarılmasını hatırlayalım), mevcutta Suriye'nin yukarıda

⁸⁰⁸ Örneğin Savunma Bakanlığı Sovyetler'in Suriye'ye yönelik doğrudan bir müdahalesi konusunda net değildi. Blum, *Killing...*, s.91 note 7.

⁸⁰⁹ FRUS, 1955-1957, vol.13.s, 641-642.

⁸¹⁰ y.a.g.e.

⁸¹¹ Ivan Pearson.s "The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American 'Special Relationship', and the 1958 Landings in Jordan and Lebanon." *Middle Eastern Studies*, vol. 43, no. 1, Jan. 2007, s.45-46.

belirtilen aşamaların hangisinde olduğu konusunda emin olamadıklarını belirtti. Nihayetinde Eisenhower, Suriye'nin içerisinde bulunduğu durum itibarıyla doktrinin bu ülkede hayata geçirilmesini mazur gösterecek emare olmadığını söyledi.⁸¹² Basın toplantısının yapıldığı gün Dulles, İngiliz Başbakanı'na Suriye'de içeriden bir müdahale ile durumun düzeltileme umudunun kalmadığını belirterek dışarıdan müdahalenin düşünülmesi gerektiğini belirten bir telgraf gönderdi.⁸¹³ Dışarıdan müdahaleden ne kastedildiği, 1955 olayları hatırlandığında kolayca anlaşılacaktır: Bölgede özellikle komünizm tehdidini en yakından hisseden Batı yanlısı ülkelere başta askerî yardımlar olmak üzere yardımların artırılması ve Şam yönetimine baskıyı artırmak adına komşu ülkelerce sınıra askerî yığınak yapılması.

Eisenhower'ın basın toplantısını düzenlediği 21 Ağustos'ta Suriye Hükümeti darbe girişiminde bulunduğu iddiasıyla birkaç subayın tutuklandığını duyurdu ve Eisenhower'a cevap Suriye Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Terazi'den geldi: 1) Suriye'nin SSCB'ye dönük politikası değişmemiş ve bu ülkeye müzahir hale gelmemişti. Suriye'nin herhangi bir güç bloğuna karşı siyaseti "pozitif tarafsızlık" ve bağlantısızlıktı. 2) Savunma Bakanı El Azm'ın Moskova'ya gerçekleştirdiği son ziyarette bu ülkeden askerî yardımı teklifi olmadığı gibi askerî yardım konusu gündeme gelememişti. 3) Bağdat Paketi güçlerince yapılacak Suriye'nin tartışıldığı bir toplantı "dostça olmayan bir hareket" olarak değerlendirilecekti. 4) Suriye ve Mısır'ın dış politikaları "ayrılmazdı". 5) Suriye'ye bir saldırı olduğu takdirde "[Suriye'yi] savunmak SSCB'ye değil özgür dünyaya bağlıdır". Terazi, Eisenhower'ın Suriye ile ilgili görüşlerinin "çarpıtılmış" olduğunu belirtti ve Amerikan Büyükelçiliği'nin Suriye Hükümeti'ni devirmek için plan yaptığını yineledi. Ordu içerisindeki değişiklikler tamamen iç meseleydi ve barış içerisinde bir arada yaşama, müdâhil olmama ve saldırmazlık temeline dayanan Bandung

⁸¹²The President's News Conference August 21, 1957, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10864>

⁸¹³ FRUS, vol.13, s.648. Dulles'in içeriden müdahale ile de neyi kastettiği açıktır: Washington ve Londra arasında Suriye'nin komünist bir yönetime geçmesinin engellenmesi yönündeki ortak yürütülen örtülü istihbarat faaliyetinin sona erdirilmesi. Suriye'ye yönelik 1957 için planlanmış olan Amerikan-İngiliz ortak örtülü faaliyeti için bkz. Matthew Jones, "The 'Preferred Plan': The Anglo-American Working Group Report on Covert Action in Syria, 1957." *Intelligence and National Security* 19, no. 3, 2004, s.401-415; Andrew Rathmell. *Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria, 1949-1961*. Tauris, 1995.

prensiplerine bağı Suriye dış politikayla ilgisi yoktu.⁸¹⁴ Eisenhower'ın Suriye ile ilgili bilgi yetersizliği içerisinde bulundukları yönündeki serzenişi haklı gibidir. Suriye'deki gelişmeler baş döndürücü bir hızda gelişmekteydi.

Suriye rejiminde komünist unsurların ve SSCB Büyükelçiliği'nin artmakta olan etkisi Mısır'ın da dikkatindedir. Nasır da Şam'da artan komünist etkisinin Mısır'ın tarafsızlık politikası izleyen dostları tarafından Mısır'ın Sovyetler'e satıldığı yönünde değerlendirileceği endişesini taşımaktadır. Suriye'nin Kahire Büyükelçisi de, SSCB Şam Büyükelçiliği'nin "hakim misyon" olduğu, Mısır'ın etkisinin azaldığı yönünde değerlendirmelerde bulunmuştu.⁸¹⁵ Nitekim SSCB'nin Şam Büyükelçisi Ekim başında, son dönemlerde Suriye'deki hızlı radikal gelişmelerden duyduğu memnuniyeti Moskova'ya rapor etmiştir. Suriye kamuoyu batı karşıtı SKP ve Baas'ın Sovyetlerle olan yakın işbirliğinden ve temaslarından memnundur. Sovyet Büyükelçiye göre, iki parti arasında içişlerinde izlenecek politikalarda ayrılıklar olsa da iki parti arasında yüksek seviyede bir işbirliği bulunmaktadır. Ancak 1957'nin sonuna gelindiğinde SKP'nin SSCB'ye tam anlamıyla uyum sağlanması, Baas'ın ise aktif tarafsızlık politikası izlenerek Mısır'la birliğin sağlanmasının kaçınılmaz ve şart olduğu yönündeki görüş ayrılıkları Sovyet Büyükelçisinin değerlendirmelerini boşa çıkartmıştı.⁸¹⁶

Suriye'deki gelişmeleri müttefikleriyle değerlendirmek üzere ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson, bölgeye hareket etti ve 24 Ağustos'ta İstanbul'a geldi. Henderson'ın İstanbul'a geldiği gün Washington'da bulunan Dulles Roma'dan bir telgraf aldı. Bu telgrafta tüm komşularının Suriye rejimine husumet beslediği, bu husumetin ekonomik ve diğer şekillerde baskıya dönüştürülmesi, sınır olaylarının çıkartılması ve sabotajlar düzenlenmesi için kullanılması gerektiği belirtiliyordu. Telgrafta ayrıca Süveyş Buhranı'nda olduğu gibi Irak petrol hattının Suriye tarafından tahrip edilmesinin Irak ve Suudi Arabistan üzerindeki etkisinden bahsediliyordu.⁸¹⁷ Eisenhower da 26 Ağustos'taki açıklamasında Suriye'nin petrol

⁸¹⁴ Kessing's Contemporary Archives, 1957-1958, vol.11, s. 15722.

⁸¹⁵ CIA, Current Intelligence Bulletin, 22 August 1957,

⁸¹⁶ Ginat, *Syria...*, s.177-178.

⁸¹⁷ FRUS, 1955-1957, vol.13., s.652. "Henderson İstanbul'a gelmeden önce Roma'ya da uğrar ve bir Amerikalı yetkiliyle görüştü. Henderson'ın programında CIA Başkanı'yla da görüşmek vardı...", Yağub, ..., s.160 not.50. Bu yetkili muhtemelen CIA Başkanı Allen Dulles'tir 24 Ağustos tarihli telgrafta Amerikalı görevlinin ismi halen kamuoyuna açık değildir. İlginç olan bir diğer husus da,

boru hattını havaya uçurmasının Irak'ın Suriye'ye saldırısı için mazeret oluşturacağını belirtmişti.

Henderson'ın Irak, Ürdün ve Türk liderlerle yaptığı temaslarda, Suriye'nin uluslararası komünizme kayması ve bir Sovyet uydusu olma yönündeki endişeler öne plana çıkmıştı. Henderson, Başbakan Menderes'e ABD'nin Suriye'nin bir Sovyet uydusu olma tehlikesinin ciddi olarak var olduğunu ve Sovyet silahlarının ve askerî teknisyenlerinin bu ülkeye aktığını ifade etti. Eğer bu durum kontrol edilmezse Suriye tamimiyle bir Sovyet uydusu ve Doğu Bloğu ülkesi olacaktı. Washington Suriye'nin komşularının endişelerini anlamaktaydı. Müslüman komşuları Suriye'nin provokasyonlarına bir savunma durumuyla karşılaşırsa ABD BM'de tam destek sundu. Yanı sıra Henderson, Suriye'nin Müslüman komşularını da uyarmaktan geri kalmadı: BM Sözleşmesi'ne göre haksız bir şekilde silahlı kuvvetler Suriye'ye karşı kullanılmamalıdır.⁸¹⁸ Menderes ise Henderson'ı bu anlamda rahattı: Herhangi bir inisiyatif Araplardan gelmelidir. Bu anlamda Türkiye ikinci aşamada devreye girecek şekilde hazırlanacaktır. Kruşçev, Henderson'un Türkiye ziyaretini "oldukça tehlikeli bir görev" olarak tanımlamıştı.⁸¹⁹

ABD bölgedeki müttefik ülkelerin liderleriyle Suriye meselesiyle ilgili planlamaları görüşürken, 17 Ağustos'tan beri tedavi için Kahire'de bulunan Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli de 25 Ağustos'ta Şam'a döndü. Ortadoğu'da ülkesinin içerisinde bulunduğu uluslararası bir kriz döneminde, tam da ordunun üst düzey yönetiminde değişiklikler yapıldığı ve on subayın ordudan atıldığı gün⁸²⁰, Kuvvetli'nin ülkeden

rejim muhalifi olan ve darbe girişiminde bulunmakla suçlanan Roma Askeri Ataşesi Albay Hüseyin de tam bu günlerde Roma'dadır. Hüseyin'in Roma'da çekilmiş ve fotoğrafın arkasında 24 ağustos 1957 tarihi düşülmüş orijinal bir fotoğrafı internette satılmaktadır. Darbe girişimiyle suçlanan Suriyeli askeri ataşe, CIA Başkanı ve ABD Dışişleri Bakan Yardımcısının aynı gün Roma'da olması tesadüf değil ise Suriye üzerindeki oyunun bir göstergesidir. http://www.ebay.com/itm/5x7-Original-Photo-Colonel-Ibrahim-Hussein-Syria-in-Rome-Exile-1957-/281983796086?hash=item41a78b4376%3Aag%3AayoAAOSwoudW5uEg&nma=true&si=o4LUM%252FFRRWX%252FC1a93cKk6Y%252F3SI8%253D&orig_cvip=true&rt=nc&_trksid=p2047675.l2557

⁸¹⁸ FRUS, 1955-1957, vol.13., s.657.

⁸¹⁹ Elenor Rooslelt, "Interview with Nikita Krushev, My Day (3 October - 8 October, 1957)", https://www.gwu.edu/~erpapers/documents/columns/krushev_interview.cfm, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012.

⁸²⁰ Daha önce bahsedildiği üzere, ABD tarafından komünist olduğu yönünde suçlamalara muhatap olan Albay El Bizri 17 Ağustos'ta Tümgeneral rütbesiyle Nizameddin'in yerine Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştı. Aynı gün aralarında bir tümgeneral, iki tuğgeneral ve yedi albayın bulunduğu üst düzey subayın orduyla ilişkisi kesilmiştir.

ayrılması dikkat çekicidir. Sosyalist ve Baasçı Arap milliyetçisi genç subayların politikada etkinliğinin arttığı ve yönetimde söz sahibi olduğu günlerde Kuvvetli iç çekişmelerden uzak kalmak için sağlık sorunlarını bahane etmiş gözükmetedir. Yine de Kahire’de bulunduğu süreçte Mısır lideri Nasır ile bir dizi görüşmelerde de bulundu. Kuvvetli 25 Ağustos’ta Şam dönüşünde Suriye’nin içerisinde bulunduğu durumun “sağlıklı” olduğunu, söz konusu durumun da Mısır tarafından tamamen anlaşıldığını belirtti: Suriye ve Mısır kendilerine yapılacak baskılara karşı direneceklerdi.⁸²¹ İstanbul’a elinde somut bir Suriye eylem planı olmadan gelen Henderson’ın temasları, bölge liderleri arasında Suriye’ye yönelik ortak bir politikanın ne olması gerektiği konusundaki görüş ayrılığını da ortaya çıkarttı.⁸²² Ürdün ve Irak krizde önceliğin diplomatik kanallara verilmesini istemekteydi. Ürdün ve Irak Suriye’nin bir Sovyet uydusu olmasına karşı komünist olmayan Arap ülkelerine en azından bir moral destek verilmesinin garanti edilmesi taraftarıydı. Kral Hüseyin Suriye’ye karşı bir harekette bulunmayı reddetmekle kalmadı, Türkiye’nin de askerî bir eylemde bulunmaması yönünde uyarıda bulundu. Aksi bir durumda Ürdün kamuoyu önünde Arap dayanışmasının yanında olduğunu teyit etmek durumunda kalacaktı.⁸²³ Ürdün, Buhranın çözümü konusunda arabuluculuk girişimlerinin başlamasını ve bunun da Suudilerce yapılmasını önerir. Irak ise Suriye’ye askerî yönden baskı uygulanması taraftarıdır. Ancak Irak ekonomisinin can damarı olan petrol boru hattının Suriye tarafından kesilmesi endişesini taşımaktadır. Süveyş Buhranı döneminde Suriye üzerinden Akdeniz’e uzanan petrol hattının Suriye tarafından bombalanarak sabote edilmesinin yarattığı ekonomik kayıp Iraklı yöneticilerin hafızalarında tazeliğini koruyordu. 1956’da petrol hattına sabotaj düzenleyen Sarac artık daha güçlü bir pozisyonda Suriye siyasetinde yer alıyordu.⁸²⁴ Henderson’ın İstanbul ziyareti Arap kamuoyunda da saldırgan ABD emperyalizminin bir uzantısı olarak görüldü. ABD desteği ile Mayıs ayındaki darbe girişiminden güçlenerek çıkmış olan ancak ülkesindeki hassas dengeleri de gözetmek durumunda olan Ürdün Kralı açısından Suriye meselesini

⁸²¹ Keesing’s Contemporary Archives, 1957-1958, vol. 11, s.15722

⁸²² FRUS, 1955-1957, vol.13, s.654-656.

⁸²³ Mahmut Dikerdem, *Orta Doğu’da Devrim Yılları* (İstanbul: 1977), s.175-176.

⁸²⁴ 8 Ekim 1957 tarihli ABD istihbarat değerlendirmesine göre Batı dünyasının günlük petrol ihtiyacı 3 milyon varildir ve bunun 75%’i Ortadoğu’dan tedarik edilmektedir. Bu petrolün 65%’i Süveyş Kanalı üzerinden 35%’i ise petrol boru hatları vasıtasıyla Akdeniz üzerinden ulaştırılmaktadır. FRUS, 1955-1957, vol.12, s.604.

daha fazla gündemde tutmanın bir anlamı yoktu. Kral Hüseyin İstanbul'da bulunan özel yatıyla yarıda kestiği yaz tatilini geçirmek üzere İspanya'ya doğru yola çıktı.⁸²⁵ Irak Veliaht Prensi de ülkesindeki hükümetin karar alma zayıflığı ve sorumluluk alma isteksizliğini öne sürerek Suriye Buhranı'nda tereddütlü tavrını ortaya koymuştu⁸²⁶. Daha da ötesinde Irak Dışişleri Bakanı Ali Mümtaz ABD'nin Suriye'ye askerî bir müdahalesini kesinlikle veto edeceğini söylerken, Başbakan Ali Cevdet Eyyubi selefi Said döneminde bozulan Suriye ilişkilerini tekrar düzene koyma yönünde adımlar atmaya başlamıştı. Suudi Arabistan'ın tavrı ise daha sert oldu. Eisenhower'ın krize dışarıdan bir müdahale olmadan Suudi arabuluculuğuyla çözüm getirilmesi önerisini Suudi Kralı reddetmekle kalmamış Buhranın sorumlusu olarak ABD'yi suçlamıştı. Bölgedeki yakın Arap müttefiklerinin tavırları ABD'li yetkililerde şaşkınlık yaratmış olmalıdır. Suriye Buhranının sıcaklığı, ülkesinde ciddi ekonomik ve iç siyasî sorunlarla uğraşan ve birkaç ay sonra genel seçimlere gidecek olan Menderes'le komünizmle savaşı bölgesel bir araç olarak kamuoyu önünde kullanan ABD'nin sorumluluğuna kalmıştı. Türk Hükümeti 3 Eylül'de, eğer Araplar bir girişimde bulunmayacaklarsa komünizmin kontrol etmiş olduğu bir Suriye'ye müsamaha gösterilemeyeceğini belirterek, tek taraflı olarak Suriye üzerinde harekete geçeceğini belirtti.⁸²⁷ Washington, Türkiye'nin Suriye üzerinde baskı kurmasına yeşil ışık yakarak hükümeti cesaretlendirmişti. Bu gelişmeler Menderes Hükümeti için Türkiye'nin iç siyasette ve ekonomide yaşadığı sıkıntılardan kurtulması ve iktidarını konsolide edebilmesi için eşsiz bir fırsat doğurdu.⁸²⁸ SSCB'nin desteklediği Suriye üzerinden gelişen komünizm tehdidi algısı kamuoyunun hükümetin arkasında bir güç olarak kullanabilme adına Menderes 4 Eylül'de 1958'de yapılması gereken genel seçimlerin erkene alınması

⁸²⁵ Kessing's Contemporary Archives, vol.11, 1958-1958, s.15722.

⁸²⁶ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.671-672. Irak'ta batı yanlısı politikaların mimarı olan Nuri El Said'in yerine Haziran'da Batılı politikalar uygulama konusunda Arap kamuoyunun düşüncelerini dikkate alan Cevdet El Eyyubi Başbakanlığa getirilmiştir.

⁸²⁷ Henderson, 2 ve 3 Eylül tarihlerinde Menderes ve diğer Arap liderlerle İstanbul'da toplantılara devam etmiştir. FRUS, 1955-1957, vol.13, s.671-672, 674.

⁸²⁸ Türkiye'de muhalefet partileri, ülkenin yaşadığı siyasi ve ekonomik krizlere bir cevap olarak, Temmuz 1957'den itibaren DP'ye karşı ortak hareket edebilmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Ağustos ayı itibariyle muhalefet partileri ittifakla seçimlere girme konusunda mutabakata vararak 4 Eylül 1957 tarihinde bir taahhütname imzaladı. Hükümetin muhalefete cevabı ise, 11 Eylül'de TBMM'de seçim kanunda değişikliğe giderek partilerin işbirliği yapmasını önlemek oldu Erol Tuncer, 1957 Seçimleri, Tesev, 2012, s.44 ve 45-46. <http://www.tesav.org.tr/docs/kitaplar/1957secimleri.pdf>, Son erişim tarihi: 07 Haziran 2016.

kararını aldı ve erken genel seçimler 27 Ekim’de yapıldı.⁸²⁹ Meclis 11 Eylül’deki toplantısında Menderes’in erken seçim kararını onayladı.⁸³⁰ Erken seçim kararının alındığı gün Milli Savunma Bakanlığı da NATO’nun “Deep Water” tatbikatı dolayısıyla kara, deniz ve hava kuvvetlerindeki tüm izinlerin kaldırıldığını kamuoyuna duyurdu.⁸³¹ Tatbikat ve orduda izinlerin kaldırılması Suriye’de Türkiye’nin saldırı hazırlığı içerisinde olduğu şeklinde bir algı yarattı.⁸³² Dış politikada yoğun mesainin yaşandığı günlerde erken seçim kararını protesto eden Dışişleri Bakan Köprülü 7 Eylül’de bakanlıktan istifa etti ve aynı gün Türkiye’nin Şam Büyükelçisi de istişarelerde bulunmak üzere Ankara’ya çağrıldı.⁸³³

Menderes için Suriye konusunda gerekirse tek taraflı bir müdahaleyle ABD’ye karşı komünizmin yayılması tehdidini kullanarak bu ülkeden desteği garantileme yolunu ararken, dış tehdit algısını da bu kez iç kamuoyunda iktidarının elini güçlendirmek için kullanmaktaydı. Suriye Buhranı, bir yandan ABD’nin askerî ve mali yardımlarını arttırmak diğer yandan da iç siyasette güçlenmenin bir aracı oldu. Türkiye’de erken seçim kararının alındığı günlerde Sarac ise ABD’nin askerî müdahalede bulunması durumunda ABD’yle savaşa hazır olduklarını, bunun kendileri için bir şeref olduğunu açıkladı.⁸³⁴ Suriye rejimi tarafından darbe girişimi ile suçlanan Roma eski Askerî Ataşesi Albay Hüseyin de 6 Eylül günü İstanbul’a geldi. Hüseyin’in İstanbul’daki muhalif “Hür Suriyeliler”le birlikte rejim karşıtı bir komitesi kuracağı yönünde basında değerlendirmeler yapılırken⁸³⁵, İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na göre Hüseyin Ankara tarafından onur konuğu olarak kabul

⁸²⁹ Milliyet, 5 Eylül 1957.

⁸³⁰ Milliyet, 12 Eylül 1957. Erken seçim kararının hemen ardından basında memurlara yılbaşına katar verilecek iki maaş ikramiyenin seçimin hemen ardından tek seferde verileceği, gelecek yıldan itibaren de ikramiye sayısının altıya çıkarılacağı iddiaları yer almaya başlar. Milliyet, 20 Eylül 1957.

⁸³¹ y.a.g.e. Gazetede, 4 Eylül’de Rus donanmasına ait iki geminin Akdeniz’den Karadeniz’e geçişleri sırasında fazla sürat yaptıkları için Boğaz sahilinde bulunan bazı küçük gemiler ve sandallar tehlike atlattıkları bildirilmektedir.

⁸³² Milliyet, 8 Eylül 1957.

⁸³³ y.a.g.e.

⁸³⁴ Milliyet, 4 Eylül 1957. Öte yandan bölgede gerilimi tırmandıracak terör eylemleri de yaşanmaktadır. Amman’da 2 Eylül’de Amerikan Haberler Ajansı ve 3 Eylül’de Türk Büyükelçiliği’ne bombalı saldırı olmuş, ertesi gün Türk Büyükelçiliği saldırısı ile ilgili komünist olduğu iddia edilen on kişi tutuklanmıştır. Milliyet, 4 Eylül 1957; Milliyet, 5 Eylül 1957.

⁸³⁵ Milliyet, 7 Eylül 1957; Milliyet, 8 Eylül 1957. Haberde Hüseyin’in siyasi iltica başvuru yapacağı yönünde değerlendirme bulunmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Arşivi’ndeki okumalarımız sırasında Roma Büyükelçiliği’nden Ankara’ya gönderilen bir telgrafta, Büyükelçilik Askerî Ataşesinin misyon binasında Hüseyin ile görüşüğünü, Hüseyin’in muhtemelen iltica başvurusu niyetinde olduğu belirtilmişti.

görmekteydi.⁸³⁶ Hüseyin'in Türkiye'de olması da tesadüf değildir. İngiliz kaynaklarına göre 1957'nin ilk çeyreğinde iki yüzün üzerinde Suriyeli muhalif Lübnan üzerinden Türkiye'ye gelmişti.⁸³⁷

Ancak 7 Eylül'de ABD yönetimi bölge ülkelerini Suriye'ye baskı konusunda ne cesaretlendirecek ne de cesaretlerini kırarak tavır almak gibi muğlak bir tutumu benimseyecekti. Amerika'nın mütereddit tutumundan cesaret alan Türkiye, Suriye üzerindeki baskısını arttırdı. Bu durum Buhranın yeni bir boyuta taşınmasına neden oldu. İlginçtir, gerek uluslararası temaslarda gerekse de kamuoyu önünde Suriye'nin komünizme kaydığı endişesini sıklıkla dile getiren Washington yönetimi, 3 Eylül tarihli bir "özel" istihbarat değerlendirmesinde, SKP Milletvekili Bektaş ve belki de Genelkurmay Başkanı Bizri dışında hükümeti oluşturan koalisyonun komünist ideolojiden etkilenmediği belirtilecekti. Aynı değerlendirmede hükümetin Sovyetler ile ilişkiye geçmesinin nedenleri, Suriye ordusunun güçlendirilmesi için silahların temin edilmesi, ekonominin güçlendirilmesi İsrail'in kurulmasında Batının rolüne karşılık verilmesi ve İsrail'in Suriye ve Araplara yaşattığı küçük düşürücü durum olarak sıralanmıştı. Sovyet Bloğuyla ilişkilerde inisiyatifi başlatan da Suriye'ydi. Sovyetler bu durumdan istifade ederek Suriye üzerinde etkili olmaya başlamıştı.⁸³⁸ Henderson bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret sonrası 7 Eylül'de aralarında Eisenhower ve Dulles'in da bulunduğu en üst düzey karar alıcılara raporunu sundu.⁸³⁹ Henderson'ın tespitleri oldukça somuttu: Henderson Suriye'nin uluslararası komünizmin bir kurbanı olabileceği konusunda derin bir kaygı taşıyordu. Böylesi bir gelişme tüm bölgenin güvenliğini ve bağımsızlığını tehlikeye düşürebilecekti. İki öneri hususunda ortak karar vardı: birincisi nefsi müdafaayı ortaya çıkarabilecek şekilde Suriyelilerin provokasyonu olmadığı takdirde askerî eylem olmayacaktı. İkinci ortak karar ise Suriye'nin eski haline getirilmesinin Suriyelilere bırakılmasının amaçlanmasıydı. Herhangi bir Suriye toprağının ele geçirilmesi amacı Eisenhower yönetimi tarafından benimsenmiyordu. Bu toplantıda Dulles, Sovyetler'in Suriye'de başarı kazanmasının Kruşçev'i cesaretlendireceğini, bu durumda da Amerika'nın kendisini Hitler'le yaşadığı

⁸³⁶ Rathmell, *Secret...*, 142 not 116.

⁸³⁷ y.a.g.e., s138 not 82.

⁸³⁸ FRUS, 1955-1957, vol.13. s.675-680.

⁸³⁹ FRUS, 1955-1957, vol.13. s.686-689.

tecrübeye benzer şekilde bir olayları zincirinde bulacağını belirtti. Dulles' göre kaba ve fevri olan Kruşçev, Amerika'nın daha önce gördüğü Rus liderlerden daha fazla olarak Hitler'e benzemektedir.⁸⁴⁰

Dulles'in bu değerlendirmeleri yaptığı gün Eisenhower Suriye'nin "ateist komünistler"ce ele geçirilmesini önlemek için Suudilerin liderliğinde bir cihatla Suriye Hükümetine baskı uygulanması için ABD mümkün olan her şeyin yapılmasını önerdi.⁸⁴¹ 10 Eylül'de bu toplantının sonuçlarını içeren on altı maddelik bir telgrafi ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'ne gönderildi. Dulles, Büyükelçiye sonuçların Menderes'e şifahi olarak ve tam bir gizlilik içerisinde iletilmesi talimatını vermişti. Suriye Buhranında muhtemel gelişmeler karşısında ABD'nin izleyeceği politikaların sıralandığı bu telgraftaki şu hususlara yer verildi:⁸⁴²

- 1) Milletler tarihte kendi kaderlerini temelden etkileyecek kararlar alma noktasına gelirler. ABD bu anlardaki kararların yalnızca ilgili ülke tarafından alınması gerektiğine inanmaktadır. Bu inanışla ABD Türkiye'ye belirli eylem yapma veya yapmama konusunda sorumluluk üstlenmede Türkiye'yi uyarmayı düşünmemektedir.
- 2) ABD, Suriye'nin Yakın Doğu'daki ülkelerin bağımsızlığını yok edecek askerî ve yıkıcı faaliyetlerin merkezi olduğunu veya olmak üzeri olduğunu ve bu ülkeleri Sovyet Komünizmi hükümrancılığına alacağını değerlendirmektedir.
- 3) Sovyet silahları, propagandası v.b. şekilde saldırgan bir ruh hali Suriye'de olduğu gibi kendini gerçek eylemlerde gösterirse, ABD Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51.maddesi gereğince münferit ve toplu bir nefsi müdafaanın var olduğunu kabul eder ve bu durum NATO anlaşmasının 1. Maddesini ihlal etmez.
- 4) ABD, Arap savunma hareketine destek talebi olmaksızın Türkiye'nin eyleme geçmemesi gerektiğine inanmaktadır.

⁸⁴⁰ y.a.g.e. Suriye'nin Sovyet etkisine girmesi ile ilgili olarak Dulles İngiliz Başbakanına 1938 Münih Konferansı'nı hatırlatır. Münih Konferansı'nda Hitler'in iştahını doyurmak adına Çekoslovakya feda edilmiş ama Hitler bununla yetinmeyerek nihayetinde dünyayı kanlı bir savaşa sürüklemiştir. Aynı hata Kruşçev'e Suriye'nin feda edilmesi ile tekrarlanmamalıdır.

⁸⁴¹ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.688.

⁸⁴² FRUS, 1955-1957, vol.13, s.691-693.

5) Eğer Suriye'nin Müslüman komşuları Suriye saldırganlığı tehdidi ile güvenliklerinin tehdit edildiğini düşünürler ve bu saldırganlığı etkin bir şekilde karşılayacak somut bir plan çerçevesinde ABD'den ekonomik yardım ve askerî malzeme talep ederlerse, ABD bu talebe anında ve memnuniyetle cevap verecektir.

6) Eğer Suriye'nin herhangi bir Arap komşusu Çin-Sovyet Bloğu tarafından fiziksel bir saldırıya uğrarsa, talep üzerine ABD silahlı kuvvetlerini bu ülke veya ülkelere yardım için kullanmaya hazır olacaktır. Bu durum Çin-Sovyet Blok ülkelerinin gönüllülerinin organize olarak kullanılmasını da içermektedir.

7) Eğer Türkiye, Araplardan gelecek savunma talebi şartı doğmaksızın, kendi milli bağımsızlığının ve bütünlüğünün ciddi bir tehdit altında olduğu silahlı provokasyonlara cevap vermek zorunda hissederse, ya da eğer Suriye ile çatışmaya girmiş Suriye'nin komşusu Arap herhangi bir ülkeye yardım etmek zorunda kalırsa, ABD Türkiye'yi Birleşmiş Milletler de destekleyecektir. Eğer Çin-Sovyet Bloğu, doğrudan veya organize gönüllüler tarafından Türkiye'ye saldırarak olursa ABD öylece bir kenarda beklemeyecektir. Bu durumda ABD NATO Anlaşması gereği yükümlüklerini yerine getirecek ve Eisenhower Doktrini uygulanacaktır.

8) Eğer Suriye'nin komşularından herhangi birisi Suriye ile çatışmaya girmek durumunda kalırsa ABD desteğinin ön koşulu bu çatışmaların amacı Suriye'nin siyasî bağımsızlığını veya toprak bütünlüğünü parçalayacak bir amaç gütmeyecektir. ABD desteğinin ön şartı Suriye'nin Suriyeliler tarafından yeniden inşasıdır.

9) ABD 6. Filoyu Akdeniz'de konuşlandırmaya devam edecektir.

10) ABD tam bir mutabakat çerçevesinde İngiltere ile istişarelerde bulunmuştur.

Aynı mesajda ABD Menderes'i Suriye'ye yönelik tek taraflı bir müdahaleden kaçınması yönünde de uyaracaktır. Görüleceği üzere, ABD Suriye'ye müdahale konusunda belli şarta bağlarken, özellikle Suriye'ye baskı uygulanması ile ilgili olabilecek hususlarda da teşvik edici ve himaye edici bir politikanın ipuçlarını Ankara'ya sunmuştur. Ancak ABD, Suriye'ye dönük baskı politikalarında ABD desteğinin garanti edilmiş olması Ankara'yı harekete geçirmiştir. Bu çerçevede

Türkiye, Suriye sınırına askerî yığınak yapmak konusunda vakit kaybetmeyecek ve Eylül başından itibaren sevkiyatlara başlayacaktır. Amerikan subaylarının da aralarında bulunduğu birlikleri sınırı tahkim etmektedir. ABD'nin 5 Eylül'de Ürdün'e havayolu ile silah sevkiyatına başladığını duyurması, Irak ve Lübnan'a da askerî malzeme göndermesi Suriye'nin komşuları tarafında izole edildiği algısını güçlendirmekten aşka bir işe yaramayacaktır. Bu günler Türkiye de ABD'den silah yardımı konusunda girişimlerde bulundu ve ihtiyaç duyulan askerî malzeme listesini Amerikalılara ilettili. ABD Dışışleri Bakanlığı ve Amerikan Genelkurmayı arasındaki bir dizi istişare sonucu 19 Ekim'de Menderes'e, "ABD'nin Türk Hükümetinin istemiş olduğu askerî ekipmanın olabilecek en fazla miktarda temin etme yönünde gayret göstereceğı" iletildi. Bu teçhizatın içerisinde mevcut askerî yardım programına dâhil olan malzemeler olduğu gibi 16.383.885 dolarlık program dışı silah da bulunmaktaydı.⁸⁴³

Bu günlerde Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli'nin de aralarında bulunduğu halk, işgale karşı Şam etrafında siperler kazmaya başlamıştı. Rusya, son gelişmeleri komşu ülkelerin Suriye'ye müdahale hazırlığı içerisinde olduğu şeklinde değerlendirmişti. Sovyet Dışışleri Bakanı Gromyko 10 Eylül'de Moskova'da düzenlediğı basın toplantısında SSCB'nin Suriye'yle ilişkilerindeki suçlamaları uydurma olarak niteledi ve ABD'nin Ortadoğu'ya ve Suriye'ye müdahale etmek için bunu bir bahane olarak kullandığını belirtti. Gromyko basın toplantısı aynı zamanda Türkiye'ye yönelik bir teditti: "Türkiye Suriye'ye karşı harekete geçerse kendini uçurumda bulacaktır."⁸⁴⁴ Sovyetler Birliğı Başbakanı Nikolai Bulganin'in de aynı gün Menderes'e gönderdiği mektup, Suriye meselesinin bölgesel çıkar çatışmalar temelinde şekillenen küresel bir krize dönüşmesinin işaretidir. Bulganin mektubunda, Ortadoğu'da bir ülkenin Suriye'ye saldırı hazırlığında olduğunu ve bölge ülkelere tehdit oluşturduğu iddialarının asılsız olduğunu belirtti. Mektupta, Menderes'e de direkt olarak bir uyarı da yer aldı: Sovyetler,

⁸⁴³ *Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files*, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, United States Military Aid to Turkey, December 10, 1957. Bu listede dikkatimizi Hava Kuvvetleri ihtiyaçları arasında yer alan 1:1.000.000 mikyaslı haritaların yer almasıdır. Anlaşılan o dur ki, Türkiye'nin elinde Suriye'ye ait detaylı güncel askeri haritalar bulunmamaktadır.

⁸⁴⁴ Milliyet, 12 Eylül 1957.

Suriye'ye bir saldırı için Türk askerlerinin sınıra konuşlanması ve Amerikan askerî malzemelerinin gönderilmesi gerçeğini göz ardı etmeyecekti: "Eminiz ki, Sayın Başbakan, Sovyetler Birliği'nin bu gelişmelere kayıtsız kalmayacağı konusunda hemfikirsiniz...". Bulganin mektubunda devamla Türkiye'ye bir tehdit de bulunur: Acaba Türkiye kendi sınırlarına yabancı askerî birliklerin yığınak yapması durumunda ne hissedecektir? 10 Eylül'de ki bu yoğun söz düellosuna Dulles da katıldı. Bulganin, 13 Eylül'de Türkiye'yi, Suriye'de hükümeti devirmek adına ABD'nin elinde bir araç olmakla itham etti. Moskova açısından Suriye'yle bir savaş "sadece bu bölge ile sınırlı kalmayacaktı".⁸⁴⁵

Suriye'ye yönelik sınırda askerî bir harekât için yığınak yapılması iddialarına Türk Savunma Bakanlığı, daha önce planlanmış olan NATO tatbikatları çerçevesinde faaliyetlerin sürdürüldüğü şeklinde cevap verdi. Türk Silahlı Kuvvetleri, Eylül ayı içerisinde olağan sonbahar kıt'a ve ordugâh tatbikatlarını gerçekleştirecekti.⁸⁴⁶ Suriye sınırındaki askerî hareketlilik, kamuoyuna açıklandığından daha ciddi boyuttaydı. ABD'nin 7 Eylül'deki günlük istihbarat bülteninde, Ankara yakınlarında konuşlanmış olan 5. Zırhlı Tugay ile 28. Piyade tümenine bağlı unsurların Suriye sınırına kaydırılacağı belirtiliyordu. Bu birlikler Ürdün'de Mayıs'ta yaşanan sorunlar sırasında yine Suriye sınırında konuşlandırılmıştı ve bölgeden bir ay önce Ankara'ya dönmüştü. Aynı birliklerin bu kez de, NATO tatbikatları öncesinde, yoğun bir şekilde manevra sürecine gireceği anlaşılmaktadır. Öte yandan Türk Hava Kuvvetleri de, Suriye sınırında mevcut kapasitelerini göstermek için gerçekçi tatbikatlar yapmak adına sıra dışı karakol uçuşlarını arttırmıştı. Bir savaş filosu da güney bölgesindeki havaalanlarında konuşlandırılacaktı. ABD Büyükelçiliği, askerî hareketliliğin nedenini Suriye'yle yaşanan gerilime bağlamıştı.⁸⁴⁷ Bu günler Bizri de, Suriye sınırına yaklaşık elli bin kişilik askerî yığınak yapıldığını ve Suriye üzerinde uçuşlar gerçekleştirildiğini

⁸⁴⁵ New York Times, 14 September 1957. Bulganin'in mektubunun tam metni için bkz. Aktaş, Rifat Melih. *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998, s.218-221.

⁸⁴⁶ Milliyet, 15 Eylül 1957.

⁸⁴⁷ CIA, Current Intelligence Bulletin, 7 September 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300050001-9.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014. CIA'ın 7 Eylül tarihli bülteninin internet adresi muhtemelen yanlışlıkla 1 Mayıs bülteni ile aynı şekilde verilmektedir.

açıkladı.⁸⁴⁸ Bu noktada Eylül ayının başında İstanbul'da yaşanan bir casusluk buhranı da Türk-Rus ilişkilerinin gerginliğini yansıtmaları bakımından önemlidir. SSCB'nin Ankara Büyükelçiliği'nde görevli Deniz Ataşe Yardımcıları bir albay ile binbaşı da Türk yetkililerce 13 Eylül'de İstanbul'da yapılan suçüstü operasyonu ile yakalanmıştı. Sovyet Askerî İstihbaratı NKVD mensubu olan iki Rus subay 48 saat içerisinde ülkeyi terk etti.⁸⁴⁹ Türk askerî yığınağının arttığı tam da bu günlerde İsrail de Suriye cephe hattında tatbikatlara başlamıştı. Suriye, Eylül ilk yarısı itibarıyla kuzeyden Türkiye, güneyden ise İsrail askerî birliklerinin sınıra yaptıkları yığınaklarla iki cepheden baskı altına alınıyordu. Ancak 1956 Süveyş Buhranında petrol boru hatlarını havaya uçuran genç Suriyeli subayların Ağustos sonunda, Suudi Arabistan'dan gelen petrol boru hatlarının da bulunduğu İsrail cephesindeki birliklere komutan olarak atanmaları Suriye'nin de Amerika'ya karşı hala hassas bir kozu olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁸⁵⁰ Bu gelişmeler yaşanırken 14 Eylül'de Suriye ve Mısır Şubat 1958'de tek bir devlet çatısı altında birleşme kararı aldıklarını dünyaya duyurdu.

Buhranın iki süper güç arasında bir gövde gösterisine Dışişleri Bakanı Dulles 19 Eylül'de BM'de yaptığı konuşmayla katıldı. Dulles konuşmasında, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da hâkimiyet arayışında olduğunu ve Türkiye'ye karşı saldırgan niyet taşıdığını belirtti: "Türkiye güney sınırındaki Suriye'de büyük çaplı Sovyet silahlanmasıyla büyüyen bir askerî tehlikeyle yüz yüzedir."⁸⁵¹ ABD Suriye Buhranında en yakın müttefiinden güçlü bir desteği uluslararası kamuoyu önünde almıştı. Dulles'in konuşmasına Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko 20 Eylül'de cevap verir: Sovyetler Birliği "Ortadoğu'nun sürekli olarak silahlı çatışmanın göbeğinde yer almasını kayıtsız kalmayacak ve durumu uzaktan seyretmeyecek"ti.⁸⁵²

Soğuk Savaş'ın açık diplomatik manevraları artık Birleşmiş Milletler'de tüm yoğunluğu ile devam etti. Kriz, diplomasi çerçevesinde Birleşmiş Milletler ve bölgesel

⁸⁴⁸ Milliyet, 15 Eylül 1957.

⁸⁴⁹ Milliyet, 14 Eylül 1957.

⁸⁵⁰ CIA, Current Intelligence Bulletin, 25 August 1957, https://archive.org/stream/CENTRALINTELLIGENCEBULLETIN79T00975A0032004800013/CENTRAL%20INTELLIGENCE%20BULLETIN%20RDP79T00975A003200480001-3_djvu.txt, Son erişim tarihi: 07 Mayıs 2016.

⁸⁵¹ US Department of State, *Bulletin*, XXXVII (October 7, 1957), s.558.

⁸⁵² New York Times, 21 September 1957.

düzeyde devam ederken, 17 Eylül'de ABD ve İngiltere, Soğuk Savaş'ın bir diğer yüzü olan örtülü faaliyetler konusunda mutabakata vardı. İngiliz-Amerikan Özel Çalışma Grubu Suriye İstihbarat Başkanı Hamid El Sarac, Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş ve Suriye Genelkurmay Başkanı Afif el Bizri'nin "ortadan kaldırılması" yönünde hükümetlerine tavsiyede bulundu.⁸⁵³ Anlaşılan, kriz uluslararası bir boyut kazanmışken, Washington'da hala Suriye hükümetinin içeriden müdahaleyle düşürülebileceği inancını taşıyanlar vardı. Halbuki 21 Ağustos'ta Dulles İngilizlere böyle bir ihtimalin artık kalmadığını söylemişti.

Sovyetler ise bu günlerde Suriye'ye destek sözlerinin arkasında durdular: 18 Eylül'de Suriye ekonomisinin kalkınması konusunda temaslarda bulunmak üzere bir Sovyet heyeti Şam'a gelir. 21 Eylül'de ise Assali'nin ifadesiyle "Haklı davalarımızı müdafaa eden ve kültürel münasebetler tesis ettiğimiz dost bir memlekete ait olan" Sovyetlere ait iki Sovyet savaş gemisi süresi belli olmayan bir iyi niyet ziyaret kapsamında Lazkiye limanına demir attı.⁸⁵⁴ Bu ziyaret, Suriye Genelkurmay Başkanı El Bizri'nin ABD 6. Filosu'nun Türk karasularında güç gösterisi yaptığı iddialarının hemen ardından gerçekleşmişti. Bu gelişmeye paralel olarak Sovyetler de Türkiye'yle olan sınırları boyunca askerî yığınak yaptı. Buhranın askerî boyutunun tırmandığı günlerde CIA farklı ihtimallere göre Sovyetlerin hareket tarzının ne olabileceğiyle ilgili özel bir istihbarat değerlendirmesi hazırladı. CIA 24 Eylül itibarıyla, bölgede askerî çatışmanın ancak sınırlarda Suriye'nin kışkırtması veya komşu ülkelerde yıkıcı eylemler gerçekleştirmesi durumunda yaşanabileceğini değerlendirdi.⁸⁵⁵

ABD politikaları nedeniyle Arap sokaklarında yükselen Arap milliyetçiliği ve Mısır lideri Nasır'ın artan etkisi karşısında Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan hükümetleri Suriye'ye karşı ortak bir hareket geliştirmekten artık iyice uzaklaşmışlardı. Kendi hükümetlerinin istikrarının korunması ABD'nin bölgesel çıkarlarından daha elzemdi. Nitekim Suudi Kralı 27 Eylül'de Şam ziyaretinde Suriye'ye veya diğer başka bir Arap ülkesine karşı, baskının kaynağı neresi olursa olsun, şüpheye yer

⁸⁵³ Bu konuda özellikle bkz. Jones, "The 'Preferred...'"

⁸⁵⁴ Milliyet, 23 Eylül 1957.

⁸⁵⁵ CIA, PROBABLE SOVIET ACTION IN VARIOUS CONTINGENCIES AFFECTING SYRIA (SNIE 11-9-57), 24 September 1957, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269473.pdf, Son erişim tarihi: 4 Haziran 2016

bırakmayacak şekilde ve kararlılıkla karşı olduğunu ilan etti: Hiç Arap diğer bir Araba zarar vermek için bu kadar alçalamazdı. Suudi Dışışleri Bakanı da 2 Ekim'de BM'de yaptığı konuşmada Suriye'nin içişlerine müdahale edilmesi durumunda bu ülkenin hükümrancılığının ve bağımsızlığının savunması için yanlarında olduklarını belirtti. Bölgedeki en güvenilir müttefiklerinden birisinin uluslararası krizde kendi yanlarında olmadığını öğrenmek Eisenhower için sürpriz olmalıdır. Mısır Dışışleri Bakanı da BM'de yaptığı konuşmada, Mısır'ın Suriye'nin tırnağının ucunun veya saçının bir telinin zarar görmesine müsaade etmeyeceğini söyler. Irak ve Ürdün temsilcileri ise aynı gün yaptıkları konuşmalarda bölgedeki krizden Siyonizmi ve İsraili sorumlu tutacaklardır. Lübnan ise saldırıya uğradığı takdirde Suriye'ye yardım edeceklerini söyler. Suriye Buhranında ABD ve Türkiye yalnız kalmıştır.

Hâlbuki Eisenhower Doktrinini anlatmak üzere Mayıs ve Haziran aylarında bölgedeki on beş başkentte temaslarda bulunan ABD Dışışleri Temsilcisi Richards üstlerine, dönüşünde Sudan ve Yemen dışındaki ülkelerin Eisenhower Doktrinini amaçlarını benimsediklerini rapor etmişti. Diplomatik kanallarda ABD'yi destekleyeceklerini söyleyen Arap liderler, kriz anında siyasetin çıplak gerçeği ve yükselen Arap milliyetçiliğinin baskısıyla karşı karşıya kalmıştı. 6 Ekim'de Suudi hükümeti kamuoyuna hiç zaman resmen Eisenhower Doktrinini desteklemediklerini açıkladı. Suudi Arabistan'ın bu tutumu Washington tarafından bilinse de açıklamanın zamanlaması ABD için sıkıntılı bir durumdur. ABD, Arap müttefiklerinden birisinin daha desteğinden mahrum kalmıştı. Arap milliyetçiliği ve dayanışması, ABD'nin Suriye'yi baskı altına alma politikası neticesinde, amacının tam zıddı bir sonuçla Sovyetler için Ortadoğu'ya girişi ve Arap kamuoyunda itibarının artışı gibi bir sonuç doğurdu. Batı emperyalizminin ve İsrail'in Mısır'a karşı yürüttüğü 1956 Süveyş Savaşı'nın etkileri Arap kamuoyunda halen canlılığını korurken, bu kez ABD'nin Suriye üzerinde yürüttüğü baskıcı politika Arapları birleştirmişti. ABD ve Arap dünyası arasındaki ayrışmanın yarattığı stratejik avantajı Sovyetler Arapların yanında yer alarak doldurmuş gözükmemektedir. Eisenhower yönetimi, Ortadoğu Sovyetleri coğrafyasından uzak tutmak isterken, Sovyetler umulanın aksine bölgede kendi bayrakları ile boy göstermişti.

Araplar arasında birliğin yaşandığı günlerde, Suriye'ye karşı girişilecek muhtemel bir eylemde Türkiye'nin arkasında hala geçerli olan ABD'nin desteği vardı: Eğer Türkiye, milli bağımsızlığının ve bütünlüğünün ciddi bir tehdit altında olduğu silahlı provokasyonlara cevap vermek zorunda hissederse, ABD Türkiye'yi Birleşmiş Milletler de destekleyecekti. Komünist bloktan Türkiye'ye saldırı olursa, ABD NATO yükümlüklerini yerine getirecekti. Nitekim Washington, NATO Genel Sekreteri Henri Spaak'a gönderdiği 17 Eylül tarihli mesajda, Sovyet Bloğu saldırısına uğrarsa ABD'nin Türkiye'nin yardımına geleceğini belirtti.⁸⁵⁶

Buhranın yoğunlaştığı günlerde Menderes Suriye gelişmeleri ile ilgili görüşlerini AA aracılığıyla uluslararası kamuoyuna açıkladı. Menderes'e göre Suriye'deki gelişmelerin Ortadoğu'nun huzur ve güvenliğini tehdit edecek hale gelmesinden dolayı Türkiye milli güvenliği için son derece "müteyakkız" olmak zorundaydı:

Sovyetler'in son iki sene zarfında Birleşmiş Milletler kararlarını nazarı itibare almamak suretiyle girişmiş oldukları yıkıcı faaliyetler neticesindedir ki, Suriye'de bugünkü pek tehlikeli durum meydana gelmiş bulunuyor...kendisinin hiçbir zaman kullanamayacağı miktarlara kadar varan silah ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat haline getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişaflarla, Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da bütün Orta Şark'ı tehdit edici bir manzara arz etmeye başlamıştır. Öyle anlaşıyor ki, Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkan yoktur. Bu hal memleketini hini hacette kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir. Hülâsa Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı tesis etmek yolundadır ve bu istihale korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor.⁸⁵⁷

Menderes çok açık bir şekilde Suriye ve Ortadoğu'daki istikrarsızlığın ve buhranın Sovyetler'den kaynaklandığını ifade etmişti. Suriye ise Sovyet saldırganlığının Ortadoğu'daki silah deposu ve askerî hareketleri için de bir köprübaşı ve atlama taşıydı. Menderes'in bu açıklamasında yer alan hususlar, Bulganin'in 10 Eylül tarihli mektubuna verilecek cevabın da temelini oluşturdu. Menderes Sovyetlerin mektubuna 30 Eylül'de cevap verir. Mektubun içeriği de 5 Ekim'de kamuoyuyla paylaşıldı.⁸⁵⁸ Menderes, Bulganin'e cevabi mektubunda Türk-Sovyet ilişkilerinin güncel durumu ile ilgili değerlendirmede bulundu: 1945'te Sovyetlerin Türkiye'nin milli varlığına kasteden toprak talebiyle iki ülke arasında dostluk ve güven ilişkisi

⁸⁵⁶ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.707.

⁸⁵⁷ Milliyet, 25 Eylül 1957.

⁸⁵⁸ Milliyet, 5 Ekim 1957.

bozulmuşsa, Sovyetlerin son politikaları neticesinde iki ülke arasında aynı güvensizlik ortamı oluşmuş ve ilişkiler kökünden sarsılmıştı.⁸⁵⁹ Suriye'nin ihtiyacından fazla bir şekilde süratle silahlanması, Suriye'nin belki de gerekli halde başkaları tarafından kullanılacak silahları depolaması mektupta vurgulanan hususlardı. Barışın korunması hususunda ise "kimseye pabuç bırakmayan Türkiye'nin, başkalarından da fazlaca bir şey öğrenmeye ihtiyacı yoktu." BM şartları çerçevesinde üzerine düşen görevi yerine getirmiş ve bu konudaki hassasiyetini kanıtlamış Türkiye bundan sonra da BM Sözleşmesi gereğince üzerine düşen görevi yerine getirecekti.⁸⁶⁰ Menderes'in mektubunda vurgusu yapılan konu, BM Sözleşmesi'ni uluslararası barışı korumakla ilgili 51. Maddesidir. Bu madde çerçevesinde yerine getirmiş olan görev ise Türkiye'nin BM çatısı altında Kore Savaşı'na iştirakiydi. Menderes'in dikkat çektiği husus şudur: Suriye'den herhangi bir şikayet mesajı alınmadığı halde Sovyetler Suriye meselesini ve Suriye'nin hamiliğini yapmaktaydı. Türkiye kendini koruma anlamında gerekli tedbirleri almakla yükümlüydü: Bu anlamda tedbirlerin herhangi bir saldırı niyeti olarak ele alınmaması gerekiyordu. Mektupta Sovyetlerin bölge ve Suriye üzerinde yürüttüğü politikalardan vazgeçmesi tavsiyesi de yer aldı. Bulganin'e verilen cevap açıkltı: Türkiye, Sovyetler aracılığıyla güney sınırında Suriye üzerinden milli güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdidin oluşmasına izin vermeyecek, bu konuda gerekirse savaşıacaktı.

Bu mektubun ardından 8 Ekim'de uluslararası kamuoyu Nizip-Ceraplıs sınırında Türk jandarmalarla Suriye polisleri arasındaki küçük çaplı çatışmaları haber almaya başladı.⁸⁶¹ Aynı gün Suriye Dışişleri Bakanı Salah el-Bitar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'a gönderdiği mektupta Suriye sınırında yığınak yapmış olan Türk ordusunun yarattığı tehlikeden bahsetti. Doğu Almanya Büyükelçiliği'nin 7 Ekim'deki resepsiyonuna katılan Kruşçev, Suriye'ye karşı Türklerin çok fazla asker yığdığını, diğer sınırlarını neredeyse çıplak

⁸⁵⁹ Aktaş, 1950-1960..., s.223-224.

⁸⁶⁰ y.a.g.e.,s.225.

⁸⁶¹ Middle East: Turkish-Syrian Clash; Other Developments, <http://web.stanford.edu/group/tomzgroup/pmwiki/uploads/0607-1957-10-09-FoF-a-JZW.pdf>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

(savunmasız) bıraktığını söyledi. Kruşçev, 7 Ekim 1957'de New York Times gazetesine verdiği demeçte bir dünya savaşının başlaması ile ilgili ipuçlarını vermişti: "Savaş anında Türkiye bir gün bile dayanamaz. Savaş çıkarsa biz Türkiye'ye yakınız fakat siz Amerikalılar, uzaktasınız. Silahlar ateş etmeye başlarsa roketler de uçmaya başlayabilir. O zaman bu konuda düşünmek için dahi geç kalınmış olur".⁸⁶² Kruşçev'in roketlerin uçmaya başlaması tehdidi mesnetsiz değildir. Sovyetler Birliği kıtalararası balistik füzelerin ilk başarılı denemesini 21 Ağustos'ta gerçekleştirmiş, 4 Ekim'de de ilk uzay uydusu Sputnik göndermişti. Sputnik silahlanma ve teknolojik yarışta üstünlüğün Sovyetler'e kaymış olduğu yönünde Amerikan kamuoyunda derin bir kaygı yarattı. Bunun da ötesinde uydular aracılığıyla kıtalararası balistik füzelerin taşınabileceği yönünde Amerikan kamuoyunda endişeler atmıştı.⁸⁶³ Soğuk Savaş sıcak yüzü Amerikan topraklarında ilk kez bu kadar yakından hissediliyordu.⁸⁶⁴ Kruşçev'in tehdidi, Türk hükümetinin Suriye'ye baskı uygulanması yönündeki politikasını etkiledi. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin bu tutumundan endişeliydi. Dulles'a 14 Ekim'de sunulan bir raporda eğer Suriye'nin açık ve ikna edici saldırgan bir tutumu olmaksızın Türkiye'nin tek taraflı bir müdahalede bulunmasının Amerika'yı zor durumda bırakacağı belirtilmişti.⁸⁶⁵ CIA de Türkiye'nin Suriye sınırında düzenleyeceği tatbikatların ve Suriye üzerinde gerçekleştirdiği uçuşların çatışmaya dönüşmesi endişesini taşımaktaydı. CIA, ABD'nin tek taraflı müdahalede bulunmaması hususunun net bir şekilde Menderes'e açıklanması gerektiğini düşünmekteydi. Türkiye, Suriye konusunda muhtemelen ABD'nin niyetlerini yanlış değerlendirmektedir ve Türkiye Suriye'ye

⁸⁶² New York Times, 9 October 1957

⁸⁶³ NSC 11 Ekim'deki toplantısında Sputnik uydusunu ve kıtalararası balistik füze meselesini ele aldı. Toplantıda CIA Başkanı Allen Dulles Sovyetlerin uzaya uydu göndermesinin daha önceki istihbarat değerlendirmelerinde öngörüldüğünü ve Amerika için birsürpriz olmadığını ifade etti. Summary of Discussion, 339th Meeting of the National Security Council October 10, 1957 concerning "Implications of the Soviet Earth Satellite For U.S. Security" and "Intercontinental Ballistic Missile (ICBM) and Intermediate Range Ballistic Missile (IRBM) Programs," dated October 11, 1957 [DDE's Papers as President, NSC Series, Box 9, 339th Meeting of the NSC; NAID#12093096]https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/sputnik/10_11_57.pdf, Son erişim tarihi, 21 Ağustos 2016.

⁸⁶⁴ Eisenhower 9 Ekim'deki basın toplantısında Sputnik'in tehdit oluşturmadığı konusunda Amerikan kamuoyunu bilgilendirdi. President Eisenhower's Press and Radio Conference #123, October 9 1957 at 10:29 a.m., https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/sputnik/10_9_57.pdf, Son erişim tarihi, 21 Ağustos 2016.

⁸⁶⁵ Yaqub, *The Eisenhower...*, s.168.

yönelik bir düşmanlığı başlatmamalıdır. CIA, Türkiye'nin Suriye hava sahası üzerindeki uçuşlarının yaratacağı provokasyondan o kadar endişelidir ki, bu uçuşların sona erdirilmesi karşılığında çok gizli U-2 uçuşlarından elde edilen fotoğraf istihbaratının Türkiye ile paylaşılması dahi gündeme gelmişti.⁸⁶⁶

Buhranın artık iki blok arasında bir güç mücadelesine dönüştüğü göz önüne alınırsa, Kruşçev'e cevap da ABD'den geldi. Dulles 16 Ekim'de yaptığı basın toplantısında Türkiye'ye Suriye veya Sovyetlerden bir saldırı gerçekleşirse bunun karşılıksız kalmayacağını, ABD'nin de yalnızca savunmada olmayacağını belirtti. ABD, uluslararası kamuoyu önünde NATO anlaşması ve Eisenhower Doktrini çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirme onuru duyacaktı.⁸⁶⁷ Süper güçler, bölgedeki çıkarlarını savunan Türkiye ve Suriye'yi tüm güçleriyle desteklediklerini beyan etmekten çekinmedi.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken bölgeden gelen bir haber bölgesel çıkar ilişkilerinin boyutunu ortaya koydu. Mısır, 16 Ekim'de yaklaşık 1500 kişilik bir askerî birliğini Lazkiye limanına çıkarttı. Lazkiye limanında Sovyet donanması ve Mısır askerleri ilginç bir görüntü yaratmış olmalıdır. Görünürdeki amaç Suriye'yi muhtemel bir saldırıdan korumaktır. Ancak bu ani gelişme Buhranın Araplar arasındaki güç mücadelesine işaret etmektedir. Nasır, Suriye'ye en somut desteğini göstererek, liderlik mücadelesinde, Lübnan basınında "Çölün Aslanı" ve "Arap milliyetçiliğinin özü" olarak müjdelenen Suudi Kralının itibarını sarsmıştır. Suudi Kralı, arabuluculuk girişimiyle Arap dünyasında elde etmeye çalıştığı itibara bir darbe de Suriye'den geldi. Suudi Kralının önerdiği arabuluculuk teklifi Suriye Devlet Başkanı Kuvvetli tarafından reddedilmiştir: Tüm Arap âlemi Suriye'nin yanında yer aldığından Suudi arabuluculuğuna gerek yoktu. Nasır bir anda kendi Suriye Buhranını kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Nasır bu hamleyi Sarac ve Bizri'yle yaptığı istişareler neticesinde gerçekleştirdi. Yine de kendisinden rol çalındığını düşünen Suudi Kralını yatıştırmaya çalışmak Kuvvetli'ye düşmüştü: Mısır asker çıkarttığı ana kadar sivil hükümetin bundan haberi olmamıştı. Sarac ve Bizri'nin Nasır'la olan direkt temasları Suriye'yle Mısır'ın 1958 başında tek bir devlet çatısı altında birleşmelerinin de ilk sinyalleriydi. Mısır'ın Lazkiye çıkarmasının ardından

⁸⁶⁶ CIA, Deputies Meeting, 18 October 1957.

⁸⁶⁷ Department of State, *Bulletin*, November 4, 1957, s.708–714.

ABD'nin Suriye'de rejimin değiştirilmesi konusunda Araplar ülkelerini ikna etme şansını ortadan kalkmıştı.

Sovyetler ve Mısır'ın Lazkiye'deki askerî varlığına ABD 18 Ekim'de 6.Filosu'na bağlı savaş gemilerinin İzmir limanını ziyareti ile cevap verdi. ABD'nin bu *hamlesine Moskova* 23 Ekim'de 2. Dünya Savaşı'nın ünlü kahramanı Savunma Bakan Yardımcısı Mareşal Konstantin Rokoosovvski'yi Trans-Kafkas Askerî Bölgesi Komutanı olarak atanmasıyla karşılık verdi. SSCB'nin onsekiz askerî bölge komutanının yalnızca dördünün mareşal rütbesinde olduğu ve bölgenin Ortadoğu'ya açılan kapıyı kontrol ettiği göz önüne alınırsa bu atama dikkat çekicidir.⁸⁶⁸ Sovyetler'in Kafkasya'da kara birlikleri, Karadeniz'de ise donanma birlikleri tatbikatlara başladı. Tam da bu günlerde NATO'nun Akdeniz'deki planlı tatbikatlarından olan Red Epoch (Kızıl Çağ) ile ilgili bir basın açıklaması gelir. Suriye'deki gelişmeler göz önüne alınarak NATO Başkomutanı General Norstad imzasıyla yapılan basın açıklamasında tatbikatın rutin olduğu ve Türkiye anakarası ile Kıbrıs'ın ortasından geçen kuzey-güney çizgisinin doğusundaki alanda uçuşların tatbikata dâhil olmadığı belirtilirdi.⁸⁶⁹

Bölgede bu gelişmeler yaşanırken 19 Eylül'de Dulles'in Buhranı BM'de gündeme getirmesinden yaklaşık bir ay sonra bu kez Suriye, 15 Ekim'de BM Genel Kurulu'na müracaat ederek "Suriye'nin güvenliğine ve uluslararası barışa yönelik tehditler konusundaki" başvurusunun Genel Kurul gündemine alınmasını talep etti. Suriye'nin sunduğu memorandumda Suriye sınırındaki Türk birliklerinin Suriye'nin güvenliğine yönelik açık bir askerî tehdit olduğu iddia edildi. İddialar, Suriye hava sahasında yaşanan ihlalleri, Suriye kara sınırından bu ülkeye yapılan saldırıları ve sınır çatışmaları kışkırtıcı eylemleri içeriyordu. Suriye'nin memorandumunda ifade edildiği şekliyle bu eylemlerin amacı, dışardan Suriye politikasının etkilenmesi veya Suriye hükümetinin devrilmesiydi. Suriye hükümetince diplomatik ve diğer kanallarla durumun daha da kötü bir hal alması yönündeki çabalar başarısız olduğu için Genel Kurul bu konuyu ivedilikle ele almalı ve BM Sözleşmesi çerçevesinde

⁸⁶⁸ CIA, Current Intelligence Bulletin, 24 October 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300450001-5.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

⁸⁶⁹ NATO, SHAPE Press Realese Number 57-46, 29 October 1957, http://archives.nato.int/uploads/r/null/3/8/38472/RDC_57_387_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

gereğini yerine getirmeliydi. Suriye'nin talebi BM'nin Türkiye-Suriye sınırında sorunu yerinde incelemek üzere bir komisyon kurması ve araştırma sonucunun genel kurula sunmasıydı. Sovyetler ertesi gün, 16 Ekim'de, Suriye'nin önerisini destekledi ve Sovyet Delegasyon Başkanı, BM Genel Sekreteri'ne bir mektup gönderdi. Sovyet iddiası bölgedeki durumun her an silahlı bir çatışmaya dönüşme ihtimalinin bulunduğu, Türk Genelkurmayının ABD'li danışmanlarla Türkiye'deki 27 Ekim'de yapılacak genel seçim sonrası Suriye'ye saldırı konusunda, detaylı bir saldırı planı hazırladıklarıydı. Sovyetler, Suriye'nin inceleme komisyonu kurulmalı önerisini destekledi ve Türkiye'nin saldırması durumunda Birleşmiş Milletler üyelerinin Suriye'ye silah yardımıyla bulunmasını teklif etti. Sovyetler Birliği, Amerika'nın konunun BM'ye taşınması restini görmüştü. Tam da bu günlerde Amerikan ve İngiliz Dışişleri Bakanları Washington'da bir araya geldiler ve Suriye Buhranını görüştüler. Dulles, İngiliz muhatabına Ortadoğu'daki en sadık müttefikleri olan Türkiye'ye bir pozisyonda kalmamak adına Türkiye'nin BM'de zor duruma düşmesini önlemenin öneminden bahsetti. Bu çerçevede Türkiye bir araştırma komisyonunun kurulmasını Kabul etmeliydi.⁸⁷⁰ Genel Kurul Suudi Arabistan'ın arabuluculuk inisiyatifinin sonucunun beklenmesine karar vererek bu konudaki gündemi 22 Ekim'e erteledi. 22 Ekim-1 Kasım tarihleri arasında araştırma komisyonu kurulması yönündeki BM'deki görüşmeler bir sonuca ulaşmayacaktı.⁸⁷¹ Menderes 22 Ekim'de BM Genel Kurulu'nda görüşmeler başlamadan önce ABD Ankara Büyükelçisiyle bir görüşme gerçekleştirdi. Türkiye açısından Suriye Buhranı hiç olmadığı kadar ciddi bir boyuttaydı ve Türkiye Suriye sınırı boyunca askerî hazırlık durumunu muhafaza etti. Suriye Buhranı'nın uluslararası alanda ele alındığı bu günlerde erken genel seçim sürecinde olan Türkiye'de iç siyasî gelişmelerdeki gerginlik de artmıştı. Türkiye'nin sınıra asker yığınağının önemli merkezlerinden İskenderun'da, Bayar'ın 22 Ekim mitinginde hadiseler yaşandı.⁸⁷² Ancak Türkiye, "Washington ile yakın bir istişarede bulunmaksızın" tek taraflı olarak harekete de geçmeyecekti. Bu anlamda Türkiye, Suriye ve SSCB'nin

⁸⁷⁰ FRUS, 1955-1957, vol.8, s.721.

⁸⁷¹ UN, Art. 33, Repertory, Suppl. 2, vol. II (1955-1959), http://legal.un.org/repertory/art33/english/rep_supp2_vol2_art33.pdf, Son erişim tarihi 22 Ekim 2014.

⁸⁷² Milliyet, 23 Ekim 1957. CHP bayraklarıyla miting alanına gelen CHP'lier ile DP'liler arasında arbede yaşanmış ve sekiz CHP'li polis tarafından gözaltına alınmıştı.

suçlamaları karşısında BM'de ABD'nin liderliğini bekledi.⁸⁷³ Bu aşamadan sonra Buhranın tarafları olan Suriye ve Türkiye birbirlerine karşı bilindik ithamları tekrarladı.⁸⁷⁴

Suriye Buhranının önemli bir aşaması 28 Ekim'de Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Ekonomik Yardım Anlaşması'dır. Anlaşma ile yedi yıllık bir plan dâhilinde özellikle Halep-Kamışlı, Hums-Lazkiye demiryolları hatlarının inşası, Fırat, Asi, El-Kebir, Barada nehirleri üzerinde hidrolik santrallerin kurulumu, petrol ve maden araştırmaları yer alıyordu. Suriyeli yetkililer projelerin toplam maliyetinin 560 milyon dolar olduğunu bunun %30'luk kısmının Sovyet yardımı ile karşılanacağını belirtti.⁸⁷⁵

Suriye meselesi nasıl ki 12 Ağustos'ta Suriye'de darbe girişiminin açığa çıkartılmasıyla birden bire kriz halini aldıysa, aynı hızda ivmesini kaybeder. Kruşçev'in, yüzünde bir gülümsemeyle beklenmedik bir şekilde Moskova Türk Büyükelçiliği'nin 29 Ekim resepsiyonuna katılması, Suriye Buhranı'nda Türkiye üzerindeki baskıya son verdi.⁸⁷⁶ Kruşçev, resepsiyonda bulunan Batılı gazetecilere, "barış işareti" olarak resepsiyona katıldığını söyledi⁸⁷⁷ ve kadehini kaldırdı: "Barışa!, barışa! Savaş isteyen kahrolsun! Bırakın tek başına savaşsın! Fakat niye savaş konuşuyoruz ki?-Savaş olmayacak."⁸⁷⁸ Kruşçev'in 29 Ekim'de verdiği mesaj sonrasında Sovyetler'in Suriye konusunda Türkiye'ye yönelik baskısı yoğunluğunu kaybetti.⁸⁷⁹ Suriye Buhranı'nın uluslararası alanda gerginliğin

⁸⁷³ CIA, Current Intelligence Bulletin, 25 October 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300460001-4.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

⁸⁷⁴ 22 Ekim-1 Kasım 1957 tarihleri arasında BM'deki süreç için bkz. "Decisions of 22 October and 1 November 1957 in connexion with the complaint about threats to the security of Syria and to international peace", paragraphs, 69-77, http://legal.un.org/repertory/art33/english/rep_supp2_vol2_art33.pdf, Son erişim tarihi 22 Ekim 2014.

⁸⁷⁵ CIA, The Implementaiton of the Soviet-Syrian Economic Aid Agreement, 28 July 1958, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000234150.pdf. Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

⁸⁷⁶ CIA, Caesar Papers, Oci No:0077/59, Copy No: 8 June 1958, Soviet Study Staff, Party-Military Relations in the USSR and the Fall of Marshal Zhukov, s.28.

⁸⁷⁷ Life, 11 November 1957, vol.43, no.20.

⁸⁷⁸ Kessing's Contemporary Archives, 1957-1958, vol.11, s.15920.

⁸⁷⁹ Resepsiyonda'dan iki gün önce Adana'dan kalkan ve Karadeniz üzerinde istihbarat uçuşu gerçekleştiren U-2 uçağına uluslararası hava sahasında Sovyetler tam 12 kez tacizde bulunmuştu. Washington Adana'dan kalkan U-2 uçaklarına kesinlikle Sovyet sınırlarına ihlalde bulunmamaları talimatı verilmişti. Pedlow, Gregory W. ve Donald E. Welzenbach, *The Central Intelligence Agency and Overhead Reconnaissance: The U-2 and Oxcart Programs*, Bölüm 3, "U-

azaldığı gün 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında Türkiye genelindeki “müessif hadiseler” yaşanmıştı.⁸⁸⁰

Suriye Buhranı'nın Türkiye'nin iç siyaset ile bağlantısında önemli bir husus, Menderes ve Bayar'ın genel seçimle ilgili propaganda süreçlerinde miting düzenledikleri illerdir. Buhranın uluslararası alanda en çok hissedildiği günler, her iki liderin de sınır bölgelerinde miting faaliyetleri dikkat çekmektedir. 22 Ekim'de Bayar'ın İskenderun mitinginde CHP'liler ve DP'liler arasında gerginlikler yaşandı. Propaganda yasaklarının başlamasından önceki gün Menderes son mitingini yapmak üzere 23 Ekim Adana mitinginden sonra Menderes uçakla Gaziantep'e yola çıktı. Ancak Antep havaalanının pisti müsait olmadığı için iniş yapılamadı ve Menderes Ankara'ya dönmek zorunda kaldı. Gaziantep'te CHP ve DP parti taraftarları arasında yaşanan gerginlikler seçimlerin yapıldığı 27 Ekim'de de oylama sonuçlarıyla ilgili tartışmalarla sosyal patlamaya dönüştü. Gaziantep'teki gerginlik 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı etkinliklerinde de devam etti. İlginç olan husus kriz süresince Suriye üzerinde uçuşlar yaptığı için SSCB ve Suriye tarafından suçlanan Türk Hava Kuvvetleri uçakları, bu kez gerginliğin yaşandığı Gaziantep üzerinde alçaktan uçuş yapmış olmasıdır. Hükümet, yaşanan gerginlikler sonrası olaylarla ilgili yayın yasağı getirdi.

Suriye Buhranı 1 Kasım'da Suriye ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik suçlamaları Genel Kurul'un gündeminden düşürmesiyle enerjisini kaybederken,⁸⁸¹ Türkiye'de iç siyasî gerginlik yükseldi. Seçim propagandasının bittiği 23 Ekim'de BM'deki Suriye müzakereleri de üç gün ertelendi. Genel seçimler sonrası TBMM tam da 1 Kasım günü ilk toplantısını yaparken başkent Ankara'da tank ve piyade birlikleri, “fevkalade emniyet tedbirleri” kapsamında şehrin kritik noktalarında “karakol” görevi yapmıştı.⁸⁸² Suriye Buhranı, aslında bir ölçüde Türkiye'nin iç gerginliğinin de yükseldiği bir ortama işaret emektedir. Bu noktada, Suriye Buhranı'nın Türkiye tarafından aslında dış politikanın iç siyasette

2 Operations in the Soviet Bloc and Middle East, 1956-1968”, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB434/docs/U2%20-%20Chapter%203.pdf>

⁸⁸⁰ Milliyet, 30 Ekim 1957.

⁸⁸¹ Buhranın BM'deki safahatı için bkz., *UN Yearbook 1957, Part 1: the United Nations. Section 1: Political and security questions, Chapter 4: Other Middle East matters*. Office Public Information United Nations, 1958, s.53-56.

⁸⁸² Milliyet, 2 Kasım 1957.

araçsallaştırılmasına bir kez daha vurgu yapmak yerinde olacaktır. Dulles'ın Kore Savaşı'ndan bu yana en ciddi kriz olarak gördüğü, bölgesel çatışma ihtimalinin yerel aktörler aracılığıyla bloklar arası bir küresel savaşa dönüşebileceği tehditlerinin Washington ve Moskova tarafından dünyaya ilan edildiği günlerde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları DP'ten milletvekili adaylığı için görevlerinden ayrılmışlardı.⁸⁸³ Kruşçev'in 8 Ekim'de Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığarak Kuzey sınırını boş bıraktığı, Türkiye'nin bu konuyu göz önüne alması gerektiği, "zira toprak gürelemeye başlayınca çok geç kalmış olacağı" uyarısını yaptı. Aynı gün Suriye-Türkiye sınır birlikleri arasında çatışma haberleri dünya ajanslarına yansıdı. Türk komuta kademesindeki atamalar içinse seçim sonrası beklendi.⁸⁸⁴ İster istemez şu soru akla gelmektedir: Ufukta savaş bulutlarının toplandığı, bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin komuta kademesine en çok ihtiyaç duyulduğu günlerde Genelkurmay Başkanı üç kuvvet komutanının da milletvekili olabilmek adına görevlerinden ayrılması, Buhranın gerçekten var olup olmadığı şüphesini doğurmaktadır. Bu durumu belki de en iyi açıklayabilecek yorum, Türkiye'nin komuta kademesinin de Suriye Buhranını iç siyasetin bir manivelası olarak gördükleridir.

6.3. BUHRANIN SONUÇLARI

Suriye Buhranı Kasım ayında bitmiş olsa da Menderes uluslararası düzeyde Suriye ve Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılma kartlarını kullanmaktan vazgeçmemiştir. Paris'teki NATO hükümet ve devlet başkanları toplantısı Menderes için NATO siyasî liderlerine Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bu tehlikeleri aktarmak için iyi bir platform oluşturur. Menderes 16 Aralık'taki toplantıda Sovyetler'in Ortadoğu'ya yerleşmesinin Komünist düşüncelerine karşı son kale olan Avrupa'ya karşı düzenleyeceği bir saldırının başlangıcı olarak

⁸⁸³ Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboylu 10 Ekim 1957, Kara Kuvvetleri Komutanı Ahmet Nurettin Aknoz 16 Eylül 1957, Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altıncan 12 Eylül 1957, Hava Kuvvetleri Komutanı Fevzi UÇANER 17 Eylül 1957'de görevlerinden ayrılmışlardır. Uçaner seçimlerden sonra kurulan hükümette Ulaştırma Bakanı olmuştur. Tunaboylu ise 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra Yassıada'da yargılanmıştır.

⁸⁸⁴ Milliyet, 9 Ekim 1957

görülmesi gerektiğini belirtir. Suriye'ye yerleşmiş bir SSCB savaşmadan Ortadoğu'yu işgal edecektir. Ortadoğu işgali Kuzey Afrika, Akdeniz ve Batı Avrupa'ya tehdit oluşturacaktır. Suriye'de şu anda bir komünist rejimin kurulmamasının nedeni zamanı geldiğinde Sovyetler'in diğer ülkelere daha kolay girişini sağlamak için Suriye'yi bir araç olarak görmesidir. Sovyetler'in Suriye'ye girişi Türkiye, Irak, Suudi Arabistan ve Ortadoğu'nun petrole sahip diğer bölge ülkelerini kuşatma altına almasına neden oldu:

Konsej hayale kapılmamalıdır: eğer Sovyetler Birliği Suriye'deki üslerini tahkim ederse bu ülkelerin hiç biri bu kararlı baskı karşısında uzun süre direnemeyecektir. Bu şartlar altında Ortadoğu sorunu NATO için en yüksek değerde öneme sahiptir...Müslüman ülkelerin, Suriye ve Afganistan örneklerinde görüldüğü gibi, komünizme direniş gösterme kapasiteleri olduğuna inanmak yanlıştır. İttifak üyeleri bu tecrübe ışığında Ortadoğu'daki politikalarını yeniden değerlendirmeli ve uygun tedbirleri almalıdır.⁸⁸⁵

Menderes, NATO üyelerine Suriye tehlikesinin geçmediğini, gerçekte nihayetinde Avrupa güvenliğini etkileyecek çok daha farklı bir Sovyet yayılmacılığının temellerinin atılmış olduğu uyarısını yapmaktadır. Bu anlamda Avrupa için hayati öneme sahip petrol sahalarının ve ulaşım hatlarının güvenliği konusu ile Suriye sorununu bir arada ele alarak dikkatleri bu noktaya çekmektedir. Menderes'in konuşmasındaki bir diğer vurgu gelişmiş silah sistemleri ve nükleer silahların Sovyetlere ve/veya uydularına komşu olan NATO ülkelerine konuşlandırılmasıdır. Gelişen Sovyet silahlarının yarattığı saldırı tehdidine karşı caydırıcılık sağlanması için NATO topraklarına nükleer başlıklı silahların depolanmasını hararetle savunmak Türkiye açısından Soğuk Savaş'ta yeni bir stratejinin varlığıdır. Topraklarını Amerikan nükleer silahlarının konuşlanması Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına da neden oldu. Ancak Amerikan askerî ve ekonomik yardımlarının arttırılması pazarlıklarında Türkiye açısından önemli görünen bu koz, ilerleyen yıllarda ABD ve SSCB arasında yaşanacak Küba Krizi gibi olaylarda faydadan çok zarar getirecekti.

Suriye Buhranı BM'de tarafların birbirlerini karşılıklı ithamlarını daha cılız bir şekilde dile getirmeleri ile enerjisini kaybetti. Suriye Buhranı'nın iki süper güç

⁸⁸⁵ NATO, "Summary Record of a meeting of the Council held at the Palaic de Chaillot. Paris XVIe., on 16th December, 1957 at 12 noon and 3.30.p.m." http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/9/29442/C-R_57_82_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

tarafından BM'ye taşınmasının anlaşılabilir yönü vardı. Washington Türkiye'nin tek taraflı bir müdahalesi ile Buhranın genel bir savaşa dönüşmesi ve İngiltere'nin 1956'da Mısır'a saldırısının ardından diğer bir NATO üyesinin bu kez başka bir Arap ülkesine müdahalesinden endişe etmekteydi. Türkiye, Suriye meselesini ciddiye almaktadır; çünkü Menderes, ABD'nin Ankara Büyükelçisine Suriye'nin Türkiye'ye yönelik saldırı planını vermişti.⁸⁸⁶ ABD, Ortadoğu'daki çıkarlarının bölgedeki müttefikinin inisiyatifıyla oluşabilecek ve çok ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir uluslararası çatışmadan çekinmekteydi. Bu halde de ABD'nin bölgesel çıkarları telafisi mümkün olmayacak şekilde zarar görebilirdi. Moskova açısından ise Suriye üzerinden Ortadoğu'da elde ettiği kazanımları Mısır'ın bu ülke üzerindeki ağırlığı yitirme tehlikesi ile karşı karşıyaydı: Suriye ile Mısır 14 Eylül 1957'de imzaladıkları bir anlaşmayla, 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti çatısı altında birleşmeyi kararlaştırmışlardı. Öte yandan Suriye Buhranı her iki süper güç için küresel Soğuk Savaş'ta bir itibar meselesi haline gelmişti. Her iki taraf da Ortadoğu coğrafyasında yeni kazanımlar elde etmekten daha çok, mevcudun korunmasına yönelik tutum içerisine girmişti. ABD, Arap olmayan bir müttefikinin Arap dünyasında problemlili bir unsur olmasının önünü almak isterken, istikrar adına Batı yanlısı rejimlerin iktidarının devamı ile ilgiliydi. Sovyetler ise, geleneksel olarak Batı'nın etkisindeki bir coğrafyada en azından, Suriye üzerinden bir köprübaşı elde edebilmenin yolunu aramaktaydı.

Ne var ki, bölgesel aktörler kendi çıkarları adına iki süper gücü birbirlerine karşı kullanmakta yetenekliydi. Küresel mücadele yürüten ABD ve Sovyetler Birliği, derin tarihsel kökleri bulunan yerel düzeydeki Ortadoğu Soğuk Savaşı'nın girdabına girmişlerdi. Buhranın ortaya koyduğu gerçekler, 1957'nin sonuna gelinirken su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Suriye Baas Partisi Sovyetler'in Şam üzerindeki etkisinden rahatsızdı: Arap milliyetçiliği ve Arap birliği siyaseti, Sovyet komünizminin etkisi altına girme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Öte yandan Arap

⁸⁸⁶Association for Diplomatic studies and Training, *Oral History Interviews*, Turkey, William A. Helseth, s.111-112. <http://adst.org/wp-content/uploads/2012/09/Turkey.pdf>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014. Temmuz 1958 Irak darbesi sonrasında Türk Genelkurmayı Amerikalı muhataplarına Irak ve Suriye işgal planlarını iletmişlerdi. Situation Report no 10 on the Middle East, 23 July 1958, Office of the Staff Secretary, Subject Series, DOD Subsiries, Box 4, JointChief of Staff [Vol. II (3)]. Türkiye'nin 1957 Suriye Buhranı esnasında bu ülkeyi işgaline yönelik bir planı olup olmadığı ile ilgili bir belgeye ulaşamadık. Ancak Irak darbesinden on ay önce yaşanan bir krizde de Türkiye'nin Suriye'ye yönelik işgal planı olmasını ihtimal dâhilinde görmek mümkündür.

dünyasının lideri olma iddiasındaki Nasır için de Sovyet güdümündeki bir Suriye risk teşkil etmekteydi. Yerel aktörlerin çıkarları bir kez daha ön plana çıktı. Nasır, 11 Aralık'ta Kahire Amerikan Büyükelçiliği'ne acil kaydıyla bir mesaj ulaştırdı⁸⁸⁷: Suriye Genelkurmay Başkanı El Bizri'nin komünist olduğuna ikna olmuştur ve bu konuda bir şey yapılmalıdır. Bu konuda sorumluluk Mısır'a aitti. ABD üç ay süreyle elini Suriye'den uzak tutarsa, Mısır durumu düzeltecekti. ABD'nin Nasır'a cevabı olumluydu. ABD, Suriye'nin uluslararası komünizmin etkisinden kurtulması yolunda umulmadık bir ortak bulmuştu. Suriye'nin Ortadoğu'da bir Sovyet köprübaşı olma tehlikesi, ABD'nin bölgesel çıkarlarına en büyük olarak rakip gördüğü Nasır tarafından bertaraf edildi. Nasır Suriye Komünist Partisi'ni yasaklamış ve üyelerini hapse attırdı. Partinin lideri Bektaş ise Moskova'ya kaçmak zorunda kaldı. Suriye'nin Mısır ile birleşmesinin öncülerinden olan Bizri, birleşmesinin ardından komünist eğilimleri dolayısıyla Nasır tarafından Haziran 1959'da görevinden alındı. ABD'nin "elimine" edilecekler listesinde yer alan iki kişi Nasır tarafından pasifize edilmişti. Nasır, ilginçtir, Moskova'yı ve onun Ortadoğu'daki müttefiklerini, Arap ulusunu parçalayarak her bir parçasının komünizm tarafından yutulmasını amaçlamakla suçladı. Arap milliyetçiliğini Suriye'de uluslararası komünizm tehlikesinin Mısır ve Suriye'nin Şubat 1958'de Nasır'ın liderliği altında birleşmesiyle ortadan kalkması, Washington için bir ironi olmalıdır. Ancak Nasır'ın Arap dünyasındaki liderlik arayışı ABD için çok daha dramatik sonuçlar doğurdu. Suriye'yle birleşmeden sonra, Lübnan'da Nasır yanlısı çevrelere Suriye üzerinden silah sevkiyatının yapılması, iç savaşı ateşleyecek nitelikte çatışmaların yaşanması Lübnan'da Batı yanlısı hükümeti sarstı. Nitekim Lübnan nihayetinde ABD'den Eisenhower Doktrini çerçevesinde yardım talebinde bulundu. ABD askerlerinin 1958'de Lübnan'a çıkması Ortadoğu tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bir diğer dramatik gelişme yine komünist yanlısı Nasırcı subayların kanlı bir darbeye 1958'de Batı yanlısı Irak'ta monarşiye son vermeleridir. 1958 Irak darbesi Eisenhower'ın Ortadoğu'da güvenlik için oluşturduğu Bağdat Pakti'nin sonunu da getirdi.

⁸⁸⁷ FRUS, 1955-1957, vol.13, s.745-747.

1957 Suriye Buhranı, Ortadoğu'da komünist etkisinin kontrol altına alınmasıyla ilgili olarak bölgedeki istikrarın sağlanabilmesi adına Eisenhower Doktrini vasıtasıyla ABD yönetimine verilmiş olan yetkinin test edilmesi idi. 1957 yılı, SSCB'nin Ortadoğu'daki etkinliğinin arttığı, ABD'nin bu bölgede Sovyet etkisini ortadan kaldırmak ve Batı'nın çıkarlarını temsil etmek yönünde siyaset geliştirdiği, Nasır yönetimindeki Mısır'ın Arap dünyasındaki liderlik arayışının arttığı, Suriye'de iç siyasette yaşanan Arap milliyetçiliğinin savunucusu Baasçı etkinin hükümette ağırlığının hissedildiği, Türkiye'nin ağır iç ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı bir dönemdi. Nihayetinde Ağustos'ta Şam ve Moskova arasında ikili ticari ve askerî anlaşmaların yapılmış olması, Şam'da sol eğilimli Albay Sarac ve Halid El Azm'in zayıf hükümet üzerinde nüfuzlarını arttırması, Suriye'nin bir Sovyet uydusu olduğu yönünde Washington, Ankara ve Bağdat'ta mevcut olan endişeleri arttırdı.

Ankara, özellikle bu süreçte Suriye'deki iç siyasî istikrarsızlığın Sovyet etkisini arttırdığı ve komünist yayılmacılığa müsait hale getirdiği yönünde Washington'a yoğun telkinlerde bulundu. Buna mukabil, süreç boyunca Suriyeli liderler de ısrarlı bir şekilde Sovyet tehdidinden daha ziyade emperyalizm ve Siyonizm tehdidinin kendileri için daha önemli olduğunu vurgulamışlardı. Bunun anlaşılabilir yönü vardır. Suriye'nin Fransızlardan bağımsızlığını kazanmasının üzerinden henüz uzun bir süre geçmemişti ve 1948'de İsrail karşısında, diğer Arap ülkeleri ile birlikte, ağır bir askerî yenilgi almıştı. Batı sömürgeciliği ve İsrail faktörü Arap milliyetçiliğini körükleyen önemli iki faktördür. Soğuk Savaş'ın ortaya koyduğu kapitalizm-sosyalizm rekabetinin bu süreçlerle doğrudan bir ilgisi yoktu. Kaldı ki, İsrail'in kuruluşundan bu yana ABD, bu ülkenin destekçisi görünümündedir ve bölgede emperyalizmin simgesi olan İngiltere'nin de yakın müttefiki konumundaydı. Bu anlamda ABD Ortadoğu siyasetinde Araplar açısından yanlış bir noktada görünmektedir.

Buna karşın, Sovyetler Birliği'nin bölgede emperyalist ve sömürgeci bir geçmiş yoktu ve İsrail politikası da bu ülkeye karşı mesafeliydi. Arap bağımsızlık süreci ve keskin Arap milliyetçiliğinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Sovyetler' in batılı güçlere karşı belirgin bir avantajı bulunmaktaydı. ABD'nin bu noktada da bir dezavantajı vardı. Amerikalılar Arap milliyetçiliğinin yapısını anlamakta sorun

yaşamaktaydılar ve dolayısıyla Ortadoğu coğrafyasında milliyetçi eğilimlere şüpheyle yaklaşmışlardı. Eisenhower yönetimi, özellikle 1956 Süveyş Savaşı sonrası Mısır'a saldıran İngiltere, Fransa ve İsrail'e karşı uyguladığı cezalandırıcı siyasetle Araplar nezdinde bölgede kazandığı olumlu imajı koruyamadı.

Bütün bunlara ilaveten, bölgede batılı çıkarların temsilcisi olarak algılanan ve ABD'nin ve NATO'nun Ortadoğu'daki kalesi olarak görülen Türkiye vardır. Özellikle, Bağdat Paketi kuruluş sürecinde üstlendiği rol ve Türkiye'nin Batı'yla uyumlu bir dış politika izlemesi de Batı'nın sömürgeci politikalarından mustarip olan Arap devletlerinin gözünde Türkiye'yi şüpheli konuma düşürdü.

Ağustos-Ekim 1957 Suriye Buhranı, Soğuk Savaş'ın temel özelliklerini bünyesinde barındırmıştı. Bu anlamıyla iki süper güç direkt olarak krizde etkindi. Bölgesel güçler kendi çıkarlarını koruyabilmek için hem bölge ülkeleri hem de süper güçler nezdinde daha fazla çıkar elde etmenin yollarını aramışlardı. Buhranın tavan yaptığı dönemde süper güçler, uluslararası çatışma tehdidi de dâhil askerî tedbirler, uluslararası arabuluculuk, sorunun uluslararası arenaya taşınması ve BM gündemine alınması, örtülü operasyonlar gibi pek çok aracı kullandı. Bu noktada Buhranın nihayete ermesinin hemen ardından yaşanan gelişmelerin dikkat çeken sonuçlardan olmak üzere, 1958'de yıllardır gündemde olan Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti tasarısı hayata geçmişti. Siyasî istikrarsızlığın iç savaşa dönüşme riski karşısında ABD 1958'de Lübnan'a askerî müdahalede bulundu, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Haşimî Krallığı kanlı bir askerî darbeyle devrildi. Kriz sonuçları itibarıyla her ne kadar bölgede ABD'nin birinci önceliği olarak görünen komünizm yayılmacılığına –Suriye ile Mısır'ın birleşmesinden sonra Nasır'ın yerel komünizm etkisini bastırmasıyla- bir set çekmiş olsa da, Sovyetler nüfuzunun artmasına neden oldu. Sovyetler, komünist yayılmacılık olmasa bile, süreçten her şeye rağmen itibar kazanarak çıkabildi. Sovyet etkisinin bölge için belki de en önemli yansıması, Doğu Bloğu silah sevkiyatlarının özellikle Mısır ve Suriye üzerinden artış göstermesidiydi. Silahlanma yarışında Arap ülkeleri, ABD ve Batı destekli İsrail'le karşı denge kurma arayışına girmişlerdi. Bölgesel istikrara etkileri bugün de hissedilen Arap-İsrail savaşlarının sonuçları ise ortadadır.

Türkiye açısından ise kriz durum üç temel çerçevede sonuçlar doğurdu: İlk olarak, Menderes hükümeti, ülkenin içerisinde bulunduğu ağır ekonomik ve finansal sorunları, Ortadoğu güvenlikle ilgili yaşanan sorunlarla perdeleme yoluna gitti. Dış tehdit algısı ve komünizmin yayılma endişesine yönelik söylem, ekonomik ve siyasî sorunlardan bunalmış iktidar için bir nefes alma alanı yarattı. Nitekim 1958’de yapılması gereken genel seçimler erkene alındı ve Buhranın en üst düzeyde seyrettiği Ekim 1957’de gerçekleştirildi. Sonuçta, DP bu seçimde de tek başına iktidar olarak çıkmayı başarmıştı. İkinci olarak iktidar, dış politikada Washington ile ilişkilerinde, ekonomik ve finansal sorunların çözümü için gerekli gördüğü ABD yardımını temin etmek için, Suriye’nin bir Sovyet uydusuna dönüştüğü tezini yoğun olarak kullandı. Soğuk Savaş’ı her şeyden öte bir ideolojik çatışma olarak gören Eisenhower yönetimi nezdinde, NATO’nun güney kanadındaki Türkiye’nin SSCB tarafından kuşatılma tehlikesinin kabul edilebilir bir gelişme olmayacağı aşikârdı. Türkiye, bu tehdit algısını olduğundan daha fazla abartarak bütçesinde önemli bir yük oluşturan askerî harcamalarının en azından bir kısmı için ilave ABD yardımını almayı başardı. Son olarak, kriz süresince ve sonrası gelişmeler Türkiye’nin Arap dünyasındaki batının kalesi algısını güçlendirmiş, Bağdat Paketi’ndeki en yakın ilişkide olduğu Irak dahi diğer Arap ülkeleri ile birlikte Türkiye’nin karşısında yer aldı. Özetle Türkiye, 1957 Suriye Buhranını, ekonomik ve finansal yardım miktarını arttırma yönündeki çabalarını meşrulaştırmak için ABD nezdinde bir manivela olarak kullandı.

SONUÇ

2. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu küresel rekabette ABD ve SSCB, nüfuz alanlarını arttırma çabasına girişti. Bu dönemde Sovyetlerin 19 Mart 1945’de Türkiye’den toprak ve Boğazlarda ortak yönetim talepleriyle ilgili notası, Türkiye’yle aralarındaki gerginliğin başlangıcını yarattı. Sovyetlerin bu talepleri Soğuk Savaş’ın ilk aylarından itibaren Türkiye’nin en büyük güvenlik sorununu oluşturdu. Bu anlamda, Türkiye’nin dış politika belirleme ve karar alma süreçlerinde mihenk taşıını Sovyet tehdidi ve buna bağlı Sovyet sendromuydu. SSCB’nin “yayılmacılık yoluyla güvenlik” politikalarının Türkiye’nin bekasına ve toprak bütünlüğüne yönelik yarattığı endişeler, etkilerini yıllarca koruyacak bir siyasî iklim yarattı. Güçlü ve yayılmacı emellere sahip kuzey komşusu karısında milli güvenliği ve toprak bütünlüğüyle ilgili konularda kendisini tehdit altında hisseden Türkiye’nin kaygısını giderecek cevap Washington’dan geldi. Boğazlar meselesinin kendi çıkarlarını da ilgilendirdiği yönündeki 19 Ağustos 1946’da ifade edilen ABD resmi politikası, SSCB karşısında Türkiye’ye verilen siyasi desteğin ilk işareti oldu.

İngiltere’nin Şubat 1947’de Yunanistan ve Türkiye’ye askerî ve mali yardımlara son vereceğini açıklaması Washington’un Sovyetlere yönelik Doğu Akdeniz ve Ortadoğu politikalarında köklü değişikliklere neden oldu. Ortadoğu petrol havzalarının kontrol altında tutulması ve petrolün Batı’ya güvenli bir şekilde taşınması Washington’un temel politikasıydı. Bu çerçevede Sovyetlerin bu kaynaklara ve ulaşım yollarına nüfuzunun engellenmesi önemliydi. Sovyetlerin güney kanadını oluşturan ve Doğu Akdeniz-Ortadoğu hattında Sovyet yayılmacılığına set çekebilecek coğrafi bariyer de Türkiye’yle doğrudan ilişkiliydi. ABD’li karar alıcıları açısından Amerikan milli çıkarların korunması için Soğuk Savaş’ın ilk döneminde bu hususlar dikkatle alınmıştır. Nitekim 1947 ilkbaharında Truman Doktriniyle ABD, tarihinde ilk kez barış zamanında Amerika kıtası dışındaki ülkelere askerî yardım Yunanistan ve Türkiye’ye yaptı. Bu süreci aynı yıl Avrupa’nın yeniden inşası programı çerçevesinde Marshall Planı takip etti. 1948 itibariyle Sovyetlerin Türkiye üzerinde yarattığı güvenlik tehdidi, siyasi, askerî ve ekonomik bütünlük içerisinde ABD tarafından bertaraf edilme sürecindeydi. Bu anlamıyla Ankara, Soğuk Savaş’ın ilk safhasından itibaren Washington merkezli Batı Bloğunda yer aldı. Türk devlet adamları Sovyet

yayılmacılığına karşı ülke güvenliğinin sağlanmasının Batı devletlerinin politikalarına uyum sağlanmasından geçtiğine inandılar.

ABD yönetiminin Atlantik politikaları çerçevesinde Türkiye'yi Batının askerî güvenlik şemsiyesine dâhil etmesi ise 1952'de Türkiye'nin NATO üyeliğiyle gerçekleşti. 1953 itibarıyla ABD için en büyük tehdidi oluşturan uluslararası komünizmin yayılmasına karşı Türkiye, Sovyetlerin güney bölgesinin kontrol altına alınmasında önemli bir konumdaydı. Eisenhower, ABD'nin 34. Başkanı olarak Ocak 1953'te göreve başladığı zaman Soğuk Savaş stratejisini üç temel üzerine kurguladı: İlk temel Sovyetlerin temsil ettiği uluslararası komünizmin yayılmasının önlenmesiydi. İkincisi, komünizmle mücadelede Amerikan hayat tarzının korunmasıydı. Son olarak ise, Amerika'nın Kremlin'in saldırı yapmasını önleyecek düzeyde güçlü bir orduya sahip olmasıydı. Tüm bu ilkeler ise tek bir amaç etrafında şekillenmişti: İstikrarlı bir Amerikan ekonomisi. Türkiye bu temeller çerçevesinde NATO'nun Sovyetlere karşı oluşturduğu askerî ittifakın güneydoğu kanadının önemli bir unsurunu oluşturunuyordu. Türkiye'nin Atlantik güvenlik ittifakında yer alması Sovyetlerin saldırılarını caydırıcı bir etki yaratırken, Sovyetlere karşı düzenlenecek askerî harekâtlarda da güvenilir bir müttefiklik sunuyordu. ABD'nin sağladığı güvenlik garantisi altındaki Türkiye bu garantinin karşılığında ABD politikalarına bir boyun eğiş, gönüllü bir rıza gösteriş sergiledi.

“Soğuk Savaş Kuşatması” altındaki Türkiye, Eisenhower'ın birinci başkanlık döneminde (1953-1957), küresel mücadelenin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ayağında Batının güneydoğu kanadının önemli bir çipası olarak yer aldı. Türkiye, bu coğrafyada Sovyet yayılmacılığına karşı Batı kampında NATO ile Atlantik ve Bağdat Paketi'yle de askerî askerî bütünleşme süreçlerinde etkin olarak yer aldı. Türkiye, Eisenhower yönetimince Soğuk Savaş'ın iki kutuplu mücadelesinde siyasi ve askerî ittifaklar içerisinde ABD'nin “sadık müttefik”i olarak adlandırılıyordu. Şüphesiz güvenlik garantisi karşılığı gönüllü olarak ABD politikalarının destekleyicisi olmanın yüksek bedelleri de oldu. Türkiye, “Soğuk Savaş'ın acımasız barışı”⁸⁸⁸ içinde, Ortadoğu başkentlerinde ve Moskova'da Batının bölgedeki temsilcisi olarak görüldü.

⁸⁸⁸ Mazower, *Karanlık...*, s.339.

ABD'nin Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki hayati çıkarları açısından kilit taşı konumundaki Türkiye, Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'ya yayılması sürecinde kendi milli çıkarlarını da geliştirme politikaları izledi. Bu çerçevede Menderes hükümeti işbaşına geldiği 1950'den sonra hızlı ve cüretkâr bir ekonomik kalkınma programını hayata geçirdi. Ancak bölgesel güvenlik sorumluluğu kapsamında NATO kuvvet yapısı dâhilinde Türkiye'nin göreve hazır tuttuğu ordusu ekonomisinde ağır bir yük oluşturdu. 1953'ten itibaren ekonomisindeki yapısal problemler ve savunma harcamaları Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde gerginlik yaratmaya başladı. Özellikle 1954'ten sonra döviz kıtlığı, enflasyonist baskı ve yatırım malları eksikliği, buğday ve petrol gibi hayati ürünlerde sıkıntıların yaşandığı bir dönemde ekonomik ve mali sıkıntılarıyla Türkiye'nin "sadık müttefik" konumu Washington'da sorgulandı.

1955 sonbaharında, Sovyetler'in güney bölgesindeki NATO üyesi Türkiye'nin ekonomik istikrardan yoksun bir çizgide olması, Eisenhower yönetimince ABD çıkarlarını tehdit edebileceği şeklinde görüldü. Türkiye bu dönemden itibaren Washington'daki karar alıcılarca ABD'nin hedefleri için potansiyel bir tehdit unsuru olarak kıymetlendirildi. Eisenhower yönetimi Türkiye gibi bir müttefikinin sadakatinin korunmasıyla ilgili ciddi kaygılara sahipti. Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarının ABD milli güvenliği açısından yaratabileceği tehlikeler 1955'ten sonraki NSC toplantılarında sürekli olarak gündemdeydi. Ancak tüm çabalarına karşın ABD'den beklediği ekonomik ve mali desteği elde edemeyen Türkiye, ABD'yle ilişkilerinde bölgesel krizleri bir manivela olarak kullanma yolunu seçti.

Bu anlamda Türkiye bir süper gücün ötekine karşı yürüttüğü güvenlik politikalarını kendi çıkar alanlarında kullanma yönünde politikalar geliştirdi. Soğuk Savaş'ın Washington-Moskova hattında yoğunlaştığı 1953-1957 yıllarında Türkiye, Ortadoğu'da komünist yayılma ve Sovyet nüfuzu gibi dış politika sorunlarını Washington üzerinde bir manivela olarak kullandı. Ancak Eisenhower yönetimi, kendi geliştirdiği küresel Soğuk savaş stratejisi içerisinde Türkiye'ye geniş bir hareket alanı tanımadı. Washington'un bu yaklaşımına rağmen Türkiye, bölgesel liderlik rolünde ısrarını sürdürmüştür. Bu çerçeveden ele alındığında Türkiye'nin Soğuk Savaş'ının Sovyet yayılmacılığına karşı bir direnişten daha çok ABD ile ilişkiler gözönüne alındığında, Ankara-Washington hattında yaşandığını

söylemek mümkündür. Aslında Türk-ABD ilişkileri Türk Soğuk savaşının esasını oluşturmuştu.

Bu anlamda Moskova'nın Washington'a karşı kuvvetli bir koz olarak kullanılması politikası Türkiye gibi yerel bir aktör için faydalı bir araçtı. Türkiye jeo-stratejik öneminin kaldıraç etkisiyle her iki gücün mücadelesinden doğan zayıflıklara hızlı bir şekilde uyum sağladı. Bu uyum çerçevesinde Türkiye, ABD'den daha fazla ekonomik, mali ve askerî yardım alarak, siyasî ve ekonomik güçlüklerle baş edebilme yolunu seçti. İki ülke arasında ekonomik sorunlar ve yardım meselesinden kaynaklanan gerginlikler dönemin en belirgin özelliği idi. Söz konusu durum Türk Soğuk Savaşı'nın 1953-1957 dönemindeki tipik karakterini oluşturdu. Türkiye üzerinde Sovyetlerin güvenlik tehdidinin yarattığı Demokles'in Kılıcı'na, ABD'yle yardımlar konusunda yaşanan krizler ikinci bir Demokles'in Kılıcı eklenmişti.

Türkiye hem Sovyet tehdidinin yarattığı güvenlik sorununu gündemde tutabilme hem de ABD'den daha fazla yardım alabilme konusunda önemli bir fırsatı 1957 Suriye Buhranı'nda yakalamıştı. Ortadoğu'da komünist varlığının zemin kazanarak NATO güvenlik kuşağının arkasına sarktığı bir dönemde Suriye tüm dikkatleri üzerine çekmişti. Süper güçler için Soğuk Savaş'ta Suriye'nin geleceği meselesi Washington ve Moskova açısından itibar meselesi haline geldi. ABD, Ortadoğu'da problemlili bir Suriye'nin önünü alarak bölgesel istikrarın korunmasını amaçlıyordu Sovyetler ise, geleneksel olarak Batı'nın etkisindeki bir coğrafyada en azından, Suriye üzerinden bir köprübaşı elde edebilmenin arayışındaydı. ABD ve Sovyetler Birliği küresel mücadelelerinde Ortadoğu Soğuk Savaşının girdabına kapıldıkları bir dönemde Ankara iki süper gücün bu rekabetinden kazanım elde edebilme adına Suriye'deki gelişmeleri Washington nezdinde koz olarak kullandı. Türkiye, bölgesel aktör olarak kendi çıkarları adına iki süper gücü birbirlerine karşı kullanmaktan çekinmedi. Eisenhower yönetiminin en hassas olduğu uluslararası komünizm yayılcılığı tehlikesi, Suriye Buhranı yaşandığı Ağustos- Ekim 1957 döneminde Ankara'nın en kuvvetli kozuydu. Bu anlamıyla 1957 Suriye Buhranı Menderes hükümetince ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sorunların önüne geçecek şekilde bir iç siyaset aracı olarak da kullanıldı. Bu anlamda iktidar krizin en yoğun olduğu Ekim sonlarında erken

genel seçime giderek meşruiyetini sağlamlaştırdı. Bu anlamda gelecek dört yılda da yardımlar konusunda Washington nezdinde müzakereleri yürütecek güçlü bir iktidar mesajını da vermiş oldu.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 0/0/1952 Dosya: S3 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 132.856..2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14/01/1951 Dosya E4 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 373..8.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 25/3/1957 Dosya: B Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 40.236..11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 14/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (1).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi., 15/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (2)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi., 15/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (3).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi., 16/6/1955 Dosya: A1 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 1.8..16. (4).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi., 13/03/1956 Dosya E4 Fon Kodu: 30..1.0.0. Yer No: 62.380..4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.,10/11/1956,:30..1.0/111.701..8-10/11/1956

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22.

Central Intelligence Agency (CIA), FReedom of Information Act –Reading Room

CIA, “Conditions and Trends in the Middle East Affecting US Security”, 15 January 1953 http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119704.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

CIA, Central Intelligence Agency – NIE 36-54 – Probable Developments in the Arab States, 7 September 1954, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000119699.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, “Soviet Arms Offers to Egypt” https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005508205.pdf, Son erişim tarihi 6 Temmuz 2016

CIA, “Outlook for the Syrian Situation – SNIE 36.7-56, 16 November 1956” http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000026760.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, “Probable Consequences of the Egyptian Arms Deal with the Soviet Bloc” http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000011348.pdf, son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, “Turkey As an Ally”, National Intelligence Estimate”, 2 January 1956, www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000011993.pdf, Son erişim tarihi: 12 Nisan 2012

CIA, “Status Report on the Near East given by the director at the White House to a bi-partizan Congressional Group, 9 November 1956”, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP80B01676R004200050014-8.pdf, Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2013

CIA, Probable Consequences of US Adherence or Non-Adherence to the Baghdad Pact – SNIE 30-7-56, 14 December 1956, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000045913.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, SOVIET STAFF STUDY - THE SUEZ CRISIS - A TEST FOR THE USSR'S MIDDLE EASTERN POLICY, 3 JANUARY 1957, <http://www.foia.cia.gov/document/soviet-staff-study-suez-crisis-test-ussrs-middle-eastern-policy-3-january-1957>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, “The Suzez Crisis—A Test fort he USSR’s Middle Eastern Policy”, 3 January 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0001408621.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, Dulles, Allen, "Areas of Vulnerability of the USSR, Associates and Stellities", 25 March 1957, speech delivered in National War College, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP80B01676R001100150001-5.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, Current Intelligence Bulletin, 25 August 1957, https://archive.org/stream/CENTRALINTELLIGENCEBULLETIN79T00975A0032004800013/CENTRAL%20INTELLIGENCE%20BULLETIN%20RDP79T00975A003200480001-3_djvu.txt, Son erişim tarihi: 07 Mayıs 2016

CIA, Current Intelligence Bulletin, 24 October 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300450001-5.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, Current Intelligence Bulletin, 25 October 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300460001-4.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, Current Intelligence Bulletin, 7 September 1957, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/5829/CIA-RDP79T00975A003300050001-9.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, PROBABLE SOVIET ACTION IN VARIOUS CONTINGENCIES AFFECTING SYRIA (SNIE 11-9-57), 24 September 1957, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000269473.pdf, Son erişim tarihi: 4 Haziran 2016

CIA, "Letter to Mr. Allen Dulles from James Terry Duce, March 11, 1958"

CIA, Caesar Papers, Oci No:0077/59, Copy No: 8 June 1958, Soviet Study Staff, Party-Military Relations in the USSR and the Fall of Marshal Zhukov

CIA, The Implementaiton of the Soviet-Syrian Economic Aid Agreement, 28 July 1958, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000234150.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

CIA, Current Intelligence Staff Study, "SOVIET POLICY TOWARD THE UNDERDEVELOPED COUNTRIES (XIII-61*)", 28 april 1961, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000499818.pdf, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

CIA, Current Intelligence Bulletin, 15 March 1956

CIA, Current Intelligence Bulletin, 4 April 1956

CIA, Current Intelligence Bulletin, 8 January 1957

CIA, Current Intelligence Bulletin, 8 August 1957

CIA, Current Intelligence Bulletin, 22 August 1957

CIA, Soviet Bloc and Western Support for Economic Development in Turkey
(ORR Project No. 421888, 16 September 1957)

CIA, Deputies Meeting, 18 October 1957

Dwight David Eisenhower Library

Dwight David Eisenhower Library, White House Office, Office of the Special Assistant for National Security Affairs: Records, 1952-1961, NSC Series, Policy Paper Subseries, box 15, Progress Report re NSC 5510, November 7, 1956

Dwight David Eisenhower Library, NSC Series, Policy Paper Sub-series, Box 20, NSC 5708/2, U.S. Policy Toward Turkey, NSC 5708, February 26, 1957

Dwight David Eisenhower Library, NSC Series, Policy Paper Sub-series, Box 20, NSC 5708/2, U.S. Policy Toward Turkey, June 29, 1957.

Dwight David Eisenhower Library, White House Office, Office of the Special Assistant for National Security Affairs: Records, 1952-1961, NSC Series, Policy Paper Subseries, box 15, NSC 5510, US Policy on Turkey, February, annex A "Report on the Mutual Security Program in Turkey for the six Months Period ending June 30, 1956", 8 October 1956, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959

Papers of Dwight D. Eisenhower, Speech Series, Box 2, Oct 23, 1952 to Nov 3, 1952 and Dec 1952 (1); NAID #12012607; <https://www.eisenhower.>

archives.gov/research/online_documents/korean_war/I_Shall_Go_To_Korea_1952_10_24.pdf. Son erişim tarihi, 25 Mayıs 2014

DDE's Papers as President Staff Notes no: 116, May 20, 1957,, DDE Diary Series, Box 24, May 1957 Diary-Staff Memos. https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/declassified/fy_2014/020_024.pdf, Son erişim tarihi: 8 Mayıs 2015

President Eisenhower's Press and Radio Conference #123, October 9 1957 At 10:29a.m., https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/sputnik/10_9_57.pdf, Son erişim tarihi, 21 Ağustos 2016.

Summary of Discussion, 339th Meeting of the National Security Council October 10, 1957 concerning "Implications of the Soviet Earth Satellite For U.S. Security" and "Intercontinental Ballistic Missile (ICBM) and Intermediate Range Ballistic Missile (IRBM) Programs," dated October 11, 1957 [DDE's Papers as President, NSC Series, Box 9, 339th Meeting of the NSC; NAID #12093096]https://www.eisenhower.archives.gov/research/online_documents/sputnik/10_11_57.pdf, Son erişim tarihi, 21 Ağustos 2016

NATIONAL SECURITY COUNCIL (NSC)

National Security Council, NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

National Security Council Report, United States Objectives and Policies with Respect to the Near East, 23 July 1954, <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB78/propaganda%20127.pdf>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

NSC 162/2, "Basic National Security Policy, October 30, 1953 <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-162-2.pdf>. Son erişim tarihi: 3 Ağustos 2010.

U.S. Department of State

Central File Decimal File 783.5

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, From Amembassy to Department of State, October 8 1956 Report on the Mutual Security Program for Turkey for the Six Month Period Ending June 30, 1956.

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs, Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General), December 31, 1956 - August 18, 1959 From Gray to Prochnow 16 April 1956.

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Birgi-Kohler, 16 March 1956, Desp. No 1, 447

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Köprülü-Kohler, 14 March 1956, Desp. No 2, 447.

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, Memorandum of Conversation Esenbel-Kohler, 16 March 1956, Desp. No 3, 447

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, Central File Decimal File 783.5, Internal Political And National Defense Affairs., Turkey, National Defense Affairs. Army, Navy

And Air. (General)., December 31, 1956 - August 18, 1959, United States Military Aid to Turkey, December 10, 1957

INTERNATIONAL MONETARY FOUND (IMF)

IMF, Results of the IMF Consultations, QRC/17, 16 October 1957

https://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90710070.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013

GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADES (GATT)

GATT, Working Party on Balance of Payments, Draft Report on the Consultation under

Article XII; 4(b) with, 29 October 1957 <https://docs.wto.org/gattdocs/q/.%5CGG%5CMGT%5C57-115.PDF>, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013

North Atlantic Treaty Organizaiton (NATO)

NATO, *Second Report on the Annual Review Part II, C-M (53)-35, 9 April 1953*, s.7, 22. NATO, Summary Record of a meeting of the Council held at the Palaic de Chaillot. Paris XVIe., on 16th December, 1957 at 12 noon and 3.30.p.m. http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/9/29442/C-R_57_82_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

NATO, Summary Record of a meeting of the Council with the NATO, Annual Review 1953, Report on Turkey, 24 November 1953, http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/2/22347/C-M_53_150-PART_3-TU_ENG.pdf, son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

NATO, *Report on the 1954 Annual review-Report on Turkey- Comments of the Turkish Authorities on the Recommendations Contained in Annex 2*, 13 December 1954, s.2. http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/3/ 23807/C-M_54_100-PART_3-TU-ANNEX_3_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

NATO, Standing Group at the Palais de Chaillot, Paris, XVlec on *Statement by U.S.S.R. Ministry of Foreign Affairs on Security in the Near and Middle East, April 16, 1955*, <http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1955Soviet-baghdad1.html>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014.

NATO, North Atlantic Military Committee, SG 255/1 (Revised), 7 November 1956, *The Threat to NATO's Southern Flank Arising From Soviet Military Penetration of the Middle East*, <http://archives.nato.int/?search?query=sg+255%2F1+revised>. Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2013

NATO, Wednesday 28th November 1956. 1 December 1956, C-R(56)61 http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/6/26662/C-R_56_61_ENG.pdf Son erişim tarihi 12 Mayıs 2013

NATO, *Report on the 1957 Annual Review, Part I, General Chapter, Annexes: Charts and Tables*, http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/8/28854/C-M_57_143-PART_1-ANNEX_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013.

NATO, The Soviet Bloc Strength and Capabilities, 1957 –1961, Part II, 20 March 1957, http://archives.nato.int/uploads/r/null/1/1/116295/SG_161_10_PART_2_ENG_PDP.pdf, Son erişim tarihi: 23 Temmuz 2013

NATO, SHAPE Press Release Number 57-46, 29 October 1957, http://archives.nato.int/uploads/r/null/3/8/38472/RDC_57_387_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

NATO, Annual Review Committee, Summary Record of the meeting held at the Palais de Chaillot. Paris. XVle, on Friday 8th November, 1957, at 5p.m. http://archives.nato.int/uploads/r/null/7/7/7798/AC_19-R_178_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 12 Nisan 2012

NATO, http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/21631/C-M_53_35-PART_2_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013

“Kuzey Atlantik Anlaşması, 4 Nisan 1949 Washington D.C.,” http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=tr, Son erişim tarihi 6 Temmuz 2016

NATO, “The Founding Treaty”, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67656.htm?selectedLocale=en, Son erişim tarihi 6 Temmuz 2016

NATO, "Final Communiqué", <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c511128a.htm>, Son erişim tarihi: 6 Temmuz 2016.

NATO, "Final Communiqué" <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c520225a.htm>, Son erişim tarihi: 6 Temmuz 2016

NATO, "C-M (53) 150, Part III, Annual Review 1953: Report on Turkey", http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/2/22347/C-M_53_150-PART_3-TU_ENG.pdf, Son erişim tarihi: 14 Nisan 2015

TRUMAN LIBRARY

Hoover, Herbert, Report, "German Agricultural and Food Requirements, February 26, 1947, Papers of Harry S. Truman: Official Files. <http://www.trumanlibrary.org/hover/internaltemplate.php?pagenumber=23&titleid=3541&tldate=1947-02-26&collectionid=hoover&PageID=1&groupid=5166>, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014

Truman Library, "Meeting Notes, ca. February 1947", Subject File, J.M. JonesPapers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-02-00&documentid=8-4&pagenumber=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014

NSC 68 https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, Son erişim tarihi: 16 Kasım 2012

Clark Clifford, Report, "American Relations With The Soviet Union" by ["Clifford-Else Report"], September 24, 1946. Conway Files, Truman Papers http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/sectioned.php?documentid=4-1&pagenumber=1&groupid=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014

YAYINLANMIŞ BELGELER**U.S. Department of State, Foreign Relations of the United States (FRUS)**

FRUS, 1940, Vol. 1

FRUS, 1941, Vol.3

FRUS, 1943, Vol.4

FRUS, 1945, Vol. 2

FRUS, 1945, Vol. 8

FRUS, 1946 Vol.7

FRUS, 1946, Vol.6

FRUS, 1947, Vol.2

FRUS, 1947, Vol.3

FRUS, 1947, vol.5

FRUS, 1947, Vol.7

FRUS, 1948, Vol. 3

FRUS, 1948, Vol.4

FRUS, 1949, Vol.7

FRUS, 1949, Vol.6

FRUS, 1950, Vol.1

FRUS, 1950, Vol.5

FRUS, 1951, Vol.3, Part 1

FRUS, 1951, Vol.5,

FRUS, 1951, Vol.7, Part 1

FRUS, 1952-1954, Vol.2

FRUS, 1952-1954, Vol.2/1

FRUS, 1952-1954-, Vol.2Part 1

FRUS, 1952-1954, Vol.8

FRUS, 1952- 1954, Vol. 9

FRUS, 1952-1954, Vol.9, Part 1

FRUS, 1952-1954, Vol.11, Part 2

FRUS, 1955-1957, Vol.10

FRUS, 1955-1957, Vol.12

FRUS, 1955-1957, Vol.13

FRUS, 1955-1957, Vol.14

FRUS, 1955-1957, Vol.15

FRUS, 1955-1957, Vol.16

FRUS, 1955-1957, Vol.19

FRUS, 1955-1957, Vol.24

FRUS, 1958-1960, Vol.12

FRUS, 1958-1960, Vol.15

Department of State Bulletin Acheson, Dean, "The Requirements of Reconstruction" *Dean Acheson's speech to the Delta Council, Cleveland, Mississippi, 8 May 1947*, Department of State Bulletin XVI (18 May 1947), s. 991-994

Department of State Bulletin, "U.S., Turkey Discuss Matters of Common Interest, Text of Joint Communiques"

U.S. Department of State, *Reports to Congress on Assistance Greece and Turkey*, (Washington D.C.: Government Printing Office 1947-1949)

Department of State, Press release, 9 January 1947.

U.S., Department of State, Bulletin, XXXVI, February 4, 1957

US Department of State, Bulletin, XXXVII, October 7, 1957

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

“CC CPSU Plenum, Evening 28 June 1957” notları, 06/28/1957, Istoricheskii arkhiv 3-6 (1993) and 1-2(1994). çeviren Aldrich-Moodie, Benjamin, http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=va2.document&identifier=5034F03A-96B6-175C-997CF0E22D8D3F3E&sort=Collection&item=Soviet%20Foreign%20Policy, Son erişim tarihi: 18 Mayıs 2012

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, 1948, Cilt 10, 37

TBMM Zabıt Ceridesi, 1953, Cilt 25

TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, Cilt 1, 11

TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, Cilt 17, 47

Kitaplar

- Acheson, Dean. *Present at the Creation: My Years at the State Department*. W.W. Norton, Inc., 1969.
- Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınları, 2004.
- Alperovitz, Gar. *Atomic Diplomacy: Hiroshima And Potsdam: The Use Of The Atomic Bomb And The American Confrontation With Soviet Power*. Genişletilmiş İkinci Baskı. Pluto Press, 1994.
- Ambrose, Stephen Edward. *Eisenhower: Soldier and President*. Simon&Schuster,1990.
- Ambrose, Stephen. *Rise to Globalism*. Penguin,1993.
- Armour, Norman. *Greece, Turkey, and Iran: Report on United States Foreign Assistance Programs*. U.S. Government Printing Office, 1957.
- Ashton, Nigel John, *Eisenhower, Macmillan and the Problem of Nasser Anglo-American Relations and Arab Nationalism, 1955-59*. St. Martin's Press,1996.
- Barrett, Roby. *The Greater Middle East and the Cold War: US Foreign Policy Under Eisenhower and Kennedy*. IB Tauris, 2007.
- Bartlett, C.J., *The Global Conflict 1880-1970*. Longman, 1986.
- Batatu, Hanna. *The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes* Princeton University Press, 1978.
- Blum, William. *Killing Hope U.S. Military and CIA Interventions Since World War II*. Zed Books, 2004.
- Bowie, Robert B. ve Immerman, Richard H. *Waging Peace: How Eisenhower Shaped on Enduring Cold War Strategy*. Oxford Univesity Press, 1998.

- Boyle, Peter G. *The Eden-Eisenhower Correspondence, 1955-1957*. University of North Carolina Press, 2005.
- Brands, Henry W. *The Devil We Knew*. Oxford University Press, 1993.
- Burçak, Rıfki Salim. *On Yılın Anıları 1950-1960*. Nurol Yayınları, 1968.
- Citino, Nathan. *From Arab Nationalism to OPEC: Eisenhower, King Sa'ud and the Making of US-Saudi Relations*, Indiana University Press, 2002.
- Cohen, Michael. *Strategy and Politics in the Middle East, 1954-1960: Defending the Northern Tier*. Frank Cass, 2005.
- Damms, Richard V. *The Eisenhower Presidency 1953-1961*. Longman, 2002.
- Demirer, Mehmet Arif. *Menderes ve Dövizler Dünya Bankası Olayı (1954)* Lazer Ofset Matbaa, 2006.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*. Tarih Vakfı Yayınları, 2003.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. *İstatistiksel Göstergeler (1923-1998)*. Yayın no: 2252, DİE, 1999.
- Dikerdem, Mahmut. *Ortadoğu'da Devrim Yılları*. İstanbul Matbaası, 1977.
- Divine, Robert. *Eisenhower and the Cold War*. Oxford University Press, 1981.
- Dixon, Piers. *Double Diploma: The Life of Sir Pierson Dixon*. Hutchinson, 1968.
- Djilas, Milovan. *Conversations with Stalin*. Harcourt, Brace, 1962.
- Donovan, Robert J. *Conflict and Crisis: The Presidency of Henry S. Truman, 1945-1948*. Norton, 1977.
- Dulles, John Foster. *War or Peace*. Macmillan, 1957.
- Eden, Anthony. *Full Circle: The memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden*. Cassel, 1960.
- Eisenhower, Dwight D. *The White House Years: Mandate for Change 1953-1956*. Doubleday and Co., 1963.

- Erkin, Feridun Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Başnur Matbaası, 1968.
- . *Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Türkiye ve Nato*. Türk Atlantik Antlaşması Derneği Yayınları, yty.
- Eroğul, Erol. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. 4.baskı. İmge Kitabevi, 2003.
- Eveland, Wilbur Crane. *Ropes of Sand: America's Failure in the Middle East* W. W. Norton, 1980.
- Feis, Herbert. *Churchill, Roosevelt, Stalin: The War They Waged And The Peace They Sought*. Princeton University Press, 1957.
- . *From Trust To Terror: The Onset Of The Cold War 1945-1950* W. W. Norton, 1970.
- Ferrell, Robert H. *Off the Record: The Private Papers of Harry S. Truman*. Harper & Row, 1980.
- Ferrel, Robert. *The Eisenhower Diaries*. Norton, 1981.
- Frazier, Robert. *Anglo-American Relations with Greece*. St. Martin's Press, 1991.
- Gaddis, John Lewis. *The United States and the Origins of The Cold War*. Columbia University Press, 1972.
- . *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American Security Policy During The Cold War*. Oxford University Press, 2005.
- . *The Cold War: The Deals The Spies The Truth*. Penguin Books, 2005.
- Gardner, Lloyd C. A. *Covenant With Power: America And World Order From Wilson To Reagan*. Oxford University Press, 1984.
- Ginat, Sami. *Syria And The Doctrine Of Arab Neutralism: From Independence To Dependence*. Sussex Academic Press, 2005.
- Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası*. 9. Baskı. Siyasal Kitabevi, 1995.
- Greenstein, Fres I. *The Hidden-Hand Presidency: Eisenhower as Leader* The John Hopkins University Press, 1994.

Greenwood, Sean. *Britain and the Cold War, 1945-1991*. Palgrave, 2000.

Gürün, Kâmuran. *Türk-Sovyet İlişkileri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Hahn, Peter. *The United States, Great Britain, and Egypt, 1945- 1956: Strategy and Diplomacy in the Early Cold War*. University of North Carolina Press, 1991.

Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çeviren Petek Demir. Mozaik, 2003.

Halle, Louis J. *Soğuk Harp*. (Fahri Çeliker çev.) Genelkurmay Basımevi, 1976.

Halliday, Fred. *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge University Press, 2005.

Hanhimäki, Jussi ve Odd Arne Westad. *The Cold War: A History in Documents and Eyewitness Accounts*. Oxford University Press, 2004.

Harbutt, Fraser J. *The Iron Curtain: Churchill, America, and the Origins of the Cold War*. Oxford University Press, 1986.

Harris, George. *Troubled Alliance: Turkish American Problem in Historical Perspective 1945-1971*. American Enterprise for Public Policy Research, 1973.

Heikal, Mohamed Hassanein. *The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*. Doubleday & Company, 1973.

Heikal, Muhammad Hassanein. *The Sphinx and the Commissar: The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World*. Am Oved, 1981.

Higgins, Hugh. *The Cold War*. Heineman Books, 1974.

Hobsbawn, Eric. *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar Çağı*. (Yavuz Alogan çev.) Everest Yayınları, 2015.

Hogan, Michael J. *The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952*. Cambridge University Press, 1987.

- Hurewitz, Jacob C. *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record 1914-1956, Volume II*. D.Van Nostrand Co., 1958.
- Immerman, Richard H. *John Foster Dulles and Diplomacy of the Cold War*. Princeton University Press, 1990.
- Ismay, Lord. *NATO: The First Five Years 1949-1954* <http://www.nato.int/archives/1st5years/chapters/1.htm#f>, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014
- Jamali, Mohammed Fadhel. *Inside the Arab Nationalist Struggle. I*. B. Tauris, 2012.
- James, Callanan. *Covert Action in the Cold War: US Policy, Intelligence, and CIA Operations*. IB Tauris, 2010.
- James, LauraM. *Nasser at War: Arab Images of the Enemy*. Palgrave, 2006.
- Jeffery, Judith. *Ambiguous Commitments and Uncertain Policies: The Truman Doctrine in Greece, 1947-1952*. Lexington Books, 2000.
- Jones, Joseph M. *The Fifteen Weeks*. Viking, 1964.
- Jones, Howard. *New Kind of War: America*. Oxford University Press, 1997.
- Judt, Tony. *Post War: A History of Europe Since 1945*. The Penguin Press, 2005.
- Karsh, Efraim. *The Soviet Union and Syria: The Asad Years*. Routledge, 1988.
- Kazgan, Gülten. *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Kennan, George F. *Memoirs, 1925–1950*. Bantam, 1969.
- Kerr, Malcom. *The Arab Cold War: Gamal 'Abdul Nasser and His Rivals, 1958-1970*. Oxford University Press, 1971.
- Kılıç, Altemur. *Turkey and the World*. Public Affairs Press, 1959.
- Krock, Arthur. *Memoirs: Sixty Years on the Firing Line*. Funk&Wagnalls, 1968.

Kuneralp, Zeki. *İkinci Dünya Harbi'nde Türk Dış Siyaseti: Dışişleri Bakanlığı'nın Onbir Telgrafı*. İstanbul Matbaası, 1982.

Kuniholm, Bruce Robellet. *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*. Princeton University Press, 1980.

LaFeber, Walter. *America, Russia, and the Cold War 1945-1996*. 8th ed. McGraw Hill, 1997.

Laron, Guy. *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*, Wisson Center, The Cold War International History Project Working paper Series, Working paper #55, February 2007.

Leighton, Richard M. *History of the Office of the Secretary of Defense: Strategy, Money and the New Look, 1953-1956*. Historical Office, Office of the Secretary of Defense, 2001.

Lesch, David. *Syria and the United States: Eisenhower's Cold War in the Middle East*. Westview Press, 1992.

Little, Douglas. *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*. University of North Carolina Press, 2008.

Lockman, Zachary. *Contending Visions Of The Middle East: The History And The Politics Of Orientalism*. Cambridge University Press, 2004.

Madanoğlu, Cemal. *Anılar (1911–1953)*. Evrim Yayınevi, 1982.

Maddox, Robert James. *The New Left and The Origins of The Cold War*. Princeton University Press, 1973.

Mastny, Vojtech. *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years* Oxford University Press, 1996.

Mazower, Mark. *Karanlık Kıta*. (Mehmet Moralı çev.) Alfa, 2013.

---. *Dünyayı Yönetmek*. çeviren Mehmet Moralı. Alfa, 2015.

McCauley, Martin. *The Origins of the Cold War: 1941-1949*. Longman, 1995.

McCullough, David. *Truman*. Simon&Schuster, 1992.

McCormick, Thomas J. *America's Half-Century: United States Foreign Policy In The Cold War*. John Hopkins University Press 1989.

McGhee, George. *The US_Turkish-NATO Middle East Connection: How the Truman Doctrine and Turkey's NATO Entry Contained Soviets* Macmillan, 1990.

McLellan, David. *Dean Acheson: The State Department Years*. Dodd, Mead and Company, 1976.

Milton-Edwards. Beverly, *Contemporary Politics in the Middlle East*. Cambridge University Press, 2006.

Minkari, Ali Esen. *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme* Demokratlar Kulübü Yayınları, 1992.

Moubayed, Sami. *Syria and the USA: Washington's Relations with Damascus from Wilson to Eisenhower*. I.B. Taurus, 2013.

Mufti, Malik. *Sovereign Creations: Pan-Arabism in Syria and Iraq*. Cornell University Press, 1996.

Mütercimler, Erol ve Mim Kemal Öke. *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Alfa, 2004.

Newton, Jim. *Eisenhower: The White House Years*. Doubleday, 2001.

Nichols, David A. *Eisenhower 1956: The President's Year of Crisis—Suez and The Brink of War*. Simon&Schuster, 2012.

Nigel, John Ashton. *Eisenhower, Macmillan and the Problem of Nasser Anglo-American Relations and Arab Nationalism, 1955-59*. Macmillan, 1996.

Özdağ, Ümit. *Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. Boyut, 2004.

Paterson, Thomas G. *Soviet-American Confrontation: Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War*. The Johns Hopkins University Press, 1974.

- Pickett, William B. *George F. Kennan and the Origins of Eisenhower's New Look: An Oral History of Project Solarium*. Princeton University, 2004.
- Rathmell, Andrew. *Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria, 1949-1961*. Tauris, 1995.
- Roberts, Geoffrey. *Molotov: Stalin's Cold Warrior*. Potomac Books, 2012.
- Rosevelt, Ellioy. *İfşa Ediyorum!: Roosevelt'in Oğlunun Hatıraları*. (Semih Yazıcıoğlu çev.) Nebioğlu Yayınevi, y.t.y.
- Rothkopf, David. *Running the World: The Inside Story of the National Security Council and the Architects of American Power*. Public Affairs, 2005.
- Sander, Oral. *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*. SBF Yayınları, 1979.
- Saray, Mehmet. *Sovyet Tehdidi karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi, III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.
- Sarınay, Yusuf. *Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi 1939– 1952*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Saville, John. *The Politics of Continuity: British Foreign Policy and the Labour Government 1945-1946*. Verso, 1993.
- Saunders, Bonnie F. *The United States and Arab Nationalism: The Syrian Case, 1953-1960*. Praeger, 1996.
- Schwarzenberger, Georg, *Power-Politics: a study of international society*. Praeger, 1951.
- Schlesinger, Arthur, editor. *The Dynamics Of World Power: A Documentary History Of United States Foreign Policy 1945-1973*. Chelsea House Publisher, 1973.
- . *The Cycles of American History*. Houghton Mifflin, 1986.
- Seale, Patrick. *The Struggle for Syria: A Study in Post-War Arab Politics, 1945-1958*. Oxford University Press, 1987.

- . *The Struggle for Syria: A Study in Post-war Arab Politics*. Oxford University Press, 1965.
- Sever, Ayşegül. *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu 1945-1958*. Boyut Kitapları, 1997.
- Siracusa, Joseph M. *New Left Diplomatic Histories and Historians*. Regina Books, 1993.
- Smith, Jean Edward. *Eisenhower in War and Peace*. Random House, 2012.
- Sönmezoğlu, Faruk. *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası* Der Yayınları, 2006.
- Tallal, Erel. *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye-SSCB İlişkileri (1953-1964)*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 2000.
- Stalin, Joseph. *Speeches Delivered At Meetings Of Voters Of The Stalin Electoral District, Moscow*. Foreign Languages Publishing House, 1954.
- Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları: Gizli Belgeler*. (Fahri Yazıcı çev) Sinan Yayınları, 1972.
- TBMM. *Yasama Yılı Açılışlarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları – 1 (1 Mart 1924 - 14 Aralık 1987)*. TBMM Basımevi, 2011.
- Toker, Metin. *Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954*. Bilgi Yayınevi, 1990.
- . *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, C. I, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Bilgi Yayınevi, 1998.
- Torrey, Gordon H. *Syrian Politics and the Military, 1945-1958*. Ohio State University Press, 1964.
- United Nations. *Economic Developments in the Middle East, 1956-1957* UN Publications, 1958.
- United Nations. *Economic Developments in the Middle East 1957-1958, Supplement to World Economic Survey 1958*. UN Publications 1959.
- UN Yearbook 1957. (New York: Office Public Information United Nations, 1958)

- Ülman, Haluk. *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri: 1939-1947*. SBF Yayınları, 1961.
- Watson, Robert J. *History of the Joint Chiefs of Staff Volume V: The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1953 – 1954*. Washington, DC., 1998.
- Weisband, Edward. *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*. Örgün Yayınevi, 2002.
- Whitcomb, Roger S. *The Cold War in Retrospect: The Formative Years* Preager, 1998.
- Williams, William Appleman. *The Tragedy of American Diplomacy*. W.W. Norton. 1972.
- Wilson, Theodore A. *The Marshall Plan: an Atlantic venture of 1947-1951 and how it shaped our World*. Science Press, 1977.
- Woods, Randall and Jones, Howard. *Dawning of the Cold War*. University Of Georgia Press, 1991.
- Yaqub, Salim. *Containing Arab Nationalism: The Eisenhower Doctrine and the Middle East*. The University of North Carolina Press, 2004.
- Yarasimos, Stefanos. *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. 3. Kitap. çeviren Babür Kuzucu. Belge Yayınları, 1992.
- Yergin, Daniel. *Shattered Peace*. Penguin 1990.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal. *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*. Frank Cass, 2005.
- . *Ortadoğu Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2007.
- Young, Nancy Beck. *Documentary History of the Dwight D. Eisenhower Presidency, Vol 2*, LexisNexis, 2005.
- Zubok, Vladislav M. *A Failed Empire: the Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. The University of North Carolina Press, 2007.
- Zubok, Vladislav. *Constantine Pleshakov. Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*. Harvard University Press, 1996.

Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları, 1993.

Makaleler

Açıkalın, Cevat. "Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)." *Belleten*, Cilt 56, No 217, Aralık 1992, s.985-1079.

Albayrak, Mustafa. "Demokrat Parti Döneminde Milli Koruma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)." <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/demokrat-parti-doneminde-milli-korunma-kanunu-uygulamalari-1955-1960>, Son erişim tarihi: 16 Nisan 2014.

Ashton, Nigel. "The Hijacking of a Pact: The Formation of the Baghdad Pact and Anglo-American Tensions in the Middle East, 1955-1958." *Review of International Studies*, vol. 19, no. 2, April 1993, s. 123-137.

Asteris, Michael. "British Overseas Military Commitments 1945-47: Making Painful Choices." *Contemporary British History*, vol. 27, issue: 3, 2013, s.348-371.

Aydın, Mustafa. "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye." *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Baskın Oran, editör. 14.Baskı. İletişim Yayınlar, 2009. s. 399-476.

Aydoğan Erdal. "Kliment Yefromoviç Voroşilov'un Türkiye'yi Ziyareti ve Türkiye-Sovyet Rusya İlişkilerine Katkısı." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı 39, Mayıs 2007*, s. 337-357.

Badeau, John S. "The Middle East: Conflict in Priorities." *Foreign Affairs*, Vol. 36, No. 2, January, 1958.

Bilsel, Cemil. "The Turkish Straits in the Light of Recent Turkish-Soviet Russian Correspondence." *The American Journal of International Law*, vol. 41, no. 4, Oct., 1947, s. 727-747.

Cohen, Michael, J. "From 'Cold' to 'Hot' War: Allied Strategic and Military Interests in the Middle East after the Second World War." *Middle Eastern Studies*, vol.43 no.5, 2007, s.725-748.

Cossaboom, Robert ve Leiser, Gary. "Adana Sation 1943-1945: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey." *Middle Eastern Studies*, vol.34, no.1, January 1998, s.73-86.

Criss, Nur Bilge. "Önsöz." *Türkiye'nin Batı İle ittifaka Yönelişi*, Melih Esenbel, İsis Yayıncılık, 2000.

Çalış, Şaban. "Turkey's Integration with Europe: Initial Phases Reconsidered." *Perspectives*, vol. V, June- August, 2000, s.44-62.

Abdul Rahman, Zulkanain v.d. "Britain, the United Nations and the Iranian Crisis of 1946.", *Middle-East Journal of Scientific Research*, 18 (11):, 2013, s.1544-1556.

Erhan, Çağrı. "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (1), 1996, s.275-287.

Even, Yair. "Two Squadrons and their Pilots: The First Syrian Request for the Deployment of Soviet Military Forces on its Territory, 1956." *Cold War International History Project Working Paper 77* (February 2016), www.wilsoncenter.org/publication/syrias-1956-request-for-soviet-military-intervention, Son erişim tarihi: 10 Nisan 2016.

Gaddis. John Lewis. "Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?." *Foreign Affairs*, Vol. 52, No. 2, (January, 1974), s.386-402.

---. "The Tragedy of Cold War History: Reflections on Revisionism." *Foreign Affairs*, vol. 73, no. 1 (Jan. - Feb., 1994), s.142-154.

Roberts, Geoffrey. "Moscow and the Marshall Plan: Politics, Ideology and the Onset of the Cold War, 1947." *Europe-Asia Studies*, vol. 46, no. 8, 1994, s.1371-1386.

Gorst, Anthony ve W. Scott Lucas. "The Other Collusion: Operation Straggle and Anglo-American Intervention in Syria, 1955-1956." *Intelligence and National Security* 3, no. 3, July 1989, s.576-595.

Greenstein Frank ve Richard Immerman. "Effective National Security Advising: Recovering the Eisenhower Legacy." *Political Science Quarterly*, Vol.115, No.3, 2000, s.335-345.

Güçlü, Yücel. "The Uneasy relationship Turkey's Foreign Policy Towards the Soviet Union at the Outbreak of the Second World War." *The Turkish Yearbook*, Vol: 28, 1998, s.105-137.

Heinemann, Winfried. "Iceland, the U.S., and NATO. A study in political Cooperation." *NATO Defense College, Individual Paper, May 30, 2012*.

https://www.academia.edu/1625039/Iceland_the_U.S._and_NATO._A_study_in_political_cooperation._NATO_Defense_College_Individual_Paper_May_30_2012 Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

Harris, George. "Cross-Alliance Politics: Turkey and the Soviet Union." *The Turkish Yearbook of International Relations*, 1972, s.2-32

İnan, Süleyman. "Adnan Menderes'in Mizacı Üzerine: Psiko-biyografik Bir Deneme." *Türkiye Günlüğü*, Yaz 2011, Sayı: 107, s.57-67

Jasse, Richard. "The Baghdad Pact: Cold War or Colonialism?." *Middle Eastern Studies*, vol. 27, no. 1 (January 1991), s.140.156.

Jones, Matthew. "The 'Preferred Plan': The Anglo-American Working Group Report on Covert Action in Syria, 1957." *Intelligence and National Security* 19, no. 3 (Autumn 2004), s. 401-415.

Keyder, Çağlar. "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği." *Geçiş Sürecinde Türkiye*, derleyen Cemil İrvin Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, 1998, s.38-75

Kirk, George. "The Syrian Crisis of 1957-Fact and Fiction." *International Affairs*, Vol. 36, No.1, January 1960, s.58-51.

Samuel Kuchеров, "The Problem of Constantinople and the Straits." *The Russian Review*, vol. 8, no. 3, Jul., 1949, s.205-220.

Laron, Guy. "Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal." Wilson Center, The Cold War International History Project Working paper Series, Working paper #55, February 2007 https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP55_WebFinal.pdf, son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

Leffler, Melvyn P. "Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey, and NATO, 1945-1952." *The Journal of American History*, vol. 71, no. 4, 1985, s.807-825.

Lesch, David W. "The Saudi Role in the American-Syrian Crisis of 1957", *Middle East Policy*, Vol. 1, Issue 3, September 1992, s.33-48.

---. "When the Relationship Went Sour: Syria and the Eisenhower Administration" *Presidential Studies Quarterly*, vol.28, no.1, Winter 1998, s.92-107.

Little, Douglas. "Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945–1958", *Middle East Journal*, vol.44, no1, Winter 1990, s.51-75.

--- "Mission Impossible: The CIA and the Cult of Covert Action in the Middle East," *Diplomatic History* vol.28, no.5, November 2004, s.674-675.

Louis, Roger Wm. "Dulles, Suez and the British." *John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War*. edited by Richard M. Himmerman, Princeton University Press, 1992, s.133-158.

Millman, Brock. "Turkish Foreign and Strategic Policy 1934-42." *Middle Eastern Studies*, vol. 31, no. 3, July 1995, s. 483-508.

Marshall, George. "Testimony of February 14, 1947 EXECUTIVE SESSIONS OF THE SENATE FOREIGN RELATIONS COMMITTEE," (Historical Series) Volume Eightieth Congress, First and Second Sessions 1947-1948, U.S. Government Printing Office, 1976.

---, "Report by Secretary of State Marshall on the fourth session of the Council of Foreign Ministers, April 28, 1947", *Documents on Germany, 1944-1959: background documents on Germany, 1944-1959, and a chronology of political developments affecting Berlin, 1945-1956*, United States Government Printing Office, 1959.

McGhee, George C. "Turkey Joins the West." *Foreign Affairs*, vol. 32, no. 4, Jul., 1954, s. 617-630.

Medhurst. Martin J. "Text and Context in the 1952 Presidential Campaign: Eisenhower's "I Shall Go to Korea" Speech." *Presidential Studies Quarterly*, vol. 30, no. 3, Sep., 2000, s.464-484

Mr. X. "The Sources of Soviet Conduct," *Foreign Affairs*, July 1947, s.566–582

Mrozek, Donald J. "A New Look at 'Balanced Forces': Defense Continuities From Truman to Eisenhower." *Military Affairs*, vol.38, no: 4, Dec.1974, s.145-151.

Narinsky, Mikhail M. "The Soviet Union and the Marshall Plan", New Evidence on the Soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports." *Cold War International History Project*, March 1994, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACFB73.pdf>, Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014

Nelson, Anna Kasten. " The "Top of Policy Hill": President Eisenhower and the National Security Council." *Diplomatic History* vol. 7, issue 4, October 1983, s.307-326.

Özcan, Feridun Cemil. "U.S. Aid and Turkish Macroeconomic Policy: A Narration of the Aid Bargain Process in the 1946-1958 Period." *The Turkish Yearbook*, vol. XXXIV, 2003, s.119-137

Özdemir, Emin ve Hasan Karakuzu. "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954 Yılı ABD Ziyaretindeki Konuşmaları ve Kamuoyundaki Yansımaları." *Cappadocia Journal of History and Social Science*, vol.4, 2015, s.62-78

Parrish, Scott D. "The Turn Toward Confrontation: The Soviet Reaction to the Marshall Plan 1947", New Evidence on the Soviet Rejection of the Marshall Plan, 1947: Two Reports, *Cold War International History Project*, March 1994 <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ACFB73.pdf>, Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014

Paterson, Thomas G."The Quest for Peace and Prosperity." *Politics and Policies of the Truman Administration*, edited by Barton J. Bernstein, Quadrangle Book,1972.

Pearson, Ivan. "The Syrian Crisis of 1957, the Anglo-American 'Special

Relationship', and the 1958 Landings in Jordan and Lebanon." *Middle Eastern Studies*, vol.43, no.1, Jan. 2007, s.45-64.

Pechatnov, Vlademir. "THE BIG THREE AFTER WORLD WAR II: New Documents on Soviet Thinking about Post War Relations with The United States and Great Britain." *Cold War International History Projrect*, Woodrow Wilson International Centre for Scholors Working Paper No. 13, 1995.

Petersen, Tore Tingvold. "Transfer of Power in the Middle East." *The International History Review*, vol. 19, no. 4, Nov., 1997, s.852-865.

Podeh, Elie. "The Perils of Ambiguity: The United States and the Baghdad Pact." *The Middle East and the United States*, edited by David W. Lesch, Westview Press, 2014, s.86-105.

Resis, Albert. "The Churchill-Stalin Secret 'Percentages' Agreement on the Balkans, Moscow, October 1944." *The American Historical Review*, vol. 83, no. 2, Apr., 1978, s. 368-387

Roberts, Geoffrey. "Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943–8." *Journal of Contemporary History*, vol. 46, no. 1, January 2011, s. 58-81.

Robinson, Richard D. "Turkey: Challenge to American Business." *Southwest Asia Series*, 6 no. 11, American Universities Field Staff, 1957.

Ruane, Kevin. "SEATO, MEDO, and the Baghdad Pact: Anthony Eden, British Foreign Policy and the Collective Defense of the Southeast Asia and the Middle East, 1952–1955." *Diplomacy & Statecraft*, vol.16 no.1, 2006 s.169-199.

Sadak, Necmeddin. "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, vol. 27, no. 3, 1949, s.449-461.

Schlesinger, Arthur. "Origins of the Cold War." *Foreign Affairs*, 46, October, 1967, s.22-52.

Serin, Necdet, "İktisadi İstikrar Programı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 14, sayı 4, 1959, s.24-49.

- Shimon, Shamir. "The Collapse of Project Alpha." *Suez 1956: The Crisis and Its Consequences*, edited by William Roger and Louis Roger Owen, Oxford University Press, 1989.
- Sloan, John W. "The Management and Decision-Making Style of President Eisenhower." *Presidential Studies Quarterly*, vol.20, no.2, Spring, 1990, s.295-313.
- Snyder, Glenn H. "The New Look of 1953." *Strategy, Politics, and Defense Budgets*, edited by Warner R. Schilling, Paul Y. Hammond, and Glenn H. Snyder, Columbia University Press, 1962.
- Sorby, Karol. "The Struggle for Syria." *Asian and African Studies*, 9, 2000, 2, s.213- 232.
- Soysal, İsmail, "1955 Bağdat Paktı." *Belleten*, cilt: LV, sayı 212, Nisan 1991, s.179-238.
- Stephen Blackwell. "Britain, the United States and the Syrian Crisis, 1957." *Diplomacy and Statecraft*, vol.11, no. 3, 2000, s.139-158.
- Takım, Abdullah. "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 67, no. 2, 2012, s.157-187.
- Trachtenberg, Marc. "The United States and Eastern Europe in 1945: A Reassessment." *Journal of Cold War Studies*, volume 10, number 4, Fall 2008, s.94-132.
- Tuncer, "Erol. 1957 Seçimleri." Tesev, 2012, <http://www.tesav.org.tr/docs/kitaplar/1957secimleri.pdf>, Son erişim tarihi: 07 Haziran 2016
- Tümertekin, Erol. "Türkiye'nin 1954 Buğday İstihsalı Hakkında Bir Araştırma", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tcd/article/viewFile/1074000647/1074000637>, Son erişim tarihi: 17 Ekim 2013
- Türkcan, Ergun. "Chenery Raporu'na Göre 1950'lerin Başında Türkiye Ekonomisi." *Mülkiye* 2010, cilt: XXXIV, sayı:267, s.123-128.

Vyshinsky, Andrei. "A Soviet Criticism of the Truman Doctrine and Marshall Plan, September 18, 1947." <http://slantchev.ucsd.edu/courses/ps142j/documents/vyshinsky-criticism-of-truman-doctrine.html>, Son erişim tarihi: 16 Mart 2009.

Wells, Samuel F. "The Origins of Massive Retaliation." *Political Science Quarterly*, vol.96. no:1, Spring, 1981, s.31-52.

Williamson Daniel, "Understandable Failure: The Eisenhower Administration's Strategic Goals in Iraq, 1953-1958." *Diplomacy&Statecraft*, vol. 17, no. 3, September 2006, s.597-615.

Xydis, Stephen G., "Truman Doctrine in Perspective." *Balkan Studies*, vol.8, 1967, s.239-262

Zelikow, Philip, "George C. Marshall and the Moscow CFM Meeting of 1947." *Diplomacy&Statecraft*, vol.8, vo.2, July, 1997) s.97-124.

Süreli Yayınlar

Ayın Tarihi, Mart 1948

Ayın Tarihi, Eylül 1953

Ayın Tarihi, 1 Temmuz 1950

Ayın Tarihi, 5 Haziran 1954

Ayın Tarihi, 14 Haziran 1955

Ayın Tarihi, 27 Haziran 1955

Ayın Tarihi, 29 Ocak 1956

Ayın Tarihi, 16 Haziran 1956

Ayın Tarihi, 12 Kasım 1956

Ayın Tarihi, 14 Kasım 1956

Ayın Tarihi, 25 Kasım 1956

Ayın Tarihi, 27 Kasım 1956

Cumhuriyet, 7 Nisan 1946

Cumhuriyet, 22 Temmuz 1953

Cumhuriyet, 15 Mayıs 1955

Cumhuriyet, 22 Kasım 1957

Hürriyet, 18 Ocak 1954

Keesings Contemporary Archins, 1946-1948, vol.6

Keesing's Contemporary Archives 1952-1954, vol. 9

Kessing's Contemporary Archives 1955-1956, vol.10

Keesing's Contemporary Archives 1957-1958, vol. 11

Life, 11 November 1957, vol.43, no.20

Milliyet, 26 Temmuz 1950

Milliyet, 6 Ağustos 1950

Milliyet, 7 Ağustos 1950

Milliyet, 22 Eylül 1951

Milliyet, 6 Mart 1953

Milliyet, 23 Mart 1954

Milliyet, 24 Kasım 1954

Milliyet 16 Ocak 1955

Milliyet 25 Ocak 1955

Milliyet 13 Mart 1955

Milliyet, 15 Nisan 1955

Milliyet, 14 Mayıs 1955

Milliyet, 15 Mayıs 1955

Milliyet, 26 Mayıs 1955

Milliyet, 31 Mayıs 1955

Milliyet, 2 Haziran 1955

Milliyet, 3 Haziran 1955

Milliyet, 7 Haziran 1955

Milliyet, 10 Haziran 1955

Milliyet, 12 Haziran 1955

Milliyet, 11 Ocak 1956

Milliyet, 15 Ocak 1956

Milliyet, 27 Ocak 1956

Milliyet, 30 Ocak 1956

Milliyet, 8 Şubat 1956

Milliyet, 1 Mart 1956

Milliyet, 9 Nisan 1956

Milliyet, 10 Kasım 1956

Milliyet, 1 Aralık 1956

Milliyet, 2 Aralık 1956

Milliyet, 3 Aralık 1956

Milliyet, 9 Ocak 1957

Milliyet, 4 Eylül 1957

Milliyet, 5 Ekim 1957

Milliyet, 7 Eylül 1957

Milliyet, 8 Eylül 1957

Milliyet, 12 Eylül 1957

Milliyet, 14 Eylül 1957

Milliyet, 15 Eylül 1957

Milliyet, 20 Eylül 1957

Milliyet, 23 Eylül 1957

Milliyet, 25 Eylül 1957

Milliyet, 9 Ekim 1957

Milliyet, 23 Ekim 1957

Milliyet, 30 Ekim 1957

Milliyet, 2 Kasım 1957

Tempo, sayı 52, 31.12.1997.

The New York Times, 26 September 1952

The New York Times, 15 January 1954

The New York Times, 1 June 1954

The New York Times, 27 April 1955

The New York Times, 14 September 1957

TheNew York Times, 21 September 1957

The New York Times, 9 October 1957

Time, 24 October 1955

Time, 10 June 1957

Vital Speech Of The Day, 1 June 1955

Tezler

Aktaş, Rifat Melih. *1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1998.

Şen, Leyla. *The US Foreign Aid Policy and Institutionalization of Dependency in the periphery in the Post-WW2 Era: Turkey and India Compared (1947-1973)*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2003.

Gürcan, Gürhan *6-7 Eylül 1955 Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

Gold, Andrew *Laborers in the Vineyard: Foreign Service Arabists and American Middle East Policy, 1948-1960*, Doktora Tezi, University of Southern California, 1997.

İnternet Erişimleri

"Khrushchev's Secret Speech, 'On the Cult of Personality and Its Consequences,' Delivered at the Twentieth Party Congress of the Communist Party of the Soviet Union," February 25, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, From the Congressional Record: Proceedings and Debates of the 84th Congress, 2nd Session (May 22, 1956-June 11, 1956), C11, Part 7 (June 4, 1956), pp. 9389-9403. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115995>, Son erişim tarihi: 22 Ekim 2014

Address of the President to Congress, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947. Harry S. Truman Administration, Elsey Papers, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections

/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-03-12&documentid=5-9&pagenumber=1, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014

Association for Diplomatic Studies and Training, Oral History Interviews, Turkey, WILLIAM A. HELSETH, s.111-112.

Black, Eugene. Oral History, Eisenhower Library, https://www.eisenhower.archives.gov/research/oral_histories/oral_history_transcripts/Black_Eugene.pdf, Son erişim tarihi: 14 Nisan 2015

Eisenhower, Dweight D., "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East" <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=11007>, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012

Eisenhower, Dweight D., Inaugural Address, *January 20, 1953*, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9600>, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012

http://hansard.millbanksystems.com/commons/1956/jan/30/sir-gerald-templers-visit#S5CV0548P0_19560130_HOC_145, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013.

http://www.ebay.com/itm/5x7-Original-Photo-Colonel-Ibrahim-Hussein-Syria-in-Rome-Exile-1957-/281983796086?hash=item41a78b4376%3Aag%3AayoAAOSwoudW5uEg&nma=true&si=o4LUM%252FFRRWX%252FC1a93cKk6Y%252F3SI8%253D&orig_cvip=true&rt=nc&_trksid=p2047675.l2557

IMF, Turkey - Request for Postponement of Repurchase Obligation, 25 January 1957. http://adlib.imf.org/digital_assets/wwwopac.ashx?command=getcontent&server=webdocs&value=EB/1957/EBS/223144.PDF, Son erişim tarihi: 9 Nisan 2013

Interview with Clark Clifford <http://nsarchive.gwu.edu/coldwar/interviews/episode-2/clifford1.html>, Son erişim tarihi: 9 Temmuz 2014

Marshall, George C., *The Marshall Plan Speech*, <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech/>, Son erişim tarihi 24 Ekim 2014.

Roosevlet, Elenor. "Interview with Nikita Krushev, My Day (3 October - 8 October, 1957)", https://www.gwu.edu/~erpapers/documents/columns/krushev_interview.cfm, Son erişim tarihi: 12 Mayıs 2012.

Statement by U.S.S.R. Ministry of Foreign Affairs on Security in the Near and Middle East, April 16, 1955, Soviet News, No. 3146 (April 19, 1955), s. 1-2 <https://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1955Soviet-baghdad1.html>, Son erişim tarihi: 14 Haziran 2013

TASS: Statement on the Eisenhower Doctrine, January 14 1957, <http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1957tass-eisenhower.html>, Son erişim tarihi: 21 Nisan 2009

"The Economic Report of the President to the Congress, January 8, 1947", (Washington: United States Govenment Printing Office, 1947) http://www.presidency.ucsb.edu/economic_reports/1947.pdf, Son erişim tarihi: Son erişim tarihi: 16 Ekim 2014

Vandenberg Resolution, http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decad040.asp, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014

William L. Clayton ile mülakat, Colombia Oral History Project, 1962

http://marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/06/Reminiscences_of_William_Lockart_Clayton.pdf, Son erişim tarihi 24 Ekim 2014

The World Bank/IFC Archives, Oral History Program, Pieter Lieftrick,

February 5, 1987, s.6. The President's News Conference *August 21, 1957*, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10864>, Son erişim tarihi: 24 Ekim 2014, <https://history.state.gov/historicaldocuments/status-of-the-series>, Son erişim tarihi: 03 Aralık 2017

U.N., "Decisions of 22 October and 1 November 1957 in connexion with the "complaint about threats to the security of Syria and to international peace", paragraphs, 69-77", http://legal.un.org/repertory/art33/english/rep_supp2_vol2_art33.pdf, Son erişim tarihi 22 Ekim 2014.

Ek-1. Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın 19 Ocak 1957'de IMF'ye yazdığı borç ödeme isteğine ait mektup

Türkiye Cumhuriyeti
Maliye Vekaleti
Hazine Genel Müdürlüğü

Ankara: January 19, 1957

Dear Mr. Per Jacobsson:

Referring to your letter of December 17, 1956 and Rule I-6, we hereby advise you that we agree with the Fund's computation of Turkey's repurchase obligation as of April 30, 1956.

In accordance with the Executive Board decision dated January 27, 1956 we shall make a payment of \$7 million not later than the end of January 1957 and the remaining Turkish Liras held by the Fund in excess of 75 % of Turkey's quota shall be repurchased not later than the end of January 1958.

In view of the fact that the discharge of a repurchase obligation in the amount of \$3,549,000.00 in the near future, in addition to a payment of \$7 million in January, shall bring about a strain on our reserve position we would like to postpone the discharge of our repurchase obligation as of April 30, 1956 so that it would coincide the schedule of installments as amended by the above mentioned Board decision.

I shall appreciate it very much if you kindly take the appropriate steps in order to obtain the necessary Board decision to that effect.

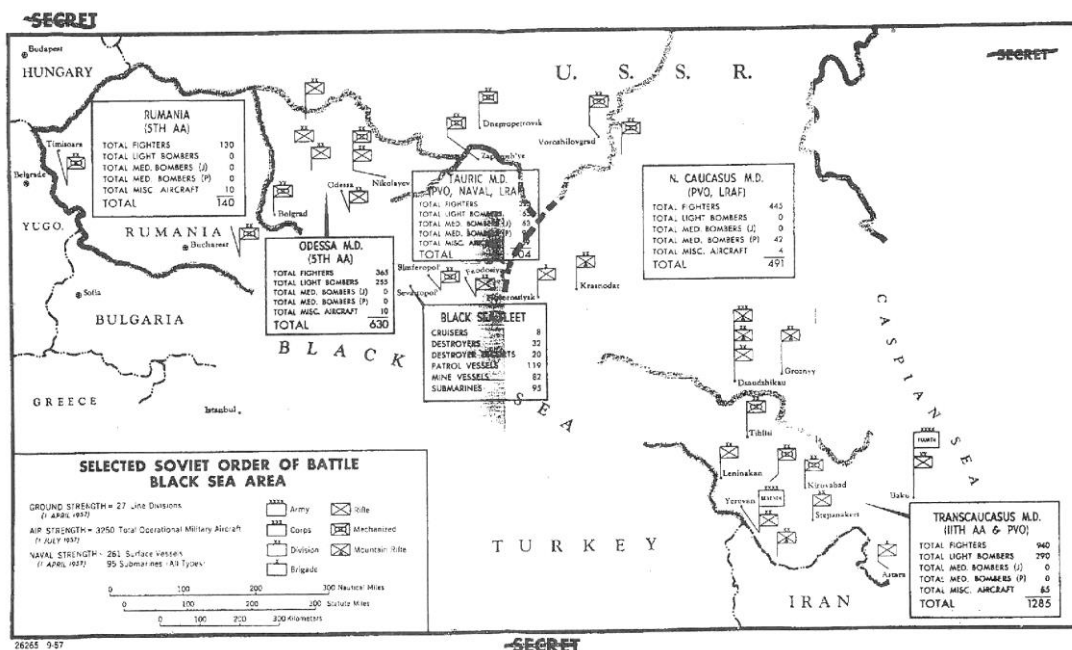
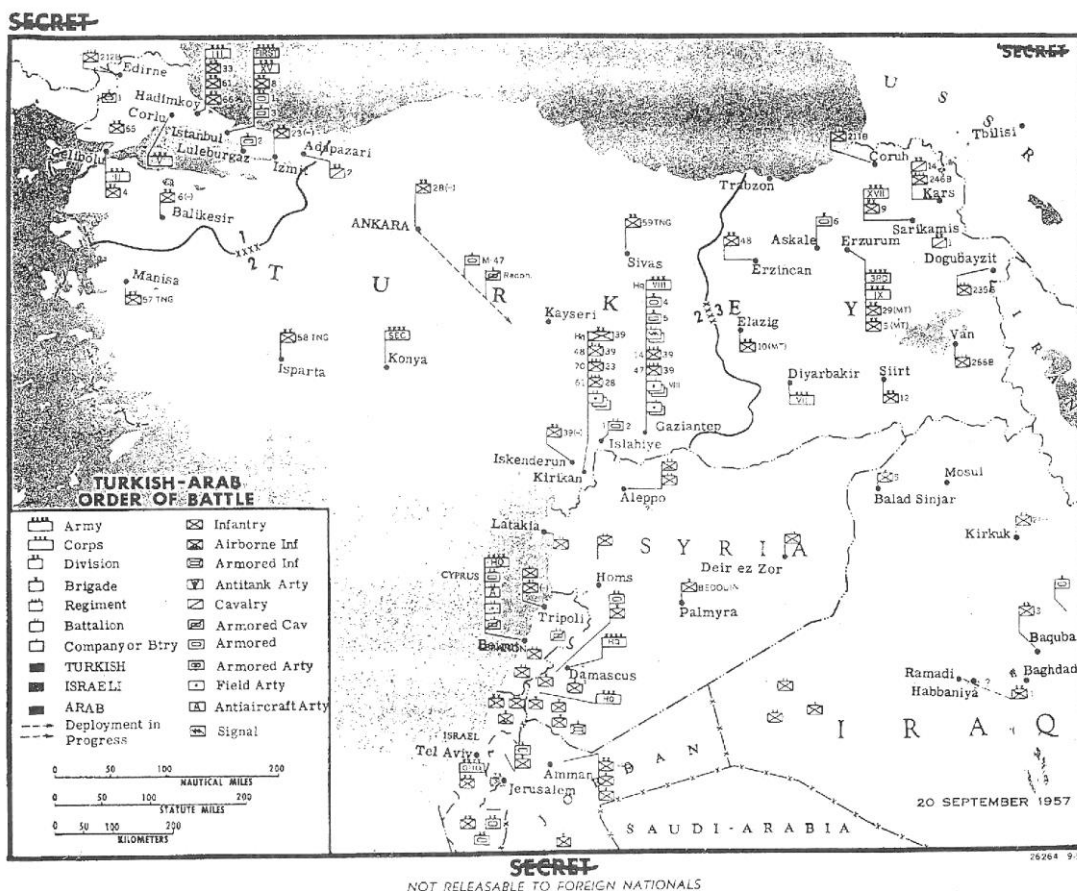
Sincerely yours,

(signed) Hasan Polatkan
Minister of Finance

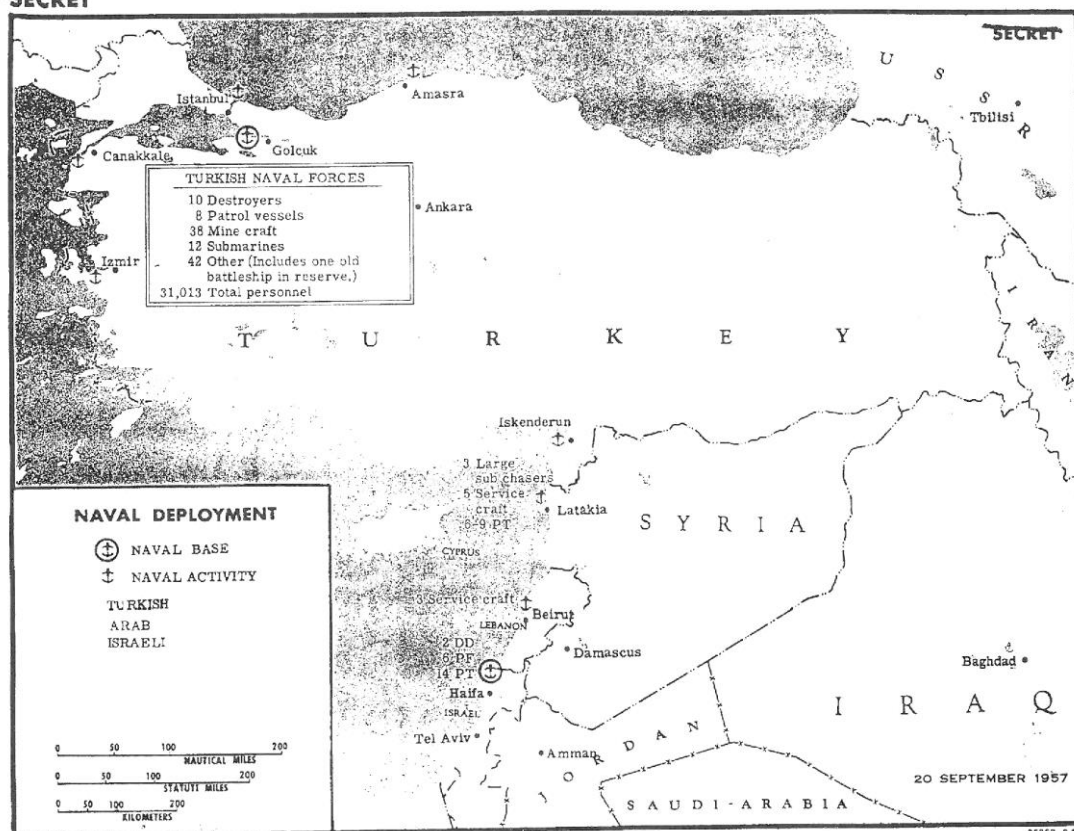
Mr. Per Jacobsson
Managing Director
International Monetary Fund
Washington 25, D.C.

IMF, Turkey - Request for Postponement of Repurchase Obligation, 25 January 1957.
http://adlib.imf.org/digital_assets/wwwopac.ashx?command=getcontent&server=webdocs&value=EB/1957/EBS/223144.PDF

Ek-2. CIA SNIE 11-9-57 24 September 1957 Suriye Buhranında Bölge Ülkelerinin Deniz Kuvvetlerinin Savaş Durumu

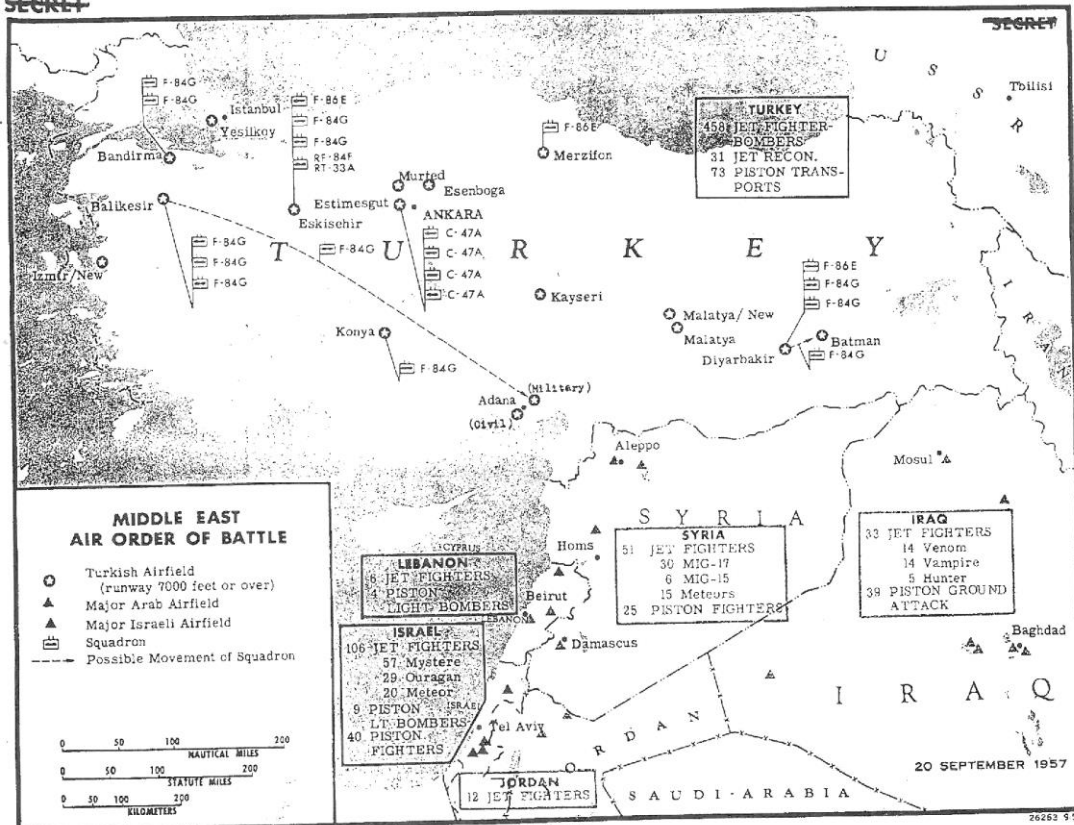

SECRET

26262 9-57

SECRET

26262 9-57

SECRET

NOT RELEASABLE TO FOREIGN NATIONALS

Ek-3. ekoslovak Roháč mizah dergisinde Suriye Buhranı ile ilgili 1958'de yayınlanan karikatür

**Ek-4. SSCB Lideri Nikita Kruşçev Moskova Türk Büyükeçiliği LİFEMAGAZİNE
11 Nov 1957**

READINESS ON TURKISH BORDER, SWEET TALK IN TURKISH EMBASSY A CRISIS IS COOLED OFF—FOR NOW

The threat of war weighed heavily on Western minds as last week began. Before the U.N. General Assembly was the inflammatory Russian charge that the U.S. had incited Turkey to attack Syria. The danger was most alarming because it has been a technique on the part of dictatorships to accuse others of planning the kind of aggression they plan themselves. Knowing the Syrian crisis had been made in the Kremlin, the U.S. was on record that it

would not abide an attack on its NATO ally, Turkey. The Turks denied everything and kept calm. But they were aware of Russia's penetration into Syria and kept a competently tough guard on their southern border, as shown by the exclusive pictures on these pages.

Suddenly the whole fanciful crisis abated, at least for the time being. In Moscow, Nikita Khrushchev chose a Turkish embassy reception as the occasion to announce that the danger

had lessened and that he was there as "a gesture of peace." In the U.N., Russia and Syria agreed to shelve the issue (p. 40).

Nobody knew whether the crisis had been cooled off by Turkish-American steadiness—or how soon a new one might come. A Turk sized it up: "When Khrushchev threatened to wipe us out, was there panic here? Of course not! So now the Russians are behaving better. Does this news excite us either? No, why should it?"

AT TURKISH EMBASSY KHRUSHCHEV LAUGHS WITH U. S. AMBASSADOR LLEWELLYN THOMPSON. AT HIS LEFT IS HOST, TURKISH AMBASSADOR KEMAL KAVUR

SSCB Lideri Nikita Kruşçev Moskova Türk Büyükeçiliği'ndeki 29 Ekim 1957 Cumhuriyet Bayramı Resepsiyonu'nda. Sovyet lider sağında yer alan Amerikan Büyükelçisi ile neşeli bir şekilde sohbet ederken, solundaki Türk Büyükelçi sohbetten uzak kalmış gibi görünüyor. Life Magazine, 11 November 1957.

Suriye Buhranı'nda Türkiye-Suriye sınırı bölgesinde Türk Birlikleri. Life Magazine, 11 November 1957.

SMILING SYRIAN, Foreign Minister el-Bitar agreed to drop U.N. vote for Jordan study but said danger remains.

SEARCHING FOR SUBMARINES IN JORDAN SEA, HELICOPTERS FLY AHEAD OF MOTHER SHIP, THE U.S. CARRIER "ENTERPRISE"

SMILING TURK, Ambassador Selim Sarper was happy when U.N. suspended debate but said Turkey is still anxious.

NAVY SHOWS IT IS READY IF THREAT IS RENEWED

The angry words which had echoed through the U.N. during the Turkish-Syrian dispute were replaced last week by sighs and smiles of relief on all sides. Even the Soviet Foreign Minister, Andrei Gromyko, who almost never stops growling, looked pleased as the crisis he had helped create began to cool off.

The smiles seemed genuine on both sides, but neither Russia nor the West was prepared to let down its guard. An army of Russian troops, training in the use of nuclear weapons, went on autumn maneuvers near the Turkish frontier—and the Soviets expanded

their lead in the race for outer space by launching a second Sputnik. But the powerful U.S. Sixth Fleet announced its readiness to back up the U.S. commitment to defend Turkey by sending a task force of minisubmers into east Mediterranean waters. With squadrons of helicopters to seek out enemy submarines, carrier-based jets capable of carrying atomic bombs and a befitting array of missiles set to shoot down attacking planes, the fleet was showing the flag and all set to serve as a police force in the Middle East—just in case the smiles at the U.N. turned again into frowns.

SMILING RUSSIAN, Andrei Gromyko had no comment on outcome as he left U.N. with a more expressive—fur hair.

ABOUT TO TAKE OFF, a Russian fighter is cradled by crane from carrier catapult as a Russian missileer behind it. Flight deck hands at left will prepare the next plane.

TERRIER MISSILES, which could intercept enemy aircraft, are stored on missile cradles. Cradles can be launched in 15/16 of a second, travel twice speed of sound.

(SOL) Suriye Buhra'nın etkisini kaybettiği günlerde rahatlamış görünen BM'deki Suriye, Türkiye ve SSCB delegasyon başkanları: (yukarıdan aşağıya) Suriye Dışişleri Bakanı Salahaddin El-Bitar, Türkiye'nin BM nezdindeki Büyükelçisi Selim Sarper ve SSCB'nin BM nezdindeki Büyükelçisi Andrei Grymko). Life Magazine, 11 November 1957.

(SAĞ) İyon Denizi'nde tatbikata yapan ABD donanması. Life Magazine 11 November 1957.

Ek-5. Etik Kurul İzin Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA	
Tarih: 14/1/2017	
Tez Başlığı / Konusu: Dwight D. Eisenhower'ın Birinci Başkanlık Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri 1953-1957 Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. Tarih ve İmza Adı Soyadı: Kaan Kutlu Ataç Öğrenci No: 32491017748 Anabilim Dalı: Tarih Programı: Tarih Statüsü: ☐ Y.Lisans x ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.	
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> Prof. Dr. Mehmet Özden (Unvan, Ad Soyad, İmza) Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr	

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY**

Date: 14/1/2017

Thesis Title / Topic: The United States of America-Turkey Relations During Dwight D. Eisenhower's First Presidency 1953-1957

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Kaan Kutlu Ataç
Student No: 32491017748
Department: History
Program: History
Status: ☐ Masters ☒ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Mehmet Özden

(Title, Name Surname, Signature)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 14/1/2016

Tez Başlığı / Konusu: Dwight D. Eisenhower'ın Birinci Başkanlık Döneminde Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri 1953-1957

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 316 sayfalık kısmına ilişkin, 14.01.2016 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 11 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

14/01/2016
Kaan Kutlu Ataç
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Kaan Kutlu Ataç
Öğrenci No: 32491017748
Anabilim Dalı: Tarih
Programı: Tarih
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Mehmet Özden
Prof. Dr. Mehmet Özden
(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF ...HISTORY.....**

Date: 14/01/2016

Thesis Title / Topic: The United States of America-Turkey Relations During Dwight D. Eisenhower's First Presidency 1953-1957

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 14/01/2016 for the total of 316 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 11 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

14/01/2016

Date and Signature

Name Surname: Kaan Kutlu Ataç
Student No: 32491017748
Department: History
Program: History
Status: ☐ Masters ☒ Ph.D. ☐ Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Mehmet Özden

(Title, Name Surname, Signature)

